

HEYDƏR ƏLİYEV

MÜSTƏQİLLİYİMİZ
ƏBƏDİDİR

iyirmi üçüncü kitab

noyabr, 1999 - dekabr, 1999

AZƏRNƏŞR
BAKI - 2008

Buraxılışına məsul

RAMİZ MEHDİYEV

ƏLİYEV HEYDƏR

Ə 56 Müstəqilliyimiz əbədidir. B., Azərnəşr, 2008, 480 səh.

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyevin çox cildlik əsərlərinin oxuculara təqdim olunan bu cildində ölkə daxili ictimai-siyasi məsələlərə, xarici səfərlərə və görüşlərə dair materiallar, dünyanın görkəmli dövlət və hökumət başçılarına, beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinə, tanınmış şəxsiyyətlərə məktubları verilmişdir. Burada, eyni zamanda ATƏT-in İstanbul sammitində və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının zirvə görüşündə nitqləri, dövlət və hökumət başçıları ilə apardığı danışıqlar, xam neftin Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair Azərbaycan, Cürüstən və Türkiyə respublikaları arasında imzalanmış sənədlər nəşr edilmişdir. Həmçinin, Azərbaycan ilə Bolqarıstan, Azərbaycan ilə Ukrayna arasında bütün sahələrdə əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi barədə imzalanmış sənədlər, informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibələr toplanmışdır.

Azərbaycan yazıçılarının bir qrupu, dünya şöhrətli alim İhsan Doğramacı, dahi musiqiçi Mstislav Rostropoviç ilə görüşlərdəki söhbətləri, bələdiyyə seçkiləri ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti və s. öz əksini tapmışdır.

BBK -32

Ə 0801000000
M – 651(07) – 2008

@Azərnəşr, 2008

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

BEYNƏLXALQ ATATÜRK SÜLH MÜKAFATI KOMİSSİYASININ SƏDRİ, ATATÜRK DİL VƏ TARİX QURUMUNUN RƏHBƏRİ, PROFESSOR RƏŞAD GƏNC İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>2 noyabr 1999-cu il.....</i>	9
TÜRKİYƏNİN BAŞ NAZİRİ BÜLƏND ECEVİT İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN <i>2 noyabr 1999-cu il.....</i>	10
SƏFƏR BAŞA ÇATDIQDAN SONRA VƏTƏNƏ YOLASALMA MƏRASİMİNDƏ BƏYANAT <i>2 noyabr 1999-cu il.....</i>	11
TÜRKİYƏDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB <i>2 noyabr 1999-cu il.....</i>	14
ARGENTİNA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB FERNANDO DE LA RUAYA <i>3 noyabr 1999-cu il.....</i>	16
TUNİS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ZEYNULABİDİN BEN ƏLİYƏ <i>3 noyabr 1999-cu il.....</i>	17
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB UİLYAM C. KLİNTONA <i>3 noyabr 1999-cu il.....</i>	18
MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNİ MÜBARƏKƏ <i>3 noyabr 1999-cu il.....</i>	19
HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB K. R. NARAYANANA <i>3 noyabr 1999-cu il.....</i>	20
RUSİYA FEDERASIYASI HÖKUMƏTİ SƏDRİNİN BİRİNCİ MÜAVİNİ NİKOLAY AKSYONENKO BAŞDA OLMAQLA RUSİYANIN HÖKUMƏT NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>5 noyabr 1999-cu il.....</i>	21
AZƏRBAYCAN DƏNİZ NEFT SƏNAYESİ İŞÇİLƏRİNƏ <i>6 noyabr 1999-cu il.....</i>	29
FƏLƏSTİN DÖVLƏTİNİN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YASİR ƏRƏFATA <i>6 noyabr 1999-cu il.....</i>	30
VYETNAM SOSİALİST RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB THAN DİK LİONQA <i>6 noyabr 1999-cu il.....</i>	31
ADİGEYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ASLAN CARİMOVA <i>6 noyabr 1999-cu il.....</i>	32
TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMANOVA <i>7 noyabr 1999-cu il.....</i>	33

ABŞ-in AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>8 noyabr 1999-cu il.....</i>	34
ATƏT-in MİNSK QRUPUNUN FRANSA TƏRƏFDƏN YENİ HƏMSƏDRİ JAN JAK QAYYARD İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>9 noyabr 1999-cu il.....</i>	36
AZƏRBAYCAN YAZIÇILARININ BİR QRUPU İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>10 noyabr 1999-cu il.....</i>	39
12 NOYABR – KONSTITUSİYA GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ AZƏRBAYCAN XALQINA TƏBRİK <i>11 noyabr 1999-cu il.....</i>	56
BAKI ŞƏHƏRİNİN YENİ GÜNƏŞLİ MASSİVİNDƏ YAŞAYAN KEÇMİŞ DÖYÜŞÇÜ, «AZƏRBAYCAN BAYRAĞI» ORDENLİ İBAD MÖVSÜM OĞLU HÜSEYNOVA <i>12 noyabr 1999-cu il.....</i>	57
YUNESKO-nun BAŞ DİREKTORU CƏNAB KOİÇİRO MATSUURAYA <i>13 noyabr 1999-cu il.....</i>	58
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ <i>13 noyabr 1999-cu il.....</i>	59
UKRAYNA PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB LEONİD KUÇMAYA <i>15 noyabr 1999-cu il.....</i>	60
AZƏRBAYCANDAKI DİNİ KONFESSİYALARIN BAŞÇILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT <i>16 noyabr 1999-cu il.....</i>	61
ATƏT-in ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ HÖKUMƏT BAŞÇILARININ NÖVBƏTİ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN TÜRKİYƏNİN İSTANBUL ŞƏHƏRİNƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA YERLİ VƏ XARİCİ JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB <i>17 noyabr 1999-cu il.....</i>	68
QARA DƏNİZ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ NİTQ <i>17 noyabr 1999-cu il.....</i>	71
AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ NİTQ <i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	72
«XAM NEFTİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI, GÜRCÜSTAN VƏ TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ ƏRAZİLƏRİ İLƏ BAKI-TBİLİSİ-CEYHAN ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİ VASİTƏSİLƏ NƏQL EDİLMƏSİNƏ DAİR AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI, GÜRCÜSTAN VƏ TÜRKİYƏ RESPUBLİKASI ARASINDA SAZİŞ»İN İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏ NİTQ <i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	74
ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	

<i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	76
ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İSRAİLİNBAŞ NAZİRİ EHUD BARAK İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	77
ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ FRANSA PREZİDENTİ JAK ŞIRAKLA GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	78
ATƏT-in İCRAÇI SƏDRİNİN VƏ ATƏT-in MİNSK QURUPUNUN HƏMSƏDRİ OLAN ÖLKƏLƏRİN XARİCİ İŞLƏR NAZİRLƏRİNİN AZƏRBAYCAN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTLƏRİ İLƏ GÖRÜŞLƏRİNDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>18 noyabr 1999-cu il.....</i>	79
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>19 noyabr 1999-cu il.....</i>	80
AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ BİLL KLİNTONLA GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>19 noyabr 1999-cu il.....</i>	81
AVROPA KOMİSSİYASININ SƏDRİ POMANO PRODİ İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>19 noyabr 1999-cu il.....</i>	83
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ GERHARD ŞRÖDER İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>19 noyabr 1999-cu il.....</i>	85
ATƏT-in PARLAMENT ASSAMBLEYASININ SƏDRİ XANIM HELLE DEN İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>19 noyabr 1999-cu il.....</i>	86
İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN TƏYYARƏDƏ JURNALİSTLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>20 noyabr 1999-cu il.....</i>	88
İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB	
<i>20 noyabr 1999-cu il.....</i>	92
DAHİ MUSİQİÇİ MSTİSLAV ROSTROPOVİÇ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>22 noyabr 1999-cu il.....</i>	96
ABŞ-in KEÇMİŞ DÖVLƏT KATİBİ LƏRİ İQLBERGER İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>22 noyabr 1999-cu il.....</i>	99
RESPUBLİKA İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNÜN YEKUNLARINA HƏSR OLUNMUŞ TOPLANTIDA GİRİŞ NİTQİ	
<i>24 noyabr 1999-cu il.....</i>	102
YEKUN NİTQİ	
<i>24 noyabr 1999-cu il.....</i>	103

MAKEDONIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB BORİS TRAYKOVSKIYƏ	
<i>26 noyabr 1999-cu il.....</i>	113
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASINA QISAMÜDDƏTLİ İŞGÜZAR SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ MƏLUMAT	
<i>27 noyabr 1999-cu il.....</i>	114
TÜRKİYƏ EROZİYAYA QARŞI MÜBARİZƏ, YAŞILLAŞDIRMA VƏ ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ VƏQFİNİN (TEMA) TƏŞƏBBÜSÜ İLƏ KEÇİRİLƏN "EROZİYA İLƏ MÜBARİZƏ" HƏFTƏSİNİN AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ	
<i>27 noyabr 1999-cu il.....</i>	115
BİLKƏND UNİVERSİTETİNİN BANİSİ VƏ FƏXRİ REKTORU, DÜNYA ŞÖHRƏTLİ ALİM İHSAN DOĞRAMACI İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>27 noyabr 1999-cu il.....</i>	118
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN	
<i>27 noyabr 1999-cu il.....</i>	119
SÜLEYMAN DƏMİRƏL ADINA UNİVERSİTETİN FƏXRİ DOKTORU ADININ VERİLMƏSİNƏ HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ	
<i>28 noyabr 1999-cu il.....</i>	121
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASINA QISAMÜDDƏTLİ İŞGÜZAR SƏFƏRDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ MƏLUMAT	
<i>29 noyabr 1999-cu il.....</i>	126
UKRAYNAYA İŞGÜZAR SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB	
<i>30 noyabr 1999-cu il.....</i>	128
UKRAYNA PREZİDENTİ LEONİD KUÇMA İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>30 noyabr 1999-cu il.....</i>	129
RUSİYA FEDERASIYASI HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ VLADİMİR PUTİNLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT VƏ BƏYANAT	
<i>30 noyabr 1999-cu il.....</i>	130
UKRAYNA AZƏRBAYCANLILARI KONQRESİNİN BAŞÇISI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>30 noyabr 1999-cu il.....</i>	133
BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİNİN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ŞEYX ZAYİD BİN SULTAN AL NƏHƏYYANA	
<i>1 dekabr 1999-cu il.....</i>	135
LAOS XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB HƏMTAY SİPHANDONEYƏ	
<i>1 dekabr 1999-cu il.....</i>	136

**URUQVAY ŞƏRQ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB XÖRXE BATLEYƏ**

2 dekabr 1999-cu il..... 137

**BOLQARISTAN PREZİDENTİ PETR STOYANOVUN BAKIYA RƏSMİ SƏFƏRƏ
GƏLİŞİNDƏN ƏVVƏL BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA
CAVAB**

2 dekabr 1999-cu il..... 138

**BOLQARISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ PETR STOYANOV İLƏ TƏKBƏTƏK
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

2 dekabr 1999-cu il..... 141

**AZƏRBAYCAN VƏ BOLQARISTAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ ARASINDA
DANIŞIQLARDA ÇIXIŞ**

2 dekabr 1999-cu il..... 143

**AZƏRBAYCAN – BOLQARISTAN SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI
MƏRASİMİNDƏN SONRA BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSINDA BƏYANAT
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ HEYDƏR ƏLİYEVİN BƏYANATI**

2 dekabr 1999-cu il..... 146

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN BOLQARISTAN PREZİDENTİ
PETR STOLANOVUN ŞƏRƏFİNƏ TƏŞKİL EDİLMİŞ ZİYARƏTDƏ NİTQ**

2 dekabr 1999-cu il..... 149

TAİLANDIN KRALI ƏLAHƏZRƏT HUMİBOL ADULYADET

4 dekabr 1999-cu il..... 153

**İSRAİL DÖVLƏTİNİN MÜDAFİƏ NAZİRİNİN MÜAVİNİ, ABŞ-İSRAİL-AZƏRBAYCAN
PARLAMENTLƏRARASI BİRGƏ QRUPUNUN İSRAİL TƏRƏFDƏN HƏMSƏDRİ EFRAİM
SNEHİN BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

4 dekabr 1999-cu il..... 154

**FRANSA RESPUBLİKASININ AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ JAN PYER GİNYUT İLƏ GÖRÜŞDƏ
SÖHBƏT**

7 dekabr 1999-cu il..... 157

**AVROPA ŞURASI PARLAMENT ASSAMBLEYASININ (AŞPA) BAKIDA SƏFƏRDƏ OLAN
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ – AŞPA-nin SİYASİ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ VİKTOR RUFİ,
KOMİTƏNİN AZƏRBAYCAN ÜZRƏ MƏRUZƏÇİSİ JAK BOMEL, AŞPA-nin HÜQUQİ İŞLƏR
VƏ İNSAN HÜQUQLARI KOMİTƏSİNİN AZƏRBAYCAN ÜZRƏ MƏRUZƏÇİSİ CÖRC
KLERFAYT İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

8 dekabr 1999-cu il..... 158

**AVROPANIN YERLİ VƏ REGIONAL HAKİMİYYƏTLƏR KONQRESİNİN NÜMAYƏNDƏ
HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

10 dekabr 1999-cu il..... 165

BURKİNA FASONUN PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB BLEYZ KOMPAOREYƏ

10 dekabr 1999-cu il..... 168

**12 DEKABR – BƏLƏDİYYƏ SEÇKİLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR AZƏRBAYCAN XALQINA
MÜRACİƏT**

<i>10 dekabr 1999-cu il</i>	169
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ	
<i>12 dekabr 1999-cu il</i>	172
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ	
<i>12 dekabr 1999-cu il</i>	173
ALMANİYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ FEDERAL KANSLERİ CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ	
<i>12 dekabr 1999-cu il</i>	174
BAKININ SƏBAİL RAYONUNDAKI TOFIQ İSMAYILOV ADINA UŞAQ-GƏNCLƏR YARADIĞILIQ SARAYINDA BƏLƏDİYYƏ SEÇKİLƏRİNƏ SƏSVERMƏ ZAMANI JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB	
<i>12 dekabr 1999-cu il</i>	175
UŞAQLARIN BEYNƏLXALQ TELEVİZİYA VƏ RADIO GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ «UŞAQLAR DÜNYANIN SEVİNCİDİR» DEVİZİ İLƏ KEÇİRİLƏN ŞƏNLİKDƏ NİTQ	
<i>12 dekabr 1999-cu il</i>	180
AZƏRBAYCANDA BƏLƏDİYYƏ SEÇKİLƏRİNDƏ İŞTİRAK ETMİŞ TÜRKİYƏLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>13 dekabr 1999-cu il</i>	183
ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİ, NORVEÇİN XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ KNUT VOLLOBEK İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT	
<i>13 dekabr 1999-cu il</i>	187
QEYDLƏR	191
ŞƏXSİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ	211
COĞRAFİ ADLAR GÖSTƏRİCİSİ	214

**BEYNƏLXALQ ATATÜRK SÜLH MÜKAFATI KOMİSSİYASININ SƏDRİ,
ATATÜRK DİL VƏ TARİX QURUMUNUN RƏHBƏRİ, PROFESSOR RƏŞAD GƏNC
İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

2 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Rəşad bəy, sizi bir daha salamlayıram. Çox məmnunam.

R ə ş a d G ə n c: Sayın cümhur başqanı, Sizə hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Bir daha xoş gəlmişsiniz! Sizi burada görməkdən həqiqətən çox məmnunam. Bizim iki cümhur başqanımız vardır. İkincisini də burada görmək həqiqətən bizi çox şad etdi. Sizi sağ-salamat gördük və yenə də çox sevindik. Sizə Allahdan cansağlığı və çox uzun ömür diləyirəm.

Cənab prezident, Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatımızı aldığınıza görə də Sizə xüsusi təşəkkür edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Siz Azərbaycanın böyük dostusunuz. Biz də sizi çox sevirik. Mən bizim böyük elçi vasitəsilə sizə həmişə salamlarımı yetirmişəm.

R ə ş a d G ə n c: Cənab prezident, Sizin salamınızı həmişə alıram. Mən də Sizə hər zaman hörmət və ehtiramımı bildirirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox təşəkkür edirəm. Atatürk Sülh Mükafatının mənə verilməsi haqqında qəbul etdiyiniz qərar mənim üçün tarixi bir qərardır. Mən bilirəm ki, bu qərarı qəbul etmək o qədər də asan bir iş deyildi. Çünki siz bir çox namizədlərdən birini seçməli idiniz. Sizin bu barədə mənə münasibətiniz də, bu işə səs verməyiniz də çox önəmlidir. Bilirəm ki, sizin bu mükafat komissiyasının başqanı kimi, buna Baş nazir rəhbərlik edir.

[5-6]

R ə ş a d G ə n c: Bəli, cənab prezident. Bu, Atatürk Dil və Tarix Qurumunun qərarı ilə yaradılmış bir mükafatdır. Ona görə də bununla bağlı işləri biz görürük. Nəticədə təkliflərimizi hörmətli Baş nazirin rəhbərlik etdiyi yüksək quruma ərz edirik. Mən də oranın üzvüyəm. Orada da görüşlər keçiririk və nəticədə bir qərar çıxarıyıq. Hörmətli cümhur başqanımıza ərz edildikdən, onun təsdiqindən sonra da nəticə tam hasil olur.

Mən burada səmimiyyətlə ifadə etmək istəyirəm ki, Sizin bu sülh mükafatını almağınız üçün namizədliyiniz hörmətli Süleyman Dəmirəl tərəfindən verilmişdi. Təbii ki, cümhur başqanımızın namizədi kimi nəticə hökmən belə, olmalı idi. Amma nəticə etibarilə biz də hesab edirik ki, həqiqətən bu mükafat layiq olduğu insana verilir. Onu hörmətli cümhur başqanımızın söylədiyi kimi, XX yüzilliyin tarixində mütləq qeyd olunacaq böyük bir dövlət adamının almasına biz çox şadıq, sevinirik. Bu mükafat həqiqətən layiq olan insana verilibdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox təşəkkür edirəm. Bizim dostluğumuz, qardaşlığımız çox səmimidir. Mən sizi Azərbaycanda görmək istəyirəm. Bilirəm, siz elm adamısınız, böyük elmi işlərlə məşğulsunuz. Amma mən sizi qonağım kimi Azərbaycana dəvət edirəm. Sizin imkanınız olan zaman bizim böyük elçinin vasitəsilə mənə xəbər verərsiniz. Nə proqram lazım olsa, onu da edirik. Orada görüşüb ətraflı söhbətlər edirik. Çünki Azərbaycan–Türkiyə dostluğunu, qardaşlığını hər gün irəliyə aparmaq lazımdır. Heç bir şey yerində duranda yaramaz. Hər şey inkişafda olmalıdır. Dostluğumuz, qardaşlığımız bu gün çox yaxşı bir vəziyyətdədir.

R ə ş a d G ə n c: Cənab prezident, bu, Sizlərin sayəsində olmuşdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sabah bundan da yüksək olmalıdır. Ona görə mən sizi Azərbaycana dəvət edirəm. Sizi orada qonağım kimi görməkdən məmnun olacağam. Türkiyə–Azərbaycan dostluğuna göstərdiyiniz xidmətlərə görə də sizə təşəkkür edirəm.

[6-7]

R ə ş a d G ə n c: Mənim üçün həyatımın ən böyük bəxtiyarlılığı Sizin – dünya miqyasında böyük bir liderin, böyük bir dövlət adamının, hörmətli bir prezidentin dəvətlisi olmaqdır. Bu, həqiqətən böyük şərəfdir. Mən böyük elçinizlə görüşüb münasib bir vaxtda gələcəyəm. İnşallah, onda Azərbaycanda bir şadlıq vəsələsi olacaqdır. Bakıda Millətlərarası Beynəlxalq toplantı keçirilən zaman orada Sizi ziyarət etmək mənim üçün böyük bir sevinc, şadlıq olacaqdır. Çox təşəkkür edirəm.

[7-8]

**TÜRKİYƏNİN BAŞ NAZİRİ
BÜLƏND ECEVİT İLƏ TƏKBƏTƏK
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

Ankara, Çankaya köşkü

2 noyabr 1999-cu il

B ü l ə n d E c e v i t: Cənab prezident, xoş gəlmişsiniz. Sizinlə görüşümdən son dərəcə məmnunam. Fürsətdən istifadə edərək Sizi Atatürk Sülh Mükafatı almağınız münasibətilə təbrik edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Təşəkkür edirəm. Azərbaycan ilə Türkiyə arasında dostluq sarsılmazdır. Bütün Azərbaycan xalqı qardaş Türkiyədə baş verən zəlzələnin müsibətli nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılması üçün əlindən gələni etməyə hazırdır. Mən dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəllə zəlzələnin mərkəzində – Kocaelidə, İzmitdə oldum. Çadırlarda müvəqqəti məskunlaşdırılmış insanlar ilə görüşdüm. Ağır fəlakətlə üzləmiş bu insanların iradəsinə, vətənpərvərlik və dözümlünə heyran oldum.

B ü l ə n d E c e v i t: Cənab prezident, yeri gəlmişkən Azərbaycanın Türkiyəyə göstərdiyi humanitar yardıma görə, Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Biz həmişə olduğu kimi, ağır günümüzdə də dost Azərbaycanın qayğı və məhəbbətini, dəstəyini hiss etdik, onun əməli köməyini gördük.

H e y d ə r Ə l i y e v: Ölkələrimiz arasında hərtərəfli əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirmək üçün həm Azərbaycan, həm Türkiyə həmişə birlikdə çalışır və bundan sonra da çalışacaq. Biz Xəzər neftinin dünya bazarlarına çıxarılması üçün çəkiləcək Bakı–Ceyhan əsas neft kəmərinin tikintisi ilə əlaqədar bütün məsələlərin uğurla həll olunması üçün əlimizdən gələni etməliyik.

[8-9]

B ü l ə n d E c e v i t: Bəli, biz bütün məsələləri hərtərəfli müzakirə etməli, fikirlərimizi bir-birimizlə bölüşdürməliyik. Azərbaycan xalqı bu gün Qarabağ faciəsini yaşayır. Sizin Dağlıq Qarabağ münaqişəsini sülh yolu ilə nizama salınması sahəsində Azərbaycan prezidenti kimi gördüyünüz işləri, etdiyiniz səyləri biz də çox qiymətləndiririk, Sizi dəstəkləyirik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun. Dost Azərbaycan və Türkiyənin qardaş xalqları ölkələrini maraqlandıran bütün məsələləri həll etməyə çalışırlar. Mən Sizi, cənab Baş nazir, Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət edirəm. Bizi maraqlandıran bütün məsələləri birlikdə həll edəcəyik.

B ü l ə n d E c e v i t: Dəvətiniz üçün təşəkkür edir, məmnuniyyətlə qəbul edirəm, cənab prezident.

[9-10]

SƏFƏR BAŞA ÇATDIQDAN SONRA VƏTƏNƏ YOLASALMA MƏRASİMİNDƏ BƏYANAT

Ankara, «Esenboğa» Hava Limanı

Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəlin bəyanatı

Hörmətli cümhur başqanı, əziz qardaşım Heydər Əliyev!

Sizi Türkiyədə görməkdən çox məmnunuq. Biz çoxlu görüşlər keçirdik, Türkiyə ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin daha da genişləndirilməsi, bölgədə vəziyyət barədə ətraflı müzakirələr apardıq. Biz Sizə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatını təqdim etdik. Sizinlə birgə zəlzələ bölgəsini gəzdik, Azərbaycanın Türkiyəyə yardımını həmin bölgəyə təhvil verdik.

Hörmətli prezident Heydər Əliyev Azərbaycana yola düşmək üçün hava limanına gəlibdir. Mən istərdim ki, o, bir neçə gün də Türkiyədə qalsın. Hörmətli Heydər Əliyev Azərbaycanda işləri çox olduğuna görə mənim təklifimi qəbul etmədi. Amma o, qısa müddətdən sonra yenə də Türkiyəyə gələcək, noyabrın 18–19-da ATƏT-in İstanbulda keçiriləcək zirvə görüşündə iştirak edəcəkdir.

Mən hörmətli prezident Heydər Əliyevə uğurlar diləyirəm, «Xoş gəldiniz, səfa gətirdiniz, gülə-gülə gedin» deyirəm.

[10-11]

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Hörmətli dostum, qardaşım, Türkiyənin cümhur başqanı Süleyman Dəmirəl!
Hörmətli mətbuat nümayəndələri!

Mən iki gündür ki, Türkiyədəyəm. Əziz dostum, qardaşım, Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə buraya qısamüddətli səfərə gəlmişəm. Mən Türkiyəyə gəldiyim gündən biz bir yerdəyik, bərabərik.

Çox məmnunam ki, biz səhərdən axşama qədər çox mənalı bir gün keçirdik. Məni ən çox məmnun edən odur ki, biz zəlzələnin baş verdiyi mərkəzə getdik, orada fəlakətdən zərər çəkmiş insanları, dağıntıları gördük, onlarla söhbət etdik, bu insanların vəziyyəti ilə tanış olduq. Bu görüşlər mənim xatirimdə daim yaşayacaqdır. Çünki bu fəlakətdən zərər çəkmiş insanlar – Türkiyə dövlətinin, hökumətinin, xalqının böyük fədakarlığı nəticəsində qısa bir zamanda çadırlarda, yığma evlərdə rahat yerləşdirilmiş insanlar – bu faciə nə qədər böyük olsa da, dövlətdən, hökumətdən və xüsusən dövlətin başçısından, cümhur başqanından çox razıdırlar, onlara minnətdadırlar.

Bu zəlzələ bizi – Azərbaycanı da çox kədərləndirdi, sarsıtdı, sıxdı. Biz bu dərdi sizinlə bərabər çəkdik və onu bu gün də çəkirik. Ancaq ən önəmlisi odur ki, Türkiyə hökuməti, dövləti öz qüdrətini, öz bacarığını bir daha göstərdi. Qısa bir zamanda çox işlər görüldü və bundan sonra görülməli işlərin də – nə iş görülməli, hansı evlər tikiləcək – planı vardır. Bu, Türkiyə Cümhuriyyətinin nə qədər böyük potensiala, imkanlara malik olduğunu və böyük işlər görməyə qabiliyyətli olduğunu göstərdi. Bu məni çox sevindirdi. Türkiyə bizim üçün qardaşdır, dostdur, ən yaxın ölkədir. Ona görə də bu məni çox sevindirdi.

[11-12]

Eyni zamanda, dünən həyatımda böyük həyəcanlı bir gün keçirdim. Çankaya köşkündə, hörmətli cümhur başqanının iqamətgahında Türkiyənin bütün dövlət, hökumət adamlarının, yəni başçılarınin hüsurunda Türkiyənin demək olar ki, qaymaqları – həm dövlət, hökumət başçıları, həm nazirlər, həm də millət vəkilləri, ordu nümayəndələri, generallar, elm adamları, rektorlar, professorlar, ictimai xadimlər, mətbuat nümayəndələri toplaşmışdılar. Mən neçə illərdir ki, Türkiyə ilə dostluq edirəm, burada çox məclislərdə olmuşam. Amma bu qədər yüksək səviyyəli, yüksək durumda olan bir məclis görməmişdim. Belə bir məclisdə hörmətli dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl mənə Türkiyənin, Türkiyə Cümhuriyyətinin Atatürk Sülh Mükafatını təqdim etdi.

Bu mükafatın mənə verilməsi haqqında qəbul olunan qərar haqqında məlumatı, sonra isə əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəlin bu barədə mənə rəsmi məktubunu alarkən çox sevinmişdim. Təkcə mən yox, bütün xalqımız sevinmişdi. Çünki bu bizim üçün böyük bir şərəfdir. Dünən bu mərasimdə, yəni bu toplantıda – Türkiyənin bütün qaymaqlarını təşkil edən insanların toplantısında bu mükafatın mənə təqdim edilməsi və əziz dostum, qardaşım, cümhur başqanı Süleyman Dəmirəlin orada çox dərin mənalı, dəyərli nitqi və Türkiyə–Azərbaycan dostluğu, mənim fəaliyyətim haqqında söylədiyi dərin mənalı sözlər, sübhəsiz ki, mənim üçün tarixi hadisədir.

Mən bunu dünən də dedim, bu gün də deyirəm ki, bu, təkcə mənə, mənim fəaliyyətimə verilən mükafat deyil. Bu, Azərbaycan xalqının sülhsevərliyinə, fədakarlığına, Türkiyə ilə dostluq əlaqələrinə verilən mükafatdır. Bu, müstəqil Azərbaycan dövlətinə, artıq 8 ildir ki, öz müstəqilliyini qoruyub saxlayan və inkişaf etdirən Azərbaycan dövlətinə verilən mükafatdır. Bu, bütün Azərbaycan vətəndaşlarına verilən mükafatdır.

[12-13]

Türkiyənin bir neçə televiziya kanalı bu mərasimi, toplantını birbaşa yayıblar. Bu, o cümlədən Azərbaycanda da yayılıbdır. İnsanlar böyük heyranlıqla, böyük həvəslə, həyəcanla bu mərasimi seyr ediblər, ona seviniblər, demək olar ki, bayram edirlər. Mən çox məmnunam ki, mətbuat nümayəndləri də burada çox önəmli işlər görüblər, fəaliyyət göstərirlər, bugünkü qəzetlərdə çox gözəl yazılar veriblər. Bunlar hamısı Türkiyə–Azərbaycan dostluğunun, qardaşlığının bir daha çox parlaq nümayişidir, göstəricisidir.

Mən hesab edirəm ki, bu mükafat Türkiyə–Azərbaycan dostluğuna, qardaşlığına, bizim bu əlaqələrimizə verilən yüksək qiymətdir. Mən bunlara görə təşəkkür edirəm.

Bu gün mən Gülhanə Hərbi Tibb Xəstəxanasında müalicə olunan, terrordan zərər almış, yaralanmış qazilərlə görüşdüm. Mənim həyatımda bu da çox böyük, önəmli bir hadisədir. Mən onları ziyarət etdim, həmin insanlarla görüşdüm, söhbət etdim. Onlara Allahdan şəfa dilədim, onları Azərbaycana dəvət etdim ki, gəlib ölkəmizdə olsunlar, dincəlsinlər. Onlar 22, 23, 24, 25 yaşında olan gənc insanlardır, çox gözəl gənclərdir. Mənimlə söhbətdə onların hər biri dedi ki, biz vətənimizin – Türkiyənin qorunması, terroristlərin qarşısının alınması yolundakı fəaliyyətimizlə, yəni qəhrəmanlığımızla fəxr edirik. Əgər bu gün xəsarət almışqsa, yaramız varsa, bu bizim üçün çətin bir şey deyil. Əsas odur ki, ölkəmizi, millətimizi, cümhuriyyətimizi müdafiə etmişik və bir də əsas odur ki, bizə qazi adı, qəhrəman adı veriblər. Bu insanlarla görüşüm məni çox mütəəssir etdi. Mən bundan çox məmnunam.

Mənim Türkiyəyə qısamüddətli səfərim bu gün sona çatır. Əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl mənə təklif etdi ki, burada yenə də qalım. Təbiidir ki, burada nə qədər qalsam, o qədər də yeni-yeni görüşlər, işlər olacaqdır. Ancaq mənim Azərbaycanda işlərim var. Bir də ki, mən əziz dostumun, qardaşımın vaxtını da çox almaq istəmirəm. Çünki mən burada olanda o, həmişə mənimlə bərabər olur.

[13-14]

Hesab edirəm ki, bu ziyarətim mənim üçün tarixi bir ziyarətdir. Təbiidir ki, mən noyabr ayının 17–18-də buraya gələcəyəm, ATƏT-in zirvə görüşündə olacağam. Mən dünən bəyan etdim, bu gün də bəyan edirəm ki, Bakı-Ceyhan boru xətti haqqında saziş burada imzalanacaqdır. Buda tarixi bir hadisə olacaqdır.

Əziz dostum, mən Sizə bir daha təşəkkür edirəm. Çox sağ olun, məmnunam. Sizi Azərbaycanda bir daha səbirsizliklə gözləyəcəyəm.

S ü l e y m a n D ə m i r ə l: Yaxşı yol!

[14-15]

TÜRKİYƏDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

2 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz dünən televiziya baxmısınız, keçirdiyim görüşləri görmüsünüz, yaqin ki, hər şeyi bilirsiniz.

S u a l: Cənab prezident, keçirdiyiniz görüşlər haqqında nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: O qədər görüşlər keçirmişəm ki, onlar haqqında burada danışa bilərəm. Bunları televiziya da görmüsünüz.

Mən Türkiyənin prezidenti cənab Süleyman Dəmirəl ilə birlikdə dünən səhər ertədən Kocaelidə, İzmitdə, yəni baş vermiş zəlzələnin mərkəzində olmuşam, orada zəlzələdən zərər çəkmiş insanlarla görüşmüşəm, onlar üçün tikilmiş müvəqqəti evlərə baxmışam, çadırlarda insanları, onların vəziyyətini, dağıntıları görmüşəm. Orada çox görüşlər olubdur.

Kocaeli Universiteti zəlzələ ilə əlaqədar dərslər ilinə indiyə qədər başlamamışdı. Dünən onların dərslər ilinə başlaması günü idi. Biz – prezident Süleyman Dəmirəl ilə orada iştirak etdik, ikimiz də nitq söylədik.

İki iş adamı orada zəlzələdən zərərçəkənlər üçün müvəqqəti evlər tikiblər. Amma onlar elə daimi evlər kimi də ola bilər. Biz bu evlərə də baxdıq. İctimaiyyətlə, yəni orada yaşayan insanlarla da görüşlər keçirdik.

Əlbəttə, faciə böyükdür, fəlakətdir, xeyli insan həyatını qeyb edib, vəfat edib, həlak olubdur, yaralılar çoxdur. Ancaq insanların ruhu yüksəkdir. Türkiyə Cümhuriyyəti, milləti, hökuməti, xalqı çox böyük işlər görürlər ki, zəlzələnin vurduğu zərərləri aradan götürsünlər, ucaqların yerlərində yeni evlər

[15-16]

tiksinlər. Onların konkret proqramları var. Məsələn, bu ayın axırına qədər bir proqram var, - gərək çox adamlar hazır, yaxud müvəqqəti evlərə köçsünlər. Müvəqqəti evlər nə deməkdir? Müvəqqəti evin içində üç-dörd otaq, hamamı, suyu, televizoru, radiosu var. Mən gedib bunları gördüm. Həmin işləri bu ayın içərisində görəcəklər. Onların qarşdakı iki-üç ay üçün də proqramları vardır. Çalışrlar ki, qışın soyuqlarına qədər çox işləri həyata keçirsinlər.

Bütün bu görüşlər mənim üçün çox əhəmiyyətli oldu. Onlar da çox sevindilər. Mən onlara yardım aparmışdım. Təxminən 100 min dollar dəyərində olan bu yardımı – gələn yardımların yığılması üçün orada onların mərkəzi vardır – təhvil verdim. Hamı bunu bilir.

Sonra mən Ankaraya getdim. Orada Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatının mənə təqdim edilməsi mərasimi oldu. Deyirlər ki, mərasim Türkiyənin 4-5 televiziya kanalı ilə yayılaraq buraya da çatıbdır. Siz bunları bilirsiniz.

Bu gün səhər isə mən terror nəticəsində yaralanmış, xəsarət almış, xəstəxanada müalicə olunan əsgərlərlə gedib görüşdüm. Onların əksəriyyəti Gülhanə Hərbi Tibb Xəstəxanasında müalicə olunur. Mən gedib onlarla görüşdüm. Orada təxminən 61 belə xəstə var idi. Mən demək olar ki, hamısı ilə görüşdüm, onlara ürək-dirək verdim, hədiyyələr verdim. Onların əksəriyyəti 20, 22, 23, 24, 25 yaşlı gənc insanlardır. Ancaq bu əsgərlərin hamısında böyük ruh yüksəkliyi var. Vətən uğrunda döyüşmüş bu insanların birinin ayağı, birinin qolu yoxdur, birinin gözü görmür. Başqa ağır xəsarətlər alanlar da var. Amma onların ruhları çox yüksəkdir. Çünki bunu vətən yolunda ediblər, qazi olublar və buna görə fəxr edirlər. Mən onları təbrik edərək, xəstəxanadan çıxandan sonra Azərbaycana gəlməyə dəvət etdim ki, gəlib ölkəmizdə dincəlsinlər.

[16-17]

Prezident Süleyman Dəmirəl ilə bizim həm Kocaelidə, həm də Ankarada çox danışqlarımız olubdur. Biz daim bir yerdə olmuşuq. Bilirsiniz ki, dünən onun 75 yaşı tamam olurdu. Mən onu orada təbrik etdim. Ondan sonra o, məni öz ailəsinə dəvət etdi. Onun çoxlu qohumları, qardaşları, böyük bir ailəsi var. Mən və oğlum İlham şəhərdən kənardə onun ailəsi ilə bir yerdə olduq. Biz onun ad gününü bir yerdə, ailə şəraitində – yəni orada başqa bir tədbir keçirilmir – qeyd etdik.

Bu gün mənim Türkiyənin Baş naziri Bülənd Ecevitlə görüşüm, danışqlım oldu. Yəni mən onların hamısı ilə dünən axşam görüşmüşəm. Çünki mükafat verildəndən sonra orada bir kokteyl var idi. Burada insanlar bir saat ayaqüstə bir-biri ilə görüşüb danışrlar. Ancaq bu gün xüsusi görüşümüz oldu. Biz çox ətraflı danışdıq, yaxşı söhbətlər etdik.

Türkiyə-Azərbaycan dostluğu yüksəklərdədir və bundan sonra da yüksək olacaqdır. Mənim də, onların da istəyi, arzusu budur. Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı da elə buna görə Azərbaycana, onun müstəqil dövlətinə, xalqımıza və sülh yaratdqlıma görə mənə verilibdir.

Atatürkün sözləri var: «Yurdda sülh, cahanda sülh». Mən ilk dəfə 1993-cü ildə yurdda, yəni ölkənin içində sülh yaratmağa çalışdım və bunu yaratdım. Cahanda sülhün isə bir hissəsi Qafqazdadır.

Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən müharibəni, qan tökülməsini dayandırdım. Bunu Türkiyədə çox yüksək qiymətləndirirlər. Ona görə də mənə belə bir yüksək mükafata layiq görüblər.

S u a l: Cənab prezident, ATƏT-in İstanbul sammitinə qədər Robert Koçaryanla görüşünüz planlaşdırılırmı?

C a v a b: Bilmirəm.

S u a l: Cənab prezident, Bülənd Ecevitlə görüşünüzdə onun bu yaxınlarda Moskvaya olacaq səfərini dəyərləndirdinizmi?

C a v a b: Bilirəm, gedəcək, biz bu barədə söhbət etdik. Sağ olun.

[17-18]

ARGENTİNA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB FERNANDO DE LA RUAYA

Hörmətli cənab prezident,

Argentina Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə Argentina Respublikası arasında təşəkkül tapmış dostluq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm.

Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr genişləniş möhkəmlənərək xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı və işlərinizdə uğurlar, ölkənizə sülh, tərəqqi və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 noyabr 1999-cu il

[18-19]

**TUNİS RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB ZEYNULABİDİN BEN ƏLİYƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Sizi yenidən Tunis Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə Tunis Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı və fəaliyyətinizdə uğurlar, dost Tunis Respublikasının xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 noyabr 1999-cu il

[19-20]

**AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB UİLYAM C. KLİNTONA**

Hörmətli cənab prezident!

Massaçusets ştatı yaxınlığında Misir təyyarəsinin qəzaya uğraması nəticəsində Amerika vətəndaşlarının həlak olması xəbərindən çox kədərləndim.

Sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına, bütün Amerika xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 noyabr 1999-cu il

[20-21]

**MİSİR ƏRƏB RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB MƏHƏMMƏD HÜSNİ MÜBARƏKƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Amerikanın Massaçusets ştatı yaxınlığında təyyarə qəzası nəticəsində Misir vətəndaşlarının həlak olması xəbəri məni dərindən kədərləndirdi.

Həlak olanların ailələrinin dərdinə şərik çıxır, onlara və bütün qardaş Misir xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm.

Allah rəhmət eləsin.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 noyabr 1999-cu il

[21-22]

**HİNDİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB K. R. NARAYANANA**

Hörmətli cənab prezident!

Hindistanın Orissa ştatında baş vermiş təbii fəlakətin çoxsaylı insan tələfatına və böyük dağıntılara səbəb olması xəbəri məni dərinləndirdi.

Sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına, bütün dost Hindistan xalqına dərin hüznə başsağlığı verirəm, yaralananların tezliklə sağalmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 3 noyabr 1999-cu il

[22-23]

**RUSİYA FEDERASIYASI HÖKUMƏTİ SƏDRİNİN
BİRİNCİ MÜAVİNİ NİKOLAY AKSYONENKO
BAŞDA OLMAQLA RUSİYANIN HÖKUMƏT
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

5 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Nikolay Yemelyanoviç, mən sizi və sizin bütün nümayəndə heyətini Azərbaycanda salamlayıram. Şadam ki, iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Azərbaycan–Rusiya birgə komissiyası öz işini fəallaşdırmağa başlayır. Hörmətli Nikolay Yemelyanoviç, Aksyonenkunun başçılığı ilə Rusiya Federasiyasının belə böyük, geniş tərkibdə nümayəndə heyətinin Bakıya gəlməsi buna sübutdur.

Mənə dedilər ki, siz bu gün praktiki işlə çox fəal məşğul olmusunuz. Hesab edirəm ki, siz hələ işləməli olacaqsınız. Amma Rusiyanın iqtisadi sahəsinin bir çox istiqamətlərini təmsil etdirən nümayəndə heyətinin buraya gəlməsi faktının özü onu göstərir ki, ölkələrimizin gələcək əməkdaşlığında həqiqətən hansısa praktiki nəticələrə nail olmaq mümkündür.

Bir daha demək istəyirəm ki, biz Rusiya ilə bütün sahələrdə – siyasi, iqtisadi, mədəni, elmi, insani sahələrdə münasibətlərimizə böyük əhəmiyyət veririk. Biz ölkələrimiz və xalqlarımız arasında əməkdaşlığın, hər vasitə ilə inkişaf etdirilməsi və genişləndirilməsi, dostluğun möhkəmləndirilməsi mövqeyində dururuq. Bu, Azərbaycanın xarici siyasətinin prinsiplial, strateji istiqamətidir. Biz onu ardıcıl surətdə həyata keçiririk və keçirəcəyik.

[23-24]

Şübhəsiz ki, iqtisadi sahə çox mühüm yer tutur. Xüsusən də ona görə ki, Rusiya və Azərbaycan bir çox onilliklər ərzində, hətta iki əsr iqtisadi cəhətdən bağlı olmuşdur. Sovetlər İttifaqı zamanı Azərbaycan ilə Rusiyanın müxtəlif regionları arasında yaranmış iqtisadi əlaqələrin bizim üçün çox böyük əhəmiyyəti var. Hesab edirəm ki, bu əlaqələr Rusiya üçün də eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir. Ona görə də, sərbəst iqtisadiyyata, bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar Rusiya iqtisadiyyatının və Azərbaycan iqtisadiyyatının qarşılaşdıqları çətinliklərə baxmayaraq, ölkələrimizin iqtisadiyyatının, xüsusən sənayenin müxtəlif sahələrinin integrasiyasında birgə səylərlə yaxşı nəticələrə nail ola bilmək üçün böyük ehtiyatlar var.

Vaxtilə Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin bir çoxu Sovetlər İttifaqının və xüsusilə Rusiyanın müxtəlif sənaye müəssisələri ilə integrasiyada idi. Dostumuz və həmyerlimiz, dövlət plan komitəsinə, xatirimdə deyil, 25 və ya 30 il rəhbərlik etmiş Nikolay Konstantinoviç Baybakov bu gün burada, bizim aramızdadır. O, Sovetlər İttifaqı respublikalarının iqtisadiyyatını həmişə elə planlaşdırırdı, bu respublikalar bir-biri ilə elə bağlanmışdı ki, heç kim onları ayıra bilmirdi. Bu, onun siyasəti idi. O, Sovetlər İttifaqının iqtisadiyyat sahəsində intəhasız olaraq möhkəmləndirilməsi siyasətini həyata keçirir, düşünürdü ki, bu, Sovetlər İttifaqının bütün sahələrdə daha da inkişafına kömək edəcəkdir.

Sovetlər İttifaqının mənafeləri baxımından bu siyasət o zaman düzgün və uzaqgörən siyasət idi. Bu mənada Nikolay Konstantinoviçi təqsirləndirmək olmaz. Lakin Sovetlər İttifaqı dağılandıqdan, biz, necə deyirlər, milli evlərimizə, mənzillərimizə yığışandan sonra, vaxtilə çox güclü şəkildə bir-birindən asılı olan iqtisadiyyat Rusiyaya da, Azərbaycana da və hesab edirəm ki, keçmişdə Sovetlər İttifaqına daxil olan digər ölkələrə, müstəqil dövlətlərə çox böyük zərər vurur.

[24-25]

Elə bu vəziyyətdə də bizi, integrasiyanın, necə deyirlər, yeni, keçmişdə olmayan yollarını axtarmağa vadar edir. Biz məhsulun hissələrini istehsal edib Rusiya Federasiyasının hansısa vilayətinə göndərir, oradan da onu tamamlamayıb son məhsulun istehsalı üçün başqa bir regiona göndərirdilər. Amma o zaman problem yox idi, çünki istehsal etdiyimiz məhsul üçün satış bazarları axtarmırdıq, bütün bunları bizim sosialist planlaşdırma və təsərrüfatçılıq sistemimiz təmin edirdi. Yalnız nə qədər məhsul buraxılması, onun qiyməti, istehsal həcmnin nə qədər yüksəlməsi, artım sürəti qeydə alınır və bizim bütün işimiz də bunun əsasında qiymətləndirilirdi. Mən bu işlə uzun illər məşğul olduğuma görə onu yaxşı xatırlayıram.

Ancaq, yenə də deyirəm, Sovetlər İttifaqının dağılması, müstəqil dövlətlərin yaranması bazar iqtisadiyyatına, sərbəst iqtisadiyyata keçid hər yerdə – Rusiyada da, Azərbaycanda da çətinliklər doğurmuşdur. Çətinliklərdən çıxış yolları müxtəlifdir, hər bir ölkə bu vəziyyətdən çıxmaq üçün öz yollarını axtarır. Amma bizim fikrimizcə, şəxsən mənim fikrimcə, nə qədər ağır olsa da, əlbəttə, başlıcası islahatları ardıcıl surətdə aparmaq, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərini bərqərar etməkdir. Çünki son nəticədə bu məqsədə doğru gedirik və biz məhz həmin səviyyəyə gəlib çatanda, yəqin ki, xeyli asan olacaqdır. İndi isə,

şübhəsiz ki, keçid dövrünə böyük ehtiyac var. Ona görə də Rusiya–Azərbaycan komissiyası bu baxımdan çox iş görə bilər.

Ancaq bu, zənnimcə, məsələnin bir hissəsidir. Digər hissəsi isə odur ki, Rusiyada da, Azərbaycanda da islahatlar aparılır, mülkiyyət özəlləşdirilib, özəl sektor üstünlük təşkil edir və dövlət planlaşdırması, hansısa inzibati vasitələrdən istifadə etmək daha yaramır. Yəni özəl sektorun daha sıx inteqrasiyası lazımdır. Məsələn, bizdə çoxlu şərab istehsal olunur. Əvvəllər biz Sovetlər İttifaqında hamıdan çox üzüm istehsal edirdik. Nikolay Konstantinoviçin xatirindədir. Sovetlər İttifaqında yığılan 6

[25-26]

milyon ton üzümün 2 milyon tonunu biz verirdik. Amma Azərbaycan o qədər də spirtli içkilər istehlak edən ölkə deyildir. Biz bütün bunları – yaxşı şərab materiallarını, yaxşı şərəbləri Sovetlər İttifaqına göndərirdik. Altayda, Rostovda, Rusiyanın bir çox regionlarında hətta şərab zavodlarımız da vardı. İnsanlar bu məhsullardan istifadə edirdilər. İndi isə Rusiya hər şeyi Qərb ölkələrindən gətirir, amma burada, yanında olanı almaq istəmir. Başqa məhsullar sahəsində də belədir, hər şey Qərbdən gətirilir. Əlbəttə, Rusiya beləliklə, başqalarını da buna sövq edir. Bizdə də belədir, özümüzün gözəl şərəblərimizi içmək əvəzinə, indi varlı yaşamağa başlamış bəzi adamlar deyirlər ki, yox, Fransa şərəbi içəcəyik. Amma hesab etmirəm ki, onlar Fransa və Azərbaycan şərəblərinin dadını ayırd edə bilərlər. Ədəbahlıdır! Desinlər ki, o, yalnız Fransa şərəbi içir.

Bu, yalnız kiçik bir misaldır. Belə misallardan çox çəkmək olar. Dediyim odur ki, sənaye müəssisələrimizin işləməsi üçün keçmiş inteqrasiya əlaqələrindən istifadə etməliyik. Digər tərəfdən, bir-birimizdəki bazarları itirmək lazım deyildir. Məsələn, biz taxılı ən çox Rusiyadan, Qazaxıstandan gətiririk. Özümüz əvvəlkindən çox taxıl istehsal edirik, ancaq bu, kifayət etmir. Rusiyadan gətiririk. Bəs nə üçün Rusiyaya, deyək ki, yaxşı şərab materialları aparılmasın? Yaxud, misal üçün, bizim Zaqatala zonasında gözəl və dadlı meyvə olan xurma yetişdirirlər. Bizdə bu məhsulun istehsalı ilə məşğul olan xüsusi kolxozlar və ya sovxozlar yox idi, necə ki, yeri gəlmişkən, üzüm yetişdirən dövlət təsərrüfatları da olmamışdır. Belə bitkiləri insanlar özlərinin həyatı sahələrində yetişdirirdilər.

Xatirindədir, 80-ci illərin əvvəllərində biz ildə təxminən 50 ton nar tədarük edirdik. Rusiyada isə son dərəcə faydalı məhsul olan narı çox xoşlayırlar. Eləcə də xurma. Amma çoxlu çətinliklər var. Bilmirəm, bu il necədir. Mövsüm artıq başlayıb.

[26-27]

Abbas Abbasov: Bu gün biz həmin məsələni müzakirə etdik.

Heydər Əliyev: Lakin keçən il çox məhsulumuz zay oldu. Belə ki, biz özümüz o qədər xurmanı yeyə bilmərik, insanlara fayda gətirəcəyi yerlərə isə xurma gedib çıxmır. Ona görə də özəl biznes sahəsində iqtisadi əlaqələrimizin inkişafı üçün, hələlik tamamilə özəlləşdirilməmiş iri sənaye müəssisələrinin xətti ilə daha yaxşı nəticələr əldə etməkdən ötrü inteqrasiya əlaqələrimizin inkişafı üçün böyük imkanlara maliklik. Amma təəssüflər olsun ki, bu imkanlardan indiyədək istifadə edilmir.

İndi görürəm ki, komissiya belə yaxşı və mötəbərdir. Mən sizin buraya gəlməyinizi alqışlayıram. Ümid edəcəyik ki, bu, iqtisadi münasibətlərimizin inkişafında yeni mərhələ olacaqdır. Odur ki, buraya gəldiyinizə görə sizə təşəkkür edirəm, sizi salamlayıram və ümidvaram ki, Azərbaycanda keçirdiyiniz görüşlər ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etməsi üçün yaxşı zəmin yaradacaqdır. Sözü sizə verirəm.

Nikolay Aksyonenko: Çox hörmətli Heydər Əlirza oğlu, burada, Azərbaycanda, Bakıda olmaq imkanına görə çox şadam. Biz Sizə minnətdarıq ki, bu gün bütün sahələrdə əməkdaşlığın qaydaya salınması ilə bağlı iş aparılması üçün dövlət başçıları tərəfindən təyin olunmuş birgə hökumətlərarası komissiyamızı qəbul edirsiniz. Mən Sizinlə tam razıyam ki, bizim bu gün burada olmağımız gələcək inkişaf yolu ilə irəliləmək istədiyimizi, şübhəsiz, təsdiqləyir.

Biz bu şəhərdə olmağımızdan məmnunluq duyuruq. 1997-ci ildə burada MDB ölkələrinin dəmir yol nəqliyyatı şurasının iclasını keçirərkən Sizin qəbulunuzda olmaq imkanı qazanmışdım. Siz bütün nümayəndə heyətimizi qəbul etdiniz, sonra isə ayrıca söhbətimiz oldu. Elə onda biz Azərbaycanın çox ciddi şəkildə irəlilədiyini, dinc inkişafını, iqtisadiyyatın təşəkkül tapdığını gördük. Bu gün şəhərdən bir

[27-28]

daha keçərkən Bakının getdikcə gözəlləşdiyini, yeni-yeni evlərin, məhəllələrin, komplekslərin meydana gəldiyini, onun müasir bir şəhərə çevrildiyini gördüm və bundan məmnunluq duydum.

Biz Sizin hökumətinizlə əlaqə saxlayır, bir çox istiqamətlərdə əməkdaşlıq etməyə çalışırıq. Məlumatımız var ki, Sizin rəhbərliyinizlə iqtisadiyyat indi kifayət qədər fəal inkişaf edir, real istehsala qoyulan sərmayələr artır. Bütün bunlar Azərbaycan kimi belə gözəl bir dövlətin, onun insanların firavan yaşaması üçün zəmin yaradır.

Başla düşünürəm ki, bu gün problemlərimiz çoxdur. Sizinlə razıyam ki, biz qısa zaman kəsiyində hər şeyi yenidən qiymətləndirməli, bir çox mövqelərə yenidən baxmalı, bir çox istiqamətlərdə yenidənqurma ilə məşğul olmalı idik. Şübhə yoxdur ki, bu, hətta çox böyük arzu olsa da, həm obyektiv, həm subyektiv səbəblərə görə, bəlkə də müəyyən çətinliklər ucbatından həmin işi daha konstruktiv surətdə görməyə, iki

dövlətin həqiqətən həll etməli olduğu məsələləri həll etməyə imkan verməmişdir. Bəzi məsələlər yığılıb qalmış, digərləri həllini gözləmədən öz-özünə yox olub getmişdir.

Lakin bu gün, zənnimcə, bizim bir-birimizi başa düşərək, problemləri konstruktiv, operativ surətdə həll etməyə və nəinki dövlət strukturları çərçivəsində, həm də, Sizin vurğuladığınız kimi, özəl strukturlar çərçivəsində əməkdaşlığa zəmin yaratmağa imkan verən münasibətləri sahmanlamaq üçün bütün imkanlarımız var. Buna görə də komissiyamız çərçivəsində vəzifəmiz, şübhəsiz, həmin strukturların işi üçün ən əlverişli şərait yaratmaqdır. Əgər onlar ümumi dil tapsalar və biz, hökumətlər, həmin strukturlardan ötrü qanunvericilik məkanı, şərait yaratmalı olanlar da bunu başa düşsək, onda, əlbəttə, müvəffəqiyyət də əldə ediləcəkdir.

[28-29]

Heydər Əlirza oğlu, bu gün biz komissiyamız çərçivəsində işlədik, ekspertlərimizin yerinə yetirdikləri işə yekun vurduq. Demək istərdim ki, biz vaxt tələb olunan məsələlərin əslində hamısının həlli yollarını tapa bildik. Belə məsələlər var. Biz bu vaxtı uzatmağa, əlavə müzakirə üçün ən qısa vaxtı müəyyənləşdirməyə çalışdıq və komissiyamızın qərarları əsasında nazirliklərə də, baş idarələrə də, ayrı-ayrı müəssisələrimizə də yaranmış vəziyyətdən çıxış yolunu tez tapmağa imkan vermək üçün necə görüşmək barədə, nəinki hökumətilər arası komissiya çərçivəsində, həm də işguzar əlaqələr səviyyəsində görüşmək haqqında razılığa gəldik. Düşünürəm ki, biz bunların hamısına nail olacaq və nə kimi addımlar atdığımız, bu addımların hər iki dövlətin iqtisadiyyatları üçün nə dərəcədə sərfəli və səmərəli olduğu barədə dövlətlərin rəhbərlərinə – Sizə və Boris Nikolayeviçə məmnunluqla məlumat verəcəyik.

Bu gün həqiqətən kifayət qədər mötəbər komissiya var və bu, onun rəhndir ki, biz problemlərin həllinə, əməkdaşlığın yeni-yeni formalarını axtarıb tapmağa çalışırıq. Demək istəyirəm ki, həmkarımdan, həmsədr Abbas Aydın oğlundan tərəvəz, digər məhsul növləri ilə bağlı eşitdiyimiz faktlar ancaq ürək ağrısı doğurur ki, belə hallar baş vermişdir. Çünki biz bütün bunların hər hansı dövlət üçün, bütün bunlara malik olmaq imkanından məhrum insanlar üçün nə qədər gərəkli və mühüm olduğunu bilirik. Başa düşürük ki, bu, ləngidici məqamdır və qiymətlərin artmasına səbəb olur. Şübhəsiz, biz nəinki bu qiymətli məhsulu yetişdirənlərin, həm də onu istehlak edənlərin mənafeyi ilə bağlı olan bu məsələlərə münasibətimizi bildirəcəyik. Biz bütün bu məsələlərin həlli yollarını tapacağıq.

Bu gün həmkarlarımla və komissiyamızın Azərbaycan tərəfindən olan bütün üzvlərinin konstruktiv mövqeyi xoşuma gəldi. Zənnimcə, Siz əmin ola bilərsiniz ki, növbəti görüşün gələn il aprelin axırlarında keçiriləcəyi barədə razılığa gələrək, biz vaxtı hədəf yerə itirməyəcəyik, əksinə, onu elə bir məzmunla

[29-30]

dolğunlaşdıracağıq ki, bu bizə komissiyamızın işinə yekun vurmağa və müəyyən məmnunluq duymağa imkan verəcəkdir. Sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Fikirlərimiz və baxışlarımız ümumən üst-üstə düşür. İndi işi yaxşı təşkil etmək və onu yaxşı həyata keçirmək lazımdır. Əlbəttə, bununla əlaqədar komissiyalarımızın nümayəndələrinin görüşü böyük əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, mən hesab edirəm ki, bu görüşlər daha tez-tez keçirilməlidir. Doğrudur, biz komissiyamızın Rusiya tərəfindən bir neçə həmsədri ilə görüşməli olmuşuq, çünki orada hökumət dəyişmiş, insan dəyişilmişdir, - biz onlardan birinə öyrəşməyə başladığımızda, o dəyişilmişdir. Bizdə isə hər şey sabitdir. Mənə elə gəlir ki, Abbasov birgə Azərbaycan-Rusiya komissiyasının həmsədri olmaqda, necə deyərlər, saç-saqqal ağartmışlar. Bir sözlə, biz heç kimi dəyişdirmirik və gələcəkdə daha sıx, daha fəal əməkdaşlıq etmək mövqeyində möhkəm dururuq.

Hesab edirəm ki, mümkün bilməniz əsas məsələlər və ya çətinliklər barədə sonra mənə məlumat verərsiniz. Ancaq ona qədər mən bəzi mülahizələrimi söyləmək istərdim.

Sözümün əvvəlində bəyan etdim ki, xarici siyasətimizin strateji istiqaməti bütün sahələrdə, o cümlədən siyasət sahəsində Rusiya ilə münasibətlərimizi inkişaf etdirmək və möhkəmlətməkdən ibarətdir. 1997-ci ilin iyulunda mən prezident Boris Yeltsinin dəvəti ilə Rusiyaya rəsmi səfərə getdim. Yaxşı görüşlərimiz, danışıqlarımız oldu, dostluq, əməkdaşlıq haqqında çox yaxşı sənədlər imzaladıq. O vaxta qədər də, sonra da müxtəlif problemlər olmuşdur. Lakin hər halda bu, bütün sahələrdə münasibətlərimizin inkişafı üçün mühüm mərhələ oldu.

Biz münasibətlərimizin inkişafı üçün bundan əvvəl də çox işlər görmüşdük. Məsələn, 1996-cı ildə mən Moskvaya xüsusi olaraq gedib Bakı–Novorossiysk neft kəmərinin inşası haqqında Baş nazir Viktor

[30-31]

Stepanoviç Çernomırdinlə saziş imzaladım – elə bunun özü mühüm addım, iqtisadi və siyasi münasibətlərimizin inkişafına mühüm töhfə idi. Yeri gəlmişkən, bu sazişin həyata keçirilməsi Çeçenistanın mövqeyi ilə əlaqədar böyük çətinliklərlə qarşılaşdı. Lakin biz bunu dəf etdik və bildirmək istəyirəm ki, - öz xidmətlərimizdən danışmaq üçün demirəm, - mən bu işə qarışmalı olmuşdum. Moskvada sənədi imzalaya bilmirdilər və belə olduqda mənə zəng vurdular, buraya gəldilər, bax bu salonda Çeçenistan nümayəndə heyəti və o, vaxt Baş nazirin birinci müavini Nemsovun başçılıq etdiyi Rusiya nümayəndə heyəti razılaşmalar əldə etməyə və sənədi imzalamağa müvəffəq oldular.

Biz neft kəmərinə çəkdik. 1997-ci ildə neft çıxartdıq və bu kəmərin açılışını elan etməzdən əvvəl borunu neftlə doldurduq. Yəni bu, qiymətləndirilməli olan bir addım idi. Biz onu qiymətləndiririk.

Halbuki bu, elə bir dövr idi ki, Çeçenistan hadisələri ilə əlaqədar Azərbaycan əleyhinə güclü kampaniya aparılırdı. Xatirimdədir, 1996-cı ilin yanvarı idi, mən Moskvaya gəldim və Boris Nikolayeviç Yeltsin və Viktor Stepanoviç Çernomırdın ilə görüşdüm, biz Viktor Stepanoviçlə bu neft kəməri haqqında saziş imzaladıq. Orada mətbuat konfransı keçirildi. Mətbuatda, televiziya ilə Azərbaycanı qarşı yenə də ittihamlar yağdırılıb bildirilirdi ki, ərəb ölkələrindən, Əfqanıstandan, İrandan, Türkiyədən və başqa ölkələrdən silah gətirən təyyarələr guya Azərbaycan ərazisinə enir. O, vaxt mən onlara cavab verdim ki, yalan məlumatla məşğul olmaq lazım deyildir.

Bütün bunlar sonra da davam etdi və mən Rusiya sərhəd qoşunlarının o vaxtkı rəhbəri Nikolayeviç dəvət edib, ondan xahiş etməli oldum ki, öz komissiyasını buraya göndərsin. Başa düşürsünüzmü, heç bir fakt aşkara çıxarılmadıqda başladılar ki, guya hansısa keçidlər var və Çeçenistana da oradan keçib gedirlər. Əvvəla, Azərbaycan ərazisində belə keçidlər yoxdur, onlar oraya necə keçib gedə bilirlər?

[31-32]

İkincisi isə, Rusiya sərhəd qoşunlarının komissiyası gəldi, onlar bir həftə bütün sərhədə baxdılar, amma bir dənə də olsun elə yer tapa bilmədilər ki, oradan adamlar qanunsuz olaraq keçə bilsinlər. Özü də elə bir halda ki, Rusiya–Azərbaycan sərhədinin Dağıstan tərəfdən Rusiya sərhədciləri də qoruyurlar. Bu, televiziya ilə nümayiş etdirildi, - o, etiraf etdi ki, heç nə yoxdur.

Sonra Çeçenistanda hadisələr bir qədər səngidi və bu mövzu bir növ unuduldu, biz də arxayınlaşdıq. Neftin bu boru ilə ixracını davam etdirdik. İndi orada hadisələr yenidən başlayandan biz neftimizi ixrac etmək imkanından məhrum olduq. Deyirlər ki, orada sisternlərdən istifadə edirlər. Amma bu, beş aylıq fasilədən sonra edilir. Bir baxın, biz nə qədər ziyan çəkmişik. Halbuki biz bu sənədi imzalayarkən Rusiya hökuməti bizə möhkəm təminat verərək bildirmişdi ki, narahat olmayın, bütün tədbirlər görülməkdir.

Şükürlər olsun ki, biz Bakı-Supsa neft kəmərinə çəkdik. Axı indinin özündə konsorsium 5 milyon ton neft çıxarır. Biz nə edərdik? Axı bu, daha Azərbaycan nefti deyil, burada işləyən şirkətlərin neftidir.

Lakin mən bu barədə demək istəmirəm. Azərbaycan əleyhinə bu təbliğat səngidi. Biz sevindik, çünki bunu istəmirik və Rusiyanın mətbuatı, ayrı-ayrı dairələri tərəfindən belə dezinformasiya xarakterli təbliğat müharibəsinə layiq deyilik. Amma bu son bir neçə ayda Azərbaycan əleyhinə yenə də güclü təbliğat gedir. Televiziya vasitəsilə, qəzetlər vasitəsilə beyinlərə yeridirlər ki, "Azərbaycan antirusiya siyasəti aparır". Moskvada partlayışlar baş verdi – dərhal azərbaycanlıları bazarlardan qovmağa, onları nədəsə təqsirləndirməyə başladılar və s. Təəssüf ki, siz partlayışları törədənləri indiyədək tapmamısınız. Eyni zamanda, bazarlarda ticarətlə məşğul olan azərbaycanlıların bununla heç bir əlaqəsi yoxdur. Buna baxmayaraq, bazarlarda azərbaycanlılara hücumlar başlandı, hər cür xoşagəlməz yazılar dərc edilməyə başlandı. Bundan əvvəl "Qafqaz millətindən olan şəxslər" kimi termin uydurmuşdular, sonra da konkret

[32-33]

olaraq deməyə başladılar ki, bu şəxslər azərbaycanlılardır.

Biz bununla əlaqədar öz münasibətimizi bildirərək dedik ki, belə hərəkət etmək olmaz, səfirimiz orada işləyirdi və sairə. Son vaxtlar isə bizə qarşı həyasız təbliğat gedir. Dəhşətdir! Hər axşam televiziya ilə belə təbliğat aparılır. Bizdə burada ORT-yə də, RTR - ə də, NTV-yə də baxırlar – ölkəmiz azad ölkədir, halbuki bu kanallar bəzi MDB ölkələrində yayımlanmır. Elə bunun özü də göstərir ki, biz Rusiya ilə çox yaxın əlaqə saxlamaq istəyirik. Əgər biz, məsələn, başqa əhval-ruhiyyədə olsaydıq... Yeri gəlmişkən, bəziləri mənə deyirlər: Bizim burada özəl kanallarımız var, onlar təkəcə Bakıya yayımlanır, bütün respublikaya translyasiya etdiyiniz üç Moskva kanalı sizin nəyinizə gərəkdir, gəlin, özəl kanallardan birini Azərbaycanın digər rayonlarına translyasiya edək. Amma biz öz mövqeyimizi saxlarıq.

Əlbəttə, xalqımız Moskva televiziyasına baxır, Moskva qəzetlərini oxuyur. Açıq deyəcəyəm, böyük narahatlıq var. Bu, bir tərəfdən. Digər tərəfdən isə, belə dezinformasiya, bir sıra hallarda düşmənçəsinə böhtanlar, təbii ki, Rusiyada ictimai rəyi formalaşdırır. Biz isə bunu istəmirik, istəyirik ki, Rusiya ilə dostluq münasibətlərimiz olsun, istəyirik ki, Rusiya ictimaiyyətinin Azərbaycan haqqında, Azərbaycanın Rusiyaya münasibəti haqqında doğru-düzgün təsəvvür olsun.

Bizim Rusiyaya qarşı iradlarımız var, biz onları açıq bildirmişik, demişik ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə olduğu halda, Rusiya Müdafiə Nazirliyindən ayrı-ayrı adamlar Ermənistanı qanunsuz olaraq bir milyard dollarlıq silah göndərmişlər. Bu məsələ indiyədək təhqiq edilir. Təhqiqat hələ də qurtarmayıb, hərçənd hər şey – bunu kimlərin etdiyi aydındır, biz bütün sənədləri vermişik. Boris Nikolayeviç də əvvəlcə təhqiqat aparılması üçün qəti göstəriş vermişdi. Amma 1997-ci ilin martından

[33-34]

başlayaraq indiyədək təhqiqat gedir.

Bizim iradlarımız var. Biz ondan narazıyıq ki, Rusiya Ermənistan ərazisində böyük miqdarda silahlar və hətta C-300 raketləri, MİQ-29 təyyarələri yerləşdirir. Biz bundan narazıyıq. Bunu açıq bildiririk. Amma bizim fikrimizlə hesablaşmırlar. Bu, artıq Rusiya hökumətinin işidir. Lakin biz açıq bildiririk. Həm də təkəcə burada yox. Mən bunu MDB dövlətləri başçılarının iclaslarında açıqca bildirmişəm.

Bu, bir məsələ. Başqa məsələ Şimali Qafqaz hadisələridir. Əlbəttə, çətin məsələdir, əlbəttə, müşkül məsələdir. Başa düşürəm. Bununla belə, niyə öz səhvlərindən danışırlar, Şimali Qafqazda indiyədək qayda-qanun yaradıldığına görə kimlərin təqsirkar olduğunu niyə açıb demirlər, niyə təqsirkarları burada axtarırlar? – "Yaraqlılar, silahlar Azərbaycandan keçib gedir". Açığını deyim ki, bu, bizi hiddətləndirir. Hesab edirəm ki, Rusiya hökumətindəki və ya dövlətindəki, bilmirəm haradakı ayrı-ayrı dairələr, hər halda, rəsmi orqanlardakı dairələr, xüsusən Rusiya mətbuatı – televiziya və qəzetləri Rusiya–Azərbaycan münasibətlərinə olduqca böyük ziyan vururlar.

Bu gün bəyan edirəm – Azərbaycan ərazisi ilə Çeçenistana bilavasitə və ya tranzitlə silah göndərilməsinə bizim heç bir əlaqəmiz olmayıb və yoxdur. Azərbaycandan oraya heç vaxt, heç bir yaraqlı keçib getməmişdir. Bəlkə də hansısa bir könüllünün özü getmişdir və sairə. Biz buna cavabdeh deyilik. Hər halda, belələri də tutulmamışdır.

Siz fakt verin. Yeri gəlmişkən, dünən mən televizora baxırdım, Rusiya hökumətinin iclasını göstərirdilər. Orada sərhəd qoşunlarının rəisi Totski məlumat verirdi. O, burada, daha doğrusu, Azərbaycanın Rusiya ilə sərhədində – Dağıstanda olub, bizim sərhəd qoşunlarının rəisi ilə görüşübdür. Onlar informasiya, rəy mübadiləsi aparıblar. O, Moskvaya qayıtdıqdan sonra bəyan etdi ki, onlar Azərbaycandan Çeçenistana silah və ya yaraqlılar keçdiyini təsdiqləyən heç nə tapmamışlar.

[34-35]

Bir də ki, məsələni belə qoymaq təəccüblüdür. Axı sərhədi Rusiya sərhədçiləri də qoruyurlar. Əgər kimsə Azərbaycandan keçirsə, Azərbaycan sərhədçiləri onu ya görməyiblərsə, ya da, Azərbaycan əleyhinə aparılan təbliğatda deyildiyi kimi, "qəsdən buraxılıbsa", onda nə üçün Rusiya sərhədçiləri tutub saxlamırlar? Nə üçün? Nə üçün dünən hökumətdə Rusiya sərhədçilərini qınayıb demədilər ki, onlar öz sərhədini pis qoruyurlar və birdən-birə başlayıblar ki, Azərbaycana qarşı viza rejimi tətbiq etmək lazımdır? Buyurun. Əgər Rusiya istəyirsə, qoy tətbiq etsin. Biz bu mövzuda danışıqlar apara bilərik. Amma bunu sivil yolla etmək lazımdır. Heç bir əsas olmadan bütün dünyaya car çəkərək, bunun hökumətdə birtərəfli qaydada bəyan edilməsini isə mən heç cür başa düşə bilmirəm. Mən rəsmən bəyan edirəm. Nəyə görə? Ona görə ki, əgər həqiqətən hər hansı bir fakt olsaydı... Yeri gəlmişkən, dünən məlumat verən sərhədçi Gürcüstandan danışdı, Azərbaycan haqqında isə heç nə demədi. Amma birdən Azərbaycan peyda olur, bu gün biz nota alırıq. Yaxşı. Bu, ümumiyyətlə, həqiqətən sivil münasibətlərdir. Elə isə nota verməzdən əvvəl televiziya ilə, hökumətin iclasında bu cür bəyanatla çıxış etmək nəyə gərəkdir? Bu, nəyə lazımdır? Biz bu nota ilə bağlı məsələlərlə məşğul olmaqdaysa, danışıqlar aparmaqdansa, ona nail oldular ki, hökumətin bütün televiziya kanalları ilə verilən iclasında edilmiş bu bəyanat artıq Rusiya-Azərbaycan münasibətlərinə ziyan vurur.

Ona görə də bu gün mən bundan öz narazılığımı bildirmək istəyirəm. Bütün bu məsələlər barəsində mən sentyabrın 2-də Bakıda Rusiyanın xarici işlər naziri İqor İvanovla, "Əsrin müqaviləsi" nin 5-ci ildönümünü birlikdə qeyd etdikdən sonra, sentyabrın 21-də Viktor İvanoviç Kalyujni ilə ətraflı danışıq etmişdim. Açıq demişdim və mənim mövqeyim bütün qəzetlərdə, televiziya, hər yerdə var.

[35-36]

Çeçenistanda baş verən hadisələrlə bizim heç bir əlaqəmiz yoxdur. Bizi bu hadisələrə süni şəkildə bağlamaq cəhdləri o deməkdir ki, Azərbaycanla Rusiya arasında münasibətləri qəsdən mürəkkəbləşdirmək istəyirlər.

Dağıstan bizə dost respublikadır. Əlbəttə, Rusiyanın ayrılmaz hissəsidir. Dağıstanda müxtəlif millətlərə mənsub insanlar yaşayırlar, onların Azərbaycanda qohumları var. Avarlar, ləzgilər, dargilər və başqa xalqlar Dağıstanda da, Azərbaycanda da yaşayırlar, çünki bu sərhəd əvvəllər yox idi. Dağıstanda 130–140 min azərbaycanlı yaşayır. Biz çox istəyirik ki, Dağıstanda sakit, sabit vəziyyət olsun. Bunu çox istəyirik. Biz Dağıstanla dostluq münasibətləri saxlayırıq. Bu yaxınlarda Dağıstan rəhbərləri mənə müraciət etmişdilər, onlarda yanacaq sarıdan çətinlik vardı. Bütün müqavilələrimizin imzalanıb qurtarmasına baxmayaraq, sözün düzü, bunun müəyyən haqqını alıb-almayacağımızı hələ bilməsək də, dostluq münasibətlərimizi nəzərə alaraq, mən göstəriş verdim və biz yanacaq göndərdik. Hansı məbləğdə?

Artur Rasiyadə (*Azərbaycanın Baş naziri*): Haqqı üç aydan sonra ödənilmək şərti ilə bir milyon dollarlıqdan artıq.

Heydər Əliyev: Məlum deyil, olacaq, ya yox. Bizim münasibətimiz bax belədir. Biz istəyirik ki, Dağıstanda sabitlik olsun. Rusiya Dağıstanda sabitlik yarada bilməyibsə, bu, Rusiyanın işidir.

Deməliyəm, mən artıq bu barədə danışmışam ki, hələ 1997-ci ildə Moskvada rəsmi səfərdə olarkən Boris Nikolayeviç Yeltsinə demişdim – Dağıstandakı vəziyyət bizi narahat edir, çünki oraya şimaldan müxtəlif qüvvələr soxulur və orada vəziyyət çətinləşə bilər, tədbir görün. Mən bunu demişdim. Mən bunu 1997-ci ilin oktyabrında MDB-nin iclasında da demişdim. Yəni, biz istəyirik ki, Rusiyanın hər yerində, xüsusən Azərbaycanla sərhədin keçdiyi yerlərdə, soydaşlarımızın yaşadıkları yerlərdə, bizi çoxəsrlik dostluq telləri bağlayan insanların yaşadıkları yerlərdə sabitlik olsun.

[36-37]

Biz həmişə bunu əsas tutmuşuq və bu gün də əsas tuturuq və bəyan etmişik ki, hər bir dövlətin ərazi bütövlüyünə tərəfdarıq. Artıq 12 ildir ki, biz erməni separatizmindən əzab çəkirik, bunlar başımıza

gəlmişdir və bu gün də gəlir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulmasından, Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmasından uzun illərdən bəri əzab-əziyyət çəkirik. Biz bundan əzab-əziyyət çəkirik ki, bir milyon azərbaycanlı işğal edilmiş torpaqlardan qovulmuşdur, 6–7 ildir çadırlarda yaşayır. Biz bundan əzab-əziyyət çəkirik. Bu nə deməkdir? Bu, ekstremizm, separatizm, terrorizm deməkdir, bu, nəhayət, beynəlxalq hüququn pozulması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulması deməkdir. Ona görə də biz bu mövqələrdə möhkəm dayanmışıq, möhkəm.

Bu gün Rusiya səfiri mənə dedi ki, Boris Nikolayevič Yeltsin üçüncü minillik üçün öz mülahizələri haqqında Birləşmiş Millətlər Təşkilatına böyük bir təklif göndərmişdir. Səfir oradan bir abzası mənə oxudu. Mən dedim – bilirsinizmi, biz bunun uğrunda on ildir mübarizə aparırıq. Helsinki sənədlərində nəzərdə tutulmuş ərazi bütövlüyünə və öz müqəddəratını təyinetmə prinsipinə, sənin izah etdiyin kimi, elə baxılmamalıdır ki, guya öz müqəddəratını təyinetmə hər şeydən üstün olan bir prinsipdir.

A l e k s a n d r B l o x i n (*Rusiyanın Azərbaycandakı səfiri*): Öz müqəddəratını təyinetmə ərazi bütövlüyü prinsipini pozmamalıdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Ərazi bütövlüyünü. Biz artıq on ildir deyirik ki, Ermənistan Dağlıq Qarabağa öz müqəddəratını təyinetmə tələb edir. Erməni xalqı öz müqəddəratını çoxdan təyin etmişdir, çünki öz dövlətinə malikdir. Ermənilər isə Azərbaycanda daha bir dövlət yaratmaq istəyirlər. Görürsünüz-mü, siz şikayətlənirsiniz ki, ərazi bütövlüyü pozulmuşdur, beynəlxalq təşkilatlarda isə deyirdilər – baxın,

[37-38]

onlar öz müqəddəratını təyin etmək uğrunda mübarizə aparırlar. Biz bütün bunlara qarşı çıxış etmişik və edirik, çünki bunlardan özümüz əzab-əziyyət çəkirik, xalqımız əzab-əziyyət çəkir. Ona görə də bu məsələyə münasibətimiz aydın və anlaşılıqdır: Biz Rusiyanın ərazi bütövlüyünə tərəfdarıq. Çünki Rusiya kimi bir dövlətin ərazi bütövlüyü pozularsa, bunun çox ağır nəticələri olar.

Mövqeyimiz belə açıq və aydın olduğu halda, bütün bu məsələləri təhrif etmək lazım deyildir.

Əlbəttə, biz həmişə terrorizmin əleyhinə olmuşuq, ondan əzab-əziyyət çəkmişik. Moskvadakı partlayışlar. Bizim metropolitəndə iki partlayış törədilmişdir. 1994-cü ildə 60-dək adam həlak olmuşdur. Bunu Ermənistanın xüsusi idarələri Qarabağ müharibəsində əsir düşmüş sakinlərimizin əlləri ilə etmişlər. Onları aldadıb öz tərəflərinə çəkmiş, bir nəfərin anasını Rusiya ərazisi ilə oraya aparıb girov saxlamış, onlara göstəriş vermişlər. Həmin adam buraya gələrək qrup toplamış, bir partlayış törətmiş, sonra ikincisini törətmişdir. Yeri gəlmişkən, bu partlayışı təşkil edən adama sonra Rusiya pasportu vermişlər. Federal Təhlükəsizlik Xidməti sağ olsun ki, onları sonra bizə verdilər. Biz onları tapdıq. Yəni biz partlayışın nə demək olduğunu bilirik. Biz tapdıq. Siz də evləri partladanları tapın. Gah birindən, gah da başqasından şübhələnmək nəyə lazımdır?

Ona görə də mən bu fikirdəyəm ki, Şimali Qafqazda nə edirsinizsə, bunlar sizin daxili işlərinizdir. Biz terrorizmə qarşı çıxış etmişik və edirik. O ki qaldı Çeçenistanla bağlı məsələnin hansı yolla edilməsinə, bu sizin işinizdir. Biz həmişə məsələnin siyasi yolla həll edilməsinə tərəfdarıq. Bu mövqedə möhkəm dayanmışıq. Yeri gəlmişkən, sizin rəhbərləriniz də deyirlər ki, siyasi qərarı dəstəkləyirlər. Biz Ermənistanla müharibə edirik. Lakin 1994-cü ildə hərbi əməliyyatları dayandırdıq. İnsanlarımızın çadırlarda zillət çəkməsinə baxmayaraq, beş ildən

[38-39]

artıqdır ki, biz məsələnin siyasi yolla, danışıqlar yolu ilə həll edilməsinə çalışırıq. Beş il keçib, amma bunu edə bilməmişik. Ancaq mən bu gün də məsələnin zorakılıqla həllinin əleyhinəyəm, silah işlədilməsinin əleyhinəyəm, müharibənin yenidən başlanmasının əleyhinəyəm. Nəyin bahasına başa gəlsə də, biz bu məsələnin dincliklə həllinə nail olacağıq. Buna görə də, təbii olaraq, biz də ona tərəfdarıq ki, siz bu məsələləri sülh yolu ilə, danışıqlar yolu ilə həll edəsiniz. Amma, nəticə etibarilə, bu sizin daxili işinizdir. Biz Rusiyanın daxili işlərinə qarışmırıq.

Mən bütün bunlar barəsində ürək ağrısı ilə danışırım, çünki Rusiyanın mətbuat orqanları vasitəsilə yayılan əsassız, yalan təbliğat, bəzən dövlət, hökumət dairələrindən olan ayrı-ayrı şəxslərin dilindən çıxan informasiya bizi narahat edir. Bu, bizi məhz ona görə narahat edir ki, dostluq münasibətlərimizə hansısa pislik edilməsini istəmirik. Əgər biz Rusiya ilə dostluq münasibətlərinə biganə olsaydıq, onda buna etinasız yanaşardıq və indi bunları sizə deməzdik. Bilirəm ki, siz bəlkə də bu məsələlərlə məşğul olursunuz. Amma fürsətdən istifadə edərek, bunu sizə söyləməyi lazım bildim.

N i k o l a y A k s y o n e n k o: Hörmətli Heydər Əlirza oğlu, mən Sizin ağrılarınızı, indicə dediklərinizi başa düşürəm. Məncə, bu gün nəinki Rusiyanın, eləcə də onunla həmsərhəd dövlətlərin – Azərbaycanın, Gürcüstanın, digər dövlətlərin maraqları ilə bağlı tutulan mövqələri açıqlamaq istəyirəm.

Sizin indicə danışdığınız, xüsusən kütləvi informasiya vasitələrinə aid problemlər məlumdur. Mən bu suallara Rusiya daxilində, onun hüduqlarından kənardə dəfələrlə cavab vermişəm. Zənnimcə, Siz mənimlə razılışırsınız ki, ağır xəstəlikdən çıxan cəmiyyətdə, - biz isə etiraf etməliyik ki, inkişafın tarixi gedişinin bərpası yolunda çox ciddi addımlar atırıq, - ayrı-ayrı xəstə adamlar, fəaliyyətdə tam bir sıra istiqamətlər, o cümlədən də xəstə kütləvi informasiya vasitələri ola bilər. Çox uzun bir müddət ərzində biz

[39-40]

təkcə bu məsələlərdə deyil, başqa məsələlərdə də düzgün qərarlar tapa bilməmişik. Bizdə hər şey həddindən ziyadə bəsit idi və şübhəsiz ki, bu sərbəstlik, bu açıqlıq siyasəti, təəssüflər olsun, heç də hamı tərəfindən lazımı, konstruktiv yönümdə – dövlətlər arasında təşəkkül tapan vəziyyətə müvafiq kifayət

qədər obyektiv mövqe yaradılması yönündə dərk edilmir. Şübhə yoxdur ki, ayrı-ayrı kütləvi informasiya vasitələri, hətta ayrı-ayrı kütləvi informasiya vasitələri çərçivəsində elə adamlar, elə qruplar tapılır ki, onlar öz mövqeyini vəziyyətin əksinə izhar edə bilirlər, zənnimcə, biz buna diqqət yetirməklə yanaşı, müəyyən hövsələyə də malik olmalıyıq. Siz nə kimi hadisələr baş verdiyini və bu səpgidə nə kimi mülahizələr irəli sürüldüyünü bilirsiniz.

Şübhəsiz ki, biz Sizin fikirlərinizi nəzərə alırıq. İnanın, təkcə bu söylədiklərinizlə bağlı olan fikirlərinizi deyil, başqa fikirlərinizi də nəzərə alırıq. Dərc olunanların bir çoxundan biz özümüz də narazıyıq, müvafiq tədbirlər görürük və görəcəyik. Amma bu tədbirlər mövcud hüquq çərçivəsində olmalıdır. Çox təəssüflər olsun ki, hüquq daha kamil cəmiyyət üçün, daha yetkin insanlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Yəqin doğrudur ki, hüquq insanın inkişafını nəzərdə tutur. Amma buna gəlib çatmaq lazımdır.

Heydər Əlirza oğlu, biz əməkdaşlığımıza, dostluğumuza və bu münasibətlərin inkişafına kömək edə biləcək şərait yaradılması üçün mövcud hüquq çərçivəsində hər şeyi edəcəyik. İnanın ki, uzun illər ərzində Qafqazda, xüsusən Çeçenistanda yaranmış şəraitdə yaşamaq bu gün bizim üçün çox çətinidir. Təfəssilatla varmaq istəmirəm, amma bildirmək istərdim ki, Rusiyada biz – hökumətin üzvləri, sədri, Sizin doğru nəzərə çarpdırdığımız kimi, separatizm meyllərinin, terrorizmin inkişafını istisna edən şərait yaratmağa çalışırıq. Niyətimiz də bu problemləri birlikdə, o cümlədən və ya ən əvvəl çoxdankı yaxşı ənənələri nəzərə alaraq Azərbaycanla, Gürcüstanla, başqa ölkələrlə, dost dövlətlərlə həll etməyə çalışmaqdır.

[40-41]

Təəssüflər olsun, Rusiya sərhədi məsələsi. Siz doğru qeyd etdiniz. Bax, bu hadisələr, gah bir nöqtədən, gah da digər nöqtədən onu keçmək faktları bizi də narahat edir. Ona görə yox ki, biz demək istəyirik, bunun üçün Rusiyadan savayı hamı təqsirkardır. Ümumiyyətlə, mən heç bir irad irəli sürməzdim. Amma elə adamlar var ki, onlar müəyyən işlərlə məşğuldur, müəyyən məqsədlər güdürlər. Sərhədlərin müəyyən dərəcədə şəffaf olduğu bir şəraitdə nə isə bir iş görmək istəyimizin və cəhdlərimizin əksinə olaraq, onlar kifayət qədər sərbəst hərəkət etmək və elə çirkin əməllər törətmək imkanına malikdirlər ki, sonra biz Sizinlə bunları Rusiyada, Azərbaycanda terror hərəkətləri kimi qeydə alırıq. İnanın, biz dövlət, hökumət başçıları bununla məşğul olmalı və bu məsələləri həll etməli olan idarələrin başçıları səviyyəsində çalışırıq ki, hazırda baş verən və ya baş verə biləcək hadisələrin verdiyi itkilər və vurduğu zərər az olsun.

Bax, siz nota haqqında danışdınız, zənnimcə, müvafiq idarələr bu nota və ya qarşılıqlı münasibətlərimiz çərçivəsində, ola bilər, danışqlar stolu arxasında əyləşəcək və bütün məsələləri sakitcə müzakirə edəcəklər. Həqiqətən, biz çalışırıq ki, Rusiya ilə Azərbaycan arasında artıq təşəkkül tapmış bütün maksimum mümkün şəraiti qoruyub saxlayaq. Biz gediş-gəlişlə, köçmələrlə bağlı nə kimi miqراسiya baş verdiyinə bələdik. Mən Dağıstanda dəfələrlə olmuşam. Yeri gəlmişkən, biz orada yeni dəmir yol keçidlərini sahmana salmışıq. Həqiqətən, orada ləzgilər də, darginlər də yaşayırlar. Orada yaşayan xalqların sayı çoxdur, onları bir-birindən fərqləndirmək çətinidir, nə etmək olar, həyat belədir. Əlbəttə ki, biz bunların hamısını nəzərə almalıyıq və bu istiqamətdə işləyərkən belə bir şəraitin saxlanması üçün imkan tapmaq olar və lazımdır.

[41-42]

Biz Sizə minnətdarıq ki, Siz müdaxilə etməmək, bu məsələlərin həll edilməli olması mövqeyini dəstəkləyirsiniz. Biz bu məsələlərlə Rusiyada məşğul olacağıq. İnanın, biz problemi maksimum dinc yolla həll etməyə çalışırıq. Amma elə metastazlar da var ki, onlar çoxdan bəri kök atıb, bir qədər başqa münasibət göstərilməsini tələb edir. Bax, bu başqa münasibətdən son dərəcə müstəsna hal kimi istifadə olunur.

Bilirsiniz ki, bunların hamısı çox mürəkkəbdir. Azərbaycanda Siz elə bir yollar tapdınız ki, bunlar insanlara sülh, qurub-yaratmaq imkanı verdi. Odur ki, bu gün Azərbaycanda baş verən hadisələr daxili məsələləri necə həll etməyi göstərən bir nümunədir. Heydər Əlirza oğlu, biz buna şadıqıq və Sizin müdrikliyinizi son dərəcə yüksək qiymətləndiririk. Biz Rusiyada bütün bu məsələlərin həlli yollarını, inanın, hökumətlərarası komissiyanın xətti ilə atdığımız addımları, indiki görüşümüzün, söhbətimizin nəticələrini nəzərə alaraq tapacağıq. Bizim bir niyyətimiz var – hər şeyi etməyə çalışırıq ki, indi hamımızda olan yönümü, əhval-ruhiyyəni və arzuları itirməyə və mürəkkəb şəraitdə elə yollar axtarıb tapaq ki, bunlar müvəffəqiyyət gətirməyən və müəyyən vaxtdan sonra bizi peşman edəcək hər hansı sərt hərəkətlərə uymağa imkan verməsin.

Heydər Əlirza oğlu, biz hamımız hövsələli, müdrik olmalıyıq. Biz baxacağıq, deyilənləri dinləyəcəyik, vəziyyəti həqiqətən lazımi istiqamətdə irəlilədən qərarlar tapacağıq. Zənnimcə, bunun məhz belə olması üçün Rusiya ilə Azərbaycan arasında bütün imkanlar var. Demək istəyirəm ki, işimizə qara yaxmaq, nəyi isə başqa cür demək üçün, şübhəsiz, hər cür cəhdlər var. Bu, müəyyən kin-küdurətə, müəyyən daxili gərginlik yaranmasına gətirib çıxarır. Məncə, bizim iradəmiz birini digərindən ayırmağa və məsələlərin həllinə yönəldilməlidir. Heydər Əlirza oğlu, bununla əlaqədar Sizə demək istərdim ki, biz Rusiyada komissiyamızın çərçivəsi daxilində işləyəcəyik, bu keşməkeşli zamanəmə müvafiq fəaliyyət göstərməyə, səhvlərə və nöqsanlara yol verməməyə çalışacağıq.

[42-43]

H e y d ər Ə l i y e v: Azərbaycan ilə Rusiya arasında viza rejimi tətbiq olunacağı barədə dünən bəyanat verilməsi və bu gün nota almağımız ilə əlaqədar bəyan etmək istəyirəm ki, əlbəttə, bunların hamısını biz dövlətlərarası münasibətlərə uyğun surətdə nəzərdən keçirəcəyik. Siz bilirsiniz, MDB ölkələrinin Bişkek sazişinə əsasən 90 gün əvvəldən bildirilməlidir ki, viza rejimi tətbiq edilir. Biz buna baxacağıq.

Amma bəyan etmək istəyirəm ki, Rusiya tərəfindən bu təklifin meydana gəlməsinin səbəbi ilə heç cür razılaşa bilmərəm. Çünki əgər biz sadəcə, müəyyən əsaslandırmaqlarla adi, sakit ruhlu bir nota alsaydıq, onda bu, dövlətlərarası münasibətlər baxımından həqiqətən normal hal olardı. Amma dünən bütün dünyaya car çəkiləndə ki, Azərbaycanla viza rejimi qoymaq lazımdır və bütün bunlar Çeçenistan hadisələri ilə bağlanılır, onda bu səbəblə razılaşa bilmərəm. Əlbəttə, Sizin dövlətinizin belə bir məsələ qaldırmağa haqqı var, amma mən bu səbəbi rədd edirəm.

N i k o l a y A k s y o n e n k o: Heydər Əlirza oğlu, bu məsələlərə dair danışıqlar çərçivəsində elə bir yol axtarmağa imkanımız var ki, bu gün üçün real vəziyyəti əsas götürdükdə, ikitərəfli münasibətlərimizdəki vəziyyəti, faktları, habelə sərhədlə ayrılmış əhalinin qohumluğunu nəzərə aldıqda, hazırda həmin yol doğru olardı. Düşünürəm ki, Rusiyanın Xarici İşlər Nazirliyi də Sizin Xarici İşlər Nazirliyiniz də məhz belə bir mövqeyi əsas götürəcək, nəzərə alacaqdır. Doğru buyurdunuz ki, danışıqlar prosesi gedir, hər iki tərəfi kifayət qədər obyektiv surətdə razı salan nəticələr əldə etmək olar. Gəlin, bu gün Azərbaycanın və Rusiyanın əhalisi, sakinləri tərəfindən ağırlı qəbul oluna biləcək sualların cavablarını danışıqlar prosesinin bu cür inkişafı çərçivəsində tapmağa çalışaq.

H e y d ər Ə l i y e v: Yaxşı. Görünür, indi bəzi konkret iqtisadi məsələlərlə bağlı mülahizələri də dinləmək olar.

[43-44]

AZƏRBAYCAN DƏNİZ NEFT SƏNAYESİ İŞÇİLƏRİNƏ

Əziz neftçilər!

Sizi, bütün Azərbaycan neftçilərini Azərbaycan dəniz neft sənayesinin 50 illik yubileyi münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Əlli il bundan əvvəl Neft Daşları yatağında ilk neft fontanı ilə dəniz neft sənayesinin hələ əsrin əvvəlində Bibiheybət buxtasında və Pirallahı adasında başlanmış inkişafında yeni bir mərhələnin əsası qoyuldu. Azərbaycan neftçilərinin açıq dənizdə dəmir özüllər üzərində neft və qaz hasilatının olduqca mürəkkəb elmi-texniki və təşkilati məsələlərini uğurla həll etmələri dünya neftçixarma sənayesinin inkişafında tarixi əhəmiyyət kəsb edən bir hadisə oldu.

Neft Daşları yatağının kəşf edilməsindən keçən yarım əsrin hər bir ili neftçixarma sənayesinin inkişafı ilə bağlı elmi və texniki problemləri, kadr hazırlığı məsələlərinin həllinə öz töhfəsini vermişdir. Azərbaycanın ən böyük sərvəti həmin illərdə Xəzərdən külli miqdarda çıxarılmış neft və qaz deyil, məhz neftçixarmanın müxtəlif sahələri üzrə toplanmış zəngin təcrübə, təşəkkül tapmış böyük alim və mütəxəssis ordusu, insan potensialı olmuşdur.

Bu yubiley günlərində biz Neft Daşları yatağının kəşf olunması və istismarında fədakarlıq və qəhrəmanlıq nümunələri göstərmiş Azərbaycan neftçilərinin ilk nəsillərini dərin ehtiram və böyük iftixar hissi ilə yad edirik. Onların bir çoxu ali dövlət və hökumət mükafatlarına layiq görülmüşdür. Həmin nəsillərin ən böyük mükafatı isə qədirdilən xalqımızın bəslədiyi dərin hörmət və məhəbbət duyğuları olmuşdur. Dəniz fəthləri Azərbaycanın şair, yazıçı, bəstəkar və rəssamlarının əsərlərində əfsanəvi qəhrəmanlara çevrilərək xalqımızın tarixi yaddaşına əbədi həkk olunmuşlar.

Neft Daşları XX əsrdən XXI əsrə atılmış bir körpüdür. Biz yeni əsrə müstəqil Azərbaycanın yeni neft strategiyası ilə qədəm qoyuruq. Həmin strategiyanın maddi və elmi təməli isə məhz Neft Daşları ilə qoyulmuşdur. O illərdə qazanılmış misilsiz nailiyyətlər bu gün müstəqil Azərbaycanda uğurla yerinə yetirilən "Əsrin müqaviləsi"ndə öz parlaq ifadəsini tapmışdır.

Əminəm ki, Azərbaycan dəniz neftçiləri öz zəngin təcrübələrindən səmərəli istifadə edərək bundan sonra da əzmlə çalışacaq, Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sisteminə sıx inteqrasiyasını, ölkəmizin hərtərəfli inkişafını, xalqımızın firavan həyatını təmin etmək üçün var qüvvələrini sərf edəcəklər.

Bu yubiley günlərində sizə yeni-yeni əmək nailiyyətləri, hər birinizə möhkəm cansağlığı və xoşbəxtlik arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 noyabr 1999-cu il

[44-45]

**FƏLƏSTİN DÖVLƏTİNİN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB YASİR ƏRƏFATA**

Hörmətli cənab prezident!

Qəzzə sektorunu Qərb sahilindəki Fələstin şəhərləri ilə birləşdirən dəhlizin istifadəyə verilməsi münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Bu hadisəni qəhrəman xalqınızın gələcəyi və səadəti naminə yorulmaz fəaliyyətinizin bəhrəsi kimi qiymətləndirirəm.

Əminəm ki, yenilməz mübarizəniz və fədakarcasına səyləriniz nəticəsində bölgədə sülh və əmin-amanlıq əbədi bərqərar olacaqdır.

Sizə möhkəm cansağlığı, uğurlar, dost Fələstin xalqına xoşbəxtlik və tərəqqi arzu edirəm.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 noyabr 1999-cu il

[46]

**VYETNAM SOSIALİST RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB THAN DİK LİONQA**

Hörmətli cənab prezident!

Vyetnamda daşqınlar nəticəsində çoxlu insanın həlak olması və böyük dağıntılar baş verməsi xəbəri məni dərinləndirdi.

Sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına, bütün dost Vyetnam xalqına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananların və xəsarət alanların tezliklə sağalmasını arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 noyabr 1999-cu il

[47]

**ADIGEYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ CƏNAB ASLAN CARİMOVA**

Hörmətli Aslan Əliyev, Sizi əlamətdar yubiley – doğum gününüzün 60 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm.

Sizin müdrik və uzaqgörən siyasətiniz sayəsində bu gün qardaş Adıgeya keçid dövrünün çətinliklərini müvəffəqiyyətlə aradan qaldırır.

Mən xalqlarımız arasındakı ənənəvi dostluq münasibətlərini yüksək qiymətləndirirəm. Əminəm ki, əlbir səylərlə biz Qafqazda sülhə, sabitliyə və tərəqqiyə nail olacağıq.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və səmərəli fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 6 noyabr 1999-cu il

[48]

**TACİKİSTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB İMAMƏLİ RƏHMANOVA**

Hörmətli İmaməli Şaripoviç!

Tacikistan Respublikasının prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməyiniz münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Əminəm ki, Azərbaycanla Tacikistan arasındakı ənənəvi çoxəsrlik dostluq əlaqələri xalqlarımızın rifahı, regionda sülh və sabitlik naminə bundan sonra da möhkəmlənəcək və genişlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, dövlət fəaliyyətinizdə yeni-yeni uğurlar, qardaş tacik xalqına isə tərəqqi və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 7 noyabr 1999-cu il

[49]

ABŞ-ın AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDAKI SƏFİRİ STENLİ ESKUDERO İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

8 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram, cənab Eskudero. Vəziyyətiniz necədir?

Stenli Eskudero: Cənab prezident, çox yaxşıyam. Sizin vəziyyətiniz necədir? Siz çox yaxşı görünürsünüz.

Heydər Əliyev: Çox işləyirəm, ona görə.

Stenli Eskudero: Doğrudur. Mənə elə gəlir ki, Siz işləyən zaman yaxşı görünürsünüz.

Heydər Əliyev: Elədir. Mən özüm də bunu hiss etmişəm. Ona görə də dünən, bazar günü həddindən artıq çox işləmişəm.

Stenli Eskudero: Doğrudur, mən bunu dünən bildim. Çünki dünən mənimlə əlaqə saxlanılmışdı və burada Siz bəzi məsələləri müzakirə etmişdiniz. Əslində, mənim özüm də, bir neçə məsələ var idi, işdə onunla məşğul oldum. Cənab prezident, mənə elə gəlir ki, gərək Sizinlə biz həftədə bir gün ayıraq ki, həmin gün bizim üçün iş olmasın.

Heydər Əliyev: Elədir, tapmaq lazımdır.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, artıq çoxları Sizi təbrik etmək üçün öz növbələrini gözləməkdədirlər. Çünki Sizin apardığınız siyasətin nəticəsində həm Sizin çox böyük tarixi qələbəsiniz, həm də Amerikanın tarixi qələbəsi hesab edirik ki, yaxın zamanlarda İstanbulda dörd böyük layihə üzrə

[50-51]

müqavilənin, sənədin imzalanması gözlənilir. Şübhəsiz ki, bunların ən başlıcası əsas boru kəməri barədədir. Məndə olan məlumatlara görə, İstanbulda Transxəzər qaz kəmərinin çəkilməsi barədə də ümumi anlaşmanın imzalanması gözlənilir. Şübhəsiz ki, bu böyük layihə də məhz Sizin təşəbbüsünüzlə meydana çıxan layihələrdən biridir və ümidvarıq ki, bu da müvəffəqiyyətlə başa çatacaqdır.

Cənab prezident, fürsətdən istifadə edərək, onu da bildirmək istəyirəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatları Xəzər regionundan dünyaya ixrac olunacaq bu enerji ehtiyatlarını dünyanın malı etmək üçün Sizin göstərdiyiniz çox qətiyyətli səyləri çox yüksək qiymətləndirir.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Həqiqətən, Bakı–Ceyhan neft kəməri, neft borusu artıq beş ildir mənim gördüyüm işlərin demək olar ki, bir istiqamətidir. Ötən beş ildə biz bir çox mərhələlərdən, bir çox çətinliklərdən keçmişik. Bilirsiniz ki, son zamanlara qədər də bu məsələ yenə hələ tamamilə deyildi. Təbiidir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu məsələdə prinsipial mövqeyi bizə çox kömək etdi. Əsas işlər bizim üzərimizə düşmüşdü və biz də bunu başa çatdırdıq. Müqavilə hazırdır. Bizim nümayəndələrimiz indi Ankarada işləyirlər.

Noyabr ayının 1-də Ankarada mənə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı verilərkən orada Türkiyənin bütün dövlət, hökumət başçıları – hamısı iştirak edirdi. Orada açıqca dedim ki, Bakı–Ceyhan məsələsi həll olunubdur və biz İstanbulda bu müqaviləni imzalayacağıq.

Siz bilirsiniz ki, Transxəzər qaz kəməri haqqında da bizim fikrimiz müsbət olmuşdur və bu barədə mən Ankarada bəyanat verdim. Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş dövlət katibi cənab Corc Şults ilə görüşümüzdə də bu məsələni biz çox ətraflı müzakirə etdik. Güman edirəm ki, İstanbulda bu barədə bir çərçivə müqaviləsi, yaxud bir bəyannamə imzalanacaqdır. Burada bizim bir məsələ vardır, bunu da cənab

[51-52]

Corc Şults Bakıda olanda danışdırdıq ki, bu Transxəzər qaz kəmərinə gələcəkdə Azərbaycanın qaz ixracı imkanları da nəzərdə tutulmalıdır.

Stenli Eskudero: Tamamilə doğrudur.

Heydər Əliyev: Cənab Şult da bu barədə dedi ki, tamamilə doğrudur və belə də olmalıdır. Bu şərtlə biz İstanbulda bəyannaməni imzalayacağıq. Ona görə də həqiqətən, İstanbulda böyük hadisələr olacaqdır. Bu, tarixi hadisədir və ondan sonra da hələ çox işlər görməli olacağıq. Bütün bu müqavilələri yerinə yetirmək lazımdır. Ancaq bu barədə artıq bizim təcrübəmiz vardır. Biz sizinlə və başqa ölkələrdən olan şirkətlərlə bu məsələləri lazımi səviyyədə apara bilirik. Hər halda, mən şəxsən çox məmnunam ki, bu beş ildə gördüyümüz işlər artıq sona çatıbdir və müsbət nəticə verir.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, şübhəsiz, mən Sizin – bu layihələrin həyata keçirilməsi üçün müntəzəm, davamlı surətdə səylər qoymuş bir şəxsin həmin layihələrin həyata keçməsinin nəticələrini

və yaxud deyərdim ki, artıq sona çatmasını, onun bəhrələrini gördükdə necə şadlıq hissləri keçirdiyinizi anlaya bilərəm.

Cənab prezident, başqa bir məsələ ilə əlaqədar Sizə onu bildirmək istəyirəm ki, bu yaxınlarda Alyaska ştatından biznes dairələrini təmsil edən bir qrup şəxs Azərbaycana çox uğurlu səfər etmişdir. Alyaska ştatından Azərbaycanda səfərdə olan nümayəndə heyətinə, şübhəsiz ki, Amerika Birləşmiş Ştatları Ticarət Nazirliyinin nümayəndələri də qatılmışdır. Üç günlük səfər zamanı nümayəndə heyəti Azərbaycanın dövlət və hökumət nümayəndələri ilə, Dövlət Neft Şirkətində, Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətində, Azərbaycana sərmayə qoymuş Amerika biznes dairələrini təmsil edən şirkətlərlə çoxsaylı görüşlər keçirdilər. Bu görüşlər nəticəsində onlar bir daha əmin oldular ki, Azərbaycanda xarici investisiyalar üçün çox əlverişli şərait yaradılmışdır. Bu şirkətlər öz sahələrində Azərbaycana sərmayə

[52-53]

qoymaq üçün bir sıra uğurlu layihələrin də perspektivli olduğunu gördülər.

Mən Sizə bu barədə əvvəllər bildirmişdim. Bu nümayəndə heyəti Alyaska ştatının qanunverici orqanından Sizə rəsmi dəvət göndərmişdir ki, Siz həmin ştatı ziyarət edəsiniz. Bu dəvəti Alyaska qanunvericilik orqanı adından xarici əlaqələr komissiyasının sədri xanım Bornes imzalamışdır və qanunverici orqan Sizi Alyaskada görmək istəyir. Mən Alyaskada olarkən xanım Bornes ilə görüşdüm. Görüş zamanı o, məndən xahiş etdi ki, onların bu rəsmi dəvətini Sizə çatdırım. Eyni zamanda xahiş etdi ki, ziyarətiniz zamanı Sizi oğlunuz İlham müşayiət etsin. Bu dəvətdə qeyd olunubdur ki, sizin üçün münasib olan bir zamanda Alyaska ştatına ziyarətinizi arzu edirlər.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun, cənab səfir, mən təşəkkür edirəm. Bu dəvəti mən çox yüksək qiymətləndirirəm. Alyaska ştatı əfsanəvi bir yerdir. Ona görə də oranı ziyarət etmək həqiqətən hər cəhətdən maraqlıdır. Ancaq işgüzar əlaqələr qurmaq, şübhəsiz ki, bizim üçün hər şeydən üstündür. Mən mütləq bu dəvətdən istifadə edəcəyəm və sizin üçün, mənim üçün münasib bir vaxtda bunu həyata keçirəcəyəm.

Stenli Eskudero: Çox gözəl. Mən bu məlumatı bu gün onlara göndərəcəyəm. Cənab prezident, elə bilirəm ki, onlar bunu eşitməkdən çox məmnun olacaqlar.

Cənab prezident, bir çox başqa məsələlər də vardır ki, mən fikirlərimi Sizinlə bölüşmək istəyirəm. Əgər etiraz etməsəydiniz, onları özəl halda davam etdirərdik.

Heydər Əliyev: Bəli, davam etdirərik. Ancaq mən istəyirəm bir məsələni bildirim. Sizin müraciətiniz olmuşdu və dörd konqresmenin mənə müraciəti olmuşdu. Azərbaycanda ayrı-ayrı dini icmaların burada hüquqlarının pozulması haqqında, onlara maneçilik törədilməsi haqqında. Mən bu

[53-54]

məsələni çox geniş müzakirə etdim. Hətta bu məsələdən ötrü bizim təhlükəsizlik şurasını çağırıdım və müvafiq göstərişlər verdim. Bizim inzibati orqanlara qəti xəbərdarlıq etdim ki, onlar bu məsələlərdə inzibətçiliyə yol verməməlidirlər.

Mən bu gün bir daha bəyan edirəm ki, Azərbaycanda bütün azadlıqlar mövcuddur. Bizim konstitusiyaya uyğun və əməli fəaliyyətimizlə insan azadlıqları, o cümlədən vicdan azadlığı, din azadlığı təmin olunubdur və təmin olunacaqdır.

Ona görə burada bir tərəfdən Azərbaycanın qanunları pozulmamalıdır, ikinci tərəfdən də insanların hüquqları pozulmamalıdır. Yəni vicdan azadlığını təmin etmək lazımdır. Vicdan azadlığını, din azadlığını məhdudlaşdırmaq olmaz. Mən bu fikirlərimi bəyan etmişəm və bizim müvafiq orqanlar bu fikirlər əsasında lazımı işlər görəcəklər. Əgər lazım olsa bəzi qərarlar da qəbul olunacaqdır. Hər halda, baş vermiş hadisələrə bundan sonra yol verilməyəcəkdir, arxayın ola bilərsiniz. Xahiş edirəm, mənim bu gördüyüm tədbirləri və sizə dediyim sözləri mənə məktub göndərmiş konqresmenlərə çatdırasınız.

Stenli Eskudero: Cənab prezident, mən bunu dərhal edəcəyəm. İcazə verin deyim ki, bu, Sizin tərəfinizdən atılmış növbəti və çox önəmli bir addımdır. Bu, həm şəxsən mənim üçün, həm təmsil etdiyim dövlətim üçün, həm də Azərbaycanın dostları üçün bir daha şəxsən Sizin tərəfinizdən atılmış çox inandırıcı bir addımdır. Çünki biz son dövrlər Azərbaycanda baş verən bəzi insidentlərdən narahatlıq keçirməyə başlamışdıq. Amma bizdə tam əminlik var idi ki, bu işlər Sizin diqqətinizə çatdırıldıqdan sonra, şəxsən Siz bu işə nəzarət etdikdən sonra bunlar aradan qaldırılacaqdır və biz bunun bir daha əyani şahidi olduq.

İcazə verin, bu işlə əlaqədar bir məsələni də dəqiqləşdirim. Əvvəllər bu cür insidentlər nəticəsində bir neçə şəxs, səhv etməsə, dörd xarici vətəndaşın ölkədən deportasiya olunması barədə məhkəmə

[54-55]

qərarları da çıxarılmışdır. Bunu belə anlaya bilərikmi ki, indi həmin dörd nəfər xarici vətəndaşın taleyinə və onlar barədə qəbul olunmuş qərarlara da yenidən baxıla biləcəkdir?

Heydər Əliyev: Bəli.

ATƏT-in MİNSK Qrupunun Fransa Tərəfdən Yeni Həmsədrİ Jan Jak Qayyard ilə Görüşdə Söhbət

Prezident sarayı

9 noyabr 1999-cu il

H e y d ər Ə l i y e v : Xoş gəlmişsiniz, cənab Qayyard! Mən məmnunam ki, Minsk qrupunun həmsədrİ kimi Fransa fəaliyyətini bir az gücləndiribdir. Bu vəzifəyə təyin olunmağımız münasibətilə sizi təbrik edirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu məsələ həll edilənə kimi siz bu vəzifədə olacaqsınız.

Təəssüf ki, həm Amerika Birləşmiş Ştatları, həm Fransa, həm də Rusiya – Minsk qrupunun həmsədrİləri bu işlə məşğul olan öz səfirlərini, təmsilçilərini tez-tez dəyişdirirlər. Biz bunu başa düşürük, - hər ölkənin öz işləri var, kadrların inkişaf etməsi var. Amma belə dəyişiklik, şübhəsiz ki, bizim işlərimizə ciddi mənfi təsir edir. Arzu edirəm ki, siz bizimlə hələ çox əməkdaşlıq edəsiniz və bu vəzifəni tez tərk etməyəsınız. Buyurun, sizi dinləyirəm.

J a n J a k Q a y y a r d : Cənab prezident, qonaqpərvərlik üçün Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Mən xoşbəxtəm ki, bu gün Bakıda, Azərbaycandayam, Sizinləyəm. Müəyyən adamlarla görüşmək, buradakı vəziyyəti öyrənmək, onun bəzi məqamlarını başa düşmək üçün gəlmişəm. Cənab prezident, burada olduğum müddətdə Baş nazirin qaçqınların işi ilə məşğul olan müavini ilə birlikdə qaçqınlarla görüşmüşəm. Ümumi götürdükdə, belə fikirləşirəm ki, bu, bizim məşğul olduğumuz məsələnin ən vacib hissələrindən biridir və ona görə də buna üstünlük vermişəm.

[56-57]

Cənab prezident, mən həm də öz ölkəmin Sizə dost salamlarını gətirmişəm. Demək istəyirəm ki, Fransa prezidenti cənab Şirak və Fransa hökuməti bu məsələyə çox böyük əhəmiyyət verirlər, ona görə də bununla həmişə yaxından maraqlanırlar. Bu baxımdan demək istəyirəm ki, mən də buraya o əzmlə gəlmişəm ki, məsələnin həlli yolunda əlimdən gələni edim. Söz verirəm ki, bu yolda səylərimi əsirgəməyəcəyəm.

Cənab prezident, Siz arzu etdiniz ki, mən bu vəzifədə çox qalım. Əlbəttə, mən bu vəzifədə qalacağam. Amma digər tərəfdən də arzu edirəm ki, bu vəzifədə çox qalmayım. İstəyirəm bir şeyi də deyim. Bəlkə də Sizin dedikləriniz haqlıdır, amma ola bilsin ki, bunu Fransaya o qədər də aid etmək olmaz. Çünki məndən əvvəl bu vəzifədə olan şəxs üç il bu vəzifəni tutmuşdur.

H e y d ər Ə l i y e v : Çox məmnunam ki, Fransa prezidenti, mənim dostum cənab Jak Şirak və Fransa hökuməti Azərbaycana, xüsusən Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunmasına çox böyük diqqət yetirirlər və ciddi münasibət göstərirlər. Mən sizin bu vəzifədə çox qalmağınızı o mənada dedim ki, bu məsələ qurtarana qədər qalasanız. Amma biz hamıdan çox istəyirik ki, bu münaqişə tez qurtarsın və Minsk qrupu da öz fəaliyyətini sona çatdırsın.

Təəssüf ki, Minsk qrupu yaranandan – 1992-ci ildən indiyə qədər keçən yeddi il müddətində hələ ki, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasında istədiyimiz nailiyyəti əldə edə bilməmişik. Danışqlar gedir, Minsk qrupu işləyir, görüşlər keçirilir. Ötən müddətdə iki dəfə – 1994-cü ilin dekabr ayında və 1996-cı ilin dekabr ayında – biri Budapeştdə, biri Lissabonda ATƏT-in iki zirvə görüşü olubdur. Onlar müəyyən qərarlar qəbul etmişdilər, amma təəssüflər olsun ki, bu qərarlar həyata keçirilmir və məsələ indiyə qədər həll edilməyibdir.

[57-58]

Sentyabr-oktyabr aylarında Rusiyanın xarici işlər naziri cənab İvanov və Amerika Birləşmiş Ştatları prezidentinin Dağlıq Qarabağ problemi üzrə xüsusi nümayəndəsi, səfir cənab Kavana – o, bu vəzifəyə yeni təyin olunubdur – Azərbaycana səfər etdikləri zaman mən Minsk qrupundan və xüsusən onun həmsədrİlərindən ölkəmizin narazılığını bildirmişəm. Mən bu narazılığı bu gün sizə də, yəni Fransaya da bildirirəm.

1996-cı ildə ATƏT-in Lissabon zirvə görüşündən sonra Minsk qrupunun üç həmsədrİ, yəni Rusiya ilə bərabər Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa Minsk qrupunun həmsədrİləri oldular. Bu, bizdə, xalqımızda, dövlətimizdə çox böyük ümidlər yaradı. Çünki o vaxta qədər bu məsələlərlə Rusiya təkbaşına məşğul olurdu. Amerika Birləşmiş Ştatlarının və Fransanın həmsədrİ olması da məhz Azərbaycanın təşəbbüsü ilə meydana gəldi. Biz hesab edirik ki, Rusiya ilə bərabər, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransa kimi böyük dövlətlər – dünyada, beynəlxalq aləmdə böyük nüfuza malik olan dövlətlər bu məsələnin həll olunmasını üçün birlikdə təmin edə biləcəklər. Təəssüf ki, bu olmadı. Üç il keçdi. Bir həftədən sonra –

noyabr ayının 18-də İstanbulda ATƏT-in növbəti zirvə görüşü keçiriləcəkdir. Biz bu zirvə görüşünə münaqişənin həll edilməsi barədə heç bir irəliləmə əldə olunmamış vəziyyətdə gəlirik.

Bilirsiniz ki, ATƏT-in zirvə görüşündən sonra, 1997-ci ildə Minsk qrupunun həmsədrləri münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması üçün iki dəfə təkliflər vermişdilər. Azərbaycan birinci təklifi də, ikinci təklifi də dəstəklədi, amma Ermənistan bunlardan imtina etdi. Minsk qrupu 1998-ci ildə demək olar ki, heç bir fəaliyyət göstərmədi. Yalnız 1998-ci ilin noyabr ayında, yəni bir il bundan öncə yeni təklif verildi ki, münaqişə "ümumi dövlət" prinsipi əsasında həll olunsun. Bunu da biz qəbul etmədik. Bu dəfə Ermənistan həmin təklifi qəbul etdi. Biz bunu qəbul edə bilməzdik. Çünki bu təklifə görə Azərbaycanın ərazisində Dağlıq Qarabağ sifətində ikinci erməni dövləti yaradılmalı idi. Ermənistan isə bu təklifi ona

[58-59]

görə qəbul etdi ki, bu, onların mənafeələrini tamamilə təmin edir. Amma Minsk qrupu gərək hər iki tərəfin mənafeələrini təmin edən təkliflər irəli sürsün.

Biz Minsk qrupundan xahiş etdik ki, yeni təklif versin. Ancaq bir il keçibdir, yeni təklif yoxdur. Ona görə də narazılığımızı bildirməyə bizim haqqımız vardır. Bilirsiniz ki, bu münaqişədən zərər çəkən yalnız Azərbaycandır. Azərbaycanın ərazisininin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur və indiyə qədər işğal altındadır. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq qaçqın – azərbaycanlılar, vətəndaşlarımız çıxarılıbdır. Onlar 6–7 ildir ki, çox ağır vəziyyətdə, əksəriyyəti çadırlarda yaşayırlar.

Mən çox təşəkkür edirəm ki, siz gedib qaçqınlarla görüşsünüz və onların vəziyyəti ilə tanış olmusunuz. Görmüsünüz ki, insan 6–7 il belə vəziyyətdə yaşaya bilməz. Amma Bakıda yaşayanların vəziyyəti o birilərindən demək olar ki, müəyyən qədər, nisbətən yaxşıdır. O çadırlarda yaşayanlar isə çox əziyyət çəkirlər.

Dünən axşamdan Bakıda yağış yağmağa başlayıbdır. Azərbaycanın başqa bütün yerlərində də yağış yağır, sonra da qar yağacaqdır. İnsanlar yağış yağmasından öz evlərində, küçəyə çıxanda, başqa yerlərdə nə qədər çətinlik çəkirlər. Təsəvvür edin, çadırlarda yaşayanlar nə qədər əziyyət çəkirlər. Çadır onları yağışdan mühafizə etmir. Onlar çadırlardan asfalt küçəyə çıxırlar, palçıqın üstü ilə gedirlər. Hər halda, mən bu barədə söhbət açmaqla vəziyyəti təfəssilatı ilə danışmaq məqsədi daşımıram. Güman edirəm ki, siz təsəvvür edirsiniz.

Mənim xatirimdədir, altı ildir ki, buraya gəlib həm Bakıda, həm də çadırlarda yaşayan qaçqınların vəziyyətini görənlər çox dəhşətə gəlirlər, üzülürlər. Ancaq dünya ictimaiyyəti, o cümlədən Minsk

[59-60]

qrupunun həmsədrləri bu məsələyə biganədir. Ona görə də mən deyirəm ki, bu münaqişənin bütün ağırlığı Azərbaycanın üzərinə düşür. Təbii ki, Azərbaycan istəyir ki, bu münaqişə tezliklə qurtarsın, işğal olunmuş torpaqlarımız azad edilsin, çadırlarda və digər yerlərdə yaşayan qaçqınlar, köçkünlər öz yerlərinə qayıtsınlar. Nəzərə alın ki, işğal olunmuş həmin torpaqlarda hər şey dağılıbdır. Təsəvvür edin, onlar öz yerlərinə qayıdıandan sonra da hələ neçə il əziyyət çəkəcəklər.

Bütün bunlara görə biz Minsk qrupunun belə fəaliyyətsizliyindən narazıyıq. Güman edirəm ki, ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə irəliyə doğru hansısa bir addım atılmalıdır. Mən prezident cənab Jak Şirakla bu barədə bir neçə dəfə danışmışam. Bu yaxın vaxtlarda da mən onunla telefonla danışdım. Mən hiss edirəm ki, prezident Jak Şirak bu məsələnin həll olunmasına çox səmimi surətdə çalışır. Bu məsələyə onun münasibəti bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Amma bizə real nəticə lazımdır. Bu da ki, Minsk qrupu həmsədrlərinin və onların nümayəndələrinin fəaliyyətindən çox asılıdır. Ona görə də mən ümid edirəm ki, sizin bu vəzifəyə başlamağınız münasibətilə Fransa öz fəaliyyətini daha da artıracaqdır.

J a n J a k Q a y y a r d: Cənab prezident, mən qeyd etmək istəyirəm ki, Minsk qrupunun fəaliyyəti bəlkə də o qədər passiv olmayıbdır. Onlar iki təklif irəli sürüblər. Mən demək istəyirəm ki, o təkliflərin hamısı hazırda gündəlikdə qalır. Lakin məsələnin başqa bir tərəfi də var. Bir neçə vaxtdır ki, bununla paralel olaraq, Sizin və Ermənistan prezidentinin birbaşa danışıqları başlandı. Biz bununla əlaqədar bu ideyanı götürdük ki, Sizin danışıqlarınız Minsk qrupunun fəaliyyətinin yenidən başlanması üçün əsas olar, yəni razılaşdırılmış prinsiplərin ortaya çıxarılmasına bəlkə də kömək edə bilər.

Biz belə bir qərara gəlirik, belə bir fikri dəstəkləyirik ki, əldə edilmiş razılıq, saziş o zaman daha möhkəm olar ki, o, hər iki ölkənin rəhbərləri arasında fundamental prinsiplər üzərində qurulmuş olsun. Bütün bunlarla bərabər, mən onu da demək istəyirəm ki, Minsk qrupu və onun həmsədrləri əvvəlki

[60-61]

fəaliyyətlərinə yenidən başlamağa, tərəflər arasında əlaqə yaratmağa, onların mövqeyini öyrənməyə və bu məsələnin həll edilməsinə öz köməyini göstərməyə indi də hazırdırlar.

Əlbəttə, biz başa düşürük ki, bu işin təcili həll olunması hamıya lazımdır. Çünki bunun həm insani, həm də siyasi nöqtəyi-nəzərdən çox təcili bir məsələ olduğunu başa düşürük.

Cənab prezident, icazənizlə, Sizə bir sual vermək istərdim. Mənim üçün çox maraqlıdır, bilmək istərdim ki, Siz indi, Ermənistan prezidenti ilə belə bir dialoqa başladığınız zaman bu prosesin məntiqi davamını necə görürsünüz?

Heydər Əliyev: Bəli, bu ilin aprel ayından başlayaraq, Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri bir neçə dəfə bilavasitə görüşüb, münaqişənin həll olunması üçün məsələləri müzakirə ediblər. Bu görüşlər faydalıdır. Mən hesab edirəm ki, bu görüşlərin keçirilməsi məsələnin tezliklə həll olunmasına kömək edə bilər. Ermənistan prezidenti də, Azərbaycan prezidenti də bu görüşlərdən sonra bəyan ediblər ki, qarşılıqlı kompromislər lazımdır. Başqa məsələlərlə bərabər, bu görüşlərin əsas nəticəsi bundan ibarətdir ki, hər iki tərəf anlayır və bəyan edir ki, qarşılıqlı kompromis olmasa, münaqişəni həll etmək mümkün deyildir. Mən bu gün də bu fikri təsdiq edirəm.

Amma eyni zamanda mən hesab edirəm ki, bizim bilavasitə görüşlərimiz gərək Minsk qrupunun fəaliyyətini dayandırmayırdı. Çünki hər halda bu məsələ son olaraq Minsk qrupu çərçivəsində, Minsk qrupunun həmsədrləri – Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Fransa ilə birlikdə həll olunmalıdır. Yəni mən hesab edirəm ki, bu görüşlər Minsk qrupunun fəaliyyətini dayandırmamalıydı, bu işlər paralel getməli idi və bəlkə də bu, daha yaxşı nəticə verə bilərdi. İki prezidentin razılaşdırma bilmədiyini məsələləri bəlkə

[61-62]

Minsk qrupu vasitəsilə razılaşdırmaq olardı. Mən bu mənada hesab edirəm ki, gərək bu işlər kompleks şəkildə olsun. Bu gün də bu fikirdəyəm.

Jan Jak Qayyard: Cənab prezident, bəs onda paralel surətdə aparılan bu iki fəaliyyət arasında praktik əlaqəni Siz necə görürsünüz?

Heydər Əliyev: Çox aydın görürəm. Gərək Minsk qrupu fəaliyyətini dayandırmayırdı, bu işlərlə maraqlanırdı, bizdən müəyyən informasiyalar alırdı və bu işdə iştirak edirdi.

Jan Jak Qayyard: Cənab prezident, mən belə başa düşürəm, dəvət edirsiniz ki, Minsk qrupunun üç həmsədri tezliklə gəlib Sizinlə görüşsünlər.

Heydər Əliyev: Bəli.

Jan Jak Qayyard: Çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

AZƏRBAYCAN YAZIÇILARININ BİR QRUPU İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

10 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram. Çoxdandır görüşürük. İndi siz təşəbbüs göstərmisiniz, mən də sizin təşəbbüsünüzü qəbul etmişəm. Amma görüşürük bir ona görə yox ki, görüşmək istəmirik, yaxud ehtiyac yoxdur. Sizin də işiniz çoxdur, amma mənim işim daha da çoxdur.

Siz bunu bilirsiniz. İndi mən sizi dinləmək istəyirəm. Çünki siz mənə məktub yazmışınız və məndən xahiş etmişiniz ki, sizə nəşə izah edim. Ona görə mən sizi dinləyirəm.

A n a r : Cənab prezident, bu məktubun yazılması səbəblərini mən bir az izah etmək istəyirəm. Biz hamımız başa düşürük ki, danışıqlar gizli gedir, o danışıqların çox məqamlarını hələ açıqlamaq vaxtı deyildir və açıqlamaq da olmaz. Biz onu da başa düşürük ki, bu elə bir şəraitdir ki müəyyən güzəştlərsiz olmaz. Yəqin ki, o tərəf də, bizim tərəf də müəyyən güzəştlərə getməli olacaqdır. Amma bununla bərabər, içtimaiyyətdə bir nigarançılıq vardır. Bizə çoxlu telefon zəngi edirlər, məktub yazırlar, Yazıçılar Birliyinə gəlirlər. Biz milyon dərəcədə imkan daxilində bu danışıqlar haqqında hörmətli prezidentimizdən bir açıqlama istəyirik ki, biz nə həddə qədər güzəştə gedə bilərik? Yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə xələl gətirəcək bir şey olmayacaq ki? Biz də hamıya cavab veririk ki, bizim prezidentimiz heç bir vaxt Azərbaycanın mənafeyinə uyğun olmayan bir sənədə qol çəkməz. Amma bununla bərabər, istərdik ki, Siz bir daha, imkan daxilində bunu müəyyən hüdudlarda açıqlamaq olarsa açıqlayasınız.

[63-64]

Doğrusu, ikinci bir tərəf də odur ki, biz istəyirik o danışıqlarda Siz yalnız müxalifətin yox, - müxalifətin öz işidir, - Sizi dəstəkləyən ziyalıların da mövqeyini danışmaq apardığınız tərəfə çatdırasınız ki, ziyalılar da, geniş ictimaiyyət də məhz bu məsələ ilə maraqlanırlar, bu məsələnin, ümumiyyətlə, Azərbaycanın mənafeyinə toxunmayacaq bir şəkildə imzalanmasının tərəfdarıdırlar. Bizim məktubumuzun səbəbi də bu idi.

Əvvəla, bağışlayın, mən bir az gec deyirəm, birinci bunu deməliydim: Sizi Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatını almağınız münasibətilə təbrik edirik. Mükafatı alanda təbrik etmişdik, amma bir də təbrik edirik. İkincisi, bu görüşə görə təşəkkür edirik ki, vaxt tapıb bizi qəbul etmişiniz. Mənə elə gəlir ki, məqsədimiz bundan ibarət idi. Bunları Sizə demək istəyirdik.

B ə x t i y a r V a h a d z a d ə : Anar müəllim çox gözəl dedi. Bilirsiniz, mən hərdən görüşəndə Sizə məktublar təqdim edirəm – mənə gələn məktubları. İnanın ki, hər gün evə beş-on adam gəlir. Əvvəllər başqa şey üçün gələrdilər. Gələrdilər ki, "mənə iş düzəlt, ya məhkəməyə düşmüşəm, ya oğlum məktəbdən kəsilib" və sairə. Ümumi məişət söhbətlərinə aid xahişlər. Amma son zamanlar – Sizin Cenevrədəki, Sədərəkdəki görüşlərinizdən sonra məktublarnın məzmunu əsasən ondan ibarətdir ki, biz nigaranıq, necə olacaq, nə təhər olacaqdır. Sizi inandırırıram, yolla, küçə ilə piyada əlli addım getmək mümkün deyildir. Camaat müraciət edir ki, siz bilirsiniz. Özü də bunlar elə güman edirlər ki, biz hər gün Sizin yanınızdayıq. Ona görə biz narahat idik. Yazıçılar Birliyində bir yerdə oturdun və dedik ki, prezidentə müraciət edək.

[64-65]

Düzdür, Fatma xanım da mənə dedi ki, bunlar hələ ilk addımlardır. Hələ bu məsələdə müəyyən bir qərara gəlinməyibdir. Fatma xanım bunu izah etdi. Biz də elə başa düşürük ki, bunlar hələ müəyyən dövrdə gizli saxlanılmalıdır. Amma camaatın belə narahatlığı bizi də vadar etdi ki, Sizə müraciət edək, Siz tam olmasa da, heç olmasa müəyyən bir açıqlıq verəsiniz ki, camaat da bilsin.

H e y d ə r Ə l i y e v : Yaxşı. Daha nə demək istəyirsiniz?

H ü s e y n A b b a s z a d ə : Möhtərəm prezident, bu hadisə ilə əlaqədar son zamanlar bizi küçədə, yolda saxlayıb soruşurlar ki, bu işlər necədir, güzəşt nədən ibarətdir? Deyin, biz bilək. Vallah, billah, bilin ki, biz də bilmirik. Amma güzəşt məsələsi var. Bu güzəştləri bilmək istəyirik. O güzəştlərdə bizim ərazi bütövlüyümüz təmin olunurmu, Azərbaycana zərər deyəcəkmi? Biz də deyirik, - inanmırıq ki, bizim prezidentimiz Azərbaycanın mənafeyinə zidd olan bir sənədə qol çəksin. Onlar evə zəng edirlər, Yazıçılar Birliyinə gəlirlər, hər yerdə soruşurlar. Deyirlər ki, axı biz onlara kifayət qədər güzəşt etmişik, ən yüksək status verməyə hazırıq.

Cənab prezident, müxtəlif söz-söhbət gəzir. Özü də bunları çaşdıran ələlxüsus Azərbaycandan kənarında çap olunan materiallar və Rusiya televiziya və radiosunun verdiyi, yaydığı məlumatlardır. Məsələn, "Nezavisimaya qazeta" da, "Den" və başqa qəzetlərdə onlar bəzi şeylər yayırlar. Bütün bu informasiyalar adamları çaşdırır. Biz də Sizdən xahiş edirik ki, camaatı sakit etmək üçün mümkün qədər, nə mümkünə deyəsiz.

H e y d ər Ə l i y e v : Qabil, sən nə demək istəyirsən?

Q a b i l : Əvvəla, mən də Anar müəllim kimi, hamımız kimi, - düzdür, mən televiziya vasitəsilə Sizi təbrik etmişik, amma üzbaşurət təbrik etməmişəm, - Sizi Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı almağınız münasibətilə təbrik edirəm.

Hörmətli prezidentimiz, mən Sizə həmişə Heydər müəllim demişəm. Məhz müəllim demişəm. Bunun bir minnəti yoxdur. "Müəllim" öyrədən deməkdir. Ona görə də biz öyrənənik. Öyrənənin öyrədənin

[65-66]

başına ağıl qoymağa mənəvi ixtiyarı yoxdur. Bizim o müraciətimiz ancaq can yangısıdır. O heç məsləhət də deyil. Nəticəsi elə odur.

Məsələn, camaat elə bilir ki, mən hər gün Sizinlə görüşürəm, oturub çay içirəm. Amma başa düşmərlər ki, elə deyildir.

H e y d ər Ə l i y e v : Hərdənbir görüşürsən.

Q a b i l : Bəli, camaat elə bilir ki, mənə nə desələr, o dəqiqə Sizə satdıra bilərəm. Elə bilirlər ki, biz ixtiyar sahibiyik. Amma camaatın bu təsəvvürü yanlış deyil. Ona görə ki, bizim Azərbaycan xalqı həmişə şairi ilə, yazıçısı ilə fəxr edibdir, - mən o qrafomanları və s. nəzərdə tutmuram, - dərđini, sözünü ona deyib, onun üstünə gəlibdir. Tanıdığına, etibar etdiyinə, əsərlərinə, çıxışlarına görə. Ona görə də biz Sizə bu müraciəti dostyana, məhrəmanə, böyük bir səmimiyyət pərdəsi ilə yazmışıq, qol çəkmişik.

Sizə onu deyim ki, Sizin öz sözləriniz bizə imkan verir. Məsələn, Siz bütün çıxışlarınızda deyirsiniz ki, sülh, sülh, sülh yolu ilə. Lap axırda deyirsiniz ki, əgər bunların hamısından əlimiz üzölsə, heç bir şey mümkün olmasa, biz müharibə, hərə yolu ilə torpaqlarımızı azad edəcəyik. Camaat da fikirləşir ki, bir halda prezidentimiz sözünün sonunda deyir ki, torpaqlarımızı hərə yolu ilə azad edəcəyik, onda bəs bu ordunun – heç olmasa gizli şeylər qalsın, istəmirik və istəyə də bilmərik – vəziyyəti yaxşıdırmı, hazırdırmı? Ordumuzun haqqını, çörəyini, paltarını kəsənlərlə, əliyərilərlə necə mübarizə aparılır?

Siz göstəriş vermişiniz, orduda işləri komissiya yoxlayıb Sizə məlumat veribdir. İndi, türkün sözü, ucundan-qulağından bəlkə biz də bir şey bilək, məsləhətinizlə camaata deyək. Mən çıxışında da demişəm ki, - Sizdən uzaq-uzaq olsun, - Allahın bir çobanı – çobana bizim hörmətimiz var, zəhmətkeşdir – üstündə gəzdiyi, qoyun otardığı torpağın bir qarışını vermədiyi halda, necə ola bilər ki, ölkənin, xalqın qarantı olan böyük bir şəxsiyyət, necə deyərlər, əlli, yüz diplomatı, aşıqlar demişkən, bağlayıb yola salan adam gərəksiz bir şeyə qol çəksin, xalqa sərf etməyən bir sənədə qol çəksin?

[66-67]

Bağışlayın, başınızı ağrıdıram. Siz bir dəfə Dövlət Neft Şirkətinin prezidentinə əsəbiləşdiniz və dediniz ki, axı hələ bu "Mirvari", "Lənkəran" yataqları bir yana qalsın, indi çıxan neft hara gedir? O da nəm-nüm etdi, qaldı belə, indi onu camaat da soruşur. Mənim bir şeirim var. Deyirəm ki,

*Bütün qolbaqları, bilərzikləri,
Satıb tanka verək, tüfəngə verək.*

Bu, şairənə bir sözdür. Ordumuzun möhkəmlənməsi, güclənməsi, - Sizin sözünüzün qüvvəti, - çox vacib bir məsələdir. Torpağımızı, vətənimizi, millətimizi qorumaq üçün lazımdır. Bütün bu məsələlər haqqında camaat bilmək istəyir, məlumat istəyir.

Bir az böyük çıxmasın, indi üzümüzə gülürsünüz, bizə şərait yaradırsınız. Biz də bir az həyəcanlanırıq. Bu söhbətlərlə bağlı mümkün qədər, nəyi lazım bilirsiniz, cavab verəcəksiniz. Bunlar yaxşı olacaqdır.

Mən bir şey deyim. Günlərin bir günü Hacı Zeynalabdin Tağıyevə gəlib deyirlər ki, ay Hacı, fil qulağında yatmışan. Deyir, nə olub? Deyir, əşi, Mayılov teatr tikir. Deyir, səsini çıxarma, qoy tiksən. Burada qalacaq, bu torpaqda qalacaqdır. Goruna, Ermənistanə aparmayacaqdır.

İndi burada biz baxırıq – elə yerlər var ki, imarətlər tikilibdir. Mən demirəm ki, onları sabah əllərindən alın. Yox. Düzdür, torpaqda qalacaqdır. Amma o qaçqınların, köçkünlərin, o əsgərlərin gözü həmin imarətlərdədir ki, bəlkə o imarətlərin hesabına, oraya qoyulan xərclərə bizim yaralılarımız, qaçqınlarımız, az təqaüd alanlarımız, evsiz-eşiksizlərimiz təmin oluna. Mən demirəm ki, nəzarət qoyulsun.

[67-68]

Hər halda dövlət büdcəsində böyük dəyişikliklər apardınız, nazirliyin aparatını, rəhbərliyini dəyişdiniz. Maşallah, Sizin diqqətiniz, hafizəniz, nəzarətiniz – bunlar hamısı vardır. Amma yenə də bunlar hamısı daha müntəzəm, mütəşəkkil olsa yaxşı olar.

Sizə cansağlığı arzu edirik, təşəkkür edirik. Sizin bizi buraya dəvət etməyiniz müraciətimizə elə birinci münasibətdir, müraciətə cavabdır.

F i k r ət Q o c a : Mən də təbrikə qoşuluram. Mən Sizi mükafat almağınız münasibətilə təbrik etmişəm. O vaxt dediniz ki, həmin mükafatı almağa türk ordusu da təqdim olunmuşdur. Bunu Siz almışınız. Yəni biz bir orduya bərabər insana öyüd-nəsihət vermək fikrində deyilik. Sizin bu dövlətin, Azərbaycan Respublikasının üzərində o qədər zəhmətiniz vardır ki, onu məndən, hamımızdan çox qorumağa Sizin haqqınız vardır və bilirik ki, Siz onun bir daşından da keçməzsəniz.

Bu söz-söhbət bağlı gedirsə, deməli, belə olmalıdır. Çünki üz-üzə gələn adamlar, əlbəttə, - bir addım o atanda, bir addım da o birisi atır. Ümumiyyətlə, əgər danışıq yoxdursa, kompromis yoxdur. Danışıq varsa, kompromis də olmalıdır. Bu məlumdur. Biz bunu yaxşı bilirik. Amma camaatın bir hissəsi var ki, bu sözsüzlükdən, səssizlikdən şayiələr yaymağa başlayırlar. Məncə, bizi kənarda istəməyənlərdən çox, içimizdə istəməyənlər vardır və bundan istifadə edənlər vardır.

Heydər Əliyev: Sözü çox düzdür.

Fikrət Qoca: Bundan istifadə edirlər. İstədik ki, bu sözlərin qabağına hər kəs bacardığı bir daş qoysun. Bu günlər qəzetlərin birində bizə yazıblar ki, "kor şairlər də dilləndi". Bu belədir. Bunların mənəviyyəti budur.

Cənab prezident, bilirik, belə danışıq olmaz – yəni, məgər 8 milyon yığılıb danışmaq üçün Ermənistana gedəcəkdir? Bu, mümkün olan iş deyildir. Bu danışıqları bir adam aparmalıdır. Biz də Sizə səs vermişik, Sizə inanırıq və bilirik ki, bunu Sizdən yaxşı apara bilən olmayacaqdır. Yəni, biz məktubu bu mənada yazmışıq.

[68-69]

Cənab prezident, vaxtınızı alıb ikinci dəfə Sizə müraciət etməyim deyə, mən "Qobustan" jurnalının təzə nömrəsini Sizə vermək istəyirəm. Bu, Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinə həsr olunubdur. Həm də "Qobustan" ın 30 illiyi tamam olur. Müəlliflərin də hamısı naxçıvanlılardır.

Heydər Əliyev: Çox gözəl.

Fikrət Qoca: Cənab prezident, ikinci bir məsələni də demək istəyirəm. Qış mövsümü başlayır. Dünən Siz Fransa nümayəndə heyətini qəbul edəndə də dediniz ki, yağışlar başlayıbdır, qaçqınlar indi nə əziyyət çəkirlər.

Heydər Əliyev: Bəli, dünən danışdırdım. Ona qulaq asdınız?

Fikrət Qoca: Bəli, cənab prezident, Ağdaşda baş vermiş zəlzələ nəticəsində dağıntılar olmuşdu. Dağılmış evlərin divarları tikilib, amma pəncərələri yoxdur. Dünya tarixində birinci hadisədir ki, 7 bal gücündə zəlzələ nəticəsində insan tələfatı olmadı. Yəni bu, bütün zamanlar üçün rekorddur. Evlər uçub dağılıbdır, amma sağ qalanlar indi evsiz qalıblar.

Heydər Əliyev: Yaxşı.

Qabil: Heydər müəllim, bir sözüm də vardır. Anar müəllim bilir. Deyəsən, o siyahı Sizdə də vardır. Bizim Fikrət Sadıq adlı bir şairimiz var. Onun 70 yaşı tamam olacaqdır. Çox gözəl bir şairdir. Hərçənd, bu sözü eşidib başqaları da deyəcək ki, mənim adıma niyə çəkmədin. İstərdim ki, fəxri təqaüdüçülər siyahısına onu da daxil edəsiniz. Onun buna çox ehtiyacı vardır. Bizim çox gözəl, zərgər şairlərimizdən biridir.

Heydər Əliyev: Yaxşı, fərman hazırlanacaq.

Anar: Cənab prezident, mən də bir xahiş etmək istəyirəm. Cavan yazıçıların təqaüdü haqqında Sizə yazıb vermişik.

Heydər Əliyev: Ona da baxacağam.

Anar: Onlar gözləyirlər. Çox xahiş edirəm.

[69-70]

Heydər Əliyev: Mən sizi çox məmnuniyyətlə dinlədim. Sizinlə görüşümdən çox məmnunam. Çünki siz bilirsiniz ki, mənim ədəbiyyat, elm, mədəniyyət, incəsənət xadimlərinə xüsusi hörmətim var, xüsusi münasibətim var, keçən zamanlarda da Azərbaycana başçılıq edərkən, indi də, bu son altı ildən artıq müddətdə mən bütün başqa işlərlə yanaşı, bizim ədəbiyyat, incəsənət, mədəniyyət xadimlərinə nə qədər mümkündür, o qədər də diqqət, qayğı göstərməyə çalışıram. Bəlkə də indi siz bunu yəqin ki, etiraf edərsiniz. Keçmiş Sovetlər İttifaqına mənsub olmuş ölkələrin çoxunda belə deyildir.

Ona görə də sizinlə görüşməyim mənim üçün də çox maraqlıdır. Ancaq bilin, mənim bir dəqiqə də vaxtım yoxdur. Məsələn, sizinlə mən bir az əvvəl görüşməli idim. Ancaq iki-üç təcili məsələ mənə imkan vermədi. Bəzən də belə olur ki, axşam saat 10-a, 11-ə qədər burada oturmağa məcbur oluram. Buna baxmayaraq mən bu gün sizinlə görüşürəm və sizinlə söhbət etməyə hazırım.

Siz mənə məktub yazmışınız. Bu təbiidir. Çox sağ olun və indi nə mümkündür, mən sizə deyəcəyəm. Ancaq mən hesab edirəm ki, sizin tərəfinizdən bir şey düzgün olmayıbdir. Məktubu mənə göndərmisiniz. Mənə çatmamış, siz bunu müxalifət qəzetlərində dərc etdirmisiniz. Bu, nə qədər düzgündür? İndi özünüz bilin. Mən hesab edirəm ki, bu, düzgün deyildir. Əgər siz prezidentə müraciət edirsinizsə, prezident məktubu alacaq, baxacaq və sizi də dəvət edəcəkdir. Amma məktub mənə çatmamış, səhər mən baxıram – müxalifət qəzetlərində məktubun məzmunu yazılıbdır. Sonra gəlib işdə soruşuram, deyirlər ki, dünən axşam saat 9-da bu, bizim ümumi şöbəyə gətirilib təhvil verilibdir və biz də bunu səhər sizə təqdim edəcəkdik. İndi olan olub, keçən keçibdir. Mən sizdən heç izahat da istəmirəm.

[70-71]

Ancaq mən hesab edirəm ki, bizim aramızda olan səmimi münasibətlər, dostluq münasibətləri elədir ki, siz həmişə mənə müraciət edə bilərsiniz – məktubla da, telefonla da. Heç narahat olmayın, mən həmişə sizi dinləyə bilərəm. Baxmayaraq ki, yenə deyirəm, - mənim vaxtım azdır. Amma sizin məktub

mənə gəlməmiş bunu elan etməyiniz o qədər də etik deyildir. Mən bu sözü sizə deməliyəm. Siz bilirsiniz ki, mən çox açıq adamam, fikrimi də həmişə açıq deyirəm.

Bəli, mən 1993-cü ildə buraya gələndən Azərbaycanı bu bələdan, bu faciədən qurtarmağa çalışıram. Siz bunların, ola bilər ki, az hissəsini bilirsiniz. Məsələn, o görüşü ki, televiziya da verirlər. Yaxud da, televiziya da görürsünüz ki, mən onunla, ola bilər, yarım saat danışırım, amma televiziya da sonra bir-iki saat da mətbuatsız danışırım. Eləsi də var ki, bu görüşlər televiziya da verilmir, mətbuata da verilmir.

Əmin ola bilərsiniz ki, 1993-cü ilin payızından mən artıq başladım bu işlərə girişməyə. Azərbaycanın daxilində vəziyyəti bir az sabitləşdirərək mən gecə-gündüz bu məsələ ilə məşğul oluram. Ancaq məsələ həddindən artıq ağır, çətin məsələdir. Ona görə ki, bu münaqişə 1988-ci ildən başlayıb və o vaxtdan Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın hakimiyyətindən çıxıb. Bunun tarixini siz yaxşı bilirsiniz. 1989-cu ildə Moskvanın qərarı ilə Dağlıq Qarabağın idarə edilməsi üçün xüsusi bir idarə yaradılındı, demək, Dağlıq Qarabağ tamamilə Azərbaycanın tərkibindən çıxdı. Ondan sonra idarə ləğv edildi, amma Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində olmayıb. 12 ildir Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində deyildir və Ermənistanla birbaşa bağlıdır. Səbəblərini siz yaxşı bilirsiniz. Bu səbəblərdən ermənilər 1988-89-cu illərdə azərbaycanlıları oradan çıxartdılar. Amma son olaraq bunlar 1992-ci ildə bir neçə yerdə qalmışdılar, oradan da çıxarıldılar. Ondan sonra Dağlıq Qarabağda bir azərbaycanlı da yaşamır.

[71-72]

Ancaq Dağlıq Qarabağın ətrafında bizim yeddi rayonumuz, özü də böyük rayonlarımız, sırf azərbaycanlılar yaşayan rayonlarımız Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub. O qaçqınlar da bir milyona qədərdir. Onlar nə qədər ağır şəraitdə yaşayır, - siz bunu bilirsiniz.

Bilirsiniz, mən bu dərd gecə-gündüz yandırır və indiyə qədər nə mümkündür, əlimdən gələni eləmişəm. Mən bunu cəsarətlə deyirəm, bəlkə də heç kəs mənə kimi bu qədər bu məsələ ilə məşğul ola bilməzdi. Nə üçün? Çünki belə məsələlərlə məşğul olmaq üçün birinci, siyasi təcrübə lazımdır; ikincisi, diplomatiya təcrübəsi lazımdır; üçüncüsü, iradə lazımdır; dördüncüsü, vətənə, torpağa, millətə səmimi bağlılıq lazımdır; beşincisi, öz canını, öz həyatını bu işə sərf etmək lazımdır. Bəlkə başqaları da vardır. Amma bütün bu xüsusiyyətlər məndə cəmdir və ona görə də mən bu danışmaları aparmışam.

Təsəvvür edin, 1992-ci ildə Helsinkidə ATƏT-in zirvə görüşü oldu. Azərbaycan nümayəndə heyəti Azərbaycanın o vaxtkı prezidenti Elçibəy başda olmaqla bu zirvə görüşündə iştirak edirdi. Orada bir qərar qəbul olunmadı, heç bu barədə söhbət də getmədi. Ola bilər, danışmaq oldu, amma bir yerdə bir maddə yazılmayıb. 1992-ci ildən bununla ATƏT və ATƏT-in Minsk qrupu məşğuldur. Siz bilirsiniz.

1994-cü ilin dekabr ayında Budapeştdə ATƏT-in zirvə görüşü oldu. Mən o vaxta kimi nə qədər danışmalar apardım – Amerikanın prezidenti ilə, Fransanın prezidenti ilə, İngiltərənin Baş naziri ilə, Rusiyanın prezidenti ilə, hələ başqalarını demirəm. Bizə yaxın olan Türkiyənin prezidenti həmişə bizimlə bərabər idi. Nəhayət, biz 1994-cü ilin dekabr ayında Budapeşt zirvə görüşündə bu məsələni çox köklü olaraq gündəliyə saldıq və ATƏT-in xüsusi olaraq sülhməramlı dəstələr yaratması qərara alındı. Orada Amerika ilə Rusiya bir neçə öz məsələlərini güzəştə gedərək, belə qərar qəbul olundu ki, bu, qəbul edilsin. Bu, məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün artıq bir irəliləmə idi.

[72-73]

1996-cı ilin dekabrında Lissabon zirvə görüşündə 23-cü maddə var idi. Sonra oldu 22-ci maddə. Bilirsiniz ki, hər bir zirvə görüşündə siyasi bəyannamə qəbul olunur. İndi də İstanbulda siyasi bəyannamə qəbul olunacaq və bir neçə başqa sənəd də qəbul ediləcəkdir. Demək, o bəyannamədə münaqişələr və başqa məsələlər əks olunur. Oraya biz Azərbaycanın mənafeələrini təmin edən maddə salmışıq və bunu da biz Minsk qrupunda hazırlamışdıq. Hazırlıq da əvvəl Helsinkidə keçmişdi, sonra Vyanada keçmişdi və Minsk qrupunun üzvləri də bununla razı olmuşdular. Ancaq Ermənistan buna etiraz etdi. Çünki burada yazılırdı ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü təmin olunmalıdır. Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın daxilində status verilməlidir. Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır – bunların hamısı bu maddədə var idi.

Ermənistan bunun əleyhinə çıxdı. ATƏT-in də qanunudur – konsensus: əgər bir dövlət etiraz edirsə, bu qərar qəbul olunmur. Bizdə nə qədər böhranlı vəziyyət yarandı. Mən orada nə qədər, neçə adamlarla görüşdüm. Yəni dövlət başçıları ilə. Deyirdilər ki, həqiqətən, biz sizi dəstəkləyirik. Hamısı dedi ki, düzdür, biz sizi dəstəkləyirik, ancaq biz konsensus prinsipini poza bilmərik. Əgər Ermənistan buna razı deyilsə, biz bunu bəyannamədən çıxarmalıyıq. Nə edək? Bir dənə yüngül, mənasız bir şey yazılırdı. Heç kəsin təsəvvürünə gələ bilməzdi ki, Azərbaycanın prezidenti – xırda, kiçik bir respublikanın prezidenti və ağır vəziyyətdə olan bir ölkənin prezidenti bu qədər cəsarətli addım atsın. Bu da nədən ibarət oldu? Mən öz səlahiyyətlərimi bildirdim. Əgər Ermənistan hansısa maddəyə veto qoyursa, mən də hansısa maddəyə veto qoya bilərdim. Amma orada elə bir maddə yox idi ki, mən bunun əvəzinə ona veto qoyum. Mən isə götürdüm bütün bəyannaməyə veto qoydum. Təsəvvür edirsiniz?!

[73-74]

Demək, belə çıxırdı ki, iki gün ərzində ATƏT-in zirvə görüşü keçib və adamlar artıq bir neçə saatdan sonra dağılmalıdır, görüş qurtarır. Mən axşam buna veto qoydum. Səhər tezdən mənə görüşlər

başladı. Əvvəl bütün dövlət başçıları ilə görüşə mən gedirdim. İndi onlar bir-bir mənim yanıma gəlirdilər. Özü də ki, ən böyük dövlətlərin başçıları. Ən böyük bir dövlətin başçısı mənə dedi ki, siz niyə belə edirsiniz, nədən ötrü belə edirsiniz? Dedim, bəs əlacımız nədir? Başqa əlacımız yoxdur. Siz nə üçün Ermənistana təsir edə bilmirsiniz ki, Azərbaycanın bu ədalətli təklifi orada əks olunsun? O mənə dedi ki, bilirsiniz, konsensus prinsipi vardır. Dedim, çox sağ olun, mən də bu konsensus prinsipindən istifadə edirəm. Mənə bir söz deyə bilmədi.

Ondan sonra başladılar mənə yalvarmağa ki, bunu götür. Dedim, götürməyəcəyəm. Nə edirsinizsə edin, götürməyəcəyəm. Mən buradan çıxıb gedirəm, mən burada ədalət görmürəm, bu ATƏT-də ədalət görmürəm, çıxıb gedirəm. Məcbur oldular, həmin bu maddələr ki orada yazılmışdı, onu götürüb ayrıca, geniş bir sənəd kimi qəbul etsinlər. O da sədrin bəyanatı kimi qəbul olundu. Amma buna da səs vermək lazım idi. Onu da sədr elan edə bilməzdi. 54 dövlətdən 53-ü buna səs verdi. Demək, 53-ü bizim mövqeyimizi müdafiə etdi. Bir Ermənistandan savayı.

Doğrudur, burada müxalifət bunu məğlubiyyət kimi qiymətləndirdi. Müxalifət qaraya ağ deyir, ağa qara deyir. Bu təbiidir. Mən buna, necə deyirlər, heç təəccüblənmirəm. Amma Ermənistanda matəm oldu. O vaxtdan üç il keçibdir. Biz o prinsiplərin həyata keçirilməsinə çalışırıq. Həmin o 53 dövlət ki, bunu dəstəkləyibdir, onların vasitəsilə, onlarla görüşərək, onlardan xahiş edərək Ermənistana bunu qəbul etdirə bilmirik.

Siz bilirsiniz, Rusiyanın xarici işlər naziri sentyabrın əvvəlində burada olmuşdur. Əgər televiziya da gördünüzsə, - qəzetlərdə də yazılıb, - mən ona nə qədər kəskin sözlər dedim. Ondan sonra Amerika prezidentinin bu məsələlər üzrə xüsusi səfiri Kavano buraya gəlmişdi, - ona nə qədər kəskin sözlər dedim.

[74-75]

Fransa Minsk qrupuna yeni səfirini təyin edibdir. Dünən ona nə qədər kəskin sözlər dedim. Ondan əvvəlkilərə də. Götürün, qəzetdən oxuyun.

Bəxtiyar Vahabzadə: Cənab prezident, yadıma düşür.

Heydər Əliyev: Rusiyanın xarici işlər naziri, ola bilər ki, televiziya qarşısında o cür kəskin sözləri ömründə heç vaxt eşitməmişdi. Başa düşürsünüz!

Arada Çernomırdın bura gəldi. Artıq o, Baş nazir deyildi. Amma Yuqoslaviya məsələsini həll etmək üçün Yeltsin onu səlahiyyətli nümayəndəsi təyin etmişdi. Bu da bütün MDB ölkələrini gəzib bizim fikirlərimizi öyrənmək üçün gəlmişdi. O, neçə il Baş nazir olmuşdu. Mən ona neçə dəfə demişdim ki, Azərbaycana gəl. Gələ bilməmişdi, vaxtı olmamışdı. Yuqoslaviya məsələsi qaldı kənarında, bütün mətbuatın qarşısında mən bunu əvvəldən axıra qədər ittiham etdim – Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar.

O bilmirdi nə etsin. Sonra gedib başqa bir MDB dövlətinin prezidenti ilə görüşündə – o, buradan sonra onun yanına getmişdi – demişdi ki, Heydər Əliyev mənə elə bir vəziyyətə qoydu ki, bilmirəm nə edim. Çünki bütün mətbuatın qarşısında mənə o cür sözlər dedi, mən ona heç bir cavab verə bilmədim.

Yaxşı, bundan artıq nə etmək olar? Mən əlimə ağac alıb bunların başını yarmayacağam ki! Ya tapança alıb bunları öldürməyəcəyəm ki! Başa düşürsünüz?!

İndi həmin o Lissabon zirvə görüşünü götürək. O vaxta qədər Minsk qrupunda Rusiya hakim idi. Mən məsələni qoydum ki, artıq belə olmaz, gərək Amerika Birləşmiş Ştatları da Rusiya ilə bərabər həmsədr olsun. Amerika Birləşmiş Ştatları ilə danışdıq və söz verdilər ki, əgər onlar həmsədr olsalar, bu işi irəliyə apara biləcəklər. Biz bu təklifi verdik. Rusiya və Ermənistan Amerika Birləşmiş Ştatlarının əleyhinə çıxdılar. Mən dedim ki, yox. Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndələri də bizə deyirlər ki, siz möhkəm durun.

[75-76]

Fransanın namizədliyini verdilər. Yanvar ayının 11-12-si idi. Fransanın prezidenti Jak Şirak məni rəsmi səfərə dəvət etmişdi. O vaxt da bu məsələ həll olunurdu. Mən gəldim, prezident sarayında – Yelisey sarayında o, məni təmtəraqlı qəbul etdi və danışıqlar apardı. Danışıqlarımızın yarısı bunun üstündə oldu ki, siz niyə bizim həmsədr olmağımızı istəmirsiniz? Təsəvvür edin, Fransanın prezidenti kimi çox hörmətli, dünya siyasətində böyük bir yer tutan adama – mən onun qonağı olduğum halda – üzbəüz dedim ki, biz sizə inanmırıq. Çünki burada ermənilər çoxdur, ermənilərin burada təsiri çoxdur. Biz sizə inanmırıq. Siz istəyirsiniz inciyin, istəyirsiniz inciməyin. O, mənə nə qədər dedi ki, biz Ermənistanla dostuq, bizim dostluğumuzun 300 illik tarixi vardır – bunlar həqiqətdir, amma biz Azərbaycanla da dost olmaq istəyirik və bu işə kömək etmək istəyirik. Başa düşürsünüz? Mən dedim, yox. Bunu kim edə bilər? Təsəvvür edirsiniz!

Sonra mənə ordan-burdan bəzi sözlər də dedilər. Xarici işlər naziri ilə görüşəndə o mənə dedi ki, siz düz etmədiniz, yaxşı deyil, filan. Ancaq dedim, yox, Amerika olmalıdır. Sonra nə oldu? Sonra elə oldu ki, məcbur oldular mənim də təklifim qəbul edilsin, Rusiya ilə Ermənistanın da təklifi qəbul edilsin. Üç həmsədr olsun. Yəni burada kompromis oldu: Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa.

Doğrudur, indi mən ədalət naminə demək istəyirəm ki, bəlkə də o vaxtlar mən səhv edirdim. Çünki Fransanın prezidenti Jak Şirak sonralar bütün hərəkətləri ilə sübut etdi ki, həqiqətən o, bu məsələnin həll olunmasına kömək etməyə çalışır. O mənə deyirdi ki, "biz Ermənistanla dostuq. O sözləri ki, biz

Ermənistana deyə bilərik, heç kəs deyə bilməz. Ona görə siz nahaq bizdən imtina edirsiniz". Mən bu həqiqəti sonra gördüm və çox məmnunam ki, indi prezident Jak Şirakla mənim şəxsi dostluğum

[76-77]

yaranıbdır. Bəlkə o vaxtlar mən səhv etmişdim. Ancaq bəlkə də elə mənim bu hərəkətim ona gətirdi ki, indi üç həmsədr vardır – dünyanın üç böyük dövlətindən həmsədr vardır. Amerika söz verdi, Fransa söz verdi, Rusiya da həmişə deyir ki, edəcəyik. Üç il keçibdir.

1997-ci ildə paket təklifi verildilər, - yəni işğal olunmuş torpaqların azad olunması ilə bərabər, Dağlıq Qarabağın statusu məsələsi müəyyən edilsin. Bu, bizi qane etmirdi. Amma biz fikirləşdik ki, nə edək, heç olmasa bunu qəbul edək. Əlimizdə də Lissabon sammitinin sənədi var idi. Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarına getdim, avqustun 1-də Ağ evdə prezident Bill Klintonla görüşdüm. Onlar dedilər ki, çox yaxşı ki, bu təklifi qəbul etmişiniz, amma bunu bəyan edin. Mən Ağ evdəki nitqimdə bunu bəyan etdim. Amma Ermənistan həmin təklifi qəbul etmədi.

Sonra Minsk qrupu yeni bir sənəd hazırlayıb sentyabr ayında bizə verdi. Bu sənəddə münaqişənin mərhələ-mərhələ həll edilməsi nəzərdə tutulurdu: demək, birinci mərhələdə – işğal olunmuş torpaqlar azad olunur, ikinci mərhələdə isə Dağlıq Qarabağın statusu məsələsi müəyyən edilməlidir. Biz bunu qəbul etdik. Ədalət naminə demək lazımdır ki, Ermənistanın o vaxtkı prezidenti Ter-Petrosyan da buna müsbət münasibət göstərdi. Hətta biz oktyabr ayında Strasburqda olarkən rəsmi surətdə birgə bəyanat verdik ki, biz bu təklifi prinsip etibarilə qəbul edirik.

Ter-Petrosyan bu təklifin qəbul olunması üzərində durdu. Yəqin bilirsiniz, - o, "Nezavisimaya qazeta" da böyük bir məqalə dərc etdirdi. Dedi ki, mən bu təklifi axıradək həyata keçirəcəyəm.

Mən o məsələlərdən danışiram ki, bunları indiyədək mətbuatın qarşısında heç kəsə deməmişəm.

1997-ci il qurtardı, 1998-ci ilin əvvəlində mən eşitdim ki, Ter-Petrosyan Parisə gedibdir. Mən Fransa prezidenti Jak Şiraka telefon etdim, onunla danışdım, soruşdum ki, vəziyyət necədir? Jak Şirak

[77-78]

bildirdi ki, Ter-Petrosyan öz qərarının üzərində dayanır, mən də demişəm ki, düz edirsiniz. Əlavə etdi ki, Ter-Petrosyan mənim dostumdur – həqiqətən də onların keçmişdən dostluğu var idi – o, təxminən ayın 10-11-dək Təhlükəsizlik Şurasının iclasını keçirəcək, bu qərarı qəbul edəcək və ondan sonra işlər başlanacaq, mən sənə zəng edəcəyəm.

Ondan sonra nə oldu? Ermənistanda müxalifət qüvvələri Ter-Petrosyana təzyiq etməyə başladılar. Birinci növbədə Robert Koçaryan, sonra müdafiə naziri və başqaları onun əleyhinə çıxdılar. Ter-Petrosyan və onun bir neçə tərəfdarı istefa verildilər. Bu məsələdə böhran yarandı. Ter-Petrosyan da bildirdi ki, bir halda mən Ermənistana neçə illərdir başçılıq edirəm, münaqişənin bu təkliflər əsasında həllinə razılıq verirəm. Əgər siz bunu qəbul etmirsinizsə, mən artıq burada otura bilmərəm.

Ter-Petrosyan istefa verərək dedi ki, müharibə partiyası qalib gəldi, sülh partiyası məğlub oldu. O, vəzifədən getdi. Ermənistanda vəziyyət dəyişdi. Minsk qrupu fəaliyyətini dayandırdı ki, gözləyək, Ermənistanda prezident seçkiləri keçirilsin. Orada prezident seçkiləri oldu, yeni prezident seçildi. Bundan sonra Minsk qrupu bildirdi ki, bir az da gözləyək, yeni prezident öz işlərini sahmana salsın. Biz də gözlədik.

Ondan sonra, 1998-ci ildə mən Ermənistanın yeni prezidenti ilə Moskvada görüş keçirdim, gördüm ki, vəziyyət çox çətinidir. Xatirimdədir, 1998-ci ildə biz Yaltada Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşündə iştirak etdik. Bizim dostumuz, Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəl də orada idi. O da Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanla orada görüşdü və sonra dedi ki, yox, çətin məsələdir.

Beləliklə, 1998-ci il tamamilə boş qaldı. Rusiyanın 1998-ci ildə hazırladığı layihəni – "ümumi dövlət" layihəsini bizə təqdim etdilər. Biz bunu qəbul etmədik, amma Ermənistan dərhal qəbul etdi.

[78-79]

Təsəvvür edin, Minsk qrupunun ondan əvvəl hazırladığı bütün təklifləri Ermənistan rədd etmişdi və Minsk qrupu da geri çəkilməmişdi. Amma son təklifi verildilər, biz onu qəbul etmədik, Ermənistan qəbul etdi. Minsk qrupu bizə təzyiq etməyə başladı ki, siz bunu qəbul edin. Onların nümayəndəsi dəfələrlə buraya gəlib-getdi. Mən bildirdim ki, xeyr, biz bunu qəbul edə bilmərik. Sonra Amerika Konqresində çıxışlar etməyə başladılar ki, nə üçün Azərbaycan Minsk qrupunun təklifini qəbul etmir, Ermənistan qəbul edir? Əcəba, Ermənistan Minsk qrupunun təkliflərini qəbul etməyəndə niyə bir adam durub demədi ki, Ermənistan nə üçün belə edir? Amma Azərbaycan birçə dəfə təklifi qəbul etməyəndə, bizim başımıza nə işlər gəlir. Təəssüflər olsun ki, müxalifət qüvvələri özlərini çox ədalətsiz, bəzən də çox vicdansızcasına aparırlar, görülən hər işə qara yaxırlar.

Bilirsiniz, düzgün başa düşün, mən burada öz fəaliyyətimi şişirtmək istəmirəm. Bu işləri mən görürəm. Bəli, mən Amerika prezidenti Bill Klintonla bu barədə altı dəfə söhbət etmişəm. Fransanın, Almaniyanın, İngiltərənin dövlət başçıları ilə bu barədə dəfələrlə söhbət aparmışam. Rusiyanın prezidenti ilə həddindən artıq söhbətlərimiz olubdur.

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə görüşləri keçirilir. Həmin görüşlər qapalı olur. Bəziləri deyirlər ki, Heydər Əliyev nə üçün Azərbaycanı MDB-nin üzvü etdi? Vaxtilə Azərbaycan

MDB-nin üzvü deyildi, biz nə qədər zərərlər çəkmişik, mən onları da sizə deyəcəyəm. Biz MDB-nin üzvü olmayanda orada nə olduğunu bilmirdik. Halbuki, Ermənistan da, başqa respublikalar da bu birliyin üzvü idilər. Amma biz kənarda durmuşduq. Biz MDB-yə üzv olduq, öz sözumüzü deyə bildik.

1993-cü ilin dekabr ayında Azərbaycan MDB-nin üzvü olan kimi Aşqabadda keçirilən zirvə görüşündə mən böyük bir bəyanat verdim. Bütün dünyaya yayılan həmin bəyanatda dedim ki, mən bu

[79-80]

MDB-ni təşkilat hesab etmirəm. Çünki bir təşkilatın üzvü olan iki dövlət əgər bir-biri ilə müharibə aparırsa, bu ittifaq ola bilməz. Sizə onu da deyim ki, mənim o vaxtkı çıxışım sanki heç olmamışdı. Yəni nə Boris Yeltsin, nə də digər dövlətlərin başçıları ona qulaq asmadılar. Əlimdən o gəldi ki, yazılı surətdə olan həmin çıxışımın mətnini bütün dünyaya yaydım. Mən bir neçə dəfə o cür bəyanat vermişəm.

Bilirsiniz ki, MDB-nin zirvə görüşlərindəki çıxışların hamısı, protokollar mətbuatda dərc olunmur. Amma onların hamısı məndə var. Mən onları tanış olmaq üçün sizə verə bilərəm. Elə bir iclas yoxdur ki, mən orada Rusiyanı günahlandırmayım ki, siz Ermənistanla Azərbaycana birtərəfli münasibət göstərirsiniz, siz Ermənistanı silahlandırırırsınız, siz bu münaqişəni həll etmək üçün lazımi tədbirlər görmürsünüz.

Baş düşürsünüz, bunları orada demək üçün cəsarət, bilik və dil lazımdır. Mən bunları heç kəsdən də qorxmayaq, çəkinməyərək edirəm. Bilirəm ki, dediyim bütün bu sözlər mənim, eyni zamanda Azərbaycanın əleyhinə əks təsir yaradır. Bu da təbiidir. Ancaq baş düşürsünüz, mənim prinsipial mövqeyim vardır. Bax, indi vəziyyət belədir.

Belə bir vəziyyətdə nə etmək lazımdır? Aprel ayında mən Amerikada olanda ABŞ-ın xarici işlər naziri Olbrayt məsləhət gördü ki, Koçaryanla görüşək. Görüşdük, danışdıq. Ondan sonra da bir neçə dəfə görüşlər keçirdik. Mən hesab edirəm ki, bu görüşlər faydalıdır.

Ancaq mən bu görüşlərin məzmunu haqqında heç bir şey deyə bilmərəm, heç kəsə deyə bilmərəm. Nə üçün? Çünki hələ bunun bir nəticəsi gəlməmişdir. Biz hər hansı bir nəticəyə gələ bilsək, heç kəs narahat olmasın, bu, birinci növbədə Azərbaycanın elə sizin kimi ziyalıları, ağısaqqal adamları qarşısında qoyulacaqdır. İkinci, bütün ictimaiyyətə çatdırılacaqdır. Üçüncü, Məclisdə müzakirə olunacaqdır.

[80-81]

Dördüncü, referendum keçiriləcəkdir. Bunların heç birisi prezident tərəfindən özbaşına edilə bilməz.

Ona görə də, bilirsiniz, bu narahatlığın heç bir əsası yoxdur. Amma sizi rahat etmək üçün demək istəyirəm ki, - müxalifət gündə qəzetlərdə yazır ki, İstanbulda, nə bilim, saziş imzalanacaqdır, nə olacaqdır, ayın 14-də mitinq keçirmək istəyirlər, keçirsinlər, - İstanbulda heç bir şey imzalanmayacaqdır. Amma mən bunu niyə sizə, yaxud başqalarına deməliyəm? Mən prezidentəm, mənə xalq seçib, mən üzərimə məsuliyyət götürmüşəm. Bəli, mən üzərimə məsuliyyət götürmüşəm, amma müxalifət heç bir məsuliyyət daşmır – Azərbaycanı dağıtmaqdan başqa.

İstanbulda Bakı–Ceyhan haqqında müqavilə imzalanacaqdır. Onu da sizə çatdırıram ki, biz bu barədə nə lazımsa eləmişik. Amerika da buna çox maraqlıdır. Bilirsiniz ki, bu, Türkiyə üçün böyük bir hadisədir. Bizim nümayəndələr iki-üç aydır ki, Ankarada oturublar. Amma indi, son vaxtlarda bəzi maneçiliklər var. Bu gün Amerikanın səfiri yenə mənim yanıma gəlmişdi, onunla danışmışdım. Maneçiliklər var. Bəzi elə şeylər var ki, biz onları qəbul edə bilmərik. Siz onlara deyiniz ki, biz bunu qəbul edə bilməyəcəyik. Biz öz mənafelemizdən, nə təhər deyərlər, kiminsə hesabına keçə bilmərik. Buna görə mən onlara demişəm ki, siz bu işdə maraqlısınız, gedin, təmin edin, bütün maddələr düzgün təmin olunsun. Güman edirəm, olacaqdır, bu müqavilə imzalanacaqdır.

Bilirsiniz, bu zirvə görüşünün öz sənədləri var. Birincisi, siyasi bəyannamədir. Siyasi bəyannamədə yəqin ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi haqqında nəsə yayılacaqdır, indi biz onun üzərində işləyirik. İkincisi, XXI əsrə aid xərtiya. Üçüncüsü isə Avropada adi silahlar haqqında, 90-cı ildə NATO ilə Varşava paktı arasında bir müqavilə imzalanıb. 92-ci ildə Varşava paktı da dağılıbdır. Burada müəyyən dəyişikliklər əmələ gəlib, mən bunu da sizə deyəcəyəm ki, bilirsiniz. Bu dəyişikliklərdən Azərbaycan çox zərər çəkibdir.

[81-82]

Dörd ildir ki, Amerika Birləşmiş Ştatları bizimlə danışmaq aparır və bəzən də təzyiq edirlər ki, razılıq verək ki, müasir vəziyyətə uyğunlaşdırılmış müqaviləyə imza atılsın. Lissabon sammitindən öncə, iki-üç ay qalmış, Amerika dövlətinin yüksək vəzifəli nümayəndələri buraya gəldilər. Bizim nümayəndələr oraya gediblər, danışqlar apardıq. Gördük ki, bu, bizim zərərimizdir, biz buna yol vermərik. Təkcə biz bunun qarşısında durduq. Lissabon sammitində məndən nə qədər xahiş elədilər ki, siz öz etirazınızı götürün, qalan hamısı imzalamağa hazırdır. Orada da əsasən Rusiya ilə Amerika arasında söhbət gedir. İndi daha Varşava paktı yoxdur, söhbət Rusiya ilə Amerika arasında gedir. Eləmədik. Üç il keçibdir ki, eləməmişik.

İndi yenə də Vyanada danışqlar gedir, İstanbulda danışqlar gedir. Biz hələ razılıq verməmişik. Bu mövzunu da sizə deyəcəyəm, bu, bizim üçün nə faciədir – bunu da sizə deyəcəyəm. İndiyə qədər heç kəsə deməmişəm, amma sizə deyəcəyəm.

İndi əgər bu qərar qəbul olunsay, imzalanacaqdır. Bunlar sammitin qərarlarıdır. Amma vaxtdan istifadə edib Bakı–Ceyhan müqaviləsini də orada imzalamaq istəyirik. Çünki Amerika prezidenti də orada

İştirak etmək istəyir. Şübhəsiz ki, Türkiyənin, Azərbaycanın, Gürcüstanın prezidentləri də iştirak etmək istəyirlər. Biz çalışırıq ki, bu sənəd imzalsın.

Bir məsələ də var – Türkmənistandan Türkiyəyə qaz kəməri çəkilməsi. Biz buna razılıq vermişik. Ancaq burada bizim də öz mövqelərimiz var. Mövqelərimiz bundan ibarətdir ki, qaz kəməri Azərbaycandan, Gürcüstandan keçəcək, üç-dörd ildən sonra özümüzün həddindən çox qazımız olacaqdır, bu qazı dünya bazarına çıxarmalıyıq. Bunu təkcə biz demirik, bizimlə bərabər şirkətdə işləyən adamlar deyirlər.

[82-83]

Əgər bu kəmərlər haqqında indi qərar qəbul olursa, bir il onun layihəsinin hazırlanmasına gedəcək, bir üç il də tikilməsinə. O vaxt bizim də ixrac etməyə qazımız olacaqdır. İstəyirik ki, bu qaz kəmərinə bizim də yerimiz olsun, yəni biz də öz qazımızı bu kəmərlə ixrac edə bilək. Ancaq bizə deyirlər, yox, elə Türkmənistanın qazı ixrac olunsun. Biz burada da toqquşmuşuq, başa düşürsünüz mü?

Bizim dostumuz Türkiyə deyir ki, siz bunu aradan götürün, belə imzalayaq. Amma biz öz mənafelemizi qoruyuruq. Bu detalları heç kəs bilmir, ancaq biz bunların üzərində gecə-gündüz işləyirik. Əziz dostlar, gecə-gündüz işləyirik!

Ola bilər, orada müqavilə yox, bir bəyannamə, çərçivə, niyyət protokolu imzalsın. Bunlar ola bilər, - bu, sammitdən kənar şeydir.

Amma Ermənistan–Azərbaycan sazişi, - hansını ki, müxalifət salıb dillərə və sizi də narahat edir, - indi belə bir saziş imzalanmayacaq. Bundan tamamilə arxayın olun.

Mən sizin fikirlərinizi diqqətlə dinlədim. Mən razı deyiləm ki, guya bu dəqiqə Azərbaycanın bütün əhalisi bundan narahatdır. Bu fikirlə razı deyiləm. Bilirsiniz, beş adam, altı adam sizin yanınıza gəlir, üç adam onu çatdırır. Azərbaycanda bu işi bu vəziyyətə gətirən Azərbaycanın müxalifətidir. Müxalifət qəzetləri çoxdur, - bilirsiniz - və özlərini çox yaramaz aparırlar. Bütün etik normaları aşırırlar, hər şeyi pozublar.

İndi sizə deyiblər ki, yazıçılar kordur, siz inciyirsiniz, elədir mi?

A n a r : Elə gündə belə şeylər yazırlar.

H e y d ə r Ə l i y e v : Siz inciyirsiniz. Amma siz götürün o qəzetləri, bir statistika aparın. Məsələn, «Yeni Müsavat» qəzetində Heydər Əliyev haqqında neçə dəfə böhtan məqaləsi gedibdir. «Azadlıq» qəzetində neçəsi gedib, o birisində neçəsi gedibdir. Mən tapşırıram, Dilarə xanıma deyərəm, bir həftəninə götürsün, sonra sizə məlum edər. Hamısını bir yerə yığsaq, Heydər Əliyevin əleyhinə

[83-84]

gündə yüzə yaxın yalan, böhtan, iftira, uydurmalar yazırlar. Bəs mən insan deyiləm mi, can deyiləm mi? Bəs mən necə dözüərəm və nə üçün dözüərəm?

Bilirsiniz, mən Azərbaycan qarşısında xidmətlərimi etmişəm. Birinci, keçmiş zamanda etmişəm, ikinci də 93-cü ildən bu yana qədər xidmətlərimi etmişəm. Hamınız da bilirsiniz ki, 93-cü ildə mən buraya gəlməsəydim, bu gün Azərbaycan dağılmışdı, yox idi. Mən də öz xoşuma gəlmədim, gəlmək də istəmədim, siz bunu bilirsiniz. Bu da məlumdur. Mən o vaxt Naxçıvanda oturarkən, Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti bizi əzdiyi zaman mən Xalq Cəbhəsinə müxalifətdə deyildim. Bunu heç kəs deyə bilməz. Bəli, o vaxt mən Mütəllibov hakimiyyətinə müxalifətdə idim. Siz bunu bilirsiniz, gəlib parlamentdə də çıxışlar elədim.

Amma Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətə gəlməsinə mən müəyyən qədər kömək etdim, bu da məlumdur. Kömək etdim, bir il hakimiyyətləri vaxtında onların əleyhinə bir dəfə də söz demədim, bir yerdə çıxış eləmədim, bir dəfə parlamentə gəlmədim. Çünki Naxçıvanın öz dərdləri vardı. Amma onlar bir dəfə – 92-ci ilin oktyabr ayında silahlı dəstələrlə məni devirmək istədilər. Sonra da, faktlar var, orada bir nəfər dəlinin əlinə avtomat vermişdilər, Yerevanda olan hadisə 93-cü ilin əvvəllərində Naxçıvanda baş verməli idi. Məclisin zalına girib məni güllələməli idi. Hələ mən bilməmişdən bir neçə adam bunu bildi, birtəhərlə o adamı göndərdilər və məsələni açdılar, mən bu xatadan qurtardım.

Bunu Xalq Cəbhəsi elədi.

93-cü ildə mən Bakıya gəldim. Təsəvvür edin, Surət Hüseynov buraya gəlirdi, mən gəlməsəydim nə olacaqdı? Hakimiyyəti götürəcəkdik! Mən də niyə gəldim, - siz məndən xahiş etdiniz, xalq xahiş etdi. Amma indi deyirlər ki, Heydər Əliyev gəlib hakimiyyəti zəbt edibdir. Görün nə qədər yalandır!

[84-85]

Əgər Əbülfəz Elçibəy və parlamentin sədri İsa Qəmbərov, Baş nazir Pənah Hüseynov mənə müraciət etməsəydilər və təkidlə məni Azərbaycana dəvət etməsəydilər, nə qədər siz ziyalılar, o birisilər, bu birisilər xahiş etməsəydi, özbaşına buraya dünyasında gəlməzdim. Çünki belə çıxacaqdı ki, mən gəlib onları yıxmaq istəyirəm. Mən bunu etməzdim.

Siz bilirsiniz, bunlar hamısı məlumdur. Mən iyun ayının 9-da buraya gəldim, bu şeylərə etiraz etdim. İyun ayının ancaq 15-də mənim seçilməyimə razılıq verdim. Razılıq verdim, getdim Gəncəyə, vəziyyəti gördüm. Gördüm ki, Azərbaycan dağılır. Artıq Azərbaycanın yarısı Azərbaycan hökumətinin əlindən çıxmışdı. Lənkəranda bir «cümhuriyyət» yaranmışdı. Mən gəldim, nə təhər deyirlər, özümü atdım odun içinə, nə olar-olar! Amma mənim əleyhimə neçə dəfə terrorlar hazırladılar. Mən ki onların xahişi ilə gəldim burada vəziyyəti düzəltməyə, bir ay sonra hamısı mənə qarşı müxalifətə keçdilər. Belə şey yaraya bilər mi? Niyə siz məni buraya dardınız, niyə məni buraya gətirdiniz, sonra niyə mənə müxalif oldunuz?

Fakt var, adam var ki, indiyə qədər həbsxanada yatır - avqust ayında Ərzurum Universitetinin bir tələbəsini gətirib Naxçıvanda bir ay hazırlıq keçmişdilər, sonra iki dəfə Kələkiyə, Əbülfəz Elçibəyin yanına aparmışdılar. O, burada məni güllələməli idi. O vaxt mən hələ parlamentdə oturdum. Allah məni saxladı, onlar tutuldular. Bundan başqa faktlar da vardır.

Surət Hüseynov sizi yıxmaq istəyirdi. O, oktyabr ayında Azərbaycanda yeni dövlət çevrilişi etmək istəyirdi. Siz harada idiniz, niyə gəlib mənə kömək etmədiniz, mənim əlimdən tutmadınız? Xalq, siz gəldiniz, çox sağ olun. Millət hamısı mənim tərəfimdə idi. Amma onlar kənarla durmuşdular ki, qoy vursunlar, görək nə olar, sonra nə edirik. Bilirsiniz, burada əqidə yoxdur, bu, həmin insanlarda hakimiyyət xəstəliyidir.

[85-86]

Yaxud Rövşən Cavadovun dəstəsini götürün. Təkcə Rövşən Cavadov deyildi, - məlumdur ki, oktyabr hadisələrində də, mart hadisələrində də xarici xidmət orqanları iştirak edirdilər. Bəxtiyar müəllim yaxşı bilir, mən həm oktyabr hadisələrində, həm də mart hadisələrində ondan nə qədər xahiş etdim ki, vasitəçilik etsin. Amma sonra nə məlum oldu? Məlum oldu ki, bəli, bunlar Əbülfəz Elçibəylə danışmaq aparıblar, o bu işə razılıq veribdir. Həmin o Dəmirkol və başqaları neçə dəfə Kələkiyə gediblər. Müsavatın nümayəndəsi Tofiq Qasimov bu işdə iştirak edibdir, başqaları da iştirak ediblər.

İndi belə bir faciəvi vəziyyət yaranır ki, burada həm Moskvanın, həm Türkiyədən bəzi dairələrin, həm də bunların əli var imiş. Yaxşı, Allah bu canı mənə veribdir, nə vaxt istəsə alacaqdır. Bu hadisə baş versəydi, indi siz təsəvvür edin nə olacaqdı? Yaxşı, bunun qarşısını aldığımız. Başqa terror hadisələri də var, mən onları demək istəmirəm.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi bu gün mənə məlumat çatdırdı, yəqin onlar onu yayıblar. Surət Hüseynov 1996-cı ildə Moskvada böyük bir qrup yaradıb yenidən dövlət çevrilişinə cəhd etmək istəyirdi. Şübhəsiz ki, o bunu Mütəllibovla, Rəhim Qazıyev ilə birlikdə etmək istəyirdi. Biz o vaxt orada onun qarşısını aldığımız. Bilirsiniz ki, 1996-cı ildə bir tərəfdən OMON dəstəsinin, digər tərəfdən isə Surət Hüseynovun dəstəsinin üzvləri Dağıstandan keçib gəlib Qazaxda oturmuşdular.

İndi onlardan birini – o, killərlə danışmışdı ki, Heydər Əliyevi nə cür öldürmək lazımdır – bu günlərdə yaxalayıblar. İndi o ifadə verir. Bu gün bu barədə məlumat yayılacaqdır.

Bəxtiyar Vahabzadə: O adam azərbaycanlıdır?

Heydər Əliyev: Bəli, başa düşürsünüz, azərbaycanlıdır, Surət Hüseynovun bacanağıdır. Yaxşı, indi mənə nə lazımdır ki, bir canım var, oturma orada, burada məni güllələyəcəklər, orada mənə, nə bilim, bomba, burada raket

[86-87]

atacaqlar. Mənə nə lazımdır? Özümün də 76 yaşım var. Mən bu gün buradan çıxıb gedə bilərəm, gedib evdə otura bilərəm. Mənə başqa heç bir şey lazım deyil. Ancaq bilirsiniz, mənim üzümə məsuliyyət düşübdür. Mən bu məsuliyyəti dərk edirəm və xalqın qarşısında cavabdehəm. Ona görə də mən gecə-gündüz çalışıram ki, Azərbaycanın bütün problemlərini həll edim.

Məsələn, biz iqtisadi islahatlar aparırıq. Beynəlxalq Valyuta Fondu MDB-nin üzvü olan ölkələr içərisində bizi, iqtisadi nəticələrimizi nümunə göstərir. Ancaq müxalifət qəzetləri yazırlar ki, camaat belə gəldi, belə getdi.

Bizdə ac da, dilənçi də – hamısı var. Amma MDB-nin üzvü olan bütün başqa ölkələrdən fərqli olaraq bizdə bir milyon işləməyən qaçqın, çadırlarda yaşayan insanlar var. Mən gecələr onların dərdindən yata bilmirəm. Müxalifətdə olanlardan biri gedib həmin qaçqınlarla görüşməyi, çadırlarda olubmu, onların vəziyyətini görübmü? Görməyiblər, amma mən dəfələrlə görmüşəm.

Mən Azərbaycanın bütün milli mənafeələrini daim sevmişəm, ona xidmət göstərmişəm və bundan sonra da göstərəcəyəm. Amma indi müxalifətin bu «Qarabağ kartı» ndan istifadə edib özünü xalqa göstərməsi, bilirsiniz, əhəmiyyətsiz bir şeydir. Xalq heç vaxt onları dəstəkləməyəcəkdir və onlar bundan heç bir şey əldə edə bilməyəcəklər. Mənə başqa yerlərdən məlumatlar var ki, Heydər Əliyevdən canlarını qurtarıb buranı dağıtmaq üçün onların yeganə yolu terrorudur. İndi terrorun da nə mümkündür, qarşısını alırıq. Nə vaxt qarşısını ala bilməyiksə, dəfələrlə demişəm, mən xalqımın yolunda şəhid olmağa hər dəqiqə hazırım.

Biz 907-ci maddənin ölkəmizin üzərindən götürülməsi üçün neçə illərdir çalışırıq. Amerika Birləşmiş Ştatları SSRİ-dən ayrılmış, müstəqillik qazanmış dövlətlərin hamısına yardım edir. Məsələn, 2-3 gün bundan öncə qərar çıxıbdir,

[87-88]

Amerika Ermənistanla 90 milyon, Gürcüstanla da təxminən o qədər yardım edir, başqa yardımlar da edir.

1993-cü ildən 907-ci maddəyə embarqo qoyulubdur. Niyə, bu, kimin günahından olubdur? Həmin Xalq Cəbhəsi hakimiyyətinin günahıdır. Onlar hakimiyyəti səs-küylə, özləri demişkən, tanklarla əllərinə aldıkları kimi, bir ilin içərisində o qədər də ağılsız işlər görüblər. O vaxt onlar Bakı-Yerevan dəmir yolunu bağladılar. Xalq Cəbhəsində İbrahim İbrahimov var, - o, Naxçıvanda Zeynəddin kəndinin müəllimi idi, indi «böyük siyasi xadim» olubdur. O, Naxçıvana gəldi, gördüm ki, orada Xalq Cəbhəsinin silahlı dəstələri ilə təbliğat aparır. Mən onu yanıma dəvət etdim. O vaxt mən Naxçıvanda Ali Məclisin sədri idim. Mən

ondan soruşdum ki, nə etmək istəyirsiniz? Cavab verir ki, bəs biz yolu bağlayacağıq. Dedim ki, ay kişi, siz bir başa düşün, bu yolu bağlamaqla nə əldə edəcəksiniz? Bildirdi ki, yox, biz yolu bağlamaqla Ermənistanı əzəcəyik. Dedim ki, siz ağılsız adamlarsınız, Ermənistanı əzə bilməyəcəksiniz. Təsəvvür edin, siz Naxçıvanı pis vəziyyətə qoyacaqsınız. Sözümə baxmadılar.

Xatirimdədir, ondan bir neçə gün sonra Mürtuz Ələsgərova Fəraməz Maqsudov Naxçıvana gəlmişdilər. Onlar keçmişdə Xalq Cəbhəsi ilə əlaqədə olan adamlardır. Gedib Naxçıvanda Xalq Cəbhəsinin üzvləri ilə görüşüb danışmışdılar, sonra mənim yanıma gəlmişdilər. Mənə bildirdilər ki, onlar yolu bağlayırlar. Soruşdum ki, bəs nə dediniz? Cavab verdilər ki, biz də söylədik, Naxçıvan çox ağır vəziyyətə düşəcək, amma dedilər ki, yox, nəyin bahasına olursa-olsun yolu bağlayacağıq, lazım gəlsə burada it əti, pişik əti yeyəcəyik, amma Ermənistanı əzəcəyik.

Mən İbrahim İbrahimovu yanıma çağıraraq dedim ki, siz nə düşünürsünüz, Naxçıvanı daha ağır vəziyyətə salmaq istəyirsiniz? Cavab verdi ki, narahat olmayın, biz 3 aydan sonra Dağlıq Qarabağı da alacağıq, Yerevana da gedib çatacağıq, hər şeyi edəcəyik, ondan sonra Naxçıvanın vəziyyəti düzələcək,

[88-89]

siz 3-4 ay dözüün. İndi görün, onlar nə qədər ağılsız adamlardır. Azərbaycanı belə adamlar idarə edirdilər.

Həmin yolun bağlanması günahkarı Xalq Cəbhəsi hakimiyyətidir ki, biz 7 ildir bütün yardımlardan məhrumuq. Mən nə qədər çalışsam da heç bir şey edə bilmərəm. Mən konqresmenlərin, ola bilər, 70 faizi ilə - həm respublikamıza səfərə gələn zaman, həm də Amerikada – danışmışam. Mən Klintonla danışırım, hər dəfə deyir ki, bəli, bu maddə götürülməlidir, ancaq götürmür. Deyir ki, bu məsələdə ermənilər mənə təzyiq edirlər. O, bunu mənə açıqca deyir.

Yaxşı, Azərbaycanı bu vəziyyətə salan kimdir? Onlardır - müxalifətdir. Onlar məsuliyyət daşımalıdır. Amma indi durub guya Azərbaycanın mənafeələrini müdafiə edən olublar.

İkinci məsələ. Mən sizə dedim ki, Avropada adi silahlar haqqında 1990-cı ildə bağlanmış müqavilənin uyğunlaşdırılmış variantı İstanbul zirvə görüşündə imzalanmalıdır. Biz, Azərbaycan buna veto qoymuşuq. Amerika isə bu sənədin imzalanmasını istəyir. Çünki Amerika bu sənədi yenidən imzalamasa, Rusiya bu müqavilədən çıxsa, onda bütün nəzarət itəcəkdir. Bu, nədən ibarətdir? Demək, 1990-cı ildə müəyyən ediblər ki, NATO və Varşava paktı harada nə qədər adi silah saxlaya bilər. Adi silah nədir? Tankdır, zirehli döyüş maşınlarıdır, toplardır, xırda, adi təyyarələrdir. Yəni Varşavada bu qədər, Rusiyanın filan ərazisində bu qədər, burada bu qədər, orada o qədər ola bilər, NATO filan ölkədə bu qədər saxlaya bilər. 1990-cı ildə imzalanmış müqaviləyə əsasən bu, belə ola bilər.

1991-ci ilin sonunda Sovet İttifaqı dağıldı. 1992-ci ildə Varşava müqaviləsi artıq yox idi. Amerikalılar da, ruslar da narahat oldular. 1992-ci il mayın 15-də MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları Daşkənddə toplaşdılar ki, keçmiş Sovetlər İttifaqında 1990-cı ildə imzalanmış müqaviləyə görə yerləşdirilmiş silahların harada, hansı respublikada nə qədər olduğunu müəyyən etsinlər.

[89-90]

Siz 1992-ci il mayın 15-də Azərbaycanda nə kimi hadisələr baş verdiyini bilirsiniz. O vaxt Mütəllibovu yenidən hakimiyyətə gətirmək istəyirdilər. Xalq Cəbhəsi gəlib onu burada hakimiyyətdən saldı. MDB dövlətlərinin başçıları isə Daşkənddə toplaşmışdılar. O, bir gündə olmayıbdır. Azərbaycanın ekspertləri oraya gediblər. Onlar sübut ediblər ki, Azərbaycan Ermənistanla, Gürcüstanla bərabər ola bilməz. Azərbaycanın ərazisi də onlardan iki dəfə böyükdür, əhalisi də çoxdur. Ona görə də Azərbaycanın adi silahlar saxlamaq barədə kvotası da onlardan üstün olmalıdır. Orada danışmaq aparıblar ki, - həmin ekspertlər indi sağdırlar – təxminən 400 tank, təxminən o qədər də BMP və müvafiq olaraq başqa silahlar olsun. Oraya kim gedibdir? Rəhim Qaziyev, Abbas Abbasov. Sonra araşdırdıq ki, həmin sənədə daha kim imza atıbdır? Burada bir Əzizbəyov olubdur, Nazirlər Soveti sədrinin müavini işləyibdir, imza onun imzasıdır. Ekspertlər bunu razılaşdırıblar ki, Gürcüstanınkı 220, Ermənistanınkı 220 olsun, amma Azərbaycanınkı 400, ya 415, ya da 420 olsun. Rusiyanın müdafiə naziri Qraçov Rəhim Qaziyevlə sövdələşiblər. Rəhim Qaziyev gedib razılıq verib ki, 220, yəni Ermənistanla, Gürcüstanla bərabər olsun. Bəs bu, Azərbaycana xəyanət deyilmi? Bu xəyanəti kimlər ediblər?

Niyə biz bunun yenidən imzalanmasının indiyə qədər əleyhinəyik? Deyirik ki, bizim kvotamızı artırmaq lazımdır. Buna ruslar da, amerikalılar da razı olurlar. Bəlkə, amerikalılar razı olurdular. Ruslar isə deyirlər ki, onda biz müqavilədən çıxacağıq. Başa düşürsünüzmü, nə qədər mürəkkəb vəziyyət yaranıbdir. Ruslar bir dəfə də olsun bizə müraciət etməyiblər ki, siz bu müqaviləni imzalayın. Amma amerikalılar dəfələrlə müraciət ediblər.

[90-91]

Görün indi necə vəziyyət yaranıbdir. Azərbaycanın kvotası bu qədər. Ermənistanın da kvotası o qədər. Müqaviləyə görə Rusiya, təkcə Rusiya yox, hansısa bir ölkə başqa bir ölkənin ərazisində əgər razılıq olsa, istədiyi qədər həmin silahlardan yerləşdirə bilər. Yaxud, bir ölkə öz kvotasının bir hissəsini başqa bir ölkəyə verə bilər. Ona görə də indi bu 220-dən başqa, Rusiya təxminən 160–170-ni də gətirib Ermənistanda yerləşdiribdir. Başa düşürsünüz, bu barədə Ermənistan ilə Rusiyanın razılığı vardır.

Dağlıq Qarabağda olan silahlar nəzarətdə deyildir. Bilirsiniz ki, orada da silahlar həddindən artıq – Ermənistandakından da, bizimkindən də çoxdur. Biz deyirik ki, oradakı silahlar nəzarət altında deyildir. Bildirirlər ki, ora sizin ərazinizdir, istəyirsiniz sizin ölkənin üstünə yazaq. Başa düşürsünüzmü? Biz deyirik ki, axı bu bizə tabe deyil. Onlar söyləyirlər ki, onda siz deyin bu Ermənistanındır, biz gedib onların üstünə yazaq. Biz də deyə bilmirik ki, bu ərazi Ermənistanındır. Siz bunu başa düşürsünüz, yoxsa yox?

Hüseyn Abbaszadə: Oyun çox möhkəm oyundur.

Anar: Oyun deyil, cığallıqdır.

Heydər Əliyev: Cığallıq deyəndə, hərə öz mənafeyini müdafiə edir. Amma əgər biz həmin 1992-ci ildə bir dövlət kimi gedib orada öz mövqeyimizi göstərsəydik, bizim ekspertlərin hazırladığı təklifi qəbul edərdilər. O vaxt orada elə bir şey yox idi, həmin təklif qəbul olunurdu. Amma Rəhim Qaziyev və Qraçov sövdələşiblər. Siz bilirsiniz ki, Rəhim Qaziyev də burada prezident olmaq istəyirdi. Həmin o cəvrişdə, o da hakimiyyəti əlinə keçirmək istəyirdi. Deyirlər ki, onlar guya ona söz veribmişlər ki, biz sənə kömək edəcəyik.

Bax, bizim üzərimizdə iki belə ağır yük durur. Onlardan biri 907-ci maddədir, ikincisi isə budur. Bunların ikisi də 1992-ci ildə o vaxtkı hakimiyyətin günahından başımıza gəlibdir.

[91-92]

İndi başqa problemlər də vardır. Bu cür günahlar etmiş, Azərbaycana bu cür xəyanət etmiş adamlar bu gün gəlib özlərini «Azərbaycanın xilaskarı» kimi elan edirlər və ölkəmizdə həqiqətə tamamilə uyğun olmayan təbliğatlar aparırlar.

Təbiidir ki, onların yazdıqları müəyyən adamlarda narahatlıq törədir, fikir oyadır. Bəziləri onların yazdıqları ilə razı olurlar. Sizin də narahatlığınız təbiidir. Çünki deyirsiniz ki, sizə müraciət ediblər. Amma bunların hamısı yersizdir.

Mən nə etməliyəm? Deyirlər ki, gəlin müharibə aparaq. Mitingdə deyiblər ki, Dağlıq Qarabağa mədəni muxtariyyət vermək lazımdır. İndi ATƏT-in sədri Norveçin xarici işlər naziridir. Yaxın vaxtlarda o, buraya gəlmişdi. İstanbul zirvə görüşündən sonra Avstriyanın xarici işlər naziri ATƏT-in sədri olacaqdır. Mən onların ikisi ilə də görüşmüşəm. Onlar Ermənistanda da, Azərbaycanda da olublar. Deyirlər ki, məsələni həll etməlisiniz. Deyirəm, nə cür? Bildirirlər ki, düzdür, Ermənistan Dağlıq Qarabağa müstəqillik istəyir, olmaz. Amma siz gərək onlara müstəqillikdən bir az aşağı, özünüidarətmədən də yuxarı bir status verəsiniz. Həm də onlar bunu mənim beynimə yeritmək istəyirlər. Deyirəm ki, axı dünyada belə status yoxdur.

Bunu onlar deyirlər. İndi, bu cür vəziyyət olan halda, sən çıxasan mitinqdə, necə deyərlər, əldəqayırma bir qətnamə qəbul eləyəsən, içində də bir dənə mənalı söz olmaya. Yazasan ki, «Dağlıq Qarabağa ancaq mədəni muxtariyyət vermək olar». Bu, nə qədər ağılsızlıqdır və reallıqdan nə qədər də kənardır.

Mən 14 il Azərbaycana başçılıq eləmişəm. Dağlıq Qarabağ muxtariyyətinin 1923-cü ildən yaranmasının tarixini çox yaxşı bilirəm. 1923-cü ildə Dağlıq Qarabağa muxtariyyət verilməsi Azərbaycanın başına bir bəla olub, bilin. Düzdür, o vaxtlar buranı Ermənistana vermək istəyirdilər. Azərbaycanın rəhbərləri çalışıblar və nəhayət, nail olublar ki, o, Azərbaycanda qalsın. Qalması idi, amma muxtariyyət yox!

[92-93]

1923-cü ildə verilən o muxtariyyət Azərbaycanın içinə qoyulmuş bir bombadır, nə vaxtsa partlamalı idi. Sovet hakimiyyəti vaxtı bu, dəfələrlə qaldırılıbdır. Mənim xatirimdədir, - hələ burada başçı deyildim, Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsində idim, Vəli Axundov burada başçılıq edirdi, - bu məsələni iki dəfə qaldırmışdılar. Mən bu işlərdə iştirak edirdim, biz bunun qarşısını böyük çətinliklə aldığımız. Çünki ildə bir dəfə, yaxud da, nə bilim, iki dəfə Ermənistanın 100–150 ən görkəmli adamları dünyada, Moskvada yaşayan adamları yazırdılar ki, «Dağlıq Qarabağı Ermənistana vermək lazımdır».

Yadımdadır, 1966-cı, ya 67-ci ildə idi, Moskvadan bir qərar gəldi. O vaxt Axundov məni çağırırdı. Sov. İKP MK-nın qərarı idi, yazmışdılar ki, «Azərbaycan KP MK-ya – Axundova, Ermənistan KP MK-ya – Koçinyana tapşırılsın ki, bu məsələni müzakirə edib məruzə etsinlər». Bu, nə deməkdir? Deməli, Azərbaycanın məsələsini həll etməyi Ermənistana tapşırırlar. Elə bununla da onu həll edirdilər, - yəni «siz gedin, onlarla bu məsələni həll edin». O deyəcək ki, mənim olmalıdır, biz də deyəcəyik ki, yox.

Oturduq, məsləhətləşdik. Mən ona dedim ki, bilirsiniz, siz Moskvaya getməli və Brejnevlə görüşməlisiniz. Getdi və Brejnevi başa saldı. Brejnev anladı və özü o qərarı ləğv elədi. Bu, 67-ci ildə olan hadisədir.

1967-ci ildə Stepanakertdə, - indi biz ona Xankəndi deyirik, - üç nəfər azərbaycanlıni maşının içində, şəhərin ortasında avtomobili yıxıb üstünə benzin tökərək yandırdılar. Mən onda KQB-nin sədri kimi oraya getmişdim, Nazirlər Sovetinin sədri Əlixanov da qrupa başçılıq edirdi. Mən 15 gün orada qalmışam, o vəziyyəti görmüşəm. Başa düşürsünüzmü? Amma nə oldu? Heç bir şey etmək mümkün olmadı. Dağlıq Qarabağ həmişə Azərbaycanda xüsusi bir statusa malik idi, həmişə də Ermənistana daha çox tabe idi, nəinki Azərbaycana.

[93-94]

Mən işlədiyim zaman bir çox tədbirlərin nəticəsində bu vəziyyəti dəyişdirdim. Məsələn, mən oraya dəmir yolu çəkirdim. Sonra, mən burada olmayanda, bəzi adamlar mənə günahlandırırıldı ki, Heydər Əliyev niyə dəmir yolu çəkirdi. Dəmir yolu Ağdama qədər gəlmişdi, oradan da 11 kilometr dəmir yolunu çəkirdilər. Bu, nə demək idi? Demək, onların əlinə əsas vermək lazım idi. Bir neçə fabrik tikmişdik. Dedilər ki, institut açmaq, açdıq, amma o şərtlə açdım ki, orada erməni, rus fakültələri ilə bərabər, Azərbaycan fakültəsi də olsun.

Bu şeylərlə mən onların Azərbaycana bağlılığını müəyyən qədər təmin edirdim və mənim də orada təsirim çox böyük idi. Ancaq mən Azərbaycandan gedəndən sonra, təəssüf ki, 88-ci ildə olan hadisələrdən sonra xırda-xırda başladılar Dağlıq Qarabağa nəzarəti azaltdılar və onlar da bunu etdilər.

A n a r : Cənab prezident, Siz dediniz, mənim də yadımdadır. Siz birinci katib seçildəndən sonra Dağlıq Qarabağ haqqında qərar oldu. Sovet dövründə Dağlıq Qarabağ erməni millətçiliyi haqqında heç vaxt bu kəskinlikdə qərar olmamışdı.

H e y d ə r Ə l i y e v : Tamamilə düzdür. Amma sizə onu da deyim ki, bu, bizim üçün asan deyildi. Çünki Moskva burada daim erməniləri müdafiə edirdi. Daim. Məsələn, sizə bir şey deyim. Naxçıvan Muxtar Respublika idi, orada vilayət partiya komitəsi vardı. Naxçıvanda heç bir faiz rus yox idi, amma Naxçıvanda həmişə ikinci katib rus olubdur.

Y e r d ə n : Radayev.

H e y d ə r Ə l i y e v : Radayev sonranın işidir. Mən 40-cı illəri deyirəm, 50-ci, 60-cı illəri deyirəm. Amma Dağlıq Qarabağda yox, hamısı erməni idi. Başa düşürsünüzmü?

[94-95]

A n a r : Ancaq icraiyyə komitəsinin bir müavini azərbaycanlı idi.

H e y d ə r Ə l i y e v : Qulaq as. Mən ilk dəfə Dağlıq Qarabağda ikinci katibi rus seçirdim ki, heç olmasa bir az fəaliyyət göstərsin. Belə idi ki, bu, Naxçıvanda qanuni bir şeydir, amma burada yox, ola bilməzdi. Bax, Moskvanın münasibəti belə idi.

Məsələn, götürək təhlükəsizlik orqanlarını. Dağlıq Qarabağda dövlət təhlükəsizliyi idarəsinin başçısı həmişə erməni idi. Amma Naxçıvanda? Mən Naxçıvanda erməni də görmüşəm, rus da görmüşəm, yəhudi də görmüşəm, azərbaycanlı isə çox nadir. Mən isə hələ Mərkəzi Komitəyə keçməmiş, KQB sədri olan kimi oradan erməni götürdüm və bir rus təyin elədim. Bildim ki, azərbaycanlı təyin etmək mümkün deyildir, rus təyin elədim. Vilayət soveti sədrinin birinci müavini azərbaycanlı təyin elədim.

Amma mən sizə nə deyə bilərəm? Azərbaycanlıları oraya işləməyə göndərirdim, altı aydan sonra gəlib deyirdilər ki, bizi geri çağır, çətindir. Dözmürdülər. Ermənilər hər şeyə dözmürdülər, amma onlar dözmürdülər.

Başla düşürsünüzmü, ona görə də Dağlıq Qarabağ sadə bir yer deyildir. Burada Moskva erməniləri daim müdafiə edirdi. Mən sizə bir fakt deyim, bunu heç vaxt yadımdan çıxara bilmirəm. Mərkəzi Komitədən sektor müdiri mənə telefon etmişdi ki, bilirsiniz, Daşkəsən Filiz Kombinatının baş mühəndisi ermənidir, onu işdən çıxarıblar. Deyirəm nə olsun ki, oranın baş mühəndisi ermənidir, işdən çıxarıblar. Erməni olduğuna görə işdən çıxarmayıblar ki. Bir də ki, bizim nomenklaturamız deyil ki. Deyirəm ki, bunu sən haradan bildin? Deyir ki, universitetin bir-iki erməni professoru gəlib mənim yanıma, etiraz edirlər. Başla düşürsünüzmü?

Məni yenəcə birinci katib seçmişdilər – bir, yaxud iki ay idi. Ermənilər həmin Daşkəsəndə, Bayan kəndində bir daşnak abidəsi qoymuşdular.

[95-96]

B ə x t i y a r V a h a b z a d ə : Yadımdadır, katibi də çıxardılar.

H e y d ə r Ə l i y e v : Oranın da birinci katibi gecə gəlib onu uçurub dağıtmışdı. Mən də cəmi iki ay idi işləyirdim. Əşi, bizim başımıza nə gətirmədilər? Mən o katibi işdən çıxardım, qərar qəbul elədik.

Bilirsiniz, mən bu dərdlərin hamısını çəkmişəm. Bilirəm, hamısını bilirəm. 88-ci ildə də bir tərəfdən Azərbaycanın rəhbərləri, nə təhər deyirlər, səriştəsizlik göstərdilər, ikinci tərəfdən də ki, Moskva bunun qarşısını ala bilərdi.

İndi ilə o vaxt arasında fərq var. O vaxt sovet hökuməti idi, özü də onun güclü dövlət strukturu vardı, onu dəyişmək mümkün deyildi. Bir faktı da sizə deyim. 77-ci ildə SSRİ-nin yeni Konstitusiyası qəbul olunurdu. Konstitusiyaya komissiyası təyin olunmuşdu, sədri Brejnev idi, biz də onun üzvü idik, mən də Azərbaycanın nümayəndəsi idim.

Vaxtaşırı komissiyanın müzakirələri keçirdi. Bunları da o vaxt Mərkəzi Komitənin katibi vardı – akademik Ponomaryov – o aparırdı. Brejnev o qədər iştirak eləməirdi. Bir dəfə Moskvaya, komissiyanın iclasına gəldim. Gördüm, xeyli ərizə gəlib ki, «Dağlıq Qarabağı Azərbaycanın tərkibindən çıxarıb Ermənistanına vermək lazımdır». Gördüm ki, Ponomaryov deyir bunu komissiyanın müzakirəsinə qoymaq lazımdır – ermənilər ona da təsir göstərirdilər. Elə bu faktın özü ki, komissiyanın müzakirəsinə buraxılsın, başla düşürsünüzmü, bu nə deməkdir?

Hələ komissiyanın iclasından bir gün qabaq mən buna nə qədər etiraz elədim, gördüm yox... Yəni də getdim rəhmətlik Brejnevin yanına. Ona dedim ki, bu nədir, belə şey ola bil- mən! O, telefonu götürüb Ponomaryova zəng elədi ki, çıxar onu.

[96-97]

Nə qədər belə hallar, belə şeylər olubdur. Başa düşürsünüzmü? Mən Dağlıq Qarabağın vəziyyətini 50-ci illərdən özüm görürəm. Amma o vaxta qədər, 23-cü ildən 50-ci ilə kimi olan tarixi də mən yaxşı bilirəm. 14 il burada rəhbərlik edib, 5 il də Moskvada olduğum zaman bunların hamısını bilirəm. Bu, asan məsələ deyildir. Onları həmişə müdafiə ediblər – həm Rusiya, həm Avropa, həm Amerika. Başa düşürsünüzmü? Amma bizi kimdir müdafiə edən?

Türkiyədə Ermənistanla sərhədlər bizə görə bağlıdır. Amma bizim dostumuz Süleyman Dəmirəl mənə keçən il də danışmışdı, bu il də danışdı. Qarsın bələdiyyəsi, - deyir, orada da əsasən azərilərdir, - təklif verib ki, yol açılmalıdır ki, biz ticarət eləyək. Lap bu dəfə mənə danışib, - deyir getdim oraya, onları yığıb dedim ki, ay balam, siz azərilərsiniz. Orada bir milyon azərinin yerlərindən çıxarıblar. Biz bunu edə bilmərik, siz niyə belə edirsiniz?

Bəli, orada yerli bələdiyyə ticarət naminə birinci dəfə deyil ki, bu məsələni qaldırır. Amma tək bələdiyyə deyil, başqaları da qaldırırlar. Orada hökumət - şübhəsiz ki, prezident də, Baş nazir də, başqaları da çox prinsipial mövqe tuturlar. İndiyə qədər onların Ermənistanla diplomatik əlaqələri yoxdur və indiyə qədər də sərhədləri açmayıblar.

Bir budur, bundan artıq başqa bir şey yoxdur. Çox ağır bir problemdir. Deyirlər ki, gəlin müharibə edək. Burada soruşursunuz ki, bizim ordumuz necədir? Mən sizə deyirəm, - ordumuz var və müharibə etməyə qadir ordumuz var. İndi danışirlər ki, orduda yeyinti də var, filan da var. Mən komissiya təşkil eləmişəm, yoxlayırlar, hələ nəticəsini almamışam. Güman edirəm ki, bunlar da var. Təəssüf ki, bizim bugünkü reallığımız bundan ibarətdir. Çox təəssüf ki, bunlar da var.

Sən deyirsən ki, burada evlər, nə bilim, binalar tikiblər, filan ediblər, feşməkan ediblər. Görürəm, buna görə ürəyim ağrıyır ki, qaçqınlar çadırdə yaşayır, bunlar evlər tikiblər.

Siz hamınız yaxşı bilirsiniz ki, mən hələ sovet vaxtı, 70-ci illərdə vəzifəli şəxslərin bağ evləri tikməsinə qadağan etmişdim, yadıңызdadır? Niyə qadağan etmişdim? Başqa respublikalarda hər yerdə

[97-98]

tikirdilər. Çünki vəzifəli şəxsin o cür bağ evi tikməyə qanuni vəsaiti yoxdur. Demək, əgər bunu tikirsə, haradansa qanunsuz istifadə eləyir. Ona görə də mən bunları qadağan etmişdim. Vəzifəli şəxslərə şəxsi avtomobil almağı qadağan etmişdim. Bir neçə zavod direktorunu, MK-nin işçilərini buna görə işdən çıxartdım, cəzalandırdım.

Mənim bu ciddi tədbirlərim nəyə yönəlmişdi? Azərbaycanda qanun-qayda yaratmağa, rüşvətخورluq, vəzifədən sui-istifadə və korrupsiya ilə mübarizəyə. Bunu Sovetlər İttifaqında qaldıran mənəm. Mən Moskvaya, Siyasi Büroya gələndən bir-iki ay sonra iclasların birində dedim ki, bilirsiniz, mən Azərbaycanda bağ evlərini və s. qadağan eləmişəm, amma burada görürəm ki, bəzi nazirlərin, hətta Siyasi Büro üzvlərinin ailələri Moskva ətrafında bağ evləri tikirlər. Gəlin bu barədə fikir mübadiləsi aparaq. Biri oradan düşdü mənim üstümə, biri buradan. Sabahısı gün girdim Andropovun yanına, - o da belə fikirdə olan adam idi, mən sizə deyim, ona görə belə çəsarətlə dedim ki, bilirdim, o belə fikirdə olan adamdır. Bizim buradakı tədbirlərimizi həmişə dəstəkləyirdi, - dedi görürsünüzmü, neçə nəfər adam sizin əleyhinizə çıxdı? Biz bunları niyə öz əleyhimizə qaldıraq?

Amma mən burada heç nədən qorxmurdum. Sonra nə oldu? Mən istefa verəndən sonra, əziz Qabil dostum, burada mənim əleyhimə cürbəcür yalanlar, iftiralar başlandı. Gördüm ki, «Kommunist» qəzetində, - Moskvada bu qəzetləri biz də alırdıq, - bir böyük səhifə yazı çıxıb: «Qadağalar».

Bəxtiyar Vahabzadə: Əfəndiyev...

Heydər Əliyev: Yox, yox, Vaqif Əfəndiyev sonranın işidir. Bir böyük səhifə – «Qadağalar». Onu yazan da indi Kommunist Partiyasının başçılarından biridir. O vaxt «Kommunist» qəzetinin redaktoru idi – Ramiz Əhmədov.

Qabil: Sonra «Əliyevşinə» da getdi.

[98-99]

Heydər Əliyev: «Əliyevşinə» sonra, yanvar hadisələrindən sonra getdi. Bu, 89-cu ildə getdi, başa düşürsünüzmü. Yəhudilər, ermənilər «Literaturnaya qazeta»da mənim əleyhimə bir məqalə dərc elədilər. Azərbaycanda onu yayırdılar. Nəyə görə? Çünki mən rüşvətخورluqla, korrupsiya ilə mübarizə aparırdım, vəzifəsindən sui-istifadə eləyənlərlə mübarizə aparırdım. Mən bunları aparırdım və bunların da qurbanı oldum. Burada qəzetlərdə, filanda mənim əleyhimə nə qədər çıxışlar oldu.

Amma «Əliyevşinə» nı Vəzirov düzəltdi, Qorbaçovla birlikdə. 90-cı ildə yanvar hadisələri zamanı, - bunu dəfələrlə demişəm, bilirsiniz, özü də xəstə idim, «Barvixa» sanatoriyasında idim, - axşam eşitdim ki, Bakıda bu hadisələr olub, səhəri gün gəldim evə. Daimi nümayəndəliklə əlaqə saxladım, gedəndən də əlaqəm yox idi. Çünki orada da Vəzirovun adamları işləyirdilər, onlar məni heç yaxın qoymurdular. O binanı mən tikmişəm, orada səfirliyi mən yaratmışam. Amma məni oraya yaxın qoymurdular. Qoymurdular, mən də getmirdim.

Amma ora getdim. Beş-altı min adam yığılmışdı. Orada kəskin çıxış elədim – Qorbaçovun əleyhinə, bütün bu təcavüzün əleyhinə. Ondən iki-üç gün sonra mənə həbs etmək istədilər.

Yanvarın 21-də bu oldu, 4 fevralda «Əliyevşinə» məqaləsi çıxdı. O məqaləni də Əbdürrəhman Vəzirov və onun buradakı yaxın adamları Qorbaçovun göstərişi ilə hazırlamışdılar. Götürün, baxın, - Qorbaçovun köməkçisi var, Çernyayev, o öz gündəliyini nəşr etdiribdir, - kitab elə mənim stolumun üstündədir. Birinci səhifələrindədir, götürün baxın ona. Qorbaçovun ən yaxın adamlarındandır, bu gün də Qorbaçovun yanında.

Yazır: filən gün. Biz səhər Şahnazarovla bərabər getdik Qorbaçovun iş otağına. Qorbaçov Şahnazarovu qucaqlayıb öpdü və 64 yaşını münasibətilə onu təbrik etdi. Sonra Dağlıq Qarabağ məsələsi

[99-100]

barəsində söhbət getdi. Dədik, bəs nə olacaq? Qorbaçov da dedi ki, tədbirlər görürəm, Azərbaycan belə eləyir, Ermənistan elə eləyir. Sonra soruşduq ki, bəs Əliyev? Burada yazılıbdır. Qorbaçov deyir ki, «əşib axtarıyıq, çox güclü şəkildə axtarıyıq və Əliyev barəsində elə material çıxaracağıq ki, Rəşidov haqqındakından daha pis olacaqdır».

Başə düşürsünüz mü, bu, 88-ci ildə olan məsələdir. Mənə orada da didirdilər, burada da mənim, nə təhər deyərlər, çörək verdiyim adamlar mənə didirdilər. Nəyə görə? Həmin bu şeylərə görə – bu cür cinayətkarlarla, vəzifəsindən sui-istifadə edənlərlə mübarizə apardığıma görə.

Qabil müəllim, ona görə mən bu gün bu şeylərin əleyhinəyəm. Ancaq mən bu gün yenidən belə bir qanun qəbul eləyə bilmərəm. Onda dünya qalxacaq mənim əleyhimə. Çünki sahibkarlar var, iş adamları var. Burada sahibkarlara şərait yaradılmalıdır, şəxsi biznes olmalıdır. Biz qanun çıxarmışıq ki, kim haradasa, nə iş görürsə, nə qədər pul xərcləyirsə, onun mənbəyini soruşmağı ixtiyarımız yoxdur. Çünki bazar iqtisadiyyatı yaratmalıyıq.

Amma mən daxilən hesab edirəm ki, lap sənin pulun da varsa, Azərbaycanın belə bir vəziyyətində sən özünə o cür saraylar tikməməlisən. Mən bu fikirdəyəm. Amma nə edim ki, o vaxt buna görə, bu mövqeyimə görə cəzalandırıldım, indi də əlim-qolum bağlıdır, çünki bazar iqtisadiyyatına gedirəm. Amma mən sənə fikrinlə tamamilə razıyam.

İndi ona gəlirəm ki, siz deyirsiniz müharibə edək, yaxud da ki, deyirlər müharibə edək. Mən də demişəm, bəli, əgər olmasa, müharibə edəcəyik. Ordumuz var, özümüzü qorumağı, müharibə etməyə qadir ordumuz var. Amma yenə də deyirəm, onun içində yaramaz işlər də var, yeyinti və s. də var, bu, indi Azərbaycanda hər yerdə var, tək cə Azərbaycanda yox, başqa yerlərin hamısında var. Bununla bərabər, ordumuz var.

[100-101]

Ancaq indi kim müharibəni dəstəkləyəcəkdir? Kim? Heç kəs. Yuqoslaviya kimi böyük bir dövlət Kosovodakı albanları etnik təmizləməyə başladı. Nə qədər onunla danışıqlar apardılar. İki-üç ay NATO gah Parisdə, Rambuyədə, gah nə bilim, harada, harada danışıqlar apardı. O, bu fikrindən əl çəkmədi. Nə elədilər? NATO yığıldı, neçə milyardlar xərcləndi, Konqresdən pul götürüldü. Yuqoslaviyanı bombardman elədilər, dağıtdılar.

Orada müsəlmanları müdafiə etməkdən söhbət getmirdi, onu bilin. Yox, heç rüslərə qarşı da deyildi. Orada prinsip var – insan haqlarının pozulması, etnik təmizləmə. Bu dəqiqə Amerika bu prinsipin həyata keçirilməsini birinci növbəli məsələ hesab edir. İstanbulda qəbul ediləcək bəyannamədə bu, çox geniş yer tapıbdır.

İndi mən sizdən soruşuram. Gərək müharibə eləyək, qan tökək, insanlar qırılsın. Ağdamı azad elədik, Füzulini azad elədik, getdik Cəbrayılı azad elədik, ondan sonra Zəngilanı azad elədik, Kəlbəcəri azad elədik. Buna hələ nə qədər qanlar töküləcək, nə qədər vəsait gedəcək, nə olacaq, - bunu Allah bilir. Onların da ordusu var, bizimkindən az deyildir. Keçən müharibə onların da gücünü, bizim də gücümüzü göstərdi.

Amma edə bilərik. Gəldik durduq Dağlıq Qarabağın sərhədində. Nə edəcəyik? Gedib erməniləri qıracağıq? Bütün dünya düşər bizim üzərimizə. Serblər, Miloşeviç albanları oradan çıxaran zaman onun başına nə iş gətirdilər? Müsəlmanın dalında heç duran yoxdur, başə düşürsənmi? Yenə də deyirəm, albanların müsəlman kimi dalında durmayıblar. Albanlara da dünyada sən deyən elə bir dəstək verən adam yoxdur. Amma erməniləri bütün dünya dəstəkləyir.

B ə x t i y a r V a h a b z a d ə : Üzr istəyirəm O vaxt azərbaycanlıları oradan köçürəndə mən də Qarabağı getmişdim. Ermənilər azərbaycanlıları oradan döyə-döyə çıxarırdılar.

[101-102]

H e y d ə r Ə l i y e v : Amma bir adam bir şey eləmədi, bir şey demədi. Bəli, Ermənistan faktiki olaraq Dağlıq Qarabağı etnik təmizləmə aparıbdır.

A n a r : Ermənistanda da aparıbdır.

H e y d ə r Ə l i y e v : Ermənistan da aparıbdır. Dağlıq Qarabağın ətrafında olan təmiz azərbaycanlı rayonlarında da etnik təmizləmə aparıbdır. Amma buna görə bir adam onları qınamır, bir dövlət qınamır. Türkiyədən və İrandan savayı, dünyada bir dövlət Ermənistanı təcavüzkar dövlət kimi tanımayıbdır. Başə düşürsünüz, ya yox?

A n a r : Heç İran da tanımayıbdır, həm də ticarət edir, əlaqələri var.

H e y d ə r Ə l i y e v : İran tanıyır, İslam Konfransı Təşkilatı da tanıyır. İslam Konfransı Təşkilatı yeganə yerdir ki, biz orada Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü haqqında qətnamələr çıxarıyıq. Amma o qətnamələr də orada qalır.

Reallıq bundan ibarətdir, əzizlərim, bundan ibarətdir. Siz bunu düşünün. Dünyanın reallığını düşünün. Bu reallığı çoxları bilmir, amma mən bunu bilirəm. Bu reallıqla hesablaşmaq lazımdır, başa düşürsünüz mü?

Nə mümkündürsə dedim və hesab edirəm ki, bilmədiyiniz şeyləri də sizə dedim.

B ə x t i y a r V a h a b z a d ə : Bayaq bir söz dediniz, dediyinizdə də həqiqət var. Amma məsələ ondadır ki, biz o məktubu, səhv eləmirəmsə, saat 12-də göndərmişdik.

A n a r : Biz konkret olaraq heç bir qəzetə göndərməmişik. «Turan» agentliyi həm iqtidar qəzetlərinə, həm də müxalifət qəzetlərinə paylayıbdır.

B ə x t i y a r V a h a b z a d ə : Anar müəllim, hələ bundan başqa, mən zəng elədim rəsmi dövlət qəzetlərinə. Amma mənə etiraz elədilər ki, bizə gərək deyələr ki, çap eləyək. Amma bizim birinci müraciətimiz «Xalq qəzeti» nə olubdur. Özü də mən eləmişəm. Biz qətiyyənlə o biri qəzetlərə verməmişik, bilmirəm nə təhər olubdur.

[102-103]

A n a r : "Turan" agentliyi paylayıbdır.

H e y d ə r Ə l i y e v : Eybi yoxdur, bu, əhəmiyyətsiz bir şeydir. Mən sadəcə olaraq bunu dedim. Bu, mənim üçün o qədər əhəmiyyətli deyil, qətiyyənlə əhəmiyyətli deyildir. Bu da sizi narahat eləməsin. Onsuz da qəzetdə olsa da, olmasaydı da, mən sizi dəvət edəcəkdim.

Ümumiyyətlə, mənim indi vaxtım yoxdur. Təkcə sizinlə yox, daha geniş ziyalı qrupları ilə görüşəcək, danışacağam. Yenə də deyirəm, aparılan danışıqlar gizli gedir. Əgər gizli olmasa, bu danışıqlar aparıla bilməz. Ancaq nə vaxt ki, hansı bir nəticə əldə olunacaq, o nəticə mütləq sizə təqdim ediləcəkdir. Xalq bunu qəbul etsə, o, həyata keçiriləcəkdir. Qəbul etməsə, həyata keçirilməyəcəkdir.

Müharibə haqqında demək istəyirəm ki, bəli, müharibə aparmağa bizim gücümüz var. Amma dünyanın bugünkü reallığı onu göstərir ki, biz məsələni sülh yolu ilə həll etməliyik.

A n a r : Bu görüş üçün və çox ətraflı məlumat verdiyiniz üçün Sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Sizin dediklərinizin bir qismini bilirdik, çünki televiziyanı izləyir, qəzetləri oxuyuruq. Bu işdə Sizin nə qədər böyük çətinliklərlə rəhbərliyinizi bilirəm. Mənim də şəkər xəstəliyim var, xüsusilə son günlər Rusiya televiziyasındakı verilişlərə baxanda o xəstəlik bir az da artır. Amma Sizi görəndə, elə bil ürəyimdən tikan çıxdı - necə lazımdısa, hamısını dediniz. Çünki doğrudan da axı məntiq var. Azərbaycan Çexistanla həmsərhəd ölkə deyildir. Dağıstan Rusiyanın ərazisidir. Əgər sən Dağıstanda öz ərazinə nəzarət edə bilmirsənsə, bunu bizdən niyə tələb edirsən? Aydındır ki, bunlar nə oyunlardır, nə üçün edilir. Biz bunların hamısını başa düşürük. Ona görə Sizin vəziyyətinizi də başa düşürük.

[103-104]

Amma tale belədir. Sizin taleyiniz bu cür gətirib, Siz bu çətin missiyanı xalq üçün boynunuza götürmüşünüz, gərək axıra qədər çatdırasınız və bizi bu bəladan qurtarasınız. Mən əminəm ki, bu, belə də olacaqdır.

Bir məsələni Sizin nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. Biz Qarabağ probleminə danışıqda ərazi bütövlüyümüzə danışıq. Bu, beynəlxalq hüququn qəbul elədiyi bir maddədir. Amma ikinci maddə də insan haqlarının qorunmasıdır. 200 min azərbaycanlı Ermənistandan qovulub, nə qədər də adam Dağlıq Qarabağdan.

H e y d ə r Ə l i y e v : İndi Ermənistan adlanan torpaqdan əsrin əvvəlindən azərbaycanlılar axışıb Azərbaycana gəliblər. 1918-ci ildə çoxları köçüb gəliblər, ondan qabaqkı dövrlərdə də gəliblər. 1948-ci ildə 200 minə qədər azərbaycanlı deportasiya olunubdur. O vaxt Ermənistan məsələ qoydu ki, xaricdən ermənilər öz torpaqlarına qayıtmaq istəyirlər, - deportasiya, yadınızdadır, - torpağımız yoxdur. ona görə də qərar çıxdı və Azərbaycanın başçıları da, Mircəfər Bağırov da o qərara razılıq vermişdi. Amma təşəbbüskar Ermənistan tərəfi idi. Qərar çıxdı ki, bir çox rayonlardan azərbaycanlıları deportasiya etsinlər. Onun 50 illiyi ilə əlaqədar mənim fərmanım var, siz onu oxumusunuz. Bəli, azərbaycanlıları gətirdilər, özü də necə – yük vaqonlarında gətirib tökdülər Mil, Muğan düzünə, susuz yerlərə. Adamların çoxu qırıldı. Xocalı soyqırımı. Yaxud da Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlılar çıxarılıb, onların haqları pozulubdur. Dağlıq Qarabağın ətrafında olan yerlər işğal edilib, oradan azərbaycanlılar zorla çıxarılıb, onların haqları pozulubdur.

Elə bunlar özü tamamilə kifayətdir sübut eləyək ki, insan haqları pozulubdur. Amma təəssüf ki, insan haqları cəmiyyətlərində də hər şey subyektivdir. Mən bunu sizə açıq deyirəm.

B ə x t i y a r V a h a b z a d ə : Heydər müəllim, bir məsələ məni çox narahat edir. Qəzetləri

[104-105]

oxuyuram, hamımızın vətənidir, hamımız bu barədə düşünürük. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının dörd qətnaməsi olubdur: Şuşa haqqında, Kəlbəcər haqqında... Ermənilər qeyd-şərtsiz oradan çıxmalıdırlar. Bunları niyə saya salan yoxdur?

Heydər Əliyev: Bunu necə demək olar? Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisində mən bunu demişəm, ATƏT-in bütün iclaslarında demişəm, hər yerdə demişəm. Ermənistan yerinə yetirmir. Bizə də deyirlər ki, Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi qətnaməni icra etmək mexanizmi yoxdur.

Bəxtiyar Vahabzadə: Mənim yadımdadır, Siz bir dəfə Amerikada dediniz ki, bu qətnamələr var, nəyə görə yerinə yetirilmir? Kofi Annandan əvvəlki Baş katib idi, dedi ki, biz qətnamə qəbul edirik, amma yerinə yetirmək mexanizmi bizdə deyildir. Bu, mənim yadımdadır.

Heydər Əliyev: Bəli, sən mənimlə getmişdin, orada çıxışında bunları dedim. Allaha şükür ki, sən bunu özün eşitdin. Bu, 94-cü ildə idi. Mən ilk dəfə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinə getdim, orada çıxış etdim. Sən də zalda oturmuşdun.

Bəxtiyar Vahabzadə: Zalda deyildi, balaca otaqda idi. məni də çağırdınız.

Heydər Əliyev: Mən çıxışımı deyirəm. Amma balaca otaqda ki, onunla danışdım, sən də orada iştirak edirdin.

Bəxtiyar Vahabzadə: Həsən Həsənov idi, mən idim, bir də o kişi idi.

Heydər Əliyev: Butros Qali. Sonra buraya da gəldi.

Bəxtiyar Vahabzadə: Adam təəccüb edir, elə bil bu qərarları heç bunlar verməyiblər.

Heydər Əliyev: Bəxtiyar müəllim, dünya belədir. Bu dünyanın reallığını bilməyən adamlar çox səhvlər edirlər.

Bəxtiyar Vahabzadə: Bilirsiniz, bizə müraciət edirlər...

[105-106]

Heydər Əliyev: Mənim məsləhətim belə ola bilər. Deyirlər ki, danışıqlar aparır, biz bilmirik. Siz izah edin ki, heç bir ölkə gizli danışıqlar aparanda heç kim bilmir. Fələstinlə İsrail arasında ilk dəfə müqavilə imzalananda Norveçdə – Osloda danışıqlar elə getmişdi ki, heç onların orada görüşdüklerini də bilməmişdilər. Nəticəyə gələndən sonra elan etdilər. Bundan sonra hamı bildi ki, onlar Norveçdə Baş nazirin vasitəçiliyi ilə görüşüblər.

Mən Koçaryanla görüşürəm, iki saat, bəzən üç saat danışıq, mübahisə edirik. Gəlib deyim ki, mən nə dedim, o nə dedi?

Q a b i l : Heydər müəllim, ümidimiz sülhə qalıbdır. Sülhün bayrağına, Sizin yüksək səviyyəli diplomatik səylərinizə, danışıqlarınıza qalıbdır. Camaat buna inanır.

Heydər Əliyev: Elə ona görə də mən özümü fəda edirəm ki, bəli, bilirəm, Azərbaycan xalqını bu bələdan, faciədən qurtarmaq lazımdır. Azərbaycanın böyük iqtisadi potensialı, böyük təbii sərvətləri var. Azərbaycan güclü dövlət ola bilər, Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dövlət ola bilər və olacaqdır. Bunun üçün də – başqa tədbirlər ki, görürük, müqavilələr imzalamışıq, islahatlar aparırıq və s. – bunlarla yanaşı, sülh olması lazımdır. Lazımdır ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə qurtarsın. Ondan sonra, mən sizə deyim ki, Azərbaycan nəinki bölgədə, bəlkə də böyük bir regionda ən inkişaf etmiş dövlət olacaqdır. Çünki bizim böyük imkanlarımız var, bizim coğrafi vəziyyətimiz çox əlverişlidir.

Məsələn, Bakı-Ceyhanın nə qədər xeyri olacaqdır. Yaxud elə Türkmənistan qazının buradan gəlib keçməsi ilə biz ondan tariflər alacağıq. Amma özümüzün də nə qədər imkanlarımız var. Biz özümüz təsəvvür edə bilmirdik ki, bu qədər qaz yatağımız var. Mən bir dəfə sizə danışmışam. «Şahdəniz» yatağı haqqında müqaviləni imzalayanda, - bu, sayca üçüncü müqaviləmiz idi, - yaxşı yadımdadır, 96-cı ilin iyun

[106-107]

ayı idi, Rəsul Quliyev, - hansı ki, indi üç ildən artıqdır oturub Nyu-Yorkda, Azərbaycana qarşı cürbəcür təxribat, çirkin, həddindən artıq ədəbsiz işlər görür. Həddindən artıq. Mən ədəbsiz insanlar görmüşəm, amma sizə deyim ki, bu qədər ədəbsiz insan tariximdə görməmişəm, - bunun imzalanmasına etiraz elədi. Dedim ki, sən necə etiraz edirsən, - birincisi, müqavilə hazırdır, ikincisi, sən neft şirkətini əlinin altında saxlayırsan. Bu günə kimi müqavilə hazırlanıb, sən də bunun şərtlərini bilirən. Bilirsən ki, bu nədir. İndi bunun imzalanmasına bir həftə qalıb, sən bunu pozmaq istəyirsən. Nə cür ola bilər? Dedi yox, o yan, bu yan.

Bunu bir dəfə danışmışam. Neft şirkətinin bütün rəhbərlərini, mütəxəssisləri, Rəsul Quliyevi, Nazirlər Kabinetinin rəhbərlərini – Fuad Quliyevi və birinci müavin Rasizadəni burada zala yığdım. Dedim ki, de sözlərini. Başdan-ayağa cəfəngiyat danışdı. Onun ən yaxın dostları – Natiq Əliyev, Xoşbəxt Yusifzadə, o biri müavinlər, Zeynalov var, gərək ki, Bəxtiyar müəllimin qohumudur, - hamısı durdu onun üzünə ki, səninin dediyin bu sözlər əsassızdır.

Məqsədi nə idi? Məqsədi Azərbaycanı dağıtmaq idi. Bilirdi ki, artıq birinci müqavilə nə gətirəcəkdir. Bilirdi ki, bu müqavilələr belə getsə, bunlar Azərbaycana nə gətirəcəkdir. Amma o istəyirdi ki, Azərbaycan üçün pis olsun və beləliklə də istədiyinə nail olsun. Düzdür, mən o vaxt onu o qədər də anlaya bilmirdim ki, o, bu cür fikirli adamdır. Mən bunu anlaya bilmirdim. Amma sonra hər şey mənə aydın oldu.

Biz müqaviləni imzalayanda geoloqlarımız proqnoz vermişdilər ki, həmin yataqda – "Şahdəniz" yatağında 400 milyard kubmetr qaz olacaq, amma indi deyirlər ki, 1 trilyondan artıq olacaqdır. Başqa bir

yataq da var, deyirlər oranın ehtiyatı 3 trilyon olacaqdır. Ona görə də biz indi narahatıq - bu qədər qazı olan ölkə gərək bunu satsın. Nefti satmaq belədir ki, onu dəmir yolu ilə də, başqa yolla da aparıb satmaq

[107-108]

olar. Amma qazı satmaq üçün mütləq boru kəməri lazımdır. Biz bu işlərlə məşğuluq. Azərbaycan üçün dörd il, beş il, altı, yeddi il vaxt lazımdır. Bəlkə o vaxta qədər mən olmayım, ancaq mən Azərbaycanın gələcəyini təmin edirəm. Xalqımızın gələcəyini təmin edirəm. Mənim, sənin, onun övladlarının, nəvələrinin gələcəyini təmin edirəm.

Amma mənə o tərəfdən də mane olurlar, bu tərəfdən də. Bunu bilin, nə qədər cəhd eləsə də, heç kəs mənə mane ola bilməz. Mən öz işimi görürəm və görəcəyəm. Mənim işim də Azərbaycan xalqına sədaqətlə xidmət etməkdir.

Y e r d ə n : Çox sağ olun.

A n a r : Cənab prezident, bu, bizim qurultayın kitabıdır. Siz söz vermişdiniz ki, Yazıçılar Birliyinə təqdimatına gələcəksiniz.

H e y d ə r Ə l i y e v : Nə vaxt istəyirsinizsə, gəlim.

A n a r : Biz həmişə istəyirik. Siz haçan desəniz.

H e y d ə r Ə l i y e v : Gəl belə edək, bu ay biz sammitlə məşğuluq. Dekabr ayının əvvəllərində mənə xəbər ver, gəlib iştirak edim. Çox böyük məmnuniyyətlə.

**12 NOYABR – KONSTITUSIYA GÜNÜ
MÜNASİBƏTİLƏ
AZƏRBAYCAN XALQINA TƏBRİK**

Əziz Azərbaycan vətəndaşları!

Sizi 12 noyabr – Konstitusiya günü münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik edir, hər birinizə xoş arzularımı yetirirəm.

Müstəqil dövlətimiz və xalqımız üçün taleyüklü əhəmiyyət kəsb edən ilk Konstitusiyamızın qəbul edilməsindən dörd il keçir. Çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrimizə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə söykənərək yaradılan bu Konstitusiya Azərbaycan xalqının keçdiyi inkişaf yolunun məntiqi nəticəsidir.

Vətəndaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, müstəqil dövlətimizin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi, cəmiyyətdə demokratik dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün hərtərəfli zəmin və şərait yaradan Konstitusiya həm hakimiyyət orqanlarının, həm də hər bir Azərbaycan vətəndaşının fəaliyyətinin əsasını təşkil edir.

Keçən müddətdə respublika həyatının bütün sahələrinin yeni Konstitusiyaya uyğunlaşdırılması və ondan irəli gələn başlıca tələblərin həyata keçirilməsi üçün mühüm işlər görülmüşdür. Konstitusiyanı daha dərinlən mənimsəmək, Azərbaycanda demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu prosesində dönmədən tətbiq etmək hər birimizdən xüsusi səy tələb edir.

Əziz vətəndaşlar!

Əmin olduğumu bildirirəm ki, müstəqil dövlətimizin möhkəmlənməsi və tərəqqisi yolunda hər bir vətəndaş böyük məsuliyyət hissi ilə Konstitusiyamızın əsas müddələrinin qorunması və həyata keçirilməsinə çalışacaqdır. Sizə bu yolda böyük uğurlar diləyirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 11 noyabr 1999-cu il

[109]

**BAKI ŞƏHƏRİNİN YENİ GÜNƏŞLİ
MASSIVİNDƏ YAŞAYAN KEÇMİŞ DÖYÜŞÇÜ,
"AZƏRBAYCAN BAYRAĞI" ORDENLİ
İBAD MÖVSÜM OĞLU HÜSEYNOVA**

Hörmətli İbad Hüseynov!

Məni toy mərasiminə dəvət etdiyinə görə sənə öz təşəkkürümü bildirirəm. Dəvət teleqramında sən 1994-cü ildə döyüş bölgəsində səngərdə mənimlə görüşüb şəkil çəkdirdiyini qeyd edirsən.

Mən həmin il döyüş bölgələrində əsgər və zabitlərlə olan görüşlərimi yaxşı xatırlayıram.

Azərbaycan torpaqlarının erməni işğalçılarından müdafiə edilməsində göstərdiyin igidlik və şücaətə görə mən öz fərmanım ilə səni "Azərbaycan Bayrağı" ordeni ilə təltif etmişəm. Sənin kimi şanlı yolu keçmiş bir gəncin ailə qurmasına, əlbəttə, sevinirəm. Lakin işim çox olduğuna görə sənin toyunda iştirak edə bilməyəcəyəm.

Sevib-seçdiyən gözəl azərbaycanlı qızı ilə birlikdə səni ürəkdən təbrik edir, sizə xoşbəxtlik, həyat, ailə səadəti arzulayıram. Bu şad gününüzdə hər ikinizin valideynlərinə, qohum-əqrəbalarına gözaydınlığı verir, onları səmimi- qəlbdən təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, gənclərimizin belə xoş günləri çox, qəm-qüssələri az olsun.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 noyabr 1999-cu il

[111]

**YUNESKO-nun BAŞ DİREKTORU
CƏNAB KOİÇİRO MATSUURAYA**

Hörmətli cənab Matsuura!

BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət Məsələləri üzrə Təşkilatının (YUNESKO) baş direktor vəzifəsinə seçilməyiniz münasibətilə sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

YUNESKO-nun baş direktoru vəzifəsinə məhz Yaponiya nümayəndəsinin seçilməsi xəbəri məni məmnun etdi. Azərbaycan ilə Yaponiya arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri gündən-günə genişlənməkdədir. Mühüm beynəlxalq strateji layihələrdə ölkələrimizin birgə iştirakını, Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəldilməsi üçün Yaponiya hökuməti tərəfindən qoyulan investisiyaları yüksək qiymətləndirirəm.

Azərbaycan Respublikası XX əsrin sonlarında dəhşətli faciələr – hərbi təcavüz və etnik təmizləmə ilə üzləmiş, torpaqlarımızın beşdə bir hissəsi qonşu Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş, bir milyon vətəndaşımız qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Müharibənin təhsil, elm və mədəniyyət sahələrinə vurduğu zərbələrin aradan qaldırılması üçün ölkəmiz YUNESKO ilə fəal əməkdaşlıq edir.

Əminəm ki, sizin rəhbərliyiniz altında YUNESKO özünün nəcib və son dərəcə vacib fəaliyyətini bundan sonra da uğurla davam etdirəcək, başçılıq etdiyiniz təşkilat ilə Azərbaycan Respublikası arasında qurulmuş qarşılıqlı işgüzar münasibətlər daim möhkəmlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, xoşbəxtlik və məsul vəzifənizin icrasında uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 noyabr 1999-cu il

[112]

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ**

Əziz dostum və qardaşım!

İstanbul yaxınlığındakı Düzcə-Bolu bölgəsində baş vermiş zəlzələ nəticəsində çoxsaylı insan tələfatı və dağıntı barədə xəbər məni dərinləndən sarsıtdı.

Bu faciə ilə əlaqədar dərdinizə şərik çıxır, sizə, həlak olanların qohumlarına və yaxın adamlarına dərin hüznə başsağlığı verir, yaralananların və xəsarət alanların tezliklə sağalmasını arzu edirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, *13 noyabr 1999-cu il*

[114]

**UKRAYNA PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB LEONİD KUÇMAYA**

Hörmətli Leonid Daniloviç!

Ukrayna prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Prezident seçkilərində Sizin qalib gəlməyiniz inandırıcı şəkildə sübut edir ki, qardaş Ukrayna xalqı ölkənin müstəqilliyinin və suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə, cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinə, dərin sosial-iqtisadi dəyişikliklər aparılmasına yönəldilmiş siyasətinizi dəstəkləyir.

Əminəm ki, ölkələrimiz arasındakı ənənəvi dostluq, tərəfdaşlıq münasibətləri xalqlarımızın mənafeləri xeyrinə, regionda sülh, sabitlik və tərəqqi naminə bundan sonra da inkişaf edəcək və möhkəmlənəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, səadət və dövləti fəaliyyətinizdə yeni uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 noyabr 1999-cu il

[115]

AZƏRBAYCANDAKI DİNİ KONFESSİYALARIN BAŞCILARI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

16 noyabr 1999-cu il

H e y d ər Ə l i y e v : Siz bilirsiniz ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının YUNESKO təşkilatı 1995-ci ildə özünün qərarı ilə noyabrın 16-nı dünyada dözümlülük günü, səbirlilik, tolerantlıq günü elan etmişdir. XX əsrin sonunda demokratikləşmə prosesinin Yer kürəsinin bir çox ölkələrini əhatə etdiyini və insan hüquqlarının mühüm amil kimi ön plana çəkildiyini nəzərə alsaq, bu, çox vacib qərardır. Bu münasibətlə də mən istədim sizinlə görüşəm, ölkəmizdə bu məsələnin nə vəziyyətdə olduğunu, qısaca da olsa, birlikdə təhlil edək, mən sizi dinləyim və öz fikirlərimi deyim.

Bildiyiniz kimi, tolerantlıq, gözümlülük çox geniş anlayışdır. O, həm insani münasibətlərin, həm insan cəmiyyətində gedən proseslərin, həm də dövlətlərarası, millətlərarası, dinlərarası münasibətlərin bir çox cəhətlərinə aiddir.

Bilirəm ki, siz, - hörmətli şeyx Allahşükür Paşazadə, bizim Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi, Azərbaycanın Xristian Pravoslav Konfessiyası, Azərbaycanın Yəhudi Konfessiyası və bütün başqaları, - öz işinizi məhz bu istiqamətdə aparırsınız, buna böyük əhəmiyyət verirsiniz. Bununla belə, görünür, bayaq dediyim kimi, YUNESKO-nun 1995-ci il iyun ayının 16-da qəbul etdiyi qərara hörmət edərək, zamanəmizin bu vacib tələbinin həyata keçirilməsinə hamımız daha böyük diqqət yetirməliyik.

[116-117]

Mən məmnunam ki, ölkəmizdə, müstəqil Azərbaycanda müxtəlif millətlərə mənsub olan insanlar Azərbaycanın vətəndaşları olaraq sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayır, bir-birinə hörmət bəsləyirlər. Bir dinin nümayəndələrinin digərinə, bir konfessiyanın başçısına hörmətsiz münasibət bəsləməsinə dair heç bir fakt yoxdur. Cəmiyyətimizdə çox mürəkkəb proseslərin getdiyi bir şəraitdə, Azərbaycanın Ermənistanla artıq 12 il müharibə vəziyyətində olduğu, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal edildiyi, bir milyondan çox azərbaycanlının öz yurd-yuvalarından qovulduğu bir şəraitdə, 1988-ci ildə Dağlıq Qarabağ üstündə başlanmış münaqişənin respublikada sosial, siyasi vəziyyəti, o cümlədən dini vəziyyəti son dərəcə mürəkkəbləşdirdiyi bir şəraitdə bunu ölkəmizin çox mühüm nailiyyəti hesab edirəm. Bəzi insanlar ermənilər tərəfindən olan təcavüzə etiraz edərək ekstremizm, terrorizm həddinə çatmışdılar və təbii ki, tolerantlıq, dözümlülük prinsiplərinə zidd faktlar çox idi.

Amma 1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyə nail olduğumuz və bu sabitliyi pozan, özlərinin cinayətkar, antihumanist hərəkətləri ilə Azərbaycanın və Azərbaycan xalqının nüfuzuna zərər vuran qüvvələri cəmiyyətdən ardıcıl surətdə təcrid etməyə müvəffəq olduğumuz dövrdən etibarən, hesab edirəm, respublikamızda çox əlverişli şərait yaranmışdır. Azərbaycanda müxtəlif millətlərə, müxtəlif dinlərə, müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub olan insanların yaşaması buna sübutdur. Onlar sülh və həmrəylik şəraitində yaşayırlar, bu və ya başqa dinə, bu və ya digər mədəniyyətə, Azərbaycanda məskunlaşmış xalqların adət-ənənələrinə, mənəviyyətinə dözümsüzlük göstərilməsi barədə heç bir fakt yoxdur. Bu, çox böyük nailiyyətdir.

Azərbaycanın prezidenti olaraq mən məmnunam ki, bayaq dediyim kimi, Ermənistanın təcavüzü nəticəsində mürəkkəb şəraitdə olmasına, digər tərəfdən müxtəlif xarici qüvvələrin təzyiqinə məruz

[117-118]

qalmasına baxmayaraq, ölkəmiz ictimai-siyasi sabitliyi qoruyub saxlayır, müxtəlif millətlərdən, müxtəlif dinlərdən olan, müxtəlif adətlərə, müxtəlif mədəniyyətə mənsub olan insanlar arasında dostluq münasibətlərini təmin edir. Elə bunun özü tolerantlıqdır, baxmayaraq ki, tolerantlıq çox geniş anlayışdır, özündə çox mənaları birləşdirir. İndi burada başqa sahələr haqqında danışmaq istəmirəm. Tolerantlıq münaqişələrin, terrorizmin, ekstremizmin, separatizmin olmamasını tələb edir. Bunlar hamısı tolerantlıq anlayışına daxildir.

Ancaq təəssüf ki, Azərbaycanda 1998-ci ildə Respublikamız Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qaldığı vaxtdan, 1990-cı ildə Sovetlər İttifaqının kommunist rəhbərliyi öz xalqına qarşı təcavüzdaxili təcavüz etdiyi vaxtdan başlayaraq, insanların əhval-ruhiyyəsində ciddi dəyişikliklər baş verdi. Açıq deyim ki, məsələn, Azərbaycanda bəzi insanlar indiyədək belə fikirləşirlər və əhaliyə də belə təlqin etməyə çalışırlar ki, görürsünüz, 1990-cı ilin yanvarındakı hadisələr Rusiya tərəfindən Azərbaycana qarşı edilmiş təcavüzdür, çünki rus əsgəri tanklarla və sairə ilə Azərbaycana daxil olmuş, bir gecədə çoxlu insan həlak olmuş, Bakının küçələrində qan tökülmüşdür. Halbuki, bu, belə deyildir. Bu, o zaman idi ki, biz hamımız

bir dövlətin - Sovetlər İttifaqının tərkibində idik, xalqlar dostluğu, beynəlmiləçilik prinsipi mövcud idi. Bir ordu – sovet ordusu vardı, Sovetlər İttifaqında yaşayan bütün xalqların nümayəndələri, o cümlədən də azərbaycanlılar onda xidmət edirdilər. Buna görə də Azərbaycana qarşı təcavüzü bu sovet ordusu, bu kommunist rejimi həyata keçirmişdir.

Bir də deyirəm, bəzi insanlar ya bunu başa düşməyərək, yaxud da qəsdən, millətlərarası münasibətləri qızıqsıdırmaq üçün həmo vaxt, həm də indiyədək bunu Rusiyanın, az qala rus xalqının

[118-119]

Azərbaycana təcavüzü kimi qələmə verməyə çalışırlar. Mən həmişə bunun qəti əleyhinə olmuşam. Bu hadisə baş verəndə mən Moskvada yaşayırdım, öz mövqeyimi orada açıq şəkildə bildirmişdim. Azərbaycana qayıdıandan sonra da bu barədə həmişə çox obyektiv danışmışam. Prezident olaraq bu gün də deyirəm ki, o vaxt heç bir millətlərarası münaqişələr olmamışdır.

Bununla belə, həmin hadisə bəzi insanlarda, ola bilsin, əhalinin bəzi təbəqələrində iz buraxmışdır. Bu şəraitdə də, hətta millətlərarası münasibətlər baxımından bu hadisəyə düzgün qiymət verilməsinin olduğu şəraitdə Azərbaycanda azərbaycanlılarla ruslar arasında ən ideal, çox gözəl münasibətlər mövcuddur. Azərbaycanlılarla yəhudilər arasında münasibətlər çox gözəldir. Azərbaycanlılarla ukraynalılar, osetinlər, digər xalqların nümayəndələri arasında da münasibətlər beləcə gözəldir. Yəni, məsələn, mən hesab edirəm ki, Azərbaycan xalqı özlüyündə, təbiətinə görə, öz xarakterinə görə yüksək tolerantlıq hissənə malikdir. Azərbaycan əhalisinin çox hissəsinin etiqad etdiyi müsəlman dinində, onun kökündə də tolerantlıq var.

Doğrudur, son vaxtlar dünyanın müxtəlif regionlarında müsəlmanları ekstremist, təməlçi, tolerantlıq prinsiplərini tapdalayan insanlar kimi göstərməyə cəhdlər edilir. Bunu bəzi xristian ölkələrində edirlər. Amma bu ədalətsizlikdir.

Şübhəsiz ki, hər bir xalqın içərisində, hər bir ölkədə quldurlar, terrorçular, cinayətkarlar, ekstremistlər var. Ancaq bunun xalqların dini kökləri, yaxud onların dini prinsipləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Mən bu barədə danışarkən, - bu mövzuda lap çox danışa bilərəm, bu, bizim müasir həyatımız üçün çox mühüm və maraqlıdır, - hesab edirəm ki, bizim xalqımızın, dövlətimizin son illərdəki ən mühüm nailiyyətlərindən biri odur ki, nəinki hansısa münaqişəyə, hətta azərbaycanlılar tərəfindən digər xalqlara

[119-120]

və ya müsəlman dini tərəfindən xristianlığa və əksinə, xristian dini, yəhudi dini tərəfindən müsəlman dininə pis yanaşılması hallarını tamamilə aradan qaldıra bilmişik.

Bu, Azərbaycanın reallığıdır. Bu baxımdan, hesab edirəm, biz cəsarətlə deyə bilərik ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, YUNESKO-nun tolerantlığa nail olmaq barədə çağırışını uğurla həyata keçiririk. Bununla belə, mən məhz bu gün sizinlə görüşmək qərarına gəldim, deyim ki, yaxşı - onsuz da yaxşıdır, ancaq həmişə yaxşı olması üçün, sabah bugünkündən daha yaxşı olması üçün biz nə etməliyik.

Əlbəttə, Azərbaycanda mövcud olan millətlərarası, dinlərarası, etnik vəziyyət yüksək qiymətə layiqdir. Bu, hamının – həm azərbaycanlıların, həm rusların, həm ukraynalıların, həm yəhudilərin digər millətlərdən olan insanların, o cümlədən bizim dini konfessiyaların – Azərbaycanda başlıca dinimiz olan islam dininin, xristian-pravoslav, - yəhudi dinlərinin səyləri ilə əldə edilmişdir. Hesab edirəm ki, bizim nəinki əldə olunmuş nailiyyətləri möhkəmləndirməyə, həm də daha çox iş görməyə və bütün dünyaya nümayiş etdirməyə imkanımız var ki, əhalisinin əksəriyyəti baxımından müsəlman ölkəsi olan Azərbaycanda həqiqətən demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulur, burada dünyəvi cəmiyyət artıq formalaşmışdır, tolerantlıq prinsipi nəinki mövcuddur, həm də hakim mövqə tutur.

Siz bilirsiniz, son vaxtlar müəyyən hallar olub ki, bizim inzibati orqanlar bəzi dinlərin, o cümlədən lüteran, apostol məzhəblərinin nümayəndələrinə qarşı bəzi inzibati tədbirlər görüblər. Yəni, bəziləri hesab edib ki, baptistlərin, daha hansısa sektanın ayrı-ayrı nümayəndələri azərbaycanlıları bu dinə döndərməyə, başqa sözlə, müsəlmanı xristian, baptist, katolik, nə bilim, daha nə etməyə cəhd göstərirlər. Açıq deyirəm, bu işdə ciddi səhvlərə yol verilmişdir.

Mən bunu eşidəndə, xüsusən də Amerika Birləşmiş Ştatlarının bəzi konqresmenlərindən, Azərbaycanın böyük dostu, ABŞ senatoru Braunbekdən mənə bu hallarla əlaqədar narahatlıq bildirən

[120-121]

məktublar gələndə Təhlükəsizlik Şurasının xüsusi iclasını çağırdım. Müvafiq rəhbər işçiləri dinlədim, vəziyyətlə tanış oldum, lazımı göstərişlər verdim. Göstərişlər isə ondan ibarətdir ki, insan azaddır, insan azadlığı bütün sahələrdə azadlığın olmasını nəzərdə tutur. Biz şəxsiyyət azadlığını Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin başlıca amili elan etmişik. Demokratikləşdirmə və demokratik dövlət quruculuğu, demokratik cəmiyyətin formalaşdırılması hər şeydən öncə şəxsiyyət azadlığını, insan azadlığını, söz azadlığını, mətbuat azadlığını, bir sözlə, bütün insan azadlıqlarını, dini etiqad azadlığını, vicdan azadlığını nəzərdə tutur. İnsan azaddır. Hansı Allaha sitayiş etmək istəyirsə, qoy ona da sitayiş etsin. İnsanı bir dindən başqa bir dinə keçməyə məcbur etmək olmaz. Əgər insan özü daxilən bunu istəyirsə, onda bunu heç kim ona qadağan edə bilməz. Mən doğru deyirəm, ya yox? Siz mənimlə razısınızmı?

C a v a b : Razıyıq.

Heydər Əliyev: Ona görə də mən tədbirlər gördüm və göstəriş verdim. Hesab edirəm ki, belə səhvlərə yol verilməyəcəkdir.

Amma bunun özü Azərbaycandakı iri konfessiyalar arasında baş vermir – siz, onların liderləri buradasınız. Həmin hallar hansısa xırda sektalar, yaxud onlara bənzər qruplarla bağlıdır, ancaq bu, nədənsə, kimisə narahat edir. Doğrudur, bəziləri mənə deyirdilər ki, həmin sektalardan tək-təkləri gəncləri tək-cə bu məqsəd üçün deyil, sonradan onları hansısa pis işlər görməyə göndərmək üçün cəlb edirlər ki, müəyyən cinayətlər törətsinlər, yaxud terrorçu olsunlar və sair. Hesab edirəm ki, əvvəla, din çətin ki, bu işlə məşğul ola bilsin, ikincisi isə, əgər hətta bu baş versə də, onda biz vicdan azadlığına qarşı deyil, məhz ona qarşı mübarizə aparacağıq. Vicdan azadlığı toxunulmazdır.

[121-122]

Bu fakt barədə ona görə deyirəm ki, siz yəqin ki, bilirsiniz, xüsusən də ona görə ki, bu, bir qədər yayılmışdır, əks-sədası Birləşmiş Ştatlardan mənə gəlib çatmışdı. Həm də ona görə deyirəm ki, siz bilirsiniz, mən sizə şərh etdiyim mövqelərdə, prezident seçildikdən sonra and içdiyim mövqelərdə dururam və bundan sonra da duracağam. Həmin faktlar Azərbaycanda azadlıq – şəxsiyyət azadlığı, vicdan azadlığı haqqında ümumi vəziyyəti, tolerantlığın vəziyyətini xarakterizə edə bilməz.

Bir daha demək istəyirəm ki, tolerantlıq geniş anlayışdır. O, tək-cə dinlərin bir-birinə dözümlülüyü deyil, həm də bir-birinin adətlərinə, mənəviyyətinə dözümlülük, mədəniyyətlərə dözümlülük deməkdir. Mədəniyyətlərə dözümlülüyə gəldikdə isə, burada, ümumiyyətlə, dözümlükdən söhbət gedə bilməz. Deyək ki, azərbaycanlıların rus mədəniyyətinə, Qərb mədəniyyətinə, yəhudi mədəniyyətinə məhəbbətindən və ya əksinə söhbət gedə bilər. Mən bilirəm ki, vaxtilə İsrailə köçüb getmiş bakılılar, Azərbaycan vətəndaşları orada "Bakılı" adlanan böyük cəmiyyət yaradıblar. Onlar bir yerə yığılır, Azərbaycan mahnıları oxuyurlar, Azərbaycan musiqisi, muğamları səslənir. Yaxud da bilirəm ki, bizim muğamımızı, musiqimizi Gürcüstanda olduqca çox sevirilər. Təəssüf ki, biz Ermənistanla münafişə vəziyyətindəyik. Hesab edirəm ki, nə vaxtsa biz bu münafişəni də aradan qaldıracağıq. Ermənistanda Azərbaycan musiqisinin erməni musiqisindən daha çox sevildiği vaxtlar yadımdadır. Toylarda, adətən, Azərbaycan musiqisi, Azərbaycan rəqsləri ifa olunardı. Ümumiyyətlə, bütün bunlar dözümlülük çərçivəsindən çox kənara çıxır, bu, artıq mədəniyyətlərin dotsluğu, mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı əlaqəsidir.

Yenə deyirəm, bunlar hamısı Azərbaycanda müxtəlif millətlərdən olan insanların uzun illər ərzində yaşamasının müsbət nəticəsidir. Bu, tək-cə XX əsrdə deyil, həm də XIX əsrdə, keçmiş dövrlərdə də olmuşdur. Ancaq indi, Azərbaycanın 8 ildən artıq bir müddətdə müstəqil dövlət olduğu vaxtda bunun

[122-123]

xüsusi əhəmiyyəti var. Çünki, şübhəsiz, hər bir müstəqil dövlət milli mədəniyyətinin, milli dilinin, milli adətlərinin və s. prinsiplərini inkişaf etdirir və təkmilləşdirir. Bu təbiidir. Amma bu, heç də başqa dillərə, başqa dinlərə, əqidələrə, başqa mənəviyyətlərə, adətlərə, necə deyirlər, müqavimət göstərməməlidir.

Mən şadam ki, Azərbaycanda belə əlverişli vəziyyət var. Təkrar edirəm, buna hamımız birlikdə, birgə səylərlə nail olmuşuq. Bu gün, gözümlülük günündə mən sizi salamlayıram. Demək istəyirəm ki, biz bundan sonra da bu şəraiti inkişaf etdirəcək və dərinləşdirəcəyik. Dözümlülük günü münasibətilə sizi təbrik edirəm.

H a c ı A l l a h ş ü k ü r P a ş a z a d ə (*Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri şeyxülislam*):
Bismillahir-rəhmanir-rəhim!

Cənab prezident! Bu gün bizim buraya bu tərkibdə gəlməyimizin elə özü müstəqil Azərbaycanımızda dini qarşıdurmanın yox, aramızda çox yaxşı münasibətlərin olduğunu göstərir. Bu dostluq münasibətləri gündən-günə genişlənilir. Bizim bir-birimizə çox köməyimiz dəyir. Hətta elə məsələlər var ki, biz birlikdə yığılıb bunları aradan qaldıra bilirik. Məsələn, bu məsələlər xristianlığa və ya yəhudiliyə aid olanda da biz yığılıb onları həll edirik.

Mən deyərdim ki, indi dünyada elə ölkə yoxdur ki, bayramlarda, moizə olanda orada bir məsciddə həm müsəlman, həm xristian, həm də yəhudi bir yerə toplaşsın. Yaxud şeyxülislam gedib kilsədə çıxış etsin, bir yerdə dualar oxunsun. Bunu bizim Azərbaycanımızda görmək olar. Mən tam qətiyyətlə deyirəm ki, bunu başqa yerdə görmək çətinidir. Ərəb ölkələrində nə qədər müsəlman dövləti olsa da, bugünkü gündə onlarda bunu görmək çox çətinidir.

Azərbaycanda hətta xırda dini icmalar da diqqətdən kənarda qalmır. Məsələn, elə bu gün də hər üç

[123-124]

yəhudi icmasının – dağ yəhudilərinin, Avropa yəhudilərinin və gürcü yəhudilərinin nümayəndələri burada iştirak edirlər. Dini icmanın böyük – kiçikliyinə asılı olmayaraq, hamı vicdan azadlığı hüquqlarından tam istifadə edir. Bu sahədə bizim hüquqlarımız tam təmin olunur.

İndi daxildə qarşıdurma yaratmaq istəyən, Azərbaycanda vicdan azadlığı olmadığı barədə xaricdə yalan məlumatlar yaymağa çalışan bəzi şəxslər var. Onlar ölkəmizdə demokratiyanı, hətta bugünkü həyatımızı görmək istəmirlər.

Mən Sizə açıq deyim ki, hazırda Azərbaycanda sünni-şie məsələsi yoxdur. Halbuki dünyanın başqa yerlərində bununla bağlı çox çətinliklər yaranır, qarşıdurmalar var. Ümumiyyətlə, ölkəmizdə məhzəblər arasında çəkişmələr yoxdur. Bütün bunlar isə Sizin rəhbərliyiniz, siyasətiniz, göstərdiyiniz yol, habelə Azərbaycan xalqının özünün mentaliteti sayəsində mümkün olmuşdur.

Bəzi sektaların Azərbaycana gəlməsindən və bəzilərinin onlara olan münasibətindən danışsaq, kimisə məcburən müsəlman – şiə və ya sünni etmək olmaz, buna heç bir qanunda icazə verilmir.

H e y d ə r Ə l i y e v : Məcburən ola bilməz axı!

H a c ı A l l a h ş ü k ü r P a ş a z a d ə : Ona görə buraya gələn bəzi adamlar, - hansılar ki, Avropadan müdafiə olunurlar, - ayrı-ayrı ailələrin çətinliklərindən istifadə edərək onları xristianlığa, yaxud başqa dinə keçməyə məcbur edirlər. Belə hallar olubdur. Mən onların dediklərinin hamısı ilə razı deyiləm. Baxın, hansı müstəqil dövlətdə son vaxtlar yeni bir yeparxiya yaranıb? Gürcüstandamı, Özbəkistandamı, Qazaxıstandamı, Türkmənistandamı, Ermənistandamı yaranıb? Azərbaycanda xristian kilsəsinin yeni bir yeparxiyası yaranmasının özü sübut deyilmi ki, burada xristian-müsəlman, rus-azərbaycanlı söhbəti yoxdur?!

[124-125]

20 Yanvar hadisələri zamanı Qorbaçov bu damğanı bizə vurmuşdu, ona lazım idi desin ki, guya burada islam ekstremizmi vardır. Şəhidlər xiyabanında uyuyanların arasında azərbaycanlılarla yanaşı, yəhudi də, rus da, tatar da var. Biz onları rus kilsəsi ilə birlikdə dəfn etdik. Kilsənin nümayəndəsi orada çıxış edəndə azərbaycanlılardan bir nəfər də ağır söz demədi. Sovet rejimi, onun başında duran Qorbaçov isə bizi bütün dünyaya ekstremist kimi göstərmək istəyirdi.

Bizi bu gün belə qələmə vermək istəyənlər var. İslama qarşı belə münasibət indi də var. Qoy bütün dünya bilsin və mən prezidentim kimi Sizə də deyirəm: bizim Allahımız və Quranımız var. Biz hər hansı dövlətin siyasətini qəbul etməyəcəyik. Bizim Azərbaycan dövlətimiz var, öz mədəniyyətimiz, islam əqidəmiz var. Biz öz milli adətlərimiz, ənənələrimizlə islam qayələrinə çatacağıq. Başqa dövlətlərin o şəkildə islami havadarlığı da bizə lazım deyil, bunu istəmirik.

Xristian və yəhudi dinlərindən olanlar bizim qardaşlarımızdır. Çünki Quran bunu bizdən tələb edir. Orada deyilir ki, Allaha iman gətirən bütün adamlar qardaşdirlar. Əgər biz Adəm-Həvva ailəsindəniksə və Musaya, İsayə, Məhəmməd Əleyhissələmə iman gətiririksə, hamımız qardaşdır.

Cənab prezident, mən Sizi başa düşürəm və çox minnətdarlığımı bildirirəm ki, bizi qəbul edib bu qardaşlığı daha da möhkəmləndirməyi tapşırırsınız. İnanın ki, inşallah, bu qardaşlıq davam edəcəkdir. Siz çox yaxşı dediniz ki, bəzən xırda şeylər olur. Əsas odur ki, bizim birliyimiz, inamımız və imanımız var, müqəddəs kitablarımız – Quran, Tövrat, İncil var. Bunlara əsaslanaraq islamın və başqa dinlərin bizə buyurduqlarını, inşallah, yerinə yetirəcəyik. Çünki Allah-təala bizə əmr edib ki, hamınız birlikdə Allahın nurundan yapışın və ondan ayrılmayın. Söz veririk ki, bundan sonra da belə olacaqdır.

H e y d ə r Ə l i y e v : Sağ olun, şeyx.

[125-126]

A l e k s a n d r (Rus Pravoslav Kilsəsi Bakı və Xəzəryanı Yeparxiyasının yepiskopu): Zati-aliləri, çox hörmətli cənab prezident!

İcazə verin, bu görüşə imkan yaratdığınıza görə Sizə dərin minnətdarlığımı bildirim və hazırda Azərbaycanda mövcud olan müasir dini həyatın problemləri barəsində fikrimi söyləyim.

Azərbaycan xalqı həqiqətən çox tolerantlı xalqdır. Bu ilin yanvarında Moskvada mənə Bakı və Xəzəryanı yepiskopu rütbəsi verilərkən söylədiyim xüsusi nitqdə bunu vurğulamışam. Bu gün burada eşitdiklərimizə əsasən inamla demək olar ki, BMT-nin, YUNESKO-nun elan etdiyi bu bayram – tolerantlıq günü həm də Azərbaycanın milli bayramıdır. Çünki tolerantlıq Azərbaycan xalqının özünəməxsus, xarakterik xüsusiyyətidir.

Bizim Azərbaycanda dini həyatın problemlərinə Sizin belə dərinlərdən diqqət yetirməyiniz məni çox sevindirdi. Başqa cür ola bilməzdi. Sizin kimi müdrik bir siyasətçi Azərbaycan Respublikası xalqının həyatının bu sahəsinə də diqqət yetirməyə bilməz.

Son vaxtlar ərzində baş vermiş hadisələr ilk növbədə onu göstərir ki, Azərbaycan hökuməti vicdan azadlığına, dini etiqad azadlığına əməl olunması prinsipləri üzərində həqiqətən möhkəm dayanır. Bir çox din xadimlərinin onilliklər ərzində mübarizə apardığı məsələlər Azərbaycanda təkcə kağız üzərində bəyan edilmir, həm də həyatda yerinə yetirilir, Azərbaycan Respublikasının ictimai həyatının əsl qanunudur. Azərbaycanda pravoslav kilsəsinin nümayəndəsi kimi, mən buna şahidlik edə bilərəm.

Təəssüf ki, mövcud qanunun çərçivəsindən kənara çıxan bəzi hadisələr son vaxtlar bizim dini həyatımızda xoşagəlməz ovqat yaratmışdır. Lakin zənnimcə, baş vermiş və dini həyatımıza müəyyən

[126-127]

uyğunsuzluq gətirmiş həmin hadisələrin Azərbaycan ərazisində yayılmış ənənəvi dinlərə heç bir dəxli yoxdur. Çünki Azərbaycanda ənənəvi dünya dinləri liderlərinin qarşılıqlı ünsiyyəti, həm də təkcə onların deyil, sırası dindarların ünsiyyəti göstərir ki, Azərbaycanda dini dözümlülüyə və dini həyatımızın bu sahəsindəki qanunvericiliyin əsas normalarına əməl olunur.

Amma kütləvi informasiya vasitələri həmin hadisələrə, o cümlədən lüteran icmasında və daha haradasa baş vermiş hadisələrə ayrı cür don geyindirməyə çalışmışlar. Bəzən bizə də müraciət edir və buna bənzər hadisələri şərh etməyimizə cəhd göstərirdilər. Mən cavab verməli olurdum ki, kütləvi informasiya vasitələrinin siyasi şərhçisi deyiləm, cənab prezidentin hərəkətlərinin şərhçisi deyiləm - bundan ötrü

prezidentin mətbuat katibi var. Həmin məsələlər barəsində bu gün Sizin dedikləriniz də sübut edir ki, Siz bu problemlərin ədalətli həllinə çox böyük maraq göstərmisiniz.

Mən Sizə həm öz şəxsi minnətdarlığımı, həm də dindar pravoslav xristianların, - təkcə pravoslavların deyil, bizdə xristian məzhəbləri çoxdur, molokanlar, baptistlər, adventistlər də var, - digərlərinin də dərin minnətdarlığını bildirmək istəyirəm. Bizim Azərbaycan Respublikasında onların hamısı eyni hüquqlardan istifadə edirlər və Azərbaycan Respublikasının dini etiqad azadlığı haqqında qanunvericiliyi müxtəlif dinlərin nümayəndələrinə eyni dərəcədə şamil olunur.

Cənab prezident, biz bilirik ki, İstanbula zirvə görüşünə gedirsiniz, orada həm Avropa, həm də Asiya dövlətlərinin müasir siyasi həyatının bir çox problemləri həll ediləcəkdir. Sizin zəhmətinizə Allahdan kömək diləyir və arzu edirəm ki, zirvə görüşündə bu problemləri uğurla və Azərbaycan Respublikası üçün faydalı şəkildə həll etməyinizə Tanrı özü yardımçı olsun.

Siz burada əmin-amanlığın bərqərar olması, xalqın rifahının yüksəlməsi, insan hüquqlarına dair

[127-128]

əsas beynəlxalq normaların Azərbaycan Konstitusiyasında öz ifadəsini tapması üçün çox iş görmüsünüz. Arzu edirəm ki, Siz bu dəfə də, İstanbul zirvə görüşündə Azərbaycan xalqının nümayəndəsi və Azərbaycan Respublikasının başçısı missiyanızı uğurla yerinə yetirəsiniz və Azərbaycan həmin toplantıda əldə olunacaq xeyirxah bəhrələrdən istifadə edə bilsin. Sizə təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun.

Semyon İxillov (*Dağ Yəhudiləri Dini İcmasının başçısı*): Çox hörmətli cənab prezident, zati-aliləri!

Biz çox mütləssir olduq ki, Siz məhz belə bir gündə, belə ciddi konfransa – zirvə görüşünə getmək ərəfəsində, YUNESKO-nun elan etdiyi dözümlülük günündə bizi dəvət etməyə və tolerantlıq mövzusunda söhbətə vaxt tapmısınız. Tolerantlıq ciddi məsələdir.

Azərbaycanda yaşayan yəhudilərin hüquqları heç vaxt nə rəhbərlik tərəfindən, nə də sadə insanlar tərəfindən pozulmamışdır, biz həyatımızda antisemitizmin nə olduğunu heç zaman bilməmişik.

Bizim işimizə gəldikdə isə, əsas konfessiyalar dostluq şəraitində fəaliyyət göstərirlər. Onlar islama etiqad edən şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətlərinin, pravoslavlığa etiqad edən möhtərəm Aleksandr ata həzrətlərinin və bizim - iudaizmə etiqad edən yəhudilərin şəxsində təmsil olunmuşlar. Həqiqətən də şeyximiz başda olmaqla, bizim fəaliyyətimizdə hər şey elə əlaqələndirilmişdir ki, heç yerdə və dünyanın heç bir şəhərində belə dostluq, həmrəylik yoxdur. buraya kim gəliyə gəlsin – istər ATƏT-dən, istərsə də digər nümayəndə heyətləri, hətta Amerikadan, İsraildən, başqa ölkələrdən gələn yəhudi nümayəndə heyətləri sadəcə heyrətlənirlər, bəziləri isə heyran qalırlar. Zənnimcə, bunun arxasında hansısa həsəd də var. Tamamilə mümkündür.

[128-129]

Başqa bir cəhəti də vurğulamaq istəyirəm. Əgər hansısa bir məsələ qalxırsa, hansısa icmanın daxilində kiçik münaqişə yaranırsa, biz, şeyx başda olmaqla, yığışır və bunları dərhal həll edirik. Siz bir dəfə belə bir fikir demişdiniz: Mən Azərbaycanda din sarıdan məsələsi və ya hansısa münaqişə olursa, üçü bir yerə yığışır, müzakirə edirlər və hər şey qaydasına düşür. Siz bunu demisiniz və həqiqətən də belədir. Allaha şükürlər olsun ki, bizdə hər şey belə yaxşıdır.

Hesab edirəm ki, heç bir ölkədə, hətta keçmiş SSRİ ərazisində heç bir prezident vaxt tapmaz, xatırlamaz ki, tolerantlıq nədir, xüsusən belə ciddi səfər ərəfəsində din xadimlərini dəvət etməz, bu mövzuda danışmaz. Zənnimcə, bu, bizim həmişə və indi də inandığımız cənab prezidentimizin böyük üstünlüyüdür. Biz yəhudilər bir nəfər kimi Sizə səs vermişik. Nə üçün? Ona görə ki, Sizin siyasi xəttinizi başa düşürük, belə xətt zəruridir. Əslində biz də elə bununla yaşayıyıq.

Biz inanırıq ki, Siz Türkiyəyə zirvə görüşünə gedərkən Lissabon sammitindən olduğu kimi, oradan da sevinclə qayıdacaqsınız. Xatirimdədir, o zaman çox böyük sevinc vardı, Siz bu barədə çox danışmışınız. Ancaq istərdik ki, bu sevinc indi Lissabon sammitindəkindən daha yaxşı olsun. İstəyirik ki, hər şey Azərbaycanın xeyrinə qurtarsın, torpaqlarımız geri qayıtsın.

Bilirik ki, Qarabağ məsələsi Sizin üçün ən ağır məsələdir. O, çox mürəkkəbdir. Aydınır ki, onu belə asanlıqla həll etmək olmaz, bundan ötrü illər lazımdır. Bəlkə də həmin il gəlib çatıb, ola bilsin, insanlar, nəhayət, başa düşəcəklər ki, bir milyondan artıq adam qeyri-insani şəraitdə, çadırlarda yaşaya bilməz. Ola bilsin tolerantlıq sözünü onlar da yaxşı mənada başa düşəcəklər. Çox istəyirik ki, bu məsələ, nəhayət, həll edilsin. Mən çox istəyirəm ki, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqlar biz yəhudilər kimi inansınlar ki, Qarabağ məsələsi yaxın gələcəkdə həll olunacaq və qaçqınlarımız öz evlərinə, doğma ocaqlarına qayıdacaqlar. Zənnimcə, onda hər şey şəhərdə də, kənddə də qaydasına düşəcəkdir.

[129-130]

Ən başlıcası odur ki, Siz heç vaxt hiss etməmişiniz və eşitməmişiniz ki, dini zəmində bizim hansısa münaqişəmiz olsun. Bu, heç vaxt olmayıb və zənnimcə, heç zaman da olmayacaqdır. Çünki bizə Sizin kimi prezident və şeyxülislam Allahşükür Paşazadə həzrətləri kimi insan başçılıq edir.

Cənab prezident, mən Sizə çox minnətdaram. İlk növbədə ona görə ki, Siz bizim hamımıza eyni gözlə baxırsınız. İstər yəhudilərin, istərsə də hər hansı başqa millətin bayramı olsun, Siz bunlardan heç

birini unutmur, bizi həmişə təbrik edirsiniz. Elə bir hal olmayıb ki, hansısa bir tədbirdə Siz bizimlə salamlayıb görüşməyəsiz, soruşmayasınız ki, işləriniz necədir, nə kimi yeniliklər var? Allaha şükür, hər şey yaxşıdır və biz həmişə vəziyyətimizə görə fəxr edirik. Camaatın gözü qarşısında, o cümlədən səfirlərin də iştirak etdikləri tədbirlərdə hər dəfə bizə müraciət etməyiniz bizdə fərəh hissi doğurur.

Çox sağ olun. Sizə yaxşı yol arzulayırıq. Allahın köməyi ilə xoş xəbərlərlə qayıdın, biz Sizi qarşılayacağıq.

M i x a i l B e k k e r (*Avropa Yəhudiləri Dini İcmasının başçısı*): Zati-aliləri, əziz Heydər Əlirza oğlu!

Avropa yəhudiləri icması Sizə Mustafa Kamal Atatürk adına Beynəlxalq Sülh Mükafatının təqdim olunması münasibətilə Sizi təbrik edir. Bu, siyasi lider kimi Sizin görkəmli xidmətlərinizin şəxsiz etirafı və bizim dövlətimizin beynəlxalq nüfuzunun şəxsiz etirafı deməkdir.

Müdrük və düşünülmüş milli siyasətinizə görə Sizə minnətdarıq. Siz bilirsiniz ki, Avropa yəhudiləri uzun müddət müxtəlif ölkələrdə təqiblərə və zülmə məruz qalıblar. Biz yalnız Azərbaycanda, yəhudilərə həmişə səmimi münasibət göstərilən ölkədə özümüzlə əsl vətən tapmışıq.

Azərbaycan həmişə çoxmillətli dövlət olub və olacaqdır. Azərbaycanda həmişə müxtəlif millətlərin

[130-131]

nümayəndələri yaşayıb və yaşayacaqdır. Bizim tolerantlığı öyrənməyə ehtiyacımız yoxdur, bilirik ki, Azərbaycan xalqı digər xalqlara qarşı həmişə tolerantlı olmuşdur. Biz, sadəcə, müxtəlif xalqlar, müxtəlif konfessiyalar və mədəniyyətlər arasındakı bu dostluq, əməkdaşlıq ənənələrini inkişaf etdirməliyik.

Siz «Bakılı» cəmiyyəti haqqında danışdınız. Bəli, bizim belə bir dairəmiz, bakılı deyilən camaatımız yaranmışdır. Zənnimcə, belə şey heç yerdə yoxdur. Keçmiş Sovet İttifaqı ərazisində bəlkə də yalnız odessalı və mən dediyim kimi, bakılı ola bilər. Bu iki «millət» dünyanın bütün ölkələrində xüsusi hörmət bəsləyirlər. Yəhudilər «Bakılı» cəmiyyətini ona görə yaradıblar ki, onlar həqiqətən Bakını xatırlayırlar, Azərbaycana doğrudan da kömək etmək istəyirlər və bütün qüvvə və imkanlardan istifadə edərək kömək göstərirlər.

Mən «Bakılı» cəmiyyətinin qəzetini oxumuşam, Nyu-Yorkda çıxan, Birləşmiş Ştatların digər yerlərində çıxan qəzetləri oxumuşam. Hazırda Azərbaycandakı yəhudilər haqqında kitab yazıram, material toplayıram, həmin qəzetlər evimdədir. Hamı Azərbaycan xalqına çox səmimi və çox dostcasına yanaşır, çünki Azərbaycan xalqı özü hamıya belə münasibət bəsləyir. Azərbaycan xalqı digər xalqlara daim belə yaşmış, başqa xalqın ağrı-acısını həmişə başa düşmüşdür. Bu, bizim üçün, yəhudilər üçün çox qiymətli, çox vacibdir. Çünki biz tez-tez əzab çəkmişik, ona görə də başqalarının əzablarının nə demək olduğunu bilirik.

Biz inanırıq ki, regionumuzda sülh olacaqdır. Sülhün bərqərar olması ilə təkəcə Azərbaycanın deyil, həm də bizimlə qonşu olan bütün dövlətlərin tərəqqisi başlanacaq, Azərbaycan ərazisində yerləşən bütün cəmiyyətlərin, icmaların tərəqqisi başlayacaqdır. Biz Azərbaycanın həmişə məşhur olan mədəniyyəti, elmi və incəsənətinin yenidən yüksəlişini görəcəyik. Ümid edirik ki, bu, baş verəcəkdir.

[131-132]

Biz İstanbul səfərində Sizə yaxşı yol arzulayır, böyük uğurlar diləyirik. Arzu edirik ki, regionumuzda, nəhayət, sülh olsun. Hər şeyə görə çox sağ olun.

M a r k P a l a q a ş v i l i (*Gürcü Yəhudiləri Dini İcmasının başçısı*): Hörmətli Heydər Əlirza oğlu, həmişə olduğu kimi, söz demək üçün mənə çox az vaxt qalır. Biz, o cümlədən də mən burada, Sizin görüşünüzdə olduğumuza, təbriklərinizi eşitdiyimizə görə Sizə minnətdarıq. Biz özümüz də çox şey demək istəyirik. Hər halda, mən istəyirəm ki, belə görüşlər digər dövlətlər üçün etalon, nümunə olsun. Qoy hamı bizə baxsın, bizə həsəd aparsın və heç olmasa, nəyisə təkrar edə bilsinlər. Bu, bizim fəxarətlərimizdən biri olardı.

Mən Bakıda doğulmuşam və 65 illik həyatımda heç bir pozuntu, ekstremizm, antisemitizm və s. hiss etməmişəm. Ona görə də Azərbaycanda yaşayan gürcü yəhudiləri adından Sizə bir daha dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Habelə ümid edirəm ki, biz əldə etdiklərimizlə kifayətlənməyəcək, daim irəliləyəcəyik.

Sizə yaxşı yol olsun, respublikamız üçün zəruri bütün təşəbbüsləriniz və yaxud arzularınız yerinə yetsin. Çox sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli dostlar, əvvəla, ümumən və o cümlədən Azərbaycanda dinin vəziyyəti, ölkəmizdə ictimai-siyasi şərait haqqında çox qiymətli sözlərinizə, çox qiymətli fikirlərinizə görə sağ olun.

Bilirəm ki, siz həmişə bizim xəttimizi dəstəkləyirsiniz, həmişə obyektiv və ədalətli mövqe tutursunuz. Yəni Siz bizim xəttimizi kor-koranə dəstəkləmirsiniz, məhz obyektivlik, ədalətlik mövqeyindən dəstəkləyirsiniz. Əminəm ki, biz sizinlə bundan sonra da belə əməkdaşlıq edəcəyik.

Mən məmnunam ki, biz bu gün görüşə bildik. Siz doğru dediniz, mən sabah İstanbula uçuram. Məsələlər olduqca çoxdur. Bu gün mənim bir dəqiqə də vaxtım yoxdur, elə əvvəlki günlərdə də olmamışdır. Ancaq dünən

toplamağa çalışsınlar. Mənə dedilər ki, şeyxülislam xaricə gedir. Dedim ki, əgər mümkündürsə, qoy bir gün gözləsin, biz görüşək. Çünki məhz bu gün görüşmək, danışmaq, bugünkü sözlərimizi demək lazım idi.

Mən Azərbaycanın dövlət təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək üçün hər şey edirəm. Bu sülhdür. Mən hər şey edirəm ki, Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə aradan qaldıraq, işğal olunmuş torpaqları sülh yolu ilə azad edək, vətəndaşlarımızı – azərbaycanlıları öz doğma yerlərinə qaytaraq. Sülh isə tolerantlığın ən başlıca amilidir. Mən bunu edirəm və edəcəyəm, ümidvaram ki, biz qarşıya qoyduğumuz məqsədə nail ola biləcəyik. Biz həmişə sizin də dəstəyinizdən, sizin dualarınızdan istifadə etmişik. Hesab edirəm ki, sizin bugünkü, İstanbula ATƏT-in zirvə görüşünə yola düşməyim ərəfəsindəki dualarınız bu və bir çox başqa məsələləri həll etməkdə mənə kömək olacaqdır.

Hamınıza təşəkkür edirəm. Hamınıza cansağlığı arzu edirəm. Siz öz dini icmalarınıza – həm müsəlmanlara, həm xristianlara, həm yəhudilərə və başqa icmaların hamısına mənim bugünkü sözlərimi çatdırın, mənim hörmət-ehtiramımı, səmimi salamlarımı çatdırın. Sağ olun.

**ATƏT- in ÜZVÜ OLAN ÖLKƏLƏRİN DÖVLƏT VƏ
HÖKUMƏT BAŞÇILARININ NÖVBƏTİ ZİRVƏ
GÖRÜŞÜNDƏ İŞTİRAK ETMƏK ÜÇÜN
TÜRKİYƏNİN İSTANBUL ŞƏHƏRİNƏ
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL
BİNƏ HAVA LİMANINDA YERLİ VƏ XARİCİ
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

17 noyabr 1999-cu il

S u a l: Cənab prezident, qardaş Türkiyə Respublikasına növbəti səfəriniz barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Mən qardaş Türkiyə Respublikasına həmişə çox böyük həvəslə və məhəbbət hissi ilə gedirəm. Çünki bu, bizim üçün dost ölkədir. Mən çox məmnunam ki, XX əsrin sonunda ATƏT-in zirvə görüşü məhz Türkiyədə – İstanbulda keçirilir. Bu, türk dünyası üçün və Türkiyə Cümhuriyyəti üçün, eləcə də bizim üçün çox böyük, əlamətdar hadisədir. Xalqımız, türk xalqı bununla fəxr edə bilər.

Məqsədimiz aydındır – zirvə görüşündə iştirak etməkdir. Bilirsiniz ki, ATƏT-in zirvə görüşü dünya beynəlxalq təşkilatlarının ən mötəbər görüşlərindən hesab olunur. Çünki ümumiyyətlə, ATƏT 25 il bundan öncə yarandıqdan indiyə qədər həqiqətən, dünyada həm sülhün, həm təhlükəsizliyin, həm də insan haqlarının qorunması, demokratiyanın inkişafı üçün çox böyük səylər qoyur və bu prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün həddən artıq fəaliyyət göstərir.

Ona görə də Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq inkişaf etməsi, ümumiyyətlə, bu təşkilatda olması və zirvə görüşündə iştirak etməsi – dünyanın ATƏT-ə daxil olan ölkələrinin dövlət başçıları, nümayəndə heyətləri ilə birlikdə iştirak etməsi, əlbəttə ki, bizim millətimiz üçün, Azərbaycan xalqı üçün

[134-135]

çox əhəmiyyətlidir. Biz bununla fəxr edə bilərik. Biz fəxr edə bilərik ki, ölkəmiz, millətimiz, dövlətimiz müstəqildir və biz müstəqil dövlət olaraq dünyanın böyük dövlətləri ilə bərabər hüquqda belə bir təşkilatdayıq və bu təşkilatın zirvə görüşündə onlarla bərabər hüquqda iştirak edəcəyik. Məqsəd bundan ibarətdir.

Orada müzakirə olunacaq məsələlər məlumdur. Mən bu yaxınlarda bir qrup yazıçı və şairlə görüşümdə də bu barədə demişəm. Hər halda ATƏT-in üçüncü zirvə görüşüdür ki, mən Azərbaycanı təmsil edirəm. Birinci zirvə görüşü 1994-cü ilin dekabr ayında Budapeştdə, ikincisi 1996-cı ilin dekabr ayında Lissabonda – Portuqaliyada olmuşdur. Nəhayət, indiki görüş İstanbuldadır. Çox məmnunam ki, Azərbaycan təmsil olunubdur. Azərbaycanın prezidenti kimi, mən Azərbaycanı təmsil edəcəyəm və əvvəlki zirvə görüşlərində olduğu kimi, Azərbaycanın milli mənafeələrinə aid olan məsələlərin, şübhəsiz ki, həyata keçirilməsinə nail olacaq və nail olmağa çalışacağam. Azərbaycanın milli mənafeələri tamamilə qorunacaqdır.

S u a l: Cənab prezident, Azərbaycan bu görüşdən nə gözləyir?

C a v a b: Hazırda bütün Avropa nə gözləyirsə, Azərbaycan da onu gözləyir. Çox şey gözləyir. Xartiya - Avropa regionunda sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, demokratiyanın, Helsinki sazişinin digər prinsiplərinin inkişafı üçün bir çox vacib müddəaları əks etdirən siyasi bəyannamə qəbul olunacaqdır. Yəni, çox şey gözlənilir.

S u a l: Cənab prezident, Bakı–Ceyhan boru kəməri haqqında anlaşma imzalanacaqmı?

C a v a b: Bakı–Ceyhan boru xətti ilə bağlı anlaşma üzərində bir ildir ki, çalışırıq. Bilirsiniz ki, beş ildir – 1994-cü ilin sentyabr ayından bəri Azərbaycan Bakı–Ceyhan boru xətti layihəsinin qəbul

[135-136]

edilməsində aparıcı rol oynayıb, hegemonluq edibdir və buna nail olubdur. Bir il bundan öncə Ankarada bəyannamə imzalanandan sonra biz çox iş görmüşük. Bizim nümayəndə heyəti bu il ərzində demək olar ki, qısa fasilələrlə iki-üç aylarla Ankarada, İstanbulda Türkiyə ilə, Gürcüstanla, xüsusilə Türkiyə ilə birlikdə bu müqavilənin hazırlanması üçün çalışıbdir. Bu iş başa çatıb və müqavilə orada imzalanacaqdır.

S u a l: Transxəzər təbii qaz kəməri ilə bağlı hansısa çərçivə anlaşması gözlənilirmi?

C a v a b: O da imzalanacaqdır.

S u a l: Cənab prezident, siz orada Azərbaycanın adi silahlar kvotasının artırılması məsələsini qaldıracaqsınız mı?

C a v a b: Sən mənə qulaq asdın. Biz dörd ildir bu məsələni qaldırırıq. Ancaq buna nail ola bilmirik, çünki heç bir ölkənin kvotası qaldırılmır. Mən o vaxt ilk dəfə açıqladım və bir daha sizə deyirəm

ki, Azərbaycanda olmuş hərc-mərclik, hakimiyyətsizlik, hakimiyyət uğrunda əsassız mübarizə Azərbaycanı belə bir faciəyə də düçar edibdir.

Bəli, 1992-ci ilin may ayında, Varşava paktı dağılandıqdan sonra NATO ilə Rusiya arasında danışıqlar aparılan zaman, şübhəsiz ki, Rusiya başçılıq edərək, MDB dövlətlərini Daşkəndə toplamışdı ki, Varşava paktında, o cümlədən Rusiyanın ərazisində olan silahların hansı ölkədə, hansı respublikada nə qədər saxlanması müəyyən edilsin.

Demək lazımdır ki, Azərbaycanın ekspertləri orada çox səmərəli fəaliyyət göstərmiş və yaxşı təkliflər hazırlamışdılar. Amma o vaxt Azərbaycanın dövlətçiliyi haqqında düşünüən yox idi. Mütəllibov cinayət etdi, hakimiyyətdən getdi. Tərəfdarları bir-iki ay çalışdılar onu hakimiyyətə gətirsinlər. Bir yerə toplaşmış Xalq Cəbhəsi, Müsavat, başqaları xalqın o dövrdə Azərbaycana qarşı olan ədalətsizliyə, sovet hakimiyyətinə, kommunist partiyasına qarşı qalxdığı bir zamanda bu fürsətdən istifadə edib hakimiyyəti

[136-137]

ələ keçirməyə çalışdılar. Bu hakimiyyət mübarizəsindən də kim uddu, kim uduzdu? Yenə də Azərbaycan uduzdu! Birincisi, Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət pozuldu, dağıldı, Azərbaycan bərhad bir vəziyyətə düşdü. İkincisi də, belə bir məsələ həll olunduğu zaman Azərbaycandan Daşkəndə normal bir nümayəndə heyəti, düşünülmüş təkliflərlə silahlanmış nümayəndə heyəti getmədi.

Bilirsiniz ki, may ayının 7-də ermənilər Şuşanı işğal etdilər, xatirinizdədir. Azərbaycanda böhran başlanmışdı, çünki hakimiyyətsizlik idi. May ayının 14-də Mütəllibovun tərəfdarları onu bir daha hakimiyyətə gətirdilər. Bəli, may ayının 15-də camaat, xalq toplaşdı, onu hakimiyyətdən qovdu və düz elədi. Amma o vaxtlar xalqın fikri, məqsədi ilə hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan və bu gün də o fikirlərindən hələ ki, daşınmayan insanlar hərəsi özü üçün düşünürdü. Millət haqqında, ölkəmiz, dövlət haqqında düşünüən yox idi.

Ona görə də Daşkəndə kim gedib, kim getməyib – heç kəsə məlum deyildir. İki-üç il bundan öncə biz bu məsələni araşdıranda tapa bilmirdik ki, oraya kim gedib və müqaviləyə kim imza atıbdır. İmzaya baxırıq, heç kəs tanıya bilmir. Biri deyir ki, Rəhim Qaziyevin imzasıdır. Abbas Abbasov, - o, indi bu adamlardan bizim yanımızda olandır, - boynuna aldı ki, oraya gedibdir. Bəs imza kimindir? Deyir, mənimki deyildir. Bəs kiminkidir? Bəlkə Rəhim Qaziyevindir? Rəhim Qaziyevin imzası ilə tutuşdurdular, dedilər ki, yox, onun imzası deyildir. Nəhayət, tapdılar ki, o vaxtlar Nazirlər Soveti sədrinin müavini olub, Əzizbəyov, - hamının yadından çıxmış bir adamdır, yəqin ki, müvəqqəti işləmiş adamdır, - o imza atıbdır.

Ən böyük əhəmiyyətli, dövləti əhəmiyyəti olan məsələni bu cür həll etməkmi olar? Belə nümayəndə heyəti ilə həll etməkmi olar? Ekspertlər indi də sağdır, onlar danışırlar ki, o vaxt təklif hazırlamışdılar ki,

[137-138]

Azərbaycanın ərazisi də, əhalisi də Cənubi Qafqazın o biri respublikalarından artıq olduğuna görə bizim kvota da artıq olmalıdır: 400, 415, 420. Buna da razılıq alınmışdı. Amma Rəhim Qaziyev gedib Qraçovla, filanla danışırdı ki, onlar bunu hakimiyyətə gətirsinlər. Mütəllibov Moskvanın xüsusi xidmət orqanlarının əli ilə yenidən hakimiyyətə gələ bilmişdi. Xalq Cəbhəsi, Müsavat və başqa bu kimi təşkilatlar da birləşib hakimiyyəti əldə etmək istəyirdilər. Hərəsi öz mənafeələrinə nail olmaq üçün millətin mənafeyini qurban verdilər.

O vaxtdan biz düşmüşük bu tələyə. Mən dedim, bir də sizə təkrar edirəm ki, dörd ildir bu barədə bizimlə danışıqlar aparırlar. Özü də Amerika Birləşmiş Ştatlarının yüksək nümayəndə heyətləri danışıqlar aparır. Üç il bundan qabaq, Lissabon zirvə görüşü ərəfəsində gəldilər, burada danışıqlar apardıq. Nəhayət, Lissabonda mənə müraciət etdilər. Biz buna razılıq vermədik. Amma sonra gördük ki, kvotanı qaldırmaq mümkün deyildir. Lakin adi silahlar haqqında müqavilə də imzalanmalıdır. Çünki imzalanmasa, bu, ola bilər, bizim region üçün daha böyük təhlükədir.

Siz bilirsiniz, Rusiya indi iddia edir ki, yeni müqavilə əsasında ona Qafqazda bu silahları daha çox saxlamağa icazə verilsin, Qafqazda vəziyyət ağırdır. Demək, bu müqavilə imzalanmasa, Rusiya harada nə qədər istəyirsə, gətirib o qədər də silah saxlayacaqdır. Başa düşürsünüz mü? Vəziyyət belədir. Ona görə də biz məcbur olduq, razılıq verdik. Bizə kvotanı heç kəs artırmayacaqdır.

S u a l: Cənab prezident, İstanbulda GUÖAM çərçivəsində görüş keçiriləcəkmi?

C a v a b: Ola bilər. Daha nə sözlünüz var? Bir belə adam yığışıbsınız, bir dənə əməlli sual verə bilmirsiniz. Siz narahat deyilsinizmi ki, orada bir şey imzalanacaq mı? Görürəm, hamınız sakit olmusunuz. Bəs niyə sakit oldunuz?

J u r n a l i s t: Yazıcılarla görüşdə hər şeyi demisiniz.

[138-139]

H e y d ə r Ə l i y e v: Yazıcılarla görüşdə. Mən yazıcılarla görüşməyədim?.. Bilirsiniz, sizin əksəriyyətiniz müxalifətin hay-küyünə uyursunuz. Müsavat da onların başçılarından biridir. Bəli, hər şeyə uyursunuz. Ona görə də bu hay-küyün təsiri altına düşürsünüz.

Amma hay-küy edən adamlar heç vaxt Azərbaycanın milli mənafeələrini qoruyan olmayıblar, Azərbaycanın milli mənafeələri haqqında düşünüən olmayıblar. Mən hamısının haqqında deyirəm. Onların hər biri 1988, 1989-cu illərdə Azərbaycanda xalq öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün qalxdığı zaman sadəcə, çevik olublar, üzə çıxıblar. Məqsədləri isə o olub ki, hakimiyyəti ələ keçirsinlər.

Elə bu günlər də Elçibəy hansısa qəzetdə yazmışdı ki, Primakovla danışıqda Primakov dedi ki, nə istəyirsən? Mən dedim ki, seçkilər keçirin- çünki bilirdik ki, o vaxt seçkilər keçirilsə, biz çoxluğu götürəcəyik. Demək, hakimiyyət mübarizəsi aparılırdı. Yəni o vaxt Dağlıq Qarabağ məsələsinin, hamı birləşib Azərbaycana qarşı olan hücumun qarşısını almaq üçün yox, belə bir gərgin vəziyyətdə hakimiyyət mübarizəsi aparırdılar. Bunu özləri etiraf edirlər.

Bunlar budur və on ildir hərdən bir belə şeyləri ortaya atır, hay-küy salırlar. Siz də düşürsünüz bu hay-küyün təsiri altına. Mən sizə məsləhət görürəm ki, öz ağılınızla işləyin. Həmin o adamlar ki, indi hay-küy salırlar – onlar daim bir-birinə düşmən olublar, bir-biri ilə rəqabət aparıblar. Biri o birisinə deyir ki, sənın əlin qana batıb, o biri bu birisinə deyir ki, sənın əlin qana batıbdır. Biri o birisinə deyir ki, sən günahkarsan, o birisi deyir...

İndi hamısı birləşib, nə var-nə var, fürsət düşüb ki, yenə də özlərini bir az göstərsinlər. O adamlardan indi kimsə Türkiyəyə getmək, orada nümayiş keçirmək istəyir. Kimsə burada hay-küy salır. Mənim xatirimdədir, keçmişdə Azərbaycanda belə bir söz vardı: filankəsi Biləcəridən o tərəfə tanıyan yoxdur. Bu söz yadınızdadırmı? İndi də işlədirlər – Biləcəridən o tərəfə tanıyan yoxdur.

[139-140]

Mən də deyirəm ki, birincisi, bu adamların bir-birinə sevgisi, məhəbbəti əsl sevgi-məhəbbət deyildir. Elə dostluqdur ki, bu gün bunlar dostdurlar, sabah düşməndirlər. Bəzilərinin sevgisi-məhəbbəti də elə adamların sevgi-məhəbbətinə bənzəyir ki, bu gün bununladır, o birisi gün məhəbbətini o birinə bağlayır, dördüncü gün başqasına bağlayır. O adamlar bu qəbildən olan adamlardır.

İndi belələri gedib İstanbulda nümayiş keçirmək istəyir. Sən kimsən, səni tanıyan kimdir? Yaxud o birilərin hamısının səsi harada çıxıbdır? Altı ildir ki, biz dünyanın ən mötəbər kürsülərindən bu məsələlər haqqında fikirlər deyirik, Azərbaycanın mənafeələrini müdafiə edirik, konkret təkliflər veririk, lazımı qərarların qəbul edilməsinə nail oluruq. Bunları isə nə Biləcəridən o tərəfə tanıyanlar var, nə də bunlarda bir sabitlik var. Məhəbbət sabitliyi də yoxdur, dostluq sabitliyi də yoxdur. İndi belə adamlar düşüblər ortaya. Məsləhət görmürəm ki, onların təsiri altına düşəsiniz. Sağ olun.

QARA DƏNİZ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ NİTQ

İstanbul

17 noyabr 1999-cu il

Hörmətli cənab sədr, zati-aliləri, xanımlar və cənablar!

Biz Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının əsası qoyulduğu İstanbul şəhərində Türkiyənin təşəbbüsü ilə bu zirvə görüşünün keçirilməsini yüksək qiymətləndiririk.

Türkiyədə baş vermiş dəhşətli dağıdıcı zəlzələ nəticəsində minlərlə adamın həlak olması bizi dərinədən kədərləndirdi. Biz qardaş türk xalqının dərini öz dərdimiz hesab edirik və «keçmiş olsun» deyirik.

Hörmətli həmkarlarım!

Təşkilatımızın fəaliyyətinin müəyyən nəticələrini qeyd etmək lazımdır. Yalta zirvə görüşünün bəyannaməsində göstərilən müddəaların həyata keçirilməsində bəzi irəliləyişlər əldə edilmişdir. Eyni zamanda Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının fəaliyyətini canlandırmaq üçün hələ istifadə edilməmiş xeyli imkanlar vardır. Ümidvaram ki, bugünkü görüşdə biz yeni minilliyin astanasında regionda yaranmış siyasi-iqtisadi şəraiti nəzərə alaraq, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan ölkələr arasında əməkdaşlığın gələcək inkişaf istiqamətlərini müəyyən edə biləcəyik.

Zənnimcə, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı regionunda sülhün, təhlükəsizliyin və sabitliyin təmin edilməsi həm Azərbaycan üçün, həm də digər iştirakçı dövlətlər üçün ən vacib vəzifədir. 1992-ci il İstanbul bəyannaməsində əksini tapmış məqsədlərə nail olmaq yolunda qarşıya çıxan problemlər

[141-142]

və çətinliklər təşkilatımızın mövcud olduğu yeddi il ərzində özünü əyani şəkildə göstərmişdir. İştirakçı dövlətlərin mehriban qonşuluq münasibətləri əsasında regionda sülhü və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədi ilə biz hamımız qəti tədbirlər görməliyik. Bu isə öz növbəsində genişmiqyaslı iqtisadi əməkdaşlıq üçün böyük imkanlar açardı.

Bu baxımdan qeyd etmək istəyirəm ki, görüşümüzün ATƏT-in sammiti ərəfəsində keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ümidvaram ki, ATƏT-in sabahkı zirvə görüşünün yekunları hərtərəfli regional əməkdaşlıq üçün yeni perspektivlər açacaqdır.

Çıxışımın sonunda bu görüşün təşkilinə görə və Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı regionunda sülh, təhlükəsizlik və tərəqqi naminə əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi işinə Türkiyənin verdiyi töhfəyə görə Türkiyə Respublikasının prezidenti, zati-aliləri cənab Süleyman Dəmirələ və Türkiyə hökumətinə minnətdarlığımı bildirirəm.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

**AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ
ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ
ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ NITQ**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

Hörmətli cənab sədr!
Hörmətli həmkarlarım!
Xanımlar və cənablar!

Biz ATƏT-in bu əsrdəki sonuncu zirvə görüşünün dünya sivilizasiyasının ən böyük mərkəzlərindən biri olan əzəmətli İstanbul şəhərində keçirilməsinə böyük əhəmiyyət veririk. Bizə göstərilən yüksək qonaqpərvərliyə və sammitin işinin çox gözəl təşkil olunmasına görə Türkiyə Respublikasının prezidenti zati-aliləri Süleyman Dəmirələ və Türkiyə hökumətinə xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm.

Türkiyədə baş vermiş ağır təbii fəlakət, dəhşətli zəlzələ nəticəsində minlərlə adamın həlak olması dost və qardaş türk xalqı ilə bərabər bizi də qəlbən kədərləndirdi. Biz sizin dərdinizə şərik çıxırıq və «keçmiş olsun» deyirik.

Hörmətli sədr!

İki dağıdıcı müharibənin dəhşətlərindən və «soyuq müharibə»nin sərt sınağından çıxmış iyirminci yüzilliyin sonunda Avropa qarşısında həqiqi sülh və sabitlik yolu açılmışdır. Lakin biz təxminən iyirmi beş il bundan əvvəl Helsinkidə elan edilmiş məqsəd və prinsiplərin tam həyata keçirilməsinə, təəssüf ki, hələ də nail olmamışıq.

[143-144]

ATƏT üzvü olan dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ümumiyyətlə, təhlükəsizliyi üçün yaranmış qorxu amansız reallığa çevrilmişdir, milyonlarla insana fəlakət və izzət gətirmişdir. Mən bir daha beynəlxalq birliyin diqqətini Azərbaycanın düşdüyü dözülməz vəziyyətə cəlb edirəm. Altı ildən çoxdur ki, suveren Azərbaycanın ərazisinin beşdə bir hissəsi erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Həyata keçirilmiş etnik təmizləmələr nəticəsində bir milyon Azərbaycanlı öz doğma yurd-yuvalarından qovulmuşdur.

Təəssüf ki, sonuncu zirvə görüşümüzdən sonra sülh prosesi arzu etdiyimiz nəticəni verməmişdir. Minsk qrupunun həmsədrləri Lissabon zirvə görüşündə qəbul edilmiş prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün lazımi fəallıq və ardıcılıq göstərməmişlər, Minsk prosesi passivləşmişdir. Belə bir şəraitdə Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında birbaşa görüşlər və danışıqlar keçirilməsi zərurəti yaranmışdır. Bir neçə belə görüş keçirilmişdir və bu görüşlər münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına ümid verir. Şübhəsiz ki, münaqişənin aradan qaldırılmasının mühüm amillərindən biri də tərəflərin güzəştə getməyə hazır olmasıdır. Lakin güzəştin də beynəlxalq hüquq prinsipləri və normaları ilə müəyyən edilmiş həddi var.

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər və azərbaycanlılar sülh və təhlükəsizlik şəraitində birgə yaşaya bilərlər və yaşamaladırlar. Bu isə Azərbaycan ilə Ermənistan arasında sülhün və normal mehriban qonşuluq münasibətlərinin yaranmasına xidmət edərdi. Bunun üçün Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri azad edilməlidir, bunun üçün Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağın müvafiq statusu müəyyən edilməlidir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Ermənistan prezidenti ilə danışıqlarımız Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün məsuliyyət daşıyan ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətini əvəz

[144-145]

edə bilməz. Mən Minsk Konfransının həmsədri olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarını Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların tezliklə bərpası üçün zəruri səylər göstərməyə çağırıram. Dünya Birliyi münaqişənin aradan qaldırılmasına dair bəyan edilmiş prinsipləri ardıcıl surətdə və qətiyyətlə müdafiə etməlidir.

Biz üzümüzlə gələn yüzillikdə ATƏT-in roluna bu problemlərin prizmasından baxırıq. ATƏT öz prinsiplərini müdafiə etmək məqsədi ilə qətiyyətlə fəaliyyət göstərməli və özünün əməliyyat imkanlarını xeyli gücləndirməli, ilk növbədə çoxmillətli sülh yaratma qüvvələrini inkişaf etdirməlidir.

Hesab edirəm ki, Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında müqavilənin sərəməliliyi yüksəldilməlidir. Bəyan edirəm ki, regionun hərbişdirilməsi və işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarında qanuna zidd xarici silahların yerləşdirilməsi Azərbaycanın təhlükəsizliyi üçün qorxu yaratmışdır. Buna

baxmayaraq Azərbaycan bu müqavilədən irəli gələn öhdəliklərini tam yerinə yetirir. Bəzi dövlətlərin hərəkətləri isə həm müqaviləni pozur, həm də onun iştirakçısı olan dövlətlərin təhlükəsizliyini sarsıdır.

Cənubi Qafqaz regionu Avropanın ayrılmaz hissəsidir. Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Avropa Birliyi ölkələrinin, Rusiyanın, Türkiyənin, Gürcüstanın, Ermənistanın və ATƏT-in marağı olan bütün digər üzvlərinin dövlət və hökumət başçılarına müraciət edərək onları regionumuzun problemlərinin həlli üçün qətiyyətli fəaliyyət göstərməyə çağırıram. Mən Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktının təsis olunmasını təklif edirəm. Belə bir pakt dövlətlərarası münasibətlərin və münaqişələri aradan qaldırmağın prinsiplial əsaslarını təsbit etməlidir. Onun əsasında regiondan xarici hərbi qüvvələr çıxarılmalıdır. Regionu bölən ayırıcı xətlər aradan qaldırılmalıdır. Təcavüzə, etnik təmizləmələrə, separatçılığa və terrorizmə son qoyulmalıdır. Baş vermiş faktlar əsasında hərəkətlərə və ikili standartlara

[145-146]

yol verilməməlidir. Belə bir pakt regionda sülh, sabitlik və təhlükəsizlik yaranmasına, Cənubi Qafqazın suveren, müstəqil demokratik dövlətlərinin iqtisadi tərəqqisinə və əməkdaşlığına gətirib çıxarardı. XXI əsrin astanasında beynəlxalq birliyin Cənubi Qafqazda uğurlu fəaliyyəti azad, bölünməz və təhlükəsiz Avropanın yaradılmasına mühüm töhfə olardı.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

**«XAM NEFTİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI, GÜRCÜSTAN VƏ
TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ ƏRAZİLƏRİ İLƏ BAKI-TBİLİSİ-CEYHAN
ƏSAS İXRAC BORU KƏMƏRİ VASİTƏSİLƏ NƏQL EDİLMƏSİNƏ DAİR
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI, GÜRCÜSTAN VƏ TÜRKİYƏ
RESPUBLİKASI ARASINDA SAZIŞ»İN İMZALANMASI
MƏRASİMİNDƏ* NİTQ**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

Hörmətli prezidentlər!
Hörmətli dostlar!
Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən bu gün böyük iftixar hissi keçirirəm. Ona görə ki, beş il bundan öncə, 1994-cü ilin sentyabr ayında Bakıda imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» adlı böyük neft müqaviləsinə, Xəzər dənizinin neft və qaz ehtiyatlarından müştərək istifadə etmək üçün yaranmış konsorsiumun tərkibinə Azərbaycan, Amerika Birləşmiş Ştatları, Avropa ölkələri, Türkiyə və Rusiya daxilidirlər və bu müqavilənin imzalanmasından beş il keçəndən sonra həmin müqavilə imzalanarkən nəzərdə tutulmuş Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin həyata keçirilməsi üçün artıq bu gün bu sənədlər imzalandı.

Məlumdur ki, bu, asan iş deyildi. Bizim qarşımızda çox böyük çətinliklər var idi. «Əsrin müqaviləsi»ni imzalayanda da biz böyük çətinliklərlə rastlaşdıq. Sonra da Bakı-Ceyhan neft kəmərinə çəkmək üçün bizim qarşımızda çox böyük maneçiliklər, əleyhimizə çıxanlar var idi. Ancaq biz öz iradəmizi itirmədik, başladığımız işi axıra çatdırdıq.

[147-148]

Bu barədə Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan arasında olan əməkdaşlıq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də mən Türkiyə Cümhuriyyətini, Türkiyə xalqını və Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəli ürəkdən təbrik edirəm.

Biz bu boru xəttini Gürcüstandan keçiririk. Şübhəsiz ki, əgər bu xəttin Gürcüstan ərazisindən keçməsi mümkün olmasaydı bu, baş tutmazdı. Ona görə də Gürcüstan prezidenti cənab Şevardnadzenin də bu məsələnin həll edilməsi üçün çox böyük səyləri **olmuşdur**. Mən gürcü xalqını, Gürcüstanı və əziz dostum, qardaşım Eduard Şevardnadzeni ürəkdən təbrik edirəm.

Ancaq onu da bəyan edirəm ki, əgər bu məsələləri həyata keçirmək üçün Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəstəyi olmasaydı, biz bunların heç birisini edə bilməzdik.

«Əsrin müqaviləsi»nin imzalanmasından əvvəl müstəqil Azərbaycana qarşı bir il böyük təzyiqlər göstərildi. Bizim qarşımızı almaq istəyirdilər. Məhz Amerika Birləşmiş Ştatlarının, onun prezidenti, hörmətli

[148-149]

dostum cənab Bill Klintonun dəstəyi nəticəsində biz 1994-cü ilin sentyabrında «Əsrin müqaviləsi»ni imzaladıq. Amma ondan sonra da problemlərimiz çox oldu. Bakı-Ceyhanı başqa ölkələr qəbul etmirdilər. Ancaq hörmətli cənab prezident Bill Klinton bu məsələ ilə ardıcıl surətdə məşğul olurdu, bizə dəstək, ruh verirdi və Türkiyəni, Azərbaycanı, Gürcüstanı, Xəzəryanı başqa ölkələri bu məsələyə cəlb edirdi, öz hörməti, öz nüfuzu ilə, bu barədə ardıcıl siyasəti ilə biz belə böyük «Əsrin müqaviləsi»nin imzalanmasına nail olduq.

* Mərasimdə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin layihəsini dəstəkləmək, Qazaxıstanın neft həcmələrini bu layihəyə cəlb etmək üçün ABŞ-ın şahidliyi ilə Azərbaycan Respublikası, Türkiyə Respublikası, Gürcüstan və Qazaxıstan Respublikası arasında «İstanbul bəyannaməsi», Transxəzər qaz kəməri barədə Azərbaycan Respublikası, Türkiyə Respublikası, Gürcüstan və Türkmənistan arasında «Hökumətlərarası bəyannamə», Azərbaycan qaz layihələrinin inkişafını və Azərbaycan qazının Türkiyə Respublikasına və digər beynəlxalq bazarlara satışını dəstəkləyən sənəd kimi, Azərbaycan Respublikası arasında «Qarşılıqlı anlaşma memorandumu» imzalandı.

Mərasimdə Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl, ABŞ prezidenti Bill Klinton, Gürcüstan prezidenti Eduard Şevardnadze, Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev, Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazov nitq söylədilər.

Ona görə də mən, biz hamımız birlikdə Amerika Birləşmiş Ştatlarına, onun prezidenti, əziz dostumuz cənab Bill Klintonu təşəkkürümüzü və minnətdarlığımızı bildiririk. Hörmətli cənab prezident Bill Klinton, mən sizi də bu münasibətlə ürəkdən təbrik edirəm.

Bu boru xəttinin, yəni neft kəmərinin istifadə edilməsi layihəsinə indi Qazaxıstan da qoşulubdur. Qazaxıstan da öz neftinin böyük bir hissəsini bu kəmərlə vasitəsilə keçirəcəkdir.

Biz Azərbaycan olaraq, - Gürcüstan da bunu qəbul edibdir, - bunu qəbul etmişik və üzərimizə düşən bütün öhdəlikləri həyata keçirəcəyik. Hesab edirəm ki, Qazaxıstan bu yolla, bu boru xətti ilə neftin ixracında böyük uğurlar əldə edəcəkdir. Ona görə də mən qazax xalqını və Qazaxıstan prezidenti, əziz dostum Nursultan Nazarbayevi ürəkdən təbrik edirəm.

Mən Türkiyə xalqına, Türkiyənin vətəndaşlarına hörmət və ehtiramımı bildirirəm və onları təbrik edirəm. Beş ildir ki, Türkiyəyə hər dəfə gələndə mənə sual verirdilər: Bakı–Ceyhan boru xətti nə vaxt olacaqdır? Mən də hər dəfə deyirdim ki, olacaqdır, olacaqdır, olacaqdır! Artıq bu gün bu oldu və saziş imzalandı. Hamınızı ürəkdən təbrik edirəm!

**ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ
GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ
EDUARD ŞEVARDNADZE İLƏ GÖRÜŞDƏKİ
SÖHBƏTDƏN**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Əziz dostum Eduard Şevardnadze! Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram. Bizim ölkələrimiz – Gürcüstan ilə Azərbaycan qədim dostluq ənənələrinə malikdir. Bu əlaqələrin gündəngünə inkişaf etməsini bir daha yüksək qiymətləndirirəm. Mən dövlətlərimizin, xalqlarımızın ənənəvi dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin daha da inkişaf etdirilməsinə böyük əhəmiyyət verirəm.

E d u a r d Ş e v a r d n a d z e : Əziz dostum Heydər Əliyev!

Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşası ilə əlaqədar tarixi sənədlərin ATƏT-in İstanbul zirvə görüşünün keçirildiyi günlərdə yüksək səviyyədə imzalanmasından son dərəcə məmnun olduğumu bildirirəm. Bu layihənin reallaşması yolunda ölkələrimizin məruz qaldığı təzyiqlərə, qarşılaşdığı maneələrə, çətinliklərə baxmayaraq, Siz çox uzaqgörənliklə bölgədə təhlükəsizlik və əməkdaşlığın daha da genişlənməsinə, təcavüzə, separatçılığa son qoyulmasına bütün varlığınızla çalışırsınız.

Bu boru kəmərinə dair sazişin imzalanmasının məhz həmin layihənin təşəbbüskarı və müəllifi Sizsiniz. Bu layihə Sizin ardıcıl və məqsədyönlü siyasətiniz, qətiyyətli mövqeyiniz, əzmkarlığınız sayəsində

[150-151]

gerçəkləşdiyini xüsusi vurğulamaq istəyirəm və bu münasibətlə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Mən də Bakı–Tbilisi–Ceyhan kəmərinin inşasına dair sənədlərin imzalanması münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Nəzərə çarpdırıram ki, qonşu Gürcüstanın ərazisindən keçəcək əsas ixrac boru kəməri dost ölkənin iqtisadi tərəqqisi, regionda sülh və sabitlik yaranması üçün əhəmiyyətli olacaqdır.

E d u a r d Ş e v a r d n a d z e : ATƏT-in İstanbul zirvə görüşünü də söylədiyiniz dərin məzmunlu nitqinizdə Siz Cənubi Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın və sabitliyin bərqərar edilməsi üçün irəli sürdüyünüz təklifləri yüksək qiymətləndirirəm. Siz Azərbaycanın haqq işini bir daha bütün dünyaya bəyan etdiniz və sülh danışıqlarını beynəlxalq hüquq prinsipləri və normaları əsasında başa çatdırmağa çağırıdınız.

H e y d ə r Ə l i y e v : İstanbul sammitində qaldırılan məsələlərə toxunaraq, qeyd etmək istəyirəm ki, tarixi sənədlərin imzalanması bölgəmizin parlaq gələcəyinin inkişafında mühüm rol oynayacaqdır. Bu tarixi sənədlər dövlətlərimizin müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və iqtisadi yüksəlişi üçün əlbir səylər göstərilməsinin vacibliyini daha da artıracaqdır.

E d u a r d Ş e v a r d n a d z e : Bütün bunlar bizi daha da yaxınlaşdırır, ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün son dərəcə əlverişli şərait yaradır.

ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ İSRAİLİN BAŞ NAZİRİ EHUD BARAK İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN

Ankara, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

H e y d ər Ə l i y e v : Hörmətli Baş nazir! Sizinlə görüşdən məmnun qaldığımı bildirmək istərdim. Cənab Barak, xatırımzdadırsa, Siz Baş nazir seçilərkən mən Sizə təbrik məktubu göndərmişdim. Azərbaycan–İsrail əlaqələrinin hazırkı vəziyyətindən mən çox razıyam. Bununla belə, bütün sahələrdə ölkələrimizin əməkdaşlığının daha da inkişaf etdirilməsi vacibdir.

E h u d B a r a k : Cənab prezident, Sizinlə ilk görüşdən məmnunluq duyduğumu demək istərdim. Azərbaycan xalqına salamlarımı çatdırmağı xahiş edirəm.

Kiçik bir xalq olsa da yəhudilər dünyanın bir çox yerlərində yaşayırlar. Qonşu ölkələr ilə İsrail arasında münaqişə olsa da, biz dövlətimizin güclü, dostlarımızın çox olmasına həmişə xüsusi diqqət yetiririk.

Azərbaycan ilə İsrail arasında əməkdaşlığın gündən-günə inkişaf etməsinə öz hökuməti xüsusi əhəmiyyət verir. Azərbaycanla bir çox sahələrdə, o cümlədən ticarət sahəsində əlaqələrin möhkəmləndirilməsi vacibdir. İsrail hökuməti Azərbaycana həmişə dəstək verməyə hazırdır.

H e y d ər Ə l i y e v : Səmimi sözlərə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycana rəhbərlik etdiyim dövrdə İsrailə sıx əlaqələr yaranmasına daim ciddi diqqət yetirmişəm. Baxmayaraq ki, müstəqillik yolu ilə inkişaf edən Azərbaycan bir sıra çətinliklərlə qarşılaşır.

[152-153]

Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü ölkəmizin ərazilərinin 20 faizindən çoxunun işğal olunmasına, bir milyondan çox vətəndaşımızın yerindən-yurdundan zorla qovulmasına, qaçqınların böyük əksəriyyətinin çadırlarda ağır şəraitdə yaşamasına, Azərbaycanın belə ağır problemlə üzləşməsinə baxmayaraq Amerika Konqresinin 1992-ci ildə respublikamıza qarşı ədalətsiz 907-ci düzəlişi qəbul etməsini bir daha təəssüflə qeyd etmək istərlim.

Azərbaycan və yəhudi xalqları tarixən yaxın dost olublar. Ölkəmizdə yaşayan yəhudilərə müstəqil respublikamızın bərabərhüquqlu vətəndaşları kimi həmişə xoş münasibət bəslənilir.

Mən Amerikaya səfərim zamanı orada yəhudi icmaları konfranslarının başçıları ilə görüş keçirir, onlarla səmərəli danışıqlar aparırdım və bunlar məni məmnun etdi. Onu da deyim ki, xaricdə yaşayan yəhudilərin nümayəndələri tez-tez ölkəmizə ziyarət edirlər.

Ölkələrimiz arasında əlaqələrin daim inkişaf etməsi üçün geniş imkanlar vardır. Bu münasibətlərin daha da genişləndirilməsi olduqca zəruridir.

E h u d B a r a k : Azərbaycanda yaşayan yəhudilərə göstərilən dostluq münasibətinə görə, cənab prezident, Sizə və xalqınıza dərin minnətdarlığımı və təşəkkürümü bildirirəm. Mən Sizi İsrailə rəsmi səfərə dəvət edirəm.

H e y d ər Ə l i y e v : Təşəkkür edirəm, cənab Baş nazir. Ümidvaram ki, gələcək görüşlərimizdə də dövlətlərimizi maraqlandıran bir sıra məsələnin həllinə də, eləcə də beynəlxalq və regional əməkdaşlıq barədə bugünkü kimi geniş fikir mübadiləsi keçirəcəyik. Sizin dəvətinizi qəbul edirəm. Eyni zamanda Sizi də Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət edirəm.

E h u d B a r a k : Təşəkkür edirəm, cənab prezident. Həm söhbətimizdən, həm də dəvətinizdən çox məmnunam.

**ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNDƏ
FRANSA PREZİDENTİ JAK ŞİRAKLA
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab prezident. Sizinlə görüşməkdən məmnun qaldığımı bildirirəm. Mən Sizin Zirvə görüşündəki nitqinizi böyük maraqla dinlədim. Mən Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri kimi Fransanın səylərinə böyük ümidlər bəsləyirəm. Sizinlə səmimi dostluq münasibətlərini və Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün şəxsi səylərinizi yüksək qiymətləndirirəm. Cənab Jak Şirak, zirvə görüşündəki nitqinizdə bütün iştirakçı ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının diqqətini bu problemin həllinə bir daha cəlb etdiyinizə görə Sizə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Bununla belə, diqqətinizi bir daha torpaqlarımızın hələ də işğal altında qaldığına, yerindən-yurdundan zorla qovulmuş bir milyondan çox vətəndaşımızın çadırlarda ağır şəraitdə yaşadığına yönəlmək istərdim, həmçinin xahiş edirəm ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasında öz şəxsi səylərinizi mümkün qədər artırasınız.

Azərbaycan–Fransa iqtisadi əməkdaşlığı haqqında da danışmaq istərdim. Çünki mən Xəzərin zəngin enerji ehtiyatlarının istifadəyə verilməsində Fransa şirkətlərinin fəal iştirakını yüksək dəyərləndirirəm.

[154-155]

J a k Ş i r a k: Hörmətli cənab prezident. Xoş sözlərinizə görə təşəkkür edirəm. Hər şeydən əvvəl Bakı–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşası barədə sənədlərin imzalanması münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Mən əminəm ki, bu layihənin beynəlxalq əhəmiyyəti yüksək olacaq, region dövlətlərin və qərb ölkələrinin iqtisadi yüksəlişi üçün böyük rol oynayacaqdır.

Cənab prezident, mən ATƏT-in zirvə görüşündəki nitqinizi yüksək qiymətləndirirəm. Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizama salınması, regionda sabitliyin və əmin-amanlığın bərqərar edilməsi üçün Sizin apardığınız müdrik və uzaqgörən siyasətin tezliklə müsbət nəticələr verəcəyinə əminəm.

Azərbaycanın və Ermənistanın dövlət başçılarının birbaşa görüşlərinin bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün əhəmiyyətli olduğunu xüsusi qeyd edərdim.

Nizamasalma prosesində Minsk qrupunun həmsədri kimi öz ölkəmin də səylərini artıracağını bildirirəm.

Əlbəttə ki, Fransa–Azərbaycan əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi və dərinləşdirilməsi, bir sıra beynəlxalq və regional problemlər barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparmağı yenə də davam etdirməliyik.

**ATƏT-in İCRAÇI SƏDRİNİN VƏ ATƏT-in
MİNSK QRUPUNUN HƏMSƏDRİ OLAN
ÖLKƏLƏRİN XARİCİ İŞLƏR NAZİRLƏRİNİN
AZƏRBAYCAN VƏ ERMƏNİSTAN PREZİDENTLƏRİ İLƏ
GÖRÜŞLƏRİNDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

18 noyabr 1999-cu il

H u b e r V e d r i n (*Fransanın xarici işlər naziri*): Mən görüş iştirakçılarını səmimi-qəlbədən salamlayıram və bildirirəm ki, müstəqillik yolu ilə gedən Azərbaycanın və Ermənistanın inkişafı regionda sülh və sabitlikdən asılıdır. ATƏT-in Minsk qrupunun və onun həmsədrlərindən biri olan Fransa Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə nizamlanması sahəsində iş aparır və mən öz ölkəmizin regionda sülhün və sabitliyin bərqərar edilməsinə hər cür kömək göstərməyə hazır olduğunu nəzərə çarpdırıram.

M a d l e n O l b r a y t (*ABŞ-in Dövlət katibi*): Bu görüşdən məmnun olduğumu bildirirəm. Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin birbaşa görüşlərinin Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün böyük əhəmiyyət daşıdığını, bununla yanaşı, Minsk qrupu həmsədrlərinin öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə hazır olduqlarını, ABŞ-in regionda sülhün və sabitliyin bərqərar olmasında və münaqişənin tezliklə həll edilməsində marağı olduğunu bildirirəm.

[156-157]

İ q o r I v a n o v (*Rusiyanın xarici işlər naziri*): Qafqazda və regionda sabitliyin bərqərar olunmasına Rusiya böyük əhəmiyyət verir və nəzərə çarpdırıram ki, bizim ölkəmiz ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədr kimi, münaqişənin dinc vasitələrlə aradan qaldırılmasını zəruri hesab edir, Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin birbaşa ikitərəfli görüşlərini dəstəkləyir və bu görüşlərin davam etdirilməsini zəruri sayır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Dünyanın ən qaynar və problemlı regionlarından biri hesab edilən Qafqaz regionunda mövcud olan problemlərə böyük diqqət yetirdiklərinə, Sizə – görüş iştirakçılarına səmimi minnətdarlığımı bildirirəm. Müstəqillik yolu ilə irəliləyən Azərbaycanın inkişafı üçün böyük çətinliklər doğurmuş Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 12 ildən bəri davam edir, məsələnin sülh yolu ilə nizamlanmasının dönmədən tərəfdarı olduğumu dəfələrlə bildirmişəm və hazırda sülh əldə olunmasının həyati zəruriliyini bir daha vurğulayıram.

Mən münaqişə nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin hələ də işğal altında qaldığını, bir milyondan çox soydaşımızın çadır şəhərciklərində ağır vəziyyətdə yaşadıklarına görüş iştirakçılarının diqqətini cəlb edərək, bu münaqişənin tezliklə həlli üçün hər cür səylər göstərilməsini xahiş edirəm.

Mən 1992-ci ildən fəaliyyət göstərən Minsk qrupunun müəyyən iş apardığını, lakin hələ hər hansı bir nəticə əldə olunmadığını təəssüf hissi ilə nəzərə çarpdırıram.

Ermənistan prezidenti ilə apardığımız təkbətək görüşlər daxil olmaqla keçirilən müxtəlif səviyyəli görüşlərin davam etdirilməsi ilə yanaşı, Minsk qrupu həmsədrlərinin fəaliyyətinin daha da gücləndirilməsinin zəruriliyini qeyd etmək istəyirəm.

Mən görüşdə iştirak edən xarici işlər nazirlərinin öz ölkələrinin həm ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində, həm də ayrı-ayrılıqda münaqişənin həlli üçün səylər göstərməyə hazır olduqlarını bəyan etməsindən məmnun qaldığımı bildirirəm.

[157-158]

R o b e r t K o ç a r y a n: Bu görüşün təşkilinə və regionda sülh yaradılmasına göstərilən marağa görə iştirakçılara təşəkkür edirəm. Mən Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün iki ölkə prezidentlərinin birbaşa görüşlərinin əhəmiyyətini vurğulayaraq, ATƏT-in vasitəçilik missiyasının da vacibliyini nəzərə çarpdırıram.

K n u t V o l l e b e k (*ATƏT-in icraçı sədri, Norveçin xarici işlər naziri*): Mən Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində həlli sahəsində atılan addımları, atəşkəs rejiminə əməl olunmasını, iki ölkənin başçıları arasında aparılan dialoqu yüksək qiymətləndirirəm.

H u b e r V e d r i n: Görüşə yekun vuraraq geniş fikir mübadiləsinə görə görüş iştirakçılarına təşəkkür edir və münaqişənin tezliklə sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün beynəlxalq birliyin, ATƏT-in öz səylərini artırmağa hazır olduğunu bildirirəm.

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

19 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Əziz dostum, qardaşım, icazə verin ATƏT-in İstanbul zirvə görüşünün çox gözəl təşkil olunduğuna və səmərəli iş üçün hər cür şərait yaradıldığına görə Sizə öz təşəkkürümü bildirim.

S ü l e y m a n D ə m i r ə l : Bu görüşün yüksək səviyyədə keçməsi məni də çox məmnun etdi.

H e y d ə r Ə l i y e v : Hörmətli cənab prezident! İcazə versəniz qardaş Türkiyədə bu gün baş vermiş dağıdıcı zəlzələ zamanı minlərlə adamın həlak olmasından bir daha kədərləndiyimi bildirim. Bu fəlakətin nəticələrinin tezliklə aradan qaldırılması üçün Türkiyə hökuməti tərəfindən görülən tədbirləri yüksək qiymətləndirirəm.

Mən Türkiyənin ATƏT-in növbəti sammitinin ev sahibi olmasından, zirvə görüşünün Türkiyədə keçirilməsindən, qəbul edilən əsas sənədlərin birinin İstanbul Xartiyası adlandırılmasından iftixar hissi duyuram. Bununla yanaşı, mən İstanbul bəyannaməsini də böyük əhəmiyyəti olan tarixi hadisə kimi qiymətləndirirəm. Mən həmçinin Bakı-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin, Transxəzər qaz magistralının inşası barədə sənədlərin imzalanması münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm. Sözsüz ki, ölkələrimizin iqtisadi tərəqqisi yolunda bu layihələr əvəzsiz rol oynayacaqdır.

[159-160]

S ü l e y m a n D ə m i r ə l : Bakı-Ceyhan boru kəmərinin tikintisi barədə müqavilənin imzalanması münasibətilə mən də Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Bu layihənin həyata keçirilməsi üçün, əziz dostum və qardaşım, Sizin xüsusi rolunuzu, ardıcıl səylərinizi və əzmkarlığınızı yüksək dəyərləndirirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Çox sağ olun, cənab prezident.

S ü l e y m a n D ə m i r ə l : Bunu da demək istərdim ki, Türkiyə hökuməti Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli sahəsində Azərbaycanın mövqeyini bundan sonra da dəstəkləyəcəkdir.

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARININ PREZİDENTİ BİLL KLİNTON İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN

İstanbul, «Çırağan sarayı»

19 noyabr 1999-cu il

Bill Klinton: Hörmətli cənab prezident, ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının İstanbul sammitində Sizinlə yenidən görüşümdən çox şadam.

Mən Bakı–Ceyhan əsas ixrac boru kəməri barəsində sənədlərin imzalanmasını böyük tarixi hadisə kimi dəyərləndirir və bu münasibətlə Sizi ürəkdən təbrik edirəm. Azərbaycan prezidenti kimi, Sizin uzaqgörən, ardıcıl siyasətiniz sayəsində 1994-cü ildə imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının bütün dünyaya açılmasının əsasını qoydu. Bakı–Ceyhan kəmərinin reallığa çevrilməsində Sizin misilsiz xidmətlərinizi yüksək qiymətləndirirəm. Transxəzər qaz kəmərinin çəkilişinə dair imzalanmış sənədi də yüksək dəyərləndirirəm. Əmin olduğumu bildirirəm ki, bu kəmərlər region dövlətlərinin suverenliyinin və müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayacaq və onların iqtisadi tərəqqisinə böyük töhfə verəcəkdir.

Amerika–Azərbaycan əməkdaşlığının sürətlə inkişaf etdirilməsi sahəsində Sizin göstərdiyiniz səylərdən məmnunam. Mən eləcə də aramızda yaranmış şəxsi dostluq münasibətlərini həmişə çox dəyərləndirirəm.

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab prezident, təşəkkür edirəm. Sizinlə hər bir görüşüm məndə həmişə xoş hisslər yaradır. 1999-cu ilin aprel ayında NATO-nun 50 illik yubiley tədbirlərində iştirak etmək üçün Vaşinqtona səfərim zamanı və xüsusi Klivlenddə müalicə olunarkən mənə göstərilən diqqət və

[161-162]

qayğıya görə, cənab prezident, Sizə, Amerika hökumətinə və xalqına bir daha dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Bakı - Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin, Transxəzər qaz magistralının reallaşması sahəsində Amerika dövlətinin prinsipial mövqeyindən və şəxsən, cənab prezident, Sizin bu məsələlərə daim xüsusi diqqət yetirmənizdən çox razıyam. Məhz bu ardıcıl səylərin nəticəsində İstanbulda belə tarixi sənədlərin imzalanması mümkün olmuşdur.

Bill Klinton: Cənab prezident, mən bunu xüsusi məmnunluqla qeyd etmək istərdim ki, məhz Sizin liderliyiniz ilə Qafqazda və Mərkəzi Asiyada sülhün, sabitliyin bərqərar olunması sahəsində işlər görülür. Ermənistan və Azərbaycan dövlətləri başçılarının Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün son vaxtlar apardıqları birbaşa danışıqlar Amerika hökuməti tərəfindən rəğbətlə qarşılanır və diqqətlə izlənilir.

Mən Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin, ATƏT-in icraçı sədrinin və Minsk qrupunun həmsədrləri olan ölkələrin xarici işlər nazirlərinin İstanbulda keçirilmiş görüşündən də məmnunam.

Bir daha bəyan edirəm ki, Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri kimi, Amerika Birləşmiş Ştatları münaqişənin dinc vasitələrlə aradan qaldırılması üçün öz fəallığını daha da artıracaqdır.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm, cənab prezident. Mən Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi, müstəqillik yolu ilə inamla irəliləyən ölkəmizin Amerika Birləşmiş Ştatları ilə dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrinin, strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinin bütün sahələrdə daha da sıxlaşdırılmasına daim xüsusi diqqət yetirir və buna böyük əhəmiyyət verirəm.

[162-163]

Amerika Konqresinin 1992-ci ildə qəbul etdiyi 907-ci düzəlişin bu əməkdaşlığın sürətlə inkişafına maneçilik törətdiyini bir daha nəzərə çarpdıraraq həmin düzəlişin aradan qaldırılmasının vacib olduğunu xüsusi vurğulamaq istərdim.

Əmin olduğumu bildirirəm ki, ikitərəfli Amerika–Azərbaycan əlaqələri son illər ərzində, cənab prezident, Sizinlə birgə yaranmış möhkəm dostluq və əməkdaşlıq təməlinə söykənərək daim uğurlu olacaq, xalqlarımızın mənafələrinə xidmət edəcək, onların rifah halının yüksəlməsinə, ölkələrimizin iqtisadi dirçəlişinə kömək edəcək, bütün Qafqaz regionunda sülhün, sabitliyin və əmin-amanlığın bərqərar olunması üçün böyük imkanlar açacaqdır.

Azərbaycan ilə Amerika arasında həm enerji sektorunda, həm də digər sahələrdə qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, iqtisadi münasibətlərin daha da sıxlaşdırılması ilə bağlı məsələlərin bu gün müzakirə edilməsi sözsüz ki, əhəmiyyətli nəticələr verəcəkdir.

ATƏT-in İstanbul zirvə görüşünün tarixi sənədlərində irəli sürülmüş müddəaların həyata keçirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələr barədə söhbətimiz, eləcə də beynəlxalq aləmdə, Qafqazda vəziyyət, regionda əməkdaşlığın perspektivləri və hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər haqqında da fikir mübadiləmiz Amerika–Azərbaycan əlaqələrinin möhkəmlənməsində, regionda sülhün bərqərar olması üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

**AVROPA KOMİSSİYASININ SƏDRİ
POMANO PRODİ İLƏ
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

İstanbul, «Çırağan sarayı»

19 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Hörmətli cənab Prodi, Sizinlə bir daha görüşməyimə çox şadam. Sizi Avropa komissiyasının sədri seçilməyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Avropa Birliyinin Strukturları ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin genişlənməsinə və sıx əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verirəm. Tarixi İpək yolunun bərpası və TRASEKA proqramları üzrə əməkdaşlığın genişlənməsi çox mühüm hadisədir. Əminəm ki, Avropa ilə Asiya arasında nəqliyyat kommunikasiyalarının inkişafında bu layihələr xüsusi rol oynayacaqdır.

Avropa Birliyinin ölkəmizə humanitar və texniki yardımlarını minnətdarlıqla qeyd etmək istərdim. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində işğaldan azad edilmiş rayonlarımızın bərpasında Avropa komissiyasının TƏSİS proqramı çərçivəsində köməyini yüksək qiymətləndirir və cənab Romano Prodi, Sizin rəhbərliyinizlə bu proqramların müvəffəqiyyətlə davam etdiriləcəyinə əmin olduğumu bildirirəm.

R o m a n o P r o d i : Hörmətli cənab prezident! Avropa komissiyasının sədri seçilməyiniz münasibətilə səmimi təbriklərinizə görə Sizə təşəkkür edirəm. Avropa Birliyi ölkənizlə əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət verir. Avropa strukturları Cənubi Qafqaz regionu ilə təkcə iqtisadi əlaqələrə deyil, bütün sahələrdə hərtərəfli əməkdaşlığa maraq göstərir.

[164-165]

Böyük tarixi İpək yolunun bərpasına dair 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfrans yüksək qiymətə layiqdir. Regionun inkişaf strategiyasının müəyyən edilməsində bu tədbir böyük əhəmiyyət daşıdığını xüsusi qeyd etmək istərdim.

H e y d ə r Ə l i y e v : Bu həqiqətən də belədir, cənab Prodi. Onu da deməliyəm ki, müstəqillik yolu ilə inamla irəliləyən Azərbaycan Respublikasında demokratikləşmə prosesi və islahatlar uğurla həyata keçirilir. Xəzərin enerji ehtiyatlarının istifadəyə verilməsi və nəqli sahəsində görülən işlər də uğurla həyata keçirilir. Bildiyiniz kimi, ölkəmiz bu layihələrin təşəbbüskarıdır. 1994-cü ildə Bakıda böyük səylər hesabına imzalanmış «Əsrin müqaviləsi» adlanan ilk neft müqaviləsi sonrakı genişmiqyaslı neft layihələrinin həyata keçirilməsində böyük əhəmiyyət daşıyır.

Xəzər neftinin dünya bazarlarına çıxarılması üçün Bakı-Novorossiysk kəməri ilə yanaşı, bu ilin aprel ayında Bakı-Supsa boru xətti də istifadəyə verilmişdir. Neft nəqlinin etibarlılığının təmin edilməsi üçün əsas ixrac boru kəməri kimi Bakı-Tbilisi-Ceyhan xəttinin inşası üçün İstanbulda imzalanmış sənədlərin böyük tarixi əhəmiyyətini xüsusi vurğulardım. Bu yolda bizim qarşımıza çox maneələr çıxıb. Ölkəmizə təzyiqlər göstərilib, region dövlətlərində qeyri-sabitlik yaratmaq cəhdləri olub. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşasının reallaşması məndə məmnunluq duyğusu yaradır.

Onu da deyim ki, Xəzərin zəngin enerji ehtiyatlarının hasilatında ölkəmizin xarici şirkətlərlə geniş əməkdaşlığı karbohidrogen yataqlarının işlənilməsində İtaliyanın «ENI-ACIP» şirkətinin də fəal iştirakını məmnuniyyət hissi ilə qeyd etdi.

Müstəqillik yolu ilə irəliləyən Azərbaycan dövlətinin qarşılaşdığı ən böyük problem olan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi 12 ildən bəri davam edir, erməni silahlı qüvvələrinin təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın beşdə bir hissəsi

[165-166]

işğal olunub, bir milyon soydaşımız qaçqın vəziyyətinə düşərək çadır şəhərciklərində ağır şəraitdə yaşayır. Bütün bunlara baxmayaraq ölkəmiz Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həllinə tərəfdardır. Beş ildən bəri atəşkəs rejiminə əməl edilir. Münaqişənin həlli ilə məşğul olan ATƏT-in Minsk qrupu 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir, lakin arzu etdiyimiz nəticələr hələ də əldə olunmayıb.

Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında son vaxtlar bir neçə görüş keçirilib. Münaqişəni nizamasalma prosesi, eyni zamanda ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində davam etdirilməsi olduqca zəruridir.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində və onun nəticələrinin aradan qaldırılmasında ölkəmiz beynəlxalq birliyin köməyinə ümid bəsləyir.

R o m a n o P r o d i: Hörmətli cənab prezident! Mən Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının hasilatının və dünya bazarlarına nəqlinin əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirirəm.

Bakı–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşası ilə bağlı sənədlərin və digər layihələrin imzalanması münasibətilə Sizin başçınızı səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Avropa Birliyi arasında tərəfdaşlığın və əməkdaşlığın inkişafı üçün geniş perspektivlər açılb. Mənim rəhbərlik etdiyim təşkilat bölgədə sülh və sabitlik yaranmasına hər cür kömək göstərməyə hazırdır.

Hörmətli cənab prezident! İcazə versəniz mən bu görüşdən və maraqlı söhbətdən məmnun qaldığımı bildirərdim.

ALMANIYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ KANSLERİ GERHARD ŞRÖDER İLƏ GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN

İstanbul, «Çırağan sarayı»

19 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Cənab Şröder, sizi səmimi-qəlbədən salamlayıram və nəzərə çarpdırıram ki, Almaniya ilə bütün sahələrdə əlaqələrin genişləndirilməsinə Azərbaycan həmişə xüsusi diqqət yetirir.

Mən 1947-ci ildə Azərbaycana gətirilmiş Bremen qalereyası rəsmlərinin Almaniya qaytarılması haqqında sərəncamı və məktubu AFR kanslərinə təqdim edirəm. Xatırladım ki, İkinci dünya müharibəsi qurtarıqdan sonra bir zabitin həmin əsərləri Bakıda satmağa cəhd göstərərəkən respublikamızın müvafiq orqanları tərəfindən yaxalanmışdı.

Bu əsərlər o vaxt Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinə verilmiş və orada saxlanılmışdır. Lakin 1992-ci ildə muzeydən 130 əsər, o cümlədən Bremen qalereyasının 10 əsəri oğurlanmışdır. Həmin əsərlər 1997-ci ildə Amerikanın Nyu-York şəhərində tutuldu və oğurların orada məhkəməsi oldu. Cənab kansler, biz bu iki əsəri və Nyu-Yorkda məhkəmə orqanlarının sərəncamında olan əsərləri sizə veririk. Mən 1947-ci ildən muzeyimizdə saxladığımız həmin əsərlərlə bağlı sənədləri də sizə təqdim edirəm.

Gerhard Şröder: Çox səmimi dostluq hərəkətinə görə Sizə ürəkdən təşəkkür edirəm, əmin olduğumu bildirirəm ki, bu addım Azərbaycan ilə Almaniya arasında bütün sahələrdə, həmçinin

[167-168]

mədəniyyət sahəsində əlaqələrin daha da inkişaf etməsinə layiqli töhfə olacaqdır.

Cənab prezident, mən Bremen şəhərinin rəhbərliyinə bu barədə məlumat verəcəyəm və biz müsadirə edilmiş bu əsərlərlə əlaqədar mülkiyyət hüququnu müəyyənləşdirəcəyik. Mən əminəm ki, tək bremenlilər deyil, Almaniyanın bütün sakinləri də Sizin bu addımınızı və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığımızı yüksək qiymətləndirəcək, münasibətlərimizə hörmətlə yanaşacaqlar. Bu əsərlərin bizə verilməsi ölkəmizin siyasi, iqtisadi və mədəni sahədə qarşılıqlı münasibətlərinin daha da inkişaf etməsinə Sizin töhfəniz olacaqdır. Mən Sizə çox minnətdaram.*

Heydər Əliyev: Azərbaycan 1991-ci ilin sonlarında öz dövlət müstəqilliyini əldə etdi, suveren dövlət oldu. Bildirirəm ki, müstəqillik yolu ilə inamla addımlayan Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu və demokratik islahatların həyata keçirilməsi sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmiş, Dünya Birliyi ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üçün böyük işlər görülmüşdür. Azərbaycan həm də bir sıra problemlərlə qarşılaşmışdır. Ermənistan–Azərbaycan münəqişəsi ölkəmiz üçün ən ağırlı problemdir.

[168-169]

Azərbaycan 1988-ci ildən bəri Ermənistan silahlı qüvvələrinin təcavüzünə məruz qalmışdır. Hazırda atəşkəs rejiminə əməl olunsa da, ölkəmizin ərazisinin 20 faizi Ermənistanın işğalı altında qalmaqdadır, bu ərazilərdən qaçqın düşmüş 1 milyondan çox vətəndaşımız hələ də çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayırlar.

Bu münəqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar aparılır. Bu münəqişənin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün Ermənistan prezidenti ilə də birbaşa danışıqlar aparılır.

Biz ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpa olunmasını, yerlərindən zorla qovulmuş qaçqınlarımızın doğma yurdlarına qayıtmasını istəyirik və Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək idarəetmə statusu verməyə tərəfdarıq.

Gerhard Şröder: Cənab prezident, nəzərə çarpdırıram ki, ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində münəqişənin tezliklə həll olunması üçün Almaniya öz səylərini artıracaq və Azərbaycanın mövqeyini bundan sonra da dəstəkləyəcəkdir.

Mən ölkəmizin bütün sahələrdə əməkdaşlığının daha da möhkəmləndirilməsindən, yaradılmış birgə müəssisələrin fəaliyyətinin genişləndirilməsindən, Xəzərin Azərbaycan sektorundakı yataqların birgə işlənilməsində Almaniya şirkətlərinin də yaxından iştirakından məmnun qaldığımı bildirirəm.

Heydər Əliyev: Cənab Şröder, səmimi və mehriban görüş üçün Sizə təşəkkürümü bildirir və Sizi Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət edirəm.

Gerhard Şröder: Cənab prezident, mən bu dəvəti məmnunluqla qəbul edirəm

* Görüşdə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və AFR kansleri Herhard Şröder arasında bu barədə sənəd imzalandı.

ATƏT-in PARLAMENT ASSAMBLEYASININ SƏDRİ XANIM HELLE DEN İLƏ GÖRÜŞDƏKİ* SÖHBƏTDƏN

İstanbul, «Çırağan sarayı»

19 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Hörmətli xanım Helle Den. ATƏT-in zirvə görüşünün yüksək səviyyədə, uğurla başa çatması münasibətilə Sizi səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Onu da xüsusi olaraq qeyd edirəm ki, mən İstanbul sammitində qəbul olunmuş sənədləri yüksək qiymətləndirirəm.

H e l l e D e n : Səmimi sözlər və mənimlə görüşə vaxt ayırdığınız üçün Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. İstanbul sammitinin keçirildiyi günlərdə nail olduğum müvəffəqiyyətlərə görə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün aparılan birbaşa danışıqlardan razıyam və belə danışıqları müsbət qiymətləndirirəm.

Gələn ilin aprel ayında Azərbaycana səfər etmək niyyətindəyəm. ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə Sizin nitqinizi böyük diqqətlə dinlədim və maraqla qarşıladım. Dərin məzmunlu nitqinizdə qaldırdığınız məsələləri və irəli sürdüyünüz təklifləri yüksək dəyərləndirirəm. Keçiriləcək görüşümüzə Sizinlə bu barədə ətraflı söhbət edəcəyik.

[170-171]

Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsinə ATƏT-in Parlament Assambleyası çox böyük maraq göstərir. Cənab prezident, biz münaqişənin tezliklə həll olunması sahəsində Sizə hər cür yardım göstərməyə, dəstək verməyə hazırıq.

H e y d ə r Ə l i y e v : Hörmətli xanım! Xoş sözləriniz üçün Sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün yeddi il bundan əvvəl yaradılmış Minsk qrupu çərçivəsində müəyyən işlər görülsə də, təəssüf ki, indiyə qədər bir nəticə əldə edilməmişdir.

Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında son vaxtlar birbaşa danışıqlar keçirilsə də münaqişənin sülh yolu ilə həllində ATƏT-in köməyinə çox böyük ehtiyac duyulur.

ABŞ prezidenti Bill Klintonla, Fransa prezidenti Jak Şirakla, Almaniya kansleri Gerhard Şröderlə, ATƏT-in icraçı sədri Knut Vollobeklə, Norveçin Baş naziri Kiyel Maqne Bondevik ilə keçirdiyim görüşlərdə bu barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparılmışdır.

ATƏT-in Parlament Assambleyasının da bu məsələyə yaxından kömək göstərməsi vacibdir

Sizin gələn ilin aprel ayında Azərbaycana səfər etmək niyyətinizi məmnunluqla qarşılayıram. ATƏT-in Parlament Assambleyasının sədri ilə ölkəmizdə bir çox məsələlər barədə ətraflı söhbət aparacağına əminəm.

Həmin səfərə qədər Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həlli barədə danışıqlar prosesi davam edəcəkdir. Bu prosesdə ATƏT-in Parlament Assambleyasının da təsir göstərməsi olduqca zəruridir.

H e l l e D e n : Sizin, cənab prezident, fikirlərinizlə həmrəy olduğumu bildirirəm. ATƏT-in Parlament Assambleyası bu prosesi irəli aparmaq üçün hər cür yardım göstərməyə hazırdır. Parlament Assambleyası sülh prosesini dəstəkləmək üçün bütün vasitələrdən istifadə edəcəkdir.

[171-172]

Cənab prezident, hökumətlərin bir-biri ilə danışıq apara bilmədiyi bir sıra məsələlərin həllinə Parlament Assambleyası və onun üzvləri kömək etmək iqtidarındadır. ATƏT-in Parlament Assambleyasının sülh prosesinə təsir göstərməsinin vacibliyi barədə Sizin, cənab prezident, fikrinizi bir daha yüksək dəyərləndirirəm.

Mən Sizin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları ilə İstanbulda keçirdiyiniz çoxsaylı görüşlərdən məmnunam. ATƏT-in Parlament Assambleyasının tədbirlərində iştirak edən Azərbaycan parlamenti üzvlərinin həmin görüşlərdə bu mövzuda geniş məlumat verməsi vacibdir.

H e y d ə r Ə l i y e v : Hörmətli xanım Helle Den. Mən Sizin fikirlərinizlə şərikəm. Azərbaycan Parlamenti deputatlarının belə tədbirlərdə bundan sonra da fəal iştirak edəcəyini bildirirəm.

*ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının 1999-cu il noyabrın 18-19-da keçirilmiş İstanbul zirvə görüşündə Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazov, Ukrayna prezidenti Leonid Kuçma, Qazaxıstan prezidenti Nursultan Nazarbayev, Moldova prezidenti Petru Luçinski, Ermənistan prezidenti Robert Koçaryan ilə də görüşmüşdür.

H e l l e D e n : Cənab prezident, qarşıdakı işlərinizdə Sizə yeni-yeni uğurlar arzulayıram. Sizinlə Bakıdakı görüşümü səbirsizliklə gözləyəcəyəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Xanım Helle Den, Sizə uğurlar diləyir və Sizi Azərbaycanda səbirsizliklə gözləyəcəyəm. Sağ olun.

İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN TƏYYARƏDƏ JURNALİSTLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

20 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mənə çatdırdılar ki, siz təyyarədə mənimlə görüşmək, sammit və ümumiyyətlə, İstanbulda baş vermiş böyük beynəlxalq hadisələr haqqında qısa məlumat almaq istəyirsiniz.

Təbiidir ki, vaxt çox azdır, çox şey demək olmaz. Ancaq onu bildirmək istəyirəm ki, həqiqətən bu, bəşər tarixinə daxil olacaq bir hadisədir. Çünki XX əsrin sonunda bu qədər geniş əhəmiyyətli beynəlxalq toplantı, sammit keçirilir. Güman edirəm ki, XX əsrin sonuna qədər belə bir şey artıq olmayacaqdır.

Bunun ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu, ATƏT-in sammitidir, zirvə görüşüdür. Gördüyünüz kimi, oraya çox yüksək səviyyəli nümayəndə heyətləri – prezidentlər, baş nazirlər və bir çox beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri gəlmişdilər.

Siz müzakirələri gördünüz. Amma nəticə bundan ibarətdir: birincisi, xartiya qəbul olundu. 1975-ci ildə Helsinkidə qəbul olunmuş sənədlərdən sonra 1990-cı ildə Paris xartiyası qəbul edilmişdir. Bu isə ATƏT-in 25 illik tarixində üçüncü belə sənəddir, İstanbul xartiyasıdır. Bu xartiyanın çox böyük mənası, əhəmiyyəti vardır. Yəni Avropada təhlükəsizliyin, sülhün, əmin-amanlığın təmin edilməsi üçün bu xartiyada çox lazımlı maddələr – indiki reallıq, yəni Paris xartiyasından sonra baş vermiş hadisələr və

[173-174]

onlara olan münasibət əks olunubdur. Yenə də deyirəm, burada xartiyanın əsas məğzi olan məsələlər – ölkələrin ərazi bütövlüyünün, müstəqilliyinin qorunması, təhlükəsizliyinin təmin olunması, sülhün möhkəmləndirilməsi, insan haqlarının qorunması, demokratiyanın inkişaf etdirilməsi və başqa məsələlər öz əksini tapıbdir.

Ona görə də bu xartiya üzərində çox iş getdi. Biz də Azərbaycanın mənafeələrini gələcəkdə təmin etmək üçün xartiyanın üzərində öz söylərimizi göstərdik və təkliflərimizi həyata keçirə bildik. Şübhəsiz ki, siz onu oxuyanda tapa bilməzsiniz ki, orada hansı cümlə kimə aiddir. Amma biz bilirik ki, orada hansı cümlələr üzərində çalışmışıq və onların qəbul edilməsinə nail olmuşuq.

Mən ümumiyyətlə, bu xartiyadan çox məmnunam və hamı bundan məmnundur. Mən bunu ATƏT-in fəaliyyətinin böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirirəm və onun Azərbaycan üçün də çox böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirmək istəyirəm.

Bilirsiniz ki, ondan sonra siyasi bəyannamə qəbul olundu. Sammitin gedişində müzakirə edilən məsələlər bu sənəddə əksini tapıbdir. Orada ümumi məsələlər vardır. Amma konkret məsələlər Avropa qitəsinin ayrı-ayrı ölkələrindəki münaqişələrə – Bosniya və Herseqovina, Yuqoslaviya, Dnestryanı, Ermənistan–Azərbaycan, Gürcüstan və başqa münaqişələrə, onlara münasibətə aiddir. Hesab edirəm ki, orada Azərbaycan haqqında yazılmış maddə – 20-ci maddə bu günün reallığını əks etdirir və biz bundan məmnunuq.

Keçən sammitdə biz vuruşduq, çarpışdıq və konsensus olmadığına görə yekun sənədinə maddə düşmədi. Bunun nəticəsində biz ATƏT sədrinin bəyanatını aldığımız. Amma biz istədiklərimizin hamısı orada öz əksini tapdı. Bu dəfəki sammitin bəyannaməsində isə maddə var. Hesab edirəm ki, reallığa görə biz bu maddəni qəbul edirik. Yəni bizim buna etirazımız yoxdur və həmin maddənin formalaşdırılması üzərində özümüz işləmişik.

[174-175]

İkinci ən böyük hadisə Avropada adi silahlar haqqında qəbul olunmuş, artıq imzalanmış müqavilədir. Mən yazıqlarla, şairlərlə bu yaxınlarda keçirdiyim görüşdə bu barədə ilk dəfə danışmışdım. Əvvəllər heç vaxt mən bunu mətbuata verməmişdim. Ancaq bilirsiniz ki, 1990-cı ildə Varşava paktı ilə NATO arasında adi silahlar haqqında müqavilə qəbul edilmişdi, NATO-nun hansı ölkələrdə nə qədər adi silahlar saxlaması və Varşava paktının hansı ölkələrdə nə qədər silah saxlaması müəyyən olunmuşdu. Sovet İttifaqı, Varşava paktı dağıldı. Bilirsiniz ki, 1992-ci ildə bu məsələyə yenidən baxıldı. Rusiya başçılıq etdi, MDB ölkələrinin başçılarını 1992-ci il mayın 14-15-də Daşkəndə topladı. Keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olmuş ölkələrin orada kvotaları müəyyən edildi.

Mən demişəm, bir də təkrar edirəm: O vaxt Azərbaycanda Xalq Cəbhəsi, Müsavat və başqa təşkilatlar Mütəllibov hakimiyyəti ilə hakimiyyət uğrunda mübarizə apardı. Mütəllibov istefa verdi, bundan sonra tərəfdarları onu yenidən hakimiyyətə qaytarmağa çalışdılar və bir günlük qaytardılar. Xalq ayağa qalxdı. Bundan istifadə edən Xalq Cəbhəsi, Müsavat və onlarla birlikdə olan başqa təşkilatlar

burada boğuşan zaman, may ayında bu məsələlər həll edilirdi. Azərbaycan bizim ekspertlər tərəfindən əvvəlcədən hazırlanmış təklifləri – Cənubi Qafqazda Azərbaycanın kvotası Gürcüstanla, Ermənistanla bərabər ola bilməz – orada həyata keçirə bilmədi. Çünki oraya Rəhim Qaziyev getmişdi. O, həm Xalq Cəbhəsinin, həm də Mütəllibovun nümayəndəsi idi. Oraya gedənlərdən biri də Əzizbəyov idi. Əzizbəyov o vaxt Nazirlər Soveti sədrinin müavini idi, heç bir siyasi hüquqa, yəni siyasi biliyə malik olan adam deyildi. Oraya bir də Abbas Abbasov getmişdi. İndi o, izah edir ki, o, elə bunları müşayiət edirdi. Təəssüf ki, belə hallarda o, müşayiət etmək işləri ilə vaxtilə çox məşğul olubdur. Ancaq o vaxt Azərbaycana xəyanət edilibdir. Çünki Rəhim Qaziyev Qraçovla sövdələşmişdilər, Ermənistanla, Azərbaycana, Gürcüstana eyni kvota müəyyən olunmuşdu – 220 tank, 220 BMP, nə bilim, nə qədər təyyarə, nə qədər top və filan.

[175-176]

Biz dörd ildir bunun qarşısını alırdıq. Bax, bu müqaviləni imzalamağa amerikalılar daha çox tərəfdar idilər. Çünki amerikalılar bunu yenidən imzalamadığı halda Rusiya nəzarətsizlikdən istifadə edərək istədiyi yerlərə silahları yayırdı. Amma biz müqaviləyə razılıq verməyə məcbur olduq və o imzalandı. Bizim kvotamız əvvəl təyin olunduğu kimi qaldı. Təəssüflər olsun ki, Ermənistanın da öz kvotası var, bundan əlavə, Rusiyanın orada təxminən 170 tankı, hərbi maşınları və sair vardır. Nəzarətdə olmayan bir region kimi Dağlıq Qarabağda olan silahlar bu müqaviləyə düşmür.

Mən bunu elan etmişəm. Biz amerikalılara həmişə demişik ki, bunu uçota almaq lazımdır. Onlar deyirlər ki, onda ya gərək Dağlıq Qarabağ bu müqavilənin subyekti olduğuna imza atsın, yaxud da ki, sizin ərazidir – bu, sizin üstünüzə yazıla bilər. Yaxud, siz deyirsiniz, bu silahlar Ermənistanındır, onda siz etiraf edin ki, bu Ermənistanındır, bunu Ermənistanın üzərinə yazaq. Biz çıxılmaz vəziyyətdə idik. Ona görə də biz artıq müqavimət göstərmədik, bu müqavilə də imzalandı. Bu, sammitin ilk müqaviləsi idi. Ancaq onun əsas nəticəsi, orada olan mühit, işgüzarlıq, hesab edirəm ki, XX əsrin sonunda dünyada gedən dəyişiklikləri əks etdirir.

Mən bu sammitdən çox məmnunam. Hesab edirəm ki, mənim 1994-cü ildə Budapeştdə, 1996-cı ildə Lissabonda iştirak etdiyim sammitlərə nisbətən bu, öz məzmununa, qəbul olunan sənədlərə görə çox yüksək səviyyəli bir sammit idi. Qardaş Türkiyənin bu sammitin ev sahibi olması və bu sammitin İstanbul sammiti, orada qəbul edilən əsas sənədlərdən birinin İstanbul xartiyası adlanması və bu toplantının Türkiyədə keçirilməsi şübhəsiz ki, bizim üçün iftixar hissidir. Türkiyə nəyə qadir olduğunu dünyaya bir

[176-177]

daha göstərdi. Əvvəlki sammitlərdə siz də olmusunuz. Demək istəyirəm ki, burada sammitin işi üçün yaradılmış şərait hamısından yüksək idi. «Çırağan sarayı» bunun üçün nə qədər uyğun bir yer idi.

Xatirimdədir, Lissabonda bizim üçün taxtadan ayrı-ayrı otaqlar ayırmışdılar, bu otaqda danışıq o birisi eşidirdi və gedib danışdı. Ancaq burada çox gözəl şərait yaradılmışdı. Əlbəttə ki, bu da mənim üçün çox əhəmiyyətlidir. Çünki mən istəyirəm ki, qardaş Türkiyə bildirsən, dünyaya göstərsən ki, o, həqiqətən nəyə qadirdir, nə edə bilər.

Təbiidir ki, Türkiyə bizim üçün qardaş, dost ölkə olduğu üçün prezident Klintonun beş gündən artıq Türkiyədə olması, həm Türkiyəni, həm bu ölkənin bəzi tarixi yerlərini ziyarət etməsi, həm də sammitdə fəal iştirakı – təkcə Klintonun yox, dünyanın başqa böyük dövlətlərinin başçılarının da fəal iştirakı – bizi çox sevindirir. Dünən axşam Süleyman Dəmirəllə biz bir yerdə yemək yeyirdik. Bilirsiniz ki, mən artıq hava limanına gəlirdim, siz də hava limanında idiniz. O, mənə telefon edərək dedi ki, mən Klintonu bu dəqiqə yola saldım, ancaq sənənlə görüşmək istəyirəm. Dedim ki, mən yol üstəyəm. Soruşdu ki, nədir? Dedim ki, təyyarə artıq uçmağa hazırdır. Bildirdi ki, təyyarə sənənin təyyarəndir? Dedim ki, bəli. Dedi ki, əmr elə, qoy sabah uçsun. Mən də bunu etdim. Biz axşam görüşdük, bir yerdə ailəvi yemək yedik, həm sammitin yekunları, həm də Bakı–Ceyhan boru kəməri haqqında ətraflı söhbət etdik.

Burada bizim üçün, Türkiyə üçün və bütün dünya üçün baş verən ən tarixi hadisə Bakı–Ceyhan neft kəmərinin imzalanması mərasimidir. Bu imzalanma mərasiminin bu qədər yüksək səviyyədə, bu qədər möhtəşəm, əzəmətli şəraitdə keçməsi şübhəsiz ki, Bakı–Ceyhan kəmərinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bildirir.

Bilirsiniz, orada bir neçə sənəd, dövlətlərarası sənədlər imzalandı. Azərbaycan–Türkiyə–Gürcüstan sənədi – Bakı–Ceyhan boru xətti haqqında. Bundan əlavə, bəyannamə imzalandı. O bəyannaməyə həm

[177-178]

Klinton, həm də Nazarbayev imza atdılar, yəni bizdən başqa, bu dövlətlər - Amerika da, Qazaxıstan da, - bir halda ki, o, bu boru xətti ilə neft keçirmək istəyir, - bu layihənin həyata keçirilməsi üçün üzərlərinə öhdəliklər götürürlər. Bu da çox böyük hadisədir. Başqa sənədlər də imzalandı, onları bizim şirkətlər imzaladılar. Böyük bir paket imzalandı. Bu, tarixi hadisədir.

Siz orada mənim çıxışımı eşitdiniz. Biz beş ildir çalışırıq. Təbiidir ki, hamı bilir – bunun əsasını biz qoymuşuq. Əgər biz «Əsrin müqaviləsi»ni imzalamasaydıq Bakı–Ceyhan haqqında söhbət ola bilməzdi. «Əsrin müqaviləsi»ni imzaladıq, onu həyata keçirdik, neft hasil etdik. Hamı, dünya inandı ki, Xəzərdə neft var və çoxdur, Azərbaycanın nefti həddindən artıq çoxdur. Ona görə də belə bir baha qiymətli kəmərin tikilməsi üçün qərar qəbul olundu. Bu, asan məsələ deyil. Beş ildir biz bundan ötrü çalışırıq. Mən

özüm bu barədə nə qədər işlər görmüşəm, onu dünən dedim. Hər dəfə Türkiyəyə gələndə bunu məndən soruşurdular, - heç kəsdən yox, - Bakı–Ceyhan nə vaxt olacaq? Mən də dedim, oldu!

Mən çox şadam. Çünki bu gün həm Azərbaycanın hörmətini qaldırdıq, həm Türkiyənin hörmətini qaldırdıq, həm də dünyaya sübut etdik ki, bəli, Azərbaycanın bəyan etdiyi neft ehtiyatları Xəzər dənizində, xüsusən Azərbaycan sektorunda var və ondan da artıqdır.

Bilirsiniz ki, sonra Türkmənistan qazının nəqli haqqında da müqavilə imzalandı. Hesab edirəm, bu da çox əhəmiyyətli bir haldır. Çünki beş-altı ildir ki, Türkmənistan öz qazını haradan keçirmək barədə çalışır. İrandan keçirmək istədi və Türkiyə ilə müqaviləsi vardı. Amma bu, mümkün olmadı. Sonra bir layihəsi var idi ki, Əfqanıstan vasitəsilə Pakistana keçirilsin. Üç-dörd il bundan əvvəl Amerikanın «Yunokal» şirkətinin nümayəndəsi mənə dedi ki, biz layihə hazırlamaq istəyirik. Mən dedim ki, siz əcəb işlə məşğul olursunuz. Soruşdular ki, nə üçün? Dedim ki, bu, mümkün deyildir, - sadəcə, vəziyyəti

[178-179]

anlamırsınız. Amma bir-iki ildən sonra mənimlə yenidən görüşəndə etiraf etdi ki, siz düz deyirsiniz. Ona görə də Türkmənistan qazı satmaq üçün yol axtarırdı. Buradan da keçməsinə həm istəyirdi, həm də istəmirdi. Ancaq indi gördü ki, başqa yol yoxdur. Şübhəsiz ki, Amerika Birləşmiş Ştatları da onlara həm təsir etdi, həm də dəstək verdi. Qaz kəmərinin çəkilməsi haqqında sənədi də Türkmənistan, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə imzaladılar.

Amma eyni zamanda biz ayrıca bir memorandum da imzaladıq. Birinci imzalanmış sənəddə deyilir ki, gələcəkdə Azərbaycanın qazı da bu kəmərdən keçəcəkdir. Amma əlavə bir memorandum da imzaladıq ki, Türkiyə öhdəlik götürür ki, gələcəkdə Azərbaycanın nə qədər artıq qazı olsa, onu alacaq və təkcə özü üçün yox, Avropaya da çıxaracaqdır. Bu da çox böyük hadisədir. Ona görə də mən hesab edirəm ki, biz böyük qələbələrlə geriyyə dönürük. Bizim millətimiz, xalqımız, ölkəmiz sevinməlidir ki, belə böyük nailiyyətlər əldə etmişik.

Mən bu sammiti və Bakı–Ceyhan layihəsinin, Xəzər qaz layihəsinin Türkiyədə, İstanbulda imzalanmasını bir daha xüsusi qeyd edirəm. Türk xalqı kimi, Azərbaycan xalqı da buna sevinir. Ona görə də dünən axşamı əziz dostum Süleyman Dəmirəllə bir yerdə keçirdik və bu nailiyyətləri bir yerdə qeyd etdik. Mənim sizə deyəcəyim sözlər budur.

Jurnal ist: Biz dünən bütün axşamı, gecəni İstanbulu gəzdik. Siz görəydiniz ki, hamı bizi necə hərəzlə qarşılayırdı. Ən sadə türk adamları küçələrdə, mağazalarda, restoranda Bakı–Ceyhan haqqında ağız dolusu danışır, sevinirdilər. Mən ömrümdə belə şey görməmişdim. Özü də türk xalqı o qədər də siyasiləşmiş xalq deyildir. Amma aşağıdan yuxarıya qədər hamı bu hadisəni müzakirə edirdi. Hamı deyirdi ki, bunu Heydər Əliyev edibdir.

[179-180]

Heydər Əliyev: Bəli, hamı da bunu bilir. Ona görə də Türkiyədə Azərbaycana və şəxsən Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyevə həmişə çox məhəbbət olubdur. Amma Bakı–Ceyhana görə bu məhəbbət həddindən artıqdır.

Jurnal ist: Özü də inanmırdılar ki, bu layihə barədə saziş imzalanacaqdır.

Heydər Əliyev: Bəli, bəli, inanmırdılar.

Jurnal ist: Viktor Kalyujni bəyanat verib ki, bu neft kəməri iqtisadi baxımdan sərfəli deyil, siyasi mülahizələrə əsaslanır.

Jurnal ist: Xahiş edirik, ikitərəfli görüşləriniz barədə danışasınız.

Heydər Əliyev: İkitərəfli görüşlərim də çox oldu və bunlar çox da səmərəli oldu. Prezident Klintonla çox gözəl görüşümüz, danışıqlarımız oldu. Bütün məsələlər haqqında, o cümlədən də Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması barəsində danışdıq. Prezident Şirakla çox gözəl görüşümüz və danışıqlarımız oldu. Almanyanın kansleri Şröderlə görüşüm oldu. Bilirsiniz ki, mən bizdə olan bir-iki rəsm əsərini təqdim etdim. 12 əsərdən 2-si bizdədir, qalanları Nyu-Yorkda saxlanılıb. Mən ona təsdiq etdim ki, bunlar da sizinkidir. Başqa əlaqələrimiz haqqında, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi barədə danışdıq.

Bütün bu görüşlərdə Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi, Azərbaycanın düşdüyü vəziyyət və bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi mövzusu birinci yer tuturdu. Mənim apardığım danışıqların hamısını bilirsiniz, bunları sadalamaq istəmirəm. Mən bunların hamısını çox uğurlu hesab edirəm. Bir də, güman edirəm ki, siz mənim sammitdəki çıxışıma diqqətlə baxmısınız. Mən çox sərt çıxış etdim, amma eyni zamanda konstruktiv çıxış idi. Konstruktivliyi də ondan ibarətdir ki, Cənubi Qafqazda sülh və təhlükəsizliyin yaranması üçün paktın hazırlanmasını təklif etdim. Həm Amerika Birləşmiş Ştatlarını, həm Avropa Birliyini, həm Türkiyəni, həm Gürcüstanı, həm Ermənistanı, həm ATƏT-in bu işdə marağı olan

[180-181]

başqa ölkələrini dəvət etdim ki, bu paktın hazırlanıb bağlanması üçün söylərini göstərsinlər. Amma şərtlər qoydum. Şərtlər də ondan ibarətdir ki, Cənubi Qafqazdan bütün silahlar çıxarılmalıdır, Cənubi Qafqaz silahsızlaşdırılmalıdır, ayırıcı xətlər olmamalıdır, təhlükəsizlik təmin edilməli, terrorizm, etnik təmizləmə, separatizm aradan qaldırılmalı, ikili standartlara, baş vermiş faktlar əsasında hərəkətlərə yol

verilməməlidir. Bunlar çox ciddi məsələlərdir. Mən bunları qaldırdım və hesab edirəm ki, ATƏT-in üzvlərinin əksəriyyətini Azərbaycanın bu təklifinə cəlb etdik. Bu da çox böyük hadisədir.

Dağlıq Qarabağ haqqında da kəskin mövqeyimi bir daha bildirdim, Minsk qrupunu tənqid etdim. Amma Ermənistan prezidenti ilə danışıqlarımızı da müsbət qiymətləndirdim. Mən bu gün də belə fikirdəyəm. Hesab edirəm ki, bu danışıqlar davam edəcəkdir. İndi həm Minsk qrupu işləyəcək, həm də bu danışıqlar davam edəcək ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək.

Jurnal ist: Deyəsən, birgə bəyanat olmalı idi.

Heydər Əliyev: Birgə bəyanat yox. Ancaq biz, Amerikanın xarici işlər naziri xanım Olbrayt, Fransanın xarici işlər naziri Vedrin, Rusiyanın xarici işlər naziri İvanov, - bunlar Minsk qrupunun həmsədrləridir, - bir də Ermənistan prezidenti və Azərbaycan prezidenti Minsk qrupunun fəaliyyətini gücləndirmək üçün görüş keçirib müzakirə apardıq. Mən Minsk qrupunun fəaliyyətsizliyini orada da üzvlərinə dedim və tələb etdim ki, Minsk qrupu fəaliyyətini artırsın. Onlar da söz verdilər ki, artırıcaqlar.

Yəni Azərbaycanın mənaflərini təmin etmək üçün qısa bir müddətdə nə mümkündürsə, mən etdim. Daha bir sözünüz var?

İndi gedin o ağlayanlara, qara yaylıq bağlayanlara, sonra «yürüş edənlərə» deyin ki, onları İstanbul küçələrində görmədik. Onlar harada idilər? Gəlib burada nümayiş keçirmək istəyirdilər. Siz

[181-182]

bilirsiniz ki, biz Klinton qalan oteldə yaşayırdıq. Həmin oteldə təkcə Klinton yaşayırdı, bir də Azərbaycan prezidenti. Biz orada yaşayırdıq. Siz də oraya gəlib-gedirdiniz, hamımızın imkanı vardı. Yəqin ki, elə bunun özü də Azərbaycana və Azərbaycan prezidentinə göstərilən münasibətdir.

Jurnal ist: İmzalanma zamanı deyirdilər ki, Klinton gəlməyəcək, olmayacaq, onu burada gözləməyin, onun nümayəndəsi gələcəkdir. Dedik ki, axı o, Heydər Əliyevə söz vermişdir, məktubunda da yazmışdır ki, İstanbula şəxsən gələcəkdir. Amma o gələndə hamı rahat oldu.

Heydər Əliyev: Əlbəttə, onun bayrağı orada idi, belə şey ola bilməzdi. O, bu işə çox maraqlı bir şəxsdir, bu məsələnin həll olunması üçün şəxsən çox işlər görübür. Mən bunu orada öz çıxışında qeyd etdim, siz eşitdiniz. Sonra onunla təkbətək görüşümdə də xidmətlərini qeyd etdim. Biz çalışdıq, çox işlər gördük. Amma Amerika Birləşmiş Ştatlarının, şəxsən Bill Klintonun bu işə daimi dəstəyi olmasaydı və məsələni həyata keçirmək üçün maliyyə vəsaiti tapmaqdan ötrü onun tədbir görəcəyi barədə bəyanatlar verilməsəydi, təbiidir ki, bunu etmək bir az çətin olacaqdı. Sağ olun.

İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜ BAŞA ÇATDIQDAN SONRA BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB

20 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Güman edirəm ki, siz televiziya vasitəsilə hər şeyi görmüsünüz, hər şeyi eşitmişiniz. Ona görə sizə geniş məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Təyyarədə də məni müşayiət edən televiziya, qəzet jurnalistləri xahiş etdilər, mən təxminən 40–45–50 dəqiqə onlara izahat verdim. Ona görə indi siz məndən tam geniş məlumat almaq istəyirsinizsə, bu, mənim vaxtımı çox alacaqdır. Ancaq onu qeyd edə bilərəm ki, İstanbul sammiti dünya tarixində, XX əsrdə ən böyük hadisələrdən biridir və ATƏT-in XX əsrdə son sammitidir, bundan sonra daha olmayacaqdır. Bunun da İstanbulda keçməsi, şübhəsiz ki, Türkiyə üçün və Türkiyənin dostu olan bir ölkə kimi, bizim üçün də çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki orada qəbul olunmuş sənədlər artıq İstanbul sənədləri adlanacaqdır. Bu, zahiri tərəfi, yəni xarici tərəfi. Daxili tərəfi də ondan ibarətdir ki, çox məzmunlu bir sammit oldu - həm məsələlərin müzakirə edilməsi, həm qəbul olunan sənədlərin sayı, həm də onların dünya üçün əhəmiyyəti və məzmunu.

Bilirsiniz ki, orada üç sənəd qəbul olundu. Birincisi – İstanbul xartiyasıdır. 1975-ci ildə Helsinki xartiyasından sonra 1990-cı ildə Paris xartiyası qəbul edilmişdir. İndi isə – 1999-cu ildə İstanbul xartiyası qəbul olundu. Bu xartiya dünyada sülhün, təhlükəsizliyin təmin olunması, bu gün dünyada olan reallıqlara söykənərək və Helsinki aktından sonra dünyanın inkişaf etməsi, müstəqil dövlətlərin yaranması - çünki

[183-184]

Paris xartiyası qəbul olunanda hələ indiki müstəqil dövlətlər yox idi, nəinki Sovetlər İttifaqından ayrılmış ölkələr, eyni zamanda şərq Avropa ölkələri də hələ Varşava paktının içində idilər – ona görə də bu, reallıqlara söykənən bir xartiyadır. Xartiyanın əsas mənası, məqsədi Avropada sülhü təmin etmək, əmin-amanlığı təmin etmək, təhlükəsizliyi təmin etmək, ölkələrin ərazi bütövlüyünü qorumaq və baş vermiş ixtilafı, münaqişələri sülh yolu ilə həll etmək, demokratiyanı inkişaf etdirmək, insan haqlarına xüsusi fikir vermək və s. - bax, bu məsələlərdir. Yəqin ki, bizim mütəxəssislər bu xartiya haqqında sonra sizə geniş məlumat verəcəklər.

Bu xartiyanı Azərbaycan imzaladı, mən Azərbaycanın xalqı adından, Azərbaycanın dövləti adından imzaladım. Hesab edirəm ki, imzamı, Azərbaycanın imzasını tarixi bir sənədə qoymuşam. Çünki Azərbaycanın imzası keçmişdə heç bir yerdə yox idi. Siz bilirsiniz ki, indi, müstəqillik əldə edəndən sonra mən bir çox yerlərdə Azərbaycanın adından belə beynəlxalq sənədlərə imzalar atmışam. Bunların içərisində ən mühümü İstanbul xartiyasıdır.

İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında sənəddir. Mən bu yaxınlarda Azərbaycanın hörmətli şairləri, yazıçıları ilə görüşərkən bu barədə bir az izahat vermişdim. Çünki bizim ictimaiyyətimizin bu müqavilə haqqında az məlumatı var və ictimaiyyətdə bu barədə heç vaxt müzakirə getməmişdir.

Ancaq biz özümüz Azərbaycan dövləti olaraq dörd ildən artıqdır ki, bu məsələ ilə məşğul idik və öz mövqelərimizi qorumağa çalışırdıq.

Avropada adi silahlar haqqında bu müqavilə 1990-cı ildə NATO ilə Varşava paktı arasında imzalanıb. Ona görə imzalanıb ki, hər bir tərəf o biri tərəfin adi silahlarının həm miqdarını, həm də

[184-185]

yerləşdiyi regionları müəyyən etsin, beləliklə də təhlükəsizlik təmin edilsin. Ancaq Varşava paktı dağılandıqdan sonra və ondan sonra da Sovetlər İttifaqı dağılandıqdan sonra, Sovetlər İttifaqına mənsub olan respublikalar dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra şübhəsiz ki, bu müqavilə pozulmuş hesab olunur. Ona görə də Amerika tərəfi, yəni NATO tərəfi çalışırdı ki, bu müqaviləni yeniləşdirsin. Bunun üçün onlar, yəni NATO tərəfindəki kvotalar məlum idi. Ancaq keçmiş Sovetlər İttifaqının ərazisində silahlar harada nə qədər olmalıdır – bunu müəyyən etmək lazım idi, bu, tələb olunurdu.

O vaxt – 1992-ci ilin may ayının 14–15-də MDB üzvü olan dövlətlərin nümayəndələri Daşkənddə toplaşmışdılar və bu məsələni müzakirə edirdilər. Amma bu, elə bir gündə müzakirə olunmamışdı. Bu məsələ müzakirə olunan zaman hər bir dövlət öz nümayəndə heyətini göndərmişdi. Orada bu müqavilənin hazırlanması prosesi gedirdi.

O vaxt Azərbaycanda hakimiyyətsizlik olduğuna baxmayaraq, daxildə hakimiyyət mübarizəsi getdiyinə baxmayaraq Azərbaycanın da ekspertləri gedib Daşkənddə bu barədə işlər görmüşdülər və mənə indi verilən məlumatlardan bəlli olur ki, Azərbaycan ekspertləri - indi onlar aşağı vəzifəli insanlardır – orada vətənpərvərlik göstəriblər, Azərbaycanın mənafeələrini müdafiə etməyə çalışıblar və sübut ediblər ki, bu kvotalar müəyyən ediləndə Cənubi Qafqazda Azərbaycan ilə Gürcüstanın və Ermənistanın kvotaları

fərqli olmalıdır. Azərbaycan həm ərazisinə görə, həm də əhalisinə görə digər iki respublikadan böyükdür. Ona görə də Azərbaycana daha çox kvota verilməlidir və buna nail olublar. Ekspertlər səviyyəsində Azərbaycana təxminən 415, ya 420 tank, o qədər də BMP, o qədər də top, ümumiyyətlə, beş növ silah nəzərdə tutulurdu. Ancaq təəssüflər olsun ki, Azərbaycan bir tərəfdən Azərbaycanın rəhbərləri və ikinci tərəfdən o rəhbərlərə müxalifət çıxıb hakimiyyəti ələ keçirən qüvvələr o həlledici dövrdə Azərbaycanın sabitliyini saxlaya bilməmişlər.

[185-186]

Bilirsiniz, o dövr – Sovetlər İttifaqının dağılması dövrü keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olmuş hər bir ölkə üçün, xalq üçün çox əhəmiyyətli idi. Çünki Sovetlər İttifaqının bu qədər tezliklə dağılmasını heç kəs gözləməirdi, heç kəs təsəvvür edə bilməzdi. Bu dağılma prosesi gedirdi. Amma heç kəs təsəvvür edə bilməzdi ki, birdən-birə Sovetlər İttifaqı dağıla bilər. Demək, bu dağılan kimi hər bir ölkə, hər bir dövlət müstəqilliyini aldı. Bu müstəqillik də elan olunmuşdu.

Məsələn, Azərbaycan bu prosesi görürdü. Düzdür, Azərbaycan burada təşəbbüskar deyildi. Çünki Azərbaycan 1991-ci ilin mart ayında keçirilən sessiyada Sovetlər İttifaqının, SSRİ-nin saxlanması haqqında referendumu dəstəklədi və Azərbaycanda doxsan neçə faiz səs toplandı ki, azərbaycanlılar hamısı istəyirlər ki, Sovetlər İttifaqı yaşasın. Bir neçə başqa respublika isə bunu etmədilər. Amma SSRİ çoxluq əldə etdiyinə görə qərar qəbul etdi ki, SSRİ-yə daxil olan respublikalar SSRİ-nin saxlanılmasını istəyirlər. Bu, mart ayının 17-də oldu. Amma avqust ayında Moskvada qiyam və onunla əlaqədar hadisələr oldu. Ondən sonra isə dərhal bir neçə ölkə öz müstəqilliyini elan etdi. Məsələn, sentyabrda elan edən oldu.

Amma Azərbaycan hələ yenə də qorxurdu. Deyirdi ki, hələ bəlkə SSRİ-nin tərkibində qalmaq lazımdır. Ona görə də demək olar ki, başqa ölkələrdən ən gec – oktyabr ayının 18-də müstəqillik haqqında Konstitusiya aktı qəbul olundu və o qərarla da təyin edildi ki, dekabr ayının 30-da referendum keçiriləcəkdir. Nə üçün referendum keçiriləcəkdir? Əgər mart ayında bunlar o referendumdə Sovetlər İttifaqının, SSRİ-nin saxlanılmasına camaatın səsini süni olaraq toplayıb verməsəydilər, indi SSRİ-dən ayrılmaq üçün nə referendum? Müstəqilliyini elan etdin, qurtardı getdi! Bu referendum da dekabrın 30-da

[186-187]

keçirildi. Demək, hüquqi nöqteyi-nəzərdən belə çıxır ki, Azərbaycan dövləti öz müstəqilliyini 1991-ci ilin dekabrında aldı. Ancaq biz oktyabrın 18-də Konstitusiya aktının qəbul olunmasını əsas götürürük.

Yəni bu proseslər gedirdi. Həm hakimiyyətdə olan qüvvələr, həm də müxalifətdə olan qüvvələr gərək Azərbaycanın milli mənafehləri haqqında düşünəydilər, bir-biri ilə vuruşmaq, dava etmək, hakimiyyət mübarizəsi aparmaq haqqında yox. Bu vaxt bir tərəfdən də Ermənistanla müharibə gedirdi, torpaqlarımız işğal olunurdu.

Bilirsiniz ki, həmin o may ayında Azərbaycanın başına nə kimi fəlakətlər gəldi. Həmin may ayında müxalifət – Xalq Cəbhəsi, Müsavat və onların ətrafında toplaşan adamlar xalqı öz arxası ilə aparırdılar. Çünki xalq o vaxtlar hakimiyyətdən o qədər narazı idi və həqiqətən müstəqillik istəyirdi – kim meydana çıxırdı, onun dalınca gedəcəkdə və getdi. Amma o vaxt, may ayında bu vuruşmanın nəticəsində nə oldu? May ayının 8-də ermənilər Şuşanı işğal etdilər.

O vaxt da mənə demişdilər və indi də mən Ermənistanın nümayəndələri ilə, xüsusən prezident Koçaryanla- o zaman Stepanakertdə oturmuş adamdır- danışılar aparıram. O dedi ki, Şuşanı biz işğal etmədik. Sadəcə, Şuşanı azərbaycanlılar tərk edib çıxıb getdilər, biz də gəldik ora. O, mənə danışır ki, orada kilsə vardır,- bilirsiniz, o kilsə də bərpa olunmuşdur. O vaxtlar, bizim vaxtımızda bərpa işi qurtarmışdı, - deyir o kilsədə o qədər silah var idi ki, onlarla bütün Stepanakerti dağıtmaq olardı. Biz gəldik, silahların hamısını götürdük və ondan sonra başladıq hərəkət etməyə.

Amma Azərbaycanda nə var idi bu vaxt? Hakimiyyət mübarizəsi gedirdi. Mütəllibov yenidən hakimiyyətə qayıtmaq istəyirdi, müxalifət onun qarşısını alırdı və nəhayət, ayın 15-də həmin o məlum hadisələr baş verdi. Ayın 15-də də Azərbaycanın müqəddəratı Daşkənddə həll olunurdu. Görün, ona

[187-188]

biganə qaldılar. Rəhim Qaziyev satqınlıq etdi, xəyanət etdi. Getdi, Qraçovla sövdələşdi və onlar tələb edən, Rusiya tələb edən – bizim ekspertlərin tələbi qaldı – imza atıldı. Özü də həmin o Əzizbəyov buna imza atdı. Onlar Azərbaycan xalqına böyük xəyanət ediblər.

Bundan üç gün sonra- ayın 17-də yenə də hakimiyyət mübarizəsi gedirdi. Bilirsiniz ki, mayın 18-də Ali Sovetin sessiyası keçirilirdi. Xalq Cəbhəsi Ali Soveti əlinə keçirmək istəyirdi və o vaxt İsa Qəmbəri Ali Sovetin sədri seçdilər. O gün də Laçın işğal olundu. Bəli, həmin o gün Laçın işğal olundu, çünki onlar hamısı burada hakimiyyət mübarizəsi ilə məşğul idilər, orada da rayonlar işğal edilirdi.

Beləliklə, o vaxt edilən xəyanət, şübhəsiz ki, bizə böyük bir zərbə olubdur, Azərbaycanın hərbi potensialına zərbə olubdur. Bunu sizə ona görə deyirəm ki, dörd il bundan öncə amerikalılar bu müqavilənin yeni şəraitə uyğunlaşdırılması prosesini başlayarkən biz bunun qarşısını alırdıq. Məqsədimiz də o deyildi ki, bunun uyğunlaşdırılmasına yol verməyək. Məqsədimiz ondan ibarət idi ki, biz çalışırıdık müqavimət göstərək, çalışırıdık ki, kvotamızı artırmaq. Amma bizim kvotamızı artırmadılar.

Mən keçən dəfə demişdim,- Lissabon sammitindən əvvəl Amerikanın böyük nümayəndə heyəti gəldi. Bizdən nə qədər xahiş etdilər, biz buna razı olmadıq. Mənə Lissabonda ən yüksək səviyyədə nə qədər müraciət etdilər, mən buna razı olmadım. Amma ondan üç il keçibdir. Nə edək? İndi bu müqavilənin yeni şəraitə uyğunlaşdırılmaması, şübhəsiz ki, ümumi təhlükəni daha da artırır. Yəni Rusiya, məsələn, Şimali Qafqazda bu kvotadan artıq silah saxlayır. Amma orada, o müqavilədə cinahlar məsələsi vardır – hansı cinahda nə ola bilər. Məsələn, cənub cinahında Rusiya nə qədər silah saxlaya bilər. Həddindən artıq silah saxlayır. İndi, bu müqavilə imzalanandan sonra, şübhəsiz ki, hər şey qanunlaşdırılmalıdır. Ona görə də bu müqavilənin imzalanmasına biz razılıq verdik və bu müqavilə imzalandı.

[188-189]

Hesab edirəm, indi biz burada ağır vəziyyətdə olmağımıza baxmayaraq – əgər mənim çıxışımı dinlədinizsə, orada dedim, – Azərbaycan, bizim region hərbi silahla doldurulduğu bir halda və nəzarət olmayan – yəni Dağlıq Qarabağı deyirəm – bölgədə həddindən artıq silah olduğu halda biz kvotamızın az olmasına baxmayaraq belə bir müqavilənin imzalanmasına səs vermişik və imzalayırıq. Demək, bu da əsas sənədlərdən biridir, imzalandı. Hesab edirəm ki, bu da sammitin ən gözəl nəticəsidir.

Üçüncüsü, siyasi bəyanat, siyasi bəyannamə. Bu, hər sammitdə qəbul olunur. Orada bugünkü reallıqlar əks olunur – harada hansı münaqişə var, harada hansı məsələlər olmalıdır və s.

Bilirsiniz ki, Lissabon sammitində biz çox mübahisə apardıq ki, bizi qane edən sənəd, maddə qəbul olunsun. Ermənistan buna konsensus vermədi. Mən isə bütün sənədə konsensus vermədim. O maddə, yəni biz istədiyimiz maddə oradan çıxarıldı. Amma mən bütün sənədə konsensus vermədiyimə görə həmin o maddənin məzmununu, müddəaları ondan geniş şəkildə ATƏT-in sədrinin bəyanatında əks olundu. Bu bəyanat da 53 dövlətin səs verməsi ilə qəbul edildi.

Bu dəfə belə bir mübahisə aparmağa ehtiyac yox idi. Orada bizim bugünkü reallığı nəzərə alaraq, hesab edirəm ki, uyğun müddəalar göstərilib və xüsusən indi əsas fikir ona yönəldilibdir ki, Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin birbaşa görüşləri yüksək qiymətləndirilir. Onu bir çox nəticələr çıxışlarında da dedilər və orada da yazılıbdır ki, bu, Minsk qrupunun fəaliyyəti ilə bərabər, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına bizi yaxınlaşdırır.

Mənim çıxışımı siz eşitmişiniz, oxumusunuz. Mən çox sərt çıxış etdim. Eyni zamanda çox konstruktiv çıxış etdim və konstruktivlik də ondan ibarətdir ki, mən təklif etdim ki, Cənubi Qafqazda

[189-190]

təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı yaransın. Bu, ciddi bir məsələdir. Çünki bu, sadə bir şey deyildir. Mən orada onun şərtlərini də dedim. Yəqin o şərtləri oxumusunuz. Həmin o şərtlər ki, buradan xarici silahlar tamamilə çıxarılmalıdır və ikili standartlara yol verilməməlidir, terrorizmin, ekstremizmin, separatizmin və s. – bunların qarşısı alınmalıdır, münaqişələr sülh yolu ilə həll olunmalıdır, baş vermiş faktlar əsasında qərarlar qəbul edilməməlidir. Mən bunu bir çox belə müddəalarla bağladım. Güman edirəm ki, indi biz bu sahədə öz işimizi aparacağıq. Çünki belə bir paktın qəbul olunması, şübhəsiz ki, Cənubi Qafqazda münaqişələrin aradan götürülməsini təmin etməlidir. Biz bunu edəcəyik.

Bu da siyasi bəyannamə – üç əsas sənəd.

Yekunlaşdıraraq onu demək istəyirəm ki, hesab edirəm, bu, çox müsbət nəticəli bir sammitdir. Mən bundan çox məmnunam və hamı, iştirakçılar da məmnundur. Belə bir məmnunluqla da biz bir-birimizdən ayrıldıq.

Ancaq orada bizim üçün və Türkiyə üçün, bizim bölgə üçün daha da böyük əhəmiyyət kəsb edən tarixi bir hadisə baş verdi ki, o da Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilənin imzalanması idi. Müqaviləni Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan imzaladılar. Sonra dövlətlərin öhdəliyinə dair siyasi bəyannamə imzalandı. Bunu prezident Klinton imzaladı. Nazarbayev də Qazaxıstanın bizim bu Bakı–Ceyhan xəttinə qoşulması barədə bəyanat verdi, o da imzalandı. Bir çox başqa sənədlər də imzalandı. Beş il bundan öncə bizim başladığımız iş indi öz nəticəsini verdi. Əgər eşitmişinizsə,- mən orada çıxışında da dedim, - biz «Əsrin müqaviləsi»ni yaratmasaydıq Bakı–Ceyhan olmayacaqdı. Amma Bakı–Ceyhanı da beş il müddətində həyata keçirmək üçün çox böyük maneələrin qarşısını aldıq, çox işlər gördük. Nəhayət, buna nail olduq. Bu, bizim üçün böyük bir hadisədir- həm Azərbaycan üçün, həm Türkiyə üçün. Eyni zamanda əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəstəyi olmasaydı və bu barədə fəal iştirakı olmasaydı, bunu etmək mümkün deyildi. Çünki bunun əleyhinə çox qüvvələr var idi.

[190-191]

Türkmənistan qazının Xəzər dənizindən, Azərbaycandan, Gürcüstandan Türkiyəyə keçməsi barədə Xəzər qaz kəmərinin layihəsi vardır. O da çoxdan hazırlanırdı. Bunu da imzaladıq. Orada da mənafelərimiz təmin olunubdur ki, bizim qazımız da o kəmərlə vasitəsilə keçəcəkdir. Əlavə bir memorandum da imzalandı ki, gələcəkdə Türkiyə həm özü üçün, həm də Avropaya keçirmək üçün Azərbaycandan qaz almağı öz öhdəsinə götürür.

Mənim bir çox ikitərəfli görüşlərim oldu, onları da bilirsiniz. Yəqin ki, qəzetlərdə verəcəklər, yazacaqlar. Prezident Klintonla, prezident Şirak ilə, Almanyanın kansleri Şröder ilə, İsrailin Baş naziri

ilə, prezidentlər Şevardnadze, Kuçma və Nazarbayev ilə- bizim bu dostlarımızın hamısı ilə. Avropa Birliyinin yeni sədri Prodi ilə çox əhəmiyyətli danışıqlarımız oldu, görüşlərimiz oldu. Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəllə bir neçə dəfə və dünən axşam da, sammit qurtarandan sonra biz bir yerdə oturduq, çox ətraflı söhbətlər etdik. Bunların hamısı ilə də, bu görüşlərdə də əsas məsələ Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması məsələsi idi və burada da mən həm Amerika Birləşmiş Ştatlarının, həm Fransanın həmsədrləri kimi dəstəklərini hiss edirəm, görürəm. Orada ayrıca bir görüş də keçirildi: həmsədr olan ölkələrin xarici işlər nazirləri – ABŞ-ın dövlət katibi xanım Olbrayt, Fransanın xarici işlər naziri Vedrin, Rusiyanın xarici işlər naziri İvanov və bir də Azərbaycan, Ermənistan prezidentləri. Orada da biz müzakirə apardıq. Düzdür, bu, qapalı müzakirədir. Hər halda qısa bir zamanda çox işlər gördük və bunların da hamısını Azərbaycan xalqının naminə gördük. Bunları siz daha da dəqiq, daha da ətraflı televiziya, mətbuatda görəcəksiniz.

[191-192]

S u a l: Cənab prezident, sizcə, İstanbul sammiti Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həll olunması sahəsində aparılan danışıqlara yeni təkan verəcəkmiz?

C a v a b: Mütləq verəcəkdir. Elə mənim də orada gördüyüm iş bundan ibarətdir.

S u a l: İstanbul bəyannaməsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qeyd olunmamasını necə qiymətləndirirsiniz?

C a v a b: Bilirsiniz, birincisi, o, keçən sammitdə qeyd olunubdur. İkincisi, qəbul olunmuş xartiyada bütün dövlətlərin ərazi bütövlüyünün təmin olunması, - indi mən o incəlikləri sizə demək istəmirəm, onu sonra izah edəcəklər, - hətta orada bizim təklifimizlə yazılıbdır ki, məsələn, o yerlərdə ki, milli azlıqlar var, özünüidarəetmə, yeni öz hüququnu müəyyən etmə var, bu, heç vaxt ərazi bütövlüyünü pozmamalıdır. Bunlar hamısı vardır. Ona görə burada onun bir daha yazılmasına, sadəcə, ehtiyac yox idi.

Görürəm ki, daha başqa bir sualınız yoxdur. Mən təəccüb edirəm. Yəqin ki, mən sizə geniş danışırım və sual verməyə imkan vermirəm. Gələn dəfə heç bir şey deməyəcəyəm, deyəcəyəm ki, sual verin. Ancaq suallarınıza cavab verəcəyəm.

S u a l: Cənab prezident, Cənubi Qafqazda əməkdaşlıq barədə təklif qəbul olundumu?

H e y d ə r Ə l i y e v: Cənubi Qafqaz ölkələrinin iqtisadi forumu məsələsini Amerika təklif etmişdi. Bu təkliflə mənim yanıma gəlmişdilər – əgər xatirinizdədirsə, bu, televiziya vasitəsilə verildi. Amerikanın nümayəndəsinə mən qəti olaraq etiraz etdim. Amma bu, orada da, o bəyannamədə də var idi. Biz onu çıxardıq.

S u a l: Cənab prezident, İstanbul sammitində Azərbaycan ilə Ermənistan arasında hansısa sazişin imzalanacağı əvvəlcə nəzərdə tutulurdumu?

C a v a b: Bilirsiniz, mən çoxdan demişəm ki, heç nə imzalanmayacaqdır. Müxalifət iki-üç ay hay-küy saldı. Bilirəm ki, çoxunuz onlara mənsubsunuz. Qəzetlər yazırdı, o yazırdı, bu yazırdı ki, Azərbaycan

[192-193]

batacaq, saziş imzalanacaq, Qarabağ müqavimət hərəkatı yaradaq, qara örpəkli qadınlar küçələrə çıxsınlar, nə bilim, gedib İstanbulda nəsə etsinlər. Mən gedəndə sizə dedim axı - onların heç birini Biləcəridən o tərəfə heç kim tanımır. Amma mən İstanbulun küçələrində onlardan bir adam görmədim. Mən gedəndə sizə dedim ki, heç bir şey imzalanmayacaqdır. Bu, əvvəldən də nəzərdə tutulmamışdı. Sadəcə olaraq, bunu ayrı-ayrı müxalifət qüvvələri uydurdular, ortaya atdılar ki, özləri üçün bir müddət siyasi məşğuliyyət tapsınlar. İndi bunlar özlərinə məşğuliyyət tapa bilmirlər. Görək bundan sonra hansı məşğuliyyəti tapacaqlar.

J u r n a l i s t: Cənab prezident, indi də sazişin imzalanmamasını onlar öz nailiyyəti hesab edirlər.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bəlkə onlar elə dünyanın fırlanmasını da öz nailiyyətləri hesab edirlər ki, onlara görə dünya fırlanır? Sağ olun.

DAHİ MUSİQİÇİ MSTİSLAV ROSTROPOVIÇ İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

22 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Əzizim Slava, - biz sizə bu cür müraciət etmək barədə razılığa gəlmişik, - şadam ki, siz yenidən doğma torpaqda, Azərbaycandasınız. Bilirsiniz ki, biz sizi burada qarşılamağa həmişə şadiq. Xoşdur ki, siz sözünüzə əməl edirsiniz. Bu, ən başlıcasıdır.

Sözün düzü, siz hər il Azərbaycana gəlmək və burada ustad dərsləri keçmək, başqa işlərlə məşğul olmaq niyyətində olduğunuzu bildirdikdə, şübhəsiz ki, mən bunu çox böyük məmnunluqla və böyük fərəhlə qarşılamışdım. Amma düşünürdüm ki, siz bu qədər məşğul olduğunuz halda, bütün dünyanı əhatə edən iş cədvəliniz çox sıx olduğuna görə, - bir gün bir ölkədə, başqa gün ayrı ölkədə, üçüncü gün üçüncü ölkədə olursunuz, - bunlar qeyri-real haldır. Ancaq siz sözünüzə əməl edən adamsınız. Sübut edirsiniz ki, siz planlaşdırdığınızı yerinə yetirirsiniz. Mən buna çox şadam. Bu, bizim üçün, ictimaiyyətimiz üçün, - özü də təkcə musiqi ictimaiyyətimiz üçün yox, - böyük sevincdir, böyük hadisədir.

Siz bizim həmyerlimizsiniz, sizi Azərbaycanla çox şey bağlayır. Amma sizinlə Azərbaycan arasında qarşılıqlı münasibətlərdə böyük fasilə olmuşdu. Buna görə də çoxları bütün bu işi müəyyən dərəcədə unutmağa başlamışdı. Lakin burada sizin yubileyinizi qeyd etmək üçün mənim dəvətimlə buraya

[194-195]

gəldiyiniz vaxtdan bəri öz vətəninizlə, doğma torpağınızla münasibətlərinizdə yeni mərhələ başladı. Şadam ki, bu mərhələ çox gözəl nəticələr verir və nəzərdə tutulmuş nə varsa, hamısı həyata keçir, yerinə yetirilir. Bu, olduqca xoşdur.

İndi bizim insanlar müxtəlif televiziya kanalları ilə gah bir, gah da digər ölkədə sizin ifanızı görərkən deyirlər - bax, bizimkidir, bizimkidir! Yeri gəlmişkən, bu yaxınlarda Berlin divarının uçurulmasının on illiyi qeyd edilərkən, - bu isə çox böyük hadisə idi və biz onu ancaq televiziya ilə müşahidə edə bildik, - orada çox böyük orkestrin sizin rəhbərliyiniz altında çaldığını, sizin özünüzün ifanızı gördükdə, ağızını deyim, mən heyran qalır və fəxr edirdim ki, Slava yenə də böyük şöhrətə malikdir. Mən bütün bunları televiziya ilə gördükdə çox şad oldum.

Yaxşı ki, siz bizə yenə də gəldiniz, biz üz-üzə oturub söhbət edə bilərik. nəinki söhbətinizi, həm də müsiqinizi dinləyə bilərik. Mən sizi salamlayıram.

Mstislav Rostropoviç: Bilirsinizmi, sözümə nə üçün əməl edirəm? Ona görə ki, necə deyirlər, kişi, əsl kişi belə olmalıdır. Bax, buna görə.

Heydər Əliyev: Siz əsl kişisiniz. Bizim Azərbaycanda kişi sözü çox tutumlu sözdür. Bir var ki, «kişi» sözünü elə-belə deyəsən. Amma sözün əsl mənasında «kişi» o deməkdir ki, bu adam sözü bütöv adamdır, sözünün sahibidir, kişilərə xas hər cür ləyaqətə, keyfiyyətlərə malikdir, sözü ilə əməli birdir.

Mstislav Rostropoviç: Əlbəttə, deməliyəm ki, buraya bir həftəliyinə gəldiyimə hamı təəccüblənir. Mən buraya gəlmək üçün bir neçə konsertimi təxirə salmışam. Amma sözümə əməl edirəm.

Berlin divarının dağılması yubileyindən sonra çox çətin dövrüm oldu. Fransada – Lilldə iki konsert, Parisdə bir konsert verdim, bundan sonra İsraildə konsertlə çıxış etdim, oradan Monakoya

[195-196]

yollandım, burada daha bir ordenlə təltif olundum. Lakin konsertlərdə çıxış edərkən düşünürdüm – Allaha şükürlər olsun ki, tezliklə Bakıya gedəcəyəm. Odur ki, bizim, Azərbaycan Aviasiya Şirkətinin təyyarəsinə minəndə bu, mənim üçün bayram idi.

Buraya gəlib köhnə dostlarımla hamısını gördüm, elə bu gün ustad dərsi keçdim. Sizdə çox istedadlı uşaqlar var, çox istedadlı. Yadınızdadırmı, o vaxt mən burada olarkən bir skripkaçı qız ifa etdi? Zənnimcə, o, Sizin köməyinizlə pul aldı ki, gedib Amerikada oxusun.

Heydər Əliyev: Bəli. Onun adı nə idi? Rakçeyeva.

Mstislav Rostropoviç: Sentyabrın 23-də mən Nyu-Yorkda yeni mövsümü açarkən, - orada böyük bayram idi, - mən onu tapdım. O, Culian məktəbində oxuyur və böyük uğurlar qazanır. Mən orada hamıya dedim ki, bu qızdan muğayət olun, mənim qarşımda hesabat verəcəksiniz.

Gördüyünüz kimi, hər şey yaxşıdır. Musiqi sarıdan sizdə burada hər şey olduqca yaxşıdır.

Heydər Əliyev: Şübhəsiz ki, sizin dərsləriniz, ustad dərsləri, bəlkə də kimlərsə gördüyü kimi, adi bir iş deyildir.

Mstislav Rostropoviç: Bu dərslər konsertlərdən çətindir.

Heydər Əliyev: Məhz sizin ustad dərsləriniz çox görkəmli işdir. Ona görə də kim sizin şagirdiniz olmaq və sizdən mümkün olan hər şeyi öyrənmək şərəfinə nail olursa, bu, onun üçün, şübhəsiz, böyük səadətdir. Sizinlə musiqidə təmasda olanlar üçün, - əlbəttə, istedadı varsa, siz isə istedadsız adamları yaxın buraxmırsınız, - gələcəyə yol açılır.

Sizin proqramınızı bilirəm, yaxşı proqramdır. Əlbəttə, mən həmişə istəyirəm ki, siz burada daha çox olasınız.

Mstislav Rostropoviç: Ayın 29-da Amsterdamda məşqim var. Buradan - Bakıdan Parisə, oradan isə dərhal Amsterdama gedəcəyəm.

Heydər Əliyev: Slava, bir sözlə, mən şadam. Yeri gəlmişkən, biz Jak Şirakla İstanbulda görüşərkən hər ikimiz sizi xatırladıq.

[196-197]

Mstislav Rostropoviç: Bəs o, buraya nə vaxt gələcəkdir?

Heydər Əliyev: O, gəlməyə hazırlaşır. Onun Ermənistana da, Gürcüstana da, Azərbaycana da səfəri nəzərdə tutulmuşdu. Lakin Ermənistanda Ter-Petrosyan istefaya getdikdən və indiki prezident seçildikdən sonra o, mənə zəng vurub dedi: «Sözün düzü, mən artıq belə bir vəziyyətdə gələ bilmərəm. Əgər Sizə gəlsəm və Ermənistana getsəm, bu, başa düşülməz. Bununla bərabər, indi Ermənistana səfərim sadəcə, alınmır». Buna görə də o, səfərini təxirə salmışdır. Bilirsinizmi, o, ideal insandır, alimdir. Onunla nə qədər çox ünsiyyətdə olursam, necə səmimi və açıq qəlbli insan olduğuna bir o qədər çox əmin oluram. Bundan əlavə, böyük təcrübəyə malik görkəmli dövlət xadimi, siyasi xadimdir. O, sadəcə olaraq səmimi, həm də sözü bütöv insandır. O, mənə zəng vurdu və bunu izah etdi. Mən başa düşdüm və hesab edirəm ki, onun səfəri üçün şərait yaranmasına vaxt gərəkdir. O isə gələcəkdir.

Biz onunla İstanbulda görüşdük. Həmişəki kimi, yenə də çox ətraflı, çox səmimi və dostcasına söhbətimiz oldu. Biz onunla sizi xatırladıq.

Mən İtaliyanın sabiq Baş naziri Romano Prodi ilə görüşəndə də sizi xatırladım. Parisdə sizin yubileyinizdə biz onunla birlikdə olmuşduq, yanaşı oturmuşduq. İndi o, Avropa Birliyinin bütün iqtisadi məsələləri həll edən Avropa Komissiyasının sədridir. İndi həmin vəzifədədir, - bu, böyük beynəlxalq vəzifədir. Mən onunla əvvəlcə Romada, o, Baş nazir olarkən görüşmüşdüm. Sonra isə biz Parisdə, sizin 70 illiyinizi qeyd edərkən görüşdük. İndi də İstanbulda görüşdük. Mən ona Slavanın yubileyindəki görüşümüzü xatırlatdıqda, o sevindi.

Mstislav Rostropoviç: O, çox mehriban insandır.

[197-198]

Siz bilirsinizmi ki, Jak Şirak buraya gəlməli olarkən mən ondan Parisdə məktub aldım. O, mənə Fransa nümayəndə heyətinə rəsmən daxil olmuşdu. Mən onda düşündüm ki, biz muzey...

Heydər Əliyev: Lakin bu olacaqdır.

Mstislav Rostropoviç: Mən onun yadına salaram.

Heydər Əliyev: Vaxt gələcək və bu da olacaqdır.

Mstislav Rostropoviç: Heydər Əliyeviç, Sizə ağırlı bir sual vermək olarmı? Bilirsinizmi, burada qaçqınlar olmasından çox üzülürəm. Bu məsələnin həllinin bir perspektivi varmı?

Heydər Əliyev: Bilirsinizmi, Slava, bu ağırlı məsələdir, mənim ürəyimdə bir yaradır.

Mstislav Rostropoviç: Mənim də ürəyimdə.

Heydər Əliyev: Bu, mənim ürəyimdə bir yaradır. Doğrudur, aprel ayında ürəyimdə cərrahiyyə əməliyyatı apardılar, özü də çox uğurla. Bu yara sağaldı. Amma qaçqınların taleyi və vəziyyəti ilə, Azərbaycanın indiki ağır vəziyyəti, ərazimizin 20 faizinin işğal edilməsi, öz yerlərindən qovulmuş bir milyon insanın olması ilə bağlı yara isə qalmaqdadır. İnanın ki, mən bu barədə nəinki gecə-gündüz düşünürəm, fikirləşirəm, həm də mümkün olan hər şeyi edirəm. İstanbulda prezident Jak Şirak ilə görüşlərimiz zamanı söhbətimizin 95 faizi məhz bu məsələyə aid idi. Bu, prezident Klintonla, Almaniyanın kansleri Şröderlə, Avropa Komissiyasında həmin məsələ ilə də məşğul olan Romano Prodi ilə, Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəllə, İstanbulda görüşdüyüm digər dövlət başçıları ilə söhbətlərimizin də əsas mövzusu idi.

Lakin mən yenə də ümidlə yaşayıram. Son günlər bizdə yağışlar yağır. Elə leysan olmuşdu ki, Suraxanıda Ramana kəndini, başqa yerləri su basmışdı. Mən bərpa işləri görülməsi üçün xüsusi olaraq

[198-199]

vəsait ayırmışam. Dünəndən bəri leysan yağış yağır. Əlbəttə, hər bir insan bundan əziyyət çəkir. Amma siz çadırlardakı adamların vəziyyətini təsəvvür edirsinizmi? Göydən tökülən bu qədər suyu çadır necə saxlaya bilər? Buna görə də vəziyyət çox ağırdır.

Buna baxmayaraq, mən nikbin əhval-ruhiyyədəyəm. Hesab edirəm ki, biz razılaşmaya nail ola biləcəyik. Mən qarşıma belə bir məqsəd qoymuşam – Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh, sülh yaratmaq. Hətta İstanbulda mən Cənubi Qafqazda, yəni Gürcüstanda, Azərbaycanda və Ermənistanda təhlükəsizlik və sülh paktı yaradılması haqqında çox böyük ideya irəli sürdüm. Təbii ki, şərt qoydum ki, bu pakt nə deməkdir, hansı tələbləri əhatə edir. Mən belə bir paktla çıxış edirəm.

Yəni böyük itkilər verməyimizə, ərazimizin işğal edilməsinə, insanların altı ildən artıq bu çadırlarda yaşamasına və sairəyə baxmayaraq, mən sülhə nail olmağa çalışıram. Əlbəttə, ədalətli sülhə. Bununla əlaqədar son vaxtlar Ermənistan prezidenti Koçaryanla bir neçə bilavasitə, şəxsi görüşüm olmuşdur.

Mstislav Rostropoviç: Bax, bu çox vacibdir.

Heydər Əliyev: Yeri gəlmişkən, bu, İstanbul zirvə görüşündə, Qərbdə, Amerikada çox yüksək qiymətləndirilmişdir. Onlar hesab edirlər ki, məsələnin həlli üçün bu, indiyədək görülmüş işlərdən bəlkə də daha çox fayda gətirəcəkdir. Ümumiyyətlə, biz bütün imkanlardan istifadə edirik. Minsk qrupu var, bildiyiniz kimi, onun həmsədrləri Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları və Fransadır. Son il ərzində onlar öz işini zəiflətməmişlər, mən İstanbul zirvə görüşündə onları tənqid etim. Sonra, görüşlərimiz zamanı razılığa gəldik ki, - yeri gəlmişkən, bu, qəbul etdiyimiz sənəddə də yazılmışdır, - onlar danışıqlar prosesinə yenidən başlamalıdır. Biz o kanaldan da, bu kanaldan da istifadə edəcəyik. Görək nə olacaq. Mən ümid edirəm.

[199-200]

Mstislav Rostropoviç: Bilirsinizmi, rəsm əsərlərini Almaniyaya verməyinizlə əlaqədar xoş məramlı hərəkətinizi artıq indinin özündə çox yüksək qiymətləndirirlər. Çox yüksək qiymətləndirirlər. Hesab edirəm ki, bu, xoş məramın ifadəsi olan gözəl hərəkətdir və dövlət rəhbəri kimi, Sizin ürəyinizin genişliyini göstərir. Belə bir hərəkət hökmən olmalıdır. Görək qaytarmağı bacarasan. Necə ki, Siz rəsm əsərlərini qaytardınız, eləcə də Ermənistan torpaqları Sizə qaytarmalıdır.

Heydər Əliyev: Bəli, kansler Şröder bunu çox yüksək qiymətləndirdi. Bilirsiniz ki, o əsərlərin bir hissəsi oğurlanmışdır və Nyu-Yorkda, məhkəmədədir, bizdə nə vadısa, hamısını verdik. Mən ona xüsusi məktub yazdım, bu məsələ barəsində sərəncam vermişəm. 1947-ci ildən bəri bizim muzeydə nə saxlanırdısa, biz hamısını Almaniyaya, Bremen muzeyinə verdik.

Mstislav Rostropoviç: Gözəl hərəkətdir. Böyük insanın, böyük rəhbərin hərəkətidir. Deməliyəm ki, bir işi gördükdə və bir şeyi verdikdə bu, adamları düşündürür ki, başqaları da bu cür hərəkət etməlidir.

Heydər Əliyev: Doğrudur.

Mstislav Rostropoviç: Sizin belə bir nümunə göstərməyiniz çox mühümdür. Çox mühümdür.

Heydər Əliyev: Bakı-Ceyhan neft kəmərinə dair mühüm bir layihə imzalamağımız İstanbulda bizim üçün böyük bir tarixi hadisə oldu. Yeri gəlmişkən, biz bununla beş il məşğul olmuşduq, çox əngəllərlə, çətinliklərlə rastlaşdıq. Biz onların hamısını dəf etdik.

Bu layihənin müəllifi, arxitektoru Azərbaycandır. Əgər 1994-cü ildə biz «Əsrin müqaviləsi» adlandırılan həmin böyük müqaviləni imzalamasaydıq, təbii ki, onda heç nədən söhbət gedə bilməzdi. Biz müqaviləni imzaladıq, bəyan etdik ki, olduqca böyük neft ehtiyatları var və bu nefti 1997-ci ildən bəri çıxarıyıq, onu iki boru kəməri - Şimal və Bakı-Supsa marşrutları ilə ixrac edirik. Doğrudur, indi Şimali

[200-201]

Qafqazdakı hadisələrlə əlaqədar şimal marşrutunda çətinliklər var. Digər marşrut Bakı-Supsadır. Lakin böyük neftin ixracı üçün bizə əsas, böyük neft kəməri lazım idi. Biz bu işlə beş il məşğul olduq və onu axıra çatdırdıq, təntənəli şəraitdə sənəd imzaladıq. Onu Klinton da imzaladı. Bütün bu illər ərzində o, bizi nəinki dəstəkləmiş, həm də bu layihənin real olması üçün hər şey etmişdir. Biz onu imzaladıq, bu, böyük hadisədir.

Mstislav Rostropoviç: Yəni, ümid edirəm ki, pul daha çox olacaqdır.

Heydər Əliyev: İndi biz bu boru kəmərinə 2 milyard 400 milyon dollar vəsait qoyacağıq. Gələcəkdə isə, şübhəsiz... Yeri gəlmişkən, biz iri qaz yatağı aşkara çıxarmışıq. Yəqin ki, bir neçə ildən sonra biz həm də qaz ixracısı olacağıq. İmzaladığımız müqavilələrdə Azərbaycana 15 il ərzində təxminən 60 milyard dollar sərmayə qoyulması nəzərdə tutulur. Təbii ki, bu qədər vəsait qoyulduğu halda, daha çox gəlir götürmək lazımdır. Əks təqdirdə sərmayə qoymağın nə mənası var?

Biz bütün bunları gələcək üçün edirik. Ola bilsin ki, mən bütün bunları görməyəcəyəm, çünki vaxt gedir, yaş özünü göstərir. Amma mən bunu özüm üçün etmirəm, xalq üçün, gələcək nəsillər üçün, müstəqil Azərbaycan üçün edirəm. Bu işlər uğurla gedir və mən buna şadam.

Mstislav Rostropoviç: Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun.

ABŞ-ın KEÇMİŞ DÖVLƏT KATİBİ LƏRİ İQLBERGER İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

22 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən çox məmnunam ki, siz fürsət tapıb Azərbaycanı heç olmasa bir neçə saatlığa ziyarət edirsiniz. Mənə dünən dedilər ki, siz Küveytdəsiniz və gəlib bizimlə görüşməyə imkanınız vardır. Mən bundan çox şad oldum. Ancaq təəssüf ki, ikinci dəfədir sizin Azərbaycana ziyarətiniz çox qısamüddətli olur.

Mən keçən dəfə sizi və xanımınızı - hamınızı birlikdə Azərbaycana uzunmüddətli ziyarətə dəvət etmişdim. İndi bu dəvət öz qüvvəsində qalır. Bugünkü görüşümüz isə növbədənənar bir görüşdür. Çox sağ olun. Xoş gəlmisiniz!

L ə r i İ q l b e r g e r: Sizi görməyimdən şad olduğumu və Sizinlə görüşməyimdən böyük şərəf duyduğumu bildirirəm.

Cənab prezident, sağ olun. Gələn dəfə gələndə Azərbaycanda o qədər qalacağam ki, arzu edəcəksiniz mən tez gedim.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz gəlin, qoy olsun.

L ə r i İ q l b e r g e r: Gərək havanın yaxşı olmasını gözləyəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Yox, biz təmin edərək. Bu, sadəcə, sizin gözlənilməmiş ziyarətinizdir. Ona görə. Amma siz əvvəldən vaxtını təyin etsəniz, biz havanı təmin edəcəyik.

L ə r i İ q l b e r g e r: Cənab prezident, ölkənizə belə gəlməyimin, gözlənilməz səfərimin əsas məqsədlərindən biri Sizin son sammit zamanı göstərdiyiniz liderliyi necə heyranlıqla izlədiyimizi Sizə

[202-203]

deməkdən ibarətdir. Mən onu da Sizə deməliyəm ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının kütləvi informasiya vasitələri şəxsən Sizi həddindən çox göstərdilər. Doğrudan da Siz buna layiq idiniz. Bu sammit zamanı çox məlumatlar yayıldı və Siz ictimaiyyət üçün həddindən çox əlavə məlumat verdiniz. Mən fürsətdən istifadə edərək, bu sammitdə oynadığınız rola görə Sizi təbrik edirəm.

Mənim anladığıma görə, bu ziyarətiniz zamanı bir çox məsələlərdə böyük irəliləyişlər əldə olunubdur – boru kəmərləri, Sizin qonşularınızla olan münasibətləriniz barədə. Əminəm ki, prezident Klinton da Sizin şəxsən oynadığınız rolu çox yüksək qiymətləndiribdir. Cənab prezident, bilmək istərdim, - Siz özünüz bu sammiti necə qiymətləndirirsiniz? Siz də o fikirdəsinizmi ki, bu, uğurlu bir sammit oldu?

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox təşəkkür edirəm, hörmətli dostum. Bu son sammitdə mənim haqqımda, fəaliyyətim haqqında dediyiniz xoş sözlərə görə təşəkkür edirəm.

L ə r i İ q l b e r g e r: Cənab prezident, bu, səmimi sözlərdir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən bilirəm, siz qeyri-səmimi söz demərsiniz.

L ə r i İ q l b e r g e r: Mən artıq diplomat deyiləm. Ona görə sözü, həqiqəti düz üzə deyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox sağ olun, təşəkkür edirəm. Həqiqətən, mən sizə deyə bilərəm ki, bu sammit ATƏT-in bütün keçmiş sammitlərindən çox fərqlidir. Birinci növbədə, sammitin qəbul etdiyi sənədlərin həm məzmununa, həm də əhəmiyyətinə görə. Çünki bu sənədlər artıq XXI əsrə yönəldilmişdir və XXI əsrin demək olar ki, Avropa və ATƏT çərçivəsində yaşamaq, yaratmaq, inkişaf etmək Konstitusiyası kimi bir sənədlərdir.

Xartiya- indi onun adına biz İstanbul xartiyası deyirik - çox əhəmiyyətli bir sənəddir və həqiqətən

[203-204]

bu gün də, yaxın gələcəkdə də, əlbəttə, uzaq gələcəkdə də ölkələrin təhlükəsizliyini təmin etmək, sülhü təmin etmək, demokratiyanı inkişaf etdirmək, insan haqlarını qorumaq və terrorizmə, separatizmə, ekstremizmə və başqa bu kimi hallara yol verməmək sahəsində bu xartiyada çox ciddi, çox əhəmiyyətli müddəalar əks olunubdur.

İkinci sənəd – siyasi bəyannamə də bugünkü reallığı əks etdirir, Avropada, ümumiyyətlə, dünyada olan reallığı əks etdirir və ATƏT-in əhatə etdiyi ərazidə məsələlərin həll olunması üçün çox əhəmiyyətli müddəaları özündə əks etdirir.

Mən şəxsən çox xoşbəxtəm ki, Azərbaycan xalqı, Azərbaycan dövləti adından, müstəqil Azərbaycan adından İstanbul xartiyasını imzaladım. Bu, Azərbaycanın müstəqil və dünya dövlətləri ilə bərabər hüquqa malik olan bir dövlət olduğunu bir daha nümayiş etdirdi. Bu xartiyanın bizim üçün ən mühüm əhəmiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, burada dövlətlərin ərazi bütövlüyünün və dövlət müstəqilliyinin qorunması çox ciddi maddələrlə əks olunubdur.

Yenə də deyirəm, bilirsiniz ki, ATƏT 25 il bundan öncə Helsinkidə ilk xartiyanı qəbul edibdir. Sonra - 1990-cı ildə Paris xartiyası qəbul olunubdur. İndi isə - 1999-cu ildə İstanbul xartiyası qəbul edilibdir. Amma Paris xartiyası qəbul olunanda ATƏT-ə daxil olan dövlətlərin sayı bu qədər deyildi. Ondan sonra dünyada böyük dəyişikliklər baş verdi: Varşava paktı dağıldı, Sovetlər İttifaqı dağıldı, Sovetlər İttifaqına mənsub olan 15 respublika öz müstəqilliyini elan etdi. Varşava paktına daxil olmuş Şərqi Avropa ölkələrində də çox ciddi dəyişikliklər baş verdi. Hətta vaxtilə Varşava paktına daxil olmuş üç ölkə indi NATO-nun tərkibindədir. Bunlar hamısı qısa bir tarixdə, qısa bir zamanda dünyada baş vermiş müsbət nəticələrdir. Mən fəxr edirəm ki, indi Azərbaycan da bu birliyin içindədir. Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi, öz sözünü deyir, öz fikrini bildirir və öz arzularını yerinə yetirməyə çalışır.

[204-205]

Sammitin digər bir xüsusiyyəti budur ki, mənə belə gəlir ki, o, mən iştirak etdiyim keçmiş sammitlərdən işin təşkili nöqteyi-nəzərindən və ümumiyyətlə, məzmun nöqteyi-nəzərindən daha da yüksək idi.

1994-cü ildə mən Budapeşt sammitində, 1996-cı ildə Lissabon sammitində iştirak etmişəm. Şübhəsiz ki, onların hər birinin tarixdə öz yeri vardır. Amma İstanbul sammiti daha da çox əhəmiyyətli sənədlər qəbul edibdir və bir də ki, bu, XX əsrin axırındakı ən son sammitdir, bundan sonra XX əsrdə sammit daha olmayacaqdır. Türkiyə Cümhuriyyəti və bizim dostlarımız, eyni zamanda bu sammitin Təşkilat Komitəsi orada işi də çox yaxşı təşkil etmişdilər, iş şəraiti də yaxşı idi. Çünki «Çırağan sarayı» bütün imkanları ilə belə bir sammitin keçirilməsi üçün çox dəyərli bir yerdir.

Biz bir çox başqa ölkələrdən fərqli olaraq, bu sammit zamanı böyük tarixi bir iş gördük. Bu da nəhayət, Bakı-Ceyhan neft kəməri, neft borusu layihəsinin, yəni onun müqaviləsinin imzalanması mərasimi idi. Biz beş il çox ağır və çətin yollarla keçərək bu günə gəlib çatdıq.

Təbiidir ki, Azərbaycanın burada rolu çox böyükdür. Çünki birincisi, neft Azərbaycanın neftidir. İkincisi, Azərbaycan 1994-cü ildə böyük bir müqavilə – «Əsrin müqaviləsi»ni imzalamasaydı, əlbəttə ki, o neftin hasil olunması və dünya bazarlarına ixrac edilməsi problemi də bu gün olmazdı. Üçüncüsü, şübhəsiz ki, beş il müddətində bu boru xəttinin, neft kəmərinin həyata keçirilməsinə çox böyük maneçiliklər törədirdilər və xaricdən bizə çox təzyiqlər olurdu. Bəziləri isə bunun iqtisadi cəhətdən səmərəli olmadığını sübut etməyə çalışırdılar. Bəziləri belə məlumat yayırdılar ki, guya Xəzər dənizində bu qədər böyük neft ehtiyatları yoxdur, ona görə də belə bir bahalı neft kəmərinin çəkilməsinə ehtiyac yoxdur. Təəssüf ki, belə məqalələr Amerika Birləşmiş Ştatlarının bəzi qəzetlərində də dərc olunurdu.

[205-206]

Amma biz dünyaya sübut etdik ki, Xəzər dənizində çox böyük neft ehtiyatları vardır və xüsusən Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda artıq müəyyən edilmiş və işlənən, hasil olunan neft ehtiyatları vardır, onu ixrac etmək üçün belə bir neft kəməri çox lazımdır və zəruridir.

Mən orada sənədləri imzalayandan sonra öz nitqimdə də dedim, bu gün də təkrar etmək istəyirəm: şübhəsiz ki, biz – Türkiyə Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan bu barədə çox işlər gördü. Gürcüstan da onun ərazisindən bu kəmərin keçməsi üçün şübhəsiz ki, lazım olan şəraitləri yaratdı. Amma bu neft kəməri haqqında müqavilənin imzalanmasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının və şəxsən prezident cənab Bill Klintonun xüsusi rolu var və xüsusi fəaliyyəti vardır.

Mən İstanbulda da dedim, bu gün də deyirəm, sabah da deyəcəyəm – əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının bizim regiona bu qədər diqqəti və qayğısı olmasaydı, “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının qətiyyətli dəstəyi olmasaydı və Bakı-Ceyhan neft kəmərinin yaradılması üçün bizim apardığımız işlərdə Amerika Birləşmiş Ştatlarının dəstəyi, köməyi olmasaydı, xüsusən şəxsən prezident cənab Bill Klintonun bu işə bilavasitə münasibəti və köməyi olmasaydı biz buna nail ola bilməzdik. Ona görə də İstanbul sammiti bu sammitin məsələlərindən əlavə, bizim üçün – Azərbaycan üçün, Türkiyə üçün, Gürcüstan üçün və eyni zamanda, hesab edirəm, Amerika Birləşmiş Ştatları üçün böyük hadisə olan Bakı-Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilənin imzalanması ilə daha da yüksəklərə qalxdı.

Nəhayət, Türkmənistan qazının da Türkiyəyə və Qərbə ixrac olunması haqqında müəyyən bir sənəd imzalandı və biz - Azərbaycan da bunu imzaladıq. Bu da böyük nailiyyətdir. Siz bilirsiniz ki, bu layihənin həyata keçirilməsi üçün bəzi ölkələr, o cümlədən Türkmənistan o qədər də sabit mövqe tutmurdu.

[206-207]

Biz isə bunu əvvəldən dəstəkləmişdik. Yenə də Amerika Birləşmiş Ştatlarının həm bu məsələyə münasibəti, həm köməyi, həm də, şübhəsiz ki, Türkmənistan rəhbərliyinə verdiyi lazımi məsləhətlər belə bir layihə haqqında müəyyən sənədlərin imzalanmasına gətirib çıxardı.

Doğrudur, indi aparılan işlər nəticəsində məlum olubdur ki, Azərbaycanda böyük neft ehtiyatları ilə bərabər, çox böyük qaz ehtiyatları da vardır. Bir neçə ildən sonra biz onu ixrac etmək məcburiyyətində olacağıq. Ona görə həmin bu qaz kəmərinə biz lazımi vaxtda istifadə edə biləcəyik. Bu da bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, hesab edirəm ki, bu sammit Amerika Birləşmiş Ştatlarının apardığı bütün siyasəti – həm dövlətlərarası münasibətlə, həm sülhün təmin olunması, təhlükəsizliyin təmin olunması, demokratiyanın inkişafı sahəsində apardığı siyasəti və eyni zamanda Cənubi Qafqaz, Xəzər dənizi hövzəsi və Orta Asiya ölkələri ilə əlaqədar aparılan siyasəti bir daha təsdiq etdi, hesab edirəm ki, onun nə qədər doğru, düzgün olduğunu dünyaya nümayiş etdirdi. Ona görə də mən sizi – Amerika Birləşmiş Ştatlarını, hökumətinizi təbrik edirəm. Mən bu təbriklərimi İstanbulda prezident cənab Bill Klintonu bildirdim. Amma bir daha deyirəm, sizi də təbrik edirəm. Bu, bizim ümumi nailiyyətimizdir.

Verdiyi məlumata görə dövlətimizin başçısına dərin təşəkkürünü bildirən cənab Ləri İqlberger dedi:

- Cənab prezident, bu, elə bir nailiyyətdir ki, Sizin liderliyiniz olmasaydı ona nail olmaq mümkün olmazdı. Xüsusən bu boru kəmərləri ilə əlaqədar. Siz çox haqlı olaraq qeyd etdiniz ki, bu boru kəməri ətrafında gedən söhbətlər, mübahisələr neçə illərdir davam edir. Şübhəsiz ki, belə bir əsas boru kəməri çəkilməsəydi, bu regionda neftin ixrac olunması çox çətinləşərdi, bəlkə də heç mümkün olmazdı. Bu da

[207-208]

Sizin özünüzün – Azərbaycanın gələcəyi üçün heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Demək istəyirəm ki, şübhə yoxdur, bu sammit uğurlu sammit olubdur. Lakin bir daha vurğulamaq istəyirəm ki, bu sammitin uğurlu olmasında, xüsusilə boru kəməri barədə sazişin imzalanmasında, həyata keçirilməsində Sizin liderliyiniz olmasaydı bu nailiyyətdən danışmaq olmazdı. Bir daha bildirmək istəyirəm ki, bu böyük hadisənin həyata keçməsinə görə, şübhəsiz ki, Sizi də, prezident Klintonu da təbrik etmək lazımdır. Böyük səylər göstərilibdir. Lakin bunların hamısının önündə məhz şəxsən Sizin səyləriniz olubdur.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun. Təşəkkür edirəm.

RESPUBLİKA İCTİMAİYYƏTİ NÜMAYƏNDƏLƏRİNİN ATƏT-in İSTANBUL ZİRVƏ GÖRÜŞÜNÜN YEKUNLARINA HƏSR OLUNMUŞ TOPLANTIDA GİRİŞ NİTQİ

Prezident sarayı

24 noyabr 1999-cu il

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bugünkü respublika toplantısı ATƏT-in İstanbul sammitinin yekunlarını müzakirə etmək üçün çağırılıb. ATƏT-in İstanbul sammiti XX əsrin ən böyük hadisələrindən biridir. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının XX əsrin sonunda, XXI əsrin astanasında bir yerə toplaşib, gələcək haqqında müzakirələr aparıb çox vacib sənədlər qəbul etməsi, təbiidir ki, təkcə Avropa üçün, ATƏT-ə daxil olan ölkələr üçün yox, eyni zamanda bütün dünya üçün, beynəlxalq aləm üçün çox vacibdir.

Deyə bilərəm ki, sammit çox yüksək səviyyədə keçdi və onun qarşısında duran vəzifələri uğurla həll etdi. İstanbul sammiti haqqında kütləvi informasiya orqanları geniş məlumatlar veriblər. Türkiyənin və başqa ölkələrin televiziya kanalları, Azərbaycan dövlət televiziyası sammitin gedişini yayıblar və Azərbaycan ictimaiyyətinin bu barədə həm təsəvvürü, həm də məlumatı vardır. Ancaq eyni zamanda bu sammit çox böyük əhəmiyyət daşıdığına görə və sammitdə qəbul edilmiş sənədlərin Azərbaycanda həyata keçirilməsi, icra olunması üçün bizim bugünkü toplantının keçirilməsi zəruridir. Mən də ona görə sizi dəvət etmişəm.

[209-210]

Bilirsiniz ki, sammitdə keçən dövrə yekun vurulubdur və XXI əsrdə ölkələrin təhlükəsizliyi, sülhün təmin olunması, demokratiyanın inkişaf etdirilməsi və bunlarla əlaqədar olan bir çox məsələlər müzakirə olunubdur. Hər dövlət öz fikrini, mülahizələrini bildiribdir və bunların nəticəsində də sammitin İstanbul xartiyası qəbul edilibdir, Avropada adi silahlar haqqında müqavilə imzalanıbdir, hər sammitdə olduğu kimi, siyasi bəyannamə qəbul edilibdir. Bu sənədlərin hər biri öz-özlüyündə tarixi xarakter daşıyır. Dediym kimi, sammit özü çox böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir.

Bizim üçün, Azərbaycan üçün, bizə dost olan bir neçə ölkələr, dövlətlər üçün İstanbul sammiti başqa bir tarixi hadisə ilə də özünü göstəribdir. O da sizə məlumdur: İstanbul sammiti zamanı, sammitin keçirildiyi günlərdə, oradakı şəraitdə Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına ixrac edilməsi üçün əsas neft kəməri – Bakı-Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilələr imzalanıbdir.

Bununla bərabər, Xəzər qaz kəməri haqqında da, yəni Türkmənistan qazının Xəzər dənizindən, Azərbaycandan, Gürcüstandan Türkiyəyə keçməsi haqqında da sənədlər imzalanıbdir. Buna görə də İstanbul sammiti Avropa üçün, dünya üçün böyük tarixi hadisə olaraq, eyni zamanda Azərbaycan üçün ikiqat tarixi hadisədir. Çünki birincisi, şübhəsiz ki, biz ATƏT-in üzvü olaraq, XX əsrin sonunda bu qədər yüksək səviyyəli, məzmunlu və nəticəli zirvə görüşünün keçirilməsini tarixi hadisə hesab edirik. Ancaq Azərbaycan üçün, Türkiyə üçün, Gürcüstan üçün, Türkmənistan üçün, Amerika Birləşmiş Ştatları üçün və Azərbaycanla əməkdaşlıq edən başqa ölkələr üçün Bakı-Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilələrin imzalanması, təbiidir ki, tarixi hadisədir.

Qeyd etdim ki, bu barədə sizin və ictimaiyyətin məlumatları vardır. Ancaq hesab edirəm ki, bu gün biz həm sizə, həm də ictimaiyyətə daha da geniş məlumatlar verməliyik, bir çox məsələləri izah etməliyik,

[210-211]

eyni zamanda ATƏT-in sammitinin qəbul etdiyi sənədlərin Azərbaycanda icra olunması, həyata keçirilməsi üçün tədbirləri müzakirə etməliyik. Bakı-Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilə imzalandığına görə indi onun icrası mərhələsi başlayır və bunun icrası üçün gələcək işlər barədə fikir mübadiləsi aparmalıyıq. Təbiidir ki, sonra xüsusi sənədlər qəbul olunacaqdır. ATƏT-in zirvə görüşündə qəbul olunmuş sənədlərlə əlaqədar Azərbaycanın görəcəyi işlər barədə də xüsusi sənədlər hazırlanıb imzalanacaqdır.

Bütün bunlara görə də bugünkü bu toplantının keçirilməsi çox zəruridir. Hesab edirəm bu, eyni zamanda ictimaiyyətə, vətəndaşlarımıza İstanbul sammiti haqqında və Bakı-Ceyhan neft kəməri haqqında daha da geniş məlumatlar almağa imkan verəcəkdir. Təbiidir ki, bu məsələlərin tarixi əhəmiyyətini hər bir Azərbaycan vətəndaşının qiymətləndirməsi üçün də əsas olacaqdır.

YEKUN NITQI

Hörmətli xanımlar və cənablar!

ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü XX əsrin sonunda XXI əsrə güclü bir projektor kimi işıq saçan tarixi hadisədir. İstanbul zirvə görüşü və onun qəbul etdiyi qərarlar, sənədlər XXI əsrdə Avropa dövlətlərinin, xalqlarının və ATƏT-in tərkibində olan başqa dövlətlərin, xalqların inkişafı üçün çox böyük əsas yaratmışdır. Mən cəsarətlə deyə bilərəm ki, İstanbul zirvə görüşü ATƏT-in 1975-ci ildə əsası qoyulmuş və sonra keçirilmiş zirvə görüşlərinin hamısından yüksəkdə durur. Birinci ona görə ki, ATƏT 25 ilə yaxın bir zamanda fəaliyyət göstərmişdir, böyük təcrübə toplaymışdır, təkmilləşmişdir, zənginləşmişdir və dünyada baş vermiş böyük qlobal dəyişiklikləri əks etdirərək XXI əsrə yol göstərir.

[211-212]

Azərbaycan ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə iştirak etməsini və təmsil olunmasını böyük hadisə hesab edir, tarixi hadisə hesab edir. Biz müstəqil dövlət olaraq ATƏT-in zirvə görüşlərində 1992-ci ildən iştirak edirik. 1992-ci ildə Azərbaycan nümayəndə heyəti Helsinkidə keçirilən zirvə görüşündə başda Azərbaycan prezidenti olmaqla iştirak etmişdir. Ancaq təəssüflər olsun ki, biz ondan bir iz tapa bilmirik: bu iştirak nədən ibarət olubdur, nə fəaliyyət göstərilmişdir, nə işlər görülmüşdür? Burada tamamilə doğru deyildi ki, 1992-ci il Azərbaycan üçün çox ağır və çətin bir il idi. Birincisi, Azərbaycan yenidən müstəqillik əldə etmişdi. İkincisi də, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi 1992-ci ildə demək olar ki, ən dəhşətli bir səviyyəyə gəlib çatmışdı. Belə bir zamanda ATƏT-in zirvə görüşündən, şübhəsiz ki, səmərəli istifadə etmək mümkün olardı. Ancaq hər halda, görünür ki, bu olmayıbdir.

ATƏT-in 1994-cü ildə Budapeştdə keçirilən zirvə görüşündə, 1996-cı ildə Lissabonda keçirilən zirvə görüşündə isə Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak etmişdir və siz yaxşı bilirsiniz ki, Azərbaycana aid, xüsusən Azərbaycan üçün ən ağır və ən çətin, ən əsas problem olan Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə aid orada lazımi sənədlər əldə olunmuşdur.

ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü – mən sadəcə, keçmişdəki zirvə görüşləri ilə müqayisə etmək istəyirəm - mənim şəxsən gördüyüm bütün zirvə görüşlərindən çox-çox yüksəkdə durur. Həm tərkibinə görə, həm ölkələrin nümayəndələrinin səviyyəsinə görə, həm qəbul etdiyi sənədlərin məzmununa, mənasına görə, həm də zirvə görüşünün işinin təşkil olunmasına görə. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, - müqayisə edərək demək olar, - İstanbul zirvə görüşü əvvəlki zirvə görüşlərindən təşkilat nöqteyi-nəzərindən, iş şəraiti nöqteyi-nəzərindən, nümayəndə heyətlərinin səmərəli fəaliyyət göstərməsi nöqteyi-nəzərindən və bütün başqa amillərə görə ən gözəl təşkil olunmuş beynəlxalq görüş idi, ən gözəl təşkil olunmuş zirvə görüşü idi.

[212-213]

Bizim üçün, Azərbaycan üçün bu, böyük iftixar hissi doğurur. Çünki XX əsrin sonunda, yəni bu əsrdə ATƏT-in son zirvə görüşünün Türkiyədə, İstanbulda keçirilməsi və qardaş türk xalqının avqust ayında böyük zəlzələ nəticəsində problemlərlə üzləşməsinə baxmayaraq zirvə görüşünün İstanbulda yüksək səviyyədə, gözəl təşkil olunması, həyata keçirilməsi və yaxşı nəticələrlə qurtarması Türkiyə Cümhuriyyətini, bizim dost, qardaş türk xalqını şübhəsiz ki, dünya miqyasında daha da hörmətləndirir. Yenə də deyirəm, qardaş ölkə olaraq biz bununla fəxr edirik. Mən bunu Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti əziz dostum, qardaşım, hörmətli Süleyman Dəmirəl ilə ayın 19-da axşam İstanbulda görüşərkən də demişdim və bir də burada deyirəm. Biz hamımız, Azərbaycan xalqı Türkiyə Cümhuriyyətini, qardaş türk xalqını, Türkiyənin bütün vətəndaşlarını bu böyük uğur münasibətilə təbrik edirik.

Xarici işlər naziri Vilayət Quliyevin, Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti Natiq Əliyevin məruzələrində və çıxışlarda İstanbul zirvə görüşü haqqında və bu zirvə görüşü zamanı Bakı–Ceyhan neft kəməri, Transxəzər qaz kəməri ilə bağlı imzalanmış sənədlər haqqında ətraflı məlumatlar verildi. Mən çox məmnunam ki, bugünkü toplantının iştirakçıları İstanbul zirvə görüşünün gedişini diqqətlə izləyiblər və ona böyük maraq göstərirlər. Bəlkə də keçmiş sammitlərdən fərqli olaraq hər şeyi daha yaxşı bilirlər və qiymətləndirə bilirlər.

Mənə məlumdur ki, Azərbaycanın ictimaiyyəti, yəni bizim vətəndaşlarımız Türkiyə televiziyaşının və Azərbaycan Dövlət Televiziyaşının kanallarından istifadə edərək, zirvə görüşünün prosesini və zirvə görüşü zamanı Bakı–Ceyhan neft kəməri barədə sənədlərin imzalanması mərasimini görüblər, hər kəsin şəxsi təsəvvürü vardır. Çox məmnunam ki, xalqımız da – bizə gələn məlumatlardan görünür – bu zirvə

[213-214]

görüşünü və Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Bu gün buradakı çıxışlarda da həm zirvə görüşünə, həm Bakı–Ceyhan neft kəməri müqaviləsinin imzalanmasına, həm də Azərbaycan nümayəndə heyətinin gördüyü işlərə yüksək qiymət verilir.

Burada deyildi ki, İstanbul zirvə görüşündə qəbul edilmiş əsas sənəd İstanbul xartiyasıdır. Bu da tarixi hadisədir ki, 1990-cı ildə Parisdə imzalanmış xartiyadan sonra dünyada baş vermiş böyük

dəyişikliklərin öz əksini tapdığı növbəti xartiya məhz İstanbulda imzalanıbdir, İstanbul xartiyası adlanır. İstanbulda eyni zamanda Avropada adi silahlar haqqında müqavilə və siyasi bəyannamə imzalanıbdir.

Azərbaycan ATƏT-in zirvə görüşündə iştirakı ilə və oradakı sənədlərin hazırlanmasında gördüyü işlərlə, nəhayət, zirvə görüşündə Azərbaycanın mövqelərini açıq-aydın bəyan etməklə və zirvə görüşünün iştirakçılarına təqdim olunmuş sənədləri imzalamaqla Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bir daha, bir daha sübut etdi və dünyaya nümayiş etdirdi.

İstanbul xartiyasını, adi silahlar haqqında sənədi imzalayarkən, siyasi bəyannaməyə razılıq verərkən mən Azərbaycan xalqının verdiyi mandatı həyata keçirirdim. Mən Azərbaycan xalqının adından o tarixi sənədlərə imzama qoymuşam. O sənədlər tarixdə yaşayacaqdır. Gələcək nəsillər onları qiymətləndirəcəklər. Bu gün isə bizim üçün bunun ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqı azad xalqdır, sərbəst daxili və xarici siyasət aparır, Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyi ilə fəxr edir, müstəqil Azərbaycan öz imzasını belə tarixi sənədlərə qoymağa imkan alıbdir. Bunlar hamısı məndə də, güman edirəm, sizdə də böyük ruh yüksəkliyi doğurur. Eyni zamanda bunlar bizim üzərimizə böyük vəzifələr qoyur. Biz bu vəzifələri ardıcıl surətdə həyata keçirməliyik.

ATƏT-in zirvə görüşündəki sənədləri imzalamaqla biz bir daha təsdiq edirik ki, Azərbaycan müstəqil dövlətdir, Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurulur, bu proses sürətlə inkişaf

[214-215]

edir. Azərbaycan xalqların bütün azadlıqlarını təmin edir, insan haqlarını qoruyur, söz, vicdan, mətbuat azadlığını təmin edir. Azərbaycan dünyəvi dövlətdir, öz milli ənənələri ilə bərabər, ümumbəşəri dəyərləri də qəbul edir və onlardan istifadə edir. Azərbaycan öz iqtisadiyyatını bazar iqtisadiyyatı yolu ilə aparır, iqtisadi islahatlar həyata keçirir, öz iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə sıx inteqrasiyası prosesini həyata keçirir və beləliklə, dünyanın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş, sosial problemləri diqqət mərkəzində saxlayan sivil dövlətləri sırasına daxil olur. Bu sözlərlə mən onu demək istəyirəm ki, bizim indiyə qədər – dövlət müstəqilliyi əldə edəndən sonra ötən səkkiz il ərzində gördüyümüz işlər bizi bu yola gətirib çıxarıbdır. Bu yol bizim strateji yolumuzdur və ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündəki sənədlərə imza atmağımız bir daha, bir daha həm dünyaya nümayiş etdirir, həm də bütün millətimiz, xalqımız üçün təsdiq edir ki, biz bu yol ilə gedəcəyik və heç vaxt bu yoldan dönməyəcəyik.

Qarşımızda duran vəzifələr böyükdür. Nəzərdə tutulur ki, biz İstanbul zirvə görüşünün nəticələri ilə əlaqədar müvafiq sənədlər imzalamalıyıq və bu sənədlərdə həm xartiyadan, həm də zirvə görüşünün qəbul etdiyi başqa qərarlardan ölkəmiz üçün irəli gələn vəzifələrin konkret, praktiki həll olunması məsələlərini əks etdirməliyik.

Yəni sizə və bütün ictimaiyyətə bildirmək istəyirəm ki, İstanbul zirvə görüşü böyük bir mərhələdir, Avropa dövlətləri üçün, ATƏT üzvləri üçün yeni bir mərhələnin başlanğıcıdır. Ona görə də biz bu yola konkret işlərimizlə başlamalıyıq.

Konkret işlərimiz də, şübhəsiz ki, birincisi, indiyə qədər gördüyümüz, həyata keçirdiyimiz işləri təkmilləşdirməliyik. Amma eyni zamanda, bütün bu deyilən sahələrdə olan nöqsanları, çatışmazlıqları aradan qaldırmalıyıq, ATƏT-in sənədlərinə zidd olan və ölkəmizə, xalqımıza zərər gətirən bəzi mənfi

[215-216]

halları aradan qaldırmalıyıq, cəmiyyətimizi daha da birləşdirməliyik. Cəmiyyətimiz isə məhz bu prinsiplər əsasında daha da sıx birləşməlidir. Güman edirəm ki, Azərbaycanın hər bir vətəndaşı və xüsusən Azərbaycanın dövlət, hökumət orqanlarında, ictimai təşkilatlarında çalışanlar bu zirvə görüşünün yekunları ilə əlaqədar hərə öz vəzifələrini, məsuliyyətini dərk etməlidir və onların həyata keçirilməsi ilə ciddi məşğul olmalıdır.

ATƏT-in zirvə görüşü zamanı Azərbaycan üçün ikinci bir tarixi hadisə də baş verdi. Bu, Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında son illər böyük çətinliklərlə hazırlanan müqavilələrin imzalanmasıdır. Bu da həqiqətən çox böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edən hadisədir. Təsədüfi deyil ki, bu hadisə dünyanın bir çox ölkələrində, bir çox dairələrdə - həm bizə yaxın ölkələrdə, həm uzaq olan ölkələrdə çox böyük əks-səda doğurubdur və müxtəlif münasibətlər meydana gəlməsinə səbəb olubdur.

Azərbaycan 1993–1994-cü illərdən başlayaraq öz müstəqilliyini möhkəmləndirmək üçün, iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün, onu dünya iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri əsasında qurmaq üçün bir çox tədbirlər həyata keçirir və onlar da öz nəticəsini verir. Bu tədbirlərin içərisində ötən beş il içərisində ən görkəmli yer tutan – neft və qaz sərvətlərimizdən səmərəli istifadə etməyimiz üçün dünyanın böyük neft şirkətləri ilə müştərək iş görməyimizdir. Bu, dövlətimizin yeni neft strategiyasıdır.

Azərbaycan qədimdən neft ölkəsidir. Sovet hakimiyyəti dövründə də Azərbaycanı həmişə neft ölkəsi kimi tanımışlar. Məlumdur ki, 60-cı illərin sonuna qədər Azərbaycanda sənayenin başqa sahələrinə lazımi fikir verilmirdi. Bir tərəfdən ona görə ki, Azərbaycan həmişə neftlə məşğul olmuşdu və neftlə əlaqədar sənaye sahələri ilə məşğul olmuşdu. İkinci tərəfdən də, Sovetlər İttifaqının mərkəzi dövləti hər bir regiondan, hər bir respublikadan Ümumittifaq üçün lazım olan şeyləri cəlb edirdi. Azərbaycan üçün isə artıq bir çox vaxt bundan öncə lazım idi ki, neft sənayesi ilə yanaşı, sənayenin başqa sahələrini də inkişaf

[216-217]

etdirsən. Biz bunu etdik. 70-80-ci illərdə bu sahədə böyük işlər görüldü. Sənayenin bir çox yeni sahələri yarandı, onlar Azərbaycana çox böyük faydalar verdi. Kənd təsərrüfatında, Azərbaycanın torpaqlarından istifadə olunması, təbii sərvətlərindən istifadə olunması sahəsində çox böyük işlər görüldü. Ancaq bunlara baxmayaraq, yenə də neft və qaz sərvətlərimiz bizim bütün imkanlarımız, bütün sərvətlərimiz içərisində daha da böyük rol oynayır.

Hesab edirəm ki, Azərbaycan xoşbəxt bir ölkədir və Allah tərəfindən ona bəxş edilən təbii sərvətlər Azərbaycanın həyatı üçün həmişə böyük əhəmiyyətli olubdur və gələcəkdə də əhəmiyyətli olacaqdır. Azərbaycanın zəngin təbii sərvətləri və geostrateji vəziyyəti xalqımızın milli sərvətidir. Biz bunları qorunmalıyıq, biz bunlardan səmərəli istifadə etməliyik. Bu milli sərvət – bir də təkrar edirəm, Azərbaycanın geostrateji vəziyyəti və təbii sərvətləri, yəni neft və qaz yataqları nəinki bu gün, nəinki XXI əsrdə, hələ gələcək əsrlərdə də Azərbaycan xalqı üçün əsas sərvətdir.

Məlumdur ki, dünyada, yəni Yer kürəsində yeraltı sərvətlər çoxdur. Qara metallar da var, başqa metallar da var, başqa yanacaq növləri də var, qızıl da var, almaz da var, başqa şeylər də vardır. Yer kürəsinin çox ölkələrində bu sərvətlər vardır. Amma bütün bu yeraltı sərvətlərin içərisində neft və qaz yataqları müasir dünyada birinci yerdə durur və hansı ölkələrin belə sərvətləri varsa, şübhəsiz ki, o, ölkənin, xalqın həyatı üçün, sosial vəziyyəti üçün və ölkənin iqtisadi inkişafı üçün böyük bir amildir. Yenə də deyirəm, xoşbəxt millətlik ki, bizim belə sərvətlərimiz vardır və bu sərvətlərdən biz indi daha da səmərəli istifadə etməyə başlamışıq. Buna görə də təbiidir ki, indi dünyanın müxtəlif böyük şirkətləri, başqa ölkələrdə sərmayə

[217-218]

qoymaq, iş görmək üçün can atan, fəaliyyət göstərən şirkətlər dünyanın, Yer kürəsinin hər yerində özünə münasib istiqamətdə hərəkət edirlər və burada birinci yerdə yenə də neft və qaz sərvətləri olan ölkələr durur.

Götürün böyük Rusiyanı. Orada yeraltı faydalı qazıntılar çoxdur: dəmir də var, daş kömür də var, qızıl da var, almaz da, başqaları da vardır. Amma bu gün Rusiyanın iqtisadiyyatının ən əsas dayağı onun zəngin neft və qaz yataqlarıdır. Bu gün yox, mən sizə bunu keçmiş tariximiz haqqında məlumat verərək deyə bilərəm. Sovet İttifaqı dövründə və xüsusən 70-ci illərin sonunda və 80-ci illərin əvvəllərində, Sovet İttifaqında, ümumiyyətlə, istehsal zəif inkişaf etdiyi bir zamanda və ölkənin taxıl ilə təminatı çox çətin bir halda olduğu zamanda Sovet İttifaqını bu çətinliklərdən xilas edən iki şey var idi: biri neft, hansını ki, satırdı, biri də qaz.

Bəli, uzaq Sibirdən Avropanın müxtəlif ölkələrinə qaz kəmərinin çəkilməsi o vaxt tarixi bir hadisə idi. Çünki iqtisadi və maliyyə vəziyyəti artıq zəifləmiş Sovet İttifaqında bu iki sərvət demək olar ki, bütün başqa sahələrdən gələn gəlirlərin hamısından üstün idi və ölkəyə böyük fayda gətirirdi.

Yaxın Şərqdə kiçik ölkələr vardır ki, böyük neft, qaz sərvətləri sayəsində ən kasıb ölkələrdən 20–25 il içərisində indi ən dövlətli ölkələrin səviyyəsinə gəlib çatıbdır.

Yəni bununla onu demək istəyirəm ki, Azərbaycanın böyük neft və qaz sərvətlərinə malik olması bizim xalqımızın xoşbəxtliyidir və bu gün üçün, gələcək üçün, xalqımızın yaxşı yaşaması üçün, ölkəmizin inkişaf etməsi üçün ən əsas amildir. Buna görə də, məsələn, indi Azərbaycana xarici investisiya birinci növbədə neft və qaz sahəsinə gəlir. Başqa yerlərə də gəlir, amma əsas bu sahəyə gəlir.

Bəzi diletantlar orda-burda danışirlar ki, «bəli, bu sahə yaxşıdır, amma o biri sahələrə də fikir verin». Axı onlar bu işlə məşğul olmurlar. Mən bu gün onlara, hamıya bildirmək istəyirəm ki, biz dövlət olaraq bütün sahələrə fikir veririk, bütün sahələrə xarici sərmayəni cəlb etmək istəyirik, bütün sahələrdə

[218-219]

zəngin xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq etmək istəyirik. Ancaq bu, təkə bizdən asılı deyildir. Bu, eyni zamanda hər bir ölkənin o böyük, zəngin şirkətlərinin hər bir ölkənin sərvətlərinə olan marağından asılıdır. Qeyd etdiyim kimi, indi dünyada neft və qaz məhsulları birinci yerdə durduğuna görə təkə bir yanacaq vasitəsi kimi yox, eyni zamanda sənayenin bir çox sahələrinin, yeni yaranmış sahələrinin təmin edilməsi üçün, xammal kimi istifadə olunması üçün dünyanın böyük şirkətləri şübhəsiz ki, birinci növbədə diqqətlərini neft və qaz yataqları olan ölkələrə yönəldirlər və oraya sərmayə qoymağa çalışırlar. Budur, indi son illərdə Azərbaycanda bu vəziyyət vardır.

Ancaq bir var ki, kimsə gəlib bu sərvətlərimizdən istifadə etmək istəyir, yəni müştərək iş görmək istəyir, - bu, şübhəsiz ki, təbii haldır. İkinci tərəfi isə ondan ibarətdir ki, Azərbaycan öz milli sərvətlərindən öz milli mənafeyi üçün səmərəli istifadə edə bilir, yoxsa edə bilmir. Bax, bu sahədə Azərbaycanın yeni neft strategiyası təkə ötən beş il üçün yox, böyük gələcək üçün bizim ən böyük nailiyyətimizdir.

Burada artıq deyildi, - sentyabr ayının 20-də «Əsrin müqaviləsi»nin beşinci ildönümünü qeyd edərkən bu barədə çox ətraflı danışdıq ki, biz birinci müqaviləni çox ağılla, səriştə ilə, milli mənafehlərimizi tam təmin etmək yolu ilə və məqsədi ilə hazırladıq, imzaladıq və bununla da Azərbaycanın yeni neft strategiyasının əsasını qoyduq, bununla da dünyanın bir çox başqa neft şirkətlərinin diqqətini Azərbaycana cəlb etdik və onların nəticəsində indi beş il müddətində 18 müqavilə imzalanıbdır. Onlar haqqında bu gün Natiq Əliyev məlumat verdi və onların hamısı gələcəyə yönəlibdir.

Xatirimdədir, bizim ilk müqavilələr Milli Məclisdə təsdiq edilən zaman bəzi deputatlar – təbiidir ki, onların əksəriyyəti müxalifətdən olan deputatlar idi – bunlara etiraz edirdilər: «Nə üçün bunları edirsiniz, niyə tələsirsiniz? Bunları gələcək nəsillərə saxlamaq lazımdır. Niyə başqa şirkətlərlə edirsiniz bunları? Gözləyin, birinci müqavilədən gəlir aldıqdan sonra o birilərini ancaq özümüz edəcəyik».

[219-220]

Belə səviyyəsiz, yenə də deyirəm, diletant sözlərlə bizim gördüyümüz bu işlərə etiraz edirdilər. Bu, təbii ki, bir tərəfdən işi bilməməyin nəticəsidir, ikinci tərəfdən də, sadəcə, dövlətin gördüyü işlərə maneçilik etmək məqsədi daşıyır. Ancaq biz gördüyümüz işin nə olduğunu yaxşı bilirdik. Ona görə də «Əsrin müqaviləsi»ni imzalayıb əməli işə başlayandan sonra həm Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda, həm Azərbaycanın quru hissəsində olan yataqlara xarici şirkətlərin maraqlarını müzakirə etdik, təhlil etdik və yeni müqavilələr imzaladıq. Bilmək lazımdır, beş il müddətində bu işlərin görülməsi böyük bir nailiyyətdir və bu işləri də biz Azərbaycanın gələcəyi üçün, gələcək nəsillər üçün görürük.

Bu müqavilələrin ardıcıl surətdə hazırlanması və imzalanması bir tərəfdən xarici şirkətlərin gəlib burada iş görmək istəyi ilə bağlı olmuşdur, ikinci tərəfdən isə bizim özümüzün neft strategiyamızın tərkib hissəsidir. Çünki, - burada Natiq Əliyev dedi, - hər bir müqavilə imzalanandan sonra onun üç il kəşfiyyat dövrü vardır. Üç ildən, kəşfiyyat dövründən sonra artıq istehsal prosesləri gəlir. Demək, hər bir müqavilənin həyata keçməsi üçün və ilkin nəticələrin alınması üçün neçə illər lazımdır.

Bax, biz bunları edərək Azərbaycanın gələcəyi – 2010, 2015, 2020-ci illər üçün ardıcıl olaraq işlər görürük. Əgər birini, ikisini imzaladıq, qalanlarının üstünü basdırıb otursaq ki, bunlar gələcək üçün qalsın, bəlkə gələcəkdə buna heç maraq olmayacaqdır. Bir də ki, burada deyildi, hətta müqavilənin imzalanmasından və ilkin işlərin görülməsindən Azərbaycana nə qədər gəlirlər gəlir. Bunlar hamısı bu gün üçün lazımdır. Amma biz «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsindən artıq 2000-ci ildə konkret mənfəət

[220-221]

– 100 milyon dollardan artıq mənfəət alacağıq və bu, hər il artacaqdır.

Digər müqavilələr işə düşəndən sonra, yanaşı olaraq- məsələn, burada «Şahdəniz» müqaviləsi haqqında danışıldı - orada işlər gedəcəkdir və bunlar da bir-birinə heç mane olan deyil, əksinə, bir-birinə yardım edəcəkdir. Məsələn, «Əsrin müqaviləsi»nə və «Şahdəniz» müqaviləsinə görə biz iki qazma qurğusunu – «Dədə Qorqud» yarım dalma və «İstiqlal» qurğularını bərpa etdik. «İstiqlal» qurğusuna 200 milyon dollardan artıq vəsait qoyulubdur. Bunlar xarici sərmayədir, amma bu, Azərbaycanın mülkiyyətidir.

«Dədə Qorqud» qurğusunun bərpasına təxminən 60-70 milyon dollar vəsait qoyulmuşdur. İndi işə keçmişdə «Şelf» adlanan yeni tipli bir qazma qurğusu var, o hazırlanır, həmin qurğu da modernləşdiriləcəkdir. Bunlar hamısı Azərbaycanda gələcəkdə işlərin daha da uğurla, müvəffəqiyyətlə getməsi üçün edilir.

Ancaq biz keçən dövrdə görülən işləri heç vaxt unutmamalıyıq. Məsələn, əgər biz vaxtında, 1970-ci illərin sonunda dərin özüllər zavodunu – mən sizə deyə bilərəm ki, o zaman onu ittifaq dövlətindən böyük çətinliklərlə aldıq, bu zavodun tikintisinə sovet hökumətinin büdcəsindən 400 milyon dollar sərf olundu – alıb gətirib burada qurmasaydıq, indi biz bu işləri görə bilməzdik. Amma həmin zavod da hələ bu gün bizim istədiyimiz səviyyədə deyildir. Onu inkişaf etdirmək, modernləşdirmək lazımdır. Həmin zavod Xəzərin təkcə Azərbaycan sektorunda yox, indi başqa sektorlarında da görülən işlər üçün çox əhəmiyyətli olacaqdır.

Məsələn, Qazaxıstan prezidenti öz çıxışında – yəqin, sənədlər imzalanarkən onun çıxışını eşitdiniz – dedi ki, biz bir kəşfiyyat quyusu qazırıq, artıq üç min metr qazmışıq. Öz sektorlarında qazarlar, taparlar, əgər görsələr ki, onlarda çox neft ehtiyatı var, demək, qazma qurğusu lazımdır. Bu qurğu da Xəzər dənizində hələ yalnız Azərbaycandır, başqa yerdə yoxdur.

[221-222]

Biz keçmişdə bu gün üçün böyük baza yaratmışıq. Bunu bilmək lazımdır, heç vaxt unutmaq olmaz. Ona görə də indi «İstiqlal», «Dədə Qorqud» qurğuları vardır.

Əgər biz «Şahdəniz» yatağının birgə işlənməsi barədə müqaviləni imzalamasaydıq, «İstiqlal» qurğusu da olmayacaqdı. Çünki «İstiqlal» qurğusu «Şahdəniz» müqaviləsinin hesabına yaranıbdir. Bax, mən bununla bir daha onu qeyd etmək istəyirəm ki, bu beş il müddətində bizim imzaladığımız 18 müqavilə Azərbaycanın gələcək həyatının böyük təməlini qoyubdur. Bu, elə bir təməldir ki, Azərbaycanı on illərlə inkişaf etdirəcəkdir.

Mən bunu İstanbulda da dedim, aydındır ki, əgər biz "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamasaydıq və ondan sonrakı müqavilələri imzalamasaydıq Bakı-Ceyhan neft kəməri heç vaxt reallaşmazdı. Məlumdur ki, biz "Əsrin müqaviləsi"ni imzalayanda orada yazılmışdı ki, əsas ixrac neft kəməri tikilməlidir və onun da müddəti 54–56 ay müəyyən olunmuşdu. Bunlar o vaxt yazılmışdı. Amma sonrakı reallıq nəyi göstərdi? Sonrakı reallıq onu göstərdi ki, biz Bakı-Novorossiysk neft kəməri yaratdıq, 1997-ci ilin noyabr ayında «Çıraq» yatağından neft çıxdı və biz bu nefti həmin kəmərlə ixrac etməyə başladırıq. Ancaq biz bununla qane olmadıq. Bizə alternativ kəmərlər lazım idi. Ondan sonra biz Bakı-Supsa kəməri yaratmağa başladırıq.

Bu ilin aprel ayında həmin kəmər də, terminal da istifadəyə verildi. Artıq Bakı–Supsa vasitəsilə 3 milyon ton neft ixrac olunubdur.

Təbiidir ki, bu iki neft kəmərinin yaranması Bakı–Ceyhan neft kəmərinin vaxtını uzadır və uzatdı. Şübhəsiz ki, neft şirkətləri və onlarla birlikdə biz gördüyümüz işlərin səmərəsini tezliklə əldə etmək istəyirik. Kapital qoyulursa, demək, o, həm xarici şirkətlər üçün, həm də Azərbaycan üçün gəlir

[222-223]

gətirməlidir. Amma əgər gəlir gəlmirsə, kapital qoyulur, gəlirin gəlməsi gecikirsə, şübhəsiz ki, bu, heç kəs üçün faydalı ola bilməz.

Yenə də deyirəm, Bakı–Supsa kəmərinin yaranması Bakı–Ceyhanı təxirə saldı və bəlkə də onun vaxtını tamamilə uzadardı. Əgər biz başqa müqavilələri imzalamasaydıq, əgər Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti başqa müqavilələrin icra olunması ilə əlaqədar həm öz sahəsindən, həm də başqa müqavilələr sahəsindən həqiqətən çox neft hasil edilməsinə inanmasaydı, onlar Bakı–Ceyhan neft kəmərinin çəkilməsinə razılıq verməyəcəkdilər. Siz bilirsiniz, bilmirsinizsə bilin,-onlar buna razılıq vermirdilər də. Çünki onlar deyirdilər ki, kommersiya marağı bizim üçün hər şeydən üstündür. Biz də belə hesab edirik ki, kommersiya marağı hər şeydən üstün olmalıdır. Amma bizim bütün bu beş ildə gördüyümüz işlər, məhz gördüyümüz işlər Bakı–Ceyhanı reallaşdırdı. 1998-ci ilin oktyabr ayında biz Ankarada siyasi bəyannaməni imzalayandan sonra bir il müddətində çox böyük işlər görüldü. Amma ağır, çətin işlər görüldü. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında aylarla danışıqlar aparılırdı. Azərbaycan beynəlxalq əməliyyat şirkəti ilə Türkiyə dövləti, yaxud şirkətləri arasında danışıqlar gedirdi. Gürcüstan ilə danışıqlar aparılırdı. Amma şübhəsiz ki, məsələnin əsas həlli Azərbaycan ilə Türkiyə arasında gedən danışıqlar çərçivəsində idi.

Xatirinizdədir ki, Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti Bakı–Ceyhan neft kəmərinin qiymətini 3,7 milyard dollara qaldırmışdı. Görülən işlər sübut etdi ki, bu, düzgün rəqəm deyildir. Nəhayət, həmin rəqəm 2,4 milyard dollar oldu. Amma burada deyildiyi kimi, bunun da riski vardır. Türkiyə öz ərazisində olan riski öz üzərinə götürüb, Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti isə Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərində olan riski öz üzərinə götürübdür. Beləliklə də, Bakı–Ceyhan neft kəməri reallaşdı və onun sənədləri İstanbulda çox təntənəli şəraitdə, yüksək səviyyədə imzalandı.

[223-224]

Mən bunu dəfələrlə demişəm, bu gün bir daha bildirmək istəyirəm ki, həm "Əsrin müqaviləsi"nin hazırlanmasında və imzalanmasında, həm də sonra gördüyümüz işlərdə, elə Bakı–Supsa və Bakı–Ceyhan neft kəmərlərinin yaranmasında Amerika Birləşmiş Ştatlarının daim diqqəti, dəstəyi, qayğısı olmuşdur. Şəxsən prezident cənab Bill Klintonun bu məsələyə xüsusi münasibəti olmuşdur. Bilirsiniz ki, o, bu problem üzrə prezidentin xüsusi səlahiyyətli səfirini təyin edibdir və həmin səfir vaxtaşırı Azərbaycana gəlirdi, Türkiyəyə, Gürcüstana gedirdi, bərabər işləyirdi. Yəni Bakı–Ceyhana Türkiyə və bizim kimi, eyni zamanda Amerika Birləşmiş Ştatları da maraqlı olmuşdur. Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu məsələyə xüsusi münasibəti, verdiyi dəstək və göstərdiyi yardım, bir daha qeyd edirəm, şəxsən prezident Bill Klintonun bu məsələ ilə məşğul olması, onu dəstəkləməsi, nəhayət, bütün problemləri aradan qaldırdı və biz Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında müqaviləni imzaladıq.

Bilirsiniz ki, Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında Azərbaycandan çox Türkiyədə düşünürdülər. Türkiyədə belə bir ictimai rəy yaranmışdı ki, bu, Türkiyə üçün bir nömrəli problemdir. Bakı–Ceyhan anlayışı, demək olar ki, Türkiyənin hər bir vətəndaşının beynində idi. Mən bunun dəfələrlə şahidi olmuşam. Azərbaycana gələn jurnalistlərlə görüşümdə, Türkiyədə olarkən həm jurnalistlərlə, dövlət adamları ilə, həm də adi vətəndaşlarla görüşlərimdə həmişə birinci sual Bakı–Ceyhan barədə olubdur. Bəlkə də adi vətəndaşların bir qismi bunun mənasını həqiqətən heç bilmir. Ancaq bu, Türkiyə Cümhuriyyəti vətəndaşlarının beyninə bir ideal kimi həkk olunmuşdu. Ona görə də bu, bizim üçün nə qədər əhəmiyyətlidirsə, Türkiyə üçün ondan da çox əhəmiyyətlidir. Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilənin imzalanması, şübhəsiz ki, həm Türkiyə üçün, həm də bizim üçün çox böyük nailiyyətdir.

[224-225]

Təbiidir ki, burada Gürcüstan da çox böyük fayda götürəcəkdir. Prezident Eduard Şevardnadze imzalanma mərasimində dedi ki, Gürcüstanın nə nefti var, nə də qazı. O, qazı və nefti öz ərazisindən ya keçirə bilər, ya da keçirməyə bilər. Amma keçirmək keçirməməkdən faydalıdır. Çünki keçirəndə fayda, gəlir götürəcəkdir.

Beləliklə, biz qardaş Türkiyə ilə beş il müddətində gördüyümüz işi başa çatdırdıq və imzalanma mərasimi çox yüksək səviyyədə keçdi. İmzalanma mərasimində Amerika prezidentinin iştirak etməsi və iki sənədə şəxsən imza atması, təbiidir ki, bu müqavilənin həm qiymətini, həm mahiyyətini qaldırır, həm də onun həyata keçirilməsi üçün çox böyük imkanlar yaradıbdır.

Biz bu gün bu məsələni müzakirə edərkən deməliyəm ki, Azərbaycan neftçiləri Azərbaycan tarixində həmişə böyük xidmətlər göstəriblər. Noyabrın 7-də Neft Daşlarının 50 illiyi tamam oldu. Onlar bunu Neft Daşlarında təntənəli surətdə qeyd ediblər. Amma mən söz vermişəm ki, bunu respublika miqyasında qeyd edəcəyik və bu gün də bu sözlərimi təsdiq edirəm. Çünki bugünkü günlərin əsası o vaxt qoyulubdur. Bəli, indi biz haqqında müqavilələr imzaladığımız həmin o neft-qaz yataqları ötən 50 il

müddətində Azərbaycanın alimləri, geoloqları, neftçiləri tərəfindən kəşf olunubdur. Bu, bir tərəfdən. İkinci tərəfdən isə 50 il müddətində Xəzər dənizində neft hasilatı ilə məşğul olan Azərbaycan neftçiləri əvvələn, böyük bir maddi-texniki bazanın yaranmasına səbəb olublar,- bunu onlar yaratmayıblar, amma onların iştirakı ilə bunu keçmişdə Azərbaycan dövləti, hökuməti yaradıbdır,- ikincisi isə çox yüksək səviyyəli mütəxəssislər hazırlanıbdır. O vaxt yaranmış maddi-texniki baza, çox yüksək səviyyəli neft-qaz sənayesi mütəxəssisləri – bunlar hamısı bizim bu gün gördüyümüz işlərin vaxtilə əsasını qoyubdur.

[225-226]

Ona görə də mən bu gün Azərbaycan neftçilərinə bir daha təşəkkürümü bildirirəm və bu «Əsrin müqaviləsi»nin və sonrakı müqavilələrin hazırlanıb imzalanmasında, xüsusən Bakı–Ceyhan neft kəməri barədə müqavilənin hazırlanmasında və nəhayət, həyata keçirilməsində Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin xidmətlərini xüsusi qeyd edirəm. Neft şirkətinin prezidenti Natiq Əliyevin, birinci vitse-prezident İlham Əliyevin, vitse-prezident Xoşbəxt Yusifzadənin, Valeh Ələsgərovun xidmətlərini xüsusi qeyd edirəm.

İndi bizim qarşımızda yeni vəzifələr durur. Biz indiyə qədər çalışırıdık ki, müqavilə imzalanınsın. İndi isə bunu həyata keçirmək lazımdır. Təbiidir, mən bu sahədə göstərişlər vermişəm. Bu gün Natiq Əliyev məruzə etdi ki, onlar Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti ilə artıq dünən danışıqlar aparıblar. Müəyyən sənədlər hazırlanmalıdır və böyük bir proqram tərtib edib həyata keçirməliyik.

İndi Qazaxıstanın da Bakı–Ceyhan neft kəmərinə qoşulması çox böyük bir hadisədir. Burada deyildi ki, Qazaxıstan öz neftini ixrac etmək üçün hələ 1990–1991-ci illərdən Qara dənizə neft kəməri çəkmək istəyir. Hələ indiyə qədər həmin kəməri çəkə bilməyibdir. Amma çəksələr də indi Bosfor boğazından onlar istədiyi qədər neft keçirmək mümkün olmayacaqdır. Ona görə də Qazaxıstan Bakı–Ceyhan neft kəmərinin reallığını artıq hiss edərək ona qoşuldu və prezident Nursultan Nazarbayev İstanbulda bir sənədi imzaladı.

Burada artıq qeyd olundu, - biz elə bu kəmərsiz də Qazaxıstan neftini tankerlərlə, dəmir yolu vasitəsilə son neçə ildə buradan Qara dənizə çıxarıyıq. Beləliklə, həm Qazaxıstana kömək edirik, həm də Azərbaycana gəlir gətiririk.

Mən qaz kəməri haqqında da demək istəyirəm. Bunun da çox böyük əhəmiyyəti vardır. Türkmənistan prezidenti Saparmurad Niyazov imzalanma mərasimində açıqcasına dedi ki, onlar bu

[226-227]

kəmərin çəkilməsi üçün 8 ildir alternativ yollar axtarırlar. Onlar bu qaz kəmərinə bir neçə ölkədən keçirmək istəmişlər, amma bunların hamısı uğursuz olmuşdur. Lakin kəməri bu istiqamətdə keçirməyi həm istəyirdilər, həm də bir o qədər istəmirdilər. Nəhayət, gördülər ki, onlar üçün bundan uğurlu, faydalı yol yoxdur.

Təbiidir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının bu barədə onlara çox böyük köməyi oldu. Nəhayət, onlar son qərara gəldilər və Transxəzər qaz kəməri haqqında da sənədlər imzalandı. Bu, Azərbaycan üçün faydalıdır. Həm ona görə ki, tranzit bir ölkə kimi, Azərbaycan bundan fayda götürəcəkdir. Həm də ona görə ki, bu xətt üzrə biz gələcəkdə Azərbaycanda ixrac oluna bilən miqdarda qazı ixrac edə biləcəyik. Biz eyni zamanda Türkiyə ilə xüsusi bir sənəd imzaladıq ki, gələcəkdə Türkiyə Azərbaycan qazının həm Türkiyəyə keçirilməsi, həm də Avropaya keçirilməsi haqqında öz üzərinə öhdəlik götürür.

Mən Azərbaycanın geostrateji vəziyyətini deyəndə, bax, qaz kəməri – budur. Amma təkcə bu deyil. Məsələn, indi Qazaxıstanın Azərbaycandan neft məhsullarını keçirməsi, Bakı–Ceyhana qoşulması, Türkmənistan qazının Azərbaycandan keçməsi və Böyük İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar bir çox başqa işlər görülməsi, şübhəsiz ki, Azərbaycanın nə qədər əhəmiyyətli geostrateji mövqeyi, vəziyyəti olduğunu göstərir. Məhz buna görə də mən deyirəm ki, Azərbaycanın milli, təbii sərvətləri qaz və neft, bir də Azərbaycanın geostrateji vəziyyətidir.

Biz İpək yolunun bərpası ilə əlaqədar çox işlər görmüşük. 1998-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycanda beynəlxalq konfrans keçirildi. Bu sahədə tədbirlər həyata keçirilir. Beləliklə, Azərbaycanda bütün kommunikasiya xətləri daha da çox yüklənəcəkdir. Bu, Azərbaycanda yeni iş yerləri açacaq və ölkəmizə yeni-yeni gəlirlər gətirəcəkdir.

[227-228]

Bunlar həm bu gün üçündür, ancaq ən çox gələcək üçün, gələcək nəsillər üçündür. Mən çox xoşbəxtəm ki, bizim üzərimizə, şəxsən mənim üzərimə bu gün Azərbaycanın müstəqilliyini qorumaq, saxlamaq, inkişaf etdirmək və xalqımızın gələcək nəsillərinə xoşbəxt, firavan, sülh şəraitində olan bir həyat yaratmaq üçün belə bir missiya düşübdür.

Təbiidir ki, Bakı–Ceyhan neft və Xəzər qaz kəmərlərinin siyasi əhəmiyyəti də vardır. Biz bunu inkar etmirik. Elə bu- həm iqtisadi, həm də siyasi maraqlara görə bizim imzaladığımız bu sənədlər bəzi ölkələrdə çox etiraz hissi ilə qəbul olunubdur. Bəziləri hesab edirlər ki, bunun əsası yoxdur. İndi onlar belə düşünüləmiş bəyanatlar verirlər. Əgər əsası olmasaydı dünya onun üzərində bu qədər çalışardı? Bunu təkcə biz etməmişik. Söyləyirlər ki, bunun əsası yoxdur və sair. Bəziləri narazıdır ki, bu kəməri niyə onun ölkəsindən, bu birisinin ölkəsindən keçməyibdir. Yenə də deyirəm,- birincisi, bu, kommuniya prinsiplərinə söykənir. Şübhəsiz ki, ikincisi də bunun siyasi əhəmiyyəti vardır. Bu, Azərbaycanın müstəqilliyini bir daha

nümayiş etdirir, Azərbaycanda müstəqilliyin dönməzliyini nümayiş etdirir və Azərbaycanın müstəqil siyasət aparmasını nümayiş etdirir.

Bu müqavilə eyni zamanda regionda sülhün və təhlükəsizliyin yaranmasına xidmət edəcəkdir. Xatirinizdədir, prezident Bill Klinton imzalanma mərasimində öz çıxışında həm müstəqillik ilə, həm də regionda sülhün, təhlükəsizliyin yaranması ilə əlaqədar bunu xüsusi vurğuladı. Bu, həqiqətən də belədir. Dövlətlərarası, ölkələrarası nə qədər belə kommunikasiyalar yaransa və bu, Avropa ilə Mərkəzi Asiyanı birləşdirən kommunikasiyalar olsa həm Qafqazda, həm də Mərkəzi Asiyada sülhün yaranmasına, təhlükəsizliyin təmin olunmasına o qədər təminat yaradacaqdır. Bizim üçün isə bu, hər şeydən əhəmiyyətlidir, hər şeydən önəmlidir.

[228-229]

Bilirsiniz ki, İstanbul zirvə görüşündə ümumi toplantılardan başqa, mənim fərdi görüşlərim də çox olmuşdur. Birincisi, çox məmnunam ki, siz – burada çıxış edənlər mənim Azərbaycan dövləti haqqında orada dediyim sözləri, nitqimi qiymətləndirirsiniz. Həqiqətən də, orada reqlamentin az olmasına baxmayaraq, mən Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olan fikirləri o qısa zamanda irəli sürdüm. Tamamilə düz deyirsiniz ki, bu fikirlərin içərisində Cənubi Qafqazda sülh və təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktının yaradılması fikri çox dəyərli təklifdir. Ona görə demirəm ki, bunu mən etmişəm. Ancaq bu, təkcə bizim üçün yox, bütün Cənubi Qafqaz, hətta bütün Qafqaz üçün lazımdır. Biz bu sahədə öz işimizi aparacağıq. Mən orada həm Amerika Birləşmiş Ştatlarına, həm Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrə, həm də Rusiyaya, Türkiyəyə, Gürcüstana, Ermənistan və ATƏT-in marağı olan bütün digər üzvlərinə müraciət etdim ki, onlar belə bir paktın yaranmasında iştirak etsinlər, ona qoşulsunlar. Təbiidir ki, bu fikir gərək həzm olunsun, təhlil edilsin, gərək onun yolları araşdırılsın. Amma hesab edirəm ki, bu, Cənubi Qafqazın, ümumiyyətlə, Qafqazın gələcəyi üçün çox əhəmiyyətli bir təklifdir və sammitdə çox yaxşı qarşılanmışdır.

Adi silahlar haqqında müqavilənin imzalanması barədə burada məlumat verildi. Mən sammitdən əvvəl də bu barədə vəziyyəti demişdim. Onu bildirmək istəyirəm ki, bizim ekspertlərimiz, Xarici İşlər Nazirliyinin əməkdaşları Vyanada – ATƏT-in hazırlıq qərargahı orada idi – son günə qədər mübahisə aparıblar. Yəni biz dörd ildir ki, müqavilənin imzalanmasını öz müqavimətimizlə saxlamışdıq.

İndi bəziləri deyir ki, bəs niyə razılıq verdiniz? Belə vəziyyətdə, - mən öz nitqimdə demişdim, - bizim bölgədə böyük hərbi təhlükə, silahlanma getdiyi bir zamanda və Dağlıq Qarabağda nəzarətsiz silahların olduğu bir zamanda, Azərbaycanın kvotasının da az olduğu halda biz bu müqavilənin

[229-230]

imzalanmasına razılıq veririk. Çünki bilin ki, - burada deyildi, - 92-ci ildə Azərbaycana edilmiş xəyanəti aradan götürmək, sadəcə, mümkün deyildir. Əgər bu, təkcə bizimlə hansısa ölkənin arasında olsaydı, mümkün idi. Mən bunu izah etmişəm, çünki əsas müqavilə vaxtilə NATO ilə Varşava paktı arasında olubdur. Sonra isə bütün bu danışıqlar Qərblə Rusiya arasında gedir. Biz bu dəfə də müqavimət göstərsəydik, müqaviləni imzalamasaydıq, ola bilər, imzalanmayaydı. Yaxud da imzalanardı, amma bizim imzasız, çünki buna bəlkə də konsensus lazım deyildir.

Ancaq nə udacaqdıq? Mən bunu demişəm, yenə də deyirəm: bu müqavilənin imzalanması müasir şəraitdə adi silahlara nəzarət üçün və onların harada yerləşməsinə, cənab prinsiplərinə əsasən yerləşməsinə nəzarət üçün lazımdır. Ona görə də biz imzaladıq. Ancaq əgər 92-ci ildə, Azərbaycanın sahipsiz olduğu bir zamanda, - 92-ci ilin mayında Azərbaycan sahipsiz, hakimiyyətsiz vəziyyətdə olarkən, - üç nəfər adam, yəni Rəhim Qaziyev, Əzizbəyov, - onu bu gün heç tanıyan da yoxdur, - gedib Azərbaycanın adından imza ediblər. Abbas Abbasov da orada olubdur. Şübhəsiz ki, bu imzalama xəyanətdir və bu xəyanətin acı nəticələrini biz bu gün də görürük. Amma başqa yolumuz yox idi, məcbur idik və biz müqaviləni imzaladıq.

Sammit zamanı mənim bir neçə görüşlərim olubdur. Bu görüşlərin də əsas mövzusu Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə həsr edilmişdi. Bilirsiniz ki, mən bu məsələni Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klintonla çox ətraflı müzakirə etdim, Fransanın prezidenti cənab Jak Şirakla müzakirə etdim, - bunlar ATƏT-in Minsk Konfransının həmsədrələridir, - Almaniyanın kansleri cənab Şröderlə müzakirə etdim, çünki Almaniya Minsk qrupunun üzvüdür. Təbiidir ki, biz bu məsələni Türkiyənin prezidenti cənab Süleyman Dəmirəllə daim müzakirə edirik. Başqa həmkarlarımızla–

[230-231]

Gürcüstan, Qazaxıstan, Ukrayna ilə və MDB-yə daxil olan digər dövlətlərlə müzakirə edirik.

Bu məsələyə xüsusi görüş həsr olundu. Amerika Birləşmiş Ştatlarının xarici işlər naziri xanım Olbrayt, Fransanın xarici işlər naziri cənab Vedrin və Rusiyanın xarici işlər naziri cənab İvanov – bunlar ATƏT-in Minsk qrupunda həmsədrələridir - Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri ilə görüş keçirdilər. Biz görülən işlərə müəyyən qədər təhlil verdik və bundan sonra nə etmək lazım olduğunu bildirdik.

Hər halda bütün bu görüşlərimiz, danışıqlarımız zamanı mən Azərbaycanın milli mənafələrini müdafiə etmişəm və bundan sonra da müdafiə edəcəyəm. Mən bu barədə – Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi haqqında Budapeşt sammitində də çox geniş danışmışdım, Lissabon sammitində də geniş danışmışdım. Budapeşt sammitində irəliləyiş əldə etdik, xüsusi qərar qəbul olundu, ATƏT üçün ilk dəfə

sülhü mühafizə qüvvələri yaradılması qərara alındı. Biz bunun məhz bizim münafişənin həll edilməsi üçün yaradılmasına çalışdıq, çünki o vaxta qədər ATƏT-in sülhməramlı qüvvələr yaratmaq səlahiyyəti yox idi.

Lissabon sammitində biz, bilirsiniz ki, sammiti pozmaq dərəcəsinə gəlib çatdıq və bunun nəticəsində ATƏT-in sədrinin bəyanatı qəbul olundu. Biz yenə, bu dəfə də məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün mümkün olan işləri gördük, şəxsən mən gördüm.

Mən bu gün bir daha bəyan edirəm ki, biz atəşkəs rejiminə bundan sonra da sadıq qalacağıq və məsələnin yalnız sülh yolu ilə həll olunmasına çalışacağıq. Ancaq məlumdur və bir daha sizə demək istəyirəm ki, hamı, ictimaiyyət də bilsin ki, dünyada, hər halda ATƏT regionunda olan münafişələrdən ən çətin, ən ağır münafişə, ən uzunmüddətli münafişə Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münafişəsidir.

[231-232]

Təəssüflər olsun ki, bu münafişə yaranandan indiyə qədər beynəlxalq birlikdə bunu Dağlıq Qarabağ münafişəsi adlandırırlar. Biz isə buna daim Ermənistan–Azərbaycan münafişəsi deyirik. Ona görə Dağlıq Qarabağ münafişəsi adlandırırlar ki, əvvəldən belə qəbul olunub ki, Dağlıq Qarabağın erməniləri öz müqəddəratını təyin etmək prinsipinə əsaslanaraq, Azərbaycan hakimiyyətindən narazılığını bildirərək bu yola düşmüşlər və ona görə də münafişə başlanmışdır. Amma əslində bu münafişə Ermənistanla Azərbaycan arasında yaranmış münafişədir.

Deyirlər ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri var. Bəli, dörd qətnamə var. Təhlükəsizlik Şurası sədrinin bu barədə beş, ya altı bəyanatı var. Ancaq onların heç birisi icra olunmur. Ona görə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında daim bizə deyirlər ki, qətnamə qəbul edirik, amma onun icra olunması mexanizmi və bunun üçün səlahiyyətimiz yoxdur. Bu, aydın bir şeydir, bunu hamı bilməlidir. Biz nə edəcəyik, Birləşmiş Millətlər Təşkilatını vurub dağıdacağıq? Nə edəcəyik? Vəziyyət bundan ibarətdir.

Məsələn, bilirsiniz ki, İstanbulda Rusiyanın Çeçenistan münafişəsi məsələsi çox geniş yer tutdu. Qərb ölkələrindən çıxış edənlərin demək olar ki, əksəriyyəti Rusiyanı çox günahlandırıldı ki, orada insan haqlarını pozurlar, dinc əhalini bombalayır və insan haqlarına uyğun olmayan başqa işlər görürlər. Çox kəskin çıxışlar oldu. Rusiya da özünü müdafiə etməyə çalışdı ki, o, insanların yox, terrorizmin əleyhinə müharibə aparır.

Eyni zamanda hamı deyir ki, Rusiyanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik. Amma məsələni sülh yolu ilə, danışıqlar yolu ilə həll edin. Rusiya xüsusilə sammitdə aldığı zərbələrdən sonra deyir ki, bəli, biz danışıqlar yolu ilə həll edirik. Son iki-üç gündür deyirlər ki, Qroznını daha bombalamayacağıq, Açıqoy-Martanı, Qudermesi

[232-233]

heç güllə atmadan tutduq, bundan sonra da belə tutacağıq. Bilirsiniz, bu, çox dəhşətli və çoxlu qan tökülmüş bir münafişədir. Rusiya kimi nəhəng bir dövlət bu münafişəni özünün tərkibində olan və bu münafişəni yaratmış xalq kimi heç bir başqa ölkə tərəfindən dəstəklənməyən öz respublikası ilə aparır. Amma görürsünüz, Rusiyanı günahlandırırırlar, ancaq çeçenləri günahlandırmırlar.

Rusiya kimi bir dövlət öz böyük hərbi gücü - təyyarələri, raketləri, bombaları, əsgərləri və s. ilə neçə ildir, dörd-beş-altı ildir orada qan tökür, öz ərazi bütövlüyünü saxlamaq istəyir. Amma bunu saxlaya bilmir. ATƏT-in üzvlərinin də hamısı onu bu müharibəni apardığına görə qınayır. Belə halda demək ki, "gəlin biz müharibə edək, torpaqlarımızı müharibə ilə geri alaq", - bu, müasir dünyada nə qədər qəbul olunan bir şeydir?

Mən keçən dəfə bizim hörmətli yazıçılarla danışanda dedim, bu gün də deyirəm, - bəli, ordumuz var, bizim ordumuz müharibə edə bilər. Amma indi müharibəni başlayan tərəf dərhal bütün dünya ictimaiyyəti tərəfindən günahlandırılacaq və müharibənin dayandırılması tələb olunacaqdır. Bu münafişə ona görə ən çətin münafişədir ki... Çeçenistan münafişəsi kimi ağır münafişədə çeçenlərin dalında bir ölkə də durmur,- deyirlər ki, Ərəbistandan, nə bilim, haradansa onlara silah gəlir, yaraqlılar gəlir, bu başqa,- amma bir ölkə də onu müdafiə etmir. Yəni onu tanıyan bir ölkə yoxdur.

Məsələn, Moldovada Pridnestrovye münafişəsi var. Düzdür, orada vuruşma yoxdur, amma Pridnestrovye özünü müstəqil aparır və Moldovanın mərkəzi hökumətinə tabe olmur. Orada da Rusiyanın böyük ordu hissəsi var. Amma Pridnestrovyenin də dalında duran bir hökumət yoxdur. Rusiya onu belə müdafiə edir ki, bəli, bu münafişəni sülh yolu ilə, danışıqlar yolu ilə həll etmək lazımdır.

Məsələn, Gürcüstanda Abxaziya münafişəsini götürək. Abxaziya münafişəsində Abxaziyanın dalında dayanan bir hökumət yoxdur. Yəni o millətə bağlı, o millətdən eyni olan biri yoxdur. Abxaziyanı da altdan-altdan müdafiə eləyənlər var və Gürcüstan bunu dəfələrlə bəyan edibdir.

[233-234]

Yəni bunlar hamısı hər bir ölkənin daxili işi kimi qiymətləndirilir. Çeçenistan münafişəsi də elə qiymətləndirilir, Moldovada olan münafişə də elə qiymətləndirilir, Gürcüstanda olan münafişə də elə qiymətləndirilir. Amma Azərbaycandakı bizim ölkənin daxili işi deyildir. Biz Ermənistanla müharibədəyik. Ancaq heç kəs bunu qəbul etmir ki, müharibə Ermənistanla Azərbaycan arasında gedir. Deyirlər ki, bu, Azərbaycanın daxili işidir, Ermənistan, sadəcə, Dağlıq Qarabağı dəstəkləyir, ona kömək edir.

Əgər Abxaziyanın daxilində ATƏT-in üzvü olan Ermənistan kimi bir dövlət olsaydı, şübhəsiz ki, ATƏT-in zirvə görüşlərində onu müdafiə edəcəkdi və buna başqa cür baxılacaqdı. Amma, yenə də deyirəm, dünyada heç bir münaqişə yoxdur ki, bu, iki ölkə arasında olsun. Adətən, ayrı-ayrı dövlət qrupları arasında olan münaqişələrdir.

Ona görə bu, çox çətin, çox ağırdır. Mənim danışığ apardığım dövlət başçılarının hamısı bizim ədalətli olduğumuzu, ərazi bütövlüyümüzün təmin edilməsini, məsələnin sülh yolu ilə həllini daim dəstəkləyirlər və təsdiq edirlər. Ancaq axırda deyirlər ki, siz gedin Ermənistanla danışın, ya da Dağlıq Qarabağın «hökuməti» ilə danışın. Axırda bunu deyirlər.

Bilirsiniz, bu münaqişənin yaranması zamanı və sonra müharibəyə çevrilməsi zamanı buraxılan səhvlər Azərbaycanı gətirib bu ağır vəziyyətə salıb. Mən sizə deyə bilərəm ki, münaqişə nöqtəyindən Azərbaycan kimi ağır vəziyyətə düşən ikinci bir ölkə yoxdur. Əgər nəzərə alsanız ki, Ermənistanda Rusiyanın hərbi bazaları var və axır zamanlar Rusiyadan Ermənistana gətirilən ən müasir silahlar və təyyarələr var, - bunların bir qismi Dağlıq Qarabağa keçibdir, - görün vəziyyət nə qədər mürəkkəbdir.

[234-235]

Bunu dərk etmək lazımdır. Qəzətdə yazmaq, nə bilim, yığılıb bəyanat vermək – bunlar asan şeylərdir. Amma bu dərdi çəkmək və onu həll etmək nə qədər səy tələb edir. Bu səyləri də biz ardıcıl olaraq qoyuruq. Bu dəfə də bu məsələ İstanbulda mənim bütün danışığlarımın mərkəzində olubdur. Amerikanın prezidenti cənab Bill Klintonla danışarkən, şübhəsiz ki, vaxtilə Azərbaycana qarşı qəbul olunmuş ədalətsiz 907-ci maddənin götürülməsini xahiş etdim. Yanında olan işçilərinə – xarici işlər naziri xanım Olbrayta, təhlükəsizlik məsələləri üzrə köməkçisi Semuel Bergerə, başqalarına yenə də göstəriş verdi ki, baxın.

Amma bu, birinci göstəriş deyildir. 1997 – ci ilin avqust ayında mən rəsmi səfərdə olarkən biz Ağ evdə birgə bəyanat imzalamışıq. Bu bəyanatda göstərilibdir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti 907-ci maddənin ləğv olunması üçün lazımı tədbirlər görəcəkdir. İki ildən çox keçibdir. Bu dəfə yenə demişəm. Amma dərd ondan ibarətdir ki, həqiqətən orada, Konqresdə ermənipərəst qüvvələr həddindən artıq çoxdur.

İki gün bundan öncə mən Amerika Birləşmiş Ştatlarının keçmiş xarici işlər naziri İqlbergeri qəbul edirdim. Amerika Birləşmiş Ştatlarında onunla bir neçə dəfə görüşmüşəm, təcrübəli adamdır və bu sahədə də öz məsləhətlərini verir. Onunla da danışanda deyir ki, məsələ Konqresdə qoyulmuşdu, baxılırdı. Braunbekin İpək yolu haqqında bir qərar layihəsi var idi, bu ilin aprel ayında biz onu müzakirə etdik. Orada prezidentin təhlükəsizlik məsələləri üzrə köməkçisi Semuel Berger də çıxış etdi, keçmiş dövlət katibi Beyker də çıxış etdi, Bjezinski də çıxış etdi. Bütün prezidentlər - Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə prezidentləri, Mərkəzi Asiya ölkələrinin prezidentləri çıxış etdilər. Bəli, İpək yolu haqqında qanun Senatda qəbul olundu və bir müddət çox güclü irəliləyirdi. Ancaq sonra yenə də səs toplaya bilmədi.

[235-236]

Orada respublikaçı Doul var – ermənilərin yaxın dostu. Mənə deyirlər ki, o, bir neçə gün Konqres, Senat üzvlərinin əksəriyyətinə telefon edib ki, - onların çoxu ilə dostdur, tanışdır, - siz bunun əleyhinə səs verin. Onlar da əleyhinə səs veriblər. Reallıq, həqiqət bundan ibarətdir.

Amma ola bilərdi ki, biz bu vəziyyətə düşməyəydik. Əgər 1992-ci ildə hakimiyyətdə olan, indi bu barədə hər gün bir fikir söyləyən qüvvələr – Xalq Cəbhəsi, Müsavat, başqası, müxalifət qrupundakılar o vaxt hamısı bir yerdə hakimiyyətdə idilər, - Azərbaycanın milli mənafeələrini anlama bilsəydilər, yaranmış vəziyyəti anlama bilsəydilər, gərək düşünəydilər ki, Azərbaycana qarşı belə ədalətsiz qərar qəbul edilməsinə imkan vermək olmaz. Amma onların səhv siyasəti nəticəsində belə vəziyyət yarandı və Amerika da bildirdi ki, Azərbaycan Ermənistanı blokadaya alıb, o qərarı qəbul elədilər. Yeddi il bundan qabaq qəbul olunub, biz indi də onu ləğv etdirə bilmirik. Qəbul olunmasının səbəbkarları da onlardır, indi bizi tənqid eləyənlər də. Biz isə əlimizdən gələni edirik, amma bunu ləğv etdirə bilmirik.

Mən dedim və prezident Bill Klinton yenə söz verdi, göstəriş də verdi. Görək nə təhər olacaqdır. İpək yolu haqqındakı həmin layihəyə də yenə baxılacaqdır. Sonra, yəqin qəzətdə oxudunuz, konqresmen Kinq yenə də bu barədə çıxış edibdir. Yəni orada Azərbaycanı dəstəkləyən qüvvələr artır, artır, artır.

Beləliklə, mən hesab edirəm ki, biz sammitdə səmərəli iş görmüşük. Bizim üçün həlli vacib olan məsələ – Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında lazım olan bütün məlumatları yenidən vermişik. Öz fikirlərimizi, mövqelərimizi bildirmişik. Orada çıxışlarda, sonra mənimlə şəxsi söhbətlərdə və həmsədr olan üç ölkənin xarici işlər nazirlərinin Azərbaycan, Ermənistan prezidentləri ilə görüşündə Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin son vaxtlar keçirilən bilavasitə görüşləri yüksək

[236-237]

qiymətləndirilir və buna çox ümid bəsləyirlər. Əgər doğrudan da biz bir şeyə nail olsaq, dərhal lazım olan bütün yardımların ediləcəyi barədə söz verirlər.

Ancaq mən bunların nəticəsi haqqında da hələ bir şey deyə bilmərəm. Bilirsiniz ki, bu danışığlar gedirdi, Ermənistanda baş vermiş hadisələrlə əlaqədar bir az kəsilibdir. Yəqin ki, nə vaxtsa bərpa olunacaqdır. Hər halda biz bütün vasitələrdən istifadə edirik və etməliyik.

Beləliklə, ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü Azərbaycanın milli mənafeələri, bunların müdafiə edilməsi üçün, reallaşdırılması üçün yeni bir mərhələ oldu. Bakı-Ceyhan və Transxəzər boru kəmərləri layihələrinə

dair İstanbulda sənədlərin qəbul edilməsi böyük tarixi hadisə oldu. Bizim vəzifəmiz həm ATƏT-in qəbul etdiyi sənədlərdən irəli gələn vəzifələri həyata keçirmək, həm də özümüzün neft strategiyamızı davam və inkişaf etdirmək, konkret olaraq Bakı–Ceyhan neft kəməri haqqında əməli işlər görməkdir.

Biz beynəlxalq birlikdə bərabər hüquqlu dövlət, xalq olduğumuzu bir daha, bir daha dünyaya nümayiş etdirdik. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bir daha, bir daha nümayiş etdirdik və bəyan etdik ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi daimidir və əbədidir. Biz bir daha nümayiş etdirdik ki, Azərbaycan demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətdir, Azərbaycan ATƏT-in bütün tələblərinə cavab vermək üçün, Helsinki aktının prinsiplərinə uyğun olmaq üçün lazımi tədbirləri görür və bundan sonra da görəcəkdir. İstanbul xartiyasında irəli sürülmüş müddəaların həyata keçirilməsi üçün lazımi tədbirlər görəcəyik və bunu görməyə qadirik. Biz bir daha, bir daha sübut etdik ki, Azərbaycan yaşayır və yaşayacaq, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları sülh yolu ilə azad ediləcək, didərgin düşmüş vətəndaşlarımız öz yerinə-yurduna qayıdacaqlar.

[237-238]

Görülən işlər Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının gözəl perspektivlərini açır. Biz bu perspektivləri yaratmışıq və irəliləyəcəyik. Əminəm ki, Azərbaycan ilbəlil iqtisadi cəhətdən inkişaf edəcək və biz Azərbaycan xalqının rifah halının yaxşılaşmasını təmin edəcəyik.

Sağ olun, təşəkkür edirəm.

**MAKEDONIYA RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BORİS TRAYKOVSKIYƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Makedoniya Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə Sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan ilə Makedoniya arasında təşəkkül tapan dostluq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Makedoniya xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 noyabr 1999-cu il

[239]

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASINA QISAMÜDDƏTLİ
İŞGÜZAR SƏFƏRƏ YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL
BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRƏ MƏLUMAT**

27 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Mətbuat xidmətinin məlumatı verilibdir. Mən İstanbulda olanda Türkiyənin prezidenti, əziz dostum Süleyman Dəmirəl məndən xahiş etmişdi ki, bu gün Ankaraya gedim, orada ekologiya və torpaq eroziyası ilə əlaqədar bir toplantı var, onda iştirak edirəm. Onun vətəni İspartada böyük bir universitet var, sabah onun yeni bir fakültəsinin təməli qoyulacaqdır. İsparta Universiteti mənə fəxri doktor adı veribdir. İsparta Süleyman Dəmirəlin vətənidir. Onun qardaşı orada bir xəstəxana tikib, bunun açılışı olacaqdır. İspartada Süleyman Dəmirəl adına Mədəniyyət Mərkəzi yaradılıb, o da açılacaqdır.

O, xahiş edib ki, mən bu tədbirlərdə iştirak edirəm. Mən bunu məmnuniyyətlə qəbul etmişəm, çünki, bilirsiniz, bizim şəxsi dostluğumuz var. Bir də ki, Süleyman Dəmirəl təkcə mənim yox, bütün Azərbaycan xalqının dostudur. İspartanı ziyarət etmək, onun vətəninə getmək mənim üçün çox böyük şərəfdir. Ona görə də mən gedirəm və sabah axşam da dönəcəyəm. Başqa məqsəd yoxdur.

[240]

**TÜRKİYƏ EROZİYAYA QARŞI MÜBARİZƏ,
YAŞILLAŞDIRMA VƏ ƏTRAF MÜHİTİN
MÜHAFİZƏSİ VƏQFİNİN (TEMA)
TƏŞƏBBÜSÜ İLƏ KEÇİRİLƏN
«EROZİYA İLƏ MÜBARİZƏ» HƏFTƏSİNİN
AÇILIŞI MƏRASİMİNDƏ NİTQ**

Ankara

«Çankaya köşkü»nün konfrans salonu

27 noyabr 1999-cu il

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəl!
Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum Rauf Denktaş!

Dəyərli qonaqlar!

Xanımlar və cənablar!

Azərbaycan xalqı adından, öz adımdan sizi sevgi, sayğı ilə salamlayıram!

Hörmətli dostum, əziz qardaşım Süleyman Dəmirəl, sizə çox təşəkkür edirəm ki, məni Türkiyəyə dəvət etmişiniz və bu qədər önəmli, mötəbər, möhtəşəm bir toplantıda iştirak etməyimə imkan vermişiniz.

Doğrusu, Siz məni dəvət edəndə və söyləyəndə ki, «Eroziya ilə mübarizə həftəsi» ilə bağlı burada bir toplantı var, mən bunu o qədər də dərinləndirən anlama bilmirdim. Sonra gəlib burada gözəl bir toplantı gördüm. Hörmətli Nihat Gökyigit mənə dedi ki, sizin də bu toplantıda nitq söyləməyiniz lazımdır. Soruşdum ki, nə danışacağam? Əziz dostum Süleyman Dəmirəl mənə dedi ki, indi oturub dinləyəcəyik və dinlədiklərimizin içərisindən də danışacaqlarımız çıxacaqdır. O, çox doğru və gözəl demişdir. Sizi dinlədikdən sonra mən də bir nitq söyləmək istəyirəm.

[241-242]

Əziz dostlar, bu gün TEMA vəqfinin təşkil etdiyi bu toplantı çox böyük əhəmiyyətə malikdir, çox önəmlidir və Türkiyənin həyatında son illərdə görülən böyük işlər haqqında mənim üçün çox dəyərli bilgiler verdi.

Mən Türkiyə Cümhuriyyətində hər il yeni-yeni böyük işlər görüldüyünü bilirəm. Türkiyə Cümhuriyyətinin ardıcıl olaraq inkişaf etməsini, türk xalqının rifah halının günü-gündən yaxşılaşmasını və Türkiyə Cümhuriyyətinin dünyada, dövlətlər arasında hörmətinin daha da artmasını görürəm. Eyni zamanda, Türkiyənin içində çox böyük problemlərin də olmasını görürəm. Bilirəm ki, burada çox işlər görülür. Ancaq eroziya, ekologiya məsələsinə, ətraf mühitin mühafizəsinə, torpağın qorunmasına bu qədər böyük əhəmiyyət verilməsini və bu qısa müddətdə bu qədər böyük işlər görülməsini təsəvvür edə bilmirdim.

Təbii ki, XX əsrdə dünyanın inkişafı, sənayeləşməsi, böyük-böyük şəhərlərin qurulması torpağa, ətraf mühitə zərər gətirir, suyu zəhərləyir və bir çox problemlər meydana çıxır. Demək olar ki, XX əsrin ortalarına qədər bu problemlər dünyada bir o qədər də önəmli yer tutmamışdır. Ancaq təxminən 50 il bundan öncə dünyada insanlar demək olar, oyandı ki, bəli, inkişaf var – sənaye, texnika inkişaf edir, insanlar həyatın bu imkanlarından daha da səmərəli istifadə edirlər. Amma unudublar ki, həyatın əsası torpaqdır, torpaqsız heç bir şey yoxdur, susuz, çaysız, dənizsiz heç bir şey ola bilməz, insan çəşməsiz, bulaqsız yaşaya bilməz. Ona görə də belə bir hərəkət başlandı. Bu hərəkət dünyanın müxtəlif ölkələrində müxtəlif səviyyədədir. Mən deyə bilərəm ki, Azərbaycanda və bizim keçmişdə yaşadığımız Sovetlər Birliyində də təxminən 70-ci illərdən bu proses, yəni ekoloji problemlər və onunla mübarizə çox sürətlə inkişaf etməyə başladı.

[242-243]

Ancaq dünyada da, bir çox ölkələrdə də bu barədə çox böyük nailiyyətlər əldə edilməyibdir. Deyə bilərəm ki, o cümlədən Azərbaycanda da bu problemlər bizim üçün ən çətin, ən ağır problemlərdir. Amma bu gün sizi dinləyərkən mən anladım ki, qısa bir zamanda, 7 il bundan öncə TEMA vəqfi yaranıb və bu vəqf dövlətlə birlikdə çox böyük işlər görübür. Həmin işlər haqqında bu gün burada danışıldı.

Türkiyə böyük bir əraziyə, gözəl torpaqlara malikdir, ancaq dağları, daşları da var. Türkiyənin yeraltı sərvətləri də var, amma başqa ölkələrdəki kimi o qədər də çox deyildir. Lakin Türkiyənin yerüstü sərvətləri çoxdur. Hər bir ölkənin yerüstü sərvəti onun torpağıdır, meşəsidir, ormanıdır, dənizidir, suyudur, çaydır, çəşməsidir, bulaqlarıdır. İnsan bunları qoruyub saxlaya bilməsə, şübhəsiz ki, onun həyatı ilbəl daha da çətinləşəcək, zorlaşacaq və insanın ömrü də azalacaqdır. Ona görə də sizin gördüyünüz bu işlər çox əhəmiyyətlidir.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəl, mən çox məmnunam ki, siz məni dəvət etdiniz və mən bu gün burada çox böyük bilgilər aldım. Ancaq bu barədə bir neçə kəlmə deməkdən öncə, bildirmək istərdim ki, mən bir həftə bundan əvvəl Türkiyədə, İstanbulda idim. İstanbulda ATƏT-in XX əsrdə sonuncu zirvə görüşü keçirildi. Zirvə görüşü Avropada və bütün dünyada gedən prosesləri təhlil etdi və çox önəmli, dəyərli qərarlar qəbul etdi.

Mən hesab edirəm ki, ATƏT-in indiyə qədər keçirilmiş bütün zirvə görüşlərinin içərisində İstanbul zirvə görüşü bu təşkilatı daha da yüksəklərə qaldırdı. Biz hamımız bu zirvə görüşündən sonra çox böyük məmnuniyyətlə ayrıldıq, hər öz ölkəsinə getdi.

Məni sevindirən zirvə görüşünün təkə bu hissəsi deyil. Məni sevindirən bir də odur ki, XX əsrin sonunda olmuş bu zirvə görüşü məhz Türkiyədə, İstanbulda keçdi. Türkiyədə, İstanbulda bu zirvə görüşü çox gözəl təşkil olunmuşdu. Mən bundan öncə də zirvə görüşlərində – ATƏT-in Budapeşt, Lissabon zirvə

[243-244]

görüşlərində olmuşam. Tarixdə onların da hər birinin öz yeri vardır. Ancaq İstanbul zirvə görüşü həm bütün işlərin təşkilinə, həm buraya gəlmiş nümayəndələrin hər şeylə təmin olunmasına, həm də əzəmətli "Çırağan sarayı"nda hər bir dövlətin nümayəndə heyətinin səmərəli çalışması üçün imkanlar yaradıldığına və türk xalqının, Türkiyə vətəndaşlarının gözəl qonaqpərvərliyinə görə çox böyük əhəmiyyət kəsb edir və mənim gördüyüm bütün keçmiş zirvə görüşlərindən çox-çox yüksəkdir.

Mən bunları böyük qürur hissi ilə görürdüm, sevinirdim. Siz də bilirsiniz, biz də bilirik, ATƏT-in üzvü olan bütün ölkələr də bilirlər ki, bütün bu işlərin belə gözəl təşkil edilməsində Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, cümhur başqanı hörmətli Süleyman Dəmirəlin xüsusi xidmətləri olmuşdur. Bunu bütün ölkələrin başçıları söyləmişlər. Mən bir dost kimi, qardaş kimi buna sevinirəm.

Son zamanlar məni sevindirən bir də o oldu ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti cənab Bill Klinton ATƏT-in zirvə görüşündən öncə Türkiyəni ziyarət etdi. Bildiyimə görə, Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti 10 il idi ki, Türkiyədə olmamışdı.

Prezident Bill Klintonun bu ziyarəti də adi bir ziyarət olmadı. O, burada çox vaxt keçirdi. Həm rəsmi görüşlər keçirdi, danışıqlar apardı – prezidentlə, hökumətin üzvləri ilə görüşdü, Böyük Millət Məclisində oldu, xalq ilə görüşdü, zəlzələ baş vermiş bölgəyə getdi, Türkiyənin tarixi yerləri ilə tanış oldu. Yəni dünyanın ən böyük dövləti olan Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidentini Türkiyə nə qədər maraqlandırmışdı! Şübhəsiz ki, bu da Türkiyənin hörmətini dünya miqyasında daha da yüksəltdi.

Prezident Bill Klinton burada həm Böyük Millət Məclisində, həm də zirvə görüşündə gözəl nitqlər söylədi. Onun nitqindəki iki fikir məni sevindirdi. Biri odur ki, o söylədi: «Soyuq müharibə»nin bitməsinə,

[244-245]

sona çatmasına baxmayaraq, Türkiyə Amerika Birləşmiş Ştatları üçün, Qərbi üçün yenə də ən strateji əhəmiyyətli bir ölkədir və bu strateji əhəmiyyətini itirməyibdir. İkincisi isə, o dedi ki, Türkiyədə və bütün bu bölgədə prezident Süleyman Dəmirəlin liderliyi bu ölkələrin, Türkiyənin inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Türkiyənin dostu, Süleyman Dəmirəlin dostu olaraq mən bu sözlərə görə çox sevindim və çox şad oldum.

Bugünkü toplantı haqqında onu deyə bilərəm ki, bu, çox gözəl bir işdir. Bu, Türkiyə Cümhuriyyətinin vətəndaşları, gələcək nəsillər üçün çox dəyərli bir işdir. Sevindirici hal odur ki, bu işi həm vəqf, həm də hökumət, dövlət görür. Onlar bütün imkanlarını, qüvvələrini birləşdiriblər. Bu gün burada verilən bilgilərdən anladım ki, 1992-ci ildən, bu vəqfin təşkil olunmasından Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti hörmətli Süleyman Dəmirəl ona başçılıq, himayədarlıq edir və bu işin təşkilində öz xidmətlərini göstərir. Elə «Çankaya» köşkündə keçirilən bugünkü toplantı da mənim bu sözlərimi təsdiq edir.

Dediyim kimi, Azərbaycanda bu problemlər daha çoxdur. Çünki, birincisi, biz keçmişdə Sovetlər İttifaqının tərkibində yaşayarkən müstəqil dövlət olmadığımız görə hər bir sahəyə istədiyimiz qədər fikir verə bilməmişik. Bizdə hər bir şey dövlətin olubdur. Əgər dövlət vəsait ayırırdısa, demək, iş görmək olardı. Amma vəsait ayırmırdısa, iş görmək olmurdu. Lakin sizin ölkənizdə həm dövlətin, həm də özəl sektorun vəsaiti vardır. Özəl sektorun qurduğu vəqflər dövlətin və özlərinin vəsaitlərini birləşdirib çox işlər görürlər.

Azərbaycanın torpaqlarında da eroziya problemləri vardır və bunlar çoxdur. Suvarılan torpaqlarımızın duzlaşması, şoranlaşması da, ormanlarımızın, meşələrimizin qırılması da bizi rahatsız edir. Bizi ən çox narahat edən odur ki, Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycana etdiyi hərbi təcavüz

[245-246]

nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizi işğal olunubdur. İşğal edilmiş torpaqlardan bir milyon azərbaycanlı zorla çıxarılıbdır, didərgin düşübdür, çadırlarda yaşayır. Həmin torpaqlar Azərbaycanın ən məhsuldar, münbit torpaqlarıdır. İndi onlar hamısı viran edilibdir, dağıdılıbdır. Bir tərəfdən, istifadə olunmadığına, ikinci tərəfdən isə oradakı şəhərlər, kəndlər, bütün binalar – hamısı dağıdıldığına görə şübhəsiz ki, torpağa da çox böyük zərər dəyibdir. Ona görə də bizim ölkədə bu problemlər daha da kəskin durur.

Bizim üçün kəskin problem suyun zəhərlənməsi, çirklənməsidir. Bilirsiniz ki, Azərbaycana sular əsasən Araz və Kür çaylarından gəlir. Həmin çaylar öz mənbəyini, başlanğıcını Türkiyənin dağlarından götürür. Ancaq təəssüflər olsun ki, bu sular Azərbaycana çatana qədər Gürcüstanın və Ermənistanın ərazisindən keçir. İndi həm Gürcüstanda, həm Ermənistanda bu çaylara atılan zəhərli tullantılar, kirlər,

çirkəblər şübhəsiz ki, bu suyu zəhərləndirir. Bu çaylar – Kür və Araz birləşərək gəlib Xəzər dənizinə tökülür. Bu da bizim üçün ağır, çətin bir problemdir.

Xəzər dənizi təkcə Azərbaycana məxsus deyildir – Rusiyaya, Qazaxıstana, Türkmənistana, İrana, Azərbaycana məxsusdur. Amma Xəzər dənizi də çox zəhərlənir, kirlənir. Xəzər dənizinə ən çox zəhərli suları, maddələri həm Volqa çayından, həm də Xəzərin ətrafında olan sənaye müəssisələrindən tökən Rusiyadır. Bunlar da bizim üçün problemdir. Çünki Azərbaycan üçün Xəzər torpaq qədər əhəmiyyətlidir, dəyərlidir. Biz bu işlərlə məşğul oluruq. Ancaq şübhəsiz ki, sizin kimi məşğul ola bilmirik. Siz böyük dövlətsiniz, gözəl quruluşunuz var, demək olar ki, hər şeyi çoxdan təkrar üstünə qoymusunuz. Amma biz gənc, müstəqil dövlətik. Müstəqilliyimizi, bağımsızlığımızı 8 il bundan öncə əldə etmişik.

Bilirsiniz ki, bu 8 ildə bizim çalışmağımız, vuruşmağımız, birincisi, müstəqilliyimizi qorumaq, ikincisi, işğal edilmiş torpaqları azad etmək, Azərbaycanın ərazi, torpaq bütövlüyünü təmin etmək uğrunda

[246-247]

olubdur. Bir də keçmiş sosialist sistemindən yeni sistemə, yəni sərbəst iqtisadiyyat sisteminə keçmək, bazar iqtisadiyyatı sistemini yaratmaq, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, demokratiyanı inkişaf etdirmək – bunlar hamısı bizim üçün yenidir. Biz 70 il kommunist ideologiyası altında yaşamışıq. Biz 70 il Sovet İttifaqının qanunları ilə yaşamışıq. Bizdə özəl mülkiyyət olmayıb, hamısı dövlət mülkiyyəti idi. Torpağın da hamısı dövlətin olubdur. Torpaq da dövlətin olduğuna görə onun qayğısına o qədər də qalmayıb, onu eroziyadan, duzlaşmadan, başqa şeylərdən qorumayıbdır.*

İndi biz böyük inqilab edirik. Torpağı kəndlilərə, yəni torpaqda işləyənlərə, çalışanlara veririk. Amma təsəvvür edin, XX əsrdə iki inqilab oldu. Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra 20-ci ildən 30-cu ilə qədər həm Azərbaycanda, həm də keçmiş Sovet İttifaqının hər yerində torpaqlar, mal-qara, bütün mülkiyyət insanlardan zorla alındı, ümumiləşdirildi, dövlətləşdirildi. Bu, əzablı bir proses oldu. 10–15 il davam etdi. Buna görə çoxlu insan şəhid oldu. Çünki bu prosesə müqavimət göstərənlər, mülkünü, torpağını, malını vermək istəməyənlər də var idi. Amma kim belə mövqe tuturdusa, onlar ya həbs edilirdi, ya da yurdundan uzaq yerlərə sürgün olunurdu. Yəni 10–15 il belə proses getdi. Sonra kolxozlar, sovxozlar quruldu, insanlar buna bir az öyrənişdi.

İndi biz yeni bir inqilab aparırıq: dövlətdə olan bütün mülkiyyəti insanlara, xalqa veririk, torpağı kəndlilərə paylayırıq. Ona görə də 40, 50 il, bəlkə də 60 il torpağın sahibi olmamış adam, gedib ancaq torpaqda işləyib müəyyən miqdarda para almış adam indi gərək bu torpağın sahibi olsun, ondan istifadə edə bilsin. Gərək onun traktoru və başqa şeyləri olsun.

[247-248]

Bu, çox ağır bir prosesdir və biz bu proseslərin içindəyik. Amma buna baxmayaraq biz bütün bu problemlərə, yəni ekoloji, eroziya və digər problemlərə də fikir veririk. Ancaq bu gün burada olmağım mənim üçün ona görə çox əhəmiyyətlidir ki, mən sizin təcrübəni öyrəndim. Hesab edirəm ki, bizim müvafiq təşkilatlarımız, nazirliklərimiz, alimlərimiz əgər mümkün olsa gəlib müəyyən müddətdə buradakı təcrübədən istifadə edəcəklər. Çünki şəxsən mən sizin bu gözəl təcrübənizi Azərbaycan üçün, özümüz üçün bir örnək kimi qəbul edirəm. Hesab edirəm ki, bunlar bizə yardım edəcək və biz də gələcəkdə sizin kimi bu problemləri həll etməyə çalışacağıq.

Mən bir daha bildirmək istəyirəm ki, əziz dostum Süleyman Dəmirəlin dəvətinə əsasən buraya gəlməyimdən çox məmnunam, çox sevinirəm. Çox sevinirəm ki, sizinlə, belə çox dəyərli insanlarla görüşdüm, çox dəyərli nitqlər, fikirlər dinlədim. Burada oturarkən düşünürdüm ki, böyük öndər Mustafa Kamal Atatürk 76 il bundan öncə cümhuriyyət yaradıbdır. Bu cümhuriyyət yaşayır və böyük Atatürkün yolu ilə gedir. Bu cümhuriyyət çox güclü, qüdrətli cümhuriyyətdir.

Türkiyə demokratik, azad, müstəqil ölkədir və Dünya Birliyində öz yerini tutubdur. Allah isə Anadolu kimi gözəl bir məkanı və onun gözəl torpaqlarını türk xalqına, bizim qardaşlarımıza bağışlayıbdır. Mənim arzum odur ki, Türkiyə Cümhuriyyəti, Türkiyə xalqı daim Mustafa Kamal Atatürkün yolu ilə getsin, türk xalqı onun əlində olan bu neməti, torpağı, bütün imkanları qorusun. Beləliklə də Türkiyə Cümhuriyyəti Atatürkün nəsihətlərini yerinə yetirmiş olacaqdır.

Sizə təşəkkür edirəm. Sağ olun.

* Prezident Heydər Əliyev TEMA-nın könüllü fəal üzvlərinə, ən yaxşı mətbuat işçilərinə, ayrı-ayrı şirkətlərin nümayəndələrinə, zəlzələdən zərər çəkmiş bir qrup adama vəqfin xüsusi mükafatlarını təqdim edərək, onları bu münasibətlə ürəkdən təbrik etdi.

**BİLKƏND UNİVERSİTETİNİN BANİSİ VƏ
FƏXRİ REKTORU, DÜNYA ŞÖHRƏTLİ ALİM
İHSAN DOĞRAMACI İLƏ
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

Ankara, «Çamlı köşk»

27 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: İhsan bəy, xoş gördük, Sizi görməyimə çox şadam. Necəsiniz, vəziyyətiniz, səhhətiniz necədir.

İhsan Doğramacı: Çox sağ olun, yaxşıyam.

Heydər Əliyev: Sədri olduğunuz Azərbaycan– Türkiyə Dostluq və Əməkdaşlıq Fondundakı fəaliyyətinizə görə, Sizə öz dərin hörmətimi, sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm.

İhsan Doğramacı: Təşəkkürümü və minnətdarlığımı bildirirəm. Cənab prezident, «Eroziya ilə mübarizə həftəsi»nin açılış mərasimindəki yarım saata qədər olan nitqiniz çox xoşuma gəldi. Nitqinizdə söylədiyiniz fikirləri çox yüksək qiymətləndirirəm.

Heydər Əliyev: Sən çıxışımı dinlədin?

İhsan Doğramacı: Cənab prezident, dinləməmək mümkün deyildi. Çünki ən gözəli o oldu ki, Siz bildirdiniz, hörmətli Süleyman Dəmirəl Sizə dedi ki, çıxış edənləri dinləyin, ondan sonra çox gözəl danışacaqsan. Siz orada bəlkə də ona qədər mesaj verdiniz. Ən sonuncu mesajınız isə cənab Klintonun söylədiklərini Sizin də təsdiq etməyinizdir. Yəni çıxışınız çox gözəl oldu.

Heydər Əliyev: Elədir, mən təxminən yarım saat çıxış etdim.

[249-250]

İhsan Doğramacı: Cənab prezident, mən saatımı qurmuşdum. Çıxışınız düz 28 dəqiqə oldu.

Heydər Əliyev: Düzü, mən bu qədər danışmaq fikrində deyildim. Sadəcə, bir neçə söz demək istəyirdim. Amma gördüm ki, beynimdə bir neçə fikir var, ona görə də onları dedim.

İhsan Doğramacı: Hər şey yaxşı oldu. Dediniz ki, sovet vaxtında hər şey dövlətin idi, xalqın əlində heç nə yox idi. Amma indi baxın, millətlə dövlətin bərabər işləməsi nə qədər faydalıdır. Bir çox belə mesajlar verdiniz. Hörmətli cümhur başqanım, nitqinizin sonunda bir də onu dediniz ki, Azərbaycana gəlsinlər, eroziyaya qarşı mübarizə sahəsində Türkiyənin təcrübəsini öyrənsinlər və istifadə etsinlər. Mən bunları çox maraqla dinlədim.

Heydər Əliyev: Mənim əziz dostum, qardaşım. Azərbaycanla Türkiyə arasında əlaqələrin inkişaf etməsi üçün var qüvvə ilə səy göstərməliyik. Bu əlaqələr bir xalqdan, bir kökdən gələn xalqların əlaqələridir. Biz kökü bir olan xalqıq. Bizim tariximiz bir, dilimiz bir, dinimiz birdir.

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
SÜLEYMAN DƏMİRƏL İLƏ
GÖRÜŞDƏKİ SÖHBƏTDƏN**

Ankara, «Çankaya köşkü»

27 noyabr 1999-cu il

Süleyman Dəmirəl: Xoş gəlmisiniz, cənab prezident. Əziz dostum, qardaşım, bu dəvəti qəbul edib Türkiyəyə səfərə gəlməyinizdən son dərəcə məmnun olduğumu bildirirəm. Bizim hər bir görüşümüz mənim üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır.

Heydər Əliyev: Dost və qardaş Türkiyəyə gəlişimdən və Sizinlə görüşümdən xoş hisslər keçirirəm. Ölkələrimiz arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin gündən-günə genişlənməsi və inkişaf etməsi məni çox sevindirir. Mən fəxr edirəm ki, ATƏT-in bizim əsrdəki sonuncu zirvə görüşü Türkiyədə keçirildi. Sammitdə qəbul olunmuş əsas sənəd tarixə məhz «İstanbul Xartiyası» kimi düşdü. İstanbul zirvə görüşünün çox gözəl təşkil olunması, iştirakçı dövlətlərin nümayəndə heyətlərinin işi üçün hər cür şərait yaradılması məni məmnun etdi. Sözsüz ki, İstanbul sənədləri üzümüzə gələn XXI əsrdə dünyada sülhün, təhlükəsizliyin, əmin-amanlığın və hərtərəfli əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərini müəyyən edəcəkdir.

Süleyman Dəmirəl: Xəzərin Azərbaycan sektorunun enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılması üçün nəzərdə tutulan Bakı–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin inşasına dair

[251-252]

İstanbul sammiti gedişində imzalanmış sənədlərin böyük əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək istərdim.

Heydər Əliyev: Elədir, cənab prezident. Bu layihə nəinki region dövlətlərinin, həm də Avropa və dünya ölkələrinin iqtisadi inkişafı üçün böyük rol oynayacaqdır.

Süleyman Dəmirəl: Biz bu layihənin gerçəkləşdirilməsi üçün qarşıda duran vəzifələri geniş müzakirə etməliyik.

Heydər Əliyev: Cənab prezident, yeri gəlmişkən mən Türkiyə Eroziyaya qarşı Mübarizə, Yaşıllaşdırma və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Vəqfinin (TEMA) təşəbbüsü ilə keçirilən «Eroziyaya qarşı mübarizə həftəsi»nin açılış mərasimi ilə əlaqədar təəssüratlarımı bildirmək istərdim. Məsələnin böyük əhəmiyyəti var, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində ölkələrimizin əməkdaşlığı üçün böyük imkanlar yaranmışdır.

«Eroziyaya qarşı mübarizə həftəsi»nin və cənab prezident, dünyaya gəldiyiniz İsparta şəhərində bir sıra sağlamlığı mühafizə ocaqlarının açılışını ilə əlaqədar tədbirlər böyük humanist xarakter daşıyır. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi qardaş türk xalqının rifahı üçün əhəmiyyətlidir. Onu da deyim ki, mən bu mərasimlərdə iştirak edəcəyimdən məmnunluq duyuram.

Süleyman Dəmirəl: Mənə elə gəlir ki, müstəqil Azərbaycanın qarşısındakı ən ağır problem olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münafişesinin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupunun fəallığının artırılması zəruridir.

Heydər Əliyev: Bu çox vacibdir. Çünki ATƏT-in fəallığı artmasa Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münafişesini sülh yolu ilə nizama salmaq çətin olacaq. Ölkələrimiz arasındakı ikitərəfli münasibətlər və bir sıra beynəlxalq məsələlər barəsində bizim fikirlərimiz birdir. Mən əminəm ki, həmişə də bir olacaqdır.

[252-253]

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl noyabrın 28-də səhər dost ölkənin dövlət başçısının şəxsi təyyarəsi ilə qədim İsparta şəhərinə gəldilər.

İspartanın Süleyman Dəmirəl adına Hava Limanında Azərbaycan və Türkiyə prezidentlərini şəhərin valisi Xəlil İbrahim Daşöz, dövlət və hökumət nümayəndələri, ətraf şəhərlərin valiləri, bələdiyyə başçıları, ictimaiyyətin nümayəndələri hərərətlə, mehribanlıqla qarşıladılar.

Dövlət başçıları hava limanında İspartanın mərkəzində yerləşən Şövkət Dəmirəl adına kardioloji mərkəzə gəldilər.

Heydər Əliyev mərkəzin qurucusu, tanınmış iş adamı Şövkət Dəmirələ xatirə hədiyyələri təqdim etdi və dedi:

Azərbaycan rəssamının bu əsərini sizin tibb mərkəzinə hədiyyə edirəm. Bu, Azərbaycanın Şahdağıdır. Bu da onun ətəyində bitən gözəl ağaclardır. Qoy bu, məndən hədiyyə olaraq burada qalsın. Bu da onun pasportudur. Yəni bu əsərin rəssamının adı və s. burada vardır.

Mən bu kitabı da sizə təqdim edirəm. Bu kitab «Süleyman Dəmirəl: İslamköydən Çankaya köşkünə qədər» adlanır. Bunu mən yaratmışam. Əziz dostum Süleyman Dəmirəlin 75 illik yubileyinə, doğum gününə həsr olunubdur. Türk dilində yazılıbdır, amma bu, Azərbaycanın, mənim yaratdığım əsəridir. Bunları sizə hədiyyə verirəm.

Şövkət Dəmirəl prezident Heydər Əliyevə dərin minnətdarlığını bildirərək dedi:

Cənab prezident, çox təşəkkür edirəm. Bunların hamısı bizim muzeyimiz üçün çox qiymətli əsərlərdir.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl «Ülkü» orta məktəbinin təntənəli açılışı mərasimində iştirak etdilər.

Heydər Əliyev məktəbin fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazdı.

[253-254]

Respublikamızın rəhbəri məktəbə xatirə hədiyyəsi təqdim etdi və dedi:

Əziz uşaqlar, bu məktəbin sahibləri! Mən Azərbaycan rəssamının bu əsərini – Azərbaycanın mənzərəsini əks etdirən bu əsəri sizin məktəbə hədiyyə edirəm. İnənürəm ki, Azərbaycanla olan əlaqələr daha da artacaqdır. Uğurlu olsun!

Həmin gün Azərbaycanın və Türkiyənin dövlət başçıları Süleyman Dəmirəl adına «Mədəniyyət və konqres mərkəzi»nin açılışı münasibətilə keçirilən təntənəli mərasimdə də iştirak etdilər.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin və Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəlin gəlişi buraya toplaşan on minlərlə insan tərəfindən gurultulu, sürəkli alqışlarla qarşılandı.

Dövlətimizin başçısına gül-çiçək dəstələri təqdim olundu.

Təntənəli mərasimi İspartanın valisi Xəlil İbrahim Daşöz açdı.

Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl mərasimdə çıxış etdi.

Hər iki dost ölkənin prezidentlərinə xatirə hədiyyələri təqdim olundu.

Sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl mərkəzin açılışını bildirən lenti kəsdilər, mərkəzlə yaxından tanış oldular və xatirə şəkli çəkdirdilər.

* * *

Noyabrın 28-də Azərbaycan Respublikasının və Türkiyə Respublikasının dövlət başçıları Süleyman Dəmirəl adına Universitetə gəldilər.

Ali təhsil ocağının professor-müəllim heyəti, tələbələri prezidentləri gurultulu, sürəkli alqışlarla qarşıladılar, onlara gül-çiçək dəstələri təqdim etdilər.

[254-255]

Sonra universitetin Araşdırma və Tədqiqat xəstəxanasının təməlinin qoyulması mərasimi oldu.

** *

Sonra Süleyman Dəmirəl adına Universitetin mədəniyyət mərkəzində Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevə və Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin prezidenti Rauf Denktaşə bu ali təhsil ocağının fəxri doktoru adının verilməsinə həsr edilmiş təntənəli mərasim oldu.

Dövlətimizin başçısının tərcümeyi-halı və ona fəxri doktor adının verilməsinə dair qərarın mətni oxundu. Prezident Heydər Əliyevə fəxri doktorluq haqqında diplom və Mustafa Kamal Atatürkün portreti təqdim olundu. Dövlətimizin başçısı fəxri doktora məxsus mantonu geyindi.

Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev təntənəli mərasimdə nitq söylədi.

Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl mərasimdə nitq söylədi və xəstəxananın təməlinin qoyulmasına xeyir-duasını verdi.

Respublikamızın rəhbəri universitetin fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazdı:

«Süleyman Dəmirəl Universitetinə yeni uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Heydər Əliyev

28 noyabr 1999-cu il»

**SÜLEYMAN DƏMİRƏL ADINA UNİVERSİTETİN
FƏXRİ DOKTORU ADININ VERİLMƏSİNƏ
HƏSR OLUNMUŞ MƏRASİMDƏ NİTQ**

İsparta

28 noyabr 1999-cu il

Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, Azərbaycan xalqının böyük dostu, əziz qardaşım hörmətli Süleyman Dəmirəl!

Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum, qardaşım Rauf Denktaş!

Hörmətli nazirlər!

Hörmətli rektor, professorlar, doktorlar, tələbələr, müəllimlər!

Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbdən salamlayıram və Azərbaycan xalqı adından, müstəqil Azərbaycan adından sizə ən dərin, qəlbimdən gələn hörmət və ehtiramımı bildirirəm.

Mən bu gün həyatımın çox tarixi bir gününü yaşayıram. Bilirsiniz ki, mənim həyatım həm Süleyman Dəmirəlin, həm də Rauf Denktaşın həyatından yaşca böyükdür. Onlar məndən gəncdirlər.

Bəli, mən həyatımın tarixi bir gününü yaşayıram, ona görə ki, yenidən qardaş, dost Türkiyədəyəm. Ona görə ki, Türkiyənin qədim diyarı olan İspartadayam. Ona görə ki, xalqımızın böyük dostu, mənim əziz qardaşım Süleyman Dəmirəlin vətənidəyəm. Ona görə ki, sizinlə bir yerdəyəm, bərabərəm.

Türkiyənin hər bir diyarı, hər şəhəri, hər vilayəti gözəldir. Biz Azərbaycanda Türkiyəni həmişə sevmişik, indi də sevirik. Ancaq Azərbaycan xalqı doğma türk xalqından 70 il ayrı düşmüşdü. Biz ondan

[256-257]

əvvəl Rusiya imperatorluğunun, 1920-ci ildən isə Sovetlər Birliyinin, Sovet imperiyasının tərkibində yaşamışıq. O illər Sovetlər Birliyində heç bir xarici ölkə, xalq ilə əlaqə qurmaq mümkün deyildi.

Təbiidir ki, o vaxt azərbaycanlılar dünyanın hər yeri ilə əlaqə qurmaq arzusunda deyildilər. Türkiyə, türk xalqı isə Azərbaycan üçün əziz, doğma, qardaş, bizim kökümüz, dilimiz, dinimiz, adət-ənənələrimiz bir olduğuna görə biz həmişə çalışırıq ki, Türkiyəni görək, Türkiyə ilə əlaqə quraq. Ancaq o illərdə bunlar mümkün deyildi. Yəni biz illərlə, on illərlə Türkiyə həsrəti ilə yaşamışıq.

Nəhayət, Sovetlər Birliyi dağıldı, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini, istiqlaliyyətini əldə etdi və qısa bir zamanda, demək olar ki, bir gündə, bir ayda, bir ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında elə əlaqələr yarandı ki, sanki biz 70 il bir-birimizdən ayrı olmamışıq. Biz ayrı olarkən ancaq radiodan – televiziya sonra yarandı – Türkiyədə türkcənin necə olduğunu dinləyirdik, bilirdik. Sevinirdik ki, bizim dilimiz birdir. Ancaq qovuşandan, birləşəndən sonra görürsünüz ki, biz nə qədər bir-birimizlə birik. Mən sizi yüzdə yüz faiz başa düşürəm, siz isə məni bəlkə yüzdə 95 faiz başa düşürsünüz. Türkiyəyə nə qədər çox gəlsək də, nə qədər çox görülsək də biz Türkiyədən doymuruq.

Bugünkü gün mənim üçün çox önəmlidir. Mən bununla fəxr edirəm, sevinirəm. Çünki həm İspartanı gördüm, həm xalq ilə görüşdüm, xalqın öz dövlətinə, öz prezidentinə, onun qonaqlarına və böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün qoyduğu yola nə qədər məhəbbətli, sədaqətli olduğunu gözlərimlə gördüm.

Bu gün burada İsparta üçün, təkcə İsparta üçün yox, bütün Türkiyə üçün çox əlamətdar hadisələr baş verdi. Burada qəlb cərrahiyyə əməliyyatı xəstəxanası, mərkəzi açıldı. Gözəl bir orta məktəb istifadəyə verildi. Çox gözəl, möhtəşəm bir mədəniyyət mərkəzi salonları ilə birgə açıldı. Nəhayət, mənim əziz

[257-258]

dostum Süleyman Dəmirəlin adını daşıyan universitetdəyəm. Mən bu universitetin fəxri doktoru adını almağa layiq görülmüşəm.

Mən bu ilin aprel ayında Amerika Birləşmiş Ştatlarında qəlb cərrahiyyə əməliyyatı keçirmişəm. Ondən əvvəl bunun nə olduğunu bilmirdim. Bəzən insanlar "qəlb cərrahiyyə əməliyyatı" deyəndə mən fikirləşirdim ki, yəqin hər adamda yox, çox xəstə olanlarda belə əməliyyat aparırlar. Amma belə deyilmiş. Mən Vaşinqtona NATO-nun yubileyinə getmişdim. Həmin yubiley tədbirləri başa çatan gün elə oldu ki, mən xəstəxanaya düşdüm və üzərimdə cərrahiyyə əməliyyatı keçirdilər. Bunu ona görə deyirəm ki, bu cərrahiyyə əməliyyatını keçirmiş bir insan kimi mən bilirəm – hörmətli Şövkət Dəmirəlin təşəbbüsü və fədakarlığı nəticəsində ən yüksək səviyyədə, müasir texnologiya ilə işləyəcək belə bir ürək cərrahiyyə əməliyyatı xəstəxanasının İspartada açılması həqiqətən böyük bir hadisədir. Mən sizə deyə bilərəm, Azərbaycan müstəqil dövlətdir, ölkəmizin 8 milyon əhalisi var, amma bizdə belə bir xəstəxana yoxdur. Ancaq olacaqdır.

Əgər Türkiyədə, onun böyük şəhərlərində saysız-hesabsız sağlamlıq mərkəzləri, xəstəxanalar varsa və bu gün İspartada belə bir xəstəxana açılırsa, görün Türkiyə qısa zamanda nə qədər böyük bir inkişaf yolu keçibdir.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəl dünən Ankarada TEMA-nın gözəl bir toplantısını keçirdi. Bu, həddən ziyadə, çox gözəl bir işdir. Məmnunam ki, mən o toplantıda iştirak etdim, hətta orada mənə nitq söyləməyə də imkan verdilər. Mən orada gördüm ki, Türkiyədə təbiətin - torpağın, suların, ormanların qorunması üçün nə qədər böyük işlər aparılır. Bu, nə üçündür? Bunlar hamısı insanlar üçündür. Əgər dünyada, o cümlədən Türkiyədə bir tərəfdən sənaye, texnologiya inkişaf edir, torpağa kimyəvi gübrələr verilib, sənaye tullantıları çaylara, sulara axıdılıb torpağı zəhərləyirsə, o biri tərəfdən ağacları qırırlarsa,

[258-259]

digər tərəfdən isə torpağın eroziyasının qarşısını almağa, torpağı təmizləməyə, sağlamlaşdırmağa çalışırlar, meşələri, ormanları artırırlar – nə üçün? Bunlar insanların yaşaması üçündür. Bunlar türk xalqı üçündür. Bunlar hər bir türk üçündür.

Dünən ilə bu gün bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır. Türkiyənin həyatında bu iki gün sadəcə, onu göstərir ki, Türkiyənin dövləti, xalqı, iş adamları və Türkiyənin prezidenti, əziz dostum Süleyman Dəmirəl ölkənin inkişafı və xalqın rifah halının yaxşılaşması, xalqın günü-gündən sağlamlaşması üçün nə qədər böyük işlər görürlər. Mən sizi bu nailiyyətlərə görə təbrik edirəm.

Bu gün mənə fəxri doktor adı verildi. Bu, mənim üçün həqiqətən böyük şərəfdir. Mən həyatımda çox böyük mükafatlar, dövlət nişanları almışam. Ancaq noyabrın 1-də Ankarada mənə böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatının verilməsini mən həyatımda ən yüksək hadisə hesab edirəm və bu nişanı böyük iftixar hissi ilə daşıyıram.

Mən bir çox ölkələrin universitetlərinin fəxri doktoru adını almışam. Mənə Türkiyə Cümhuriyyətinin bir neçə universitetlərinin də fəxri doktoru adı verilib. Bizim səfir mənə xəbər verdi ki, onları almışam. Həm də bildirir ki, bəziləri də var, gedib onları özüm almalyam. Mən vaxt tapıb bunu edə-cəyəm. Amma bu gün burada Süleyman Dəmirəlin adını daşıyan universitetin fəxri doktoru adını almaq mənim üçün çox böyük şərəfdir və mən bunu çox yüksək qiymətləndirirəm.

Süleyman Dəmirəlin adını daşıyan universitet qısa bir zamanda – 7 il ərzində nə qədər yüksəlib, böyüyübdir, inkişaf edibdir. Bunu təsəvvür etmək mümkün deyildir. Bilirsiniz, siz Türkiyədə öyrənmisiniz ki, çox böyük universitetlər yaranır. Bu universitetləri dövlət də, vəqflər də yaradır. Hətta bəziləri narazı

[259-260]

olurlar ki, niyə daha çox yaradılmır. Amma görün, 7 il öncə İspartada bu qədər böyük binalara, ləvazimata, texnologiyaya, cihazlara malik olan universitet yaranıbdir. 7 il içərisində o, nə qədər yüksəlib, inkişaf edib və dünyanın böyük universitetləri ilə yarışa bilən bir universitetə çevrilibdir.

Mən fəxr edirəm ki, əziz dostum Süleyman Dəmirəlin adını daşıyan universitetin fəxri doktoruyam və ömrümün sonuna qədər bu adı iftixar hissi ilə daşıyacağam. Mən anlayıram ki, bu mənim üzərimə vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr təbii, ondan ibarət deyildir ki, gəib burada sizinlə birlikdə dərslər deyəcəyəm, yaxud başqa işlər görəcəyəm. Bunları siz özünüz bizdən yaxşı bilirsiniz. Vəzifə bunu Azərbaycan–Türkiyə dostluğunun rəmzi kimi qəbul edərək, bu dostluğu, qardaşlığı günü-gündən inkişaf etdirməkdə və əbədi, sarsılmaz etməkdən ibarətdir.

Eyni zamanda Azərbaycan universitetləri ilə Türkiyə universitetləri arasında əlaqələr inkişaf edir. Həm milli təhsil naziri, həm də ali təhsil idarəsinin rəhbəri bu gün burada bu barədə danışdılar. Mən bundan çox məmnunam. Hesab edirəm ki, bu əlaqələri daha da genişləndirmək lazımdır. Xüsusən, hesab edirəm ki, Bakı Dövlət Universiteti – bu universitet 1919-cu ildə yaranıbdir, onun böyük tarixi 80 ildən çox yaşı vardır. Süleyman Dəmirəl adına Universitet ilə birbaşa əlaqə qurmalıdır, iş birliyi aparmalıdır və onlar bir-birinə yardım etməlidirlər.

Əziz dostlar, mən noyabr ayında üçüncü dəfədir ki, Türkiyədəyəm. Əziz dostum, hörmətli Süleyman Dəmirəlin dəvəti ilə noyabrın 1-də mən buraya gəldim. Biz zəlzələ olmuş yerlərə birlikdə getdik, Kocaelidə, İzmitdə olduq, insanlarla görüşdük. Həmin insanlar üçün tikilmiş müvəqqəti evləri, çadırları gördük.

Onların dərdi, qəmi, kədəri bizim dərdimiz, qəmimiz, kədərimiz olduğu üçün mən bunları gördükcə daha da kədəpləndim, üzüldüm. Ancaq eyni zamanda məmnun oldum ki, Türkiyə Cümhuriyyəti

[260-261]

və Türkiyə hökuməti, xalqı bu böyük sınaqdan, yəni bu ağır fəlakətdən uğurla çıxmışdır və qısa zamanda, birinci növbədə insanların həyatını qurmaq, onların yaşaması üçün şərait yaratmaq işi ilə məşğuldur.

Şübhəsiz ki, dağılan binaların hamısı yenidən bərpa olunacaq, bəlkə də ondan yaxşılıqı tikiləcəkdir. Dünyada belə zəlzələlər olur. Türkiyədə keçmişdə də belələri olubdur. Ancaq nə qədər insan həlak olubdur. Mən bu gün fürsətdən istifadə edib, onlara Allah-təaladan bir daha rəhmət diləyirəm və bütün Türkiyə xalqına "keçmiş olsun" deyirəm.

Dedim ki, biz Ankarada olduq və mənə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı verildi. Sonra noyabrın 17-də yenə də Türkiyəyə gəldim, ayın 20-dək İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşündə oldum.

Mən ATƏT-in zirvə görüşlərində əvvəllər də iştirak etmişəm. Ancaq ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü ona görə çox önəmlidir, tarixi əhəmiyyət kəsb edir ki, o, XX əsrin sonunda keçirilən zirvə görüşüdür. Növbəti zirvə görüşü artıq XXI əsrdə olacaqdır. Bu sammit ona görə önəmlidir ki, həmin zirvə görüşündə XXI əsrə işıq saçan çox əhəmiyyətli qərarlar qəbul olundu, sənədlər imzalandı. Dövlət başçıları görüşdülər, danışdılar, bir çox məsələlər həll olundu.

Şübhəsiz ki, mən bu zirvə görüşünü çox uğurlu hesab edirəm. Ancaq eyni zamanda mən bu zirvə görüşünü Türkiyə üçün daha da çox uğurlu hesab edirəm. Türkiyə Cümhuriyyəti Dünya Birliyində nə qədər böyük yer tutubdur ki, belə bir beynəlxalq toplantının məhz Türkiyədə, İstanbulda keçirilməsi Türkiyəyə etibar edilibdir. Bu, Türkiyə Cümhuriyyətinin dünyada böyük hörmətini göstərir. Türkiyə Cümhuriyyəti, hökuməti, prezidenti, əziz dostum Süleyman Dəmirəl də dünyaya nümayiş etdirdilər ki, Türkiyə Cümhuriyyəti bu gün bundan da gözəl, böyük dünyəvi, beynəlxalq əhəmiyyəti olan toplantılar keçirməyə və həm də uğurla keçirməyə qadirdirlər.

[261-262]

Təbiidir, İstanbul zirvə görüşü ərəfəsində Amerika prezidenti Bill Klintonun Türkiyəni ziyarət etməsi, Türkiyəyə çox böyük önəm verməsi və gözəl nitqlər söyləməsi, Türkiyənin dünyada tutduğu yer haqqında gözəl fikirlər etməsi məni türk xalqını sevindirən kimi sevindirir. ATƏT-in zirvə görüşünün bu qədər gözəl təşkil olunması – yəni hər bir toplantının uğuru onun təşkil edilməsindən asılıdır – şübhəsiz ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin və bu işlə şəxsən məşğul olan hörmətli Süleyman Dəmirəlin böyük xidmətləridir. Onun bu xidmətləri hər bir dövlət başçısı tərəfindən yüksək qiymətləndirildi. Onun bu xidmətləri və Türkiyənin bu gün dünyadakı strateji yeri Amerika prezidenti Bill Klinton tərəfindən bəyan edildi. Bir dost, qardaş kimi, bunlar hamısı məndə Türkiyə üçün böyük iftixar, qürur hissi doğurur.

Bəli, mən dedim, artıq üçüncü dəfədir ki, Türkiyədəyəm. Türkiyəni ziyarət etmək mənim üçün sevindiricidir. Amma eyni zamanda, görün mən Türkiyəni nə qədər sevirəm ki, bir ay içərisində üç dəfə buraya gəlmişəm.

Azərbaycan haqqında sizin bilgiləriniz vardır. Bilirsiniz ki, Azərbaycan qədim tarixə malik olan bir ölkədir. Artıq qeyd etdim ki, biz bir kökdənlik. Dostum Süleyman Dəmirəl çox gözəl bir ifadə işlətdi ki, biz bir böyük çınarın budaqlarıyıq. Həmin budaqlardan biri də Azərbaycandır.

Ancaq keçmişdə də Azərbaycanın həyatında çoxlu problemlər olubdur, müstəqillik, istiqlaliyyət əldə edəndən sonra da onun həyatı çox çətindir. Bizim üçün ən ağır problem Ermənistanın Azərbaycana etdiyi hərbi təcavüzdür. Bu hərbi təcavüz 1988-ci ildə başlanıbdir. O vaxt Azərbaycan da, Ermənistan da hələ Sovetlər Birliyinin tərkibində idi. Bu təcavüzdə müəyyən səbəblərə görə Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycanın ərazisinin, torpaqlarının 20 faizini işğal edibdir. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlılar – sizin qardaşlarımız, bacılarımız yeddi ildir ki, öz yerindən-yurdundan qovulub, zorla çıxarılıb və çadırlarda ağır şəraitdə yaşayırlar.

[262-263]

Universitetin rektoru mənim tərcümeyi-halım haqqında məlumat verəndə dedi. Bəli, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi başlanandan Azərbaycanda sabitlik olmayıbdir. Xüsusən, 1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlamışdı. Azərbaycan dağılmaq ərəfəsində idi. Ancaq biz 1993-cü ildən başlayaraq bütün bunların qarşısını aldığımızı. Ölkəmizdə bir neçə dəfə dövlət çevrilişinə cəhd göstərmək istədilər, biz bunların da qarşısını aldığımızı.

İndi Azərbaycan sabitdir. Ölkəmizdə istiqrar təmin olunubdur. Azərbaycan yaşayır, inkişaf edir. Onun yaşamasının inkişaf etməsinin səbəblərindən də biri odur ki, biz 1994-cü ildə müharibədə atəşi dayandırdığımızı. Yəni atəşkəs haqqında Ermənistanla saziş imzaladıq. Biz o vaxtdan indiyədək məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışırıq.

Bildirmək istəyirəm ki, bütün bu illərdə Türkiyə Azərbaycanla birgə olubdur. Azərbaycanın müstəqilliyini, istiqlaliyyətini dünyada tanıyan ilk dövlət Türkiyə Cümhuriyyəti olubdur. Ermənistanı Azərbaycana hərbi təcavüz etmiş dövlət kimi dünyaya bəyan edən Türkiyədir.

ATƏT-in Minsk qrupunun üzvü olan bir ölkə kimi Türkiyə – tək-cə buna görə yox, bizimlə qardaşlıq əlaqələri olduğuna görə – Azərbaycana daim yardım edir və məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi sahəsində nə qədər biz çalışırıqsa, o qədər də Türkiyə Cümhuriyyəti və xüsusən, əziz dostum Süleyman Dəmirəl çalışır.

Bilirsiniz, bəzən mənə elə gəlir ki, hörmətli dostum Süleyman Dəmirəl Azərbaycanı ölkəmizdə yüksək vəzifələrdə çalışan bəzi adamlardan daha da yaxşı tanıyır. Çünki o, bizim işlərimizlə maraqlanır, soruşur, məlumat alır və tövsiyələr verir. Bütün bunlara görə xalqımız Türkiyə Cümhuriyyətinə və əziz dostum prezident Süleyman Dəmirəle, Türkiyə hökumətinə minnətdardır.

[263-264]

Mən ümid edirəm ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi sülh yolu ilə həll olunacaqdır. Biz yenidən müharibə etmək istəmirik. Biz müharibə, savaş tərəfdarı deyilik. Biz sülh tərəfdarıyıq. Təsədüfi deyil ki, mənə Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı verilibdir. Mən bundan sonra heç vaxt müharibə edə bilmərəm. Ancaq biz torpaqlarımızın ermənilərin əlində qalmasına da imkan verə bilmərik. Biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etməyə çalışırıq və bunu edəcəyik, işğal olunmuş torpaqlardan

didərgin düşmüş azərbaycanlıları öz yerlərinə-yurdlarına qaytaracağıq. Bu torpaqlar Ermənistan silahlı qüvvələrindən azad olunacaq və Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi daha sürətlə inkişaf edəcəkdir.

ATƏT-in İstanbul zirvə görüşü zamanı tarixi bir hadisə baş verdi. O da sizə məlum olan Bakı-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri haqqında sazişin imzalanmasıdır. Bu, tarixi bir hadisədir. Çünki Türkiyənin, Azərbaycanın dostları və bu məsələdə bizə ötən beş ildə dəstək verənlər sevinirlər. Ancaq onun əleyhinə olanlar, onu istəməyənlər, Türkiyəni, Azərbaycanı istəməyənlər çox narahatdırlar, rahatsızdırlar. Ona görə də dünyanın müxtəlif ölkələrində indi cürbəcür yazılar yazılır. Biri deyir ki, bu, uğursuz olacaqdır. O birisi deyir, Xəzərdə o qədər neft yoxdur ki, belə bir bahalı boru xətti çəkilsin. Digəri deyir ki, buna imkan verilməyəcəkdir.

Bu yazılar, danışıqlar indi çox dolaşır. Amma biz bu layihənin əsasını 1994-cü ildə qoyduq. 1994-cü ildə Azərbaycan cəmiyyəti üç il müstəqil dövlət olduğu zaman biz cəsarətli bir addım atdıq. Biz burada da Türkiyə ilə əməkdaşlıq edirdik, iş birliyi qururduq. O da ondan ibarət idi ki, 9 ölkədən dünyanın 11 böyük neft şirkətini Azərbaycana dəvət etdik. Azərbaycanın Xəzər dənizində olan zəngin yataqlarının müştərəkləşdirilməsi haqqında böyük bir müqavilə imzaladıq. Bu müqavilə bütün dünyaya səs saldı, onun adına

[264-265]

«Əsrin müqaviləsi» dedilər. Biz bununla Xəzər dənizinin böyük neft və qaz sərvətlərindən bütün Dünya Birliyi üçün istifadə olunmasının təməlini, əsasını qoyduq. Biz bununla Türkiyə ilə Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin əsasını qoyduq. Həmin müqavilədə Türkiyənin hissəsi vardır. Sonrakı müqavilələrdə də Türkiyənin hissəsi vardır.

Biz bu müqaviləni imzalayandan sonra neft haradan haraya gedəcəkdir? Şərqi, Şimala, Qərbi – haraya gedəcək? Hərə bir tərəfə çəkirdi. Ancaq biz Azərbaycan olaraq birinci gündən qərar qəbul etdik. Mən iftixar hissi ilə deyirəm, mən bu işi birinci gündən əziz dostum Süleyman Dəmirəllə birlikdə sona qədər apardım ki, bu, Bakı-Ceyhan boru xətti olmalıdır, bu, mütləq Türkiyəyə getməlidir. Bunun üzərində 5 il çalışandan sonra ona nail olduq. ATƏT-in zirvə görüşü zamanı bu sazişin yüksək səviyyədə məhz Türkiyədə, İstanbulda, «Çırağan sarayı»nda Amerika prezidenti Bill Klintonun iştirakı ilə imzalanması və onun altında Amerika prezidentinin imzasının olması da bunu uğurlu, uzunmüddətli etdi. Bu, bizim – Türkiyənin, Azərbaycanın böyük qələbəsidir. Mən bu qələbə münasibətilə sizi təbrik edirəm.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəl bu gün çox gözəl bir nitq söylədi. O, dünən də çox gözəl nitq söylədi. Hörmətli Süleyman Dəmirəl qısa bir zamanda Türkiyənin inkişafını, yüksəlməsini sadəcə sözlə yox, rəqəmlərlə, faktlarla bir daha çatdırdı. Baxmayaraq ki, Türkiyə bunu bilir, amma insan elədir ki, gərək onu daim insanın beyninə doldurasan. Çünki bunlar bəzilərinin beynindən çıxır.

Əziz dostum Süleyman Dəmirəl gözəl bir nitq söylədi. Onun nitqinin bir hissəsi də odur ki, bəli, Adriatik dənizindən Çin səddinə qədər türkdilli dövlətlər dünyası var və gələcəkdə də olacaqdır. Mən də

[265-266]

onu deyirəm ki, bu, pantürkizm, panislamizm deyildir. Amma bu odur ki, bir kökdən, bir mədəniyyətdən, bir dindən, bir adət-ənənədən olmuş bu xalqlar bir-biri ilə daha da yaxınlaşmalıdırlar.

Məhz bu məqsədlə hörmətli Süleyman Dəmirəlin təşəbbüsü ilə 1992-ci ildə yenidən müstəqillik, istiqlaliyyət qazanmış türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından İstanbulda toplantısı keçirilibdir. Burada bu təşkilatın əsası qoyulubdur. Bu təşkilat artıq 7 ildir ki, yaşayır. Biz ildə bir dəfə bu toplantıları türkdilli cümhuriyyətlərdə keçiririk. Mədəniyyət, iqtisadiyyat, başqa bütün sahələrdə əməkdaşlığımızı edirik və tarixi bir daha təhlil edirik. müştərəkləşdirən tarixi abidələrimizi yada salır və onların yubileylərini keçiririk. Bu, çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Bəli, bu, türk dünyasının inkişafının təməli kimi bir şeydir. Amma bu, heç də asan deyildir. Çünki onu da qısqananlar və onun əleyhinə olanlar vardır. Amma bu birliyin yaranmasında və bu birliyin 7 ildən bəri yaşamasında Türkiyə Cümhuriyyətinin prezidenti, əziz dostum və türk dünyasının lideri Süleyman Dəmirəlin xüsusi xidmətləri vardır.

Bəlkə də siz bunları bilmirsiniz, amma bilməlisiniz. Biz, türkdilli ölkələrin dövlət başçıları, prezidentləri həmişə görüşürük, danışıqırıq. Bizim üçün Süleyman Dəmirəl – Azərbaycanda ağsaqqal deyirlər, siz baba deyirsiniz. O, babadan da babadır, mən ona babadan da yüksək ad arayıram. Ola bilər ki, həmin dövlətlər arasında hansısa bir məsələ bir-birinə xoş gəlməsin. Amma hörmətli Süleyman Dəmirəl olan yerdə türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından hamısı onun ətrafındadır, onların hamısı onunla birdir. Əziz dostum Süleyman Dəmirəl Türkiyə Cümhuriyyətinin ağırlığını öz çiyində daşıyır və daşıyacaqdır.

Mən çox məmnunam ki, indi Türkiyə Cümhuriyyətinin Süleyman Dəmirəl kimi dünyada tanınmış lideri vardır. Hörmətli Süleyman Dəmirəl 50 ildən çoxdur ki, dövlət, siyasət işi ilə məşğul olur və uğurla

[266-267]

məşğul olur. ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə bir fikir də qeyd edildi. Deyəsən, bunu Bill Klinton dedi. O dedi ki, 25 il bundan öncə Helsinkidə ATƏT-in əsası qoyulubdur, orada Helsinki yekun aktı qəbul edilibdir. 35 dövlət həmin sənədə imza atıbdır. Orada Türkiyədən Süleyman Dəmirəlin imzası vardır. O sənədə imza atanlardan – bəziləri bu gün həyatda, bəziləri də dünya siyasətində yoxdur – dünya siyasətində olan yeganə şəxs Süleyman Dəmirəldir. Mən bunu bilirdim. Amma mən bunu Bill Klintondan eşidəndə nə qədər sevindim.

Bir məsələni də demək istəyirəm. O vaxt biz Sovetlər Birliyinin tərkibində idik. 1975-ci ildə bunu televiziya vasitəsilə göstərirdilər. Orada Süleyman Dəmirəlin yanında Sovetlər Birliyi kimi böyük bir dövlətin başçısı Brejnev oturmuşdu. Süleyman Dəmirəlin o biri yanında isə o vaxt çox məşhur olan adam – Broz Tito oturmuşdu. O vaxt mən Süleyman Dəmirələ baxırdım. Çünki bunların da kim olduğu əhəmiyyətlidir, amma arayırdım ki, Türkiyə, Süleyman Dəmirəl haradadır. Mən televiziya vasitəsilə ona baxanda sevinirdim ki, Türkiyənin nümayəndəsi, o vaxtkı Baş naziri həmin 35 dövlətin başçıları ilə oturub birlikdə həmin o ATƏT Təşkilatının əsasnaməsini, qərarlarını imzalayırdı. Nə qədər böyük xoşbəxtlikdir ki, bu adam bu gün də yaşayır və Türkiyəyə liderlik edir. Əminəm ki, bundan sonra da hələ çox illər liderlik edəcəkdir.

Əziz dostlarım, ona görə də Süleyman Dəmirəli qoruyun, - gözünüz, canınız kimi qoruyun. Çünki o, sizə, Türkiyə Cümhuriyyətinə, türk dünyasına lazımdır.

Əziz dostlar, bu gün biz səhərdən indiyədək çalışırıq. Bəlkə kimsə yorulub, amma mən yorulmamışam. Çünki mən bu qədər gözəl qonaqpərvərlik, dostpərvərlik, mehribanlıq görürəm və o qədər gözəl hadisələr baş verir ki, mən yorulmamışam. Əgər hörmətli Süleyman Dəmirəlin hələ bir proqramı olsa, bundan sonra 12 saat da çalışa bilərik.

Mənə göstərilən qonaqpərvərliyə, dostluq, qardaşlıq münasibətinə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Bir daha bəyan edirəm ki, Azərbaycan–Türkiyə, Türkiyə–Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı

[267-268]

əbədidir. Mən əmin olduğumu bildirirəm ki, Türkiyə Cümhuriyyəti böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkün yolu ilə əbədi olaraq gedəcəkdir. Türk xalqı nə qədər ki, bu yolla gedəcək, o qədər də uğurlar əldə edəcəkdir.

Yaşasın qəhrəman türk xalqı!

Yaşasın Atatürk Türkiyə Cümhuriyyəti!

Yaşasın əbədi, sarsılmaz Türkiyə–Azərbaycan dostluğu!

* * *

Heydər Əliyev universitetə xatirə hədiyyələri təqdim edərək dedi:

Əziz dostlar, siz mənə ərmağan verdiniz. Mənim də sizə ərmağanım vardır. Birincisi, əziz dostum Süleyman Dəmirəlin 75 illik yubileyi münasibətilə Azərbaycanda mənim himayəm altında bir kitab nəşr etmişik. Bu kitabın böyük bir hissəsini mən yazmışam. Bu kitab «İslamköydən Çankayaya qədər» adlanır. Mən bu kitabdan on nüsxəsini universitetinizin kitabxanasına verirəm.

Süleyman Dəmirəl adına Universitetə daha böyük bir ərmağanım var. Onu da sizə təqdim edirəm. Mən bilirəm ki, İspartada çox gözəl xalılar toxuyurlar. Ona görə də mən böyük risk etmişəm ki, bu əsəri xalıda gətirmişəm. Ancaq Azərbaycan xalçaçıları da gözəl xalçalar toxuyurlar və çox gözəl rəsmlər çəkirlər. Məhz bu xalını Atatürkə, Türkiyə Cümhuriyyətinə və Süleyman Dəmirələ məhəbbət hissi ilə toxuyublar, Türkiyə–Azərbaycan dostluğunun daha da güclənməsi, möhkəmlənməsi üçün yaradıblar. Sağ olun.

\

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASINA QISAMÜDDƏTLİ İŞGUZAR SƏFƏRDƏN BAKIYA QAYIDARKƏN BİNƏ HAVA LİMANINDA JURNALİSTLƏRƏ MƏLUMAT

29 noyabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən nədən ötrü getdiyimi sizə bildirmişdim. Ona görə də dediklərimin hamısı oldu. Dünən Ankaraya gəldim. Orada böyük bir təşkilat var, - torpaq eroziyası ilə mübarizə, ətraf mühitin qorunması və başqa problemlərlə məşğul olur. Həm dövlət, həm də onunla bərabər iş adamları, böyük şirkətlər bu təşkilatla öz güclərini birləşdiriblər, adı da Türkiyə Eroziya ilə Mübarizə, Yaşıllaşdırma və Ətraf Mühitin Mühafizəsi Vəqfi – TEMA-dır. Bu vəqf yeddi il bundan qabaq dövlətlə birlikdə yaradılıbdır. Dediym kimi, torpaq eroziyası ilə mübarizə, torpaqların şoranlaşmasının qarşısının alınması, meşələrin, ağacların inkişaf etdirilməsi, həm də onların məhv olunmasının qarşısının alınması ilə məşğul olur. Çox əhəmiyyətli bir işdir.

Orada vəqfin başçıları, bir çox nazirlər çıxış etdilər. Prezident Süleyman Dəmirəl çıxış etdi. Mənə də söz verdilər, mən də çıxış etdim. Hesab edirəm, bu, həm elmi cəhətdən, həm də xüsusən praktiki cəhətdən çox əhəmiyyətli tədbir idi. Mən orada dedim yaqın ki, biz bunu edəcəyik – orada çox böyük təcrübə var.

Oraya nümayəndə heyəti göndərək, bu təcrübə ilə tanış olsunlar, görək biz nə edə bilərik. Əlbəttə, bunu indi etmək çətindir, çünki böyük vəsait tələb olunur. Orada həmin vəqf bu işə həm xalqı cəlb edib, həm də dövlətin imkanlarını toplayıbdır.

[269-270]

Keçmişdə, Sovet İttifaqı vaxtında eroziyaya qarşı mübarizəyə, meliorasiyaya, torpaqların şoranlaşmasının qarşısının alınmasına, yaxud şoranlaşmış torpaqların yuyulmasına çox pul xərclənirdi. İndi isə bizim iqtisadi imkanımız pisdır. Ancaq hər halda meşələri qoruya bilərik, yaşıllaşdırmanı inkişaf etdirə, yeni meşələr saldıra bilərik. Məsələn, otuz il öncə biz Bakının yaşıllaşdırılması problemini qaldırdıq. Düzdür, arada beş-altı il buna xəyanət oldu, amma görürsünüz, son beş-altı ildə Bakıda yenə də hər yerdə ağaclar əkilir, yaşıllaşdırmaya diqqət artırılır.

Mən bu gün İsparta şəhərinə getmişdim. Orada da hava limanından gedəndə yolun qırağında şam ağacları var. Bir hissəsi qalxıbdır, görünür, beş-altı-yeddi-səkkiz il bundan öncə əkilər. Amma bir hissəsi balaca ağaclardır, bunlar da böyüyəcəkdir. Yəni bu işləri görmək, xalqı bu işə cəlb etmək olar. Orada belə bir təşəbbüs qaldırıblar ki, gərək hər bir vətəndaş doqquz ağac yetişdirsin. Şübhəsiz ki, meyvə ağaclarından yox, yaşıllaşdırma üçün əkilən ağaclardan söhbət gedir. Mən bu tədbirdə iştirak etməyimdən məmnunam. Bu, bizim üçün xeyirlidir.

Bu gün səhər tezdən hörmətli prezident Süleyman Dəmirəllə bərabər İspartaya getmişdik. Bilirsiniz ki, İsparta onun vətənidir. İsparta vilayətdir, İsparta şəhərinin 450 min əhalisi var. Bu şəhər də çox inkişaf edib və təbiidir ki, bu işlərin çoxu prezident Süleyman Dəmirəlin himayəsi altında aparılır. Dövlət də çox işlər görür, amma şirkətlər, vəqflər də edirlər. Məsələn, Süleyman Dəmirəlin qardaşı var – Şövkət Dəmirəl – o öz puluna ürək-damar cərrahiyyəsi xəstəxanası tikibdir, dediyinə görə, altı milyon dollar xərcləyibdir. 93-cü ildə o da mən keçirdiyim əməliyyatı keçiribdir. Yəqin ondan sonra görüb ki, bu, insanlara nə qədər lazımdır, öz pulunu xərcləyibdir, iş adamıdır. Xəstəxana tikib, onu cihazlarla yüksək səviyyədə təmin ediblər.

[270-271]

Xəstəxananın açılışı oldu, ona baxdıq. Orada yeni bir məktəb tikilmişdir, onun açılışı oldu, ona baxdıq. Orada böyük bir mədəniyyət mərkəzi tikilibdir. Vaxtilə bunların təməlini prezident Süleyman Dəmirəl özü atıbdır. Ona görə açılışında da iştirak edirdi, məni də dəvət eləmişdi. Mədəniyyət mərkəzi böyük kompleksdir. Böyük salonları var – həm müxtəlif konqreslər keçirmək, həm konsert vermək, yaxud da toy mərasimləri, başqa mərasimlər keçirmək olar. Çox gözəldir. Orada günorta bir az yemək yedik.

İspartada yeddi il bundan öncə universitet yaranıb və Süleyman adınadır. Təbiidir ki, dövlət universitetidir. Amma orada bəzi binaları deyəsən, Süleyman Dəmirəlin qardaşı Şövkət Dəmirəl tikibdir. Universitet böyükdür, orada 25 min tələbə oxuyur, neçə min də müəllimi, professorları var. Yeddi ildə çox böyüyüb, amma yenə də genişlənilir. Şəhərin kənarında universitet şəhərciyi yaranıbdır. Onun tibb fakültəsinin binası tikilir, səkkiz mərtəbəsi qalxıb, ona da baxdıq.

Mənə universitetin fəxri doktoru adı vermişdilər. Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin başçısı Rauf Denktaş da fəxri doktor adı vermişdilər. Bu mərasim oldu. Mərasim də çox böyük idi: rektor danışdı, milli təhsil naziri, səhiyyə naziri, başqaları danışdılar. Sonra da Süleyman Dəmirəl çox dəyərli nitq söylədi. Bizə fəxri doktor diplomları verdilər. Şübhəsiz ki, hər birimiz nitq söylədik. Əgər vaxtınız olsa, televiziya

vasitəsilə baxarsınız. Bunlar hamısı bu gün olub, səhər saat 9-da biz Ankaradan uçduq, indi də İspartadan iki saat yarım yol gəlmişəm.

Təbiidir ki, Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə Türkiyə–Azərbaycan əlaqələri haqqında, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması haqqında, başqa problemlər barədə söhbətlərimiz oldu. Dünən axşam biz təkbətək görüşdük, bir yerdə yemək yedik və danışıqlar apardıq. Mərasim zamanı da bir yerdə idik, amma dünən axşam, toplantıdan sonra buna xüsusi vaxt sərf etdik. Bunlar da çox əhəmiyyətlidir.

[271-272]

Türkiyədə yeni hökumətdir, yeni nazirlər var. Bizi üç-dörd nazir müşayiət edirdi. Onlarla görüşdük, danışdıq. Bunlar hamısı bizim ölkələrimizi bütün sahələrdə bir-birinə daha da yaxınlaşdırmaq üçün, əməkdaşlığı inkişaf etdirmək üçün lazımdır. Mən bu səfərdən çox məmnunam. Düzdür, buna iki gün vaxt getdi, amma çox məmnunam.

**UKRAYNAYA İŞGÜZAR SƏFƏRƏ
YOLA DÜŞMƏZDƏN ƏVVƏL
BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

30 noyabr 1999-cu il

S u a l: Cənab prezident, Ukraynaya Sizin hər bir səfəriniz xalqlarımız arasındakı əlaqələrin sıxlaşdırılmasına çox böyük kömək göstərir. Bu səfəriniz barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Məlumdur ki, Ukraynada prezident seçkiləri keçirilibdir. Leonid Kuçma yenidən prezident seçilibdir. Bununla əlaqədar bu gün andiçmə mərasimi keçiriləcəkdir. O, mənə müraciət edib, yəni dəvət edibdir.

Hər bir ölkənin öz adəti var. Belə hallarda adətən, başqa ölkələrdən dəvət olmur. Ancaq vaxtilə Boris Yeltsin öz andiçmə mərasiminə mənə dəvət etmişdi. İndi də Leonid Kuçma dəvət edibdir. Mən də bu dəvəti qəbul etmişəm, oraya gedirəm. Çünki Ukrayna ilə Azərbaycan arasında yaxın dostluq əlaqələri vardır.

Bu yay mövsümündə taxıl yığılı zamanı vəziyyət ağır olduğuna görə biz onlara çox yaxşı kömək etdik, istənilən qədər yanacaq verdik. Ukraynaya Rusiyadan, başqa yerlərdən gələn yanacaq nədənsə kəsilmişdi. Taxıl məhsulunun toplanması təhlükə altında idi. Onlar mənə müraciət etdi, Ukraynanın Baş naziri buraya gəldi. Biz onlara təcili olaraq yanacaq göndərdik. Ancaq təkəcə bu deyil. Bizim ölkələrimiz arasında həm siyasi, həm iqtisadi əlaqələrimiz çox yaxındır. Ona görə də mən bu dəvəti qəbul etmişəm və oraya gedirəm, axşam da qayıdacağam.

[273-274]

S u a l: Cənab prezident, Siz orada digər görüşlər keçirəcəksinizmi?

C a v a b: Orada proqram çox gərgindir. Mən inanmıram ki, belə bir şey ola bilsin.

S u a l: Cənab prezident, Ukrayna ilə Azərbaycan arasında ikitərəfli əməkdaşlığa dair sənədlər imzalanacaqmı?

C a v a b: Azərbaycan ilə Ukrayna arasında çox yaxşı əlaqələr vardır və bu əlaqələr inkişaf edir. Sağ olun.

UKRAYNA PREZİDENTİ LEONİD KUÇMA İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT*

Kiyev, Mariya sarayı

30 noyabr 1999-cu il

L e o n i d K u ç m a : Cənab prezident, dəvətimizi qəbul edib Ukraynaya gəldiyinizə, eləcə də mənim yenidən prezident seçilməyim üçün dəstəyinizə görə urəkdən minnətdarlığımı bildirirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v : Cənab Leonid Kuçma, yeni müddətə dost və qardaş Ukraynanın prezidenti seçilməyiniz münasibətilə Sizi bir daha təbrik edirəm, andiçmə mərasimində Sizin proqram xarakterli nitqinizdən, irəli sürdüyünüz siyasi və iqtisadi xətti mən çox bəyəndim. Sizə bu məsul fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram. Biz bu görüş zamanı ölkələrimiz arasındakı ikitərəfli münasibətlərin və əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi ilə bağlı məsələləri bir daha nəzərdən keçirməliyik.

[275-276]

Ölkələrimizi narahat edən məsələlər çoxdur. Azərbaycanın qarşılaşdığı ən ağır problem olan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılması üçün bütün səylərin səfərbər olunmasının zəruriliyini Siz də vurğulayırsınız.

L e o n i d K u ç m a : Bəli, bu məsələ bizi çox narahat edir. Mən əminəm ki, hər iki tərəf üçün maraq doğuran bir sıra digər məsələlər kimi, bu problem də öz həllini nəhayət ki, tapacaqdır.

* Heydər Əliyev Ukrayna prezidenti Leonid Kuçmanın andiçmə mərasimində iştirak etdi. Mərasim «Ukrayna» milli sarayında oldu.

Sonra prezident Heydər Əliyev Sofiya-Kiyev milli qoruğuna getdi. Burada o, Ukraynanın dini təşkilatlarının rəhbərləri tərəfindən prezident Kuçmanın təbrik olunması və ona xeyir-dua verilməsi mərasimində iştirak etdi.

Bundan sonra Heydər Əliyev Ukrayna prezidenti Leonid Kuçmanın andiçmə mərasimi münasibətilə ali xarici qonaqların şərəfinə onun adından verilmiş rəsmi ziyafətdə iştirak etdi. Ziyafət Mariya sarayında oldu.

**RUSIYA FEDERASIYASI HÖKUMƏTİNİN SƏDRİ
VLADİMİR PUTİNLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT VƏ BƏYANAT**

*Kiyev,
Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı*

30 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Vladimir Vladimiroviç, bu, siz Rusiya hökumətinin sədri təyin edildikdən sonra ilk görüşümüzdür. Şadam ki, məsələləri ətraflı müzakirə etməyə, fikir mübadiləsi aparmağa imkan yaranmışdır. Rusiya rəhbərliyi ilə danışmağa heç də həmişə imkan olmur və şadam ki, bu gün belə imkan yaranmışdır, biz ölkələrimiz arasında dövlətlərarası, iqtisadi, digər münasibətlərlə bağlı bəzi məsələlər barəsində fikir mübadiləsi apara bilərik.

Vladimir Putin: Heydər Əliyeviç, ilk öncə, Rusiya prezidenti Boris Nikolayeviç Yeltsinin ən yaxşı arzularını Sizə yetirmək istərdim. O, Sizi salamlamağı xahiş etdi, onunla telefonla axırıncı söhbətlərinizi xatırlayır, biz Sizin şəxsi görüşlərinizi planlaşdırırıq. Təəssüf ki, indi o, bir qədər naxoşlayıb, hazırda mərkəzi klinik xəstəxanada müalicə olunur. Ümumiyyətlə, Boris Nikolayeviç Azərbaycanla Rusiya Federasiyası arasında münasibətləri çox müsbət qiymətləndirir. Prezident xüsusi vurğulayır və mən Rusiya hökuməti adından deyirəm ki, Rusiya Azərbaycana və Azərbaycan xalqına böyük hörmətlə yanaşır. Biz hesab edirik ki, Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyeviç Əliyev münasibətlərimizin yaxşı olmasının qarantıdır.

Biz Rusiya ilə münasibətlərin Azərbaycanda necə qurulduğunu, bu münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə Sizin necə birinci dərəcəli əhəmiyyət verdiyinizi bilirik. Buna görə Sizə çox minnətdarıq.

[277-278]

Öz tərəfimdən şəxsən mən buraya Sizin yanınıza gəlmək dəvətinizə görə, ikitərəfli münasibətlərimizin müzakirəsi üçün yaratdığınız imkana görə Sizə təşəkkür edirəm. Ancaq, zənnimcə, biz nəinki ikitərəfli münasibətlərə maliklik, həm də Azərbaycan beynəlxalq fəaliyyətdə çox yaxından iştirak edir, ATƏT-də fəal mövqe tutur. Biz İstanbulda Rusiyanın mövqeyini dəstəklədiyinizə görə Sizə minnətdarıq. Bu, bizim üçün vacibdir. Bir sıra Avropa problemlərində sizin mövqeyiniz bizim üçün əhəmiyyətlidir. Bir sözlə, danışmağa həqiqətən sözüümüz var və mən bu imkana görə çox şadam. Çox sağ olun.

Heydər Əliyev: Əvvəla, prezident Boris Nikolayeviçin salamını almaq mənə xoşdur. Heyif ki, indi o xəstələnmişdir. Mən onunla telefonla danışarkən, - bu İstanbuldan bir qədər əvvəl olmuşdur, - o mənə dedi ki, İstanbuldan sonra vaxt tapacaq və biz görüşəcəyik. Mən bunu istəyirəm və onunla görüş indi gündəlikdə qalmaqdadır. Amma nə etmək olar - xəstəlik xəstəlikdir. Heç kimin xəstələnməyəcəyinə zəmanət yoxdur. Lakin bu, müvəqqəti haldır, düşünürəm ki, o, müalicə edilib sağalacaq, ayağa qalxacaq, öz işi ilə məşğul olacaq və biz görüşməyə imkan tapacağıq.

O ki qaldı Azərbaycanla Rusiya arasında münasibətlərə, onlar kifayət qədər yaxşı, mehriban münasibətlərdir. Mən hər yerdə - özümüzdə də, Azərbaycanın hüduqlarından kənarda da dəfələrlə nəzərə çarpdırıram ki, biz Azərbaycanla Rusiya arasında bütün sahələrdə münasibətlərin inkişafı və dərinləşməsi üçün hər şeyi edirik. Əks halda bu, ağılsızlıq olardı. Bəs necə? Axı biz 200 il – XIX əsrdə də, XX əsrdə də birlikdə olmuşuq, bizdə hər şey Rusiya ilə, - zənnimcə, Rusiyada da hər şey Azərbaycanla, - o dərəcədə bağlıdır ki, nə vardısı, hamısını inkişaf etdirməsək və dərinləşdirməsək bu, sadəcə, bağışlanılmaz.

[278-279]

Doğrudur, indi şərait yenidir, vəziyyət yenidir – Azərbaycan və Rusiya müstəqil, suveren dövlətlərdir. Bəlkə də belə şəraitdə daha çox işlər gərəkdir?

Vladimir Putin: Əlbəttə.

Heydər Əliyev: Belə deməyə əsasım var ki, Sovet İttifaqının tərkibində olduğumuz, mənim Azərbaycanda respublikanın rəhbəri işlədiyim, sonra Moskvada işlədiyim dövrlərdə harada nə istehsal edildiyini, haraya nə göndərildiyini, qazın və ya neftin hansı boru ilə getdiyini, elektrik enerjisinin hansı xətlərlə verildiyini heç vaxt bilmirdik. Bunların hamısı bir yerdə idi. Amma indi, hamı ayrıldıqdan sonra söylərin əlaqələndirilməsinə, birləşdirilməsinə çox böyük ehtiyac var. Buna görə mən də çox şadam ki, siz də bu mövqedə dayanmısınız.

Mənim Azərbaycanda əhəmiyyətim barədə sizin rəyinizə gəldikdə, buna görə sağ olun.

Vladimir Putin: Heydər Əliyeviç, heç də təkcə Azərbaycanda yox. Biz sizi həm də ittifaq siyasətçisi kimi tanıyıraq. İndi siz xatırladınız ki, Moskvada işləmişiniz.

H e y d ər Ə l i y e v : Bəli, mən beş il Moskvada işləmişəm, Siyasi Büronun üzvü və Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini olmuşam. Bundan sonra bir müddət, 1990-cı ilədək Moskvada yaşamışam. Buna görə də mən Moskvaya ilə çox tellər bağlayır. Şadam ki, Rusiya bunu unutmur.

Hər hansı konyunktura mülahizələri naminə deyil, məhz xalqımızın mənafeləri, respublikamın mənafeləri, başçısı olduğum dövlətin mənafeləri naminə Rusiya ilə münasibətlərin inkişafı üçün Azərbaycanda mən hər şey edirəm. Əlbəttə, bəzən müəyyən anlaşılmazlıq olur, ancaq onu aradan qaldırmaq mümkündür.

Bundan sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev və Rusiya hökumətinin başçısı Vladimir Putin Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzərində dayanaraq, ATƏT-in həmsədri kimi, **[279-280]** Rusiyanın bu münaqişənin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılması üçün söylərini artırmasının zəruriliyini qeyd etdilər.

Görüşdə ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərin inkişafı və tərəfləri maraqlandıran bir sıra digər məsələlər ətrafında da fikir mübadiləsi aparıldı.

* * *

Görüşdən sonra Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyevin və Rusiya hökumətinin sədri Vladimir Putinin mətbuat üçün bəyanatları

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Bu gün Azərbaycan prezidenti ilə Rusiya hökumətinin sədri arasında bizim ilk görüşümüz oldu.

Mən Vladimir Vladimiroviçlə ilk dəfə görüşürəm və bu görüş mənim təşəbbüslə keçirildi, hərçənd biz belə başa düşdük ki, o tərəfin də bu cür arzusu var idi.

Şəxsən mən bu görüşdən və söhbətdən məmnunam. Biz Rusiya ilə Azərbaycan arasında münasibətlərə aid çox geniş səpkili məsələləri müzakirə etdik.

Bizdə bu qədər məsələlərin olmasına yəqin ki, heç kəsin şübhəsi yoxdur. Biz məsələlərin hamısını müzakirə edə bilmədik, lakin onların bir qismini müzakirə etdik. Şadam ki, mənim fikirlərimin də, Vladimir Vladimiroviçin fikirlərinin də başlıca xətti bundan ibarətdir ki, biz, - Azərbaycan da, Rusiya da, - bu münasibətləri dərinləşdirmək və inkişaf etdirmək, bu işə mane olan və ya əngəl törədən, yaxud sadəcə, təsir göstərən hər hansı kiçik maneələri aradan götürmək niyyətindəyik və bunun üçün səylə çalışırıq. **[280-281]**

Hesab edirəm ki, münasibətlərimizi dərinləşdirmək və inkişaf etdirmək üçün böyük ehtiyat mənbələrimiz var. Mən bu mövqedə möhkəm dayanmışam. Rusiya ilə münasibətlər bizim üçün üstün əhəmiyyətə malikdir. Rusiya ilə Azərbaycan bir çox onilliklər və hətta yüzilliklər ərzində bir-biri ilə bağlı olmuşdur. Biz iki yüz il bir dövlətin tərkibində olmuşuq. Ona görə də həm iqtisadi, həm elmi, həm mədəni, həm də insani əlaqələr yaranmışdır. Bütün bu əlaqələr indi insanlar üçün də, dövlətlər üçün də – Rusiya Federasiyası üçün və Azərbaycan üçün əzizdir.

Biz belə bir yekdil fikirdə olduq ki, nə varsa, onun əsasında biz daha da irəliləməli və bu münasibətləri dərinləşdirmək və inkişaf etdirmək üçün əlavə tədbirlər həyata keçirməliyik.

Rusiya hökumətinin sədri Vladimir Putinin bəyanatı

Mən Heydər Əliyeviçin dediklərini tamamlamalıyam. Onunla tamamlamalıyam ki, Heydər Əliyeviç Əliyev Rusiya Federasiyasında nəinki Azərbaycanın, həm də keçmiş Sovet İttifaqının görkəmli siyasi xadimi kimi məşhurdur. Biz bütün bunları yaxşı xatırlayır və bilirik. Bu mənada o, Azərbaycan miqyaslı siyasətçi deyildir, hətta bütün postsovet məkanında məşhur adamdır. Buna görə də şəxsən onunla söhbət etmək mənə çox maraqlı idi. O, keçmiş həyatdan çoxlu maraqlı şeylər danışdı. Bütün bunlar mənim üçün həqiqətən maraqlı və əhəmiyyətli idi.

Biz ikitərəfli münasibətləri də, bəzi beynəlxalq məsələləri də müzakirə etdik. Biz Azərbaycan prezidentinin sonuncu İstanbul zirvə toplantısı zamanı tutduğu mövqeyə görə ona minnətdarıq.

Azərbaycan Rusiyanı dəstəklədi, biz bunu bilirik və buna görə ona minnətdarıq. Biz ona Rusiyanın terrorizmə qarşı mübarizəsində tutduğu mövqeyə görə də minnətdarıq.

İqtisadiyyat sahəsində münasibətlərin inkişaf etdirilməsi baxımından bizim danışmağa sözumüz var.

Rusiyada çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Onların hamısı həyatımızla üzvi surətdə bağlıdır.

Heydər Əliyeviçi Rusiyadan Azərbaycana pul vəsaitinin köçürülməsi, sosial ödəncələrin verilməsi ilə bağlı son vaxtlar meydana gəlmiş sırf texniki problemlərə aid bəzi məsələlər narahat edirdi. Söhbət ən əvvəl pensiyaçılardan, müavinətlərin ödənilməsindən və başqa məsələlərdən gedir. Bu problemlər yaxın vaxtlarda nizama salınacaqdır.

Daha mürəkkəb qarşılıqlı münasibətlər müstəvisində duran başqa məsələlər də var. Lakin elə bir məsələ, elə bir problem yoxdur ki, biz onu həll edə bilməyək.

Diqqətinizi buna yönəltmək istəyirəm ki, müzakirə etdiyimiz bütün məsələləri Azərbaycan prezidenti, qərribə görünsə də, ilk baxışdan kifayət qədər aşağı səviyyəyə, əslində isə ən yüksək səviyyəyə gətirdi – elə bir səviyyəyə ki, burada dövlətlərimiz arasında münasibətləri adi bir insan da hiss edir. Yəni, Azərbaycan prezidentini münasibətlərimiz ən əvvəl elə bir kontekstdə narahat edir ki, Azərbaycan ilə Rusiya arasında münasibətlər həqiqətən bir çox onilliklər və hətta yüzilliklər ərzində birgə yaşamış vətəndaşlarımızın həyatına necə təsir göstərəcəkdir. Bizim çoxlu mədəni, istehsal, iqtisadi əlaqələrimiz, çoxlu qohumluq əlaqələrimiz var. Əlbəttə, biz bütün bunları itirməməliyik. Əksinə, biz bunlardan yaxın gələcəkdə münasibətlərimizin inkişafı üçün yaxşı bazis kimi istifadə etməliyik.

* * *

S u a l: Vladimir Vladimiroviç, Rusiya viza rejimi tətbiq etmək niyyətindədir, Rusiya bunu israr edəcəkmiki?

V l a d i m i r P u t i n: Biz danışdıq ki, viza rejimi ilə əlaqədar danışığlara başlamaq niyyətindəyik. İndi biz bu mövzunu müzakirə edirik. Xarici işlər nazirlikləri bu problemi işgüzar qaydada müzakirə edəcəklər.

S u a l: Vladimir Vladimiroviç, siz dediniz ki, Heydər Əliyeviçlə tam qarşılıqlı anlaşmada oldunuz. Bugünkü andiçmə mərasimilə əlaqədar siz Ukrayna ilə Rusiya arasında münasibətlərin inkişaf perspektivləri barədə nə deyə bilərsiniz?

V l a d i m i r P u t i n: Müsbət sözlər deyə bilərəm. Başqa cür ola da bilməz, çünki Leonid Daniloviç Kuçma son illərdə istər öz praktiki fəaliyyətində, istərsə də seçkiqabağı kampaniya prosesində öz seçicilərinə dəfələrlə bildirmişdir ki, Ukrayna ilə Rusiya arasında münasibətlərin inkişafını öz xarici siyasətinin təməl daşlarından biri, üstün əhəmiyyətli istiqaməti hesab edir. Əlbəttə, bu, bizi razı salır. Özü də nəinki razı salır, həm də ümid edirik ki, Ukrayna öz xarici siyasətini məhz bu cür quracaqdır.

S u a l: Vladimir Vladimiroviç, söhbət gedir ki, terror əleyhinə əməliyyat iki həftədən sonra qurtarmalıdır. Sizcə, bu realdır?

V l a d i m i r P u t i n: Mən belə söhbətlər eşitməmişəm. Siz bu sualı belə məlumatı yayanlara verməlisiniz. Bu əməliyyat lazımı şərait yetişdikdən sonra qurtaracaqdır. Mən bu barədə öz fikrimi dəfələrlə bildirmişəm, indi ancaq təkrar edə bilərəm. Taktika sadədir – dinc əhali arasında və hərbi qulluqçularımız arasında itkilərə yol verilməməsi üçün hər şey edilməlidir. Bu, fəaliyyətin birinci variantıdır. İkinci variant sürət məsələsidir. Lakin bu, geniş miqyaslı hücumlarla, geniş miqyaslı bombardmanlarla, raket zərbələri ilə bağlıdır və sair. Bu, sürətli variantdır, amma o, dinc əhali arasında və hərbi qulluqçularımız arasında itkilərlə bağlıdır. Biz çox istərdik ki, vəziyyət məhz bu ssenari üzrə inkişaf etməsin*.

* Mətbuat nümayəndələri ilə görüşün sonunda prezident Heydər Əliyev və Baş nazir Vladimir Putin jurnalistlərə təşəkkürünü bildirdilər.

UKRAYNA AZƏRBAYCANLILARI KONQRESİNİN BAŞÇISI İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

*Kiyev,
Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı*

30 noyabr 1999-cu il

Tələt Əliyev: Cənab prezident, xoş gördük Sizi. Ukraynada yaşayan bütün azərbaycanlılar Sizi səmimi-qəlbədən salamlayırlar. Məlumat verim ki, bizim konqres Ukraynanın 15 vilayətində fəaliyyət göstərən Azərbaycan cəmiyyətləri nümayəndələrinin iştirakı ilə bu ilin mart ayında keçirilmiş konfransda yaranmışdır. Konqresin yaranmasında Azərbaycanın Ukraynadakı səfirliyinin də xüsusi əməyi var və biz bunu yüksək qiymətləndiririk.

Cənab prezident, biz Ukraynada Azərbaycan diasporunun yaranmasını bu barədə Sizin ideyanızın həyata keçməsinin nəticəsi hesab edirik. Biz Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik günü münasibətilə Sizin müraciətinizi özümüz üçün fəaliyyət proqramı qəbul etmişik və bütün işimizi bu proqram əsasında qururuq.

Konqresimiz gənc olmasına baxmayaraq, Ukraynanın 18 vilayətində ilk təşkilatlarımız fəaliyyətə başlayıblar. Allah qoysa, gələn ilin mart ayına, yəni konqresimizin yubileyinə qədər Ukraynanın 27 vilayətinin hər birində öz təşkilatımızı yaradacağıq. Bizim əsas məqsədimiz Ukraynada yaşayan 500 minə qədər azərbaycanlı konqresimiz ətrafında birləşdirməkdən ibarətdir.

Cənab prezident, konqresimizin rəmzi Yer kürəsində yaşayan bütün azərbaycanlıların həmrəyliyi barədə Sizin ideyanızdan yaranıbdir.

[284-285]

Hörmətli prezident, Ukraynada yaşayan azərbaycanlılar- oğullarınız, qızlarınız Sizinlə fəxr edirlər. Çünki bütün dünya Sizi dahi bir insan, dahi bir siyasi xadim, dövlət xadimi kimi tanıyır. Rusiyanın Baş naziri cənab Putin də bu gün bu barədə danışdı. Biz böyük iftixar hissi keçiririk ki, Sizin kimi dahi bir rəhbərimiz vardır.

Cənab prezident, biz çox sevindiririk ki, xalqımızın sizin kimi dahi dövlət xadimi, vətəni, xalqını sevən müdrik bir oğlu vardır. Onu da bilin ki, Ukraynada yaşayan azərbaycanlılar sizin ideyalarınızı, daxili və xarici siyasətinizi tam dəstəkləyir, ürəkdən bəyənilir. Biz keçirdiyimiz hər bir iclasda, məclisdə bütün bunlar barədə ürəkdən söhbət açırıq, soydaşlarımızla geniş izahat işləri aparırıq. Onlar Sizin siyasətinizi çox gözəl və dərinədən başa düşürlər, ürəkdən qəbul edirlər.

Biz Sizin siyasətinizi həmişə dəstəkləmişik və indən sonra da dəstəkləyəcəyik, ideyalarınızı, xarici və daxili siyasət sahəsində qazandığınız uğurları geniş təbliğ edirik və edəcəyik.

Cənab prezident, məlumat verim ki, bu günlərdə Ukraynada keçirilən prezident seçkilərində biz cənab Leonid Kuçmanın namizədliyini müdafiə etdik. Ukraynada yaşayan əzsaylı xalqlar içərisində Azərbaycanlılar Konqresinin nümayəndələri prezident seçkisi kampaniyasında çox böyük fəallıqla iştirak etdilər. Mətbuatda, televiziya, iclaslarda tez-tez çıxışlar etdik, bu barədə fikirlərimizi açıq bildirdik ki, biz Leonid Kuçmanı dəstəkləyirik. Əsas səbəblərdən danışarkən onu da bildirdik ki, Leonid Kuçmanın Azərbaycanın dahi rəhbəri Heydər Əliyevlə sıx dostluq əlaqələri vardır. Hər iki ölkənin rəhbərlərinin dostluğu Azərbaycan ilə Ukrayna arasında tarixi əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə güclü təkan vermişdir. Ukraynada yaşayan azərbaycanlılar da bu əlaqələrin gündən-günə möhkəmləndirilməsinə çalışacaqlar.

Cənab Leonid Kuçma prezident seçkilərindən sonra bizə minnətdarlıq məktubu göndərdi, konqresimizin üzvlərinə təşəkkürünü bildirdi. O, öz məktubunda yazmışdı ki, Ukraynada yaşayan əzsaylı

[285-286]

xalqların hamısının bir yerə yığılıb ölkəmizdə hüquqi, demokratik dövlət quruculuğunda yaxından iştirak etməsi məni sevindirir və mən Ukraynanın gələcəyini parlaq görürəm.

Heydər Əliyev: Çox sağ olun, verilən məlumata və səmimi sözlərə görə təşəkkür edirəm. Mən bundan çox məmnunam.

Xatirinizdədir, mən Ukraynaya rəsmi səfərə gəldiyim zaman çox arzu edirdim ki, burada yaşayan soydaşlarımız birləşsinlər. Dediniz ki, Ukraynada 500 min nəfər azərbaycanlı yaşayır. Bu, böyük bir qüvvədir. Onlar birləşəndə, birincisi, bir-birinə yardım, kömək edəcəklər, ikincisi, xalqımızın adət-ənənələrini, dilimizi unutmağa qoymayacaqlar.

Bilirsiniz ki, başqa ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar – təkcə azərbaycanlılar deyil, başqa xalqlar da - müəyyən bir müddətdən sonra assimilyasiya prosesinin təsiri altına düşürlər. Təəssüf ki, azərbaycanlılar arasında bu zəiflik daha da çoxdur, yəni onlar assimilyasiya prosesinin təsirinə məruz qalırlar. Ona görə də sizin bir yerdə olmağınız, bir-birinizə kömək etməyiniz, bir-birinizə dayaq olmağınız və

Azərbaycanla daim əlaqə saxlamağınız nəticəsində, yenə də deyirəm, dilimizi, mədəniyyətimizi, musiqimizi, adət-ənənələrimizi unutmayacaqsınız. Bu, böyük məsələdir – gərək xalq, millət yaşasın.

Əlbəttə, hər bir ölkənin ayrıca xalqı var. Amma dünyada elə bir ölkə yoxdur ki, orada başqa xalqlar da yaşasın. Ancaq orada yaşayan xalqın diasporu, birliyi olanda, o diaspor ölkə üçün də yaşayır. Diasporda birlik olanda, demək, orada yaşayan hər bir azərbaycanlının hüququnu qoruya biləcək, ona kömək edəcəkdir. Diasporda birlik olanda ona hökumət tərəfindən münasibət də, əlbəttə, həmişə müsbət olacaqdır.

[286-287]

Mən ötən dəfə bu barədə danışmışdım. Çox məmnunam ki, siz qısa bir zamanda bu işə nail olmusunuz. Sənin burada verdiyin məlumatlar məni çox sevindirdi. Bilirəm ki, Azərbaycanın Ukraynadakı səfirliyi də sizə bu işdə kömək edir. Mən səfirə bu barədə göstəriş vermişdim. Əgər siz özünüz bu işə girişməseydiniz, səfirlik burada heç bir şey edə bilməzdi. Demək olar ki, siz başqa respublikalara nisbətən bir nümunəsiniz. Rusiyada da azərbaycanlılar çox yaşayır. Orada da bəzi diasporlarda birlik vardır, amma bəzilərinə yoxdur. Məsələn, Moskva kimi şəhərdə çoxlu azərbaycanlı yaşayır, amma mən onların birliyini hiss etmirəm. Onlar bəzən də bir-biri ilə ədavət aparırlar. Deməli, siz birlik sahəsində yaxşı nümunəsiniz. Mən çox məmnunam.

Ukrayna ilə Azərbaycan arasında çox yaxın dostluq əlaqələri vardır. Prezident Kuçma ilə mənim şəxsi dostluğum vardır. Bilirsiniz ki, biz sizə əlimizdən gələn köməyi etmişik və edirik. Yay mövsümündə taxıl yığımı zamanı Ukraynada çox gərgin bir vəziyyət var idi. Biz buraya dərhal lazım olan qədər yanacaq göndərdik. Sonra mənim televiziya ilə müsahibəm olmuşdur. Həmin müsahibə Ukrayna televiziyasında bir neçə dəfə verilibdir. Bu müsahibədə mən Leonid Kuçma barədə öz fikirlərimi dedim və bildirdim ki, Ukrayna xalqı üçün bu seçim daha əlverişli olacaqdır. Mən çox sevinirəm ki, o seçildi. Məhz mənim ona olan hörmətimə və bizim şəxsi əlaqəmizə görə də mən bu gün buraya gəlmişəm.

Mən noyabrın 27–28-də Türkiyədə səfərdə idim. Dünən Bakıda olmuşam, bu gün də buraya gəlmişəm. Dekabrın 2-də isə Bolqarıstan prezidenti Azərbaycana səfərə gəlir. Yəni işlər çoxdur. Amma buna baxmayaraq, mən buraya gəlməyimi vacib bildim və bundan da çox razıyam.

Azərbaycanla da daim əlaqə saxlayın. Oradan nə lazımdırsa – kitab, material, film və s. göndərsinlər. Mən bunları ona görə deyirəm ki, gərək biz uşaqların təhsilinə xüsusi diqqət yetirək.

[287-288]

N a z i m İ b r a h i m o v (Azərbaycanın Ukraynadakı səfiri): Cənab prezident, biz burada Azərbaycan dilində iki məktəb açmışıq.

H e y d ə r Ə l i y e v: Bu, çox yaxşı məsələdir. Uşaqlar, ola bilər, gedib rus, Ukrayna dilində oxusunlar, amma gərək öz dilini, ədəbiyyatını, öz şairlərinin əsərlərini unutmasınlar, öz xalqının tarixini bilsinlər. İnsan gərək öz kökünü, tarixini bilsin, öz millətini yaxşı tanıсын. Ümumən, qoy vətənpərvər böyüsunlər, öz milləti, vətəni ilə bağlı olsunlar və yaşadıkları ölkədə daha da yaxşı yaşasınlar.

Sizin indiyə qədər gördüyünüz işləri müsbət qiymətləndirirəm və ümidvaram ki, bu ahənglə getsəniz daha da böyük nailiyyətlər əldə edəcəksiniz.

T ə l ə t Ə l i y e v: Cənab prezident, Kiyevdə böyük bir Azərbaycan ansambli yaradılıb. İnşallah, dekabr ayında Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi günü münasibətilə birinci konsertimiz olacaqdır. Ansamblın bədii rəhbəri bizim azərbaycanlımız, Ukraynanın əməkdar artisti Qurban Abbasovdur. Çalışacağıq ki, bu konserti Ukrayna televiziyası ətrafı işıqlandırsın. Bu gün ansamblın məşqi gədir. Azərbaycanın mədəniyyət naziri bizə müəyyən kömək göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, demək istəyirəm ki, Azərbaycan Dövlət Dəmir Yolu İdarəsi, «Azərbaycan Hava Yolları» Dövlət Konserni, respublikanın təhsil və mədəniyyət nazirlikləri bizə böyük məmnuniyyətlə kömək göstərirlər. Biz onlardan çox razıyıq və minnətdarlığımızı bildiririk.

Cənab prezident, bütün bunların hamısı Sizin adınızla bağlıdır. Çünki Sizin kimi dahi bir insanın Azərbaycan dövlətinə rəhbərlik etməsi xalqımızın məğrur bir xalq olmasına gətirib çıxarıb. Siz 1997-ci ildə bizə tövsiyə etdiniz ki, harada olursunuzsa – olun, dilinizi, dininizi, əcdadınızı, ulu babalarınızı unutmayın, qəlbiniz, ürəyiniz həmişə Azərbaycanla döyünsün. Ona görə də biz bu gün burada məktəblər

[288-289]

açıyıq, ansambl yaradıyıq. Biz çalışırıq ki, burada yaşayan istedadlı azərbaycanlı uşaqları aşkara çıxaraq, Azərbaycan xalqının necə gözəl xalq olduğunu bütün Ukraynada göstərək.

Cənab prezident, biz gördüyümüz bütün bu işləri məhz Sizin tövsiyələrinizdən ruhlanaraq etmişik.

H e y d ə r Ə l i y e v: Çox gözəl. Mən bunlardan çox məmnunam. Sizə təşəkkür edirəm. Ukraynada yaşayan bütün azərbaycanlılara mənim salamımı çatdırın. Mən güman edirəm ki, siz bundan sonra da uğurlar qazanacaqsınız.

T ə l ə t Ə l i y e v: Cənab prezident, Ukraynada yaşayan bütün azərbaycanlılar Sizə çox böyük cansağlığı arzu edirlər. Biz arzu edirik ki, xalqımızın Sizin kimi müdrik bir oğlu həmişə ölkəmizə rəhbərlik etsin. Azərbaycanı, xalqımızı, vətənimizi işıqlı günə çıxaracaq yeganə şəxsiyyət Siziniz, Heydər Əliyevdir. Biz həmişə bu fikirdəyik və bu fikirdə olacağıq. Sağ olun.

H e y d ə r Ə l i y e v: Sağ olun.

**BİRLƏŞMİŞ ƏRƏB ƏMİRLİKLƏRİNİN
PREZİDENTİ ZATI-ALİLƏRİ CƏNAB
ŞEYX ZAYİD BİN SULTAN AL NƏHƏYYANA**

Zati-aliləri!

Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin milli bayramı – Dövlətin elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və ölkəmizin qardaş xalqını səmimi-qəlbdən təbrik edirəm.

Mən Azərbaycan Respublikası ilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri arasında münasibətlərin inkişafına böyük əhəmiyyət verirəm. İnanıram ki, ölkələrimizin dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri inkişaf edib genişlənərək xalqlarımızın mənafeyinə, regionumuzda sülhə və tərəqqiyə xidmət edəcəkdir.

Fürsətdən istifadə edib Sizə cəsağlığı və səadət, ölkənizə əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 1 dekabr 1999-cu il

[290]

**LAOS XALQ DEMOKRATİK RESPUBLİKASINI
PREZİDENTİ ZATI-ALİLƏRİ CƏNAB HAMDAY
SİPHANDONEYƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Laos Xalq Demokratik Respublikasının milli bayramı – Respublika elan edilməsi günü münasibətilə Sizi və dost Laos xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Laos Xalq Demokratik Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri inkişaf edərək xalqlarımızın rifahının yüksəlməsinə xidmət edəcəkdir.

Cənab prezident, fürsətdən istifadə edib Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizin xalqına sülh, firavanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 1 dekabr 1999-cu il

[291]

**URUQVAY ŞƏRQ RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB XORXE BATLEYƏ**

Hörmətli cənab prezident!

Uruqvay Şərq Respublikasının prezidenti seçilməyiniz münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası ilə Uruqvay Şərq Respublikası arasında təşəkkül tapan dostluq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Uruqvay xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 dekabr 1999-cu il

[292]

**BOLQARISTAN PREZİDENTİ
PETR STOYANOVUN
BAKIYA RƏSMİ SƏFƏRƏ GƏLIŞİNDƏN ƏVVƏL
BİNƏ HAVA LİMANINDA
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

2 dekabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v : Salaməleyküm. Necəsiniz, kefiniz necədir, nə yazırsınız? Müxalifət yalan-yalan şeylər, uydurmalar yazır. Siz niyə belə edirsiniz? Hər şeyi düz yazın. Çalışırsınız ordan-burdan yalan bir şey çıxarasınız.

M ü x b i r : Cənab prezident, Siz konkret nəyi deyirsiniz?

H e y d ə r Ə l i y e v : Elə sənin o yazdıqlarından yüz dənəsini çıxararam.

Bilirsiniz, mətbuatın azadlığı çox gözəl şeydir. Ancaq mən bunu bir neçə dəfə demişəm, - bizim bu mətbuat verilən azadlıqdan xəstəlik dövrünü keçirir. Amma mən inanıram ki, bu xəstəlik keçəndən, sizin üçün keçid dövrü keçəndən sonra, hər şey daha yüksək səviyyəyə qalxandan sonra sizin yazılarınız daha yaxşı olacaqdır. Ona görə də mən sizin bu cür yazılarınıza o qədər də təəccüblənmirəm. İndi yalanlar, böhtanlar, uydurmalar yazırsınız, o cümlədən mənim haqqımda. Məni bunlar narahat etmir. Siz bilin ki, mənim əleyhimə nə qədər çalışıb yazsanız, mən narahat olmayacağam. Mən heç bundan incimirəm. Ona görə də ədalətli olun, düz yazın. Çünki gərək azad mətbuatın ədalətliliyinə öyrənəsiniz.

S u a l : Cənab prezident, Bakı–Ceyhan neft kəməri barədə saziş imzalanmayana qədər Azərbaycan bildirdi ki, o, balanslaşdırılmış siyasət yeridir.

[293-294]

İndi Bakı–Ceyhan kəməri haqqında saziş imzalandı. Bundan sonra demək olarmı ki, Azərbaycan Qərb yönlü siyasət yeridəcəkdir?

C a v a b : Elə bilirsən ki, balanslaşdırılmış siyasəti biz elə Bakı–Ceyhana görə həyata keçiririk? Bakı–Ceyhan bizim işimizin bir hissəsidir. Biz ümumi siyasət aparırıq. Siyasətin çox cəhətləri vardır. Bu, bizim işimizin bir hissəsidir. Amma bizim işimiz Bakı–Ceyhan ilə qurtarmır. Biz müstəqil dövlətlik və müstəqil siyasət aparırıq. Onu da görürsünüz. Ancaq eyni zamanda, biz istəyirik ki, hər bir ölkə ilə əlaqələrimiz normal olsun. Biz heç bir ölkə ilə əlaqələrimizi pozmaq istəmirik. Hətta bizimlə əlaqələrini pozmaq istəyən ölkələrə də istəyirik başa salaq ki, onlar düz hərəkət etmirlər. Bu, nəyə lazımdır? Biz balaca bir ölkəyik, ağır bir şəraitdə yaşayan ölkəyik. Ərazimizin 20 faizi işğal olunubdur. Bir milyondan artıq qaçqınımız vardır.

Bizim strateji vəziyyətimiz çox dəyərlidir. Yəni mən bunu Bakı–Ceyhanın yekunları haqqında danışanda nitqimdə dedim. Bu gün bizim təbii sərvətlərimiz ən qiymətli sərvətlərimizdir. Xüsusən yeraltı sərvətlərimiz. Bir də ölkə üçün, müstəqil dövlət üçün bizim ən qiymətli sərvətimiz geostrateji, geosiyasi vəziyyətimizdir. Bu, bizim üçün həm müsbətdir, yəni bizə xeyirlər gətirir. Amma eyni zamanda bu, müxtəlif ölkələrin bizə olan münasibətlərinin kəşidiyi bir yerdir. Ona görə burada gərək həqiqətən balanslı siyasət aparaq. Ümumiyyətlə, balanslı siyasət həmişə düzgün siyasətdir.

XX əsr sona çatır, XXI əsrə keçirik. İndi o böyük müharibələr də qurtardı, «soyuq müharibə» də qurtardı. İndi münasibətləri yenidən kəskinləşdirməyə ehtiyac yoxdur. Bu, təkcə bizim siyasətimiz deyildir. Bu, dünyada gedən proseslərdir. Biz də bu proseslərin axarında gedirik. Biz bu siyasəti bundan sonra da davam etdirəcəyik.

[294-295]

S u a l : Cənab prezident, Putinlə görüşünüz barədə məlumat verərdinizmi?

C a v a b : Putinlə görüşüm çox yaxşı görüş oldu. Biz çox ətraflı danışdıq. Bizi müşayiət edənlər yazdılar – biz bir saat qırx dəqiqə danışdıq. Çox ətraflı danışdıq. Buna da ehtiyac var idi. Çünki çoxdandı Rusiyanın rəhbərliyi ilə belə geniş söhbətimiz olmamışdı. Prezident Boris Yeltsin tez-tez xəstə olur. Bilirsiniz ki, mən onunla son vaxtlar bir dəfə telefonla danışmışam. Orada hökumət dəyişilir – birini təyin edirlər və bir neçə aydan sonra çıxarırlar. Ona görə də bu görüşə onların tərəfindən də, bizim tərəfimizdən də ehtiyac var idi və biz bu fürsətdən istifadə etdik. Demək olar ki, çox ətraflı söhbət etdik, bir çox məsələlərə aydınlıq gətirdik.

O viza məsələsi sizi narahat etməsin və heç kəsi narahat etməsin. Bu, sadəcə, indi müəyyən bir şəraitdə ortaya atılmış bir sözdür. Bunu onlar deyəndə də mən narahat olmadım. Bildim ki, bunu müəyyən bir təsir üçün edirlər, yaxud nə üçünsə edirlər. Ancaq hesab edirəm ki, bu, o qədər əhəmiyyətli bir şey deyildir. Biz o vəziyyətə gəlib çatmayacağıq ki, Rusiya ilə Azərbaycan arasında viza əlaqələri olsun.

Amma eyni zamanda, orada Putin elə mətbuat nümayəndələri qarşısında dedi ki, bir neçə problem vardır. Məsələn, pensiyaların oradan buraya keçirilməsi, sonra onlar bu pulkeçirmə ilə əlaqədar orada müəyyən çətinliklər yaradıblar. Söz verdi ki, onları da həll etsinlər. Hər halda, görüşümüz çox əhəmiyyətli oldu. Mən bu görüşümdən çox razıyam.

S u a l: Cənab prezident, yaxın vaxtlarda prezident Koçaryanla görüşümüz nəzərdə tutulurmu?

C a v a b: Sən belə sualları mənə niyə verirsən? Mən sənə neçə dəfə demişəm.

S u a l: Cənab prezident, ATƏT-in nümayəndələrinin yaxın vaxtlarda bölgəyə ziyarəti gözlənilirmi?

[295-296]

C a v a b: Bilmirəm nə vaxt ziyarət edəcəklər, amma ziyarət edəcəklər.

S u a l: Bu ziyarət çərçivəsində sülh sazişi ilə əlaqədar yeni təkliflər gözlənilirmi?

C a v a b: Bunu onlar bilir.

S u a l: Cənab prezident, Petr Stoyanov Sofiyadan yola düşməzdən əvvəl bəyan etmişdi ki, Bakıda iki məsələyə – neft nəqli və Qarabağ probleminin həllinə onların köməyi məsələlərinə baxılacaqdır. Onlar bu sahədə bizə necə kömək edə bilirlər?

C a v a b: Qoy gəlsin, desin görək.

S u a l: Cənab prezident, Bolqarıstanın keçmiş prezidenti Jelyu Jeleu vaxtilə Bakıda olanda bildirmişdi ki, Bolqarıstanın GUÖAM-a daxil olması məsələsi müzakirə edilə bilər. İndi Petr Stoyanovla görüşdə bu barədə danışılacaqmı?

C a v a b: Axı Jelyu Jeleu indi prezident deyildir. O, şəxsi adamdır və çox söz deyə bilər. Biz gərək öz münasibətlərimizi prezidentin sözləri ilə müəyyən edək.

S u a l: Cənab prezident, son vaxtlar istefa verənlər deyirlər ki, guya onlar özləri istefa verib çıxıblar. Bununla da özlərini qəhrəman hesab edirlər. Ümumiyyətlə, vəziyyət necədir? Onlar özləri istefa veriblər?

C a v a b: Qoy qəhrəman olsunlar. Kim qəhrəman olmaq istəyir, qoy olsun. Azərbaycanda o qədər qəhrəman olmaq istəyənlər var, - niyə başqaları qəhrəman olurlar, amma onlar olmurlar? Qoy onlar da qəhrəman olsunlar.

M ü x b i r: Mən «Turan» agentliyindənəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: «Turan» agentliyi həmişə çox yaxşı məlumatlar yayır, amma yalan məlumatlar da yayır. Operativliyinizə, əlaqələrinizə görə mən sizin agentliyi çox qiymətləndirirəm. Amma uydurma şeylər yazdığınıza görə sizin bu işlərinizi bəyənmirəm. Buyurun, nə demək istəyirsiniz?

S u a l: Mənim sualım Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlıdır. İstanbul sammiti ərəfəsində Amerika Birləşmiş Ştatları Ermənistanla Azərbaycan arasında çərçivə sazişinin imzalanmasını təklif edib?

[296-297]

C a v a b: Elə bir şey yoxdur.

S u a l: Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh sazişinin imzalanmasından əvvəl münaqişənin həll olunma prinsipləri ilə bağlı çərçivə sazişi imzalanmasını tövsiyə etmişdilər. Yəni bu, məktubda da var idi. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

C a v a b: Klintonun məktubunda elə bir şey var idi.

S u a l: Biz də onu bilmək istəyirik. Onlar ATƏT-in İstanbul sammitinə kimi bunu gözləyirdilər. ATƏT-in İstanbul sammiti başa çatdı və heç nə olmadı. Hazırda vəziyyət nə yerdədir?

C a v a b: Bilirsiniz, həyat belədir ki, bu gün bir şey istəyirsən – alınmır. Sabah bir şey meydana çıxır. Ona görə də belə şeyləri əvvəldən proqnozlaşdırmaq olmaz.

S u a l: Cənab prezident, Türkiyəyə son ziyarətiniz zamanı bir çox tədbirlərdə iştirak etdiniz, o cümlədən Süleyman Dəmirəl adına Universitetdə oldunuz. Son zamanlar Türkiyə ilə Azərbaycan arasında təhsil sahəsində əlaqələr genişlənir. Azərbaycanlı tələbələr Türkiyədə, türkiyəli tələbələr Bakıda təhsil alırlar. Bununla bağlı hər hansı bir görüşünüz varmı?

C a v a b: Sən öz sualına özün cavab verdin. Təhsil əlaqələri çox gözəldir. Azərbaycan tələbələri Türkiyədə təhsil alırlar, Türkiyənin tələbələri Azərbaycanda təhsil alırlar. Mənim İspartada Süleyman Dəmirəl adına Universitetdə olmağım da, orada görüşməyim də – bunlar hamısı onu göstərir ki, biz Türkiyə ilə Azərbaycan arasında bütün sahələrdə əlaqələri daim inkişaf etdiririk. O cümlədən təhsil sahəsində.

S u a l: Cənab prezident, dekabr ayında Tbilisidə üç Cənubi Qafqaz ölkəsinin prezidentlərinin görüşü gözlənilirdi. Bu nə yerdə qaldı?

C a v a b: Biz ondan imtina etdik.

[297-298]

M ü x b i r: Amerikanın 14 kongresmeni Azərbaycanda bələdiyyə seçkilərinin demokratik keçirilməsi barədə Sizə müraciət etmişdi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Siz onu haradan götürmüşünüz?

M ü x b i r: Müraciət bizə ingilis dilində gəlmişdi.

H e y d ə r Ə l i y e v: Nə vaxt gəlmişdi?

M ü x b i r: Bir neçə gün əvvəl.

H e y d ər Ə l i y e v: Onu siz m ənd ən tez oxumusunuz. Amma h əl ə m ən oxumamışam. Ancaq bunlar əb əs şeylərdir. Bilirsiniz, biz heç k əsin diktəsi ilə, heç k əsin arzusu ilə – y əni m ən ayrı-ayrı f ərdləri, qurumları və s. deyirəm – işimizi qurmuruq. Azərbaycanda b ələdiyyə seçkiləri tam demokratik şəkildə keçiriləcəkdir. Buna heç k əsin şübhəsi olmasın. İndi onların sayı yadımdan çıxıbdir, - deyirlər ki, 24 min namizəd vardır. Onların böyük bir hissəsi müxalifətdə olan partiyalardan namizədliklərini veriblər. Bu nə məsələdir ki, ona Amerika kongresmeni müraciət etsin? Bu, onun şəxsi işidir – müraciət edə bilər, edə bilməz. Amma biz işimizi onların heç birinin sözü ilə qurmuruq. Biz işimizi özümüz qururuq.

BOLQARISTAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ PETR STOYANOV İLƏ TƏKBƏTƏK GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

2 dekabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab prezident! Azərbaycanca xoş gəlmisiniz. Dəvətimi qəbul edərək respublikamıza rəsmi səfərə gəldiyinizə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Mən əminəm ki, bu görüş ölkələrimiz arasında qarşılıqlı surətdə faydalı əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə çox kömək edəcəkdir.

Ölkələrimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra Sizin Azərbaycana ilk rəsmi səfəriniz məni çox məmnun edir. İnanıram ki, bu səfər dövlətlərarası münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsinə əsaslı kömək göstərəcəkdir.

Mən 1995-ci ildə Sofiyaya rəsmi səfərim zamanı Azərbaycan ilə Bolqarıstan arasında bir çox sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi barədə imzaladığımız sənədləri yüksək dəyərləndirirəm. Əminəm ki, o vaxt möhkəm bünövrəsi qoyulmuş əlaqələrimiz indən sonra daha yüksək səviyyəyə qalxacaqdır.

Cənab Petr Stoyanov, Sizinlə beynəlxalq tədbirlər zamanı keçirdiyimiz görüşlər, apardığımız danışıqlar çox əhəmiyyətlidir. Tarixi İpək yolunun bərpası üçün ötən il Avropa Birliyinin himayəsi ilə TRASEKA proqramı çərçivəsində Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransda Sizin də iştirak etməyinizdən çox razıyam. Bu proqramın müvəffəqiyyətlə reallaşdırılması bir çox ölkələrə böyük faydalar gətirəcəkdir.

[299-300]

Mənim fikrimcə, Azərbaycan və Bolqarıstan bütün sahələrdə, habelə TRASEKA və İNOQEYT kimi böyük əhəmiyyətli proqramların yerinə yetirilməsi, nəqliyyat dəhlizindən səmərəli istifadə edilməsi sahəsində əməkdaşlığa xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Bazar münasibətləri, demokratik inkişaf yolu seçmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasında hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğundan, islahatların müvəffəqiyyətlə həyata keçirməsi nəticəsində böyük uğurlar əldə olunmuşdur. İqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatı ilə daha sıx bağlanmasına çalışan Azərbaycan xarici ölkələrlə, o cümlədən Bolqarıstan ilə əməkdaşlığın daha da möhkəmləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

Ümidvaram ki, gələn ilin yanvar ayında Sofiyada keçiriləcək Bolqarıstan – Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyasının iclası ölkələrimizin iqtisadi əlaqələrinin möhkəmlənməsinə yeni təkan verəcəkdir.

Sizə məlumdur ki, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü on ildən bəri davam edir. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən ölkəmizin ərazisinin 20 faizi işğal olunub, bir milyondan çox vətəndaşımız yerindən-yurdundan zorla çıxarılaraq çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Azərbaycan bu münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasını istəyir, bunun üçün Ermənistan prezidenti ilə son dövrdə danışıqlar aparırıq.

Azərbaycan ilə Bolqarıstan arasında beynəlxalq təşkilatlarda əməkdaşlığın daha da sıxlaşdırılmasının, Bakıda və Sofiyada ölkələrimizin səfirliklərinin fəaliyyətə başlamasını vacib hesab edirəm.

Ötən ay Bakı–Ceyhan neft və Transxəzər qaz kəmərləri haqqında İstanbulda tarixi əhəmiyyətli sənədlər imzalandı. Artıq Xəzərin Azərbaycan sektorundakı və qurudakı yataqların birgə işlənilməsi üçün müəyyən işlər görülmüşdür. Bu sahədə də Azərbaycan–Bolqarıstan əlaqələrinə geniş imkanlar açılır.

[300-301]

P e t r S t o y a n o v: Hörmətli cənab prezident, Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət olunduğuma görə Sizə minnətdarlıq edirəm. Sizinlə görüşümdən hədsiz məmnunluq duyuram. Bolqarıstanın Azərbaycanla bütün sahələrdə daha sıx əlaqələr qurmağa böyük maraq göstərdiyini xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Demokratik inkişaf yolu ilə inamla addımlayan müstəqil Azərbaycanda əldə olunmuş nailiyyətləri görməkdən məmnunam. Mənə və başçılıq etdiyim nümayəndə heyətinə göstərilən qonaqpərvərliyə görə minnətdarlıq edirəm. Respublikanıza rəsmi səfərimə çox böyük əhəmiyyət verirəm. TRASEKA və İNOQEYT kimi çox nüfuzlu proqramların həyata keçirilməsində Bolqarıstan da yaxından iştirak edir. Sizin təşəbbüsünüzle Qədim İpək yolunun bərpası üçün ötən il Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfransda qəbul olunmuş sənədlərin ölkələrimiz arasında əlaqələrin daha da güclənməsinə yeni təkan vermişdir.

Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə tezliklə aradan qaldırılmasını Bolqarıstan da arzulayır, beynəlxalq təşkilatlarda Sizin respublikamızla əməkdaşlığın genişləndirilməsinə ölkəmiz xüsusi

əhəmiyyət verir. Onu da deyim ki, Bolqarıstan Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv qəbul edilməsinə dəstək verəcəkdir.

Biz Azərbaycan–Bolqarıstan İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyasının gələn ilin əvvəlində Sofiyada keçiriləcək iclasına ciddi hazırlaşırıq. Bolqarıstan hökuməti Bakıda səfirlik açmaq barədə qərar qəbul etmişdir.

Ölkələrimiz arasında iqtisadi əməkdaşlıqla yanaşı, elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində də əlaqələrin möhkəmləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Biz coğrafi-siyasi cəhətdən əlverişli mövqedə yerləşən Azərbaycanla bütün sahələrdə münasibətlərimizin gündən-günə inkişaf etməsi üçün bütün imkanlarımızdan istifadə edəcəyik.

[301-302]

Xəzərin Azərbaycan sektorundakı və qurudakı yataqların birgə işlənilməsi sahəsində Azərbaycanın xarici ölkələrlə imzaladığı müqavilələri yüksək qiymətləndirirəm. Bu neftin dünya bazarına çıxarılmasında Bolqarıstanın da iştirak etmək arzusunda olduğunu bildirirəm.

Heydər Əliyev: Dəvətimizi qəbul etdiyiniz və xoş arzularınız üçün Sizə bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Əminəm ki, dünya siyasətində, o cümlədən Qafqazda vəziyyətə, beynəlxalq təşkilatlarda ölkələrimizin əməkdaşlığının genişləndirilməsinə dair bir sıra məsələlər barəsində fikir mübadiləmizin böyük əhəmiyyəti olacaqdır.

AZƏRBAYCAN VƏ BOLQARISTAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTLƏRİ ARASINDA DANIŞIQLARDA ÇIXIŞ

Prezident sarayı

2 dekabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Hörmətli cənab prezident, hörmətli nümayəndə heyəti üzvləri, qonaqlar, sizi Azərbaycanda səmimi salamlayıram.

Cənab prezident, mənim dəvətimi qəbul edib Azərbaycana gəldiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm. Sizi də, bizi də maraqlandıran bir çox məsələlər barəsində biz sizinlə təkbətək söhbət etməyə macal tapmışıq.

Bu, ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra, Bolqarıstan da tam müstəqil dövlət olduqdan sonra Bolqarıstan prezidentinin Azərbaycana ilk rəsmi səfəridir. Mən bu səfərə şadam və hesab edirəm ki, o, dövlətlərarası münasibətlərimizin daha da dərinləşməsində və inkişafında çox mühüm mərhələ olacaqdır.

Cənab prezident, biz sizinlə artıq bir neçə ildir tanış, müxtəlif beynəlxalq simpoziumlarda, konfranslarda, müşavirələrdə görüşmüşük. Bu yaxınlarda biz İstanbulda olduq və XX əsrin sonunda, zənnimcə, çox böyük iş apardıq, ATƏT-in XXI əsrə yönəldilmiş mühüm sənədlərini qəbul etdik.

Siz ötən il Azərbaycanda oldunuz, o vaxt burada Böyük İpək yolunun bərpasına, TRASEKA proqramının reallaşdırılmasına dair beynəlxalq konfrans keçirilirdi. Onda biz sizinlə çox səmərəli işlədik və mühüm sənədlər, Bakı bəyannaməsi imzaladıq. Bu gün mən sizinlə bu barədə fikir mübadiləsi

[303-304]

apardım. Siz də, biz də istəyirik ki, bu proqram həyata keçirilsin. O, şübhəsiz, həyata keçiriləcək, bu proqrama qoşulmuş olan bütün ölkələrə fayda gətirəcəkdir.

Bununla yanaşı, sizin rəsmi səfərinizin, şübhəsiz, o mənada böyük əhəmiyyəti vardır ki, biz təşəkkül tapmış münasibətləri müzakirə etmək, bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi aparmaq, münasibətlərimizin daha da yaxşılaşması və inkişafı üçün tədbirlər görmək imkanına malikik.

Ölkələrimiz arasında münasibətlər həmişə xeyirxah, səmimi olmuşdur. Əgər xalqlarımız – bolqar və Azərbaycan xalqları arasında münasibətlərin tarixindən danışmalı olsaq, onda görürük ki, Azərbaycanda Bolqarıstana həmişə böyük rəğbətlə yanaşılmışdır. Bilirəm ki, Bolqarıstanda da Azərbaycana həmişə yaxşı münasibət olmuşdur. Bu münasibətlər İkinci dünya müharibəsindən sonra xüsusilə inkişaf etmişdir.

Amma indi dövlət müstəqilliyi şəraitində münasibətlərimiz, şübhəsiz, keyfiyyətcə başqa xarakter almışdır. Mən şadam ki, 1995-ci ildə Bolqarıstana rəsmi səfər etdim. O vaxt biz səmərəli iş apardıq və çox mühüm sənədlər, ən əvvəl, Bolqarıstanla Azərbaycan arasında dostluq və əməkdaşlığın inkişafı haqqında saziş, digər sənədlər imzaladıq. Bir sözlə, o vaxt biz müqavilə-hüquqi baza yaradılması baxımından dövlətlərarası münasibətlərin bünövrəsini qoyduq.

İndi sizin səfəriniz özlüyündə yeni mərhələ deməkdir, o mənada ki, biz ötən dövrdə gördüyümüz bütün işləri təhlil edə bilərik, bundan sonra görəcəyimiz işləri müəyyənləşdirə bilərik.

Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyi mövqeyində möhkəm dayanır və müstəqilliyi özünün misilsiz nailiyyəti hesab edir. Biz müstəqilliyimizi möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək üçün bütün işləri görəcəyik.

[304-305]

Müstəqil dövlət olaraq, bütün ölkələrlə, xüsusən Avropa qitəsinin ölkələri ilə münasibətləri möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək bizim üçün təbii ki, vacibdir.

Bolqarıstan Şərqi Avropada yerləşir, Azərbaycan da Avropa ölkəsidir, Avropanın ən ucqarındadır. Ərazicə biz bir-birimizə çox yaxın və buna görə də Avropa strukturlarında əməkdaşlığımızın istər Azərbaycan üçün, istər Bolqarıstan üçün, şübhəsiz, çox böyük əhəmiyyəti olacaqdır. Bunun üçün imkanlar böyükdür və mənə elə gəlir ki, biz sizinlə bu imkanlardan daha səmərəli və uğurla istifadə edə biləcəyik.

Sizi bir daha salamlayıram və sözü sizə verirəm.

P e t r S t o y a n o v: Cənab prezident, sağ olun, dəvətinizə görə, mehriban qonaqpərvərliyə görə və Sizinlə etdiyimiz faydalı söhbətə görə sağ olun.

Sizin televiziyanıza dediyim kimi, çox şadam ki, münasibətlərimiz davam edir, çünki xalqlarımız arasında çoxdan dostluq münasibətləri mövcuddur və istərdim ki, həmin münasibətlər bundan sonra da inkişaf etsin.

Azərbaycana səfərimə böyük əhəmiyyət verirəm, çünki indi biz çox ciddi məsələləri – münasibətlərimizi dərinləşdirə biləcək məsələləri həll etməliyik.

Azərbaycan və Bolqarıstanın coğrafi mövqeyi elədir ki, onlar bir-biri ilə əməkdaşlıq etməlidirlər. Əminəm ki, TRASEKA və İNOQEYT kimi böyük layihələr əlaqələrimizi daha da sıxlaşdıracaqdır.

Mən istər TRASEKA nəqliyyat dəhlizinin inkişafı barədə, istərsə də neftin Bolqarıstan vasitəsilə Avropaya ixracı barədə məsələni prezident Heydər Əliyevin qarşısında tamamilə açıq şəkildə qaldırdım - mən bunu özümə rəva görə bilərəm, çünki bu, bizim ilk görüşümüz deyildir, biz bu barədə çox danışmışıq. İş burasındadır ki, Bolqarıstanın iki limanı – Burqas və Varna limanları roro-xətti və müdafiə xətti, Potidən bərə keçidi ilə əlaqəlidir. Digər tərəfdən, söhbət İNOQEYT proqramından, yəni neft və qazın

[305-306]

Avropaya ixracından getdikdə, Bolqarıstan burada böyük rol oynaya bilər.

Əlbəttə, imkanlarımız çoxdur, amma mən istərdim ki, Bolqarıstan bu imkanlardan biri olsun. Əgər Sizin Baş nazirin müavini və bizim nəqliyyat naziri bundan ötrü bütün texnoloji səyləri göstərsələr, mən buna şad olaram. Odur ki, birgə komissiyanın gələn ilin əvvəllərində Sofiyada keçiriləcək görüşünə böyük əhəmiyyət verirəm. Bolqarıstan hökuməti Bakıda səfirlik açmağı qərara almışdır.

Hesab edirəm ki, səfərimiz qarşılıqlı münasibətlərimizə daha böyük təkan verəcək və biz daha yaxşı işləmək üçün mənafeələrimizin çulğışdığı nöqtəni daha tez tapacağıq.

Bizə yaratdığımız yaxşı işgüzar mühitə görə prezident Heydər Əliyevə və, cənablar, sizə bir daha təşəkkür etmək istəyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Biz artıq sizinlə danışmışıq və bir daha demək istəyirəm ki, Bolqarıstanla Azərbaycan arasında əməkdaşlığın da getdikcə inkişaf etdirilməsi üçün həqiqətən çox böyük imkanlar var. Şübhəsiz ki, burada TRASEKA və İNOQEYT proqramlarının həyata keçirilməsi ön sıraya çəkilir. Avropa Birliyinin, Avropa İqtisadi Komissiyasının irəli sürdüüyü bu proqramlara biz böyük əhəmiyyət veririk və onlarda fəal iştirak edirik. Bilirik ki, Azərbaycanın öz coğrafi, coğrafi-strateji və coğrafi-siyasi mövqeyinə görə çox böyük əhəmiyyəti vardır, yəni Azərbaycan bu proqramlarda mühüm pillədir. Buna görə də bu baxımdan Azərbaycan nəinki Bolqarıstanla bilavasitə əməkdaşlıq üçün, həm də Bolqarıstanın Mərkəzi Asiya ölkələri ilə uğurlu əməkdaşlığının təmin edilməsi üçün böyük imkanlara malikdir. Hazırda Mərkəzi Asiya ölkələrində Transqafqaz nəqliyyat magistralından istifadə edilməsinə böyük maraq göstərildiyini nəzərə alsaq, görürük ki, məhz bu, münasibətlərin inkişafı üçün mühüm vasitədir.

[306-307]

Azərbaycanın enerji ehtiyatlarından Bolqarıstanın mənafeələri naminə və onların Avropaya nəqli üçün istifadə edilməsinə gəldikdə isə, biz bunu çox mühüm və mümkün olan bir iş sayırıq. İndi bizdə, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda çıxarılan enerji ehtiyatlarından, xüsusən karbohidrogen xammaldan – neft və qazdan istifadə edilməsinə dair proqram işlənilib hazırlanır, nəinki dənizdə, həm də quruda xarici şirkətlərlə birlikdə bəzi yataqlarda fəal iş aparılır. Lakin Xəzərin dibində, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda olan ehtiyatlar, əlbəttə, daha böyük əhəmiyyətə malikdir.

Məlumdur ki, ötən beş ildə biz xarici şirkətlərlə - Avropa, Amerika, digər Qərbi şirkətləri ilə birgə iş sayəsində konkret əməli nəticələr əldə etmişik. 1997-ci ildə biz ilkin neft almışıq, iki neft kəməri – Bakı–Novorossiysk, Bakı–Supsa kəmərlərini çəkmişik, onlardan neftin ixracı üçün istifadə edirik. Doğrudur, Bakı–Novorossiysk neft kəməri ilə əlaqədar bizim artıq bir neçə aydan bəri, hətta daha çox müddət ərzində çətinliklərimiz olmuşdur. Şimali Qafqazda məlum hadisələrlə əlaqədar neft kəməri əslində bağlanmışdır. Buna baxmayaraq, bu kəmər mövcuddur, biz nefti Novorossiyskə çatdırmaq üçün başqa imkanlardan istifadə edirik. Biz Bakı–Supsa neft kəmərinə fəal istifadə edirik. İndi onun böyük imkanları var, gələcəkdə isə bu imkanlar daha çox ola bilər.

Bilirsiniz ki, İstanbulda biz Azərbaycan neftinin ixracı üçün əsas magistral olaraq Bakı–Ceyhan neft kəmərinin inşası haqqında müqavilə imzalamışıq. Eyni zamanda Türkmənistan, Gürcüstan və Türkiyə ilə birlikdə biz Transxəzər qaz kəməri haqqında bəyannamə də imzaladıq. Bu, çox böyük imkanlar açır. Yeri gəlmişkən, Türkmənistan bildirir ki, o, qaz kəmərinə nəinki Türkiyəni qazla təchiz etmək üçün, həm də onu Türkiyə vasitəsilə Avropaya göndərmək üçün çəkir.

Bizdə də qaz hasilatında böyük perspektivlər açılır. Bu perspektivlər bizdə həmişə olmuşdur. Ancaq son iki-üç ildə görülmüş işlər göstərmişdir ki, bizdə qaz ehtiyatları güman etdiyimizdən xeyli

[307-308]

çoxdur. Neft ölkəsi olaraq Azərbaycan artıq çoxdan, yəqin ki, 60 ildir, yaxud bundan da artıq bir dövr ərzində qaz çıxarır. Məsələn, Bakıya hələ İkinci dünya müharibəsindən əvvəl, təxminən 1938–1939-cu illərdə qaz çəkilmiş, Bakıda qazdan məişətdə istifadə edilmişdir.

Azərbaycan öz köhnə yataqlarından bu gün də qaz çıxarır və onunla Bakını, ölkəmizin bir çox digər regionlarını təchiz edir. Lakin artıq kəşf etdiyimiz və real ehtiyatlarının həcmi müəyyənləşdirdiyimiz yataqlar göstərir ki, biz qaz ixrac etməli olacağıq, özü də böyük həcmdə. Buna görə də təbiidir ki, Türkmənistan–Türkiyə qaz kəməri haqqında bəyannamə imzalayarkən biz burada həmin qaz kəmərinə Azərbaycan qazının ixracı üçün də istifadə etmək imkanını nəzərdə tutmuşuq. Amma, deyəsən, bu, kifayət etməyəcəkdir. Odur ki, Azərbaycandan Avropaya neft və qaz ixracının perspektivi böyükdür. Belə düşünürəm ki, qarşıdakı illərdə biz bunu Bolqarıstanla münasibətlərimiz baxımından necə konkretləşdirmək məsələlərini araşdırmaqla bilirik. Buna görə də mən bu təkliflə razıyam ki, Bolqarıstanın

nəqliyyat naziri, - bizdə bu işlə Baş nazirin müavini Şərifov məşğul olur, - bu məsələləri konkret surətdə müzakirə etsinlər.

Birgə Bolqarıstan–Azərbaycan İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyasının yanvarda Sofiyada iclasının keçiriləcəyini alqışlayıram. Orada nəinki bu məsələ, həm də bir çox digər məsələlər müzakirə oluna bilər. Təkrar edirəm, qarşıdakı illərdə biz böyük nəticələrə nail ola bilərik.

Lakin belə düşünürəm ki, Bolqarıstanın Azərbaycana marağı təkcə neft və qaz ehtiyatları ilə məhdudlaşmır. Biz əmtəə mübadiləsini, ticarəti genişləndirmək, bununla əlaqədar bir-birimizə kömək etmək üçün digər çox böyük imkanlara malikik. Biz bu imkanlardan da istifadə etməliyik. Öz tərəfimizdən biz bu imkanlardan istifadə olunması üçün tədbirlər görürük. Hər halda, təkrar edirəm, coğrafi

[308-309]

mövqeyimizin bir xətt üstündə olması daha fəal əməkdaşlıq üçün çox əlverişli şərait yaradır. Biz bunu edəcəyik.

P e t r S t o y a n o v: Cənab prezident, təklifimizi başa düşdüyünüzə görə sağ olun. Mən gördüm ki, cənab Şərifov və cənab Kraus bizi çox diqqətlə dinləyirdilər. Əminəm ki, əməkdaşlığımız üçün bir çox digər imkanlar da açılır. Odur ki, biz birlikdə iştirak etdiyimiz bütün beynəlxalq təşkilatlarda bir-birimizə kömək göstərməyə hazırıq.

Biz postsosialist dövrümüzdə eyni çətinliklərlə qarşılaşırıq və bir-birimizə kömək edə bilərik. Biz birgə işləyərək bəzi çətinliklərimizi azalda bilərik, çünki, ola bilsin, bir sıra sahələrdə, biz sizdən irəliləyirik, digər sahələrdə siz bizi qabaqlayırsınız.

Əsla şübhə yoxdur ki, sizin Avropa Şurasına üzv olmağınıza biz heç bir şərt irəli sürmədən kömək göstərəcəyik. Biz Avropa Şurası barəsində qanunvericiliklərimizin uyğunlaşdırılması sahəsində də əməkdaşlıq edə bilərik. Biz bu yolun müəyyən hissəsini artıq keçmişik və sizə faydalı ola bilərik. Daha bir sahə var – bu, mədəniyyət və elm sahəsində əməkdaşlıqdır.

Son 10 ildə biz çox çətin dövrlər görmüşük və əməkdaşlığımızı kənarında qoymuşuq, indi onu bərpa etmək lazımdır, çünki bu, bizdən ötrü çox aktualdır.

H e y d ə r Ə l i y e v: Tamamilə doğrudur.

Cənab prezident, demək istəyirəm ki, biz Bolqarıstana dostluq hissləri bəsləyərək və Bolqarıstanla Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı haqqında imzalanmış sənədə əsaslanaraq, sizə, bolqar xalqına ürəkdən arzulayırıq ki, keçid dövrünün bütün məsələlərini, ölkənin daxili problemlərini, Avropa strukturlarında, Şimali Atlantika İttifaqında əməkdaşlığınızın problemlərinə aid məsələləri həll edəsiniz.

[309-310]

Bununla əlaqədar sizin uğurlarınız, böyük yol keçməyiniz və Avropa Şurasının üzvü olmağınız bizi sevindirir. Mənə əhəmiyyətli xoş idi ki, bizi dəstəkləyirsiniz və dəstəkləyəcəksiniz. Yəqin ki, 2000-ci ilin əvvəllərində bizdə Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul edilməsi mərasimi və prosesi olacaqdır.

Sizin təcrübənizi nəzərə alaraq, Azərbaycanda qanunvericiliyin inkişafına kömək göstərmək barədə təklifinizi razılıq hissi ilə qəbul edirəm. Sizin bu köməyiniz bizim üçün çox faydalıdır, çünki keçmişdə Azərbaycan və Bolqarıstan eyni vəziyyətdə olmuşdur. Yəni, Bolqarıstanda nə kimi qanunlar vardısa, Sovet İttifaqında da, təbii olaraq, Azərbaycanda da eyni ilə o cür qanunlar var idi. İndi isə hər şey tamamilə dəyişir. Beynəlxalq standartlar, Avropa standartları ruhunda dəyişir. Buna görə də biz sizin köməyinizdən istifadə edəcəyik və ümidvaram ki, sizin köməyinizlə, digər dostlarımızın, başlıcası isə, Avropa Şurasının özünün köməyi ilə Azərbaycan Avropa Şurasının üzvü olacaqdır.

Biz şadıq ki, siz bütün Avropa strukturlarına inteqrasiya işində uğurla irəliləyirsiniz. Mən bunu alqışlayıram ki, tezliklə Helsinkidə Avropa Birliyi ölkələri ilə görüşünüz olacaqdır və siz artıq oraya yol salırsınız. Şübhəsiz ki, bu, sizə hər cəhətdən böyük fayda gətirəcəkdir.

Avropa ölkəsi olaraq, biz də, əlbəttə, bu yolla gedirik və getmək istəyirik. Əlbəttə, siz bütün bu məsələlərdə bizdən öndəsiniz və bu da təbii. Çünki ölkəniz Avropanın şərqində olsa da, bilavasitə Avropada yerləşir. Biz bir-birimizdən bir növ uzaqlaşmışıq. Söhbət nəinki coğrafi mövqedən, həm də vəziyyətimizin müxtəlifliyindən gəlir.

Mən sizin uğurlarınıza şadam və hesab edirəm ki, gördüyünüz bütün işlər, şübhəsiz, müstəqilliyinizin daha da möhkəmlənməsinə, ölkənizin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, xalqın həyat səviyyəsini yüksəltmək məqsədilə iqtisadiyyatınızın inkişaf etdirilməsinə təkan verəcəkdir. Şübhəsiz ki, bu məsələlərdə bizim təcrübə,

[310-311]

rəy mübadiləsinə də ehtiyacımız var. Sizin təcrübənizdən istifadə etməyə həmişə şad olacağıq, o mənada ki, biz də sizin hazırda çox-çox irəlində olduğunuz yolla gedirik. Bir sözlə, bu sahənin də bizim üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Sizinlə razıyam ki, biz mədəniyyət, incəsənət, elm sahəsində münasibətlərimizin inkişafı naminə daha fəal hərəkət etməliyik. Deməliyəm ki, müharibədən sonrakı dövrdə, təxminən 50-ci illərdən başlayaraq Azərbaycan mədəniyyət sahəsində bütün Şərqi Avropa ölkələri arasında bəlkə də Bolqarıstanla daha sıx əməkdaşlıq etmişdir. Buna dair faktlar olduqca çoxdur. Bu gün biz sizin yanınızda oturan və

söhbətimizi çox uğurla tərcümə edən o gözəl xanımla danışdıq. O, Azərbaycan yazıçıları və şairləri ilə bilavasitə əlaqəyə dair bir neçə faktı dərhal xatırladı. Keçmişdə bu sahədə çox işlər görülmüşdür.

Bayaq dediyim kimi, Azərbaycanda bütün bunlar, - mədəniyyət xadimlərimizin bir-biri ilə çox sıx bağlı olması, bir-birinə qonaq getməsi, ədəbi əsərlərin bolqar dilindən Azərbaycan dilinə, Azərbaycan dilindən bolqar dilinə tərcümə edilməsi, - elə bir dostluq ab-havası yaradırdı ki, zənnimcə, bu ab-hava mədəniyyət, təhsil, elm, incəsənət sahəsində əlaqələrin inkişafında bizim üçün yaxşı əsasdır. Yəni söhbət nəinki iqtisadiyyat sahəsində, həm də bütün sahələrdə əməkdaşlıqdan, siyasi sahədə əməkdaşlıqdan gedir. Belə ki, təkrar edirəm, biz sizin bütün Avropa strukturlarına inteqrasiya xəttinizi dəstəkləyirik və özümüz də bu mövqedə dayanmışıq. Buna görə də münasibətlərimizin hərtərəfli inkişafı, şübhəsiz, bizə də, Bolqarıstana da kömək edəcəkdir.

P e t r S t o y a n o v: Cənab prezident, mən bunların hamısı ilə razıyam və sizi əmin edə bilərəm ki, söylədiyiniz sözlər Bolqarıstan ictimaiyyəti tərəfindən çox yaxşı qarşılanacaqdır.

[311-312]

Belə bir məsələnin vacibliyini bir daha nəzərə çarpdırıram ki, münasibətlərimiz nəinki parlament, hökumət, prezident səviyyələrində, həm də bütün səviyyələrdə inkişaf etsin. Biz nümunə göstəririk, ziyalılar, mədəniyyət xadimləri isə bunu necə etməyi bilirlər – onlar bizdən daha sürətlə hərəkət edirlər. Əgər cənab Şərifov Sofiyaya gələrkən özü ilə rəqs ansamblı gətirərsə, mən şəxsən gedib ona baxacağam.

H e y d ər Ə l i y e v: Bu, problem deyildir. Biz Şərifovsuz da ansambl göndərəcəyik.

Yaxşı. Başqa məsələlər yoxdursa, onda biz işimizi davam etdirib, sənədləri imzalaya bilərik. Mətbuat konfransı olacaqdır.

AZƏRBAYCAN – BOLQARISTAN SƏNƏDLƏRİNİN İMZALANMASI MƏRASİMİNDƏN SONRA BİRGƏ MƏTBUAT KONFRANSINDA BƏYANAT

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

Hörmətli cənab prezident Petr Stoyanov!
Bolqarıstan nümayəndə heyətinin hörmətli üzvləri!
Xanımlar və cənablar!

Bolqarıstan prezidentinin bu gün səhər Azərbaycana rəsmi səfəri başlanmışdır. Bu, dövlətlərimiz müstəqillik əldə etdikdən sonra Bolqarıstan prezidentinin ölkəmizə ilk rəsmi səfəridir.

Səfər mənim dəvətimlə edilir. Şadam ki, cənab prezident mənim dəvətimi qəbul etmişdir.

Artıq bu gün biz yaxşı işlədik. Təkbətək görüşümüz oldu. Dövlətlərarası münasibətlərə aid bir çox məsələləri, Bolqarıstanla Azərbaycan arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, dostluğun

[312-313]

möhkəmləndirilməsi problemlərini, xüsusən Azərbaycanın, Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarından Bolqarıstanın bəhrələnməsinə, Böyük İpək yolunun bərpası proqramının, TRASEKA, İNOQEYT proqramlarının həyata keçirilməsinə aid problemləri müzakirə etdik. Biz həmçinin fikir mübadiləsi apardıq, beynəlxalq həyatın problemlərinə aid məsələləri müzakirə etdik. Bolqarıstan da, Azərbaycan da Avropa qitəsində yerləşir, biz ATƏT-in, bir çox digər Avropa təşkilatlarının və beynəlxalq təşkilatların üzvləriyik, Şimali Atlantika İttifaqı ilə əməkdaşlıq edirik. Buna görə də bir çox məsələlər var ki, onların barəsində fikir mübadiləsi aparmaq lazım idi.

Məmnunluqla deyə bilərəm ki, bizim bu söhbətimiz çox səmərəli, çox maraqlı oldu və bir çox məsələlərdə, demək olar, bütün məsələlərdə yekdil fikirdə olduq, eyni mövqələrdən çıxış etdik.

Mən buna şadam, çünki Azərbaycan dünya ölkələri ilə, xüsusən Avropa ölkələri ilə öz münasibətlərini genişləndirməyə, Avropa strukturlarında əməkdaşlıq etməyə çalışır. Ona görə də söhbətimiz bu baxımdan qarşılıqlı surətdə çox faydalı oldu.

Nümayəndə heyətlərinin görüşü keçirildi. Bu görüş də dostluq, qarşılıqlı anlaşma ruhunda, ən xoş ab-havadada oldu. Biz dövlətlərarası sənədlər imzaladıq. Bu sənədlər arasında, əlbəttə, Bolqarıstanla Azərbaycan arasında münasibətlərin daha da inkişaf etdirilməsi haqqında cənab prezident Petr Stoyanovla mənim tərəfimdən imzalanmış siyasi bəyannamə böyük əhəmiyyətə malikdir.

Deməliyəm ki, 1995-ci ildə Bolqarıstana rəsmi səfərim zamanı bir sıra sənədlər imzalanmışdır, Bolqarıstanla Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin və əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi haqqında saziş həmin sənədlər arasında ən əhəmiyyətliyəsidir. Bu sənədlər öz rolunu oynamışdır, Bolqarıstanla

[313-314]

Azərbaycan arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı haqqında əsas sənəd uzunmüddətli əhəmiyyətə malikdir.

Bu gün imzalanmış sənədlər isə, təbii olaraq, suveren, müstəqil dövlətlərimiz arasında müqavilə hüquqi bazanı genişləndirir, dostluq münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsi üçün, bütün sahələrdə əməkdaşlığımızın dərinləşməsi və genişlənməsi üçün daha əlverişli zəmin yaradır.

Buna görə də Bolqarıstan prezidentinin artıq başlanmış olan səfərindən, görülmüş işdən, imzalanmış sənədlərdən böyük məmnunluq duyduğumu bildirirəm və sözü qonağımıza verirəm.

Bolqarıstan Prezidenti Petr Stoyanovun bəyanatı

Hörmətli cənab prezident Heydər Əliyev!

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Fəxr etdiyimi demək istəyirəm ki, mən Bolqarıstan dövlətinin Azərbaycana səfərə gəlmiş ilk başçısıyam. Cənab prezident, dəvətə görə Sizə təşəkkür edirəm.

Bu gün biz çox mühüm sənədlər imzaladıq və hesab edirəm ki, bununla da müqavilə bazamızı rəsmiləşdirərək, irəliləməyə doğru böyük addım atdıq. Əlbəttə, müqavilə-hüquqi əsas çox vacibdir. Lakin bu əməkdaşlıqda irəliləməyə üçün qarşılıqlı arzularımız da çox vacibdir. Jurnalistlərin bəzi suallarını qabaqlayaraq, bəri başdan deyim ki, bu əməkdaşlığın zənginləşdirilməsi aydın siyasi iradənin təzahürüdür.

Biz nəinki iqtisadi, siyasi əməkdaşlıqdan, həm də mədəni və elmi əməkdaşlıqdan danışdıq. Bu isə xalqları bir-birinə tanımaq üçün bütün imkanlardan istifadə etmək deməkdir.

Mən daha təfərrüata varmayacağam, çünki ümumi iclas sizin qarşınızda keçdi və siz söhbətin bütün təfərrüatını eşitdiniz.

[314-315]

Mənə elə gəlir ki, mən yalnız bir təfərrüatı - prezident Heydər Əliyevlə təkbətək görüşdə toxunduğum təfərrüatı buraxmışam. Biz TRASEKA və İNOQEYT kimi çoxcəhətli layihələr barədə öz təsəvvürümüzü uyğunlaşdırmaq barədə razılığa gəldik. Məsələn, mən Azərbaycanın yardımına görə cənab Heydər Əliyevə təşəkkür etdim, ona görə ki, Bolqarıstan öz yüklərinin daşınmasında heç bir maneələrlə qarşılaşmır, çünki Azərbaycan burada əsas dövlətdir. Hesab edirəm, bu baxımdan Azərbaycanı nümunə göstərmək olar, çünki Bakı bəyannaməsi rüsumların, gömrük tariflərinin qaldırılmasına deyil, bütün daşımaların asanlaşdırılmasına yönəldilmişdir.

Mən bu məsələ üzərində dayanmağa söz vermişdim və sualları gözləyirəm.

* * *

S u a l: Cənab Heydər Əliyev, sual Sizədir. Bakı-Ceyhan haqqında saziş imzalandıqdan sonra Sizin Bolqarıstan ərazisi ilə ikinci boru kəməri çəkmək üçün ehtiyatlarımız olacaqmı?

H e y d ə r Ə l i y e v: Bunlar qətiyyənlə bir-birinə zidd deyildir və bir-birinə maneə olmur. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı zəngin neft yataqlarının işlənməsi haqqında 1994-cü ildə biz iri beynəlxalq neft şirkətləri ilə birinci müqaviləni – «Əsrin müqaviləsi» adlandırılmış müqaviləni imzaladıqda təbii olaraq, neftin dünya bazarlarına nəql edilməsi imkanlarını da nəzərdə tutmuşduq. Buna görə də deməliyəm ki, biz qısa müddətdə çox işlər görmüşük. Bakı-Novorossiysk neft kəməri çəkməmişik. İmzalanmış müqavilə əsasında hasil olunmuş nefti artıq 1997-ci ilin noyabrında bu boru kəməri ilə ixrac etməyə başlamışıq. Biz Bakı-Supsa neft kəməri çəkməmişik və cari ilin aprelinde onun açılış mərasimi olmuşdur. Ötən aylar ərzində bu boru kəməri ilə üç milyon tondan çox neft vurulmuşdur. Bu neft kəmərlərinin hər ikisi Qara dənizin limanlarına gedir. Bolqarıstan da Qara dəniz ölkəsidir. Buna görə də neftin bu boru kəmərləri

[315-316]

ilə Bolqarıstana çatdırılması imkanları tamamilə realdır. Elə Bakı-Ceyhan boru kəməri də neftin bu iki boru kəməri ilə nəqlinə əslə maneə olmur.

Bu gün mən cənab prezidentlə danışdım ki, Azərbaycanda – həm Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda, həm də quruda neft və qaz ehtiyatları olduqca böyükdür. Son beş ildə dünyanın inkişaf etmiş neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq şəraitində müasir texnika və texnologiyalar əsasında işlədikcə, güman etdiyimizdən də çox ehtiyatlar aşkara çıxarmışıq. Buna görə də istər Bakı-Ceyhan, istər Bakı-Supsa, istərsə də Bakı-Novorossiysk neft kəmərləri tamamilə doldurulacaqdır. Əgər böyük bir arzu olarsa, onda Bakı-Burqas boru kəməri də çəkerik.

S u a l: Cənab Stoyanov, Bolqarıstanın Azərbaycandan enerji daşıyıcıları almasına dair layihə siyasi cəhətdən nə dərəcədə məqsədəuyğundur? Məlum olduğu kimi, siz artıq onları Rusiyadan və İrandan alırsınız. İkinci sual: siz Azərbaycan sektorundan hansı həcmdə neft almağa hazırsınız?

P e t r S t o y a n o v: Məsələ burasındadır ki, biz həcm bərabərində hələ danışmamışıq. Bu, prezidentlərin işi deyildir.

Hər bir suveren dövlət kimi, Bolqarıstan da istəyir ki, onun müxtəlif mənbələri olsun. Söhbət heç də tək-cə Bolqarıstanın özündən getmir, söhbət Bolqarıstanın tranzit mövqeyindən gedir; söhbət ondan gedir ki, neft və qaz Bolqarıstan vasitəsilə Qərbi Avropaya göndərilə bilər.

S u a l: "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsində Azərbaycanın və Bolqarıstanın əməkdaşlığı məsələləri müzakirə olundumu? Balkan yarımadasında, xüsusən Kosovoda vəziyyət müzakirə edildimi?

P e t r S t o y a n o v: Bəli, bu gün "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsində əməkdaşlıq

[316-317]

nümayəndə heyətlərimiz arasında müzakirə olundu. Burada təəccüblü bir şey yoxdur. Biz hamımız bu proqramdayıq və onun daxilində öz əməkdaşlığımızı genişləndirə bilərik.

Mən Balkan yarımadasında vəziyyət haqqında, onu Bolqarıstanda necə təsəvvür etdiyimiz barədə fikrimi prezident Heydər Əliyevlə bölüşdüm. Arzumuz budur ki, Yuqoslaviyada sülh və demokratiya həmişəlik bərqərar olsun və beləliklə, Bolqarıstan öz tranzit mövqeyindən daha yaxşı istifadə edə bilsin. Bolqarıstanın bütün qonşuları ilə münasibətləri əladır. Buna görə də hesab edirik ki, bu, həmin regionun inkişaf etməsi üçün, buraya daha çox sərmayə qoyulması üçün əsas şərtidir.

H e y d ə r Ə l i y e v: Mən prezident Petr Stoyanovun dediklərinin hamısını təsdiqləyirəm. Demək istəyirəm ki, biz bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi apardıq, o cümlədən mən hörmətli prezidentə Cənubi Qafqazdakı vəziyyət haqqında, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi haqqında, bu məsələni dinc yolla həll etmək, əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi naminə Cənubi Qafqazı sülh və sakitlik zonasına çevirmək cəhdlərimiz haqqında məlumat verdim.

Prezident Petr Stoyanov bu fikrə tamamilə şərik çıxır və bu problemlərə bələd olduğundan həmçinin hesab edir ki, bu, bölgəmiz üçün çox faydalı olacaqdır. Bir sözlə, gördüyünüz kimi, hazırda Balkan yarımadası və Qafqaz dünyanın çox mühüm bölgələridir, bütün Dünya Birliyinin diqqətini cəlb edir. Belə düşünürəm ki, fikir mübadiləmiz bu problemlə bağlı məsələlərdə hər ikimizi zənginləşdirdi.

S u a l: Cənab Stoyanov, indi Bolqarıstanın GUÖAM-a daxil olması imkanlarından çox danışıqlar və Moskvada, Bakıda bəzi analitiklər ciddi surətdə belə hesab edirlər ki, əgər Bolqarıstanın ərazisi ilə Bakı–Burqas boru kəməri çəkilərsə, Bolqarıstan GUÖAM-a daxil olmağa hazırdır. Bu məlumat nə dərəcədə ciddidir?

[317-318]

P e t r S t o y a n o v: Bu, indiki halda Bolqarıstanın qarşısında duran heç də ən ciddi vəzifə deyildir. Amma bu, əsla o demək deyil ki, biz əməkdaşlığı inkişaf etdirmək istəmirik. Əksinə, biz GUÖAM-ın hər bir dövləti ilə və bütövlükdə GUÖAM ilə əməkdaşlığı fəal inkişaf etdirməyi çox istəyirik.

Bakı–Burqas boru kəmərinə dair ikinci sualımıza gəldikdə, belə düşünürəm ki, bu, çox ciddi layihədir. Burqas çox güclü neft limanıdır və biz onu daha da modernləşdirəcəyik. Biz artıq imkanlı holland sərmayədarları ilə bu barədə danışıqlar aparırıq. Bölgəmizdə ən iri neftayırma zavodlarından biri Burqasda yerləşir. Burqas səkkiz nömrəli dəhlizin marşrutu üstündədir. Bir sözlə, bu şəhər tək-cə neft və qazın deyil, eləcə də hər hansı məhsulun ixracı üçün çox münasib yerdir.

**AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ ADINDAN
BOLQARISTAN PREZİDENTİ
PETR STOYANOVUN ŞƏRƏFİNƏ
TƏŞKİL EDİLMİŞ ZİYAFƏTDƏ NİTQ**

«Gülüstan» sarayı

2 dekabr 1999-cu il

Hörmətli cənab prezident!

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Bolqarıstan prezidenti cənab Petr Stoyanovun Azərbaycana səfəri Bolqarıstan–Azərbaycan münasibətlərində, Azərbaycanın həyatında mühüm hadisədir. Bu, Bolqarıstanın Azərbaycanla münasibətlərə necə böyük əhəmiyyət verdiyinə sübutdur.

Bununla bərabər, bu, Azərbaycanın Bolqarıstana böyük maraq göstərdiyinə, münasibətlərimizin daha da inkişafının təmin olunması üçün görüşlərin zəruriliyinə dəlalət edir.

Bu, Azərbaycan dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra Bolqarıstan prezidentinin ölkəmizə ilk səfəridir.

Azərbaycan və Bolqarıstan xalqları arasında münasibətlərin uzaq, qədim tarixi var. Xalqlarımızın bir-birinə bələd olması və hətta görüşməsi barədə çoxlu fakt var. Tarixçilər, sənaməçilər deyirlər ki, hələ erkən orta əsrlərdə və hətta antik dövrlərdə bulqarlar hun tayfaları ilə birlikdə Şimali Qafqazda olmuş, Cənubi Qafqaza, o cümlədən Azərbaycana yürüşlər etmişlər. Azərbaycanın cənub hissəsində Bulqarçay adlı çayın olması buna sübutdur. Nə vaxtdan bəridir bu ad dəyişmiş! Halbuki müxtəlif zamanlarda müxtəlif məmləkətlərdə çox adlar dəyişdirilmişdir.

[319-320]

Uzaq keçmiş üzərində dayanmayacağam. XX əsrin tarixi də çoxsaylı əlaqələrə sübutdur. 20-ci illərin əvvəllərində o vaxtki hakimiyyət tərəfindən təqib edilmiş bolqar ailələrinin böyük bir qrupunun Azərbaycana gəlib, burada özlərinə sığınacaq və yaşayış yeri tapdığını Azərbaycanda yaxşı xatırlayırlar.

Münasibətlərimiz İkinci dünya müharibəsindən sonra xüsusilə geniş inkişaf etmişdir. Deyə bilərəm ki, sosializm düşərgəsi ölkələri olmuş bütün Şərqi Avropa ölkələri ilə Azərbaycanın daha böyük əlaqələri – iqtisadi, mədəni, elmi əlaqələri Bolqarıstanla olmuşdur.

Təbii ki, sonrakı illərdə bu münasibətlər inkişaf etmiş və iqtisadi əlaqələrimiz öz təcəssümünü sənayenin, kənd təsərrüfatının bəzi sahələrində əməkdaşlıq edilməsində, məhsul göndərilməsində tapmışdır. O vaxtlar Sovet İttifaqı Bolqarıstandan çoxlu işə sənayesi məhsulu alırdı. Bizə Bolqarıstandan gətirilmiş ilk dadlı şirələr yadımdadır. Mən siqaret çəkən deyiləm, amma bilirəm ki, o vaxtlar bolqar siqaretləri böyük şöhrətə malik idi və Sovet İttifaqında əslində ən yaxşı siqaretlər idi. Onda Azərbaycanda «Filipp Morris» və ya başqa siqaretlər yox idi.

Yaxşı xatırlayıram ki, Azərbaycanda üzümçülüüyü fəal inkişaf etdirdiyimiz 70-ci illərdə biz Bolqarıstan üzümçülərinin təcrübəsindən bəhrələnidik və yeni üzüm bağları salmaq üçün buraya hətta böyük miqdarda tənək gətirmişdik. Biz bu bağları saldıq. Məlumdur ki, Bolqarıstan meyvə, üzüm ölkəsidir, orada təbiətin gözəllikləri çoxdur. Orada üzüm də dadlıdır, amma oradakı şərablar xüsusilə dadlıdır. Bolqarıstandan aldığımız tənəklər bizə çox kömək etdi. O vaxtlar qısa müddətdə biz böyük üzüm bağları salmağa, üzüm və üzüm məhsulları istehsalını 10 il ərzində təxminən 10 dəfə artırmağa müvəffəq olduq.

Lakin, şübhəsiz ki, insani əlaqələr, mədəniyyət, elm, incəsənət sahəsində əlaqələr münasibətlərimizdə ən böyük əhəmiyyətə malikdir. Məhz bunu, Azərbaycanın və Bolqarıstanın

[320-321]

mədəniyyət, incəsənət, elm xadimləri arasında mehriban, yaxşı əməkdaşlıq olduğunu sübut edən faktlar çoxdur. Xatirimdədir, 1953-cü ildə Azərbaycanın görkəmli alimlərindən biri olan Topçubaşov, - sonralar o, uzun müddət Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti olmuşdur, - eyni zamanda Bolqarıstan Akademiyasının üzvü seçildikdə bu, Azərbaycanda böyük hadisəyə çevrildi.

Azərbaycanın ali məktəblərində – Bakı Universitetində, Neft və Kimya İnstitutunda, digər ali məktəblərimizdə onlarca, yüzlərlə bolqarıstanlı oğlan və qız təhsil almışdır.

Şairlərimiz, yazıçılarımız, teatrlarımız arasında da sıx əlaqələr mövcud idi. Ümumiyyətlə, bunların əsası vardır. Bu da ondan ibarətdir ki, bolqar ədəbiyyatının klassikləri İvan Vazovu, Xiristo Botevi, Yemilian Stanevi və bir çox başqalarını Azərbaycanda keçmiş vaxtlarda da gözəl tanıyırdılar. Elə bolqarlar da Azərbaycan ədəbiyyatının klassikləri Nizami Gəncəvini, Nəsimini, Vaqifi tanıyırdılar. O dövrlərdə, hətta XIX

əsrdə də Nizami Gəncəvinin şeirləri bolqar dilinə çevrilir və nəşr edilirdi. Sonralar Azərbaycan şairlərinin və yazıçılarının bir çox əsərləri bolqar dilinə və bolqar yazıçılarının və şairlərinin bir çox əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

Bu gün dedim ki, 1995-ci ildə mən Bolqarıstana səfər edərkən şairimiz Siyavuş Məmmədzadə tərcüməçi kimi mənimlə getmişdi. O, bolqar ədəbiyyatının böyük bilicisidir, bolqar şairlərinin əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi üçün çox işlər görmüş və 80-ci illərin axırlarında burada hətta bolqar şairləri əsərlərinin böyük antologiyasını buraxmışdır.

Görkəmli Azərbaycan şairləri, yazıçıları Bolqarıstana, bolqar xalqına həsr olunmuş bir çox əsərlər yazmışlar. Yeri gəlmişkən, onlar böyük məhəbbət və hörmət hissi ilə yazmışlar. Böyük şairlərimiz Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Nəbi Xəzri, Əliəğa Kürçaylı, Fikrət Qoca və başqaları bir çox şeirlərini, əsərlərini Bolqarıstana və Bolqarıstan-Azərbaycan dostluğuna həsr etmişlər.

[321-322]

Teatrlarımız çox sıx əməkdaşlıq edirdilər. Sadəcə olaraq, vaxtınızı almaq istəmirəm, lakin bolqar dilinə tərcümə edilmiş və Bolqarıstan teatrlarının səhnəsində tamaşaya qoyulmuş bir çox Azərbaycan pyeslərinin adını çəkə bilərəm. Bunlar eynilə Azərbaycanda da olmuşdur.

Bütün bunlar keçmiş əlaqələrimizə çox parlaq sübutdur. Lakin dövlət müstəqilliyi qazandığımız, yeni cəmiyyət qurduğumuz, demokratiya yolu ilə getdiyimiz, idarəetmə sisteminin, iqtisadiyyatın yenidən qurulması ilə məşğul olduğumuz indiki dövrdə, əlbəttə, vəziyyət başqa cürdür. Biz bu şəraitdə də Bolqarıstanla fəal əməkdaşlıq edirik. Mənim Bolqarıstanda səfərdə olmağım, indi isə Bolqarıstan prezidentinin Azərbaycana gəlməsi bir-birimizə necə meyl göstərdiyimizə, necə geniş əməkdaşlıq etmək istədiyimizə konkret sübutdur.

Bizim üçün Bolqarıstan Avropada böyük əhəmiyyətə malik olan, Dünya Birliyində layiqli yer tutan ölkədir. Əgər indi dünya ictimai rəyinin, Dünya Birliyinin marağını ən çox cəlb edən regionlardan danışmalı olsaq, deməliyə ki, bu regionlar Bolqarıstanın da yerləşdiyi Balkan yarımadasıdır, Qafqazdır, Azərbaycanın da yerləşdiyi Cənubi Qafqazdır. Bu maraq təsadüfi deyildir, çünki mürəkkəb proseslər dünyanın məhz bu regionlarında baş verir və biz bu prosesləri birlikdə yaşayırıq.

Başlıcası budur ki, «soyuq müharibə» qurtarıqdan, Varşava paktı dağılıqdan sonra Bolqarıstan tam müstəqil siyasət yeridir, zənnimizcə, onu çox düzgün, çox inamla aparır. Bu siyasət ondan ibarətdir ki, demokratik dövlət, demokratik cəmiyyət qurulur, Bolqarıstan Avropa strukturlarına getdikcə daha sıx inteqrasiya edir, Avropa Şurasının üzvüdür, Avropa Birliyinin üzvü olmağa çalışır, NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramında, Şimali Atlantika İttifaqı ilə fəal əməkdaşlıq edir. Bir çox digər faktlar göstərir ki, Bolqarıstan daha keçmişdə olduğu kimi

[322-323]

deyildir, hərçənd, zəngin, çoxəsrlik dövlətçilik tarixinə malikdir. Əlbəttə, bu, İkinci dünya müharibəsi dövründə və sonralar müəyyən dərəcədə pozulmuşdu. İndi Bolqarıstan öz dövlətini özünün zəngin tarixi əsasında, dövlətçiliyinin zəngin tarixi keçmişi əsasında qurur. Çünki bunu bolqar xalqının milli mənafeləri tələb edir.

Biz bunların hamısını görürük, kənardan dostcasına müşahidə edirik və bu fikirdəyik ki, Avropa ölkəsi olaraq Bolqarıstan yüksək inkişaf etmiş ölkəyə çevrilmək, Avropa Birliyinin üzvü, Avropa qitəsində bütün proseslərin fəal iştirakçısı olmaq üçün hər cür imkanlara və böyük şansa malikdir.

Bolqarıstanın bütün bu uğurları bizi sevindirir. Lakin indi bizi bir çox başqa amillər də bağlayır. Bu, başlıca olaraq, Böyük İpək yolunun bərpasına dair ötən il Bakıda keçirilmiş və TRASEKA proqramının reallaşmasına həsr edilmiş beynəlxalq konfransdır. Yeri gəlmişkən, bu salonda biz həmin məsələlər haqqında Bakı bəyannaməsini imzaladıq. Biz əməkdaşlıq edirik və edəcəyik. Bu gün biz həmin məsələlər barəsində ətraflı fikir mübadiləsi apardıq. Hər iki tərəf – prezident Petr Stoyanov da, mən də eyni fikirdəyik ki, TRASEKA proqramını, Böyük İpək yolunun bərpası proqramını ölkələrimizin, həm də nəinki ölkələrimizin, eləcə də Yer kürəsinin böyük bir hissəsinin mənafeləri naminə inkişaf etdirmək lazımdır.

İNOQEYT proqramı bizim üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən, böyük coğrafi və coğrafi-siyasi əhəmiyyəti olan Azərbaycan, təbii ki, Bolqarıstanla Şərq arasında əlaqələrin genişlənməsi üçün çox işlər görə bilər. Eləcə də, Bolqarıstan Azərbaycanın qərblə əlaqələrinin genişlənməsi üçün çox işlər görə bilər.

Bir sözlə, milli mənafelərimiz çox uyğun gəlir. Biz bunun naminə əməkdaşlıq edirik və edəcəyik.

Şadam ki, prezident Petr Stoyanov Azərbaycandır. Bu gün biz səmərəli işlədik, bir çox məsələlər barəsində fikir mübadiləsi apardıq, mühüm sənədlər imzaladıq, jurnalistlərin suallarına cavab verdik və

[323-324]

dostluq münasibətlərimizi daha da möhkəmlətmək üçün «Gülüstan» sarayındaydıq.

Ümidvaram ki, sabah siz şəhərimizlə, xalqımızın həyatı ilə də tanış ola biləcəksiniz.

Əlbəttə, Bolqarıstanda, postsosialist, postsovet dövrünün digər ölkələrində olduğu kimi, bizdə də problemlər çoxdur. Lakin cənab prezident bilir ki, bütün bu problemlər arasında başlıcası Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Əslinə qalsa, Azərbaycanın həyatında bir çox müsbət amillər olmasına, ölkəmizin son illərdə bir çox şəxsiz uğurlar qazanmasına baxmayaraq bu münaqişə vəziyyətimizi çətinləşdirir, Cənubi Qafqazda vəziyyəti çətinləşdirir.

Bu münaqişə nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuşdur, bir milyondan artıq Azərbaycanlı öz doğma yerlərindən, ev-əşiklərindən, torpaqlarından qovulmuşdur və yeddi ildən çoxdur dözülməz şəraitdə, çadırlarda, bəzi uyğunlaşdırılmış binalarda yaşayır. Təsəvvür edirsinizmi, məsələn, ailə dalbadal yeddi ildir yük vaqonunda yaşayır. Bu, əlbəttə, dəhşətdir. Bu, eyni zamanda Azərbaycan xalqının çox dözümlü xalq olduğuna sübutdur. Bu dözümlülük isə onunla bağlıdır ki, biz məsələnin dincliklə həll edilməsini istəyirik. 1994-cü ilin mayında biz məsələnin dincliklə nizama salınması üçün Ermənistanla atəşkəs haqqında saziş bağladırıq.

Məsələnin dincliklə nizama salınması problemi ilə ATƏT-in Minsk qrupu məşğul olur. Bu qrupun həmsədrləri Rusiya, ABŞ və Fransadır. Əlbəttə, ötən dövr ərzində az iş görülməmişdir, böyük əmək qoyulmuşdur. Buna baxmayaraq, biz arzu edilən nəticəyə nail olmamışıq, yəni münaqişə aradan qaldırılmayıbdır, Azərbaycan ərazisinin bir hissəsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır və bir milyon Azərbaycan sakini çox ağır şəraitdə yaşayır.

[324-325]

Mən prezidentə demişəm, bir daha demək istəyirəm ki, biz münaqişənin dincliklə nizama salınması mövqeyində möhkəm dayanmışıq. İstanbul zirvə toplantısında, Minsk qrupunun həmsədrləri ilə görüşlər zamanı, digər görüşlər zamanı bu mövqə bizim tərəfimizdən bir daha yenidən bəyan edilmiş, təsdiqlənmişdir.

Bu da vacibdir ki, son vaxtlar Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında bir neçə görüş keçirilmişdir və bu görüşlər dincliklə nizamasalma prosesini müəyyən dərəcədə irəlilədir. Lakin bu gün biz bundan hələ çox uzaqdayıq. Hərçənd biz çox istəyirik ki, bu məsələ mümkün qədər tez nizama salınsın. Bu, ən əvvəl bizim xeyrimizdir. Lakin bu, Ermənistanın da xeyrinədir, bütün Qafqazın xeyrinədir. Çünki bölgəmizdə sülhün bərqərar olması, şübhəsiz, bütün Cənubi Qafqaz respublikalarında iqtisadiyyatın, sosial sahənin çox sürətlə inkişafını təmin edəcəkdir. Biz bunu istəyirik.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra sərbəst inkişaf yoluna qətiyyətlə qədəm qoymuşdur. Azərbaycanın 20-ci ildə itirilmiş və 1991-ci ilin axırlarında, Sovet İttifaqının süqutundan sonra bərpa edilmiş müstəqilliyi xalqımızın çox böyük tarixi nailiyyətidir. Biz bunu çox yüksək qiymətləndiririk. Odur ki, bütün daxili və xarici siyasətimizin başlıca istiqaməti dövlət müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaqdan, möhkəmlətməkdən və inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Buna görə də bu gün mən bir daha bəyan edirəm ki, heç kim, heç bir dövlət bizi bu yoldan döndərə bilməz.

Təbii ki, müstəqil dövlətdə biz həyatı Azərbaycan xalqının mənafeləri naminə qururuq. Bu isə ondan ibarətdir ki, biz demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət qururuq, demokratik cəmiyyət, vətəndaş cəmiyyəti yaradıırıq. Biz iqtisadiyyatımızı bazar iqtisadiyyatı əsasında inkişaf etdiririk, bir çox iqtisadi islahatlar, torpaq islahatı aparmışıq və aparırıq, torpaq islahatı əsasında bütün torpaqları kəndlilərə

[325-326]

vermişik, özəlləşdirmə ilə, maliyyə sistemi, iqtisadi sistem və dövlət aparatı ilə bağlı islahatlar aparırıq. Bütün bu islahatlar demokratik, hüquqi dövlətin inkişafı və möhkəmlənməsi sahəsində fəaliyyətimizin mahiyyətini təşkil edir.

Bizdə tam azadlıq – söz azadlığı, vicdan azadlığı, mətbuat azadlığı təmin olunmuşdur. Ölkəmizdə azərbaycanlılarla yanaşı, bir çox digər millətlərin nümayəndələri də yaşayırlar. Onların hamısı Azərbaycanın bərabərhüquqlu vətəndaşlarıdır və bütün hüquqlara malikdir. Bizim bu yolumuz Avropada bərqərar edilmiş olan və Bolqarıstanın da əməl etdiyi tələblərə, standartlara uyğundur. Bolqarıstan bizdən xeyli öndə gedir. Biz də qabağa gedirik, amma sürətimizin belə olması ona görə deyildir ki, biz ləng irəliləyirik, ona görədir ki, ölkəmiz tamam başqa vəziyyətdə olmuşdur. Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə baş vermiş, daxili siyasi vəziyyət mürəkkəb olmuşdur, bir tərəfdən, Ermənistanla müharibə gədirdi, digər tərəfdən isə ölkəmizin daxilində müxtəlif qanunsuz silahlı dəstələr, silahlı qruplar hakimiyyət uğrunda mübarizə apardılar. Burada hakimiyyət devrilirdi və 1993-cü ildə Azərbaycan vətəndaş müharibəsi həddinə çatmışdı, əslində vətəndaş müharibəsi artıq gədirdi.

Əlbəttə, bütün bunlar vəziyyətimizi çətinləşdirmiş və inkişafımızın sürətini ləngitmişdi. Lakin bu gün deyə bilərəm ki, 1995-ci ildən başlayaraq artıq neçə illərdir Azərbaycanda sarsılmaz, normal, sabit daxili siyasi, ictimai-siyasi vəziyyət yaranmışdır. İndi Azərbaycanda adamlar çox azad-əsudə yaşayırlar, Konstitusiyamızla, qanunlarımızla və müvafiq dövlət orqanları tərəfindən hər bir kəsin həyatına təminat verilir. Bu cür şəraitə, bu cür imkanlara malik olaraq indi biz Avropanın bütün strukturları ilə inteqrasiya üçün daha sürətlə irəliləyə bilərik.

Biz Avropa Şurasına daxil olmalıyıq, bunu çox istəyirik və ümidvaram ki, bu olacaqdır. Biz «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramında, Şimali Atlantika İttifaqı ilə fəal əməkdaşlıq edirik, bütün Avropa

[326-327]

strukturları ilə inteqrasiyada olmaq istəyirik. Avropa Birliyi ilə, İqtisadi Komissiya ilə, Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə, Dünya Bankı ilə bizim aramızda fəal əməkdaşlıq var. Bütün bunlar və həyata keçirdiyimiz islahatlar son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafını təmin etmişdir. Bir çox illər bundan əvvəl iqtisadiyyatımızda daim tənəzzül vardı.

1995-ci ildə biz tənəzzülü aradan qaldırdıq və o vaxtdan bəri Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edir. Ötən aylar ərzində bizdə ümumi daxili məhsul təxminən 7 faiz, sənaye istehsalı 3 faiz, kənd təsərrüfatı istehsalı da təqribən bir o qədər artmışdır.

Əlbəttə, bu, hələ çox azdır – ona görə yox ki, rəqəmlər kiçikdir, məhz ona görə ki, bir çox imkanlarımızdan, ehtiyat mənbələrimizdən hələ istifadə edilməmişdir. İnanırıq ki, apardığımız islahatlar inkişafın daha yüksək sürətlə getməsinə və təbii olaraq, xalqın rifahının yaxşılaşmasına gətirib çıxaracaqdır.

Əlbəttə, son illərdəki mühüm uğurumuz budur ki, biz xarici sərmayədarları neft və qaz yataqlarımızın birgə işlənməsinə cəlb edə bilmişik və 1994-cü ildə imzalanmış ilk müqavilə artıq öz bəhrələrini verir. Bundan sonra daha 18 müqavilə imzalanmışdır. Bu, Azərbaycanın neft-qaz sənayesinin inkişafı üçün və təbii olaraq, Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün çox böyük perspektivlər açır. Bu iş öz növbəsində ölkəmizin iqtisadiyyatının bütün digər sahələrinin inkişafına və beləliklə, insanların rifahının yüksəlməsinə təkan verəcəkdir.

Biz bu imkanlardan öz ölkəmiz üçün də, başqa ölkələrlə fəal əməkdaşlıq üçün də istifadə edirik. Bununla əlaqədar, bu gün biz Bolqarıstanla Azərbaycan arasında əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi məsələsini müzakirə etdik. Mən bəyan etmişəm və bir daha bəyan edirəm ki, bu əməkdaşlığın uğurlu olması

[327-328]

üçün bütün işləri görəcəyik. Ümidvaram ki, yanvarda Azərbaycan–Bolqarıstan İqtisadi Əməkdaşlıq Komissiyasının iclası bu istiqamətdə irəliyə doğru addım atacaqdır.

Bugünkü gündən, Bolqarıstan prezidenti cənab Petr Stoyanovun səfərindən çox məmnun qaldığımı bir daha bildirmək istəyirəm. Birgə gördüyümüz işdən də məmnun olduğumu bildirmək istəyirəm.

Bolqarıstanın şərəfinə badə qaldırmağı təklif edirəm!

Bolqar xalqının sağlığına!

Müstəqil, suveren Bolqarıstanın şərəfinə!

Bolqarıstan prezidenti cənab Petr Stoyanovun sağlığına!

TAİLANDIN KRALI
ƏLAHƏZRƏT HUMİBOL ADULYADETƏ

Əlahəzrət!

Tailand Krallığının milli bayramı – kralın təvəllüdü günü münasibətilə Sizi, kral ailəsinin üzvlərini və dost Tailand xalqını ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, xalqınıza firavanlıq və əmin-amanlıq arzulayıram.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Tailand Krallığı arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri genişlənərək xalqlarımızın mənafeyinə, ümumi sülh və tərəqqi işinə xidmət edəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 dekabr 1999-cu il

[329]

**İSRAİL DÖVLƏTİNİN MÜDAFİƏ NAZİRİNİN
MÜAVİNİ, ABŞ-İSRAİL-AZƏRBAYCAN
PARLAMENTLƏRARASI BİRGƏ QRUPUNUN
İSRAİL TƏRƏFDƏN HƏMSƏDRİ EFRAİM SNEHİN
BAŞÇILIQ ETDİYİ NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

4 dekabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Hörmətli nazir! Hörmətli qonaqlar!

Azərbaycana xoş gəlmişsiniz! Mən sizi səmimi-qəlbədən salamlayıram.

Azərbaycanla İsrail arasında yaxşı, yaxın dostluq əlaqələri mövcuddur. Ancaq biz, hesab edirəm ki, hər iki tərəfdən bu əlaqələri daha da inkişaf etdirmək arzusundayıq. Məhz buna görə də ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə mən sizin ölkənin – İsrailin Baş naziri cənab Barakla görüşdüm və bizim görüşümüz çox səmərəli, əhəmiyyətli oldu. Biz birinci növbədə, Azərbaycan–İsrail əlaqələri haqqında fikir mübadiləsi apardıq, başqa regional məsələlərə də toxunduq. Mən bu görüşdən çox məmnunam.

İndi isə sizin Azərbaycanı ziyarətiniz, hesab edirəm ki, həmin məqsədi, yəni əlaqələrimizin inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır. Xoş gəlmisiniz!

Efraim Sneh: Çox sağ olun, hörmətli cənab prezident. İcazə verin, hər şeydən öncə, Baş nazir cənab Barakın Sizə ən xoş salamlarını yetirim. O məndən xahiş etdi ki, prezident Əliyevə mənim şəxsi salamlarımı çatdırın.

[330-331]

Mənim bu səfərimin əsas məqsədi yəhudi bayramının – Xanuka bayramının ilk gününü burada yəhudilər arasında keçirməkdir. Biz çox məmnunuq ki, Azərbaycanda yaşayan yəhudilər həm indi, həm də əvvəllər Azərbaycan xalqı tərəfindən həmişə çox dostcasına qarşılanmışlar, onlara daim isti münasibət, səmimi dostluq münasibətləri göstərilməmişdir. Biz bütün bunları çox yüksək qiymətləndiririk. Bizdə, İsraildə Azərbaycandan gəlmiş, Bakıdan köçmüş yəhudilərlə danışarkən onlar Azərbaycana olan məhəbbətlərini, hərarətlərini heç cür gizlədə bilmirlər və Azərbaycanla bağlı hissələrini çox böyük məmnuniyyətlə bölüşürlər.

Cənab prezident, mən burada özümün şəxsi təəssüratlarımı da Sizinlə bölüşmək istəyirəm. Sizin yaxşı tərcüməçinizin əvəzinə mən bu hissələrimi qırıq-qırıq olsa da rus dilində ifadə etmək istəyirəm.

Cənab prezident, mən burada, Bakıda altı il və dörd il əvvəl olmuşam. Bu, çox böyük hadisədir: hər şey var – avtomobillər, mağazada mallar – hər şey var. Bu, sanki möcüzədir. Bilirəm ki, bunların hamısı Sizin siyasətiniz, Sizin rəhbərliyiniz, Sizin cəsarətiniz sayəsində olmuşdur. Təkcə onu demək istəyirəm, - çox şadam ki, burada insanlar daha yaxşı yaşayırlar və Azərbaycan güclü respublikadır. Bu, mənim şəxsi hissələrimdir və onları Sizinlə bölüşmək istədim.

Mən 1993-cü ilin elə bu dekabr ayında Azərbaycanda olmuşdum və o günləri çox canlı şəkildə xatırlayıram. Heç müqayisə edilə bilməz. Fürsətdən istifadə edərək, cənab prezident, Sizə möhkəm cansağlığı arzulayırdıq ki, Sizin hakimiyyətiniz hələ uzun müddət davam etsin.

Bakı–Ceyhan haqqında tarixi sazişin imzalanmasından qısa vaxt ötsə də mən onun çox böyük əhəmiyyətini bir daha vurğulamaq istəyirəm. Qeyd etmək istəyirəm ki, bu saziş Sizin ölkənin beynəlxalq icmada özünəlayiq yer tutmasında böyük kömək olacaqdır.

[331-332]

Mən hər zaman Azərbaycanla İsrail arasında oxşarlıqları müqayisə etməyi, analogiya aparmağı xoşlayıram. İndi də fürsətdən istifadə edib bildirmək istəyirəm ki, bizim ölkələrimiz bir sıra xüsusiyyətlərlə bir-birinə çox oxşayır. Birincisi, öz qədim dillərinin bərpa olunması sahəsində göstərdikləri səylər. İkincisi, ölkə əhalisinin böyük əksəriyyətinin ölkə ərazisindən kənarında yaşaması. Üçüncüsü isə, elə bir regionda yaşamağımız ki, orada zəiflərə yer yoxdur. Biz Azərbaycan ilə dostluq münasibətlərimizdən istifadə edərək və ona əsaslanaraq, ixtiyarımızda olan bütün gücdən və imkanlardan istifadə edib Sizə dünyada yardımçı olacağıq.

Mən yekun olaraq, fəxrlə demək istəyirəm ki, indi Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaşayan yəhudi icması səfərbər edilibdir ki, Azərbaycana qarşı diskriminasiya xarakteri daşıyan 907-ci maddənin aradan qaldırılmasına nail olunsun. Çox sağ olun, cənab prezident.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm. Sizin Xanuka bayramınızı təbrik edirəm və çox məmnunam ki, siz bu milli bayramınızı məhz Azərbaycanda, Bakıda keçirirsiniz və Azərbaycanda yaşayan yəhudilərlə görüşüb bu bayram şənliklərini bir yerdə keçirmisiniz.

Həqiqətən, yəhudilər keçmiş zamanlarda da, indi də Azərbaycanda bütün vətəndaşlıq hüquqlarından istifadə edirlər və biz heç bir ayrı-seçkiliyə yol vermirik. Yəhudilər keçmişdə də, indi də Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, elm sahəsində, mədəniyyət sahəsində çox işlər görüblər, Azərbaycana çox faydalar gətiriblər.

Mənim şəxsən özümün yəhudilərdən nə qədər dostlarım olubdur. Hansılar ki, mədəniyyət, musiqi sahəsində, yaxud səhiyyə sahəsində, elmdə, başqa sahələrdə Azərbaycanda çox görkəmli yer tuturdular. Onlar Azərbaycanın çox dəyərli sakinləri, dəyərli vətəndaşları olublar. Biz Azərbaycanın inkişafında,

[332-333]

xüsusən mədəniyyətin, elmin, səhiyyənin inkişafında onların xidmətlərini heç vaxt unutmayacağıq.

Bu gün Azərbaycanda yəhudilər çox sərbəst, rahat yaşayırlar, istədikləri işlə məşğul olurlar və hesab edirəm ki, onların yaşayış şəraiti, onların həyata aid olan başqa tələbləri hamısı yüksək səviyyədədir. Onlar bu gün də Azərbaycanın həyatının bütün sahələrində istədikləri işdə çalışırlar və mən hesab edirəm ki, burada olduqlarından razıdırlar. Bunu siz də bəyan etdiniz.

Son illərdə Azərbaycandan, Bakıdan İsrailə köçmüş yəhudilər isə, bilirəm ki, orada Azərbaycan üçün, Bakı üçün çox darıxırlar. Onların bəziləri mənim keçmiş tanışlarım olubdur, dostlarım olubdur. Azərbaycana son vaxtlar gələndə mən onlarla görüşmüşəm, danışmışam və hər dəfə görmüşəm ki, onların ürəkləri Azərbaycanla bir yerdədir, Azərbaycan üçün darıxırlar. Mən onlara deyirəm, - nə vaxt kefiniz istədi, qayıdıb yenə də Azərbaycanda yaşaya bilərsiniz. İndi İsrailin əhalisi artıq yetərlidir və onun ərazisi bütün dünyada yaşayan yəhudiləri yerləşdirə bilməz.

Azərbaycanın son illərdəki vəziyyəti haqqında və mənim haqqımda dediyiniz xoş sözlərə, öz təəssüratlarınıza görə təşəkkür edirəm. Mən çox məmnunam ki, siz 1993-cü ildə – bildirdiniz ki, elə bu vaxtlarda, ilin bu mövsümündə - burada olmusunuz. İndi, altı il keçəndən sonra yenidən gəlmisiniz və Azərbaycanın həyatındakı dəyişiklikləri görürsünüz. Sizin müşahidələrinizlə yanaşı, mən hesab edirəm ki, bizim ən böyük nailiyyətimiz bundan ibarətdir ki, biz 1993-cü ildə Azərbaycanı parçalanma, dağılma, vətəndaş müharibəsi təhlükəsindən xilas etdik. Ondan sonra Azərbaycanda həyata keçirdiyiniz tədbirlər nəticəsində cəmiyyətimizi təmizlədik, qanunsuz silahlı dəstələri zərərsizləşdirdik, cinayətkarları cəmiyyətdən təcrid etdik və bütün bunların nəticəsində Azərbaycanda sabit ictimai-siyasi şərait yarada bildik.

[333-334]

Bilirsiniz ki, mən də Bakıya ikinci dəfə 1993-cü ildə gəlmişəm. O illər və aylar mənim də xatirimdədir. Güman edirəm, siz də müşahidə etmişdiniz ki, o vaxt insanlar axşamlar küçəyə çıxa bilmirdilər. Çox ailələr öz uşaqlarını küçəyə buraxmırdılar. Dəhşətli bir vəziyyət idi. Amma indi gedin, səhərə qədər Bakının küçələrində istirahət edə bilərsiniz.

Əlbəttə ki, siz çox şeyləri görmüsünüz. Dediniz, - avtomaşınları, şəhərdə olan dəyişiklikləri, otelləri. Bunlarla bərabər, ən əsası odur ki, biz insanların rahat, sərbəst yaşaması üçün şərait yaratdıq.

Təbiidir ki, ötən illərdə bizim iqtisadiyyatın inkişaf etməsi siz gördüyünüz həmin mənzərəni yaradıbdır. 1994-cü ildə biz Ermənistanla müharibəni dayandırdıq və atəşkəs haqqında saziş imzaladıq.

Siz dediniz ki, bizim ölkələrimizin bir-birinə çox oxşarlığı vardır. Siz tamamilə doğru dediniz. Bilirsiniz ki, bizim də ərazi bütövlüyümüz pozulubdur. Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal edib və indiyə qədər işğal altında saxlayır. İşğal olunmuş torpaqlardan bir milyondan artıq azərbaycanlı zorla çıxarıldır, ağır vəziyyətdə və çoxları çadırlarda yaşayırlar.

Biz müharibənin yenidən başlanmasının tərəfdarı deyilik, məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Təəssüflər olsun ki, Ermənistan tərəfi hələ ki, məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün konstruktiv mövqə tuta bilmir. Amma mən inanıram ki, biz bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacağıq.

Azərbaycana qarşı çox ədalətsizliklər olubdur. O cümlədən siz indi yada saldığınız, Amerika Konqresində qəbul olunmuş 907-ci maddə. Amerika hökuməti bizə həmişə deyir ki, Amerikada yaşayan ermənilərin Konqresə təsiri vardır, ona görə biz o maddəni aradan götürə bilmirik. Ancaq mən də deyirəm ki, - siz bunu bəyan etdiniz, - yəhudi icmasının Amerikada Konqresə və bütün hökumətə təsiri hamıdan çoxdur.

[334-335]

Amerikadakı yəhudi icması ilə bizim çox sıx əlaqələrimiz vardır. Mən orada olarkən Nyu-Yorkda Amerika yəhudi icmalarının konfranslarının nümayəndələri ilə görüşmüşəm. Onlar Azərbaycana çox gəlirlər və burada çox görüşlərimiz olubdur. Mən «Xolokost» muzeyini görmüşəm. Bizim çox sıx əlaqələrimiz vardır. Ona görə mən sizin bəyanatınızı çox məmnuniyyətlə qəbul edirəm ki, Amerikada olan yəhudi icması 907-ci maddənin ləğv olunması üçün bundan sonra da çalışacaqdır. Bütün bunlar hamısı onu göstərir ki, bizim bugünkü münasibətlərimiz yaxşıdır, amma gələcəkdə daha da yaxşı ola bilər.

Siz Bakı- Ceyhan neft kəməri haqqında müqavilənin imzalanması mövzusunda toxundunuz. Həqiqətən, bu, bizim böyük qələbəmizdir, böyük uğurumuzdur. Biz ötən beş ildə bu sahədə çox işlər gördük. Qərb ölkələrinin, xüsusən Amerika Birləşmiş Ştatlarının böyük neft şirkətləri artıq burada bizimlə geniş müştərək işlər görürlər. Müştərək işimizin nəticəsində neft hasil edirik və dünya bazarlarına çıxarıyıq. Amma bizim təbii sərvətlərimiz yoxdur. Biz bu barədə çox zənginik. Onların hamısını dünya bazarlarına çıxarmaq üçün, təbiidir ki, Bakı-Ceyhan neft kəməri çox vacib idi, çox lazım idi. Biz buna nail olduq və İsrailə daha da yaxınlaşdıq. Oradan, Ceyhan limanından İsrailə məsafə çox azdır.

Bizim gələcəkdə də layihələrimiz vardır. Ancaq əsas məqsədimiz Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinə son qoymaq və Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaratmaqdır. Biz ümumiyyətlə, Qafqazda, xüsusən cənubi Qafqazda sülh yaranmasının tərəfdarıyıq. Bunun üçün çox səylər qoyuruq və ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündə mən Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqqında pakt yaranması barədə təklif irəli sürdüm. Hesab edirəm, belə bir paktın yaranması da realdır.

[335-336]

Bir sözlə, siz də çox böyük çətinliklərlə rastlaşırsınız, biz də çox çətinliklərlə rastlarıyıq. Ancaq önəmli cəhət ondan ibarətdir ki, biz bu çətinliklərin öhdəsindən gələ bilirik və mən nikbinəm. Gələcək həm İsrail üçün, həm də Azərbaycan üçün daha da yaxşı olacaqdır.

Mənim ünvanıma dediyiniz xoş və səmimi sözlərə görə sağ olun. Mən bunu rus dilində deyirəm, ona görə ki, bu fikri siz də rus dilində ifadə etdiniz.

Efraim Sneh: Mən bir az başa düşürəm.

Heydər Əliyev: Siz rusca pis danışmırsınız. Siz yəqin, danışmağa nisbətən daha yaxşı başa düşürsünüz. Bu, həmişə belədir.

Efraim Sneh: Cənab prezident, mən bir məsələyə bir daha qayıtmaq istəyirəm. Buraya gəlməmişdən öncə Vaşinqtonla əlaqə saxladım. Mənə bildirdilər ki, 907-ci maddənin aradan qaldırılması üçün növbəti səylərə yazın əvvəllərindən başlamaq mümkündür. Gələn il seçki ili olduğu üçün bu məsələ bir az mürəkkəbləşibdir. Bildirmək istəyirəm ki, bizim dövlətimizin yaradıcısı cənab Ben-Qurionun çox gözəl sözləri olmuşdur. O, bu fikri o zaman söyləmişdi ki, İsrail təcrid olunmuş halda, tənhabir dövlət kimi mövcud idi, onun səsini çoxları eşitmirdi. O demişdi ki, «Mühüm deyil ki, başqaları bizim barəmizdə nə deyirlər, nə düşünürlər. Ən mühümü odur ki, biz özümüz nələri edirik və nəyə qadir olduğumuzu göstəririk». Mənə elə gəlir ki, bu sözləri Sizə də şamil etmək olar. Əminik ki, Siz burada gördüyünüz işlərlə bütün dünyaya nələrə qadir olduğunuzu göstərdiniz.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm.

FRANSA RESPUBLİKASININ AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ JAN PYER GİNYUT İLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

7 dekabr 1999-cu il

H e y d ə r Ə l i y e v: Sizi səmimi-qəlbədən salamlayıram. Mən bu yaxınlarda sizin ölkənin nümayəndə heyəti ilə görüşdüm. Amma axşam sizi görmədim, dedilər ki, təcili işiniz var.

J a n P y e r G i n y u t: Diqqətinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Cənab prezident, bir qədər anlaşılmazlıq oldu, mən çox təəssüf edirəm ki, belə bir fürsətdən istifadə edə bilmədim. Rostropoviç çox böyük bir sənətkardır, mən onun iştirakı ilə həmin axşam keçirilən görüşdə olmadığımıza təəssüfləndim.

Möhtərəm prezident, həmin həftə klassik musiqi həvəskarları üçün həqiqətən gözəl bir həftə oldu. Musiqini dərinləndirən və ona ürəkdən qayğı göstərən Sizin kimi bir dövlət başçısının olması dünyanın özündə nadir bir hadisədir. Bütün musiqisevərlərin vəkili kimi, mən bu münasibətlə Sizə öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm, sağ olun, - deyirəm.

H e y d ə r Ə l i y e v: Xoş sözlərə, görə sizə razılığımı bildirirəm. Konsertdən sonra mən Rostropoviçin və başqa qonaqların şərəfinə bir ziyafət verdim. Amma gördüm ki, yanımdakı yerlərdən biri boşdur. Soruşdum, mənə dedilər ki, bu, Fransa səfirinin yeridir, onun təcili işi olduğuna görə gəlməyibdir.

[337-338]

Çox gözəl bir konsert keçdi, amma Rostropoviçlə söhbət etmək də həmişə çox maraqlı olur. O, həm mənim, həm də Fransa prezidenti Jak Şirakin şəxsi dostudur. Ona görə də biz həmişə – İstanbulda da görüşəndə bir-birimizə dedik ki, Slavaya salam söyləyin. Mən İstanbuldan dərhal sonra Rostropoviçlə görüşdüyümə görə prezident Jak Şirakin salamlarını Slavaya çatdırdım.

Demək istəyirəm ki, prezident, mənim dostum cənab Jak Şirakla İstanbulda çox yaxşı bir görüşüm, söhbətim oldu. Şübhəsiz ki, söhbətimiz bir neçə məsələləri əhatə edirdi. Ancaq onların içərisində əsas yeri Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi məsələsi tuturdu. Bu danışıq zamanı biz bu barədə fikirlərimizin üst-üstə düşdüyünü bir daha təsdiq etdik. Prezident Jak Şirak mənim – Azərbaycan prezidentinin Ermənistan prezidenti ilə bilavasitə, təkbətək görüşlərimə çox böyük əhəmiyyət verir. Bizim kimi, o da ümid edir ki, həm bu görüşlər, həm də Minsk qrupu həmsədrələrinin – Fransa da Minsk qrupunun həmsədrələrindən biridir – fəaliyyəti bu münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Mən həmin görüşdən çox məmnunam. Xahiş edirəm, imkan olsa, xüsusi salamlarımı və keçirdiyimiz həmin görüşə, apardığımız danışığa görə mənim minnətdarlığımı cənab Jak Şirakla çatdırasınız.

G i n Y u t: Xahişinizi mütləq yerinə yetirəcəyəm. Cənab prezident, Siz yaxşı bilirsiniz ki, cənab Şirak Sizin sağlamlığınızla, səhhətinizlə həmişə maraqlanır, bu regionda vəziyyəti öyrənməyə, Azərbaycanın qarşısında duran vəzifələrlə, sizin ölkənin istək və arzuları ilə çox yaxından tanış olmağa xüsusi diqqət yetirir.

Cənab Şirak, ümumiyyətlə, 1995–1996-cı illərdən bəri Sizinlə keçirdiyi görüşlərdən sonra bu münaqişənin həllinə həmişə maraq göstərir. O, söz vermişdir ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin

[338-339]

sülh yolu ilə həllində əlindən gələni edəcəkdir. Cənab Jak Şirakin bu mövqeyi dəyişməyib və heç vaxt da dəyişməyəcəkdir.

Cənab prezident, bu gün Sizinlə bu görüşə gəlməyim də apardığımız həmin danışıqlar və prezident Jak Şirakla aranızdakı münasibətlər çərçivəsindədir. Mən cənab Jak Şirakin müəyyən fikirlərini Sizə çatdırmaq istəyirəm. Demək istərdim ki, Jak Şirakla İstanbulda keçirdiyiniz görüşlərdə Sizin fikirləriniz ona və Fransa hökumətinə çox böyük təsir göstərmişdir. Bu, bir daha sübut edir ki, doğrudan da həm Siz, həm də Fransa Respublikasının prezidenti Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həlli üçün daim axtarışlardasınız.

Cənab prezident, mən Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların yenidən başlanması, davam etdirilməsi üçün bəzi fikirlərimizi Sizinlə bölüşmək istəyirəm.

**AVROPA ŞURASI PARLAMENT
ASSAMBLEYASININ (AŞPA) BAKIDA SƏFƏRDƏ
OLAN NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ – AŞPA-nin SİYASİ
KOMİTƏSİNİN SƏDRİ VİKTOR RUFİ, KOMİTƏNİN
AZƏRBAYCAN ÜZRƏ MƏRUZƏÇİSİ JAK BOMEL,
AŞPA-nin HÜQUQİ İŞLƏR VƏ İNSAN HÜQUQLARI
KOMİTƏSİNİN AZƏRBAYCAN ÜZRƏ
MƏRUZƏÇİSİ CORC KLERFAYT İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

8 dekabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Cənab Rufi, cənab Bomel, cənab Klerfayt, cənab səfirlər!

Mən sizin hamınızı səmimi-qəlbən salamlayıram, Azərbaycana xoş gəlmisiniz! Mən bu görüşümüzdən çox məmnun olduğumu bildirirəm.

Siz Avropa Şurasını təmsil edirsiniz. Azərbaycan son bir neçə ildir ki, Avropa Şurası ilə əməkdaşlıq edir və bu əməkdaşlığı daha da sürətləndirmək istəyir. Ona görə də Azərbaycana sizin ziyarətiniz bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Cənab Bomel Azərbaycanda bir neçə dəfə olubdur, digər qonaqlarımızın buraya neçə dəfə gəldiyini bilmirəm. Amma hər halda, Azərbaycanı görmək, ölkəmizin bugünkü həyatı ilə tanış olmaq həm Avropa Şurası üçün, həm də sizin özünüz üçün əhəmiyyətlidir.

[340-341]

Güman edirəm ki, siz bu günlər burada – həm Milli Məclisdə, həm Xarici İşlər Nazirliyində və digər nazirliklərdə bir çox görüşlər keçirərək Azərbaycanın bugünkü vəziyyəti haqqında yetərli qədər təəssürat toplaya bildiniz. Ona görə də hesab edirəm ki, sizə ətraflı məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Amma mən onu demək istəyirəm ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin səkkizinci ilini keçirdi. Ötən müddətdə bizim dövlət müstəqilliyimiz ilbəl möhkəmlənibdir və Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi, dünyada özünəməxsus yer tutubdur.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən indiyə qədər tutduğu yolla gedir. Bu yol da Azərbaycanda hüquqi, demokratik dövlət qurmaq, ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatı yaratmaq və inkişaf etdirmək, iqtisadi islahatlar keçirmək, Azərbaycanı dünya sisteminə – həm siyasi, həm də iqtisadi sisteminə sıx bağlamaq, daha da yaxınlaşdırmaq yoludur.

Avropa qitəsində olan bir ölkə, dövlət kimi biz, şübhəsiz ki, birinci növbədə Avropa ilə, Avropa strukturları ilə inteqrasiya yaratmağa və inkişaf etdirməyə çalışırıq. Ancaq biz eyni zamanda dünyanın bütün beynəlxalq təşkilatları – ATƏT ilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə və başqa təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlıq edirik. Biz ötən illərdə bu istiqamətdə müəyyən nailiyyətlər əldə etmişik. Baxmayaraq ki, ölkəmiz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra həm daxili, həm də xarici çətinliklərlə rastlaşıbdır.

Təbiidir ki, biz əldə etdiyimiz nailiyyətləri çox da şişirtmək istəmirik. Biz qüsurlarımızı, nöqsanlarımızı da bilirik və onların aradan qaldırılması üçün lazımı tədbirlər görürük.

Avropa Şurası ilə əməkdaşlığımız Azərbaycan Avropa Şurasında qonaq statusu alandan sonra daha da genişləniş, güclənibdir. Azərbaycan parlamentinin üzvləri, nümayəndə heyətləri Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında lazım olan vaxtlarda iştirak edirlər. Onlar mənə söyləyirlər ki, orada Azərbaycan haqqında məlumatlar verirlər. Bu illərdə biz Avropa Şurasının Azərbaycana qayğısını, diqqətini görmüşük, yardımını da

[341-342]

almışıq və bunu çox yüksək qiymətləndiririk. Avropa standartlarına çatmaq üçün lazımı işlərin görülməsi barədə Avropa Şurasının tövsiyələri, təklifləri bizim üçün xüsusən çox əhəmiyyətli olubdur. Bu, xüsusən dövlətimizin qanunvericilik sistemində aiddir. Amma təbii ki, bizim əməkdaşlığımız bununla məhdudlaşmır. Biz Avropa Şurasının bütün tövsiyələrini, təkliflərini məmnuniyyətlə qəbul edirik və bir daha qeyd edirəm ki, bunu Azərbaycana qayğı və yardım kimi yüksək qiymətləndiririk.

Təbiidir ki, qısa bir zamanda hər şeyə nail olmaq mümkün deyildir. Əsas odur ki, biz bu yolla gedirik. Amma bəzən sürət yaxşı, bəzən zəif olur. Bunların da obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Biz sizinlə – Avropa Şurası ilə əməkdaşlığımızı hər halda uğurlu hesab edirik.

Sizə bu ziyarətinizə görə təşəkkür edirəm. Əmin olduğumu bir daha bildirirəm ki, bu günlər siz Azərbaycanda son vaxtlar baş vermiş dəyişiklikləri görmüsünüz.

Bilirsiniz ki, Azərbaycanın ən böyük problemi Ermənistan – Azərbaycan münacişesidir. Biz bu münacişəni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilməsinə, bir milyondan çox azərbaycanlının işğal olunmuş ərazilərdən zorla çıxarılmasına, indi onların köçkün vəziyyətində, ağır şəraitdə yaşamasına baxmayaraq, biz beş ildən artıqdır ki, sülh danışıqları aparırıq. Ümidvaram ki, münacişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olmaq mümkündür.

Bizim bütün bu və başqa çətin problemlərimizə baxmayaraq, Azərbaycanın iqtisadiyyatı inkişaf edir. Bizdə 1996-cı ildən iqtisadiyyatda tənəzzülün qarşısı alınmışdır, ölkəmizin iqtisadiyyatı ilbəl inkişaf yolu ilə gedir. Ümumi daxili məhsul hər il artır. Bu ilin ötən aylarında da ümumi daxili məhsul təxminən 7 faiz artmışdır. Kənd təsərrüfatı, sənaye məhsulları istehsalı artır. Bu il sənaye məhsulu istehsalı təxminən 3 faiz, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı da bir o qədər artacaqdır.

Biz bunların nəticəsində xalqın rifah halını müəyyən qədər yaxşılaşdırırıq. Mən elə iki gün bundan öncə

[342-343]

Azərbaycan müəllimlərinin əmək haqqının artırılması haqqında sərəncam verdim, mən onların maaşını 25 faiz artırdım. Bu artım ildə təxminən 40 milyon dollar təşkil edir. Bu, Azərbaycanın büdcəsi üçün çox böyük rəqəmdir.

Mən məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, maddi və maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün onların aylıq müavinətini, pul gəlirini də artırdım. Məni sevindirən bir də o oldu ki, imkan yarandı, Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının balet truppasının bütün işçilərinin maaşını 5 dəfə artırdım. Mən bunu ona görə deyirəm ki, bunlar son 2–3 gün ərzində həyata keçirdiyim sərəncamlardır.

Biz keçmiş zamanlara nisbətən indi dövlət büdcəsini hər il vaxtında təşkil edirik və parlament, Milli Məclis onu təsdiq edir. Bu il də Milli Məclis onu hələ bir ay bundan əvvəl təsdiq edibdir.

Son beş ildir ki, Azərbaycanda inflyasiya yoxdur. Bizim milli valyutamız və onun dəyəri tamamilə sabitdir. İstehlak mallarının isə qiyməti artmır, azalır. Siz bilirsiniz, elə ölkələr var ki, inflyasiya artır, ona görə də maaşları artırmağa məcbur olurlar. Amma biz ötən beş ildə inflyasiyanın olmadığı, yəni maliyyə sahəsində tam sabitlik yarandığı halda, maaşların artırılmasına hər il nail ola bilirik. Bunlar görülən işlərin, xüsusən islahatları həyata keçirməyimizin nəticəsində mümkün olur. Amma bunlar ölkəmiz və əhalimiz üçün hələ çox azdır. Güman edirəm ki, biz bu minvalla getsək, gələcəkdə vəziyyət daha da yaxşı olacaqdır.

Bizim ən böyük nailiyyətimiz odur ki, Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyəti sabitləşdirmişik və son beş ildə bu sabitlik təmin edilir. Təbii ki, bunlar hamısı Avropa strukturları ilə yaxınlaşmağa, əlaqə qurmağa, inteqrasiya yaratmağa bizim üçün imkanlar açır.

Biz Avropanın Şərqdə ən sərhəddə olan ölkəsiyik. Şərq istiqamətində Azərbaycandan sonra Avropa qurtarır. Biz Avropanın kənarında olaraq istəyirik ki, Avropanın çox inkişaf etmiş ölkələri səviyyəsinə gəlib çataq.

[343-344]

Beləliklə, mən sizə öz sözlərimi qısa olaraq dedim. Mən sizi dinləməyə hazırım.

Viktor Ruffi: Cənab prezident, bu gün Sizin tərəfinizdən qəbul edilməyimizdən çox böyük şərəf duyuruq. Mən yenə də demək istəyirəm – bu, bizim üçün bir neçə dəfə şərəfdir ki, bu gün qəbulunuzda Sizinlə qarşı-qarşıya oturmuşuq.

Cənab prezident, mən, cənab Bomel və cənab Klerfayt burada həm Avropa Şurasını, həm də Avropa dəyərlərini təmsil edirik. Sizin də bu gün bizi qəbul etməyiniz onu göstərir ki, bu dəyərlərə çox böyük əhəmiyyət verirsiniz.

Cənab prezident, Sizin bu diqqətinizə cavab olaraq demək istəyirəm ki, biz bu səfərə gəlməzdən əvvəl çox iş görmüşük, fəaliyyət göstərmişik. Onu da deməliyəm ki, burada olduğumuz, işlədiyimiz zaman Sizin diqqətinizin davamı kimi tərəfdaşlarımızın da bizə böyük diqqətini hiss etmişik.

Cənab prezident, mən onu da demək istəyirəm ki, bugünkü nümayəndə heyətinin başçısı, siyasi komitənin sədri kimi mən Azərbaycana, Bakıya birinci dəfədir gəlirəm. Bu, paradoksal haldır. Mənə elə gəlir ki, cənab Bomeli və cənab Klerfaytı Sizə təqdim etməyə ehtiyac yoxdur.

Cənab prezident, etiraf etmək istəyirəm ki, mənim ürəyimdə Sizə qərribə bir inam hissi yarandı. Qarşınızda əyləşən, Sizinlə danışan bu şəxs siyasətlə məşğul olan adamdır. Amma indi o, bu siyasətin sonuna yaxınlaşır. Mən bu siyasi komitədə növbəti sessiyanın əvvəlində – yəni 2000-ci ilin yanvar ayına qədər qalacağam. Mən Azərbaycana gələndə təyyarəyə oturarkən öz ölkəmin milli müşaviri idim, ancaq təyyarədən çıxanda artıq mən milli müşavir deyildim.

Cənab prezident, Azərbaycana səfərimin əsas məqsədi odur ki, işimi burada tamamilə yekunlaşdırım, bunu həmkarıma elə bir vəziyyətdə təhvil verim ki, bu işin dəyərini onu bütünlüklə inandıra bilim.

[344-345]

Bizim hər üçümüz müxtəlif siyasi fraksiyalara mənsub olan adamlarıq, ayrı-ayrı ölkələri təmsil edən şəxslərik. Lakin bizim hamımız fransız dilində danışırıq və Avropa Şurasında hər birimiz aşkarlığın tərəfdarıyıq. Müxtəlif səbəblərə görə bəzilərinin dediklərinin əksinə olaraq, - bəziləri deyirdilər ki, Qafqaz ölkələri Avropaya aid deyildir, - biz bunlara əks arqumentlər tapdıq və Avropa Şurasında çoxluğu öz mövqeyimizə inandıra bildik. Biz Sizin ölkənin Avropa qitəsinə aid olmasına tamamilə əminik.

Cənab prezident, bizim ən böyük təəssüratımız odur ki, Bosfor və Dardanel boğazlarını keçib buraya gələndə Cənubi Qafqazın təkə əhalisi, müəyyən yerləri ilə yox, ümumiyyətlə, Cənubi Qafqazın

Avropaya aid olan ölkələri ilə tanış oluruq. Bu həmin ölkələrdir ki, Avropa ilə müxtəlif vaxtlarda, dövrlərdə əlaqələri, mübadilələri olmuşdur. Müəyyən vaxtda bu əlaqələr kəsilmişdi. Lakin indi əsas vəzifə onları yenidən, ən yüksək səviyyədə bərpa etməkdən ibarətdir.

Cənab prezident, mən həddindən artıq xoşbəxtəm ki, Azərbaycanda iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması haqqında Sizin fikirlərinizi eşitdim. Biz əminik ki, bu vəziyyətin yaxşılaşması demokratiyanın inkişafı üçün ən gözəl amillərdən biridir.

Cənab prezident, mən Sizə demək istəyirəm ki, bizim burada apardığımız işlər, keçirdiyimiz görüşlər həddindən artıq gərgin və səmərəli oldu. Mən sizə Azərbaycan ilə Avropa Şurası arasında olan əməkdaşlıq haqqında məruzə etmək istəyirəm. Bu əməkdaşlıq Azərbaycan parlamenti, hökuməti ilə olan əməkdaşlıqdır. Bu əməkdaşlıq çox gözəl inkişaf edir və biz indi onun meyvələrini dəririk. Mən Sizə bir nümunə söyləmək istəyirəm. Azərbaycan parlamenti və hökuməti ilə əməkdaşlığımızın meyvələrindən biri o idi ki, biz burada olduğumuz müddətdə, elə dünən axşam respublikanın baş prokuroru mənə bu struktur haqqında qanunun parlamentdə qəbul edilməsi barədə məlumat verdi. Mən bunu çox gözəl bir nümunə kimi Sizin nəzərinizə çatdırıram.

[345-346]

Cənab prezident, mən Sizinlə olan əməkdaşlığımızın daha da bir vacib elementindən danışmaq istəyirəm. Bu, Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli uğrunda Sizin göstərdiyiniz səylərdir. Mən İsveçrədə, Cenevrə şəhərində çox da uzaqda olmayan bir yerdə yaşayıram. Bizim hamımız, ümumiyyətlə, Avropa Şurası da əmindir ki, Azərbaycanın inkişafı, Avropa Şurası ilə əlaqələri də Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsinin həllindən çox asılıdır.

Cənab prezident, biz çox şadiq ki, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının Siyasi Komitəsinin təklifi ilə parlament üzvləri arasında keçirilən görüşlər çox böyük nailiyyətlərdən biridir. Belə görüşlər Strasburqda, Tbilisidə keçirilibdir və bu günlərdə Parisdə də belə bir görüş olacaqdır. Ümumiyyətlə, biz istəyirik ki, Sizə verdiyimiz dəstəyi eləcə də Ermənistana göstərək. Bu şərtlə ki, qoy bu hər iki dövlət lap tez bir zamanda və birlikdə Avropa Şurasına qəbul edilsinlər. Əlbəttə, bunun üçün bizə ən əvvəl sülhün daha da möhkəmləndirilməsi barədə təminat lazımdır. Sülhün daha da möhkəmləndirilməsi üçün bu təminatı hər iki tərəf verməlidir. Biz bunu təkid edirik. Bu təkidin səbəbi aşağıdakılardan ibarətdir.

Mən Sizə dedim ki, Avropa Şurasında böyük əksəriyyət aşkarlığın, açıq qapı siyasətinin tərəfdarıdır. Onu da bildirmək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, beynəlxalq təşkilatlar içərisində Avropa Şurası onların ən böyüyü, ən irisidir. Bu, elə bir təşkilatdır ki, onun daxilində müəyyən proseslərin təsiri ola bilər. Məsələn, bu günlərdə Rusiyanın Şimali Qafqazda, yəni Çeçenistanda həyata keçirdiyi əməliyyatların indinin özündə Avropa Şurasının mövqeyini zəiflətməmişdir. Çünki Rusiya Avropa Şurasının fundamental

[346-347]

prinsiplərinə riayət etməyib, onları pozubdur. Hətta Rusiya Avropa Şurasının təkliflərini, tövsiyələrini bir aydır ki, qulaqardına vurur. Ona görə də demək istəyirəm ki, belə bir vəziyyət Avropa Şurasının mövqeyini həddindən artıq zəiflədir və ümumiyyətlə, Avropa Şurası bu gün çox qərribə bir vəziyyətdə qalır, Rusiyanın belə fəaliyyəti onu çox zəiflədir.

Cənab prezident, bütün bunlardan belə bir nəticəyə gəlməliyəm, - Bakıda gördüyümüz işlər də bunu sübut edir – Azərbaycan Avropa Şurasına daxil olmaq yolunda demokratiyaya doğru çox qəti addımlarla irəliləyir və elə bu proseslər də onu Avropa Şurasına yaxınlaşdırır.

Cənab prezident, icazənilə, mən sözü cənab Bomelə vermək istərdim.

Heydər Əliyev: Buyurun. Təşəkkür edirəm.

J a k B o m e l: Cənab prezident, siyasi komitənin Azərbaycan üzrə məruzəçisi kimi, mən Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması yolunda fəaliyyət göstərən bir məsul şəxsəm. Sizin vaxtınızı çox almaq istəmirəm.

Cənab prezident, Sizə demək istəyirəm ki, mən yalnız son bir il ərzində burada olmamışam. Lakin Bakını, Azərbaycanı yenə də bu cür inkişafda, bu cür irəliləyişdə görmək mənə həddindən artıq sevindirir. Eyni zamanda bu gün Sizinlə görüşmək, söhbət etmək bizim üçün böyük şərəfdir.

Cənab prezident, Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması üzrə məruzəçi kimi demək istəyirəm ki, 70 il ərzində qara dövr keçmiş Azərbaycanın bütün mərhələləri adlayaraq demokratik Avropa dövlətləri sırasına daxil olmasına böyük marağım var. İcazə verin, XXI əsrin astanasında bu fəaliyyətimlə bağlı üç arzumı Sizə bildirim.

Cənab prezident, birinci, ən əsas arzum budur ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında olan münaqişə beynəlxalq hüquq normalarına əməl edilməklə, beynəlxalq aləmdə tanınmış sərhədlər gözlənilməklə və iqtisadi əməkdaşlıq müstəvisində həll olunsun.

[347-348]

İkinci arzum odur ki, istərdim qarşıdan gələn bələdiyyə seçkiləri çox yaxşı şəraitdə keçsin. Bu, Avropa Şurasına daxil olmaq üçün mühüm şərtlərdən biridir. Bütün nöqtəyi- nəzərlərdən, yəni həm iqtisadi, o cümlədən enerji, həm siyasi və həm də strateji cəhətdən gələcək üçün çox vacib olan bu regionda, sülh və təhlükəsizliyə böyük ehtiyac duyulan regionda əmin-amanlığın bərqərar olmasını istəyirəm. Cənab prezident, Siz bu yaxınlarda İstanbul sammitində təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı

haqqında danışdınız. Mən istərdim ki, burada belə bir pakt yaransın, necə ki, Avropanın mərkəzində yerləşən dövlətlər sülh və təhlükəsizliyi təmin etmək üçün bu yoldan istifadə edirlər. Siz Avropanın elə bir cinahında yerləşirsiniz ki, ölkənizin həm şimalda, həm cənubda, həm də digər istiqamətlərdə müxtəlif qonşuları var. Ona görə də biz Avropa olaraq Sizi hərtərəfli dəstəkləməliyik.

Cənab prezident, nəhayət, üçüncü arzum. İstərdim yeni, qarşıdan gələn əsrdə ölkənizə, Sizə təmsil etdiyiniz dəyərlərin həyata keçirilməsi sahəsində ən xoş arzularımı yetirim, ən yaxşı şəraitdə, sülh şəraitində yaşamağınız barədə arzularımı çatdırım.

Nəhayət, icazə verin, bu fürsətdən istifadə edib, cənab prezident Şirakin ən xoş arzu və istəklərini də Sizə yetirim.

Heydər Əliyev: Təşəkkür edirəm, sağ olun.

Viktor Ruffi: Cənab prezident, indi də cənab Klerfayt bir neçə kəlmə demək istəyir.

Corc Klerfayt: Cənab prezident, hüquqi işlər və insan hüquqları sahəsində məruzəçi olduğum üçün mən də bir neçə kəlmə demək istərdim. Mənim buraya son gəlişimdən 14-15 ay keçibdir. Həqiqətən demək istəyirəm ki, mən çox böyük təəssürat altındayam. Bu təəssürat yalnız və yalnız Sizin dediyiniz iqtisadi nəticələrdən deyil, - əlbəttə, onların da böyük rolu var, - Azərbaycanın indiyə qədər, ümumiyyətlə, gördüyü nəhəng işlərdən doğmuşdur. Bu, Azərbaycanın bir çox strukturlarının – Ədliyyə Nazirliyinin, Daxili İşlər Nazirliyinin, başqa orqanların gördükləri işlərin təəssüratıdır.

[348-349]

Cənab prezident, Siz dəfələrlə amnistiya haqqında qərar vermişiniz, həbsdə olan neçə minlərlə insanı azad etmişiniz. Kütləvi informasiya vasitələrində senzuranı götürmüşünüz. Ölüm hökmünü ləğv etmişiniz. Ümumiyyətlə, buna oxşar nə qədər qərarlar qəbul etmişiz. Əlbəttə, mən desəydim ki, indi Azərbaycanda hər şey ideal vəziyyətdədir, onda bunu bir qədər şişirtmiş olardım. Şübhəsiz, hələ görülməli işlər olan sahələr var.

Məsələn, mən insan ləyaqətinə hörmət məsələsini demək istərdim. Yəni, insanların şübhə altında olması, lakin hakimin qərarına qədərki dövrdə onlara olan münasibət. Yaxud onların barəsində hökm oxunandan sonra həbsxanadakı münasibət. Mənə elə gəlir ki, bu sahədə hələ görülməli olan işlər vardır. Bu işlərdən biri o olardı ki, vəkillər gəlib həmin yerlərdə fəaliyyət göstərə bilsinlər. Mən bilirəm ki, dediyim bu məsələ, yəni vəkillər haqqında qanun layihəsi, deyəsən, bu günlərdə Azərbaycan parlamentinin müzakirəsinə veriləcəkdir.

Cənab prezident, demək istədiyim ikinci məsələ demokratik prinsiplərin ən vacib amillərindən biridir. Bu, söz azadlığı, xüsusən jurnalistlərin söz azadlığıdır. Bu da tamamilə ideal şəkildə təmin olunmalıdır. Əlbəttə, mən başa düşürəm ki, jurnalistlər özlərinə aid olan prinsiplərə heç də həmişə axıradək riayət etmirlər. Lakin buna o qədər də fikir verməyib onların azad fəaliyyətini təmin etmək yolunda müəyyən işlər görmək lazımdır.

Cənab prezident, bunları deməyimə baxmayaraq, ümumən bu işlərə qiymət versək, bildirməliyəm ki, sizin cəmiyyətdə gördüyünüz işlər onu göstərir ki, səyləriniz davam edir və edəcəkdir. Mən əminəm ki, bunlar çox müsbət haldır ki, siz Avropa Şurasına daxil olandan sonra da biz əməkdaşlıq edəcəyik, Sizin

[349-350]

rəhbərliyiniz altında bunu lazımı səviyyəyə çatdıracağıq. Əlbəttə, bunun üçün təqvim hazırlamaq və qarşıya qoyulan öhdəliklər haqqında müəyyən tarixlər göstərmək olar ki, bu iş mərhələ-mərhələ nəzarət etmək mümkün olsun.

Cənab prezident, mən deməliyəm ki, Azərbaycanda çox böyük uğurlar əldə ediləndir. Bu işdə mənim də müəyyən rolu olduğu üçün, bu əməkdaşlıqda iştirak etdiyim üçün özümü çox xoşbəxt sayıram.

Heydər Əliyev: Hörmətli cənab Ruffi, cənab Bommel, cənab Klerfayt, dəyərli fikirlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Siz Avropa Şurasının çox təcrübəli nümayəndələrisiniz. Sizin tərcümeyi-halınıza baxanda görürsən ki, siz neçə illər, on illərlə parlamentlərin üzvüsünüz, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının üzvüsünüz. Bəzən də təəccüb edirsən – nə cür olub ki, bunlar hər il bu qədər nailiyyət qazanırlar ki, daim seçilirlər və belə böyük məclisdə görkəmli yer tuturlar?

Təbii ki, Avropa dəyərləri və Avropa standartları sizin nəinki beyninizdə, həm də sümüyünüzdə, iliyinizdədir. Ona görə də Avropa Şurasının sizin kimi təcrübəli nümayəndələri ilə əməkdaşlıq etməyimiz bizim üçün çox şərəflidir. Azərbaycanda son vaxtlarda olan dəyişikliklər haqqında sizin bu gün bəyan etdiyiniz fikirlər, ölkəmizin Avropa demokratiyası, ümumiyyətlə, demokratiya yolu ilə getməsi, Avropa standartlarına yaxınlaşması sahəsində gördüyümüz işlərə verdiyiniz qiymət, təbii ki, bizim üçün çox dəyərlidir. Bu, bizi ruhlandırır. İnsan isə ruhlananda daha da yaxşı işləmək istəyir.

Mən bu gün sizinlə söhbətə başlayanda dedim ki, təbii, bizim qüsurlarımız, çatışmazlıqlarımız, nöqsanlarımız da var və bir çox şeylərə hələ nail ola bilməmişik. Nəticə isə ondan ibarətdir ki, biz gərək bu günə qədər edə bilmədiyimizi sabah, yaxın gələcəkdə edək, nöqsanlarımızı aradan qaldıraq. Əmin ola bilərsiniz ki, əgər

[350-351]

indiyədək biz bu qədər iş görmüşüksə və siz bu işləri qiymətləndirirsinizsə, demək, biz böyük təcrübə toplamışıq. Bu, birincisi. İkincisi də bu, artıq bizim tutduğumuz yoldur. Biz bu yoldan nə sağa, nə sola dönə bilmərik.

Bu onu göstərir ki, biz daim irəli gedəcəyik və bundan sonra Avropa Şurası ilə əməkdaşlığımızda daha yaxşı nailiyyətlər əldə edəcəyik.

Bir neçə gündən sonra Azərbaycanda bələdiyyə seçkiləri keçiriləcəkdir. Bu seçkilər Azərbaycanda ilk dəfə keçirilir. Biz çalışırıq və demək istəyirəm, çox çalışırıq ki, birincisi, bələdiyyə seçkiləri tam demokratik şəraitdə, şəffaflıq şəraitində keçirilsin, bizim ölkənin demokratiya sahəsində irəliyə atdığı böyük bir addım olsun. Biz nəinki çalışırıq, çox istəyirik ki, buna nail olaq. Güman edirəm ki, seçkilərin nəticələri bunu göstərəcəkdir. Təbiidir, biz hesab etmirik ki, bu nəticələr tam ideal ola bilər. Bu, ilk bələdiyyə seçkiləridir. Son vaxtlara qədər Azərbaycanda heç bilmirdilər ki, bələdiyyələr nədir. Ancaq yenə də deyirəm, biz indiyə qədər bütün işləri görmüşük və qarşıdakı günlərdə də görəcəyik. Mən bu fürsətdən istifadə edib Azərbaycanın bütün vətəndaşlarına da müraciət edirəm ki, bələdiyyə seçkilərini demokratik şəraitdə keçirmək mümkün olsun, ədalətli olsun və insanlar istədikləri adama sərbəst səs verə bilsinlər.

Siz bizim qanunvericilik sahəsində gördüyümüz işləri qiymətləndirdiniz, prokurorluq haqqında qəbul olunmuş qanun barəsində müsbət fikrinizi bildirdiniz. Amma bilməlisiniz ki, bunlar asan keçmir, çünki bizdə hələ mühafizəkar qüvvələr var, keçmiş prinsiplərdən ayrılmaq istəməyənlər də var.

Məsələn, mən hesab edirəm ki, "Prokurorluq haqqında" qanunu biz bir il bundan öncə qəbul edə bilərdik. Nə üçün bunu edə bilməmişik? Çünki bir tərəfdən Avropa Şurasının tələblərini ortaya qoyan qüvvələr, ikinci tərəfdən isə öz mövqelərini əldən vermək istəməyən qüvvələr mübahisə aparırdılar. Mübahisə aparən bu qüvvələr bir nəticəyə gələ bilmirdilər. Ona görə mən bu işlərə qarışdım.

[351-352]

Təbiidir ki, biz fikir azadlığına həmişə hörmət etməli və hər bir fikrə də öz münasibətimizi göstərməliyik. O tərəfi də, bu biri tərəfi də bir neçə dəfə dinlədim. Yenə də deyirəm, gərək hər bir tərəfin fikrinə ədalətli münasibət göstərəsən. Mən bu prinsipi pozmayaraq, eyni zamanda əlimi vurdum stola: Avropa Şurasının təkliflərinin hamısı oraya düşməlidir! Əllərini qaldırdılar. Beləliklə, mən «Prokurorluq haqqında» qanunun layihəsini öz imzamlı Milli Məclisə göndərdim.

Siz soruşa bilərsiniz ki, bəs bir il bundan öncə niyə belə etmədiniz? Çünki mən istəyirəm ki, fikir mübadiləsi getsin. Heç kəsin fikrinə ayrı-seçkilik münasibəti bəsləmək istəmirəm. Mən istəyirəm ki, mühafizəkar fikirlərli adamlar özləri dərk etsinlər ki, artıq belə mühafizəkar fikirlərdən xilas olmaq lazımdır. Yəni mən o insanların fikrinə zor etmək istəmirəm. Bu da demokratiyanın prinsiplərindəndir. Yəni demək istəyirəm ki, biz bu qanunların vaxtında, Avropa standartlarına uyğun olaraq qəbul edilməsi üzərində işləyirik və çox işlər də görülüb. «Vəkillik haqqında» qanun da qəbul olunacaqdır. Bunlar hamısı bizim üçün yeni şeylərdir.

Mən sizə keçmiş tarixdən bir şey danışmaq istəyirəm. Mən Moskvada Baş nazirin birinci müavini və Siyasi Büronun üzvü vəzifələrində işləyirdim. Brejnev vəfat edəndən sonra, Andropov rəhbərlik etdiyi zaman biz sosialist sistemini bir az demokratikləşdirmək istəyirdik. Belə bir fikir meydana çıxdı ki, «Dövlət arbitrajı haqqında» qanun qəbul etmək lazımdır, arbitraj müstəqil olmalıdır. Qərar qəbul olundu ki, bunun üçün bir layihə hazırlansın. Baş nazirin birinci müavini, Siyasi Büronun üzvü kimi, mən də bu komissiyaya sədr təyin etdilər. Mən Sovet İttifaqının ən hörmətli professorlarını – hüquqşünaslarını topladım. Layihəni hazırladıq. Bu layihə həqiqətən sovet sistemi içərisində arbitraja çox böyük müstəqillik verirdi.

[352-353]

O vaxta qədər arbitraj Nazirlər Sovetinin tərkibində idi. Yəni bir nazirlik kimi Nazirlər Sovetinin tərkibində idi. Biz isə onun statusunu dəyişdirdik ki, o, Nazirlər Sovetinin tərkibindən çıxmalıdır. Nazirlər Sovetində bunu müzakirə edəndə həmkarlarımdan hamısı mənim üstümə düşdü. Məni günahlandırdılar ki, niyə belə layihə təqdim etmişəm. Deyirdilər ki, əgər arbitraj Nazirlər Sovetinə tabe olmasa, bizim işimiz pis gedəcəkdir.

Bir neçə ay mübahisə getdi. Mən və bir çox hüquqşünaslar çalışdıq ki, - mən Baş nazirin birinci müavini idim, məndən savayı bir on nəfər də müavin var idi, - onların hamısını inandırmaq ki, biz artıq o vəziyyətdən çıxmalyıq. O müqavimətlərə görə mən bu layihəni dörd ay təqdim edə bilmədim. Gəldim Andropovun yanına, bu məsələni ona tövsiyə elədim. O, hamını topladı, bir-bir dinlədi. Dedi ki, siz düz demirsiniz, bu layihə düzdür. Beləliklə, Sovetlər İttifaqının tarixində ilk dəfə «Dövlət arbitrajı haqqında» qanun qəbul olundu.

Yəni bununla onu demək istəyirəm ki, psixologiyada dəyişiklik birdən-birə getmir. İnsanların bir hissəsi bunu tez qavrayır, o biri hissəsi isə qavraya, yaxud da köhnə sistemdən ayrılı bilmir. Belə vəziyyəti mən burada da görürəm. Sizi bir daha əmin edirəm ki, biz bundan sonra da bütün qanunlarımızı Avropa Şurasının tələbləri ruhunda yaradacağıq.

Cənab Klerfayt, siz Azərbaycanda mətbuat azadlığı sahəsində gördüyümüz işləri qiymətləndirdiniz. Siz bilirsinizmi Azərbaycanda nə qədər qəzet çıxır? Nə Fransada, nə İtaliyada, nə də Belçikada o qədər qəzet çıxır. Burada hər həftə yeni bir qəzet meydana çıxır. Yəni «qəzet xəstəliyi»

başlanıbdır. Əgər qəzetlərin sayı artırsa, deməli, bu qəzetlərdə işləyən adamlar nə işə yazmalıdırlar. Biz imkan vermişik, nə istəyirlərsə, onu da yazırlar. Doğru şeyi də yazırlar, düzgün, sağlam tənqid də olur. Amma yalanlar, uydurmalar, böhtanlar da olur.

[353-354]

Bu təbiidir, cəmiyyətimiz bunu artıq öyrənir. Güman edirəm ki, bütün ölkələr də bunu beş il içərisində öyrənməmişdir, buna uzun illər lazım olmuşdur. Arxayın ola bilərsiniz ki, Azərbaycanda mətbuat, söz azadlığı tamamilə təmin edilir və ediləcəkdir. Jurnalistlər xüsusi status alıblar. Onların toxunulmazlıq statusu ölkənin bütün vətəndaşlarınıninkindən yüksəkdir. Amma təbii ki, onlar da bundan sui-istifadə etməməlidirlər. Təəssüf ki, elə faktlar da var. Ancaq bu prosesdir və biz bu proseslə gedirik.

Təşəkkür edirəm ki, amnistiya haqqında mənim son fərmanımı qiymətləndirirsiniz. Siz dediniz, artıq beşinci dəfədir ki, mən amnistiya haqqında təşəbbüsdə bulunuram. Bundan əlavə, əflər haqqında bilavasitə fərmanlar vermişəm. Son amnistiyaya görə 11 min adam cəza çəkməkdən azad olacaqdır. Bizdə hər 100 min nəfər hesabı ilə həbsxanada olanların sayı MDB ölkələrinin hamısına nisbətən azdır.

Siz hamınız Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məsələsinə toxundunuz. Bildirdiniz ki, bu, Avropa Şurasına daxil olmaq üçün əsas şərtlərdən biridir. Bu təbiidir, siz istəirsiniz ki, Avropa Şurasında bir-biri ilə münaqişədə olan ölkələr olsun. Mən də tam belə fikirdəyəm.

Məsələn, siz bilirsiniz ki, bizim MDB təşkilatımız var. Keçmişdə Sovet İttifaqına daxil olmuş indiki müstəqil dövlətlərdən 12-si MDB təşkilatına daxildir. MDB dövlətləri başçılarının görüşündə mən bir neçə dəfə bildirmişəm ki, bizim bu təşkilat sağlam təşkilat olmaq üçün gərək öz daxilində olan münaqişələri ləğv etsin. Əgər MDB-yə daxil olan 12 dövlətdən ikisi bir-biri ilə hərbi münaqişədədirsə, onda bu təşkilat normal təşkilat ola bilməz. Təəssüf ki, MDB-yə daxil olan başqa dövlətlər buna fikir vermirlər.

Yəni bu problem mənə məlumdur. Mən də hesab edirəm ki, Avropa Şurasına daxil olan ölkələr gərək bir-biri ilə münaqişədə olmasınlar. Ona görə də beş ildən artıqdır ki, biz məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün Ermənistanla danışıqlar aparırıq. Sülhə nail olmamağın səbəbi də təbii ki, Ermənistan

[354-355]

tərəfinin qeyri-konstruktiv mövqeyidir.

Ancaq buna baxmayaraq, bu barədə həm Minsk qrupu indi çox gərgin fəaliyyət göstərir, - Minsk qrupunun həmsədrləri Rusiya, Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransadır, - eyni zamanda bu il içərisində Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin bilavasitə təkbətək görüşləri olubdur. Bu görüşlərin ikisi İsveçrədə, sizin vətəninizdə keçirilibdir. Biz birinci görüşü Vaşinqtonda keçirdik. Ondən sonra görüşü harada keçirmək haqqında fikirləşəndə mən dedim ki, yaxşıolar İsveçrədə keçirək. İki dəfə İsveçrədə görüşdük. Bundən sonra da görüşlərimiz olubdur. Mən İsveçrədə olmamışdım. Çox məmnunam ki, bu münasibətlə İsveçrəni də gördüm. Cenevrə kantonunda da mənə bir saat bağışladılar. Mənim bir saatım vardı, onu on beş il idi daşıyırdım. Ondən ayrılmaq istəmirdim. Bəzən də yaxşı işləməirdi. Amma mən onu çox sevirdim. Saatı mənə bağışladılar, əvvəlcə fikirləşdim ki, bəlkə o qədər də yaxşı saat deyildir. Amma qoluma bağladım və görürəm ki, çox yaxşı işləyir. Yəni mənə Cenevrədən yadigar da var.

Bizim bu danışıqlarımız nəticəsində hər iki prezident – həm Ermənistan prezidenti, həm də Azərbaycan prezidenti belə bəyan etmişik ki, sülh əldə etmək üçün hər iki tərəf kompromislərə getməlidir. Mən bunu İstanbulda, ATƏT-in zirvə görüşündə də öz nitqimdə bildirdim.

Cənab Bomel, çox məmnunam və təşəkkür edirəm ki, siz İstanbuldakı zirvə görüşündə mənim Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktının yaradılması haqqında təklifimi bilirsiniz və bu gün onu yada saldınız. Belə bir paktın yaranması həqiqətən çox zəruridir.

Mən orada həm Amerika Birləşmiş Ştatlarına, həm Rusiyaya, həm Fransaya, həm də ATƏT-in başqa üzvlərinə – Türkiyəyə, Gürcüstana, Ermənistana və ATƏT-in bu işdə maraqlı olan ölkələrinə müraciət etdim ki, çox böyük əhəmiyyətə malik region kimi, Cənubi Qafqazda belə bir paktın yaranması

[355-356]

həm bu ölkələr, həm də bu ölkələrdə marağı olan ölkələr üçün çox vacibdir. Onun yaranması üçün işə, təbii ki, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsi ləğv olunmalı və Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmalıdır. Təbiidir ki, bu, beynəlxalq hüquq normaları əsasında olmalıdır.

Mən bu gün sizə bəyan edirəm və xahiş edirəm Avropa Şurasına çatdırarsınız ki, Azərbaycan Ermənistanla olan münaqişənin yalnız sülh yolu ilə həllinin tərəfdarıdır. Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin görüşləri bu barədə müəyyən imkanlar yaratmışdır. ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri – Rusiya, ABŞ, Fransa öz fəaliyyətlərini gücləndirməlidir və hamımız birlikdə bu məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail ola bilərik.

Mən sizin fikrinizlə razıyam ki, Azərbaycan və Ermənistan eyni zamanda Avropa Şurasına daxil olmalıdırlar. Bəyan edirəm ki, Azərbaycan tərəfdən heç vaxt döyüşlər, müharibə başlanmayacaqdır. Biz bu barədə Avropa Şurasına problem yaratmayacağıq.

Siz dediniz ki, Rusiyanın yaratdığı problem Avropa Şurasının işinə təsir edir. Münaqişə həll olunacaq, məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail olmaq mümkündür və beləliklə, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan Avropa Şurasının üzvü ola bilərlər.

Hörmətli cənab Bomel, dostum prezident Şirakdan mənə çatdırdığınız salama görə təşəkkür edirəm. İstanbulda prezident cənab Şirakla mənim görüşüm və çox yaxşı danışığımız oldu. O, Ermənistan – Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün son zamanlar atılan addımları çox yüksək qiymətləndirir. Təbii ki, o mənə bildirdi və hətta ATƏT-in zirvə görüşündəki çıxışında da dedi ki, əgər bu münaqişə həll olunarsa, Fransa və bütün Avropa Birliyi bütün imkanlarını işğaldan azad edilmiş, dağılmış

[356-357]

rayonların, şəhərlərin bərpası üçün səfərbər edəcəkdir. Prezident Jak Şirakın bu barədəki fəaliyyətinə mən çox yüksək qiymət verirəm, ümidlər bəsləyirəm. Çox məmnunam ki, bizim aramızda səmimi dostluq əlaqələri yaranıb. Xahiş edirəm, mənim hörmət və ehtiramımı, salamımı prezident Jak Şiraka çatdırasınız.

Beləliklə, mən belə düşünürəm ki, bugünkü fikir mübadiləmiz həm sizin üçün, həm də bizim üçün çox sərfəlidir. Ancaq çox təəssüf ki, cənab Rufi, siz dediniz ki, bir aydan sonra bu siyasətdən gedəcəksiniz. Təzəcə tanış olmuşuq, ancaq gedirsiniz. Bəlkə biz Avropa Şurasına yazaq ki, sizi buraxmasınlar, biz etiraz edirik? Təbii ki, bu, sizin öz işinizdir. Ancaq mənim xasiyyətim belədir ki, yeni dostlar qazananda onları itirmək istəmirəm.

Viktor Rufi: Cənab prezident, əgər izi versəydiniz, bu cür xoş sözlərdən sonra mən bir neçə kəlmə deyərdim. Mən sizi Cenevrəyə dəvət edirəm. Cenevrəyə gəlin, mən sizi qarşılamağa həmişə hazırım. Sizdə çox gözəl bir məqsəd var, – dünyada ən vacib məsələlərdən biri sülh axtarmaq məqsədidir.

Cənab prezident, icazə verin, həm nəticə, həm də son söz kimi bir neçə kəlməni diqqətinizə çatdırım.

Heydər Əliyev: Buyurun.

Viktor Rufi: Cənab prezident, Siz bayaq söhbətiniz zamanı bir qanun layihəsindən danışarkən misal çəkdiniz, daha doğrusu, bir hadisəni danışdınız. Yəni köhnə ilə yeni arasında mübarizədən söhbət açdınız. Mən Sizə deyim ki, hazırda bizim öz cəmiyyətlərimizdə, yəni bizdə də bu cür nümunələri həddən artıq çox göstərmək olar. Bu qarşıdurma həmişə olub, var və bundan sonra da olacaqdır.

Bu gün səhər biz Azərbaycanın müxalifət nümayəndələri ilə görüşdük, söhbət apardıq. Onlar da öz baxışlarını özlərinin düşündükləri kimi bizə çatdırmaq istədilər. Biz onları dinlədik. Mən Sizə demək

[357-358]

istəyirəm ki, bizim onlarla görüşə bilməyimiz, bunun üçün şərait yaradılmasının özü hər şeydən əvvəl onu göstərir ki, Siz demokratiya yolundasınız.

Əlbəttə, müxtəlif tənqidlər, şikayətlər də eşitdik. Cənab prezident, onlar öz mövqelərini şərh edir, bizə çatdırırdılar. Onların tərəfindən əsas narazılıq söz, mətbuat azadlığı barədə oldu. Bir də onlar yerli seçkilər, yəni bələdiyyə seçkiləri haqqında danışdılar. İddiaları da bu idi ki, bələdiyyə seçkiləri guya həqiqi siyasi seçkilər olmayacaq, yəni bunlar ədalətli deyildir. Bir də «Sara» televiziya kanalı ilə bağlı hadisəni bizə çatdırırdılar.

Bələdiyyə seçkiləri ilə bağlı əsaslandırmaq istəyirdilər ki, Bakı kimi bir şəhər üçün mer nəzərdə tutulmur, sadəcə, müxtəlif rayonların məsul şəxsləri nəzərdə tutulur. Parlament üzvlərindən birinin isə əsas fikri bu idi ki, informasiya vasitələri ilə, yaxud parlamentdə, televiziya kanalları ilə iqtidardan olan deputatların biri ilə qarşı-qarşıya oturub mübahisə aparmaq, mövqeləri tutuşdurmaq imkanı yoxdur. Təbii ki, biz bunların nə dərəcədə əsaslı olduğunu bilmirik və yoxlaya da bilmirik, buna imkanımız yoxdur. Lakin Sizin tərəfdən bütün bunlara cavab kimi müəyyən təkliflər etmək lazımdır.

Cənab prezident, bir məsələni də nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. Azərbaycanın orqanları ilə Beynəlxalq Qızıl Xaç Cəmiyyəti arasında anlaşılmazlıq var. Yəqin ki, bunlara da aydınlıq gətirmək lazımdır. Mən bunların mahiyyətinin nədən ibarət olduğunu, razılaşmamağın, eyni fikrə gəlməməyin əsasının nə olduğunu dəqiq bilmirəm.

Sonda söylədiklərimin əsas məqsədi ondan ibarət idi ki, sizə bildirəm – burada olduğumuz müddətdə biz bütün tərəfdaşlarımızla hərtərəfli söhbət etdik, hamı ilə dil tapdıq. Sağ olun. Bizim burada gördüyümüz işlərin tam olması üçün müxalifətlə də görüşmüşük, onlarla da söhbətimiz olubdur. Amma

[358-359]

demək istəyirəm ki, ümumiyyətlə, bütün ölkələrdə müxalifət var. Hansı ölkə olur-olsun, müxalifətlə söhbət zamanı tənqid də, şikayət də eşidəcəksiniz. Sadəcə olaraq, mənim də deməyim o idi ki, bizim burada gördüyümüz işlər haqqında təsəvvürünüz tam olsun.

Cənab prezident, mən bugünkü görüşümüzü elə söhbətimizin mahiyyətinə uyğun olan xoş bir ahənglə də bitirmək istəyirəm. Mən buraya gələndə çox fikirləşdim ki, özümlə İsveçrə şokoladı, yoxsa saati götürürəm? Nədənə şokolad üzərində dayandım və indi görürəm ki, çox düz eləmişəm. Mən Sizin üçün xüsusi olaraq şokolad qutusu sifariş verib hazırlatdırdım. İndi də onu Sizə təqdim etmək istəyirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun, çox gözəl hazırlanıbdır. Bunu nəvələrimlə yeyəcək və sizi yad edəcəyik. Təşəkkür edirəm.

**AVROPANIN YERLİ VƏ REGIONAL
HAKİMİYYƏTLƏR KONQRESİNİN
NÜMAYƏNDƏ HEYƏTİ* İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Prezident sarayı

10 dekabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Azərbaycanca xoş gəlmisiniz, mən sizi salamlayıram. Siz Azərbaycanda ilk dəfə keçirilən bələdiyyə seçkilərinin müşahidəçisi olacaqsınız. Bu, bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Azərbaycanda bələdiyyə seçkiləri ilk dəfə keçirilir.

Güman edirəm ki, son 4–5 ayda aparılan işlər nəticəsində vətəndaşlarımız bələdiyyə seçkiləri haqqında lazımı qədər təsəvvür əldə edə biliblər. Dünən Mərkəzi Seçki Komissiyasının məlumatı elan olundu. Orada göründü ki, vətəndaşlar bu seçkilərdə iştirak etmək üçün böyük fəallıq göstərirlər. Bu, çox yaxşı haldır. Biz arzu edirik ki, seçicilər də bedə fəallıq göstərsinlər, səs verməyə gəlsinlər və beləliklə də, seçkilər ba.tutsun. Yenə də deyirəm, biz birinci dəfədir ki, bələdiyyələrə seçki keçiririk. Ancaq bizim

[360-361]

demokratik seçkilər keçirmək təcrübəmiz vardır. Güman edirəm ki, bu seçkini də keçirə biləcəyik və siz də bizə yardım edəcəksiniz.

Mən güman edirəm ki, siz təkcə müşahidəçi kimi yox, eyni zamanda bizə kömək etmək məqsədi ilə gəlmisiniz. Buyurun, sizi dinləyirəm.

Alan Loyd: Cənab prezident, səmimi, hərarətli salamlarınıza görə çox sağ olun.

Doğrudur, biz buraya dekabrın 12-də keçiriləcək seçkilər üçün gəlmişik. Lakin mən eyni zamanda, Avropanın Yerli və Regional Hakimiyyət Konqresinin nümayəndə heyətinin üzvü kimi sizin ölkədəyəm və bu sahəyə nəzarət edirəm. Bu işdə mənim çox yaxşı bir yardımçım vardır. O, Türkiyənin Ankara Universitetinin professoru cənab Ruşen Keleşdir.

Cənab prezident, biz yaxşı dərk edirik ki, Sizin ölkəniz Avropa Şurasına üzv qəbul olunmağın astanasındadır. Əlbəttə ki, bu şuraya üzv qəbul olunmağın əsas şərtlərindən biri də yerli özünüidarəyə dair Avropa Xartiyasının tələblərini tam yerinə yetirməkdən ibarətdir.

Bazar günü keçiriləcək seçkilər uzun sürən prosesin yalnız bir hissəsidir. Biz burada gördüyümüz böyük ruh yüksəkliyinə əsasən qətiyyətlə deyə bilərik ki, siz bu sahədə də böyük nailiyyətlər əldə edəcəksiniz.

Məlum olduğu kimi, Avropanın Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi ümumiyyətlə, Avropa Şurasının qanadlarından biridir. Biz yerli demokratik seçkilərə nəzarət edirik və ümid edirik ki, demokratik seçkilər nəticəsində seçilmiş yerli hakimiyyət orqanlarının nümayəndələri çox tezliklə Strasburqa gələcək və bizim bütün fəaliyyətimizin iştirakçısı olacaqlar. Biz tam dərk edirik ki, demokratiya bir gecənin içərisində baş vermir.

Seçki demokratiyaya doğru bir addımdır. Biz ümid edirik ki, seçkidən sonra, yaxud gələcəkdə də yerli hökumətlərin işinə nəzarət edəcəyik. Məlumdur ki, sizin ölkə Avropa Şurasına üzv qəbul olunmağa lap yaxındır. Mən tam əminəm ki, Azərbaycan tezliklə Avropa Şurasının üzvü olacaqdır. Sizin ölkə Avropa Şurasının üzvü olduğdan sonra da bizim nəzarətimiz davam edəcəkdir. Çünki biz yerli özünüidarəyə dair Avropa Xartiyasını imzalayan bütün yerli hökumətlərdən müvafiq iş tələb edirik.

[361-362]

Cənab prezident, bizə məlumdur ki, Azərbaycanda qanunlar dəyişir, tənzimləmələrə yeni nəfəs verilir. Yerli hökumətlərin xüsusi əhəmiyyətə malik olan rolu müvafiq səviyyəyə çatdırılmalıdır. Bizim indiyədək söhbət etdiyimiz bütün adamlar – həm rəsmi, həm də qeyri-rəsmi şəxslər bizdə ümid doğurublar. Biz əminik ki, bu seçkilər yaxşı səviyyədə keçiriləcəkdir.

Cənab prezident, yenə də deyirəm, sizin ölkəniz tezliklə Avropa Şurası ailəsinə daxil olacaqdır.

* Nümayəndə heyətinə – Böyük Britaniyanın Suonsi şəhər və Qraflıq bələdiyyəsinin üzvü, Leyboristlər Partiyasının üzvü Alan Loyd (nümayəndə heyətinin başçısı), Belçikanın Namür Əyalət Şurasının üzvü, Sosialist Partiyasının üzvü Gi Milkamps, Yerli Özünüidarəyə dair Avropa Xartiyası üzrə Müstəqil Ekspertlər Komitəsinin üzvü, Ankara Universitetinin professoru Ruşen Keleş, Konqres katibliyinin hüquqi işlər bölməsi rəhbərinin müavini Rikardo Prioren və işçi qrupunun üzvü İvan Volodin daxil idilər.

Əminik ki, yerli demokratik idarəetmə orqanları da işlərini müvafiq səviyyədə quracaq. Avropa Xartiyasını imzalayacaqlar və biz ümumi bir ailədə xoşbəxt yaşayacağıq.

Heydər Əliyev: Səmimi sözlərə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm. Mən çox məmnunam ki, siz ölkəmizdəki vəziyyətlə çox qısa bir zamanda yaxından tanış olmusunuz və müəyyən qədər müsbət fikirlər söylədiniz. Bu ümidlərinizə, arzularınıza, Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv qəbul olunması haqqında dediyiniz sözlərə görə də sizə təşəkkür edirəm.

Yaxşı bilirik ki, Avropa Şurasına daxil olmaq eyni zamanda üzərimizə yeni böyük məsuliyyət götürmək deməkdir. Məsələn, indiyə qədər Azərbaycanda bələdiyyələr olmamışdı, bu sahədə bizim məsuliyyətimiz də yox idi. İndi seçkilər keçiriləcək, bələdiyyələr yaranacaq, şübhəsiz ki, bələdiyyələrin iş səviyyəsi Avropa Şurasında və başqa beynəlxalq təşkilatlarda müəyyən qədər qiymətləndiriləcək və bu da

[362-363]

Azərbaycana olan münasibətə təsir göstərəcəkdir. Amma biz bu çətinliklərə özümüz cəsarətlə giririk, Avropa Şurasının qapısını üç ildir döyürük və istəyirik ki, bu qapı açılsın. Başa düşürük ki, bu, bizim məsuliyyətimizi daha da artıracaqdır. Yəni biz bunların hamısını şüurlu edirik. Çünki biz Avropa Şurasının tam bərabər hüquqlu üzvü olmaq, öz işimizi Avropa standartlarına yaxınlaşdırmaq istəyirik, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət qururuq. Bu yol nə qədər çətin olsa da, bizim üçün o qədər də vacibdir, lazımlıdır.

Avropa Şurasının üzvü olmaq bizə kömək edəcəkdir. Çünki bir tərəfdən, məsuliyyətimizi özümüz daha da qaldıracağıq, digər tərəfdən, Avropa Şurasının üzvü kimi, ölkəmizdə hansısa nöqsan olsa, həmin şura buna diqqət yetirəcək və dövlət, hakimiyyət orqanlarımız da çalışacaqlar ki, o nöqsanlara yol verməsinlər. Güman edirəm ki, bunlar düzgün istiqamətdə gedən işlərdir.

Mən məmnunam ki, siz bu sahədə təcrübəli adamlarsınız. Mən heç də böyük illüziyada deyiləm. Çünki bu, ilk dəfə keçirilən seçkilərdir. Mən 30 dəqiqə bundan əvvəl, bələdiyyələrə seçkilər münasibətilə respublika televiziyası və radiosu vasitəsilə Azərbaycan vətəndaşlarına müraciətimi yazdırdım, axşam onu verəcəklər.

Mən xalqa, bütün vətəndaşlara müraciətlə birincisi, onu xahiş etdim ki, seçkilərdə fəal olsunlar, ikincisi, seçkilər tam sərbəst, azad, aşkar keçirilsin, insanlar öz istədikləri namizədlərə səs versinlər. Yerli icra hakimiyyəti orqanları, ümumiyyətlə, icra hakimiyyəti, dövlət orqanları seçki komissiyalarının işinə müdaxilə etməsinlər. Özlərinin müdaxilə etməməsi azdır, başqa müdaxilə hallarının da qarşısını alsınlar.

Mən bir çox arzularımı bildirdim. Əgər vaxtınız olsa televiziyada baxa bilərsiniz. Ümumi məqsədimiz odur ki, biz demokratiya yolunda böyük bir addım ataq.

Mən dedim, illüziyaya qapılmıram. Ona görə də hesab etsəm, biz bələdiyyə seçkilərini Avropa standartları səviyyəsində keçirə bilərik, bu, bir az çətin olacaqdır. Mənə məlumat veriblər ki, Bakıda hər bir rayon bələdiyyəsinə 70-80

[363-364]

namizəd var, amma 19 adam seçilməlidir. Oturub fikirləşdim, mən seçki kabinetinə girəndə necə edəcəyəm ki, bu 70 adamdan 19-nu seçib səs verim. Bu, əvvəlki seçkilər deyil ki, orada 3–4–5 namizəd var idi. İndi gərək 70 namizəddən 19-na səs verəsən. Bunun özü də problemdir. Mən fikirləşdim, bəlkə bu bülletenləri əvvəldən paylaşınlar, insanlar fikirləşdikdən sonra seçki kabinetinə girsinlər. Amma bu da mümkün deyildir. Bir də ki, bu insanların hamısını axı hamı tanımır. Məsələn, mən çox adamları tanıyıram. Amma yaşadığım rayonda 70 namizəddən ola bilər, 5–6 nəfəri tanıyım, qalanları tanıya bilməyəcəyəm. Buna görə də bu, çox çətin prosesdir. Siz bu işlə illərlə, on illərlə məşğulsunuz. Ona görə də bu, artıq sizin üçün adi bir məsələdir, bizim üçün isə yenidir. Amma bu o demək deyil ki, biz bunu etməməliyik. Biz bunu etməliyik ki, öyrənib gəlib sizin səviyyəyə çataq. Hesab edirəm ki, bu, sizin köməyinizlə mümkündür.

Məqsədimiz odur ki, seçkilər demokratik, sərbəst, aşkar keçsin. Kimin seçilib-seçilməməsi bizim üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Amma şübhəsiz, hər bir bələdiyyənin ərazisində yaşayan insanlar kimi seçdiklərini bilməlidirlər və inanmalıdırlar ki, həmin adamlar yerli idarəetmə orqanlarında səmərəli fəaliyyət göstərəcəklər.

Güman edirəm ki, bizim indiyədək gördüyümüz işlər bələdiyyələrə seçkilərin keçirilməsini təmin edəcəkdir. Seçiciləri bu seçkilərlə tanış etmək üçün televiziya və qəzetlər vasitəsilə çoxlu verilişlər, materiallar verilibdir. Mən özüm də bəzən çox şeyləri televiziyadan öyrənirəm. Çünki onlar bu məsələni çox yaxşı izah edirlər. Yəni bu işləri Mərkəzi Seçki Komissiyası təşkil edir. Amma bu məsələləri sadə izah edəndə adam çox şeyi yaxşı öyrənir.

[364-365]

Beləliklə, biz bu seçkiləri iki gündən sonra sizinlə birlikdə keçirməliyik. Təbiidir ki, Avropa Şurasının da qapısı Azərbaycan üçün açılmalıdır və yerli bələdiyyələrin nümayəndələri də oraya gələcəklər.

Alan Loyd: Cənab prezident, demokratiyanın həyata keçirilməsi də, onun həyata keçirildiyinin sezilməsi də çox vacibdir. Bizə namizədlərin necə olması, onların hansı normalara cavab verməsi barədə çoxlu suallar verirlər. Mən öz təcrübəmdən görmüşəm ki, biz siyasətçilərdənsə adi camaat, seçicilərin özləri onlara necə adam lazım olduğunu daha yaxşı bilirlər.

Cənab prezident, demokratiya elə bir vasitədir ki, o, insanlara öz qərarlarını qəbul etməyə, istədikləri adamları seçməyə imkan verir. Biz siyasətçilər həmin adamlarla razılaşa da bilərik, yaxud onlara qarşı çıxma da bilərik. Lakin hər şey seçicilərin öz əlindədir. Mən ümid edirəm ki, rəhbərlik etdiyiniz ölkənin bütün vətəndaşları bu imkandan istifadə edəcək, seçki məntəqələrinə gedəcək və öz nümayəndələrini seçəcəklər.

Cənab prezident, bazar günü keçiriləcək seçki çox vacib bir seçkidir. O, yerli özünüidare orqanlarının seçkisidir ki, bu da insanlara ən yaxın olan hakimiyyət formasıdır.

Cənab prezident, mənim ölkəmin, o cümlədən Avropa Şurasının üzvü olan başqa ölkələrin təcrübəsindən məlumdur ki, digər seçkilərdə seçilmiş adamların bir çoxu öz vaxtlarını əsas etibarilə parlamentdə, paytaxtda keçirirlər. Yerli hakimiyyət orqanlarının nümayəndələri isə öz vaxtlarının ildə 52 həftəsini, yaxud 365 gününü onları seçmiş adamlarla birlikdə öz ərazilərində keçirirlər. Yəni onların başqa işlərə vaxtı olmur. Bazar günü bu seçkilərin ilk mərhələsidir. Əsas iş ondan sonra başlayacaqdır. Yəni yerli hakimiyyət orqanlarına seçilmiş nümayəndələrə cavabdehlik və hakimiyyət üçün hüquqlar veriləcəkdir. Əsl iş də bundan sonra başlayacaqdır.

[365-366]

Cənab prezident, yerli hakimiyyət orqanlarına kifayət qədər hüquqlar və cavabdehlik verilməlidir ki, onlar öz ərazilərində müvafiq xidmətləri həyata keçirə bilsinlər. Bu xidmət növləri yerli hakimiyyətlərin özləri istədikləri xidmət növləri deyil, onları seçmiş adamlara gərəkli olan xidmət növləri olmalıdır. Elə bilirəm, bu haqlar verildikdən sonra ölkədə müvafiq qanunlar tənzimlənməlidir ki, yerli hakimiyyət orqanları bu hakimiyyətlərini qanun çərçivəsində həyata keçirə bilsinlər.

Cənab prezident, mən Sizin diqqətinizi bir məsələyə də cəlb etmək istəyirəm. Yeni seçilmiş adamların təhsil alması, həm də düzgün təhsil alması çox vacibdir. Yəni onlar müvafiq qanunlara uyğunlaşmalı, tabe olmalıdırlar. Məlumdur ki, seçiləcək adamların hamısı bu işdə yeni adamlar olacaqlar. Mən onların təhsil alması üçün sizə və hökumətinizə müraciət, xahiş etmək istəyirəm. Biz isə öz növbəmizdə onların təhsil alması üçün hansı yardım lazımdırsa, onu etməyə hazırıq.

Bizə məlumdur ki, Azərbaycan parlamentində müəyyən qanunlar qəbul edilmək üzrədir. İndi parlamentdə həmin qanun layihələrinə baxılır. Bu qanun layihələri ilə biz də tanışıq, onlar bizim də çox xoşumuza gəlir. Lakin çox vacibdir ki, yerli hökumətlər bu qanunlarla işləsinlər. Onlar gələcəkdə də bu qanunlarla işləməli olacaqlar. Yenə də deyirəm, yeni seçiləcək adamların təhsil alması və seçicilərin ümidlərini doğrultması çox vacibdir.

Bu seçkinin demokratik şəraitdə keçirilməsi çox vacibdir. Məlumdur ki, seçiləcək bu adamlar 3–4 il müddətində, yəni növbəti seçkilərədək seçicilərin ümidini doğrultmalıdırlar. Ola bilər, onlar növbəti dəfə bir daha seçilsinlər, yaxud seçilməyə namizəd olsunlar. Ona görə də onların təhsil almasına diqqət yetirməyinizi xahiş edirəm.

Cənab prezident, yenə də deyirəm, biz bunların hamısının bir gecədə həll olunması illüziyasına qapılmırıq. Biz başa düşürük ki, müəyyən bir keçid dövrü olacaqdır, icra hakimiyyətləri ilə yerli

[366-367]

hakimiyyətlər arasında iş qurulması üçün vaxt tələb ediləcəkdir. Lakin biz Azərbaycanda müşahidə etmişik ki, icra hakimiyyətlərinin bəziləri bu işə çox böyük ruh yüksəkliyi ilə yanaşırlar, bu seçkilərdə fəal iştirak etmək fikrindədirlər. Bazar günü biz bu işdə sizə kömək edəcəyik. Amma bizim əsas köməyimiz bazar gündən sonra olacaqdır.

Mən ümid edirəm ki, bu seçkilər açıq, səmimi şəraitdə keçəcəkdir, biz isə geri qayıtdıqdan sonra müsbət bir raport yazacağıq. Bizim raportumuz Avropa Şurasının Parlament Assambleyasına, Nazirlər Şurasına təqdim ediləcəkdir. Bu raportu oxuyandan sonra hamı razılaşacaq və deyəcək ki, Azərbaycan Avropa Şurasına xoş gəlir. Kaş həmin gün tezliklə gəlsin!

Heydər Əliyev: Sağ olun, xoş sözlərə və çox dəyərli fikirlərinizə görə sizə təşəkkür edirəm. Həm seçkinin keçirilməsi, həm də xüsusən, seçki başa çatdıqdan sonra bələdiyyələrin əməli fəaliyyəti haqqında sizin tövsiyələriniz çox əhəmiyyətlidir. Siz dediyiniz kimi, həqiqətən əsas iş bələdiyyələr seçildəndən sonra başlayacaqdır. Bu sahədə sizin yardımınıza çox böyük ehtiyacımız olacaqdır. Məmnunam, siz bunu indi bəyan edirsiniz ki, bizə hər cür kömək göstərəcəksiniz. Belə olan halda biz nəinki bələdiyyələri uğurla seçə bilərik, eyni zamanda gələcəkdə onların işlərini daha da yaxşı təşkil edə bilərik.

Mən onların təhsil alması barədə sizin fikirlərinizlə tam razıyam. Görünür, bunun üçün xüsusi bir proqram təşkil olunmalıdır. Biz sizin tövsiyələrinizi, təcrübənizi nəzərə alaraq, onları həqiqətən təhsilləndirməliyik. Bir sözlə, bizim əməkdaşlığımız uzun müddət davam edəcəkdir.

Bugünkü fikirlərinizə görə sizə bir daha təşəkkür edirəm. Ümidvaram ki, bizim əməkdaşlığımız gələcəkdə də uğurlu olacaqdır. Sağ olun.

[367]

BURKİNA FASONUN PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB BLEYZ KOMPAOREYƏ

Hörmətli cənab prezident, Burkina Fasonun milli bayramı – Xalq İnqilabı günü münasibətilə Sizi və ölkənizin dost xalqını ürəkdən təbrik edir, Sizə cansağlığı və səadət, ölkənizə sülh, əmin-amanlıq və tərəqqi arzulayıram.

Ümidvaram ki, Azərbaycan Respublikası ilə Burkina Faso arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri ölkələrimizin mənafeyi naminə genişlənilib möhkəmlənəcəkdir.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 dekabr 1999-cu il

[368]

12 DEKABR – BƏLƏDİYYƏ SEÇKİLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR AZƏRBAYCAN XALQINA MÜRACİƏT

Əziz həmvətənlər, bacılar, qardaşlar!
Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları!

İki gündən sonra – dekabr ayının 12-də Azərbaycanda bələdiyyə seçkiləri keçiriləcəkdir. Bələdiyyə seçkiləri Azərbaycanda ilk dəfə aparılır. Bələdiyyələrin yaranması və onlara seçkilər keçirilməsi barəsində 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın qəbul etdiyi ilk Konstitusiyada müvafiq müddəalar öz əksini tapıbdir. Buna görə də bələdiyyələrin təşkil olunması və onun üçün seçkilərin keçirilməsi ən öncə Azərbaycan Konstitusiyasının əsasında və Konstitusiyanın müddələrinin həyata keçirilməsini göstərir.

Eyni zamanda son 4 ay ərzində bələdiyyələr haqqında, bələdiyyələrə seçkilər haqqında, bələdiyyələrin səlahiyyətləri və vəzifələri haqqında bir neçə qanunlar qəbul olunubdur. Beləliklə, bələdiyyə seçkilərini keçirmək üçün lazımı işlər görüldü.

Dünən axşam Mərkəzi Seçki Komissiyası seçki prosesi haqqında, bələdiyyə seçkilərinə aparılan hazırlıq haqqında televiziya ilə geniş məlumat veribdir. Bu məlumat bu gün mətbuatda da dərc olunubdur. Bu məlumatdan görünür ki, Azərbaycanda bələdiyyə seçkilərinə vətəndaşlar tərəfindən çox böyük maraq, çox böyük həvəs göstərilir və böyük fəallıq nümayiş etdirilir. Bu, çox sevindirici haldır. Onu demək istəyirəm ki, Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinin əsasını təşkil edən – ölkəmizdə demokratik seçkilərin keçirilməsidir.

[369-370]

Bildiyiniz kimi, biz artıq 1995-ci ildə tam demokratik prinsiplər əsasında parlament seçkiləri keçirmişik. 1998-ci ildə prezident seçkiləri keçirilibdir. Bu sahədə xeyli təcrübə əldə olunubdur.

Ancaq bələdiyyə seçkiləri o seçkilərdən fərqlənir. Ona görə ki, bu, daha da kütləvi təşkilatların yaranması üçün keçirilən seçkilərdir. Vətəndaşların fəallığı və qeydə alınmış namizədlərin sayı, bələdiyyələrin sayı məhz onu göstərir ki, həqiqətən bələdiyyələr Azərbaycanın hər guşəsini əhatə edən yerli özünüidarəetmə orqanları kimi kütləvi xarakter daşıyırlar. Beləliklə, seçkilər də əvvəlki seçkilərə nisbətən daha da kütləvidir. O mənada ki, bələdiyyələrin sayı çoxdur və bir də, bələdiyyələrə seçilmək üçün özünü namizəd göstərmiş və müvafiq seçki komissiyaları tərəfindən qeydə alınmış vətəndaşların sayı həddindən çoxdur.

Məsələn, mən verilən məlumatlarla tanış oldum. Bakının rayonlarında, - hansında ki, bir bələdiyyə olacaqdır, - 19 nəfər bələdiyyə üzvü nəzərdə tutulduğu halda, 60–70, bəlkə də 80 namizəd göstərilibdir. Təbiidir ki, bu, insanların həm marağını, həm həvəsini göstərir, həm də seçicilər üçün, vətəndaşlar üçün özləri istədiyi adamı seçib ona səs verməyə imkan yaradır.

24 siyasi partiya bələdiyyə seçkilərində iştirak etmək üçün öz namizədlərini verib və onların namizədlərinin əksəriyyəti də qeydə alınıbdir. Bu da, demək olar ki, qeydə alınan namizədlərin bir çox hissəsini təşkil edir. Digər hissəsi isə bitərəf vətəndaşlardır, onlar özləri öz namizədliklərini veriblər.

Bu mənzərə də təbiidir. Çünki Azərbaycanda partiyalar mövcuddur, amma çoxu kiçik partiyalardır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan cəmiyyətində siyasiləşmə, partiyalaşma prosesi hələ özünün ilk dövrünü yaşayır. Ancaq bununla bərabər, hesab edirəm, bu, müsbət haldır ki, 24 siyasi partiya öz namizədlərini, nümayəndələrini verib və qeydə alınıblar. Demək, bələdiyyə seçkilərində iştirak edəcəklər.

[370-371]

Beləliklə, hazırlıq işləri görüldü. İndi əsas vəzifə dekabr ayının 12-də seçkiləri keçirməkdən ibarətdir. Bələdiyyə seçkiləri Azərbaycanda gedən demokratikləşmə prosesinin böyük bir hissəsi, böyük bir qoludur. Demokratik, hüquqi dövlət, dünyəvi dövlət qurmaq prosesinin böyük bir hissəsi, böyük bir sahəsidir. Qeyd etdiyim kimi, biz bunu ilk dəfə keçiririk. Beləliklə, biz Azərbaycanda qeyri-dövlət, tam müstəqil yerli özünüidarəetmə orqanları yaradıyıq. Bu, həm demokratiyanın inkişafı deməkdir, eyni zamanda ölkəni idarə etməkdə vətəndaşlarımıza imkanlar yaranmasının göstəricisidir. Əgər bələdiyyə seçkiləri uğurla keçirilsə, əgər bələdiyyələrə həqiqətən, hər bir bölgədə fəaliyyət göstərən xalqa xidmət etmək arzusunda olan insanlar seçilsə və bu insanlar həqiqətən, bələdiyyə üzvü olaraq xalqımıza yaxşı xidmət göstərə bilsə, təbiidir ki, bu, bizim ölkəmizin inkişafında çox böyük rol oynayacaq və dövlətin qarşısında duran vəzifələrin bir qismini bələdiyyələr öz üzərinə götürəcəkdir.

Ona görə də bu, indi çox mühüm bir mərhələdir. Biz bu mərhələyə gəlib çatmaq üçün böyük yol keçmişik. Ancaq mənə belə gəlir ki, əsas işlər qarşıdadır. Bunun üçün də bələdiyyələrə seçkilər çox uğurlu olmalıdır.

Qeyd etdim, bir də demək istəyirəm, bələdiyyə seçkiləri Azərbaycanda demokratiyanın inkişafının göstəricisidir. Ancaq bu, o vaxt həqiqi göstərici ola bilər ki, seçkilər tam demokratik şəraitdə, sərbəst

şəraitdə keçirilsin, insanlar öz arzularını, istəklərini sərbəst ifadə edə bilsinlər və bunlar səsvermədə öz əksini tapa bilsin.

Mən xalqa müraciət edərək, birincisi, vətəndaşlarımızı, seçiciləri seçkilərdə fəal iştirak etməyə dəvət edirəm. Təbiidir ki, seçkidə iştirak etmək, yaxud iştirak etməmək hər bir vətəndaşın şəxsi hüququdur. Ancaq eyni zamanda hər bir vətəndaş Konstitusiyanın ona verdiyi hüquqdan istifadə etməli, kənarda qalmamalıdır.

[371-372]

Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanın vətəndaşları Azərbaycanda demokratiyanın yaranmasında, dövlət quruculuğu prosesinin yaranmasında indiyə qədər fəal iştirak etdikləri kimi, yerli idarəetmə orqanlarının yaranması üçün keçirilən bələdiyyə seçkilərində də fəal iştirak edəcəklər.

Bələdiyyə seçkilərini yaradılmış seçki komissiyaları aparacaqdır – məntəqə seçki komissiyaları və ərazi seçki komissiyaları. Mərkəzi Seçki Komissiyası sadəcə, buna ümumi rəhbərlik edir. Amma əsas səlahiyyətlər ərazi seçki komissiyalarının və məntəqə seçki komissiyalarının üzərindədir.

Verilən məlumatlara görə, bu seçki komissiyaları yaxşı təşkil edilib, demokratik şəraitdə təşkil olunubdur, demokratik prinsipləri əks etdirir. Bu komissiyalar əhalinin bütün təbəqələrini, o cümlədən siyasi partiyaları təmsil edirlər. Yəni onlar komissiyalarda təmsil olunurlar.

Beləliklə, indiyə qədər görülən işlər nəticəsində məntəqə, ərazi seçki komissiyalarının bu seçkiləri uğurla və tam demokratik aparmaq üçün bütün imkanları var. Təbiidir ki, nəticə həm seçicilərin fəallığından, həm sərbəst səs vermələrindən, həm də seçki komissiyalarının seçkiləri yaxşı təşkil etməsindən asılı olacaqdır. Mən ümid edirəm ki, bizim vətəndaşlarımız çalışacaqlar bu vəzifələri də layiqincə yerinə yetirsinlər.

Bir də qeyd edirəm ki, bizim dövlət quruculuğu prosesində demokratiya, demokratiyanı inkişaf etdirmək üçün sərbəst, azad seçkilər xüsusi yer tutur. Biz son illər seçkilərin keçirilməsində yaxşı nəticələr əldə etmişik, yaxşı təcrübə də əldə etmişik.

Təbiidir ki, keçmiş seçkilərdə nöqsanlar da olub, pozuntular, qüsurlar da olubdur. Bunlar da təbiidir. Çünki dövlət müstəqilliyi əldə ediləndən sonra Azərbaycanda seçkilərin demokratik şəraitdə keçirilməsi vətəndaşlar üçün yeni bir hadisə, yeni bir haldır. Vətəndaşlarımız uzun illər, onilliklərlə

[372-373]

seçkilərdə keçmiş sistem əsasında iştirak ediblər. Ona görə də insanların demokratik seçkilərin keçirilməsinə alışması və hər bir vətəndaşın seçkilərə həqiqətən maraq göstərməsi, demək, öz dövlətinə, öz dövlət orqanlarına, özünün seçilmiş nümayəndələrinə maraq göstərməsi çox vacib bir haldır.

Hesab edirəm ki, biz son illər keçirdiyimiz seçkilər nəticəsində xeyli təcrübə əldə etmişik. Mənim arzum, istəyim ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş təcrübədən həm seçki komissiyaları tərəfindən səmərəli istifadə olunsun, həm də bizim vətəndaşlarımız, seçicilər əvvəlki seçkilərdən də fərqli olaraq bu seçkilərdə birincisi, daha fəal iştirak etsinlər, ikincisi, öz fikirlərini sərbəst, azad ifadə etsinlər.

Ancaq bunu təmin etmək üçün eyni zamanda seçkilərə kənardan müdaxilələrin də qarşısı alınmalıdır. Mən qeyd etdim ki, seçkiləri yalnız və yalnız seçki komissiyaları keçirirlər. Ona görə də icra orqanlarının və müxtəlif dövlət orqanlarının seçki prosesinə qarışması, müdaxilə etməsi qətiyyənlə yolverilməzdir. Mən bunu xüsusi vurğulayıram və bütün icra orqanlarına, dövlət orqanlarına bir də xəbərdarlıq edirəm ki, onlar seçki prosesinə müdaxilə etməməli, qarışmamalıdırlar və belə halların qarşısını özləri vaxtında almalıdırlar.

Onların vəzifəsi bundan ibarətdir. Əgər biz buna nail ola bilsək, hesab edirəm ki, demokratiyanın inkişafında böyük bir addım ata biləcəyik.

Seçkiləri müşahidə etmək üçün müşahidəçilər gəliblər. Beynəlxalq təşkilatlardan gəliblər, ayrı-ayrı ölkələrdən parlament üzvləri gəliblər və bu gün də gələcəklər. Bu, bizim üçün çox əhəmiyyətli bir haldır. Çünki, birincisi, bu, beynəlxalq müşahidəçilərin varlığı seçki komissiyalarında işlərin tam demokratik şəraitdə aparılması üçün, necə deyərlər, müəyyən qədər faktor rolu oynayır. Amma ikinci tərəfdən də, müşahidəçilər öz müşahidələri ilə seçkilərin demokratik, azad, sərbəst keçirilməsinə mənən yardım edəcəklər.

[373-374]

Təbiidir ki, onlar müşahidə edərək, Azərbaycanda seçkilərin hansı səviyyədə keçirilməsi haqqında sonra öz fikirlərini bildirəcəklər. Bizim üçün də çox vacibdir ki, bu fikirlər müsbət olsun.

Ancaq biz seçkiləri müsbət qiymət almaq üçün keçirmirik. Biz özümüz demokratiyanı, sərbəst seçkiləri Azərbaycanın dövlət quruculuğunun strateji yolu kimi qəbul edərək və nəzərə alaraq bu seçkilərin tam demokratik, sərbəst, azad keçirilməsinə nail olmalıyıq. Əgər belə olarsa, təbiidir ki, seçkilərin nəticəsinə görə də beynəlxalq təşkilatlarda, ayrı-ayrı ölkələrdə onların müşahidəçiləri vasitəsilə Azərbaycanda demokratiyanın bugünkü səviyyəsi haqqında daha da dolğun, düzgün və daha da ədalətli fikir formalaşacaqdır.

Bizim ölkəmiz demokratiya yolu ilə gedən ölkədir, hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu prosesi aparan ölkədir. Biz bu yolda çox işlər görmüşük. Ancaq hələ qarşımızda duran vəzifələr və görüləsi işlər də çoxdur.

Azərbaycanda hər bir seçki prosesi insanları, vətəndaşları demokratiya prinsiplərinə daha da yaxınlaşdırmalıdır. Yəni demokratiya prinsipləri insanların daxili mənəviyyatı olmalıdır. Onların üzərində bir vəzifə kimi yox, onlara bir tapşırıq kimi yox, insanların özlərinin daxili mənəviyyatının tərkib hissəsi olmalıdır. Belə olan şəraitdə biz gələcəkdə də Azərbaycanda demokratiyanı sürətlə inkişaf etdirə bilirik. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bələdiyyə seçkiləri bu barədə bizim üçün mərhələ olacaq və yaxşı nəticələr verəcəkdir. Mənim arzum, istəklərim bundan ibarətdir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, bələdiyyə seçkilərinin uğurla keçirilməsi Azərbaycanda yerli idarəetmə orqanlarının yaranmasını müəyyən edəcəkdir, yaranmasını təşkil edəcəkdir. Yerli idarəetmə orqanları isə yerlərdə onların səlahiyyətləri çərçivəsində, qanun çərçivəsində çox işlər görə bilirlər. Beləliklə onlar,

[374-375]

dövlətin də gördüyü işlərin böyük bir hissəsini öz üzərlərinə götürəcəklər, dövlətin də yükünü müəyyən qədər yüngülləşdirəcəklər. Ona görə bələdiyyələrin seçilməsi, onların təşkil edilməsi, gələcək fəaliyyəti bizim cəmiyyətimiz üçün, dövlətimiz üçün və hər bir vətəndaş üçün çox vacibdir.

Şübhəsiz ki, seçkilər zamanı ola bilər, səhvlər də buraxılsın, qüsurlara da yol verilsin, pozuntular da olsun. Bunun nəticəsində bələdiyyələrə seçilmək üçün öz namizədliyini göstərmiş vətəndaşlar narazılıqlarını bildirə, şikayət edə bilirlər. Mən birinci növbədə seçki komissiyalarına müraciət edirəm ki, onlar hər bir namizədin şikayətinə, narazılığına dərhal reaksiya versinlər, baxsınlar və ədalətli qərar qəbul etsinlər.

Əgər vətəndaşlar bunlara nail ola bilməsələr, təbiidir ki, onlar bizim məhkəmələrə müraciət edə bilirlər. Mən bütün məhkəmələrə müraciət edərək onlardan xahiş edirəm ki, bələdiyyə seçkiləri günü və ondan sonrakı günlərdə – bələdiyyə seçkiləri nəticələrinin yekunlaşması prosesində onlara daxil olmuş hər bir şikayətə birincisi, vaxtında baxsınlar, ikincisi də ədalətli baxsınlar. Bu seçkilərdə ədalətin təmin olunması bizim üçün hər şeydən üstündür. Hər şeydən üstündür! Çünki biz ədalətli bir cəmiyyət yaradıırıq. İstəyirik ki, hər yerdə ədalət olsun, hər yerdə düzgünlük olsun, hər yerdə təmizlik olsun. Bunların hamısı da açıq-aşkar, demokratiya şəraitində ola bilər. Ona görə də seçkilərin açıq-aşkar keçirilməsi, demokratiya şəraitində keçirilməsi və insanların öz hüquqlarının pozulduğu halda bu hüquqların bərpa edilməsi üçün imkanlarının olması, təbiidir ki, bizə qarşımızda duran vəzifələri yerinə yetirməyə imkan verəcəkdir.

Mən ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, bu arzularım, bu istəklərim birincisi, bizim vətəndaşlarımız tərəfindən qəbul olunacaq, ikincisi, seçki komissiyaları tərəfindən nəzərə alınacaqdır. Beləliklə, biz bələdiyyə seçkilərini uğurla həyata keçirəcəyik.

[375-376]

Mən Azərbaycanın bütün vətəndaşlarına səadət arzulayıram, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamalarını arzulayıram. Arzu edirəm ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı günü-gündən yaxşı yaşasın. Bunun üçün dövlət əlindən gələni edir və bundan sonra da edəcəkdir.

Arzu edirəm ki, hər bir vətəndaş Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesində, seçkilərdə fəal iştirak etsin. Hamınıza uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ
ZATİ-ALİLƏRİ
CƏNAB SÜLEYMAN DƏMİRƏLƏ

Hörmətli cənab prezident!

Əziz dostum, qardaşım!

Sizi və qardaş türk xalqını çox əlamətdar və tarixi bir hadisə – Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlüyə namizəd qəbul olunması münasibətilə səmimi-qəlbədən təbrik edirəm.

Avropa Birliyi ölkələri dövlət başçılarının Helsinki zirvə görüşünü biz də televiziya kanalları vasitəsilə dərin həyəcanla izlədik. Türkiyə Respublikasının Avropa Birliyinə üzvlüyə namizəd qəbul olunması xəbəri bütün Azərbaycan xalqını hədsiz sevindirdi. Sizin rəhbərliyinizlə qardaş Türkiyənin uzun illərdən bəri apardığı ədalətli mübarizənin xoş nəticələrini görmək bizi çox şad etdi.

Ümid edirik ki, Türkiyə tezliklə Avropa Birliyinin tam hüquqlu üzvünə çevriləcəkdir. Avropa elminə, mədəniyyətinə əvəzsiz töhfələr vermiş Türkiyə və qəhrəman türk xalqı buna layıqdır.

Avropa və Asiyanı birləşdirən, qədim tarixə, mədəniyyətə malik, çox böyük iqtisadi, siyasi nailiyyətlər əldə edərək regionda qüdrətli, demokratik, dünyəvi dövlətə çevrilmiş və XX əsrin ikinci yarısında ümumavropa təhlükəsizlik sisteminin möhkəmləndirilməsində misilsiz xidmətlər göstərmiş Türkiyə Cümhuriyyətinin buna tam mənəvi haqqı var.

Bir daha Sizi və böyük türk xalqını bu tarixi hadisə münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm və əmin olduğumu bildirirəm ki, XXI əsrdə qardaş Türkiyə Cümhuriyyəti daha da inkişaf edəcək, iqtisadi

[377-378]

cəhətdən daha da güclənəcək, öz hərbi-siyasi qüdrətini daha da artıraraq nəinki Avropa qitəsində, eləcə də bütün dünyada sülhün, əmin-amanlığın, sabitliyin və təhlükəsizliyin təmin olunmasına, demokratiyanın inkişaf etməsinə və insan haqlarının qorunmasına bundan sonra da öz layiqli töhfəsini verəcəkdir.

Sizə dərin hörmət və ehtiramla,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 dekabr 1999-cu il

**TÜRKİYƏ RESPUBLİKASININ BAŞ NAZİRİ
CƏNAB BÜLƏND ECEVİTƏ**

Hörmətli cənab Baş nazir!

Sizi, Türkiyə hökumətini və bütün türk xalqını Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlüyə namizəd qəbul olunması münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Bu tarixi hadisənin sizin Türkiyə hökumətinə başçılıq etdiyiniz bir dövrdə baş verməsi məni çox sevindirdi. Türkiyə hökumətinin, Türkiyə dövlətinin uzun illərdən bəri göstərdiyi səylərin xoş nəticələr verdiyini görmək bütün Azərbaycan xalqının sevincinə səbəb olmuşdur. Arzu edirik ki, Türkiyə Cümhuriyyəti tezliklə Avropa Birliyinin tam hüquqlu üzvünə çevrilsin.

Müstəqil Azərbaycan dövləti qardaş Türkiyənin yeniləşən Avropada oynayacağı əhəmiyyətli rola böyük ümidlər bəsləyir.

Bir daha Sizi bu əlamətdar hadisə münasibətilə təbrik edir, Sizə uzun ömür, cansağlığı, işlərinizdə yeni-yeni nailiyyətlər arzulayıram.

Hörmətlə,

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 dekabr 1999-cu il

[379]

**ALMANIYA FEDERATİV RESPUBLİKASININ
FEDERAL KANSLERİ
CƏNAB GERHARD ŞRÖDERƏ**

Hörmətli cənab kansler!

Yenidən Sosial-Demokrat Partiyasının sədri seçilməyiniz münasibətilə sizi ürəkdən təbrik edirəm.

Azərbaycan Respublikası ilə Almaniya Federativ Respublikası arasında təşəkkül tapmış dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinə böyük əhəmiyyət verirəm. Ümidvaram ki, ölkələrimiz arasındakı əlaqələr xalqlarımızın rifahı naminə daim genişlənəcək və inkişaf edəcəkdir.

Sizə möhkəm cansağlığı, işlərinizdə uğurlar, dost Almaniya xalqına sülh, əmin-amanlıq və firavanlıq arzulayıram.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 12 dekabr 1999-cu il

[380]

**BAKININ SƏBAİL RAYONUNDAKI TOFIQ
İSMAYILOV ADINA UŞAQ-GƏNCLƏR
YARADIGILIQ SARAYINDA BƏLƏDİYYƏ
SEÇKİLƏRİNƏ SƏSVERMƏ ZAMANI
JURNALİSTLƏRİN SUALLARINA CAVAB**

12 dekabr 1999-cu il

S u a l : Cənab prezident, müstəqil Azərbaycan Respublikasının tarixində ilk dəfədir ki, bələdiyyə seçkiləri keçirilir. Siz bu gün səs verdiniz və bu, xalqımız üçün, bizim üçün böyük fəxrdir. Seçkilər barədə nə deyərdiniz?

H e y d ə r Ə l i y e v : Sən dedin ki, seçkilər ilk dəfədir keçirilir. Doğrudan da ilk dəfədir. Mən iki gün bundan öncə televiziya, radio ilə Azərbaycan vətəndaşlarına müraciət edərkən də dedim. Bu, bizim indiyə qədər keçirdiyimiz seçkilərin hamısından mürəkkəb seçkidir. Çünki burada namizədlər çoxdur, bələdiyyələr Azərbaycanın hər yerini əhatə edir. Bələdiyyə var – böyükdür, bələdiyyə var ki, kiçikdir. Bakıdakı bələdiyyələr, təbiidir ki, böyük bələdiyyələrdir. Məsələn, bu rayonda gərək ki, bir bələdiyyə var, yaxud da əsas hissəsi bir bələdiyyədir. Ancaq bizim kənd rayonlarında hər kənddə, hər qəsəbədə bir bələdiyyə var.

Ona görə də bələdiyyə seçkilərini keçirmək, təbii ki, həm parlament seçkilərindən, həm də prezident seçkilərindən, yəni bizim indiyə qədər keçirdiyimiz seçkilərdən daha da çətindir. Ancaq hesab edirəm, - mən bu məsələni izləmişəm, bələdiyyə seçkiləri haqqında fərman verəndən, onun vaxtını təyin edəndən sonra bu prosesi daim izləmişəm, müşahidə etmişəm, - belə fikirdəyəm ki, bələdiyyə seçkiləri

[381-382]

haqqında fərman verildəndən sonra və işə başlayandan sonra ötən aylar ərzində Azərbaycanda iş görüldür. Əsas nəticə də bundan ibarətdir ki, ilk dəfədir bələdiyyələr təşkil olunur.

Hazırda bələdiyyələr yoxdur. Gələn dəfə bələdiyyə seçkilərində bizim həm builki təcrübəmiz olacaq, həm də bu bələdiyyələr beş il fəaliyyət göstərəcəklər. Ona görə insanlar biləcəklər ki, bələdiyyə nədir. Onun xeyri nədir, zərəri nədir, uğuru nədir, nöqsanları nədir? Məsələn, gələn bələdiyyə seçkilərində, təbiidir ki, biz bundan da artıq nailiyyətlər əldə edə biləcəyik.

Bu, ilk seçki olduğuna görə mən bilirəm ki, bunu həm təşkil etmək asan deyildi, çətin idi, həm də insanların bunu qavraması və buna tam maraq göstərməsi vərdişi yoxdur. Məsələn, sovet hakimiyyəti vaxtında da seçkilər olubdur. Doğrudur, o vaxt seçkilər azad, sərbəst keçirilməyibdir. Yəni o mənada sərbəstlik ki, hər yerdə bir namizəd olub, insanlar gəlib ona səs veriblər. Kim də istəməyib – səs verməyibdir. Səs verməyənlər də adətən, az olurdu – iki faiz, üç faiz. Amma buna baxmayaraq, seçki keçiriləndir və insanlar, xüsusən yaşlı nəsil, orta nəsil bu cür seçkiləri bilirlər və iştirak eləyiblər.

Amma indiki kimi seçki Azərbaycanda heç vaxt keçirilməyibdir. Nə demokratik, nə də qeyri-demokratik, nə totalitar dövrdə, yaxud da indi, demokratiya dövründə heç vaxt keçirilməyibdir. Bu, birinci dəfədir keçirilir. Ona görə, yenə də deyirəm, bu, bizim ölkəmiz, vətəndaşlarımız üçün böyük hadisədir. Çünki vətəndaşlar, seçicilər ilk dəfə olaraq özləri öz yerli idarəetmə, hakimiyyət orqanlarını seçirlər. Onlar bu seçkiyə nə qədər düz yanaşsalar, ədalətli yanaşsalar və işgüzar adamlar seçə bilsələr, təbiidir ki, o qədər də bələdiyyələrin fəaliyyəti yaxşı olacaqdır. Əgər bələdiyyələrin fəaliyyəti yaxşı olsa, hər bir bələdiyyənin əhatə etdiyi ərazidə, təbiidir ki, bir çox işlər görülmə bilər.

[382-383]

Bələdiyyələrin seçilməsi, məsələn, bizim üçün, dövlət, hökumət üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki indi bütün yük icra orqanlarının üzərindədir, hökumətin, dövlətin üzərindədir. Amma bələdiyyələr qeyri-dövlət təşkilatlarıdır, bunlar heç kəsə tabe deyillər, hərəsi öz işini müəyyən edir, onların heç bir tabeliyi yoxdur. Bunlar Azərbaycanda yeganə təşkilatlardır ki, heç kəsə tabe deyillər. Kənddəki bələdiyyə üstündə olan heç bir bələdiyyəyə tabe deyildir. Yaxud da ki, Bakının rayonlarında olan bələdiyyələr, məsələn, Səbail rayonundakı bələdiyyə müstəqildir, heç bir yerə, heç bir idarəyə, heç bir icra orqanına tabe deyildir.

Bu təbiidir ki, bir tərəfdən bunlara çox böyük imkanlar, səlahiyyətlər verir. Amma ikinci tərəfdən də bunların məsuliyyətini artırır. Çünki hələ ki, bizim vətəndaşlarımız, cəmiyyətimiz tabeçilik olmadan, sərbəst fəaliyyət göstərməkdə lazımı təcrübə toplamayıblar. Azərbaycanda, - təkcə Azərbaycanda deyil, keçmişdə mənsub olduğumuz ölkədə, - uzun illər, on illərlə hər bir orqan lap ilk özündə yuxarıya qədər bir-birinə tabe olubdur. Məsələn, vaxtilə kənd soveti seçirdilər. Kənd soveti mütləq rayon icra sovetinə tabe idi, rayon icra soveti respublikanınkına tabe idi, respublikanınkı Sovet İttifaqınınkına tabe idi. Görürsünüz, bir-birinə nə qədər tabelik var idi.

Təbiidir ki, bu, bir tərəfdən onların üzərindən məsuliyyəti çox götürürdü, amma sərbəstlik də vermirdi. İndi bu məsuliyyət artır, sərbəstlik verilir, ancaq rəhbərlik yoxdur. Belə bir vəziyyətdə, təbiidir ki, bələdiyyələr ilk dövrdə, ola bilər, öz işlərində çox çətinliklərlə rastlaşırlar. Ancaq bunlar da ondan asılı olacaqdır ki, bizim seçicilər bələdiyyələrə nə qədər dəyərli adamlar seçəcəklər.

Məsələn, namizədlər çoxdur. Bu, məni sevindirir. Ona görə sevindirir ki, bir tərəfdən bələdiyyə sisteminə maraq göstərən vətəndaşlar çoxdur, onlar bu orqanlarda fəaliyyət göstərmək istəyirlər. Deyə

[383-384]

bilmərəm ki, hamısı eyni məqsədlə fəaliyyət göstərmək istəyir. Yəqin ki, bir qismi həqiqətən vətəndaşlar üçün, öz yaşadığı yer üçün iş görmək, fayda vermək istəyir. Ola bilər, bir qismi də bundan öz şəxsi məqsədləri üçün istifadə etmək istəyir. O da ola bilər, bu da ola bilər.

Amma buna baxmayaraq, bələdiyyələrin seçilməsi zamanı namizədlərin çox olması, qeyd alınmış namizədlərin çox olması onu göstərir ki, bələdiyyəyə maraq həvəs çoxdur.

Kim buraya hansı məqsədlə seçilmək istəyir – bu, onların öz vicdanlarına qalacaqdır. Amma bizim üçün əhəmiyyətli budur ki, vətəndaşlarımız dövləti, hökuməti idarə etməyə, yerli idarə orqanlarında iştirak etməyə həvəs göstərirlər, biganə deyillər. Bu, çox müsbət bir haldır.

Yenə də deyirəm, bunlar hamısı bir tərəfdən bizi sevindirir, ölkəmizdə demokratiyanın varlığını və onun inkişafını sübut edir, ikinci tərəfdən də, təbiidir ki, bələdiyyələrin qarşısında böyük vəzifələr, böyük məsuliyyətlər qoyur. Hər halda, mən arzu edirəm, - cuman edirəm, belə də olacaqdır, - Azərbaycanda bələdiyyə seçkiləri demokratik şəraitdə keçirilsin. Bu da bizim Azərbaycanda apardığımız demokratik proseslərin, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin böyük bir mərhələsi olacaq və biz irəliyə doğru böyük bir addım atmış olacağıq. Gələcək üçün isə çox böyük zəmin yaradacağıq.

Təbiidir ki, beş ildən sonra bələdiyyə seçkiləri bundan da səviyyəli, bundan da keyfiyyətli keçiriləcəkdir. Güman edirəm, gələcəkdə bələdiyyələrə seçiləcək adamlar bu gün seçilənlərdən daha da yüksək səviyyəli olacaqlar. Çünki, ola bilər, onların bir qismi bu beş il müddətində özlərini çox fəal göstərsinlər, vətəndaşların qayğısına qalsınlar, yerlərdə yerli məsələlərin həllində iştirak etsinlər, yaxud təşəbbüskar olsunlar, xalqa göstərsinlər ki, onlar nəşə ediblər. Onda onlar yenidən seçilə bilirlər və onların təcrübəsi olacaqdır.

[384-385]

İkinci tərəfdən də, indiyə qədər bəlkə də bələdiyyələrə maraq göstərməyən adamlar bələdiyyələrin işini müşahidə edəcəklər və gələn bələdiyyə seçkiləri, təbiidir ki, bizim üçün, Azərbaycan üçün daha da faydalı olacaqdır. Bu, ilk addımdır, çox lazımlı addımdır. Mən çox məmnunam ki, biz bu addımı atırıq. Ümidvaram ki, bu, bizim ölkəmizə, dövlətimizə və ən əsası – vətəndaşlarımıza fayda gətirəcəkdir.

S u a l : Cənab prezident, yeni seçiləcək bələdiyyələrə və onların üzvlərinə nə arzulayırsınız?

C a v a b : Onlara arzu edirəm ki, birincisi, vətəndaşlara və seçildikləri yerlərə xidmət etmək məqsədi daşsınlar. Yəni bələdiyyələr yerli məsələləri həll edəcəklər. İndi Azərbaycanda həll olunması məsələlər çoxdur. Onların bir qismi də yerli məsələlərdir. Amma bələdiyyələr yerli məsələləri həqiqətən qanunun onların üzərinə qoyduğu vəzifə çərçivəsində həll edə bilsələr, bu, hər bir vətəndaş üçün xeyirli olacaqdır.

Ona görə mən yeni seçilən bələdiyyələrə arzu edirəm ki, onlar bələdiyyə prinsipinə sadıq olsunlar, öz məsuliyyətlərini hiss etsinlər. Çalışsınlar ki, formal olaraq bələdiyyəyə seçilib status almasınlar. Amma bələdiyyəyə seçildisə, status aldısa, öz torpağı üçün, öz yeri üçün, öz şəhəri, yaxud öz qəsəbəsi, öz rayonu üçün faydalı iş görsünlər. Mən bunu arzu edərdim.

S u a l : Cənab prezident, Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv olması üçün bu seçkilər nə dərəcədə əhəmiyyətlidir?

C a v a b : Bəli, bunun da əhəmiyyəti var. Amma tək bundan asılı deyildir. Bizim qonaq sifətilə qəbul olduğumuz vaxtdan üç il keçibdir. Bu müddətdə biz Avropa Şurası ilə çox geniş əməkdaşlıq etmişik. Avropa Şurasının standartlarına cavab verən bir çox qanunlar qəbul etmişik. Bilirsiniz ki, xüsusən son vaxtlar belə qanunlar qəbul olunubdur.

Qanunun qəbul olunması təkə texniki məsələ deyildir. Qanunun qəbul olunması ondan ötrü deyil ki, biz işarə qoyaq ki, bu qanunu qəbul etdik, orada da desinlər ki, bu qanun Azərbaycanda var, ona görə

[385-386]

də Avropa Şurasının standartlarına uyğundur. Yox, bu qanunların qəbul edilməsi bizim idarəetmə orqanlarında, hüquq-mühafizə orqanlarında və bütün başqa orqanlarda yeni bir şərait yaradır. Yəni biz bundan sonra dünya qanunları, Avropa qanunları çərçivəsində yaşamalı, işləməliyik.

Bunun da əsas məqsədi odur ki, insanların hüquqları daha da çox qorunmalı, dövlətin hüquqları qorunmalı və demokratiya olmalıdır. Ona görə də indiyə qədər gördüyümüz işlər, təbiidir ki, Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul olunmağımızın əsasını təşkil edir. Amma bugünkü bələdiyyə seçkiləri də bir mərhələdir. Əgər seçkilər yaxşı keçsə, uğurlu keçsə, yaxşı nəticələr olsa, onda Avropa Şurasına qəbul olunanda deyəcəklər – bəli, bunu da etdilər, onu da etdilər, bunu da ediblər, onu da ediblər, amma son olaraq bələdiyyə seçkiləri də yaxşı keçibdir. Ona görə siz jurnalistlər də çalışın ki, yaxşı keçsin.

S u a l : Hörmətli prezident, Türkiyənin Avropa Birliyinə tam hüquqlu üzv qəbul olunmasını dəstəkləyirsinizmi?

C a v a b : Yüz faiz dəstəkləyirəm. İndiyə qədər Türkiyəyə çox əngəllər edirdilər. Mən çox məmnunam ki, bu əngəllər götürülür. Mən dünən əziz dostum, Türkiyənin cümhur başqanı Süleyman Dəmirəllə telefonla danışdım, bu münasibətlə onu təbrik etdim. Mən hiss etdim ki, o da çox məmnundur. Baş nazir Bülənd Ecevit də Helsinkiyə getmişdi. Bu, çox gözəl hadisədir, mən buna sevinirəm.

S u a l : Cənab prezident, ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin, eyni zamanda ATƏT-in hazırkı sədrinin Azərbaycana qarşdakı səfərlərindən Azərbaycan nə gözləyir?

C a v a b : Bilirsiniz, bunlar bir-birindən ayrı məsələlərdir. ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri sadəcə, buraya gəlir, buradan Dağıstana uçaqadır. O, buranı tranzit yeri kimi seçibdir. Təbiidir ki, mən onunla görüşəcəyəm. Düzdür, gec gəlir, gecə gəlir və səhər tezdən də gedəcəkdir. Amma bizim işimizin gecəsi-gündüzü yoxdur.

[386-387]

Ancaq ayın 13-də günün axırında buraya ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri gəlirlər. Bilirsiniz ki, artıq onlar iki gündür Ermənistanda, Yerevanda dirlər. Oradan Dağlıq Qarabağa getməli idilər. Bəlkə də artıq Dağlıq Qarabağdadırlar, məlumatım yoxdur. Bildiyimə görə, o heyətin tərkibində təkə ATƏT-in Minsk qrupunun üzvləri, yaxud da onların əməkdaşları yox, eyni zamanda Dünya Bankının, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının da nümayəndələri var.

Bildiyimə görə, onlar Dağlıq Qarabağdan Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ sınırlarından kənarında olan rayonlarına da gedəcək, bu yerlərlə, vəziyyətlə tanış olacaqlar. Nə ilə gəldiklərini bilmirəm. Ancaq onların belə tərkibdə və bu cür məzmununda gəlmələri, hesab edirəm ki, çox sevindirici haldır. Gələnlər, danışırıq.

S u a l : Cənab prezident, Kazimirovun ATƏT-in Minsk qrupunun nümayəndə heyəti tərkibinə salınması ilə əlaqədar nə deyə bilərsiniz?

C a v a b : Bilirsiniz, düzü, mən bunu oradan-buradan eşidirəm. Mən bilirəm ki, Kazimirov ATƏT-in Minsk qrupunun tərkibindədir. Amma mənə dedilər ki, o, ekspert kimi, yaxud da Xarici İşlər Nazirliyinin işçisi kimi onlarla bir yerdə gedibdir. Ancan mən hələ bir şey bilmirəm.

S u a l : Cənab prezident, dekabrın axırında YAP-ın birinci qurultayının keçiriləcəyi bildirilmişdir. Bu, qüvvəsində qalırımı, gündəlikdə hansı önəmli məsələlər olacaqdır?

C a v a b : Ayın 20–21-i qəti keçiriləcəkdir. Sən bilirsən, bu qurultaydır. İndiyə qədər bizim partiyaların o qədər qurultayında olmusunuz ki, bilirsiniz.

Yeni Azərbaycan Partiyası böyük partiya dır. İndiyə qədər qurultayını keçirməyibdir, ilk qurultayını keçirir. Bunun bəlkə mənfi cəhəti də var. Amma müsbət cəhəti də var – partiya formalaşdı,

[387-388]

inkişaf etdi, genişləndi. Partiya öz sıralarını möhkəmləndirdi, təcrübə topladı. İndi gələcək dövr üçün öz vəzifələrini müəyyən etməkdən ötrü qurultaya gedir.

Bizdə xırda-xırda partiyalar var, ildə iki dəfə qurultay keçirirlər. Bilmirəm, bu qurultayların məzmunu, mənası nə olur, əhəmiyyəti nə olur. Amma bu, hərənin öz işidir. İndi bizdə sərbəstlikdir, heç bir qanun yoxdur ki, hansı partiya qurultayını nə cür keçirməlidir. Bu da demokratiyanın bariz nümunəsidir.

Amma ayın 20-də Yeni Azərbaycan Partiyasının qurultayı başlanacaq və iki gün gedəcəkdir – 20-si və 21-i.

S u a l : Cənab prezident, Dövlət Əmlak Komitəsi sədrinin və müavininin işdən azad edilməsi özəlləşdirmə prosesində hər hansı bir dönüş yaradacaqmı?

C a v a b : Bilirsiniz, hər hansı bir adamın işdən çıxarılmasında, vəzifəyə yenisinin təyin edilməsində məqsəd həmin sahənin keyfiyyətə daha da yaxşılaşdırılmasından ibarət olur. Bəzən görürsən insan xəstələnir, işləyə bilmir, vəzifədən azad edilir, yaxud da başqa səbəb olur. Amma çox hallarda belə yüksək kadr dəyişiklikləri, təbiidir ki, o sahədəki mövcud nöqsanları aradan qaldırmaq, işi gücləndirmək üçün lazım olur. Biz də bunu etmişik.

Bilirsiniz ki, biz maliyyə nazirini dəyişdirdik, indi orada işlər daha da yaxşı gedir. Məsələn, Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin rəisini dəyişdirdik, orada da işlər yaxşı gedir. Bunlar hamısı sizin gözüünüzün qabağındadır.

Bilirsiniz ki, özəlləşdirmənin birinci mərhələsi keçibdir. O da çox vacib idi. Bu, çox yaxşı nəticələr veribdir, amma nöqsanlar da, mənfi cəhətlər də var. Biz bunları heç vaxt inkar etmirik. Özəlləşdirmə elə bir mürəkkəb prosesdir ki, orada ideal bir nəticə əldə etmək mümkün deyildir. Dövlət Əmlak Komitəsi sədrinin sabiq müavini bir kitab yazıb, orada göstərir ki, satmağa nə ehtiyac var, dağıdın, verin adamlara,

[388-389]

qoy nə edirlər – etsinlər. Məsuliyyətsiz adamdır da. Yəqin biz də vaxtilə səhv buraxmışıq ki, məsuliyyətsiz adamı elə vəzifəyə təyin etmişik.

Özəlləşdirmə bütün ölkələrdə, eyni zamanda bizdə də çox mürəkkəb bir prosesdir. Mən bunu heç vaxt ideallaşdırmıram və ideallaşdırmaq da olmaz. Amma özəlləşdirmənin ikinci mərhələsi – proqram

hazırdır, biz bu barədə qanun qəbul edəcəyik – daha da böyük məsuliyyət, ciddilik tələb edir. Yəni həmin mərhələdə böyük müəssisələr özəlləşdiriləcəkdir.

Bəzi adamlar var ki, onlar çox məsuliyyətsiz adamlardır, - bilirsiniz, bu təkcə Azərbaycanda deyil, başqa yerlərdə də belədir. Mən Azərbaycanda bunu 1994–1995-ci illərdən müşahidə edirəm, - özləri də özəlləşdirməyə şəxsi maraq göstərirlər. Onlar radikal təkliflər irəli sürürlər və kənardan elə görünür ki, guya bu adam islahatçıdır, özü də çox böyük islahatçıdır. Bəzən xarici ölkələrdə də belə adamlara islahatçı deyirlər. Ancaq məsələnin içinə girəndə, həmin adamın məqsədini araşdıranda görürsən yox, bu heç islahatçı da deyil, millətin, ölkənin dərdinə də qalan adam deyil, - o, sadəcə, zahirən özünü islahatçı göstərərək radikal addım atır, lakin şəxsi məqsədini güdür. Onun pulu, imkanı var, istəyir ki, özəlləşdirmə tez-tələsik olsun, hərə bir tərəfdən qapsın, o da qapsın.

Bilirsiniz, mən Azərbaycana uzun illər rəhbərlik etmişəm. Mən 30 il bundan əvvəl Azərbaycana ilk dəfə rəhbər seçilmişəm. Məndən də öncə, mənim rəhbərlik etdiyim dövrdə də, indiyə qədər də xalqın zəhməti, vəsaiti nəticəsində Azərbaycanda böyük iqtisadi potensial yaranıbdir. Bu da nədən ibarətdir? Bu, dövlət müəssisələrindən, zavodlardan, fabriklərdən, böyük istehsal müəssisələrindən, başqa çox şeylərdən – infraquruluşlardan, yoldan, rabitədən və digərlərindən ibarətdir. Bunlar hamısı dövlət tərəfindən yaranıbdir. Amma dövlət də pulu göydən götürmürdü, bunlar xalqın zəhməti ilə qazanılmış pulun hesabına yaranıbdir.

[389-390]

Bunun necə olduğu indi arxada qalıb. Kim ona necə qiymət verir, - bu onun öz işidir. Amma, hər halda, Azərbaycanda böyük mülkiyyət yaranıbdir. Vaxtilə, 1920-ci illərdə, məsələn, mülkədarların mülkü əlindən alınanda, yəni müsadirə ediləndə, hər şeyi dövlət mülkiyyətinə çevirəndə, əgər onların mülkü indikinə nisbətən 5 faiz idisə, hazırda 100 faiz olubdur. Azərbaycanın bütün mülkiyyətinin qiyməti də, keyfiyyəti də bəlkə 100 faiz, yaxud daha çox artıbdir. Hazırda biz geri gedən bir proses aparırıq. O vaxt torpaqları zorla dövlətləşdirdilər, insanların əlindən mal-qaranı, torpağı aldılar. Bu proses 15 il davam etdi. Kollektivləşmə planı 20-ci illərin axırında elan olundu, ancaq 1938-1939-cu illərdə davam etdi. Nə qədər insan repressiyaya düşdü, sürgün olundu. Yəni ağır bir proses getdi. Amma sonra insanlar buna öyrəşdilər. Sonrakı nəsillər heç də düşünmürdülər ki, niyə bu torpaqları insanların əlindən alıb dövlətə veriblər. Hamı buna alışdı. Kolxozların, sovxozların mülkü artdı, insanlar yaxşı yaşamağa başladılar, özlərinə evlər tikdilər.

Bilirsiniz, siz gəncsiniz, bunları görməmişsiniz. Mən Azərbaycanın hər yerini gözümlə görmüşəm, tanıyıram. Məsələn, bizdə Cəlilabad rayonu var. Mən 1970-ci illərdə Azərbaycana rəhbərlik edəndə oraya getdim. Gördüm ki, kəndlərdə evlərin hamısı palıqdan, yaxud da çiy kərpicdəndir. Özü də elə pis evlər idi ki, təəccüb etdim ki, insanlar burada necə yaşayırlar. Amma biz sonra orada üzümçülüüyü inkişaf etdirdik və ondan çox böyük xeyir götürdük.

Üzümçülüüyün inkişaf etdirilməsinin Azərbaycana iki cəhətdən böyük xeyri oldu. Birincisi, kolxozlar zəif idi, onların gəliri yox idi, insanların da qazancı olmurdu. Ona görə də onlar ancaq yaşamağın qayğısına qalırdılar, ev tikə, avtomobil ala bilmirdilər. Biz üzümçülük proqramını həyata keçirəndə həmin üzüm bağlarının salınması üçün dövlət, Moskva beş il müddətinə pullar ayırdı. Yəni sən

[390-391]

məhsul versən də, verməsən də bu pul ayrılmışdı. Əlbəttə ki, beş ildən tez üzüm məhsulu əldə etmək olmaz. Amma kəndli gedib işləyir, torpağı becərir, pulunu alır. Kasıb kəndlilər – kolxozçular, sovxozda işləyənlər artıq bu beş ildə varlanırlar. Mən beş ildən sonra yenidən həmin rayona getdim. O vaxt üzüm məhsulu təzə-təzə yetişirdi. Gördüm ki, kəndlərdə daşdan xeyli evlər tikiblər, çoxunun avtomobil və başqa şeyləri var. Daha bir beş ildən sonra üzüm məhsulu artdı. Elə oldu ki, bu rayon ildə 200 min ton üzüm məhsulu verdi. Camaat bundan xeyli gəlir götürürdü. Bir rayonda 20–30 şərab emalı zavodu yarandı.

Xatirimdədir, biz o vaxt həm Cürüstənlə, həm də Ermənistanla sosializm yarışını keçirirdik. Onlar respublikamıza tez-tez gəlib-gedirdilər. Cəlilabad rayonunda istehsal edilən üzümün miqdarı ildə 200 min tona çatanda Ermənistanın birinci katibi Dəmirçyan – bu yaxınlarda onu öldürdülər – buraya gəlmişdi. Yarış zamanı hər il mən oraya gedirdim, onlar buraya gəlirdilər, biz müqavilə bağlayırdıq. O, buraya gələndə mən onunla zarafat etdim, dedim ki, Karen Sevropoviç, bilirsən nə var, sən daha Azərbaycanla yox, gərək Cəlilabadla yarışasan. Çünki bütün Ermənistan ildə 180–190 min ton üzüm verirdi, amma təkcə Cəlilabad rayonunda ildə 200 min tondan çox üzüm olurdu.

Mən indi bunu sizə niyə danışırım? Bu, böyük tarixdir, hekayədir, bu barədə cild-cild kitablar yazmaq olar. Yəni demək istəyirəm ki, bunlar dövlətin, insanların vəsaiti ilə yaranıbdir. Axı indi bunu dağıtmaq olmaz. Özəlləşdirməni də gərək elə aparasan ki, hamıya çatsın, hərə öz payını götürsün. Mənim bu dediklərim təkcə torpağa aid deyil, o cümlədən fabriklərə, zavodlara da aiddir. Mən Bakıda 30 il bundan əvvəlki və indiki zavodların, fabriklərin nə qədər fərqli olduğunu yaxşı bilirəm. Biz hər bir zavodun tikintisinə nə qədər zəhmət çəkirdik.

[391-392]

Bilirsiniz ki, Bakı neft şəhəridir. Bu əsrin əvvəlində Bakıda neft hasilatına başlananda neftayırma zavodları yaranıbdir. Nobel qardaşları o vaxt gəlib Qaraxəhərdə neftayırma zavodu tikmişdilər. Həmin

zavod sovet hakimiyyəti dövründə də işləyirdi. O zavod Stalinin adını daşıyırdı. Stalin öləndən və şəxsiyyətə pərəstiş tənqid ediləndən sonra həmin zavod XXII partiya qurultayı adına oldu. Mən o zavoda bir neçə dəfə getmişdim. Çünki birincisi, o vaxt neftdən alınan məhsulların keyfiyyəti aşağı idi, ikincisi də istehsalda çox itki var idi və bunların qarşısını almaq lazım idi. Gedib gördüm ki, Nobel qardaşlarının tikdikləri zavodda bunları etmək mümkün deyil.

Mən gedib Moskvada məsələni qaldırdım, indi Qaraşəhər deyilən yerdə, Xətai rayonunda və Keşlədə böyük çətinliklə də olsa iki zavod tikdik. Həmin zavodların ikisi də mənim təşəbbüsümlə tikilibdir. Mən bilirəm ki, bu zavodlara nə qədər xərc qoyulub, zəhmət çəkilib və onlar nə qədər böyük əhəmiyyətə malikdirlər. Bilirsiniz, o vaxt bu zavodlar üçün avadanlığın bir qismini Almaniya Demokratik Respublikasından, digər qismini isə Fransadan dollara aldım. Amma axı sovet hökumətinin də pulu xalqın pulu idi, göydən tökülməmişdi.

Biz həmin zavodları o zaman böyük çətinliklə yaratdıq. Onlar Azərbaycana xeyir verirlər. İndi bu müəssisələrin özəlləşdirilməsini götürüb necə istəyirsən elə et, kim necə qapıb aparırsa-aparsın? Axı belə olmaz.

Bəziləri deyirlər ki, özəlləşdirmə gecikir. Mən bunların heç birinə fikir vermirəm. Çünki bu tədbirlərin bir il tez, bir il gec aparılmasının o qədər də əhəmiyyəti yoxdur. Ancaq əsas əhəmiyyətli iş ondan ibarətdir ki, bu tədbirlər elə aparılmalıdır ki, birincisi, ədalətli olsun, ikincisi, bəzi mafioz qüvvələr belə şəraitdən istifadə edib dövlətin əmlakını oğurlamasınlar, vətəndaşların hamısı özəlləşdirmədən fayda götürə bilsin.

[392-393]

Qızım, görürsən, sən özəlləşdirmə haqqında sual verdin, mən sənə böyük bir mühazirə oxudum.

S u a l : Cənab prezident, öz aparatınızda struktur dəyişiklikləri etməyi nəzərdə tutursunuzmu? Çünki dövlət müşaviri vəzifəsi barədə müəyyən söz-söhbət var.

C a v a b: Məni burada nə qədər saxlayacaqsınız? Bilirsiniz, mən böyük həyat təcrübəsi keçmişəm. Bəzi rəhbərlər var ki, bir vəzifəyə gələn kimi, hər şeyi dəyişdirirlər: o xoşuma gəlmir, bu xoşuma gəlir, hər şeyi – kabinetini də, stolunu da və sairə dəyişdirir. Siz gəncsiniz, bunları bilmirsiniz. Məsələn, Xruşşov vaxtilə Sovet İttifaqının başçısı seçiləndən sonra, əlbəttə, bir çox xeyirli işlər gördü, Stalinin buraxdığı səhvləri tənqid etdi. Ancaq eyni zamanda o, bir ildə iki tədbir keçirirdi, bir şeyi yaradırdı, sonra bu, nəticəsini vermədən – yəni hansısa bir təşkilat – altı aydan sonra onu pozurdu, yenisini yaradırdı. Dəhşətli bir vəziyyət idi. Ona görə də həmin müsbət fəaliyyətinə baxmayaraq, xalq ona dözmədi, o da istefa verməyə məcbur oldu. Yəni dünyada belələri də, elələri də var.

Heç bir dəyişiklik dəyişiklik naminə, heç bir islahat, struktur dəyişikliyi bunun naminə olmamalıdır. Bu, nəticə üçün olmalıdır. Harada struktur dəyişikliyi lazımdırsa, biz onu edəcəyik. İndi sən dövlət müşavirindən danışırsan. Dövlət müşaviri qanunsuz yaranmış bir vəzifədir, heç bir yerdə yoxdur. Onu Xalq Cəbhəsinin hakimiyyəti dövründə yaradıblar. Heç anlamaq da olmur ki, dövlət müşaviri nə deməkdir. Dövlət dövlətdir, dövlətin də başçısı prezidentdir. Prezidentin müşaviri ola bilər, amma dövlətin müşaviri ola bilməz. Bunu yaradıblar. İndi əgər mən bəzi adamlar kimi olsaydım, gələn kimi deyərdim ki, bu da, o da düz deyil. Amma mənə belə gəldi, bu gün də belə gəlir ki, onun adı ilə məzmunu bir deyil. Əgər insan yaxşı işləyirsə, qoy bu adı daşısın. Ona görə də bunlar xırda şeylərdir. Biz lazım olan vaxt bunları edəcəyik. Sağ olun.

**UŞAQLARIN BEYNƏLXALQ TELEVİZİYA VƏ
RADIO GÜNÜ MÜNASİBƏTİLƏ
«UŞAQLAR DÜNYANIN SEVİNCİDİR»
DEVİZİ İLƏ KEÇİRİLƏN ŞƏNLİKDƏ NİTQ**

Bakı, Teleteatr

12 dekabr 1999-cu il

Əziz uşaqlar, sevimli balalar!

Mən sizə müraciət edirəm və Azərbaycan radiosu və televiziya vasitəsilə Azərbaycanın bütün uşaqlarına, gənclərinə müraciət edirəm. Sizin hamınızı – Azərbaycanın uşaqlarını, gənclərini, qızlarını, oğlanlarını bu bayram münasibətilə, YUNİSEF Beynəlxalq Təşkilatının yaratdığı Beynəlxalq gün – uşaqların televiziya və radio günü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Sizə xoş həyat, sevinc, səadət və gözəl gələcək arzulayıram.

Uşaqlar cəmiyyətin ən gözəl hissəsidir. Hər bir insan, hər bir ana, hər bir ata öz xoşbəxtliyini birinci növbədə öz uşağında, öz övladında görür. Ailədə yeni uşağın dünyaya gəlməsi ailə üçün bütün sevinclərdən də üstündür. Bu təbiidir, çünki insan yaşayır, yaradır və cəmiyyətin gələcəyini yaradır. Bu, Allah-təalanın buyurduğu bir prosesdir. Azərbaycan prezidenti kimi, mənim üçün hər bir ailədə uşağın dünyaya gəlməsi, bu ailənin sevinci elə mənim də sevincimdir. Mənim üçün hər bir uşağın həyatı bizim ümumi cəmiyyətimizin həyatıdır.

[394-395]

Ona görə də mən bu gün böyük sevinc hissi ilə sizin görüşünüzlə gəlmişəm. Siz burada öz çıxışlarınızla - xüsusən Sevinc və Bəxtiyar - məni çox mütəəssir etdiniz. Uşaq həmişə insanda çox ulvi hissiyyatlar yaradır. Təbiidir, biz bunu hər yerdə görürük ki, uşaq istedadlı çıxış edəndə insan o qədər sevinir ki, bəzən onun gözündən sevinc yaşı da gəlir. Mən də belə bir insanam ki, həmişə məni hər şeydən çox uşaqlar sevindirir - həm özlərinin varlığı ilə, həm istedadları ilə, həm gözəlliyi ilə, həm qabiliyyəti ilə, həm tərbiyəsi ilə.

Mən öz övladlarımı çox sevirəm, nəvələrimi də çox sevirəm. Ancaq eyni zamanda mən Azərbaycanın bütün uşaqlarını öz övladlarım kimi, öz nəvələrim kimi sevirəm. Çox illərdir ki, xalqım mənə etimad göstərüb, məni Azərbaycana başçı, sonra isə prezident seçəndən indiyə qədər mən Azərbaycanın uşaqlarının hamısını öz övladım kimi qəbul etmişəm. Bu, nəinki mənim borcumdur, mənim üzərimə düşən vəzifədir, eyni zamanda mənim qəlbimdən gələn hissiyyatlardır.

Düşünürəm ki, Azərbaycan vətəndaşlarının əksəriyyəti belə hissiyyatlarla yaşayır. Məhz ona görə də biz həyatımızın bu ağır keçid dövründə uşaqların təhsilinə, inkişafına, onların istedadlarının inkişaf etdirilməsinə, onların daha da yaxşı yaşamasına nail ola bilirik.

Mən bu gün sizinlə burada olmağımdan çox məmnunam. Son illər mən buraya hər il gəlirəm, biz hər il görüşürük. Artıq bu, bir ənənəyə çevrilibdir. Əgər siz məni bu dəfə bu görüşə dəvət etməsəydiniz mən çox məyus olardım. Amma siz dəvət etməsəydiniz də mən özüm gələcəkdim. Mənim müşahidələrim bundan ibarətdir ki, mən hər il uşaqlarımızın boyunun artmasını yox, - bu təbiidir, - bizim uşaqların gözəlləşməsinə, şənleşməsinə, özlərini daha da xoşbəxt hiss etməsinə, istedadlarının daha da açılmasını görürəm. Bu, tək elə bu salondakılar deyil. Bizim Azərbaycanın uşaqlarının həyatının ümumi mənzərəsi budur. Mən neçə ildir ki, Sevinclə Bəxtiyarı aparıcı kimi burada görürəm. Doğrudur, onların boyu artıbdir, amma görürəm ki, boylarından çox, onların daxili mənəviyyatı yüksəlibdir, onların istedadı daha da artıbdir.

[395-396]

Hər ata istəyir ki, onun övladı tez böyüsün, tez yekəlsin. Mənim bir adətım vardı: uşaqlarım kiçik olanda onları divarın yanına gətirirdim, xətt çəkirdim, iki aydan sonra bir də ora gətirirdim – xətt çəkirdim, görürəm ki, onlar nə qədər böyüyüblər. Bu, bəli, valideynə aid olan bir xüsusiyyətdir. Amma təbiidir ki, bu, nə valideyndən, nə də uşaqdan asılıdır. Bu, təbiətdən asılıdır. Ancaq insan istəyir ki, hər şey tez yüksəlsin. Mən də həmişə arzu edirəm ki, bizim uşaqlar tez yüksəlsinlər, o mənada ki, daha da çox bilik alsınlar, daha da çox tərbiyələnsinlər, daha da çox vətənpərvər olsunlar.

Burada siz mahnılar təqdim etdiniz. Çox gözəl mahnılar idi. Ancaq bu mahnıların hamısının bir ana xəttini mən hiss etdim: vətən, xalq, millət, dövlət, torpaq - bu fikirlər mahnıların hamısından keçir. Bax, məni bu, çox sevindirir. Əlbəttə ki, hər bir mahnı, hər bir musiqi insanı zövqə gətirir, insanı sevindirir, insan istirahət edir. Ancaq vətənpərvərlik ruhu ilə yaranmış sizin bu mahnılarınızın hamısı və

daxili pərvərlik ruhunda ifa etdiyiniz mahnılarınız, rəqsləriniz məni daha da çox sevindirir. Çünki bizim ölkəmizin bu günü də, gələcəyi də müstəqil Azərbaycandır.

Müstəqil Azərbaycan tarixinin ilk dövrünü yaşayır. Gələcək isə həm böyükdür, həm də uzundur, yəni əbədidir, sona qədərdir, bu gələcəyin sonu yoxdur. Ancaq qarşımızda duran məsafəni nə qədər tez qət edə bilsək, bizim xalqımız dünya xalqları içərisində o qədər tez yüksələcəkdir. Bu, bizim hamımızın borcudur. Biz bunu hamımız etməliyik. Ancaq bunu təmin etmək üçün gərək bu prosesin ardıcılığı yaransın. Ardıcılıq isə odur ki, məhz uşaqlar, gənclər, onların təhsili, tərbiyəsi, onların istedadlarının meydana çıxarılması, istedadlarını göstərmək üçün onlara imkanlar yaradılması - bunların hamısı hər bir nəslə əvvəlki nəsildən yüksək edə bilər.

[396-397]

Mən heç şübhə etmirəm ki, XXI əsrdə Azərbaycanda nəsillər nə qədər dəyişəcəksə, Azərbaycan xalqının, Azərbaycan millətinin daxili mədəniyyəti, insani keyfiyyətləri, istedadı da o qədər artacaqdır. Xalqımız yüksək mədəniyyətə, yüksək elmə, yüksək biliyə və xoş, firavan həyata malik xalq olacaqdır. Onun üçün sizin hər biriniz – bugünkü kiçik istedadlar, amma çox zərif, insanı heyretə gətirən, insanı sevindirən o istedad nümunələri gələcəyin qönçələridir. Bu qönçələr açılacaqdır, bu qönçələr gözəl görünəcəkdir və Azərbaycanı gülzarlığa döndərəcəkdir.

Ancaq bizim uşaqlar tək musiqidə, mahnıda, rəqsdə istedadlı deyildirlər. Son illər bizim uşaqların istedadları bir çox sahələrdə aşkara çıxıbdir. Məktəblərimizdə ayrı-ayrı fənlər, elmlər sahəsində çoxlu istedadlı uşaqlar özlərini göstəriblər. Dünyada keçirilən beynəlxalq olimpiadalarda Azərbaycan məktəblərinin uşaqları ayrı-ayrı fənlər üzrə çox yüksək adlar, medallar, fəxri fərmanlar alıblar. Yəni Azərbaycan uşaqlarının istedadı çox geniş bir sahəni əhatə edir. Yəni insan istedadının hər bir sahəsi Azərbaycanın uşaqlarında var.

Bizim borcumuz, bizim vəzifəmiz şərait yaratmaqdan ibarətdir ki, hər bir gənc, hər bir uşaq istedadını inkişaf etdirə bilsin, ona imkan yaransın. Biz bunu edirik. Amma deyə bilmərəm ki, hər bir şeyi təmin edə bilirik.

Mənim istəyim, arzum bundan da çoxdur. Ancaq əminəm ki, burada biz ilbəl yeni nailiyyətlər əldə edirik və əldə edəcəyik.

Bizim uşaqların bir hissəsi yerindən-yurdundan didərgin düşmüş, köçkün vəziyyətində yaşayan ailələrin uşaqlarıdır, çadırlarda yaşayan uşaqlardır. Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı nəticəsində, müəyyən səbəblərdən bir milyondan artıq azərbaycanlı yerindən-yurdundan didərgin düşübdür, ağır vəziyyətdə, çadırlarda yaşayırlar. Mən o çadırlarda olmuşam, insanların ağır şəraitdə yaşadığı müxtəlif

[397-398]

yerlərdə olmuşam, hamısını görmüşəm. Bilirsiniz, bu görüşlər ikitərəfli təəssürat, hissiyyatlar doğurur. Bir tərəfdən insanlarımızın, xüsusən uşaqlarımızın belə ağır, bəzən də dözülməz vəziyyətdə yaşaması bizi incidir, sıxır. Məni bu həyatda ən çox sıxan budur.

İkinci tərəfdən də belə ağır bir şəraitdə uşaqlarda xoş əhval-ruhiyyə, onlarda həqiqi uşaq keyfiyyətləri, onların məktəbdə oxumasını, təhsil almasını, yəni həqiqi uşaq kimi inkişaf etməsini görəndə sevinirəm.

İnsan ümumiyyətlə, dözümlü bir məxluqdur. Bunu biz tarixdən bilirik, hər yerdə olub, o cümlədən Azərbaycan xalqının tarixinin müxtəlif mərhələlərində və yaşadığımız dövrdə də görürük və bilirik. Ancaq yenə də deyirəm, çadırlarda ağır vəziyyətdə, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş ailələrdə yaşayan uşaqlar çox yüksək qayğıya layiqdirlər. Onların içərisində istedadlıları da çoxdur. Sizin kimi rəqs edənlər, yaxud da mahnı oxuyanlar və ya məktəbdə əla qiymətlərlə oxuyan uşaqlar çoxdur.

Mən bir dəfə o çadırlara gedəndə gördüm ki, çadırın birinin yanında çörək bişirirlər. Şəhərdə yaşayanlar bunu bəlkə də bilməzlər, amma kənd yerlərində həmişə ya təndir qalayıb çörək bişirirlər, ya da sacın üstündə çörək bişirirlər. Onu da sizə deyim ki, o çörək çox ləzzətli olur. Kim ondan yeməyibsə çox şey itiribdir.

Dedim ki, nə edirsiniz? Bir oğlan idi, dedi ki, biz toy edirik. Gənc bir oğlandı, 18-19 yaşı olardı. Dedim, bəs gəlin haradadır? Dedi ki, gəlini Sabirabadda çadırdan oğlan gedib gətirmişdir. Yəni oğlan da çadırdadır yaşayır - Biləsuvar rayonunda, qız isə Sabirabadda çadırdadır yaşayır, oradan gedib gətirmişik. Yəni, insan hər bir şəraitdə yaşayır, toyunu da, bayramını da edir. O çadırlarda övladlar da dünyaya gəlir, uşaqlar da doğulur. Həyat davam edir. Həyatın davam etməsini, həyatın sürətini heç bir qüvvə dayandıra bilməz. Yenə də deyirəm, təbiidir ki, bu, bizim millətin dözümlülüüyüdür.

[398-399]

Ancaq bilin, inanın, əziz uşaqlar, beş ildən artıqdır ki, mənim bu məsələni sülh yolu ilə həll etmək üzərində çalışdığım iş, təbiidir ki, bütün millətimiz üçün, bütün xalqımız üçün ən vacib olan işdir. Hər şeydən öncə uşaqlar üçün, gələcək nəslimiz üçün, gələcək nəslimizin qorunması üçün. Əminəm, inanıram, biz buna nail olacağıq. Mən dəfələrlə demişəm - o müharibə illərində çox qanlar tökülüb, nə qədər gənclər həlak olub, şəhid olublar, vətən yolunda, torpaq yolunda özlərini qurban veriblər. Ancaq gərək bir də daha qan tökülməsin. Əgər bu məsələni biz sülh yolu ilə həll edə biliriksə, mən istəmirəm ki, yenə də bizim hansısa bir övladımız getsin vuruşa, girsin döyüşə.

Təbiidir ki, xalq, millət və onun gəncləri, onun ordusu, onun döyüşçüləri həmişə öz torpağını, öz ölkəsini, öz vətəninə qorumağa qadir olmalıdır, qorumağa hazır olmalıdır. Vətənpərvərlik haqqında burada sizin mahnılarınızı da mən o mənada qəbul edirəm ki, siz – kiçik yaşlı uşaqlar vətənpərvərlik haqqında mahnılar oxuyursunuz. Yəni siz vətəninizi, torpağınızı nəinki yağılardan, nəinki xarici düşmənlərdən, bütün fəlakətlərdən qorumağa hazırsınız. Bu, çox sevindirici haldır. Əgər məsələni sülh yolu ilə həll etmək olarsa, nə üçün yenidən qan tökülsün? Təbiidir ki, o biri yol da istisna deyil.

Əziz balalar, ancaq mən bu gün sizə bir də deyirəm ki, biz məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə nail olacağıq. Sizin daha da xoşbəxt yaşamağınıza daha da gözəl imkanlar yaradacağıq.

Demək olar ki, siz çox xoşbəxtsiniz. Ona görə ki, XX əsrdə doğulmusunuz, amma həyat fəaliyyətiniz və gələcəkdə ailə qurmağınız, bütün işləriniz XXI əsrdə olacaqdır. Yəni siz XX əsrlə XXI əsri bağlayan insanlarsınız. Bu da nadir bir haldır, çox nadir bir haldır. Mən sizə bir daha öz dərin atalıq

[399-400]

hissiyyatımı bildirirəm. Mən sizi sevirəm, siz məni həmişə ruhlandırırırsınız, siz məni həmişə sevindirirsiniz. Bəzən məndən soruşurlar ki, bu qədər gərgin işləri aparmağım necə mümkün olubdur. Hər bir insanın ilhamverici qüvvəsi var. Mənə ilham verən ən böyük qüvvə Azərbaycanın uşaqlarıdır, Azərbaycanın gəncləridir, Azərbaycanın gələcəyidir.

Mənim bütün həyatım xalqıma xidmətə həsr olunub. Amma bu gün həyatımın mənası, məqsədi müstəqil Azərbaycanın gələcəyini təmin etməkdir. Yəni Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi yaşasın və müstəqilliyi əbədi olsun. Azərbaycan inkişaf etsin və inkişaf etmiş dövlətlər səviyyəsinə çatsın. Azərbaycan yüksək iqtisadiyyata malik olsun və Azərbaycan xalqı, Azərbaycan vətəndaşları, Azərbaycanda hər bir insan xoşbəxt yaşasın, firavan yaşasın, rahatlıq şəraitində yaşasın, sabitlik şəraitində yaşasın, qorxu altında olmasın, təhlükə altında olmasın, gələcəyə baxsın və gələcək haqqında düşünsün. Budur mənim həyatımın bugünkü mənası və gördüyüm işlərin məzmunu!

Mən sizi əmin edirəm ki, bu yolda bundan sonra da var qüvvəmlə çalışacağam. Qüvvəm hələ var, allaha şükür, çoxdur. Ona görə də mən sizinlə hələ çox görüşlər keçirəcəyəm.

Sizi bir daha təbrik edirəm. Hər birinizə xoşbəxtlik, səadət arzulayıram. Hər birinizə xoşbəxt gələcək arzulayıram. Sizi öpürəm, sizi bağrıma basıram. Sağ olun.

AZƏRBAYCANDA BƏLƏDİYYƏ SEÇKİLƏRİNDƏ İŞTİRAK ETMİŞ TÜRKİYƏLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏRLƏ GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT

Prezident sarayı

13 dekabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Azərbaycanı xoş gəlmisiniz. Sizin gəlişinizin məramı da çox gözəldir. Çünki Azərbaycan öz müstəqil dövlətinin sistemini qurur. Bunlardan biri də bələdiyyələrdir. İndiyə qədər Azərbaycanda bələdiyyələr yaranmayıbdır. Ancaq indi onları yaradıırıq. Yaratmaq üçün də seçkilər keçirmək lazımdır. Seçkilər də dünən keçdi və siz də çox sağ olun ki, zəhmət çəkmisiniz, gəlmisiniz, bu seçkilərdə müşahidəçilik etmisiniz. Beləliklə, Azərbaycana yardım etmisiniz.

Bizim Milli Məclisin sədri mənə söyləmişdi ki, sizi dəvət edibdir, siz burada seçkilərdə müşahidəçilik edəcəksiniz. Ancaq sonra eşitdim ki, elə bu gün Türkiyəyə qayıdırınız. Düşündüm ki, əgər görüşməsək olmaz. Mənə dedilər, siz də mənəmlə görüşmək istəyirsiniz. Təşəkkür edirəm.

Əli Kamal Başaran (*Türkiyənin Ana Vətən Partiyasından Trabzon millət vəkili*): Bizi qəbul etməyiniz bizim üçün böyük şərəfdir. Sizə son dərəcə hörmət və ehtiramımızı bildiririk. Məclis başqanımızın, partiya rəhbərlərimizin ən dərin ehtiram və salamlarını Sizə çatdırmaq istəyirəm. Biz beş partiyamı təmsil edirik. Sizlərlə son dərəcə fəxr edirik və sizləri çox sevirik.

[401-402]

Biz buraya öz torpağına, vətəninə gələn insan kimi gəldik. Sizlərin də bizə gəlişinizi belə qəbul edirik, azəri qardaşlarımız Türkiyəyə gələndə də eyni qüurları daşıyıırıq. Çox razı qaldıq.

Demokratiyanın körpəlik dövrünü yaşayan bir ölkədə ilk dəfə keçirilən bələdiyyə seçkilərini izlədik. Hər şeyi yaxşı gördük. Seçkilərin yaxşı nəticəli olacağı qənaətindəyəm. Bu, çox normal şəraitdə keçən bir seçki oldu.

Qayəmiz Azərbaycanı çox yüksəklərdə görmək istəyidir. İnanırıq ki, Sizin keçmişdən gələn təcrübələriniz Azərbaycanı çox gözəl yerlərə çatdıracaqdır. Böyük bir rus dövlətindən sonra kiçik, amma böyük imkanlara malik Azərbaycana inanırıq ki, Sizin sayənzədə iqtisadi cəhətdən rahatlıq içərisində olacaqdır. Mən elə uzun bir zaman görmürəm – Azərbaycanın 15–20 illik çətin dövrü ola bilər. Biz millət olaraq, türk parlamentçiləri olaraq ürəyimizlə, hər şeyimizlə hər zaman Azərbaycanın yanında olacağımızı söyləyirik. Təşəkkürümü bildirirəm.

Heydər Əliyev: Sağ olun, təşəkkür edirəm. Çox sağ olun. Əgər sizin də sözünüz varsa, buyurun.

Əli Günər (*Fəzilət Partiyasının nümayəndəsi, İqdir millət vəkili*): Hörmətli prezident, Türkiyə Cümhuriyyəti adından məclis başqanımız və bütün partiyalar adından Sizə salamımızı, hörmətlərimizi və ehtiramımızı ərz edirəm. Biz Sizi gördükə xoşbəxtlik duyuruq.

Mən İqdir millət vəkiliyəm. Siz Naxçıvanda olan zaman mən də orada olmuşam. Siz iki dövlət arasında körpü qurdunuz.

Hamımızın dediği kimi, biz iki dövlət, bir millətik. İnşallah, bu, əbədiyyətə qədər davam edəcəkdir. Biz bununla qürur duyuruq.

Türkiyə Cümhuriyyəti hər şeyi ilə, yəni uşağı, böyüyü, kiçiyi, kişisi, əsgəri ilə qəlbən, fikrən, zikrən Sizin yanınızdadır. Biz Sizi dəstəkləyirik. İnşallah, bu dəstək Sizin atduğunuz demokratik addımlarla

[402-403]

Avropaya qədər gedəcəkdir. Bizim getdiyimiz yerlərdə qardaş Azərbaycanın da yer alacağına inanırıq. Biz bir addım atdıq. İnşallah, bu addım özəlliklə bütün türk cümhuriyyətləri üçün xeyirli olacaqdır.

Sizin bu demokratik addımlarınız digər ölkələr üçün də xeyirli olacaqdır. Siz demokratiyaya keçməyən ölkələrə örnək təşkil etmisiniz. İlk dəfə bələdiyyə seçkiləri keçirdiniz. Biz seçkilərdə müşahidəçi olaraq hər kəsdən soruşduq, heç bir şeydən rahatsız olmadıq. Hətta mənim çox sevindiyim bir-iki hal oldu. Yaşlı bir qadına və gənc bir vətəndaşa «Siz səsini kimə verdiniz?» sualını verdim. Dedilər ki, «Biz Azərbaycan vətəndaşı kimi, lazım olan kəsə səsimizi verdik». Biz bundan çox məmnun olduq. İnşallah, bunlar davam edəcəkdir. Biz Azərbaycandan çox məmnunuq. Sizin hər şeyiniz çox yaxşıdır.

Bizim Allahdan təmənnamız, niyazımız odur ki, qısa bir zamanda çətinlikləri keçin. Daha güclü Azərbaycan Türkiyə üçün də güclü olmaq deməkdir. Türkiyənin gücü Azərbaycanın gücüdür. Sizin rəhbərliyiniz altında iki gücün birləşməsi dünya dövlətləri arasında öz yerini alacaqdır. Biz bundan məmnunuq. Çünki biz iqdirlilər Sizi çox yüksəklərdə görürük. Allah ömrünüzü uzatsın deyə dua edirik.

Qonşu olan vilayətlər – Naxçıvan və İqdır arasında bir körpü vardır. Naxçıvanda 400 minə yaxın əhali yaşayır. Bir o qədər də İqdırın vardır. Siz və cənab Süleyman Dəmirəl birlikdə «Həsərət körpüsü»nün təməlini qoydunuz. Orada ticarət fəaliyyətinə başlandı. Həm Azərbaycan xalqı, Naxçıvan üçün, həm də bizim xalqımız üçün həqiqətən, çox faydalı işlər oldu. Sizin xalqınızın zənginliyi bizim xalqın, bizim zənginliyimiz isə Sizin xalqınızın zənginliyidir.

Sizdən bir xahişimiz vardır. Süleyman bəylə Siz qardaşsınız. Biz belə görürük. Bizə ayda 25 min ton mazut verirlər. Bu da ildə 300 min ton edir. Yarısını naxçıvanlılar gətirir, yarısını da İqdırlılar gətirirlər. Bu da tələbatı ödəmir. Biz Sizdən göndirilən mazutu İrandan alıb Türkiyəyə gətiririk. [403-404]

Böyüyümüz olaraq Sizdən arzumuz, istəyimiz budur ki, bu barədə Süleyman bəydən xahiş edin, - bunu artırmaq lazımdır ki, oradakı əhalinin zənginliyi, gücü artsın. Allah Sizə yardımçı olsun. Sizə hörmət və ehtiramımı bildirirəm.

Nurəddin Atik (*Doğru Yol Partiyasından Diyarbəkir millət vəkili*): Hörmətli prezident, biz Milli Məclis başqanınızın dəvəti ilə müşahidəçi kimi Azərbaycana gəldik. Burada özümüzü evimizdəki kimi çox rahat hiss edirik. Bələdiyyə seçkilərini izlədik və hər şey çox gözəl oldu. Konstitusiyaya çərçivəsində çox demokratik bir seçki oldu. Elə bir problemlə üzləşmədik.

Seçkilər zamanı səs verməyə yaşlı bir qadın gəlmişdi. O dedi ki, vətəndaşlar xəstə olsalar da evlərdə, xəstəxanalarda onların yanına gedirlər və onlar da səs verirlər. Bu, çox gözəldir. Hər şey deyilənlərdən də yaxşı oldu. Bir qardaş, dost olaraq çox sevindik. Bu bələdiyyə seçkiləri həm Azərbaycana, həm də onun xalqına xeyirli, uğurlu olsun. Allah üstünüzdə olsun. Sağ olun, var olun.

Həsən Hüseyn Balak (*Milliyyətçi Hərəkət Partiyasının təmsilçisi Tokat millət vəkili*): Hörmətli prezident, Sizə genel başqanımız, dövlət nazirimiz və Baş nazirin müavini Dövlət Baxçalının salamlarını çatdırıram və bundan qürur duyuram.

Həmkarlarımın dedikləri kimi, həqiqətən, buraya, qardaşlarımızın vətəni olan Azərbaycana öz məmləkətimiz kimi gəldik. Buraya gəldiyimiz zaman biz İsveçrədə, İngiltərədə, Fransada duyduğumuz yabançılıqı duymadıq. Bizə qucaqlarını açdılar. Zati-alilərinizin vermiş olduğu təlimatla bizi müşayiət edən, qonaqpərvərlik göstərən insanlar bizi çox gözəl qarşıladılar, çox duyğulandırdılar. [404-405]

Biz burada müşahidəçi kimi seçki məntəqələrini gəzdik və hər şeyi gördük. Sizin himayəniz altında demokratik nizamə qovuşmaq üçün çox böyük addım atılır və xalq bundan xeyli məmnundur. Biz də məmnunuq. Bununla bərabər, demokratiyaya keçid zamanı çox böyük həmlələri dəf etdiniz. Əlbəttə, biz türk insanı olaraq bundan çox sevinirik. Azərbaycan xalqının yüksəlişini güneydəki qonşunuzla və digərləri ilə müqayisə etdiyimiz zaman görürük ki, qısa zamanda Sizin himayənizlə çox böyük işlər görülmüşdür və əzəmətinizlə digər işləri də uğurla başa vuracağınızı zənn edirəm. Mənim inancım budur. Onun üçün də dua edəcəyəm. Sağ olun.

Həsən Gülay (*Demokratik Sol Partiyadan Manisa millət vəkili*): Hörmətli cümhur başqanım. Bizi qəbul etdiyinizə görə təşəkkür edirəm. Həmkarımın söylədiyi kimi, biz Azərbaycana Milli Məclis sədrinin dəvəti ilə gəlmişik. Sizin vaxtınızın az olduğunu bilirik. Bizə lütf etdiniz. Biz buraya sevinclə gəldik və sevinclə dönəcəyik. Hər şey çox gözəl və demokratik oldu. İndi biz Sizdən ayrılacağıq.

Cənab prezident, mən Sizin sağlam, rahat olmağınızı ancaq televiziya vasitəsilə gördüm. İndi də çox sağlamsınız, gümrahsınız və qoy həmişə belə olsun.

Vaxtınızı çox almaq istəmirəm. Mən hörmətli Ecevitin partiyasındanam və Manisadan millət vəkili seçilmişəm. Onun Sizə olan hörmət və ehtiramını çatdırmağı özümə borc bilirəm. Allah Sizə ömür versin. Təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Hörmətli dostlar, əvvəla, sağ olun ki, zəhmət çəkib Azərbaycana gəlmisiniz və bizim ilk bələdiyyə seçkilərində müşahidəçi olmusunuz, beləliklə də Azərbaycana yardım etmişiniz.

Mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Dünən səs verməyə getmişdim, orada xeyli mətbuat nümayəndələri var idi. Onlarla 35–40 dəqiqə söhbət etdim, danışdım. Ondan iki gün əvvəl mən televiziya [405-406]

və radio vasitəsilə Azərbaycan vətəndaşlarına müraciət etmişdim. Mənim sözlərimin əsas məzmunu odur ki, Azərbaycan demokratiya yolu ilə gedir, demokratik, hüquqi, dünyəvi, yəni layiq dövlət qurur. Bilirsiniz ki, bu, böyük bir prosesdir, onu 1–2–3 ildə etmək mümkün deyildir. Amma biz bu yolla tam inamla gedirik. Bizim başqa yolumuz yoxdur. Yəni yollar çoxdur, amma bizim yolumuz budur və bizi bu yoldan heç kəs döndərə bilməz. Çünki Azərbaycan öz müstəqilliyini tam təmin etmək, saxlamaq və qorumaq üçün mütləq demokratik, hüquqi dövlət olmalıdır, dünyanın demokratik, hüquqi cəmiyyətində özünə yer almalıdır. Bu da Azərbaycanın müstəqilliyinin təminatı olmalıdır.

Biz ötən illərdə bir çox işlər görmüşük. Amma gördüyümüz hər bir iş yeni bir addımdır. Yəni biz 1995-ci ildə müstəqillik Konstitusiyası, Ana yarası əsasında Milli Məclisimizə ilk dəfə seçkilər keçirdik. Məsələn, Azərbaycanda 2-3 dəfə prezident seçkiləri keçirilibdir. Amma bunlar hamısı yeni hadisələrdir. Bələdiyyə seçkiləri isə bizim üçün tamamilə çətin bir prosesdir.

Mən bilirəm ki, Türkiyədə bələdiyyə sistemi böyük tarixə malikdir və bu sahədə çox işlər görülür, bələdiyyələrin geniş səlahiyyətləri vardır.

Mən Türkiyənin daxili işləri ilə təxminən 1992-ci ildə tanış olarkən – mən əvvəllər də Türkiyə barədə oxuyurdum, öyrənirdim, amma bunları bilavasitə şəxsən görmürdüm – gördüm ki, bəli, orada bələdiyyələr çox gözəl qurulub, yaranıbdır və xalqın, vətəndaşların özlərinin idarə etdiyi bir orqandır, heç kimə tabe, heç kimdən asılı deyil. Onlar öz bölgəsində, şəhərində, kəndində bələdiyyə çərçivəsində çox böyük işlər görürlər.

Mən dəfələrlə demişəm, biz bütün dünya təcrübəsindən istifadə etməliyik. Amma bizim üçün ən yaxın, doğma təcrübə Türkiyənin təcrübəsidir. Türkiyənin bələdiyyələrinin səviyyəsinə gəlib çatmaq üçün hələ çox vaxt lazımdır. Bu, bizim ilk addımımızdır. Siz doğru dediniz ki, bu, körpə bir addımdır. Biz bu

[406-407]

addımı ataraq bir daha sübut edirik ki, bu yolla gedirik.

Bu seçkilərdə hər şeyin istənilən kimi olmaması mümkündür. Mən çox məmnunam ki, sizin müşahidələrinizin hamısı müsbət xarakter daşıyır. Ancaq eyni zamanda, mən belə düşünürəm, ola bilər ki, hər şey istənilən kimi olmasın. Bu gün mənə bilgilər veriblər ki, bəzi yerlərdə, məsələn, bir rayonda icra hakimiyyəti başçısı bu işlərə müdaxilə edibdir. Mən bu məsələyə baxacağam, həmin icra hakimiyyəti başçısı haqqında bəlkə də çox ciddi bir qərar qəbul edəcəyəm. Çünki bələdiyyə seçkisinə heç kim müdaxilə etməməlidir, qarışmamalıdır. İnsanlar, vətəndaşlar sərbəst, azad surətdə özləri gəlib istədikləri adama səs verməli, kimi istəsələr onu da seçməlidirlər. Ancaq bu, asan iş deyildir.

Bizim Səbail rayonu Bakının mərkəzi rayonudur. Mən dünən ora getdim, həmin rayondan 17 adam seçilməlidir. Ancaq oradakı siyahıda 82 namizədin adı vardı. Mən bunların çoxunu tanımıram, bilmirəm. Siyahıda 3–4 adam olanda tanıyıram, bilirəm ki, kimə səs vermək lazımdır. Amma əgər bu, mənim üçün asan deyilsə, başqaları üçün daha da çətindir. Biz bu yolu keçirik. Çox sağ olun ki, siz də gəlib müşahidə etdiniz və bizə yardım göstərdiniz. Buna görə mən sizə bir daha təşəkkür edirəm.

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinə gəlincə isə – ölkəmiz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra altı ildir ki, mən respublikamızın prezidentiyəm – bu əlaqələr çox sürətlə inkişaf edir. Bu sözlər ilk dəfə mənim dilimdən çıxıb ki, biz bir millət, iki dövlətik. Bu sözləri indi Türkiyədə də, Azərbaycanda da deyirlər. Bu, həqiqətən də belədir. Ona görə də Türkiyə-Azərbaycan əlaqələri, dostluğu dünyada heç bir ölkənin əlaqələrinə bənzəmir, yəni beləsi yoxdur. Birincisi, bunlar səmimidir, ikincisi, bizim dərin milli köklərimizin, dilimizin, dinimizin, adət-ənənələrimizin üzərində qurulubdur. Ona görə də bunlar tarixi əhəmiyyətə malikdir.

[407-408]

Hər şey insanlardan asılıdır – bunu daha yaxşı qurmaq da, pozmaq da olar. İnsanın əqidəsindən, fikrindən, ağılından, daxili məənviyyatından çox asılıdır. Allaha şükürlər olsun, indi Türkiyəyə də, Azərbaycana da başçılıq edənlər anlayırlar ki, bu iki dövlət bir-birinə daha da yaxın, dost olmalıdır.

Mən keçən ay – noyabr ayında üç dəfə Türkiyədə oldum. Ayın əvvəlində gedib zəlzələ baş vermiş yerlərdə oldum, Ankaraya getdim, Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatını aldım. Sonra İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşündə iştirak etdim. Ayın 28-də isə İspartaya getdim, əziz dostum, qardaşım Süleyman Dəmirəllə orada bir sıra açılışlarda, tədbirlərdə iştirak etdim. Bu, nəyi göstərir? Bu, bizim nə qədər dost olduğumuzu göstərir. Türkiyə mənim üçün doğmadır. Mən Türkiyənin hansı şəhərinə gedirəmsə, özümü məmləkətimdəki, şəhərimdəki kimi hiss edirəm. Eləcə də siz Azərbaycana gələndə özünüzü belə hiss edirsiniz.

Xalqımız, millətimiz qürur hissi keçirir ki, Azərbaycan prezidentinə, cümhur başqanına bizim üçün ən əziz, qiymətli olan Mustafa Kamal Atatürk adına Beynəlxalq Sülh Mükafatı verilibdir. Azərbaycanda, Türkiyədə məlumdur ki, bu mükafat nadir adamlara verilir. Bu mükafatı indiyə qədər 4 nəfər alıbdir, beşinci isə Azərbaycanın prezidentidir. Bu, sülh, barış, beynəlxalq mükafatdır. Bu, Mustafa Kamal Atatürkün yaratdığı mükafatdır.

Bu mükafat mənə təqdim edilərkən hörmətli dostum Süleyman Dəmirələ dedim ki, mən həyatımda çox mükafatlar almışam. Keçmiş Sovetlər İttifaqının – fəvqəldövlətin ən yüksək dövlət nişanlarının hamısından almışam. Yəni mənim sinəm bu mükafatlarla dolu olubdur. O dövrdə mən başqa dövlətlərin də ordenini –siz ona nişan deyirsiniz – almışam. Amma mənim üçün onların hamısından əziz Beynəlxalq

[408-409]

Atatürk Sülh Mükafatıdır. Bu, təkcə mənim üçün yox, bütün Azərbaycan xalqı üçün əzizdir. Azərbaycanın hər yerində indiyə qədər bu barədə danışıqlar gedir, insanlar öz fikirlərini söyləyirlər.

Dünən YUNİSEF tərəfindən elan edilmiş uşaqların beynəlxalq televiziya və radio günü idi. Mən də onların bu gününü təbrik etməyə getdim. Oradakıların əksəriyyəti balaca uşaqlar idi. Orada da böyük iftixar, qürur hissi ilə danışdırlar ki, Azərbaycanın dövlət başçısı, cümhur başkanı Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı alıbdir. Bu da bizim dostluq əlaqələrimizin böyük bir əlamətidir.

Mən sizin dediyiniz məsələyə mütləq fikir verəcəyəm. Çünki 1991–1992-ci illərdə mən Naxçıvana rəhbərlik edərkən əziz dostum Süleyman Dəmirəllə bizim o körpünü yaratmağımız tarixi hadisədir. Həmin körpüyə «Həsret körpüsü», «Ümid körpüsü» deyirdilər. Bu, həqiqətən belədir. Həmin körpü Naxçıvanın

həyatını xilas etdi. Çünki Naxçıvan hər tərəfdən blokadaya alınmışdı. O vaxt Türkiyədən Naxçıvana elektrik xətti gətirildi, insanlar bu körpüdən gedib-gəldilər, ticarət etdilər. Bu körpü eyni zamanda o bölgəni inkişaf etdirdi.

Həmin illərdə mən İqdıra bir neçə dəfə getmişdim. Deyirlər, indi, son beş-altı ildə İqdır tamamilə dəyişibdir. Əziz dostum, prezident Süleyman Dəmirəl bu yaxınlarda İqdıra getmişdi, oradan qayıdanda mənə telefon etdi və dedi ki, mən İqdırı tanımadım. İqdıra vilayət adı verilməsi ilə əlaqədar keçirilən tədbirdə mən iştirak etmişdim. Həmin tədbirə Süleyman Dəmirəl və mən gəlmişdik. Çox gözəl bir tədbir keçdi. Bayram keçirildi ki, İqdır da artıq müstəqil bir vilayət oldu. Bundan əvvəl İqdır Qars vilayətinin tərkibində idi. İqdırın müstəqil vilayət olması onun inkişafına böyük imkanlar yaratdı.

[409-410]

Sən indi mazutdan söhbət açdın. Təkcə mazut yox, benzin, digər yanacaq növlərinin də Azərbaycandan gəlib Naxçıvana, oradan Türkiyəyə keçməsi, yaxud İrandan Naxçıvana keçməsi – bunlar hər iki tərəf üçün – həm Naxçıvan, həm də İqdır, Ərzurum üçün çox faydalıdır. Güman edirəm ki, bu məsələlər həll edilməlidir. Bilirəm ki, orada problemlər var.

Əli Günər: Cənab prezident, mən bu məsələyə ona görə toxundum ki, əvvəllər ayda 150 min ton, sonra isə ayda 25 min ton yanacaq gəldi. Bu da müəyyən problemlər yaratdı.

Heydər Əliyev: Siz bilirsiniz ki, bu məsələyə Türkiyə tərəfi baxır. Yəni Türkiyə tərəfi orada gömrüyü bağlayıbdir. Hörmətli Süleyman Dəmirəl İqdıra gəndə mən ona dedim ki, sən orada gömrük məsələləri barədə göstəriş ver. O da İqdırdan qayıdanda mənə dedi ki, mən oranın valisinə lazımı göstərişlər vermişəm. Türkiyə Baş bakanlığının gömrük müstəşarı bu günlərdə buraya gəlmişdi. Mən onunla görüşümdə də dedim ki, sən keçid məntəqəsində gömrük işlərini qaydaya sal.

Əli Günər: Cənab prezident, orada hər bir iş qaydasına düşəcəkdir.

Heydər Əliyev: Mən öz tərəfimdən nə lazımsa edəcəyəm. Hörmətli Süleyman Dəmirəllə danışanda sizin bu sözlərinizi də ona çatdıracağam. Amma siz də öz tərəfinizdən lazımı işlər görün.

Əli Günər: Bilirsiniz, hörmətli Süleyman Dəmirələ yanlış məlumat veriblər: guya bizim şəhərlərin birindən mazut alınır. Lakin 6–7 aydır ki, bu yanacaq gəlmir. Yanacaq sadəcə, İrandan və Bakıdan gəlir. İnşallah, bu məsələlər həll ediləcəkdir.

Heydər Əliyev: Demək, yanlış məlumatlar verilib, ona görə də belə qərarlar qəbul olunur. İnşallah, bu məsələlər həll ediləcəkdir.

[410-411]

Mən sizə təşəkkür edirəm. Partiya rəhbərlərinizin hər biri nə mənim salamımı, hörmət və ehtiramımı, saygılarımı çatdırın. Türkiyənin demokratiyada ən böyük nailiyyəti odur ki, hər bir işi demokratik yolla aparır. Türkiyədə güclü partiyalar var və bu partiyalar seçkidə iştirak edirlər. Hansı partiya daha çox səs toplayırsa hökumət də onun əsasında qurulur. Hökumətə daxil olmayan partiya yenə də çalışır, itirmir. İndi Fəzilət Partiyası hökumətə daxil deyil. Amma İstanbulun bələdiyyə başqanı Fəzilət Partiyasının nümayəndəsidir. Bu, elə demokratiyanın ən böyük göstəricisidir. Fəzilət Partiyası hökumətin tərkibinə daxil ola bilməyibdir, amma İstanbul kimi şəhərin bələdiyyə başqanı Fəzilət Partiyasındandır. Ankarada da belədir. Görürsünüz, bu, demokratiyanın yüksək bir zirvəsidir.

Mən sizin hamınıza cansağlığı, işlərinizdə uğurlar arzulayıram. Türk xalqına, qardaşlarıma məndən salamlar söyləyin. Sizə yaxşı yol diləyirəm.

**ATƏT-in HAZIRKI SƏDRİ, NORVEÇİN
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ KNUT VOLLEBEK İLƏ
GÖRÜŞDƏ SÖHBƏT**

Azərbaycan prezidentinin iqamətgahı

13 dekabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Xoş gördük Sizi, cənab Vollobek. Sizi səmimi-qəlbdən salamlayıram.

Knut Vollebek: Çox sağ olun, cənab prezident. Gecə vaxtı məni qəbul etdiyinizə görə təşəkkür edirəm.

Heydər Əliyev: Necə ola bilər ki, siz gələsiniz, mən sizi qəbul etməyəm? Amma niyə belə gec gəldiniz? Bir az tez gələydiniz.

Knut Vollebek: Ölkəniz çox uzaqdadır.

Heydər Əliyev: Bu gecə yatmayacaqsınız.

Knut Vollebek: Deyəsən, mənə bu gecə çox saxlayacaqsınız.

Heydər Əliyev: Mən saxlamayacağam. Sizin özünüzün işiniz çoxdur.

Knut Vollebek: Mən bu səfərimdən öncə, Sizinlə danışıqlar aparmağı çox mühüm hesab etdim və bu proseslərə Sizin qiymətinizi, fikirlərinizi, mülahizələrinizi dinləmək üçün buraya gəldim. Çox təşəkkür edirəm ki, mənə bu şəraiti yaratmışınız.

Heydər Əliyev: Cənab Vollebek, mən sizi Azərbaycanda salamlayıram və çox məmnunam ki, qısa bir zamandan sonra siz yenə də Azərbaycana gəlmisiniz. Son zamanlar qısa bir müddətdə biz sizinlə üç dəfədir görüşürük.

[412-413]

Xatirinizdədir, siz Azərbaycana ilk dəfə gələndə mən sizi tənqid etdim ki, siz bir ildir ATƏT-ə sədrlik edirsiniz, amma indi ilin sonunda gəlmisiniz. Mən güman edirəm ki, siz bu tənqiddən nəticə çıxarıb bu ilin axırına qədər görüşlərin sayını artırmaq istəyirsiniz.

Mən çox məmnunam ki, biz İstanbulda sizinlə görüşüb ətraflı danışıqlar apardıq. İndi də mən bilirəm ki, sizin bu səfəriniz Azərbaycana aid deyildir. Amma eyni zamanda, bu səfər müddətində Azərbaycanda olmağınız, hesab edirəm onu göstərir ki, siz Azərbaycana daha da çox əhəmiyyət verirsiniz. Mən sizi dinləyirəm.

Knut Vollebek: İlk öncə, icazə verin, gecənin bu vaxtında bizi qəbul etməyə imkan tapdığınıza görə sizə təşəkkürümüzü bildirək. Başa düşürük ki, respublikanıza çox gec gəlib çıxmış, lakin bu, indiki halda yeganə imkandır.

Bildiyiniz kimi, bəzi aviasiya şirkətlərinin tez-tez səfərlər edən sərnəşinlər üçün proqramı var. Bilmirəm, ola bilsin, Azərbaycanda tez-tez gələn qonaqlar üçün proqram var, əgər bu, belədirsə, onda hesab edirəm ki, mən bu proqrama düşmək şərəfinə layiq görülmüşəm.

Cənab prezident, axırıncı səfərim zamanı Sizin kiçik tənqidinizi yaxşı xatırlayıram. Mən onu xeyrixah tənqid kimi qəbul etdim və Azərbaycanın əhəmiyyətini çox yüksək qiymətləndirirəm. İstanbulda zirvə toplantısı zamanı aramızda olmuş görüşü də yüksək qiymətləndirirəm. Bu zirvə toplantısı çox mühüm hadisə idi. Regiondakı problemlər barəsində apardığımız diskussiya zamanı Sizin tutduğunuz açıq-aşkar mövqeyi yüksək qiymətləndirirəm.

İstanbulda boru kəmərləri haqqında müqavilənin imzalanması mərasimində iştirak etmiş Baş nazirimizin səmimi minnətdarlıq sözlərini və salamını Sizə yetirmək istəyirəm. O da, mən də hesab edirik ki, bu, Norveçlə Azərbaycan arasında əməkdaşlıq üçün yaxşı imkanlar verir.

[413-414]

Ötən üç ayda Azərbaycanda artıq ikinci dəfə olduğumu nəzərə alaraq ümid edirəm ki, siz Baş nazirinizin və xarici işlər nazirinizin Norveçə səfərə gəlmələrinə icazə verəcəksiniz. Demək istəyirəm ki, mən artıq sizin yeni xarici işlər nazirinizi dəvət etmişəm.

Siz mənim gəlişimin səbəbinin bu bölgədə, o cümlədən Şimali Qafqazda yaranmış vəziyyətlə bağlı olduğunu deməkdə tamamilə haqlısınız. İstanbulda qəbul edilmiş qərarların və bəyannamənin davamı olaraq mən Şimali Qafqaz respublikalarına getmək üçün gəlmişəm. Bu bölgədəki vəziyyəti sözün geniş mənasında qiymətləndirmək üçün Çeçenistanda, Dağıstanda, Şimali Osetiyada, İnquşetiyada olacağam.

İstanbulda qəbul edilmiş bəyannaməni nəzərə alaraq, ümidvar olduğumu bildirmək istərdim ki, bu bölgədə məsələlərin uzunmüddətli həllini təmin edə biləcək dialoqa başlanmasına zəmin yaradılması üçün ATƏT-in köməyi ilə prosesi hərəkətə gətirmək mümkündür.

Bildiyiniz kimi, Rusiya tərəfi belə bir fikir irəli sürmüşdür ki, o, hazırda bu məsələnin həllində ATƏT-ə siyasi rol verilməsini mümkün hesab etmir. Amma ola bilsin ki, daha uzaq perspektivdə təşkilatımıza məhz bu cür rol veriləcəkdir. Mən bu fikirdəyəm ki, ATƏT həmin münaqişənin həlli yollarının axtarılması və tapılmasında mühüm rol oynaya bilər.

Humanitar vəziyyəti, dinc əhalinin çəkdiyi əzab-əziyyətləri nəzərə alaraq hesab edirəm ki, biz, habelə Dünya Birliyi, BMT kimi təşkilatlar, BMT-nin Qaçqınların İşləri üzrə Ali Komissarlığı məsələnin qəti həllini tapmaq üçün bu prosesdə böyük rol oynamalıdırlar.

Hesab edirəm ki, Qroznıda nə isə çox ciddi bir hadisə baş verməzdən əvvəl dinc əhaliyə bu şəhərdən çıxmağa imkan yaradılmasına təxirəsalınmaz zərurət var. Ona görə də bu gün mən Rusiyanın hakimiyyət orqanlarına müraciət göndərərək, onları hazırda Qroznı ətrafında aparılan əməliyyatları 24

[414-415]

saatlığa dayandırmağa çağırışım ki, camaat arxayınca yığılıb şəhəri tərk edə bilsin.

Ümidvaram ki, dinc əhalinin şəhərdən çıxma bilməsi üçün, başqa təşkilatların bu prosesə kömək göstərə bilməsi üçün Rusiyanın hakimiyyət orqanları, habelə müxtəlif çeçen qruplaşmaları mənim çağırışımı müsbət qarşılayacaq və qəbul edəcəklər.

Cənab prezident, bu məsələ barəsində, ən əvvəl humanitar vəziyyətlə bağlı məsələlərin həlli barəsində, habelə siyasi dialoqun tapılmasını asanlaşdırmaq üçün danışıqlara necə zəmin hazırlanması haqqında Sizin rəyinizi böyük maraqla dinləmək istərdim.

Heydər Əliyev: İlk öncə, Baş nazirdən mənə yetirdiyiniz salama görə minnətdarlıq edirəm. Mən şad idim ki, o, Bakı–Ceyhan boru kəmərinin inşası haqqında sazişin imzalanması mərasimində iştirak edirdi. Biz onun imzalanmasını tarixi hadisə sayırıq.

Sazişi o ölkələr imzaladılar ki, boru kəməri, Sizin «Statoyl» şirkəti ilə də birlikdə çıxardığımız Azərbaycan nefti onların ərazisindən keçməlidir. Siz bilirsiniz ki, «Statoyl» Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda işləmək üçün kifayət qədər çoxlu imkan qazanmışdır. Sənədi Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycan prezidentləri imzaladılar. Bunlar həmin layihəni bilavasitə həyata keçirməli olan ölkələrdir. Qazaxıstan prezidenti də bizə qoşuldu, çünki o, həmin borudan istifadə etmək istəyir. Birləşmiş Ştatların prezidenti cənab Bill Klinton və Norveçin Baş naziri mərasimdə iştirak etdilər və bu sənədə xüsusi əhəmiyyət verərək onu imzaladılar.

Azərbaycanda, habelə bildiyimə görə Gürcüstanda və Türkiyədə bu, böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşılanmışdır. Biz bu layihənin həyata keçirilməsi üçün əməli işə başlamışıq. Bütün bu işlərdə biz

[415-416]

sizinləyik. İndi Azərbaycanda Norveçin böyük kapitalı var. Yeri gəlmişkən, burada nəinki «Statoyl», həm də sizin çoxlu digər şirkətləriniz – «Kverner», başqa iri şirkətləriniz işləyirlər.

O ki qaldı Azərbaycanın Baş naziri və xarici işlər nazirini dəvət etməyinizə, mən artıq bu səfərin həyata keçirilməsinə razılıq vermişəm. Əgər istəyirsiniz ki, yeni nazirimiz sizə mümkün qədər tez gəlsin, mənim buna etirazım yoxdur. Ondan sonra bizim Baş nazirin səfərini də planlaşdırmaq olar.

Sizin məşğul olduğunuz iş gəldikdə, görürəm ki, bu iş ATƏT-i bütün digər problemlərə nisbətən daha çox maraqlandırır. Bu təbiidir. Elə biz özümüz bunun nə demək olduğunu 10–12 ildir hiss edirik. Məsələ bundadır ki, bizim problemlə Minsk qrupu 7 ildən çoxdur məşğul olur. Amma hələlik istənilən nəticələr yoxdur. Mən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsini nəzərdə tuturam. Bu münaqişə nəticəsində Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş, bir milyon azərbaycanlı həmin rayonlardan qovulmuş, azərbaycanlılara qarşı çox böyük etnik təmizlənmə aparılmışdır.

Açıq deyəcəyəm, xalqımız çox təəssüflənir ki, indi bu cür münaqişələrə kəskin şəkildə reaksiya verən ATƏT Ermənistan silahlı birləşmələri Azərbaycan ərazisində etnik təmizləmə apararkən buna nəinki belə, hətta, demək olar, heç bir diqqət yetirməmişdir. Ölkəmiz, xalqımız separatizmin nə olduğunu, terrorizmin nə olduğunu, etnik təmizləmənin nə olduğunu yaxşı bilir. Ona görə də bu münaqişənin mümkün qədər tez və ən əvvəl siyasi yolla həll edilməsi mənimə gördüyünüz işlər dəstəklənməyə və bəyənilməyə layiqdir.

İnanıram, bir halda ki, işə belə girişmişiniz, ATƏT-in əsas ölkələri də buna çox fəal girişmişlər, - xatirimdədir, İstanbul zirvə toplantısında dövlət və hökumət başçılarının çox çıxışları səsləndi, - deməli, məsələnin həlli yolunu tapa biləcəksiniz. Elə bir yol ki, o, şübhəsiz, Rusiya dövlətinin də, çeçen xalqının

[416-417]

da mənafeələrini təmin edəcəkdir. Odur ki, bu məsələdə sizə uğurlar arzulayıram.

Ancaq başa düşürəm ki, vəziyyət son dərəcə ağırdır və təxminən güman edirəm ki, dünyanın heç bir rayonunda, - bəlkə Kosovoda da belə olmuşdu, amma o, bizdən uzaqdadır, biz o qədər də bilmirik, - indi Şimali Qafqazda, Çeçenistanda olduğu kimi, belə mürəkkəb vəziyyət yoxdur.

Sizə demək istəyirəm ki, Şimali Qafqaz bölgəmizin, Qafqazın bir hissəsidir. Buna görə də Şimali Qafqazda sabit vəziyyətin olmasının bütün Cənubi Qafqaz ölkələri, xüsusən Azərbaycan və Gürcüstan üçün böyük əhəmiyyəti var.

Bizim Çeçenistanla ümumi sərhədimiz yoxdur. Azərbaycanla Çeçenistan arasında Dağıstan Respublikası yerləşir, bu respublika Rusiya Federasiyasının tərkibinə daxildir. Lakin ümumi sərhədimizin olub-olmamasından asılı olmayaraq, Qafqaz ölkələri tarixən bir-biri ilə çox sıx bağlı olmuşlar. İkincisi, siz bilirsiniz ki, Şimali Qafqaz xalqlarının əksəriyyəti islama etiqad edən xalqlardır, mürtəcə qüvvələrin, vəhəbilər kimi islam təməlçilərinin Şimali Qafqaza yol tapması isə, şübhəsiz, bütün Şimali Qafqaz üçün və Cənubi Qafqaz üçün böyük təhlükə törədir.

Deməliyəm ki, islam dini terrorizmi heç zaman dəstəkləməyibdir. İslam məzhəbli müxtəlif terror təşkilatları, necə deyərlər, islam dininə dönük çıxmış təşkilatlardır. Buna görə də Şimali Qafqazda sabitliyin, sülhün və əmin-amanlığın təmin edilməsinə yönəldilmiş bütün səyləriniz nəinki bu ölkələr üçün, həm də Cənubi Qafqaz üçün, xüsusən Azərbaycan üçün əhəmiyyətə malikdir.

İstanbul zirvə toplantısında mən cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paketi yaradılması ideyasını irəli sürdüm. Mən ATƏT-i də, Amerika Birləşmiş Ştatlarını da, Rusiyanı da, Gürcüstanı da,

[417-418]

Ermənistanı da, Cənubi Qafqazda maraqları olan digər bütün ölkələri də bu təklifə qoşulmağa və elə etməyə çağırırdım ki, Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik yaransın və iqtisadi əməkdaşlıq təmin edilsin.

İndiki vəziyyətdə hər hansı iqtisadi inkişafı, hətta Cənubi Qafqazda da, təmin etmək, demək olar, qeyri-mümkündür. Halbuki Cənubi Qafqaz ölkələri arasında iqtisadi əməkdaşlıq qısa müddət ərzində bu ölkələrin hamısına çox böyük fayda gətirərdi.

Hər şeydən əvvəl Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişəni aradan qaldırmaq, işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərini azad etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, yaşayış yerlərindən qovulmuş bir milyon sakini ev-əşiklərinə qaytarmaq lazımdır. Hərçənd onların qayıtmaq, - əgər onlar qayıda bilsələr, - istədikləri yerlərdə hər şey dağıdılmış və talan edilmişdir. Orada hər şey təzədən başlanacaq, bunun üçün çox böyük məbləğdə vəsait lazım olacaqdır, bizim isə bu qədər vəsaitimiz yoxdur. Deməli, beynəlxalq birliyin çox böyük yardımı lazım olacaqdır.

Bununla belə, vəziyyəti belə qoymaq olmaz. Ermənistanla Azərbaycan arasında sülhə, bütün Cənubi Qafqazda sülhə nail olmaq lazımdır. Beləliklə, Cənubi Qafqazda sülh, Şimali Qafqazda sülh böyük məqsədlərdir. Mən sizə bu sahədə uğurlar arzulamaq istəyirəm.

Knut Vollebek: Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı barəsində fikrinizi inkişaf etdirmək istərdim. Necə bilirsiniz, buna bənzər bir şeyi Şimali Qafqazda da yaratmaq mümkündürmü?

Başla düşürəm, bunlar müxtəlif şeylərdir, çünki Şimali Qafqaz Rusiya Federasiyasının subyektidir. Doğru dediniz ki, hər hansı dövlətdə siyasi və iqtisadi inkişaf qarşılıqlı surətdə bağlıdır. Oudur ki, əgər biz Şimali Qafqazda məsələnin uzunmüddətli həllini işləyib hazırlamağı qarşımıza məqsəd qoyuruqsa, onda bu məqamları – siyasi və iqtisadi inkişafı da nəzərə almalıyıq. Buna görə də üç Şimali Qafqaz

[418-419]

Respublikasının – Dağıstan, Şimali Osetiya və İnuşetiyanın rəhbərləri ilə görüşə bilmək imkanına görə çox şadam.

Necə bilirsiniz, bu bölgədə iqtisadi əməkdaşlıqdan ötrü, sabitlikdən ötrü, hər hansı əsas, zəmin tapmaq üçün həmin üç respublikanın və Çeçenistanın əməkdaşlığına kömək edə biləcək hansısa əməkdaşlıq forması, hansısa strukturların kooperasiyasını tapmaq mümkündürmü?

Heydər Əliyev: Tamamilə mümkündür. Biz bu respublikalara yaxşı bələdik. Məsələn, Dağıstan bizə daha yaxındır. Azərbaycanla Dağıstan tarixən bir-biri ilə çox sıx bağlı olmuşlar. Bu gün bizim aramızda bilavasitə və çox fəal iqtisadi əlaqələr var. Dağıstanda 140 min azərbaycanlı yaşayır, Azərbaycanda Dağıstan xalqlarından olan bir neçə yüz min adam yaşayır. Buna görə də biz çox istəyirik ki, Dağıstanda vəziyyət sabit olsun.

Bundan əlavə, bizi Rusiya ilə birləşdirən bütün kommunikasiya xətlərimiz Şimali Qafqazdan, ən əvvəl Dağıstandan, Çeçenistandan, Şimali Osetiyadan və İnuşetiyanadan keçir. Bu respublikalar Rusiyanın bir hissəsi olsalar da, bizim Rusiya ilə, onun bir çox bölgələri ilə, Rusiyanın mərkəzi hissəsi ilə, Moskva ilə həmişə daha geniş əlaqələrimiz olmuşdur. Oudur ki, Şimali Qafqazdakı qeyri-sabitlik Rusiya ilə iqtisadi əlaqələrimizə çox mənfi təsir göstərir. Məsələn, - bu da Sizinlə birgə apardığımız işdir, - Azərbaycan Neft Şirkətinin bir çox digər neft şirkətləri ilə, o cümlədən «Statoyl» şirkəti ilə birgə istismar etdiyi «Çıraq» yatağından çıxarılan ilkin neftin ixracı üçün biz Bakı–Novorossiysk neft kəməri çəkmişik. 1997-ci ildə biz ilk nefti məhz bu boru kəməri ilə ixrac etmişik. Bu, Rusiya ilə iqtisadi əməkdaşlığımızdır.

Yeri gəlmişkən, Rusiya çox istəyirdi ki, biz nefti məhz bu marşrutla ixrac edək. Amma neft kəməri neçə aydır işləmir?

Artur Rasizadə: Altı aydır.

[419-420]

Heydər Əliyev: Şimali Qafqazda baş verən hadisələrə görə bu kəməri altı aydır işləmiş. Yaxşı ki, bu ilin aprelində biz Bakı–Supsa neft kəməri istismara buraxdıq. Bu alternativ neft kəməri olmasaydı, Şimali Qafqazda vəziyyətlə əlaqədar biz bütün neft quyularımızı bağlamalı olardıq. Halbuki bu, işin yalnız başlanğıcıdır.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda neft hasilatının çox böyük perspektivləri var. Biz Bakı–Novorossiysk boru kəməmindən istifadə etmək niyyətindəyik. Amma, gördüyünüz kimi, sabitliyin olmaması bizə əngəl törədir. Bu, təkcə bir misaldır. Rusiya ilə Azərbaycan arasında sərhəddə, Dağıstanla sərhəddə nə qədər yük avtomobillərimiz dayanıb gözləyir.

Bilirsiniz, mən olduqca çox misallar çəkə bilərdim. Bunların hamısı göstərir ki, bizə Şimali Qafqazda sabitliyin olması gərəkdir. İndi Dağıstanda vəziyyət normallaşır. Kiçik bir respublika olmasına baxmayaraq, İnuşetiya da özünü birtəhər idarə edir. Şimali Osetiya da həmçinin. Hərçənd onların hamısında çox ciddi problemlər var. Buna görə də Çeçenistanda gərginliyin aradan qaldırılması sahəsində sizin söyləriniz, şübhəsiz, bütün Şimali Qafqaz bölgəsinə müsbət təsir göstərəcəkdir. Bizim Dağıstanla da, Şimali Osetiya ilə də, İnuşetiya ilə də çox yaxşı münasibətlərimiz var.

Knut Vollebek: Siz Çeçenistanla Gürcüstan arasında münasibətlərlə bağlı vəziyyəti necə qiymətləndirirsiniz? Mən qorxuram ki, Çeçenistanda baş verən hadisələr Gürcüstanda vəziyyətə bilavasitə təsir göstərə bilər.

Heydər Əliyev: Əlbəttə, Gürcüstanla Çeçenistan arasında sərhəd var və bu sərhədi hazırda Gürcüstan sərhədçiləri, hərbi qüvvələri qoruyurlar. Amma hesab etmirəm ki, bu hadisələr Gürcüstana da keçə bilər. Hərçənd orada, Gürcüstanda, sərhəddə zənnimcə, çeçenlər yaşayan bir və ya iki kənd var. Hər halda bilirəm ki, Gürcüstan orada baş verən hadisələrdən çox narahatdır. Biz hamımız narahatıq.

[420-421]

Narahatlıq üçün Gürcüstanın daha çox əsası var, çünki Çeçenistanla bilavasitə həmsərhəddir.

Knut Vollebek: Bu, mənim üçün çox faydalı söhbət oldu. Başa düşürəm ki, sabah mənə Sizin xarici işlər naziri ilə səhər yeməyi yemək nəsb olacaqdır. Bu, mənə indi Sizinlə müzakirə etdiyimiz məsələləri daha da inkişaf etdirməyə, habelə ikitərəfli münasibətlərimizə aid daha bir neçə məsələyə toxunmağa imkan verəcəkdir.

Heydər Əliyev: Elədir, amma biz bu gün əvvəlcə sizinlə birgə şam edəcəyik.

Knut Vollebek: Sağ olun, çox xoşdur.

Heydər Əliyev: Bir sözlə, siz iqiqat məmnunluq duyacaqsınız.

Knut Vollebek: Mən artıq bir məmnunluq duydum, sonra şam yeməyi, daha sonra sabahkı danışıqlar olacaqdır. Deməli, mən üç dəfə məmnunluq duyacağam.

Heydər Əliyev: Çox yaxşı. Əgər sizin etirazınız yoxdursa, gəlin, mətbuata təşəkkür edək. Sizinlə jurnalistlər gəlibmi?

Knut Vollebek: Bəli, çoxlu jurnalist gəlib.

Heydər Əliyev: Tapşırırsam ki, jurnalistlərin hamısını mehmanxanada yerbəyer etsinlər və əlbəttə, onlar da şam edə bilsinlər. Yoxsa, əgər nümayəndə heyətinin başçısı tox olsa, jurnalistlər isə ac qalsa, bu, pis olar.

Knut Vollebek: Məqalələr çox sərt olar.

Heydər Əliyev: Biz onları yedizdirsək, onlar yaxşı yazarlar.

Knut Vollebek: Tamamilə doğrudur. Bu barədə düşündüyünüzdə görə sağ olun.

QEYDLƏR

1. Türkiyə Cümhuriyyəti – Qərbi Asiyada və Avropanın cənub-şərq kənarında dövlət. Sahəsi 780,6 min km², əhalisi 62,7 mln. nəfərdir. İnzibati cəhətdən 67 ilə (vilayətə) bölünür. Paytaxtı Ankara şəhəridir. Dövlət başçısı prezident, Ali qanunvericilik orqanı Türkiyə Böyük Millət Məclisidir. – 5-14,15-17,31,51,72,78,81,82,86,97,114,134-193,198, 205, 206, 209-238, 240-272, 287,297,307, 308,355, 377-378,379,386,401-411, 415.

2. Beynəlxalq Atatürk Sülh Mükafatı – Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi Mustafa Kamal Atatürkün «Yurdda sülh, cahanda sülh» prinsiplərinə uyğun olaraq regionda, beynəlxalq aləmdə və ölkələrarası münasibətlərdə sülh, dostluq, anlaşma və xoş məramlı əməkdaşlıq yaradılmasına xidmət edən görkəmli şəxsiyyətlərə verilir. Mükafat 1986-cı ildə təsis edilmişdir. – 5-7,10,12,16,17,51,64,65,130,259,261,264,408, 409.

3. Süleyman Dəmirəl (d.1924) – Türkiyənin görkəmli siyasi, ictimai və dövlət xadimi. Yeddi dəfə hökumətə başçılıq etmiş, 1993-2000-ci illərdə Türkiyə Respublikasının prezidenti olmuşdur. Süleyman Dəmirəlin siyasi fəaliyyətinin mənasını Türkiyəni iqtisadi cəhətdən dinamik inkişaf edən, demokratik dəyərlərə əsaslanan, Avropa ilə qovuşan bir dövlətə çevirmək əzmi təşkil etmişdir. Yeni türk dövlətləri ilə münasibətlərin, xüsusilə Azərbaycanla əlaqələrin genişlənməsi və möhkəmlənməsi Süleyman Dəmirəlin diqqət mərkəzində olmuşdur. Süleyman Dəmirəl: «Türkiyə həmişə Azərbaycanın yanındadır, Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk ölkədir, onun inkişaf etməsi üçün əlindən gələn hər bir yardımı göstərmişdir və göstərməkdə də davam edəcəkdir» kəlamına əbədi sadıq dövlət xadimidir.

S.Dəmirəl Türkiyə-Azərbaycan, xalqlarımız və dövlətlərimiz arasında sarsılmaz dostluq münasibətlərinə xüsusi diqqət göstərdiyinə görə Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 6,8, 10-14,78,114,142,143,148,159-160,191,198,213,230,240-272,297,377-378,386,403,408,409,410.

4. Bülənd Ecevit (1925-2006) – Türkiyənin siyasi və dövlət xadimi. 1974,1978-79 və 1997-2003-cü illərdə Türkiyə Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1972-80-ci illərdə Respublika Xalq Partiyasının, 1978-88-ci illərdə Türkiyə Demokrat Sol Partiyasının Baş katibi idi. – 8-9,17, 379,386,405.

[422-423]

5. İzmit, İ z m i d, Q o c a e l i – Türkiyənin şimal-qərbində şəhər. Qocaeli ilinin inzibati mərkəzi. Mərmərə dənizi sahilində port. İzmit yaxınlığında Türkiyənin əsas hərbi dəniz bazası yerləşir. – 8,15,260.

6. Bakı-Ceyhan – 1998-ci il oktyabrın 29 – da Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan, Özbəkistan prezidentləri və ABŞ-in energetika naziri Bakı-Tbilisi Ceyhan marşrutunu müdafiə edən “Ankara bəyannaməsini” imzalamışlar. Uzunluğu 1695 km olan Bakı-Tbilisi Ceyhan neft kəməri 2006-cı ildə istifadəyə verilmişdir.-9,14,51,81,82,106,135,136,148,149,150,151,155,159,160,161,166,177,178,179,180,190,200,206, 210,211,213,214,216,222,223,224,226,228,237,251,264,294,300,307,315,316,331,335,415.

7. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – Azərbaycan Respublikası ərazisində muxtar vilayət. 1923-cü il iyulun 7-də təşkil edilmişdir. Dağlıq Qarabağda 1988-ci ilə qədər 170 min əhali yaşayırdı. Ərazisi 4 min km²-dir. Mərkəzi Xankəndidir.

1988-ci ildə Qarabağ separatçıları və millətçiləri Ermənistan silahlı qüvvələri ilə birlikdə bu ərazidə yaşayan azərbaycanlıları doğma torpaqlarından çıxararaq Dağlıq Qarabağı işğal etdilər. BMT-nin 822,853, 874,884 qətnamələrinə görə erməni işğalçıları Azərbaycan torpaqlarını qeyri-şərtsiz tərk etməlidirlər. Ancaq Azərbaycan torpaqları hələ də erməni tapdağı altındadır. – 9,37,38,58,59,71,75,77,88,92,93,94,95,96,101,102,104,117,129,139,144,154,155,156-158,160,162,164,165, 166,169,176, 189,192,229,231,232,234,236,252,276,279,296,324,346,387,416.

8. ATƏT-in İstanbul sammiti – 1999-cu il noyabrın 18-20-də Türkiyənin İstanbul şəhərində ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə keçirildi. Bu ATƏT-in son toplantısı idi. İstanbul sammitində 3 sənəd qəbul olundu. Birincisi – İstanbul xartiyası – dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması, ölkələrin ərazi bütövlüyünün qorunması, baş vermiş münaqişələrin sülh yolu ilə həll olunması və s. İkinci sənəd Avropada adi silahlar haqqında idi. Üçüncü sənəd isə siyasi bəyannamə idi. – 10,17,58,127,128,133,134-193,204,205,209-238,243,251,252,261,266,281,296,297,330,348,

9. Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyası – Türkiyədə məşhur tibb ocaqlarından biri. 1898-ci ildən fəaliyyət göstərir. Akademiya ən müasir tibb avadanlığı ilə təmin edilmişdir. Burada həm müalicə edilir, həm də elmi tədqiqatlar aparılır. – 13,16.

10. İlham Əliyev, İ l h a m H e y d ə r o ğ l u (d.1961) – görkəmli ictimai-siyasi və dövlət xadimi, diplomat. 2003-cü ildən Azərbaycan Respublikasının prezidenti. Prezident Heydər Əliyevin oğludur. 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 1997-ci ildən birinci vitse-prezidenti. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyasının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində mühüm xidmətləri vardır.

2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. Siyasi və dövlət xadimi kimi İlham Əliyev beynəlxalq aləmdə böyük hörmət və nüfuz qazanmış, bir neçə ölkənin yüksək mükafatlarına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq yarışlarda uğurlar əldə etməsində də AMOK-un prezidenti kimi İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Bakıda, Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə və respublikanın digər rayonlarında dünya standartlarına cavab verən olimpiya idman-sağlamlıq kompleksləri tikilib istifadəyə verilmiş, güclü maddi-texniki baza yaradılmışdır.

İlham Əliyevin doğma Azərbaycanımızın inkişafında böyük xidmətləri var. Onun dövründə ölkə iqtisadiyyatı, qeyri neft sektoru sürətlə inkişaf etmiş, eyni zamanda ölkəyə qoyulan xarici investisiyalar xeyli artmışdır.

İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülmüş «Regionların inkişafı haqqında dövlət proqramına» əsasən respublikanın şəhər və rayonlarında onlarla sənaye müəssisəsi açılmış, yüz minlərlə iş yerləri yaradılmış və geniş abadlıq işləri görülür. Məhz bunun nəticəsidir ki, Gəncədə maşınqayırma zavodu, Sumqayıtda alüminium zavodu yenidən təmir edilib istifadəyə verilmiş, minlərlə yeni iş yeri açılmış və insanlar işlə təmin edilmişlər.

Ölkədə demokratik islahatlar aparılmasında, hüquqi dövlət quruculuğunda, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsində uğurlu xidmətlər göstərən İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının I qurultayında partiya sədrinin müavini, II qurultayında sədrin birinci müavini seçilmişdir. 2005-ci ilin martından isə Yeni Azərbaycan Partiyasının sədridir. 1995-ci ildən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin (1-2-ci çağırış) deputatı, Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Azərbaycan Parlamenti daimi nümayəndə heyətinin başçısı olmuşdur. Azərbaycan haqqında, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizə hərbi təcavüzü və onun nəticələri, erməni terrorizmi haqqında həqiqətlərin ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında müstəsna xidmətləri var. «Heydər Əliyev» və Fransanın «Fəxri legionun böyük xaç komandoru» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 17,53,226.

11. ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı. Əsası 1975-ci il iyulun 3-9-da Helsinkidə qoyulmuşdur. Burada Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət rəhbərləri iştirak edirdi. ATƏT «soyuq müharibə»nin qurtarmasından sonra ümumavropa təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran, yeni Avropanın siyasi və iqtisadi həyatının sivil birgəyaşayış qaydalarını müəyyən edən, dövlətlərarası münasibətləri rəqiblik və münaqişə relsindən əməkdaşlıq və qarşılıqlı mənafə istiqamətlərinə yönəldən bir təşkilat funksiyasını icra edir.

Azərbaycan 1992-ci ildən ATƏT-in üzvüdür və 1993-cü ilin ikinci yarısından ATƏT-in zirvə görüşlərində Azərbaycan nümayəndə heyəti fəal iştirak edir. – 14,72,73,74,92,128,134-140,156-158,170-172,173,174,203,204,267,280,295,341,355,412-421.

12. Argentina, Argentina Respublikası – Cənubi Amerikanın cənub-şərqində dövlət. Sahəsi 2780 min km², əhalisi 34,9 milyon nəfərdir. Argentina federativ respublikadır. Dövlət və hökumət başçısı prezident, ali qanunverici hakimiyyət orqanı Milli Konqresdir (parlament). Paytaxtı Buenos-Ayresdir. – 18.

13. Tunis, Tunis Respublikası – Şimali Afrikada dövlət. Sahəsi 164,2 min km², əhalisi 9 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici hakimiyyət Nümayəndələr palatasına (parlament) məxsusdur. Paytaxtı Tunis şəhəridir. – 19.

14. Klinton Bill, U i l y a m C e f e r s o n B l a y d (d.1946) – ABŞ-in görkəmli siyasi və dövlət xadimi. ABŞ-in 41-ci prezidenti (1992-2000). Klinton xarici siyasətində SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik qazanmış dövlətlərlə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası ilə münasibətlərin

yaxılaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət vermişdir.- 20, 77, 79, 89, 148, 149, 161, 163, 171, 177, 178, 180, 182, 190, 198, 201, 203, 207, 208, 224, 228, 235, 236, 244, 262, 266, 267, 415.

15. Misir, M i s i r Ə r ə b R e s p u b l i k a s ı – Şimal-Şərqi Afrika və Asiyanın Sinay yarımadasında dövlət. Sahəsi 1001,4 min km², əhalisi 61 milyon nəfərdir. İnzibati ərazi cəhətdən 26

[425-426]

mühafazaya (qubernatorluğa) bölünür. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı birpalatalı Xalq Məclisidir. Paytaxtı Qahirə şəhəridir. – 20,21,230.

16. Hüsnü Mübarək, S e y i d M ə h ə m ə d (d.1928) – Misir Ərəb Respublikasının görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1975-81-ci illərdə Misir Ərəb Respublikasının vitse-prezidenti, 1981-ci ilin oktyabrından prezidentidir. – 21.

17. Hindistan, H i n d i s t a n R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Asiyada dövlət. Sahəsi 3,3 milyon km², əhalisi 953 milyon nəfərdir. Hindistan Millətlər Birliyi tərkibində Federativ Respublikadır. Dövlət başçısı prezident, qanunverici hakimiyyət iki palatadan (Ştatlar Şurası və Xalq palatası) ibarət parlamentə məxsusdur. Hindistan inzibati cəhətlən 22 ştata və 9 müttəfiq əraziyə bölünür. Paytaxtı Dehli şəhəridir. – 22.

18. Rusiya, R u s i y a F e d e r a s i y a s ı – Avropanın şərqində, Asiyanın şimalında dövlət. Ərazisi 17075,4 min km², əhalisi 146,3 milyon nəfərdir. Rusiya respublika idarəetmə fərmalı demokratik federativ dövlətdir. Rusiya Federasiyasına 21 respublika, 6 diyar, 49 vilayət, federal əhəmiyyətli Moskva və Sankt-Peterburq şəhərləri, 10 muxtar vilayət və mahal daxildir.

Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı iki palatalı – Dövlət Duması və Federasiya Şurasıdır. Paytaxtı Moskva şəhəridir. – 23-42, 56, 58, 61, 65, 72, 74, 75, 82, 89, 90, 91, 97, 103, 138, 145, 156-158, 176,181,188,191, 199,218,229,231,232,233,234,246,273,277-283,287,295,324,346,355,356, 414,417,418,419.

19. Aksenenko Nikolay Yemelyanoviç (1949-2005) – dəmiryolçu mühəndis. 1984-94-cü illərdə bir sıra dövlət işlərində çalışmışdır. 1994-96-cı illərdə Rusiya Federasiyasında rabitə nazirinin müavini, 1996-97-ci illərdə rabitə nazirinin birinci müavini, 1997-ci il apreldən isə nazir vəzifəsində işləmişdir. 1999-cu ildə Nazirlər Sovetinin birinci muavini, 2000-02-ci illərdə yenidən RF - da rabitə naziri olmuşdur. – 23-42.

20. Baybakov Nikolay Konstantinoviç (1911-2008) – Rusiya dövlət xadimi. Bakı yaxınlığındakı Sabunçu qəsəbəsində doğulmuşdur. Lenin mükafatı laureatı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1965-90-cı illərdə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini və SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri olmuşdur. Baybakov

[426-427]

harada olursa-olsun doğma Azərbaycanla əlaqəsini kəsməmiş, Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafına köməyini heç vaxt əsirgəməmişdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 24,26.

21. Sovetlər İttifaqı, S o v e t S o s i a l i s t R e s p u b l i k a l a r ı İ t t i f a q ı (SSRİ) – 1922–1991-ci illərdə keçmiş Rusiya imperiyasının böyük hissəsində mövcud olmuş dövlət. SSRİ-nin yaradılmasına dair Müqaviləyə (dek.1922) əsasən onun tərkibinə Belorusiya (BSSR), Rusiya (RSFSR), Cənubi Qafqaz respublikaları (ZSFSR; 1936-cı ildən müttəfiq respublikalar – Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR) və Ukrayna SSR, 1925-ci ildə – Özbəkistan SSR, Türkmənistan SSR, 1929-cu ildə Tacikistan SSR, 1936-cı ildə Qazaxıstan SSR, Qırğızıstan SSR, 1940-cı ildə Moldaviya SSR, Latviya SSR, Litva SSR, Estoniya SSR daxil olmuşdular.

1991-ci ilin dekabrında Belorusiya, Rusiya və Ukrayna SSRİ-nin mövcudluğunun dayandırıldığı elan edərək Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yaradılması haqqında Saziş imzaladılar (8 dekabr, Minsk). 1991-ci il dekabrın 21-də Latviya, Litva və Estoniya istisna olmaqla keçmiş SSRİ-nin digər müttəfiq respublikalarının başçıları Alma-Atada Bəyannamə imzalayaraq MDB-nin yaradılması haqqında məqsəd və prinsiplərə qoşulduqlarını bəyan etdilər. – 24, 25, 26, 70, 89, 90, 91, 92, 93, 98, 118, 175, 184, 186, 216, 245, 353, 408.

22. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) – 1991-ci il dekabrın 8-də Belorusiya, Rusiya və Ukrayna dövlət başçılarının imzaladıqları Saziş əsasında SSRİ dağılıqdan sonra yeni dövlətlərarası birlik kimi yaradılmışdır. Azərbaycan 1993-cü ilin sentyabrında MDB-yə daxil olmuşdur. Tərkibinə keçmiş SSRİ-nin 12 müttəfiq respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Özbəkistan, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna daxildir. MDB - nin 1993 - cü ildə qəbul edilmiş nizamnaməsində aşağıdakı bircə fəaliyyət sahələri nəzərdə tutulur: insan hüquq və azadlıqlarının təmin

edilməsi; xarici siyasi fəaliyyətin əlaqələndirilməsi; ümumi iqtisadi məkanın formalaşdırılmasında, nəqliyyat sisteminin və rabitənin inkişafında əməkdaşlıq; əhalinin sağlamlığının və ətraf mühitin mühafizəsi; sosial və mühacirət məsələləri, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə; müdafiə siyasətində və sərhədlərin qorunmasında əməkdaşlıq.

MDB-nin orqanları aşağıdakılardır: Dövlət başçıları Şurası; Hökumət başçıları Şurası; Xarici işlər

[427-428]

nazirləri Şurası; Dövlətlərarası iqtisadi Şura; Mərkəzi Sankt-Peterburq şəhərində olan Parlamentlərarası Assambleya və s. MDB-nin daimi fəaliyyət göstərən orqanı Minsk şəhərində yerləşən Əlaqələndirmə Məsləhət Komitəsidir. – 27,34,36,43,75,79,80,87,89,136,175,185,354.

23. Abbas Abbasov, A b b a s A y d ı n o ğ l u (d.1949) – 1992-2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin birinci müavini olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 29,30,137,175,230.

24. Yeltsin Boris Nikolayeviç (1931-2007) – Rusiyanın siyasi və dövlət xadimi. 1991-2000-ci illərdə Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti olmuşdur. – 29,30,31,33,36,37,75,273,277,278,295.

25. Bakı-Novorossiysk neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan Respublikası hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir hissəsi Bakı-Novorossiysk neft kəməridir. Bu kəmər 1997-ci ilin noyabrında istifadəyə verilmişdir. – 30,165,222,307,315,316,419,420.

26. Çernomirdin Viktor S t e p a n o v i ç (d.1938) – Rusiya Federasiyasının dövlət xadimi. 1992-98-ci illər Rusiya Federasiyasının Baş naziri olmuş, hazırda isə Rusiya Federasiyasının Ukrayna Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfirdir. – 31,75.

27. Çeçenistan (İçkeriya) – Rusiya Federasiyasında respublika. Paytaxtı Qroznı şəhəridir.

Orta əsrlərin əvvəllərində Çeçenistanın xeyli hissəsi Alan dövlətinin tərkibində idi. XIX əsrdə Rusiya Şimali Qafqazı işğal etməyə başladı. Çeçenlər öz torpaqlarından çıxarılırlar, onların yerinə burada kazaklar yerləşdirilirdi. Bu da Çeçenistanda milli-azadlıq hərəkatının başlanmasına səbəb oldu. Dağlıların bu hərəkatı (1817-1864) 1859-cu ildə Şeyx Şamil təslim olduqdan sonra yatırıldı və Çeçenistan tamamilə Rusiyaya birləşdirildi. 1991-92-ci illərdə Rusiya Federasiyası tərkibində müstəqil Çeçenistan Respublikası yaradıldı. – 31,32,34,35,36,38,40,43,103,232, 233,234,346,414,417,419,420,421.

28. Nemtsov Boris Yefimoviç (d.1959) – Rusiyanın ictimai və dövlət xadimi. 1997-98-ci illərdə Rusiya Federasiyası Baş nazirinin müavini olmuşdur. – 31

[428-429]

29. Bakı-Supsa neft kəməri – 1994-cü ilin sentyabrında Azərbaycan hökumətinin xarici neft şirkətləri ilə imzaladığı «Əsrin müqaviləsi»nin həyata keçirilməsinin mühüm bir vəsiləsi Bakı-Supsa neft kəməridir. Kəmərin uzunluğu 830 km, gündəlik maksimum ötürmə gücü 115 min barreldir. Supsada hər birinin tutumu 250 min barrel olan dörd terminal tikilmişdir.

1999-cu ilin aprelin 17-də Supsada ilkin Xəzər neftinin Qərb istiqamətində nəqli üçün Bakı-Supsa ixrac boru kəmərinin və Supsa yerüstü terminalının təntənəli rəsmi açılış mərasimi olmuşdur. – 32,165,200,201,222,223,224,307,315,316,420.

30. Dağıstan, D a ğ ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Rusiya Federasiyasının tərkibində. Sahəsi 50,3 min km², əhalisi 2094,6 min nəfərdir. Paytaxtı Mahaçqala şəhəridir. Dağıstan ərazisi bizim eradan əvvəl 1-ci minilliyin axırlarına qədər Qafqaz Albaniyası tərkibində olmuşdur. 1813-cü ildə Gülcüstan müqaviləsinə əsasən çar Rusiyasına birləşdirilmişdir. – 32, 34,36,41,86,103,386,414,417,419,420.

31. ORT – Rusiya İctimai Televiziyası. MDB ölkələrinin 98 faizdən çox əhalisi üçün verilişlər aparır. Müxbir məntəqələri Rusiyada, MDB – də və dünyanın bir çox ölkələrində fəaliyyət göstərir. – 33.

32. RTR, Ümumrusiya Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Kompaniyası (ÜDTRVK) – 1990-cı ildə yaradılmışdır, Rusiya Federasiyası ərazisində televiziya və radio verilişləri təşkil edir. 1998-ci il bazasında yaradılmış ÜRDTRVK dövlət media holdinqi federal «Rossiya» və «Kultura» telekanalları, «Radio Rossii», «Mayak», «Orfey», «Yunost», «Qolos Rossii» radiostansiyalarını və 92 regional dövlət teterradiokompaniyalarını, Ostankino televiziya və Rusiya informasiya texniki mərkəzini, «Vesti» agentliyini əhatə edir. – 33.

33. «NTV» – Rusiya Federasiyasının müstəqil televiziya kanallarından biri. 1991-ci ildən fəaliyyət göstərir. – 33.

34. **İvanov İqor Sergeyeviç** (d.1945) – 1986-89-cu illərdə SSRİ Xarici İşlər Nazirliyinin ümumi katibliyində rəisin birinci müavini, 1989-91-ci illərdə rəis, 1991-93-cü illərdə Rusiya Federasiyasının İspaniyada səfiri, 1993-98-ci illərdə Rusiya xarici işlər nazirinin birinci müavini, 1998-2004-cü illərdə Rusiya Federasiyasının xarici işlər naziri olmuşdur. – 35,58,156-158,181,191,231.

[429-430]

35. «Əsrin müqaviləsi» – 1994-cü ilin sentyabrın 20-də Bakıda «Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Azəri», «Çıraq» yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənilməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi» haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış müqavilə. – 35,45,148,149,161,178,190,200,205,206,220, 221,222,224,226,265.

36. **Kalyujni Viktor İvanoviç** (d.1947) – neftçi mühəndis, diplomat. 1999-2000-ci illərdə Rusiya Federasiyası yanacaq və energetika naziri, 2000-ci ilin avqustundan 2004-cü ilə qədər xarici işlər nazirinin birinci müavini və Prezidentin Xəzər dənizi statusunun həlli üzrə xüsusi nümayəndəsi işləmişdir. 2004-cü ilin sentyabrından Rusiya Federasiyasının Latviyada fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. – 35,180.

37. **Artur Rəsizadə, Artur Tahir oğlu** (d.1935) – Azərbaycanın dövlət xadimi. SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. 1986-92-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini vəzifəsində işləyib. 1996-cı ildən Azərbaycan Respublikasının Baş naziridir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 36.

38. **Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT)** – müasir dünyanın ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatı. Qərargahı Nyu-York şəhərindədir. Əsas vəzifəsi beynəlxalq sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq və möhkəmlətmək, dövlətlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir. BMT-nin Nizamnaməsi 1945-ci il iyulun 26-da San-Fransisko konfransında 50 dövlətin nümayəndəsi tərəfindən imzalandı və 1945-ci il oktyabrın 24-də qüvvəyə mindi. Hazırda BMT-yə 198 dövlət daxildir.

BMT-nin əsas orqanları Baş Məclis, Təhlükəsizlik Şurası, İqtisadi və İctimai Şura, Qəyyumluq Şurası, Beynəlxalq Məhkəmə və Katiblikdir.

1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası BMT-nin üzvüdür. – 37,105,112, 116,120,126,231,341,414.

39. **Helsinki aktı** – 1975-ci il avqustun 1-də Finlandiyanın paytaxtı Helsinkidə Avropanın 33 dövlətinin, ABŞ və Kanadanın dövlət və hökumət başçılarının müşavirəsi oldu. Onlar Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqqında Zirvə aktını imzaladılar. Azərbaycan Respublikası bu aktı 1992-ci ildə imzalamışdır. – 37,135,143,173,183,204,237,267.

40. **Miqrasiya** – köçmə, mühacirət – 41.

[430-431]

41. **Neft Daşları** – Abşeron yarımadasından 42 km cənub-şərqdə, açıq dənizdə, polad dirəklər üzərində salınmış «neft» şəhəri. Bu ərazi oradakı daşların (təqribən 20 ədəd) bəzilərində neft-qaz nişanələrinin olması ilə əlaqədar Neft Daşları adlandırılmışdır. Neft Daşları rayonunda geoloji kəşfiyyat işlərinə 1946-cı ildən başlanmışdır. Çıxarılan neft həm tankerlər, həm də boru kəmərləri vasitəsilə sahilə nəql edilir. – 44-45,225.

42. **Fələstin dövləti** – BMT Baş Məclisinin 1947-ci il 29 noyabr tarixli qərarına əsasən B.Britaniya mandatlığı ləğv edilərək Fələstin ərazisində müstəqil ərəb və yəhudi dövlətləri yaradılmalı idi. Fələstin ərəb dövləti üçün ayrılmış ərazinin böyük hissəsini 1948-49-cü illərdə, 1967-ci ildə İsrail tərəfindən zəbt edilmişdir. 1988-ci ildə Fələstin Azadlıq Təşkilatı müstəqil Fələstin dövlətinin yaranmasını elan etdi. 1994-cü ildə isə Müvəqqəti Fələstin muxtariyyəti yaradıldı. – 46.

43. **Yasir Ərəfat** (1929-2003) – 1969-cu ildən Fələstin Azadlıq Təşkilatı İcraiyyə Komitəsinin sədri, 1996-cı ildən Fələstin milli administrasiyasının rəhbəri və Fələstin hərbi qüvvələrinin Baş komandanı olmuşdur. Nobel mükafatı laureatıdır. – 46.

44. **İmaməli Rəhmanov, İmaməli Şərif oğlu** (d.1952) – Tacikistanın siyasi və dövlət xadimi. 1992-ci ildə Tacikistan Ali Sovetinin sədri olmuşdur. 1992-ci ilin noyabrından Tacikistan Respublikasının prezidentidir. – 49.

45. Transxəzər qaz kəməri – Xəzər dənizi vasitəsilə Azərbaycandan Gürcüstana və Türkiyəyə Orta Asiya qazının nəqli barədə saziş. Bu lahiyyəyə görə qaz Türkiyədən isə Avropa bazarlarına çatdırılacaqdır. – 51,52,82,159,161,162,210,213,228,237,300,306,307.

46. Alyaska – ABŞ-da ştat. Sahəsi 1523 min km², əhalisi 607 min nəfərdir. XVII-XVIII əsrlərdə rus səyyahları tərəfindən kəşf edilmişdir. Burada bir sıra yaşayış məskənləri salınmış, Alyaskada Rusiya-Amerika şirkəti təsis edilmişdi. 1867-ci ildə Rusiya Alyaskanı ABŞ-a satmışdır. – 52,53.

47. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) – Respublikada neft və qazın kəşfiyyatına, çıxarılmasına və emal edilməsinə rəhbərlik edən qurum. 1991-ci ildə təşkil edilmişdir

[431-432]

Şirkət. neft və qaz quyularının qazılması və istifadəyə verilməsi, nəql edilməsi və s. məqsədlə dünyanın bir sıra ölkələrinin iri neft şirkətləri ilə sazişlər, müqavilələr bağlamışdır. – 52,67,213,226,419.

48. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) –1994-cü ilin axırlarında yaradılmışdır. «Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının müştərək işlədilməsi və istifadəyə verilməsi» haqqında Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin və dünyanın bir neçə böyük neft şirkətləri ilə imzalanmış müqavilənin payçıları adından onun şərtlərini həyata keçirmək məqsədilə yaradılmış əməliyyat şirkətidir. Buraya 7 ölkəni (B.Britaniya, Yaponiya, Norveç, Rusiya, Türkiyə və Səudiyyə Ərəbistanı) təmsil edən 11 iri neft şirkəti daxildir. – 52,223,226.

49. ATƏT-in Minsk qrupu – 1992-ci il martın 24-də yaradılmışdı. 1997-ci ildə Minsk qrupunun tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxil olmuşdur: Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Almaniya, İtaliya, Rusiya, ABŞ, Fransa, Türkiyə, Danimarka və İsveç. 1994-cü ilin dekabrından Minsk qrupuna iki sədr – Rusiya və İtaliya rəhbərlik edirdi. 1996-cı ilin dekabrından onun üç – Rusiya, ABŞ və Fransa həmsədrləri var. Qrupun əsas vəzifəsi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına və Dağlıq Qarabağ probleminin dinc vasitələrlə həll edilməsinə bilavasitə kömək etməkdir. – 56-62,72,75,79,144,145,154,156-158,166,168,169,171,181, 189,199,230,252,263,324,338,339,355,356,386,387,416.

50. ATƏT-in Lissabon sammiti – 1996-cı il dekabrın 2-4-də Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində ATƏT-in 54 üzvünün dövlət və hökumət başçılarının iştirakı ilə növbəti Zirvə toplantısı keçirildi. Lissabon Zirvə toplantısında müzakirə olunan məsələlər arasında Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin təkidi ilə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi geniş diskussiyaya səbəb oldu. Azərbaycan Respublikası nümayəndə heyətinin başçısı Heydər Əliyevin qəti, prinsipial mövqeyi və gərgin səyi nəticəsində yekun sənədə əlavə kimi qəbul edilən ATƏT sədrinin bəyanatında ilk dəfə olaraq ən yüksək səviyyədə münaqişənin həllinin əsası kimi Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü 53 dövlət tərəfindən qətiyyətlə dəstəkləndi və Dağlıq Qarabağın statusunun yalnız Azərbaycan Respublikasının tərkibində müəyyən olunması öz əksini tapdı. – 57,73,75,82,135,144,162, 176,177,188,189,205,212,231,244.

51. ATƏT-in Budapeşt Zirvə sammiti – 1994-cü il dekabrın 3-7-də Macarıstanın paytaxtı Budapeştdə keçirilmişdir. Görüşdə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları, o cümlədən Azərbaycan

[432-433]

Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Heydər Əliyev Budapeşt sammitində regionlarda və bütünlükdə qitədə sülh konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün çox əhəmiyyətli fəaliyyət göstərdi. Budapeşt zirvə görüşündə ilk dəfə olaraq Dağlıq Qarabağ problemi xüsusi məsələ kimi müzakirə olundu və «Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi» haqqında qətnamə qəbul olundu. – 57,72,135,176,205,212,231,244.

52. «Ümumi dövlət» – ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrələrinin (ABŞ, Fransa, Rusiya) Azərbaycana etdiyi təklif; yəni Azərbaycan ərazisində yeni bir erməni dövlətinin yaradılması. Beynəlxalq hüquqda isə «ümumi dövlət» adında anlayış yoxdur. Azərbaycan Dağlıq Qarabağa ancaq öz daxilində yüksək özünüidarəetmə statusu verə bilər. – 58,78.

53. Jak Şirak (d.1932) – Fransanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi. 1974-76 və 1986-88-ci illərdə Fransanın Baş naziri, 1977-95-ci illərdə fasilələrlə Paris şəhərinin meri, 1995-2007-ci illərdə Fransa Respublikasının prezidenti. «Heydər Əliyev» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 60, 76, 77, 171, 180, 196, 197, 198, 230, 338, 339, 356.

54. Anar, Rzayev Anar Rəsul oğlu (d.1938) – görkəmli yazıçı, publisist, dramaturq, ictimai xadim, Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatı. Azərbaycan və SSRİ Ali

sovetlərinin deputatı olmuşdur. 1995-2005-ci illərdə Milli Məclisin deputatı və mədəniyyət məsələləri komissiyasının sədri, 1987-ci ildən Azərbaycan Respublikası Yazıçılar Birliyinin sədridir. Əsərləri dünyanın bir çox ölkələrində nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 63-108.

55. Bəxtiyar Vahabzadə, Bəxtiyar Mahmud oğlu (d.1925) – Azərbaycanın xalq şairi, dramaturq, ədəbiyyatşünas. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı, 1991-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı, Azərbaycan Milli EA-nın həqiqi üzvüdür. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 63-108.

56. Hüseyn Abbaszadə, Hüseyn Abbas oğlu (1922-2007) – Azərbaycanın xalq yazıçısı. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 63-108.

[433-434]

57. Qabil, İmamverdiyev Qabil Allahverdi oğlu (d.1926-2007) – Azərbaycan Respublikasının xalq şairi. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 63-108.

58. Fikrət Qoca, Qocayev Fikrət Göyüş oğlu (d.1935) – Azərbaycanın xalq şairi. «Qobustan» incəsənət toplusunun baş redaktoru və Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin birinci katibidir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 63-108.

59. Hacı Zeynalabdin Tağıyev (1838-1924) – məşhur messenat, maarifpərvər, «millətin başçısı, atası», Bakı milyonçusu. Əvvəllər bəna işləmiş Hacı 1872-ci ildən neftçixarma işinə kapital qoymuş və sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamışdır. Bakıda «Tağıyev H.Z. lifli maddələrin emalı üzrə Qafqaz səhmdar cəmiyyəti»ni, toxuculuq fabrikini, «Xəzər manyfaktura cəmiyyəti»ni, «Tağıyev balıq sənayesi səhmdar cəmiyyəti»ni, yerli sahibkarlarla birlikdə Bakı ticarət bankını yaratmış və bank Şurasının sədri seçilmişdi.

Savadsız olmuş Hacı savadsızlığın acısını duymuş və buna görə də vətən övladlarının, xüsusilə, kasıb oğlan və qızların təhsil almasına böyük qayğı göstərmişdi. O, öz vəsaiti ilə Yaxın Şərqdə – Bakıda ilk qız gimnaziyası, qadınları işlə təmin etmək üçün Bakıda toxuculuq fabriki, Mərdəkanda sənət məktəbi, teatr binası tikdirir. Qiraətxanalar üçün qəzet və jurnalların pulunu ödəyir, öz xərcinə Azərbaycan şair və alimlərinin əsərlərini, həmçinin azərbaycancaya tərcümələri çap etdirir. 1905-11-ci illər İran məşrutə hərəkatına silah və pulla yardım edir. İranda onlarla məktəbin açılmasına, məktəb ləvazimatı və zəruri kitablarla təmin edilməsinə, daxildə və xaricdə oxuyan və maddi təminatla ehtiyacı olanlara daim yardım edirdi. «Kaspi», «Həyat», «Füyuzat» kimi qəzet və jurnalların nəşri üçün vəsait ayırmışdı.

Hacı Bakıya «Şollar suyu» borusunu çəkdirmiş, Mərdəkanda dən üyüdən elektrik dəyirmanı tikdirmiş və qəsəbənin əhalisini ilk dəfə elektrik işığı ilə təmin etmişdir. – 67.

60. Fatma xanım, Abdullazadə Fatma Hüseyn qızı (d.1948) – fizika-riyaziyyat elmlər doktoru, professor. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatı hümanitar siyasət şöbəsinin müdiri. 1995-2000-ci illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. – 64,65.

[434-435]

61. Fikrət Sadıq, Sadıqov Fikrət Abbas oğlu (d.1930) – Azərbaycanın xalq şairi, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatıdır. – 69.

62. «Qobustan» – rüblük incəsənət toplusu. 1969-cu ildən Bakıda nəşr edilir. Jurnalda Azərbaycan və dünya incəsənətinin korifeyləri haqqında məqalələr, bədii yazılar, müsahibələr verilir. «Qobustan» da bədii yaradıcılığın müxtəlif sahələri ilə yanaşı, estetika, incəsənət tarixi və nəzəriyyəsi problemləri də əks olunur. – 69.

63. Naxçıvan Muxtar Respublikası (1920-23-cü illərdə Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikası, 1923-24-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Diyarı, 1924-90-cı illərdə Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası, 1990-cı ildən Naxçıvan Muxtar Respublikası) – Azərbaycan Respublikasının tərkibində muxtar dövlət.

Muxtar respublika ərazisinin sahəsi 5,5 min km², əhalisi 372,9 min nəfərdir (2005, 1 yanvar). Hazırda 7 inzibati rayona (Babək, Culfa, Ordubad, Sədərək, Şahbuz, Şərur, Kəngərli) bölünmüşdür, 4 şəhəri (Naxçıvan, Ordubad, Culfa, Şərur), 9 qəsəbəsi, 160 kənd inzibati ərazi dairəsi var (2005). Paytaxtı Naxçıvan şəhəridir. – 69,94.

64. Veto – qanunverici orqanların qərarını dayandırmaq və ya ləğv etmək hüququ. – 73.

65. Yuqoslaviya böhranı – 1980-ci illərdən başlayaraq Yuqoslaviyada (Yuqoslaviya Federativ Sosialist Respublikası) ciddi iqtisadi və siyasi çətinliklərlə qarşılaşdı. 1991-ci ildə millətlərarası qarşıdurma

nəticəsində YFSR parçalandı. Federasiyanın tərkibindən Sloveniya, Xorvatiya, Bosniya və Herseqovina, Makedoniya çıxdı və müstəqil dövlət oldular. 1992-ci ildə Serbiya və Çernoqoriya Yuqoslaviya Respublikasını (SRY) yaratdılar. 2002-ci ildə SRY Serbiya və Çernoqoriya adı ilə adlandırıldı. 2006-cı ildə keçirilən referendum nəticəsində Çernoqoriya da Serbiyadan ayrıldı və müstəqil dövlət yaratdı. – 75,101,174.

66. Qara Dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı – 1992-ci ildə İstanbul zirvə görüşündə yaradılmışdır. Buraya Albaniya, Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Serbiya, Xorvatiya, Türkiyə, Ukrayna və Yunanıstan daxildir. Bu təşkilat ancaq iqtisadi əməkdaşlıq maraqları əsasında qurulmuş təşkilatdır. İqamətgahı İstanbuldadır. – 78,141-142.

[435-436]

67. Olbrayt Madlen (d.1937) – ABŞ-ın tanınmış diplomatı və dövlət xadimi. 1989-cu ildən ABŞ-ın Milli Siyasət Mərkəzinin prezidentidir. 1993-cü ildə ABŞ-ın BMT-də daimi nümayəndəsi təyin edilmişdir. 1997-2000-ci illərdə ABŞ-ın Dövlət katibi olmuşdur. – 80,156-158,181, 191,231,235.

68. Avropada adi silahlar haqqında müqavilə 1990-cı il noyabrın 19-da NATO ilə Varşava Müqaviləsi Təşkilatı arasında imzalanmışdır. Onun əsasını 5 kateqoriya üzrə silahların və texnikanın (döyüş tankları, zirehli döyüş maşınları, 100 mm-dən yuxarı kalibrli artilleriya sistemləri, döyüş təyyarələri və zərbəçi vertolyotlar) hər bir iştirakçı dövlət üçün Müqavilə ilə icazə verilmiş maksimum səviyyəsinədək azaldılması və onların məhdudlaşdırılma sına sonrakı nəzarəti təşkil edir. SSRİ dağıldıqdan sonra 1992-ci il mayın 15-də Daşkənddə bu Müqavilə üzrə hüquqverici olan 8 müstəqil dövlət arasında (Azərbaycan, Belarus, Qazaxıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Ukrayna) Müqavilənin yerinə yetirilməsi prinsipləri haqqında saziş və adi silahların və texnikanın maksimum səviyyələri haqqında protokol imzalandı.

Bu protokola uyğun olaraq Cənubi Qafqazın üç dövlətinin hər biri üçün Müqavilə ilə müəyyən edilmiş məhdudlaşdırılmalar Azərbaycanın zərərinə olaraq onun hərbi-siyasi parametrlərindəki fərqi nəzərə almır. Hazırda Vyanada Avropada adi silahlar haqqında Müqavilənin birgə məsləhət qrupu çərçivəsində Müqavilənin müasir reallıqlara uyğunlaşdırılması barədə danışıqlar gedir. – 81, 89, 175, 184, 210, 229, 309.

69. NATO (Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı) – hərbi-siyasi ittifaq. 1949-cu il aprelin 4-də Vaşinqtonda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, Belçika, Niderland, Lüksemburq, Kanada, İtaliya, Portuqaliya, Norveç, Danimarka, İslandiyanın imzaladıqları Şimali Atlantika müqaviləsi əsasında yaradılmışdır. 1952-ci ildə Yunanıstan və Türkiyə, 1955-ci ildə Almaniya Federativ Respublikası, 1982-ci ildə İspaniya NATO-ya qoşulmuşlar. Varşava Müqaviləsi Təşkilatı dağıldıqdan (1990) sonra əvvəllər sosialist ölkələri düşərgəsinə daxil olmuş ölkələrin bir qismi NATO-ya üzvlüyə qəbul edilmiş, digər qismi isə ilkin mərhələ kimi NATO-nun «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulmuşlar. Ali orqanı NATO Şurasının sessiyasıdır. Mənzil-qərgahı Brüsseldədir. – 81,89,101,136,162, 175,184,185,204,230,258.

[436-437]

70. Varşava paktı – 1955-ci il mayın 14-də Varşavada sosialist ölkələrini qorumaq, Avropada sülhü və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə yaradılmışdı. Bura ADR, Albaniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Polşa, Rumıniya, SSRİ və Çexoslovakiya daxil idi. 1991-ci ildə SSRİ süqut etdikdən sonra bu təşkilat da öz-özünə dağılmışdır. – 81,82,89,136,175, 184,185,204,230.

71. Naxçıvan – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Naxçıvan Muxtar Respublikasının paytaxtı. Ərazisi 0,013 min km², əhalisi 67 min nəfərdən çoxdur. Naxçıvan Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindəndir. Müasir Naxçıvan qədim, antik və orta əsr şəhər yerinin xarabalıqları üzərində salınmışdır.

Naxçıvan e.ə. IX-VI əsrlərdə qədim Manna və Midiyanın, eramızın əvvəllərində isə Albaniyanın tərkibində, IV əsrdən Sasanilərin tərkibində olmuşdur. 654-cü ildə isə Naxçıvanı ərəblər işğal edirlər. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə qədər Naxçıvan müxtəlif dövlətlərin nüfuz dairəsində olur. Məhz bu ildən Naxçıvan Rusiya imperiyasına birləşdirildi və qəza mərkəzinə çevrildi. Naxçıvan 1924-cü il fevralın 9-da Naxçıvan MSSR təşkil edilərkən respublikanın paytaxtı oldu. – 84,85,88,89,95, 402,403,409,410

72. Xalq Cəbhəsi, Azərbaycan Xalq cəbhəsi (AXC) – ictimai-siyasi təşkilat. 1989-cu ildə təsis konfransı keçirilmiş, Proqram və Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. 1999-cu il iyulun 25-də keçirilmiş qurultayının qərarı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası adlandırılmışdır. – 84,88,89,90,136,175,187,236.

73. Surət Hüseynov, Surət Davud oğlu (d.1959) – 1993-94-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. 1994-cü ilin oktyabrında Azərbaycanın müstəqilliyinə, suverenliyinə qarşı yönəlmiş çevriliş cəhdinə rəhbərlik etmişdir. – 84,85,86.

74. Mütəllibov Ayaz, A y a z N i y a z i o ğ l u (d.1938) - 1989-90-cı illərdə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri, 1990-cı ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilmişdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. Ayaz Mütəllibov işində ciddi səhvlərə yol vermiş, nəticədə Ermənistan silahlı qüvvələri Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlı əhalini çıxarmış və ərazini işğal etməyə nail olmuşlar. – 84,86,90,136,137, 138,175,187.

[437-438]

75. Elçibəy, Ə l i y e v Ə b ü l f ə z Q ə d i r q u l u o ğ l u (1938-2000) – 1989-cu ildə yaradılan AXC-nin, sonralar AXCP-nin sədri. 1992-93-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 85.

76. İsa Qəmbər, İ s a Y u n i s o ğ l u (d.1957) –1990-95-ci illərdə Milli Məclisin deputatı, 1992-93-cü illərdə parlamentin sədri olub. 1992-ci ildən Müsavat partiyasının başqanıdır. – 85,188.

77. Rəhim Qaziyev, R ə h i m H ə s ə n o ğ l u (d.1943) – texnika elmləri namizədi. 1992-93-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının müdafiə naziri olmuşdur. Ordu quruculuğunda kobud səhvlərə yol vermiş, nəticədə Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsi, o cümlədən Şuşa şəhəri ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdur. – 86,90,91,137,138,175,188, 230.

78. OMON – 1992-95-ci illərdə Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində olan Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstələri (XTRD) – 86.

79. Beynəlxalq Valyuta Fondu – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi, beynəlxalq valyuta təşkilatı. 1945-ci ildə yaradılmış, 1947-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Dünyanın 130-a yaxın ölkəsi fondun üzvüdür. Nizamnaməsinə görə məqsədi beynəlxalq valyuta əməkdaşlığına yardım etmək, ölkələr arasında valyuta-hesablaşma münasibətlərini nizama salmaq, fonda daxil olan ölkələrin ödəmə balanslarını tarazlaşdırmaq və valyuta məzənnəsini tənzimləməkdən ibarətdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası Beynəlxalq Valyuta Fonduna qəbul olunmuşdur. – 87,327.

80. Murtuz Ələsgərov, M u r t u z N ə c ə f o ğ l u (d.1928) – Azərbaycanın dövlət xadimi. Hüquq elmləri doktoru, professor. Respublikanın əməkdar hüquqşünasıdır. Yeni Azərbaycan Partiyasının sədr müavini və partiyanın Siyasi Şurasının üzvüdür. 1993-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin rektoru olmuşdur. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilmişdir. 1996-2005-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri idi. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 88.

81. Fəraməz Maqsudov, F ə r a m ə z Q ə z ə n f ə r o ğ l u (1930-2000) – riyaziyyatçı, elm təşkilatçısı, ictimai xadim. 1997-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyasının

[438-439]

prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisin 1-ci çağırış deputatı seçilmişdir. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 88.

82. Vəli Axundov, V ə l i Y u s i f o ğ l u (1916-1986) – Azərbaycanın partiya və dövlət xadimi. 1959-69-cu illərdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. Azərbaycan SSR EA-nın həqiqi üzvü seçilmişdir. – 93.

83. Brejnev Leonid İliç (1906-1982) – Rusiyanın partiya və dövlət xadimi. 1964-82-ci illərdə Sov. İKP MK-nın Baş katibi, 1977-ci ildən həmçinin SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri olmuşdur. – 93,96, 267,352.

84. Ağdam – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1094 km², əhalisi 101,6 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni qəsbkarları tərəfindən işğal edilmişdir. – 94,101.

85. KQB – burada SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi nəzərdə tutulur. – 93.

86. «Literaturnaya qazeta» – Rusiya Federasiyasında ədəbi, ictimai, siyasi qəzet. 1929-cu ildən Moskvada (fasilələrlə) nəşr edilir. – 99.

87. Vəzirov Əbdürrəhman, Ə b d ü r r ə h m a n X ə l i l o ğ l u (d.1930) – 1988-90-cı ilin yanvarınadək Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. – 99.

88. Qorbaçov, Mixail Sergeyeviç (d.1931) – 1985-91-ci illərdə Sov.İKP MK-nın Baş katibi, 1990-91-ci illərdə SSRİ-nin ilk və son prezidenti. Qorbaçov «yenidənqurma» adı ilə «aşkarlıq və demokratiya» siyasi xəttini, «humanist, demokratik sosializm» şüarını meydana atdı. Sovet totalitar rejimi ilə uyuşmayan «yenidənqurma» ölkəni dərin siyasi və iqtisadi böhrana saldı. Qorbaçovun milli münaqişələrə səbəb olan siyasəti xüsusən Azərbaycana qarşı qərəzli, düşmənçilik mövqeyi ilə səciyyələndirdi. Ermənilərin Azərbaycana olan torpaq iddialarını dəstəkləyən Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Bakıda baş verən Qanlı Yanvar faciəsinin təşkilatçısı və günahkarıdır. – 99,100,125.

[439-440]

89. Şərəf Rəşidov, Şərəf Rəşid oğlu (1917-1983) – Özbəkistanın partiya və dövlət xadimi, yazıçı. İki dəfə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı. 1959-83-cü illərdə Özbəkistan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. – 100.

90. Miloşeviç Slobadan (1941-2006) – 1992-97-ci illərdə Serbiyanın, 1997-2000-ci illərdə Yuqoslaviya Respublikası İttifaqının prezidenti olmuşdur. – 101.

91. Kosovo hadisələri – 1999-cu ildə Serbiya hakimiyyəti tərəfindən Kosovoda yaşayan alban əhəlisinə qarşı etnik zor tətbiq edilməyə başlandı. Bunun qarşısını almaq üçün NATO hərbi qüvvələri işə qarışdı. Yuqoslaviya hərbi qüvvələri öz qoşunlarını Kosovodan çıxarmağa məcbur edildi və NATO sülh məramlı qüvvələri Kosovoya gətirildi. – 101.

92. Füzuli rayonu (1959-cu ilədək Qafryagin rayonu) – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1386 km², 80,2 min nəfərdir. 1993-cü ildə erməni hərbi qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 101.

93. Cəbrayıl — Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 1050 km², əhalisi 45,8 min nəfər idi. 1993-cü ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 101.

94. Kəlbəcər – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1936 km², əhalisi 40,3 min nəfərdir. 1992-ci ildə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmişdir. – 101.

95. «Xalq qəzeti» – Azərbaycan Respublikasında gündəlik, siyasi, ictimai qəzet. 1919-cu ildən «Kommunist» adı ilə nəşr edilmişdir. 1991-ci ildən isə «Xalq» qəzeti» adlanır. Qəzetin təsisçisi Azərbaycan Respublikası prezidentinin İşlər İdarəsi və qəzetin redaksiya heyətidir. – 102.

96. «Turan» informasiya agentliyi – 1990-cı ildə yaradılmışdır. Agentlik tərəfindən KİV-lər, digər hüquqi və fiziki şəxslər üçün informasiyaların toplanması və yayılması həyata keçirilir. – 102,103,296.

97. İslam Konfransı Təşkilatı (İKT) – 1969-cu ildə yaradılmışdır. Müsəlman ölkələrinin çoxunu birləşdirir. Nizamnaməsinə görə İslam Konfransı Təşkilatının fəaliyyəti müsəlmanların həmrəyliyinin möhkəmlənməsinə, üzv-dövlətlər arasında əməkdaşlığa yönəldilmişdir. İqamətgahı Ciddədədir (Səudiyyə Ərəbistanı). Azərbaycan 1991-ci ildən İKT-nın üzvüdür. – 102.

[440-441]

98. Xocalı soyqırımı – 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə erməni silahlı qüvvələri və Xankəndində yerləşən Rusiyanın 366-cı alayının əsgər və zabitləri Xocalıya hər tərəfdən hücum etmiş, şəhəri tamamilə yandırmışlar; 1000 nəfərdən artıq azərbaycanlı öldürülmüş, yüzlərlə şəhər sakini yaralanmış, itkin düşmüşdür. – 104.

99. Mircəfər Bağirov, Mircəfər Abbas oğlu (1896-1956) – 1933-53-cü illərdə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmuşdur. Bütün SSRİ-də olduğu kimi Azərbaycanda da inzibati-amirlik idarəetmə sisteminin möhkəmləndirilməsinə, totalitar Stalin rejiminin bərqərar olmasına, partiya sıralarını «təmizləmə» adı ilə baş verən repressiyaların həyata keçirilməsinə bilavasitə rəhbərlik etmişdir. – 104.

100. Şuşa – Azərbaycan Respublikasında şəhər. Elmi ədəbiyyatda Şuşanın əsasının 1750-ci illərin əvvəllərində Qarabağ xanı Pənahəli xan Cavanşir tərəfindən qoyulması göstərilərsə də, tədqiqatlar Şuşanın qədim yaşayış məntəqəsi olduğunu qeyd edirlər. Qarabağ xanlığının mərkəzi olan Şuşa bir müddət Pənahəli xanın adı ilə Pənahabad adlanmışdır.

Şuşa 1813-cü il Gülüstan müqaviləsinə əsasən Qarabağ xanlığı tərkibində Rusiyaya birləşdirildi. 1920-ci ilin martında erməni daşnaklarının Qarabağda törətdikləri qırğın nəticəsində Şuşanın bir hissəsi

tamamilə yandırıldı və minlərlə günahsız insan qətlə yetirildi. Lakin iyun ayının əvvəlində müsavətçilər və türk generalı Nuru Paşa Şuşanı erməni qəsbkarlarından xilas etdi. 1923-cü il Azərbaycan MİK-nin dekretinə əsasən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti təşkil olunduqda Şuşa muxtar vilayətin tərkibinə daxil edildi.

1992-ci ildə erməni işğalçıları Şuşanı zəbt etdilər. Hazırda Şuşa yadellilərin tapdığı altındadır. – 105,187.

101. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisi – BMT-nin əsas orqanlarından biri. BMT üzvü olan bütün dövlətlərdən ibarətdir. BMT üzvlərinə və ya BMT Təhlükəsizlik Şurasına hər cür məsələlərə və işlərə tövsiyələr vermək səlahiyyəti var.

Baş Məclisin qərarları tövsiyə xarakteri daşıyır, yəni hüquqi cəhətdən üzv dövlətlər üçün məcburi deyil. Məclisin hər il növbəti sessiyası olur. Baş Məclisin nəzdində onun funksiyalarını həyata keçirmək üçün 7 əsas komitə var. – 105.

[441-442]

102. Kofi Annan (d.1938) – 1997-2006-cı illərdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş katibi olmuşdur. Nobel mükafatı laureatı. – 105.

103. Həsən Həsənov, H ə s ə n Ə z i z o ğ l u (d.1940) – Azərbaycanın siyasi xadimi, diplomat. Ayrı-ayrı illərdə Nazirlər Sovetinin sədri, BMT-də Azərbaycan Respublikasının daimi nümayəndəsi və xarici işlər naziri olmuşdur. Hazırda Macarıstanda Azərbaycan Respublikasının fəvqəladə və səlahimyyətli səfiridir. Birinci çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı olmuşdur. – 105.

104. Butros Qali (d.1922) — 1992-96-cı illərdə BMT-nin Baş katibi olmuşdur. – 105.

105. Rəsul Quliyev, R ə s u l B a y r a m o ğ l u (d.1947) – 1993-96-cı illərdə Milli Məclisin sədri olmuşdur. – 107.

106. Fuad Quliyev, F u a d X ə l i l o ğ l u (d.1941) – 1994-96-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olmuşdur. – 107.

107. Natiq Əliyev, N a t i q A g a ə l i o ğ l u (d.1947) – 1993-2006-cı illər Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti olmuşdur. Hazırda Azərbaycan Respublikası Sənaye və Energetika naziridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 107, 213,219,220.

108. Xoşbəxt Yusifzadə, X o ş b ə x t B a ğ l o ğ l u (d.1930) – neftçi-geoloq, geologiya-minerologiya elmləri doktoru. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademiki. 1994-2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti, 2004-cü ildən isə birinci vitse-prezidentdir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif olunmuşdur. – 107,226.

109. YUNESKO – BMT-nin maarif, elm və mədəniyyət işlərinə baxan hökumətlərarası təşkilatı. 1945-ci ilin noyabrında yaradılmış, 1946-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Ali orqanı iki ildən bir çağırılan konfransdır. Katibliyi Parisdədir. Azərbaycan 1992-ci ildən YUNESKO-nun üzvüdür. – 112-113, 116, 120, 126, 128.

[442-443]

110. Ukrayna, U k r a y n a R e s p u b l i k a s ı – Cənub-Şərqi Avropada dövlət. Ərazisi 603,7 min km², əhalisi 51,3 milyon nəfərdir. Ukraynanın tərkibinə 24 vilayət və Krım Respublikası daxildir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı – Ali Radadır. Paytaxtı Kiyev şəhəridir. – 115,231,273-289.

111. Leonid Daniloviç Kuçma (d.1938) – Ukraynanın siyasi və dövlət xadimi. 1994-2005-ci illərdə Ukrayna Respublikasının prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. –115,191,273,275-276,283,285,287.

112. Hacı Allahşükür Paşazadə, A l l a h ş ü k ü r H ü m m ə t o ğ l u (d.1949) – 1980-ci ildən Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin, 1990-cı ildən Qafqaz Xalqları Ali Dini Şurasının sədridir. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» və «İstiqlal» ordenləri ilə təltif edilmişdir. – 116-133.

113. Braunbek Sem (d.1956) – hüquqşünas. ABŞ Konqresi Nümayəndələr Palatasının üzvü, 1996-cı ildən senator, Xarici Əlaqələr Komitəsinin üzvü. – 121,235.

114. İsrail – Yaxın Şərqdə dövlət. Sahəsi 20,8 min km², əhalisi 5,5 milyon nəfərdir. İsrail dövləti BMT-nin Baş Məclisinin 1947-ci il 29 noyabr tarixli qərarına əsasən yaradılmışdır. İsrail inzibati cəhətdən 6 mahala bölünür. Dövlət başçısı prezidentidir, onu birpalatalı parlament (knesset) seçir. Hökumətə geniş səlahiyyəti olan Baş nazir başçılıq edir. – 122,128,152-153,191,330-336.

115. 1990-cı ilin yanvarı – 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycanda faciə baş verdi. Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən Sovet ordusunun xüsusi təyinatlı cəza dəstələri, dəniz donanmasının və daxili qoşunların bölmələri Bakı şəhərinə yeridildi. Sovet ordusunun bu kütləvi zorakılıq aktı nəticəsində 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, yüzlərlə adam qanunsuz həbs edilmiş və itkin düşmüş, dövlət əmlakına, ictimai və şəxsi əmlaka, şəhər təsərrüfatına və vətəndaşlara böyük maddi ziyan dəymişdi.

[443-444]

1990-cı ilin qanlı yanvarı Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda aparılan mübarizə tariximizdə Vətənin şəhid övladlarının qanı ilə yazılmış şərəfli səhifə oldu. – 125.

116. Şəhidlər xiyabanı. Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş mərd oğul və qızların uyuduğu müqəddəs ziyarətgah. 1990-cı il yanvarın 20-də Sovet Ordusunun hücumu zamanı həlak olmuş onlarla adam «Dağüstü park»ın qərb hissəsində dəfn edilmişdir. Bura o vaxtdan «Şəhidlər xiyabanı» adlanır. Xiyabanda eyni zamanda Ermənistan işğalçılarına qarşı Azərbaycan torpaqlarının müdafiəsi uğrunda qəhrəmancasına həlak olanlar da dəfn edilmişdir. 1998-ci ildə burada hündürlüyü 22 metr olan əbədi məşəl-abidə qoyulmuşdur. – 125.

117. Adəm – iudaizm, xristian və islam dinlərinə görə ilk insan. Adəmi allah torpaqdan yaratmış və bütün insanlar Adəm və Həvvadan törənmişlər. – 125.

118. Musa, Moisey – iudaizm hədislərinə görə öz etiqadını yəhudi qəbilələrinə öyrədən Yəhvanın birinci peyğəmbəri. Allah tərəfindən müqəddəs kitabın – Tovratın- nazil olunduğu şəxs. Musa peyğəmbər ilk əvvəl Allah tərəfindən ona göndərilmiş əsa ilə öz xalqını Misir əsarətindən xilas edir. Üçüncü ayda Musaya (ə) Sinay dağlarında 10 möcüzə – Allah qarşısında bəndələrinin ədəb-ərkanının tənzimlənməsi nazil olur. 40 gün səhrada qeyb olandan sonra onun xalqı İordaniyanın şərqində («müqəddəs torpaqlar») məskunlaşırlar. Musa (ə) 120 yaşında Nevo dağında vəfat etmişdir. Musa (ə) xristian və islam dinində də adı çəkilən peyğəmbərdir. – 125.

119. İsa, İ i s u s X r i s t o s – xristianlığın əfsanəvi banisi. Xristianlığın təliminə görə İsa «allah insandır» və «allah oğludur». Rəvayətə görə İsa Roma imperatoru Avqustin dövründə Fələstinin Vileyem şəhərində doğulmuş İudeya, Qalleya, Samirə və s. yerlərdə yeni dini təbliğ etmiş, çarmıxa çəkilmiş, sonra dirilərək qeyb olmuşdur. İsaya etiqad xristianlığın əsas ehkamlarındandır. – 125.

120. Məhəmməd (əleyhüssəlam) (570/571-632) – İslamın banisi, siyasi və dövlət xadimi. İslama görə Məhəmməd əleyhüssəlam böyük peyğəmbər və «Allahın elçisi» sayılmış, «Qurani-kərimi» xalqa çatdırmışdır. – 125.

[444-445]

121. Quran, ə l – Q u r a n, Q u r a n i – k ə r i m – Müsəlmanların müqəddəs kitabı. Quranı Allah, Cəbrayıl vasitəsilə Məhəmməd əleyhüssəlama göndərib. Quran qafiyəli nəsrlə yazılmış 114 cürə və 6200-dən çox ayədən ibarətdir. «Məkkə surələrinə» (610-622, Məkkə, 90 surə) və «Mədinə surələrinə» (622-632, Mədinə, 24 cürə) bölünür. – 125.

122. Tövrat (yəhudicə – təlim, qanun) – Bibliyanın ilk beş kitabı, Əhd-i ətiqə daxildir. Tövrata Varlıq, Axirət, Ruhani (Levit), Rəqəm və İkinci qanun kitabları daxildir. – 125.

123. İncil (müjdə, xeyir xəbər) – Bibliyanın xristianlığa aid hissəsi. İncildə, əsasən İsa peyğəmbərin və onun «mücüzələrinə» aid erkən xristianlıq əfsanələri toplanmışdır. İncilin harada tərtib olunması məsələsi mübahisəlidir. – 125.

124. Ekstremizm – siyasətdə ifrat tədbirlərə və baxışlara meyl. – 132.

125. Antisemitizm – yəhudilərə qarşı milli və dini ayrı seçgiliyin ifrat formalarından biri.– 132.

126. Müsavat partiyası – 1911-ci ildə Bakıda yaranıb. 1920-ci ildə fəaliyyəti qadağan edilib. 1992-ci ildən yenidən fəaliyyətə başlayıb. – 136, 138,139,175,187,236.

127. ÇUÖAM - Avropada adi silahların azaldılması haqqında müqavilənin cinah sənədi müzakirə olunduqdan sonra həmin sənədi bəyənən ölkələrdən – Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan və Moldovadan ibarət

qeyri-rəsmi «dördlər qrupu» yaradıldı. Sonralar bu quruma Özbəkistan da qatıldı (10 oktyabr 1997). 2005-ci ildə isə Özbəkistan bu qurumu tərk etdi. – 138,317,318.

128. Primakov Yevgeni Maksimoviç (d.1929) – Rusiyanın siyasi və dövlət xadimi, diplomat. REA-nın akademiki. 1990-cı illərdə Rusiya Federasiyasının xarici işlər naziri, Nazirlər Sovetinin sədri vəzifələrində çalışmışdır. Hazırda Rusiya Federasiyası Sənaye-Ticarət Palatasının prezidentidir. – 139.

129. Minsk konfransı həmsədrələrinin Denver birgə bəyanatında irəli sürülən son təkliflərinin başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, münaqişənin iki mərhələdə aradan qaldırılması qəti olaraq qarşıya qoyulur. Birinci mərhələdə işğal edilmiş altı rayon azad edilməli və kommunikasiya xətlərinin blokadası

[445-446]

aradan götürülməlidir. İkinci mərhələdə isə Dağlıq Qarabağın hüquqi statusu Lissabon prinsipləri əsasında müəyyən edilməlidir. – 145,230.

130. Avropa Birliyi (AB) – 1951-57-ci illərdə yaranmış üç Qərbi Avropa inteqrasiya təşkilatının ümumi adı (Avropa İqtisadi Birliyi - AİB, Avropa Kömür və Polad Birliyi – AKPB, Avropada Atom Energetika Birliyi – (AAEB). AB ümumi prinsiplərin müəyyən edilməsindən birgə fəaliyyətə qədər bir neçə mərhələ (Avropa İnvestisiya Bankının, Avropa Regional İnkişaf Fondunun - vahid valyutaya keçməsi - AVRO-ya) keçmişdir. Mühüm mərhələ Vahid Avropa Aktının (1986-1987-ci ildən qüvvəyə minmişdir) qəbul edilməsi olmuşdur. 1967-ci ildə rəhbər orqanların birləşməsindən sonra - AİB, AKPB və AAEB – Avropa Birliyi – 1993-cü ildə isə Avropa Şurası yarandı. – 145,164-166,191,197,229, 299,306,310,327,377,379,386.

131. Şevardnadze E d u a r d A m v r o s i y e v i ç (d.1928) – Gürcüstanın və SSRİ-nin siyasi və dövlət xadimi. 1972-85-ci illərdə Gürcüstan KP MK-nın birinci katibi, 1985-90-cı illərdə SSRİ xarici işlər naziri, 1994-2003-cü illərdə Gürcüstanın prezidenti olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 148,150-151,225.

132. Nursultan Nazarbayev, N u r s u l t a n A b i ş o ğ l u (d.1940) – Qazaxıstanın dövlət və siyasi xadimi. 1979-cu ildə Qazaxıstan MK-nın katibi, 1984-cü ildə Qazaxıstan Ali Sovetinin sədri, Nazirlər Sovetinin sədri, 1989-91-ci illərdə Qazaxıstan KP MK-nın Birinci katibi. 1991-ci ilin dekabrından Qazaxıstan Respublikasının prezidentidir. – 149,178,192.

133. Ehud Barak (d.1942) – İsrail hərbi və dövlət xadimi. 1991-95-ci illərdə İsrail Baş ştabında rəis, 1999-2001-ci illərdə İsrailin Baş naziri olmuşdur. Azod partiyasının lideridir. – 152-153,330.

134. Amerika Konqresi, A m e r i k a B i r l ə ş m i ş Ş t a t l a r ı K o n q r e s i – ali qanunverici hakimiyyət orqanı. İki palatadan – Senatdan və Nümayəndələr palatasından ibarətdir.

Senatın 100 nəfər üzvü var. Ölkənin hər ştatından Senata iki senator seçilir. Nümayəndələr palatasının 435 üzvü var. Bu palatanın üzvləri hər seçki dairəsində yaşayan əhəlinin sayına görə seçilir.

[446-447]

Qanun layihələri hər iki palatada müzakirə olunur. Konqres tərəfindən qəbul olunan qanunları ABŞ prezidenti təsdiq edir. – 153,163,235,236,334.

135. 907-ci düzəliş bax – 907-ci maddə.

136. «907-ci maddə» – ABŞ Konqresinin 1992-ci il oktyabrın 24-də erməni lobbisinin təzyiqi ilə qəbul etdiyi «Rusiyanın və yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin azadlığını müdafiə aktı»na 907-ci düzəliş nəzərdə tutulur. Düzəliş ABŞ hökumətinin Azərbaycan hökumətinə yardımını qadağan edir. Buna baxmayaraq istər Bill Klinton, istərsə də ondan sonra ABŞ prezidenti seçilən Corc Buş administrasiyası bu düzəlişin reallığı nəzərə almadığını təsdiq edərək onun ləğv edilməsi təklifini müdafiə etmişlər. C.Buş hökuməti 2002-ci ildə bu düzəlişin fəaliyyətdən düşdüyünü qərara almışdır. – 153,163,235,332,334,335,336.

137. Romano Prodi (d.1939) – İtaliyanın siyasi və dövlət xadimi, hüquqşünas. Romano Prodi müxtəlif illərdə yüksək dövlət vəzifələrində işləmiş və Baş nazir olmuşdur. 1996-cı ildən Prodinin təmsil olunduğu «Zeytun ağacı» partiyası 2006-cı ildə seçkilərdə qalib gəlir və Prodi yenidən Baş nazir seçilir. – 164-166,191, 198.

138. İpək Yolu, B ö y ü k İ p ə k y o l u – beynəlxalq tarixi tranzit-ticarət yolu; eramızdan əvvəl II əsrin sonlarından eramızın XVI əsrinədək fəaliyyət göstərmiş, Çindən Şimali Afrika və İspaniyaya qədər

uzanaraq, ayrı-ayrı qolları ilə o zaman dünyanın məlum olan, demək olar ki, bütün ölkələrini birləşdirmişdir.

Əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsi və zəngin maddi sərvətlərə malik olması sayəsində Azərbaycan qədim zamanlardan dünya ölkələri arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrdə mühüm yer tutmuşdur.

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Böyük İpək yolunun yenidən dirçəldilməsi ideyasını irəli sürməsi bütün dünyada, xüsusilə də Böyük İpək yolu üstündə yerləşən ölkələrdə ciddi maraqla qarşılandı. Bu məqsədlə 1998-ci ilin sentyabrında Bakıda 33 dövlətin və Avropa Birliyinin iştirakı ilə beynəlxalq konfrans keçirildi; TRASEKA proqramı çərçivəsində nəzərdə tutulan Asiya–Qafqaz–Avropa ticarət dəhlizinin – Böyük İpək yolunun bərpasının və onun imkanlarından hamılıqla bəhrələnməyin vacibliyi qeyd olundu. – 164,165,227,235,236,299,301,303,313,323.

[447-448]

139. TRASEKA, Transxəzər nəqliyyat dəhlizi – Avropanı Asiya ilə birləşdirən yol. Bu nəqliyyat dəhlizini Şərqlə Qərbi birləşdirən orta materik xətti də adlandırmaq olar. Transxəzər nəqliyyat dəhlizi Azərbaycanı, bütünlükdə Qafqazı Avropa ilə birləşdirir. – 164,299,300,301,303,305,306,313, 315,323.

140. TASİS – 1991-ci ildə Avropa Şurası tərəfindən MDB dövlətlərinə texniki cəhətdən kömək etmək üçün yaradılan proqram. Proqram 2 hissədən – hər bir ölkəyə, o cümlədən Azərbaycana; region ölkələrinə texniki köməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası TASİS proqramına 1992-ci ildə daxil olmuşdur. – 164.

141. «Eni-Acip» – İtaliyanın iri neft şirkətlərindən biri. Neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. – 165.

142. Almaniya, A l m a n i y a F e d e r a t i v R e s p u b l i k a s ı – Mərkəzi Avropada dövlət. Sahəsi 357 min km², əhalisi 81,9 milyon nəfərdir. AFP tərkibində 16 ərazisi olan federasiyadır. Dövlət başçısı prezident, hökumət başçısı isə federal kanslerdir. Ali qanunverici hakimiyyət orqanı – parlamentdən – Bundestaq və Bundersatdan ibarətdir. Paytaxtı Berlin şəhəridir. – 167-169, 171, 191, 198, 230, 380.

143. Çərhard Şröder (d.1944) – Almaniyanın ictimai və siyasi xadimi. 1980-cı ildən Almaniya Bundestaqının üzvü, 1990-98-ci illərdə Aşağı Saksoniya vilayətinin nazir- prezidenti, 2000-06-cı illərdə Almaniyanın federal kansleri olmuşdur. – 167-169,171,180,191,198,200,230,380.

144. İkinci dünya müharibəsi (1939-45) – Almaniya, İtaliya və Yaponiya tərəfindən başlanmış böyük müharibə. İkinci dünya müharibəsi 1939-cu il sentyabrın 1-də Almaniyanın Polşaya girməsi ilə başladı. Sentyabrın 3-də Böyük Britaniya və Fransa Almaniya müharibə elan etdi. 1940-cı ilin ortalarından alman qoşunları Danimarka, Norveç, Belçika, Niderland, Lüksemburq, sonra isə Fransanı işğal etdi.

1941-ci il iyunun 22-də Almaniya SSRİ-yə qarşı müharibə elan etdi. 1942-43-cü illərdə Sovet ordusunun Stalinqrad və Kursk vuruşmalarında qələbəsi Almaniyanı qəti surətdə sarsıtdı.

1945-ci il mayın 2-də Sovet ordusu Berlini aldı. Mayın 8-də Karlsruhda (Berlin yaxınlığında) Almaniyanın danışıqsız təslim olması haqqında akt imzalandı.

[448-449]

Yaponiyanın təslim olması haqqında sənəd isə sentyabrın 2-də imzalandı. Bununla İkinci dünya müharibəsi qurtardı. İkinci dünya müharibəsində 72 ölkə iştirak etmişdir. Müharibədə iştirak edən ölkələrin silahlı qüvvələrinə 110 milyon adam çağırılmışdı. Müharibədə 62 milyon adam həlak olmuş, minlərlə şəhər, qəsəbə və kənd dağılmışdı. – 167,308,320.

145. Atəşkəs rejimi – 1994-cü il mayın 12-də Moskvada Ermənistan–Azərbaycan arasında atəşin müvəqqəti dayandırılması (atəşkəs) haqqında müqavilə imzalandı. Müqaviləyə görə müharibə aparən tərəflər sülh müqaviləsi bağlanana qədər atəşin dayandırılması haqqında razılığa gəldilər. – 168,263.

146. Maqne Bondevik – (d.1947) – 1997-2000-ci və 2001-2005-ci illərdə, Norveçin Baş naziri olmuşdur. Hazırda Norveçdə «Sülh və insan hüquqları» mərkəzinin prezidentidir. – 171.

147. Paris xartiyası – Parisdə 1990-ci il noyabrın 21-də ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları imzalamışdır. Burada ilk dəfə olaraq «soyuq müharibə»nin nəticələrini yekunlaşdıran və yeni eranın başladığını bildiren çoxtərəfli sənədlər imzalanmışdır. – 173,183,184, 204.

148. Bosniya–Hersoqovina hadisələri – 1945-92-ci illərdə Yuqoslaviya Sosialist Federativ Respublikası tərkibində olmuşdur. Yuqoslaviyanın tərkibindən çıxdıqdan sonra əhali arasında (müsləman, serb və xorvat) milli- dini zəmində qarşıdurma yarandı və qanlı hərbi konfrantasiyaya səbəb oldu. 1993-cü ildə Deytonda (ABŞ) ümumi sülh haqqında sənəd imzalandı. 1995-ci ildə qüvvəyə minən konstitusiyaya görə ölkədə, Birləşmiş Bosniya – Hersoqovinadan ibarət federativ respublika yarandı. – 174.

149. «Yunokal» – neft şirkəti. 1980-ci ildə ABŞ-ın Santa-Paula şəhərində «Kaliforniya neft şirkəti» adı ilə yaradılmışdır. «Yunokal» Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ilk beynəlxalq neft şirkətlərindəndir. – 178.

150. Laçın – Azərbaycan Respublikasında inzibati rayon. 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1835 km², əhalisi 51 min nəfərdir. 1992-ci ildə erməni işğalçıları tərəfindən işğal edilmişdir. – 188.

[449-450]

151. Rostropoviç Mstislav Leopoldoviç (1927-2007) – Bakıda doğulmuş görkəmli musiqiçi, violençelist, dirijor. Lenin mükafatı laureatı, SSRİ xalq artisti. Bakı Musiqi Akademiyasının fəxri professoru. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif edilmişdir. – 194-201,337,338.

152. Lill – Fransada şəhər, Normandiyanın inzibati mərkəzi. Əhalisi 175 min nəfərdir. Şəhər qədim mədəniyyət abidələri ilə zəngindir. – 195.

153. Vilayət Quliyev, V i l a y ə t M u x t a r o ğ l u (d.1952) – filoloq, diplomat. Filologiya elmləri doktoru. 1996-200-cü illərdə Milli Məclisin deputatı olmuşdur. 1999-2004-cü illərdə Azərbaycan Respublikası xarici işlər naziri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Respublikasını Polşa Respublikasında fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. – 213.

154. Valeh Ələsgərov (d.1946) – neftçi mühəndis. SSRİ Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatı Akademiyasını bitirmişdir. Müxtəlif illərdə neft sənayesi sahəsində rəhbər vəzifələrdə çalışmışdır. 2005-ci ildən Milli Məclisdə sədr müavini. Qubkin adına Qızıl medal və Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 226.

156. Bosfor – Avropa ilə Kiçik Asiya arasında boğaz. Qara və Mərmərə dənizlərini birləşdirir. Uzunluğu təqribən 30 km, eni 750 m-dən 3,7 km-dək, dərinliyi ən dayaz yerdə 33 m-dir. Qara dənizdən yeganə çıxış yolu olan Bosforun mühüm iqtisadi və strateji əhəmiyyəti var. – 226,345.

157. Senat– ABŞ-da Konqresin yuxarı palatası nəzərdə tutulur. – 235, 236.

158. Saparmurad Niyazov, Saparmurad Ata oğlu (1940-2007) – Türkmənistanın siyasi və dövlət xadimi. 1985-ci ilin dekabrından 1990-cı ilə qədər Türkmənistan KP MK-nın birinci katibi, 1990-cı ildən Türkmənistan Respublikasının prezidenti olmuşdur. – 226.

159. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurası (BMTTŞ) – BMT - nin daimi fəaliyyət göstərən mühüm orqanı. BMT - nin Nizamnaməsinə görə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin

[450-451]

qorunmasında əsas məsuliyyət daşıyır. 15 üzvü var: 5 daimi (Çin, Fransa, Rusiya, Böyük Britaniya, ABŞ), 10 üzvü isə 2 il müddətinə seçilir. Şuranın hər bir üzvü bir səsə malikdir. Prosedura məsələlərinə dair qərarlar Şuranın 9 üzvü səs verdikdə qəbul olunmuş sayılır. – 232.

160. Semuel Berger – hüquqşünas. 1992-93-cü illərdə B.Klintonun xarici işlər üzrə böyük müşaviri işləmişdir. 1993-97-ci illərdə prezidentin milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə köməkçisinin müavini, 1997-2000-ci illərdə isə ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə köməkçisi olmuşdur. – 235.

161. Bjezinski Zbiqnev (d.1928) – Amerikanın siyasi və dövlət xadimi, politoloq. 1977-81-ci illərdə ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri, Təhlükəsizlik Şurasının əməkdaşı olmuşdur. 1981-ci ildən Strateji və Beynəlxalq Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəridir. 1987-91-ci illərdə ABŞ prezidentinin xarici kəşfiyyat üzrə müşavirlər komitəsinin üzvü olmuşdur. 1989-cu ildən Con Norkins universitetinin Nitse adına Dərinləşdirilmiş Beynəlxalq Tədqiqatlar Mərkəzinin rəhbəri, Amerika–Azərbaycan Ticarət Palatasının fəxri müşaviridir. – 235.

162. Kinq Piter (d.1944) – 1973-93-cü illərdə müxtəlif vəzifələrdə olmuş, 1992-ci ildə Nyu-York ştatından Konqresin üzvü seçilmişdir. Respublikaçıdır. – 236.

163. Makedoniya Respublikası – Cənubi Avropada dövlət. Sahəsi 25,7 min km², əhalisi 1,97 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı birpalatalı Məclisdir.

1945-91-ci illərdə Yuqoslaviyanın tərkibində idi. 1991-ci ilin noyabrında Makedoniya «suveren, müstəqil, demokratik» dövlət elan edildi. – 239.

164. İsparta – Türkiyənin cənub-qərbində şəhər. Əhalisi 51 min nəfərdir. Xalçaçılığın ən iri mərkəzlərindəndir. – 240,252,253,256-268,270, 271.

165. TEMA, Türkiyə Eroziya ilə Mübarizə, Yaşıllaşdırma və Ətraf Mühitin mühafizəsi Vəqfi – 1992-ci ildə yaradılmışdır. Bu vəqf torpaq eroziyası ilə mübarizə, torpaqların şoranlaşmasının qarşısının alınması ilə məşğul olur. – 241-250.

[451-452]

166. Şimali Kipr Cümhuriyyəti – 1974-cü ildə Yunanıstanda hakimiyyətə gəlmiş hərbi xunta Kiprin yunan irticaçıları ilə birlikdə Kipri Yunanıstana birləşdirmək məqsədilə ölkədə hərbi çevriliş etdilər və prezident Makariosu hakimiyyətdən uzaqlaşdırdılar. Bundan narahat olan Türkiyə Respublikası Kiprin türk icmasını müdafiə etmək məqsədilə oraya hərbi qüvvələr yeritdi və türk icması yaşayan ərazini yunan irticaçılarından təmizlədi. 1975-ci ildə Türkiyə-Kipr administrasiyası bu ərazidə federativ türk dövləti – Kipr Respublikasını elan etdilər. 1983-cü ildə bu dövlətin qanunverici orqanı Şimali Kipr Türk dövləti (ŞKTR) – Kıbrıs elan etdi. – 241,255,256,271.

167. Rauf Denkaş (d.1924) – hüquqşünas, dövlət xadimi. İkinci dünya müharibəsindən sonra London universitetində hüquq fakültəsini bitirmiş və Kiprə qayıtmışdır. Gündəlik hadisələr və senarartist EOKA təşkilatı tərəfdarlarının Kiprin Yunanıstana birləşdirilməsi çağırışları Kipr türklərinin səbr kasasını doldurdu və ingilis qubernatoruna protest məktubunu yazmağa vadar etdi. –

Yunanların mürtəce siyasətini Qərb dövlətləri də müdafiə edirdi. Məhz buna görə uzun müddət Türkiyədə yaşayan Denkaş 1963-cü il (o Kiprdə non-qrat elan edilmişdi) hadisələri zamanı gizlin Kiprə qayıtdı. Kipr türklərinin xahişi ilə türk ordusu 1974-cü ildə Kiprə girdi, Şimali Kipr Türk dövləti yaradıldı. Bundan sonra Denkaş Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin prezidenti seçildi. – 241,255,256,271.

168. Böyük Millət Məclisi (BMM) – Türkiyənin ali qanunverici orqanı. Parlament 1920-ci il aprelin 23-də yaradılmışdır. BMM-nin ilk sədri M.K.Atatürk olmuşdur. BMM iki palatadan ibarətdir: Senat (yuxarı palata) və Milli palata. BMM məclis üzvlərindən respublika prezidentini seçir. – 244.

169. «Soyuq müharibə» – keçmiş SSRİ və müttəfiqləri, digər tərəfdən isə ABŞ və onun müttəfiqləri arasında olan hərbi-siyasi konfrantasiya. «Soyuq müharibə» İkinci dünya müharibəsindən sonra yaranmış və ona 90-cı illərin əvvəlinə qədər SSRİ-də və digər sosialist ölkələrində siyasi və sosial dəyişikliklər nəticəsində son qoyulmuşdur. – 245,294,322

170. Mustafa Kamal Atatürk, Q a z i M u s t a f a K a m a l (1881-1938) –Türkiyə dövlət, siyasi və hərbi xadimi, Türkiyə Respublikasının banisi və ilk prezidenti (1923-38). Birinci dünya müharibəsi

[452-453]

zamanı Dardanel boğazının müdafiəsində (1915) şücaət göstərmişdir.

Atatürk 1919-cu ildən «kamalçılar» milli azadlıq hərəkatına başçılıq etmişdir. 1920-ci ildə Atatürk Ankarada yeni parlament – Türkiyə Böyük Millət Məclisini (TBMM) yaratdı, məclisin və təşkil edilən hökumətin sədri seçildi. Sakarya çayı yaxınlığında qələbəyə görə TBMM Atatürkə marşal rütbəsi və «Qazi» fəxri adını vermişdir. 1922-ci ildə Atatürkün komandanlığı ilə türk ordusu Türkiyəni xarici müdaxiləçilərdən tamamilə azad etdi.

Atatürk soy adı ona 1934-cü ildə TBMM tərəfindən verilmişdir. – 248,255,257,259,263.

171. İhsan Doğramacı (d.1915) – türkdilli ölkələrin Milli Pediatriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti, emilər doktoru, professor. 1963-65-ci illərdə Ankarada Uşaq Sağlamlığı İnstitutunun direktoru, 1977-93-cü illərdə institutun icraçı direktoru, 1992-ci ildən isə fəxri prezidenti, 1968-73-cü illərdə Pediatorların Tibb Assosiasiyasının prezidentidir. 1959-cu ildən YUNİSEF-in İcraiyyə Komitəsinin üzvüdür. İki dəfə Bilkənd Universitetinin sədri və rektoru olmuş, 1975-ci ildən isə universitetin fəxri rektorudur. İ. Doğramacı Azərbaycan MEA-nın fəxri üzvü, Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin fəxri doktorudur. Azərbaycan Respublikasının «İstiqlal» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 249-250.

172. 1993-cü il iyun hadisələri – Azərbaycanı vətəndaş müharibəsi həddinə gətirmiş Gəncə hadisələri, Bakıda Ali Sovetin binası qarşısında keçirilən çoxsaylı mitinqlə, Heydər Əliyevin xalqın tələbilə

Naxçıvandan Bakıya gəlməsi, Ali Sovetin sədri seçilməsi, o zamankı respublika prezidenti Ə.Əliyevin (Elçibəyin) Kələki kəndinə getməsi, Ali Sovetin sədri Heydər Əliyevin respublika prezidentinin vəzifəsini icra etməyə başlaması nəzərdə tutulur. – 263.

173. Broz Tito, İosip Tito (1892-1980) – 1953-80-ci illərdə Yuqoslaviyanın prezidenti, marşal. 1941-45-ci illərdə Yuqoslaviyada milli-azadlıq müharibəsi zamanı Xalq azadlıq ordusunun baş komandanı olmuşdu. 1945-ci ilin martında Yuqoslaviya Demokratik Federativ Müvəqqəti hökumətinin sədri, avqustunda isə Yuqoslaviya Federativ Xalq Respublikası hökumətinin başçısı seçilmişdi. Tito bloklara qoşulmamaq hərəkətinin liderlərindən biri olmuşdur. – 267.

174. Putin, V l a d i m i r V l a d i m i r o v i ç (d.1952) – 2000-ci ilin mayından Rusiya Fedeasiyasının prezidenti. 1975-97-ci illərdə bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır. 1998-ci ildə Rusiya Federasiyası prezidenti administrasiyasının rəhbəri, 1998-99-cu illərdə MTİ-in direktoru, 1999-cu ilin avqustundan Rusiya hökumətinin başçısı, 1999-cu ilin dekabrından Rusiya Federasiyasının prezidenti vəzifəsini icra etmişdir. – 277-283.

[453-454]

175. Nazim İbrahimov, N a z i m H ü s e y n o ğ l u (d.1963) – mühəndis. 1997-2000-ci illərdə Ukrayna Respublikasında Azərbaycan Respublikasının fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri. 2000-2002-ci illərdə Milli Məclisin deputatı. 2002-ci ildən Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılarla iş üzrə dövlət komitəsinin sədri. – 284-289,294,295.

176. Bolqarıstan, B o l q a r ı s t a n R e s p u b l i k a s ı – Cənubi Avropada, Balkan yarımadasında dövlət. Sahəsi 110,9 min km², əhalisi 8,4 milyon nəfərdir. İnzibati cəhətdən 9 vilayətə bölünür. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı – birpalatalı Xalq Məclisidir. Paytaxtı Sofiya şəhəridir. – 287,293-328.

177. LAOS (Laos Xalq Demokratik Respublikası) – Cənub-Şərqi Asiyada dövlət. Sahəsi 236,8 min km², əhalisi 5 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, ali qanunverici orqanı birpalatalı Ali Xalq Məclisidir, Paytaxt Vyentyan şəhəridir. – 291.

178. Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, BƏƏ – Cənubi Asiyada dövlət. Sahəsi 83,6 min km², əhalisi 2,5 milyon nəfərdir. BƏƏ-nin tərkibinə 7 əmirlik daxildir. Ali orqanı – Federal Milli Şuradır ki, prezidenti 5 il müddətinə seçir. Paytaxtı Əbu-Dabi şəhəridir. – 290.

179. Peter Stoyanov (d.1952) – Bolqarıstanın siyasi və dövlət xadimi. Hüquqşünas. 1991-92-ci illərdə adliyyə nazirinin müavini olmuşdur. 1997-ci ildən Bolqarıstan Respublikasının prezidentidir. – 293-328.

180. Sofiya – Bolqarıstanın paytaxtı. Əsası bizim eranın 1-ci əsrində qoyulmuşdur. 1382-1878-ci ilin əvvəllərinə qədər Osmanlı imperiyasının tərkibində olmuşdur. 1879-cu ildən Bolqarıstanın paytaxtıdır. – 296,299, 300,301,308,312.

181. İNOQEYT – neft və qazın Avropaya ixracı proqramı. – 300,301, 305,306,313,315,323.

[454-455]

182. Avropa Şurası (AŞ) – Avropada hökumətlərarası təşkilat. 1949-cu ildə yaradılmışdır. Qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. AŞ-nın əsas məqsədi Avropada sülhü və təhlükəsizliyi qorumaq, seçki sistemində çoxpartiyalılığa riayət etmək, demokratiyanı və insan hüquqlarını müdafiə etmək, möhkəmləndirmək, Avropa ölkələrinin mədəniyyətlərinin yaxınlaşmasına çalışmaq və s. ibarətdir. AŞ-nın ali orqanları Nazirlər Komitəsi, Məsləhət Assambleyası, Sahə Nazirliklərinin Müşavirəsi və Katiblikdir. Azərbaycan 2001-ci ildən AŞ-nın üzvüdür. – 301,310, 340-359,362,363,365,367,385,386.

183. Burqas – Bolqarıstanda şəhər və liman. Qara dəniz sahilində inzidabi mərkəzdir. – 305,318

184. Varna – Bolqarıstanda Qara dəniz sahilində şəhər və liman. – 305.

185. «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramı – NATO ilə Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ ölkələri arasında siyasi və hərbi sahələrdə əməkdaşlıq sənədi, 1994-cü il yanvarın 10-11-də NATO Şurasının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində Brüsseldə keçirilən görüşdə ABŞ tərəfindən təklif edilmişdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1994-cü il mayın 4-də NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında Azərbaycanın «Sülh naminə tərəfdaşlıq» proqramına qoşulması haqqında sənədi imzalamışdır. 1996-cı ilin aprelində Heydər Əliyev NATO-nun Brüsseldəki mənzil-qərargahında NATO-nun Baş katibi Xavyer Solana ilə görüşündə Azərbaycan Respublikasının təqdimat sənədini ona vermişdir. Həmin sənəd əsasında Azərbaycanın NATO ilə tərəfdaşlığının fərdi proqramı hazırlanmışdır. – 316,322.

186. Topçubaşov Mustafa bəy (1895-1981) – cərrah, ictimai və dövlət xadimi. Azərbaycan EA-nın və SSRİ Tibb EA-nın akademiki, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, SSRİ Dövlət mükafatı laureatı. Tədqiqatı, əsasən, qarında, başda, döş qəfəsində, aparılan cərrahi problemlərə, öddəşi xəstəliyinin müalicəsinə, periferik iflic xəstəliyinə həsr olunmuşdur. Orijinal diaqnostika və cərrahi üsul təklif etmişdir. Dünyada geniş istifadə olunan analdeziya üsulunu ilk dəfə Topçubaşov kəşf etmişdir. – 321.

187. Botev Xristo (1848-1876) – bolqar şairi, publisist. Bolqar ədəbi tənqidinin əsasını qoyanlardan biri. – 321.

[455-456]

188. Stanev Yemilian (1907-1979) – bolqar yazıçısı. Onun ən məşhur romanı «İvan Kondayev» 1923-cü il sentyabr antifaşist üsyanı dövründə bolqar xalqının həyat və mübarizəsindən bəhs edir. – 321.

189. Nizami Gəncəvi, İlyas Yusif oğlu (1141-1209) – dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. Dünya ədəbiyyatı tarixinə məsnəvi formasında yazdığı beş epik poemadan ibarət «Xəmsə» müəllifi kimi daxil olmuşdur. Nizami Gəncəvinin ilkin Şərq Renessansının zirvəsi olan yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami Gəncəvi Yaxın Şərq ədəbiyyatında mənzum roman janrının əsasını qoymuş, yeni ədəbi məktəb yaratmışdır. Nizami Gəncəvi həm də dövrünün görkəmli mütəfəkkiri olmuşdur. Onun bütün əsərlərində şəxsiyyət azadlığı, insanın mənəvi azadlığı tərənnüm olunur. – 321.

190. Nəsimi, əsl adı **Seyid Əli** (1369-1417) – böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri. İmadəddin Nəsimi adı ilə də məşhurdur. Əsərlərini Azərbaycan, ərəb, fars dillərində yazmışdır. Hürufiliyi yaydığı üçün Hələbdə həbs olunmuş, «kafir», «dinsiz» elan edilərək ruhanilərin fitvası ilə vəhşicəsinə edam edilmişdir. – 321.

191. Vaqif, Molla Pənah Vaqif (1717-1797) –görkəmli Azərbaycan şairi, dövlət xadimi. Vaqif qəzəl, müxəmməs, müstəzad və s. formalarda şeirlər yazmışdır. Gözəllərin vəsfi Vaqif lirikasının əsas qayəsidir. Vaqif şeirindəki realizmə meyl Azərbaycan poeziyasının inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Qarabağ hakimi İbrahim xanın (1769-cu il) baş vəziri olmuşdur. – 321.

192. Səməd Vurğun, Səməd Yusif oğlu Vəkilov (1906-1956) – böyük Azərbaycan şairi, ictimai xadim. Azərbaycanın xalq şairi. S.Vurğunun yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan şeirinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. S.Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi, sədri, Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Mədəni Əlaqə Cəmiyyətinin sədri, Azərbaycan MEA-nın vitse prezidenti olmuşdur, iki dəfə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür. – 321.

193. Süleyman Rüstəm, Süleyman Əliabbas oğlu Rüstəmzadə (1906-1989) – görkəmli Azərbaycan şairi, dramaturq, ictimai xadim. Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azərbaycanın xalq şairi, SSRİ və Azərbaycan Dövlət mükafatları laureatı. Müharibə dövrü (1941-1945) yaradıcılığında Cənubi Azərbaycanda xalqın həyat və milli azadlıq uğrunda mübarizəsinə həsr olunmuş əsərlər xüsusi yer tutur. – 321.

[456-457]

194. Nəbi Xəzri, Nəbi Ələkbəroğlu Babayev (d.1924-2007) - Azərbaycanın xalq şairi, dramaturq, ictimai xadim . Əsərlərində müasirlərimizin zəngin mənəvi aləmi, təəssübkeşlik, doğma Vətən təbiətinin gözəllikləri tərənnüm edilir. Azərbaycan və SSRİ Dövlət mükafatları laureatıdır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, Azərbaycan Ali Sovetinin deputatı olmuşdur. «Azərbaycan Dünyası» Beynəlxalq Əlaqələr Mərkəzinin prezidenti. Azərbaycan Respublikasının «Şöhrət» ordeni ilə təltif olunmuşdur. – 321

195. Əliğa Kürçaylı, Əliğa Həsənağa oğlu (1928-1980) – şair. Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı. «Durnalar cənuba uçur», «Həyatın dolayları», «Dünya ovcumdadır», «Bütövlük» şer və poema kitablarının, «Nənəmin sahlıq quşu», «Boşanaq evlənək» müsiqili komediya librettolarının müəllifidir. – 321.

196. Dünya Bankı – BMT-nin hökumətlərarası ixtisaslaşdırılmış idarəsi. 1945-ci ildə ABŞ-da Bretton–Vuds çərçivəsi sistemində yaradılmışdır. İdarə heyəti Vaşinqtondadır. Məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi və sosial dirçəlişinə kömək etməkdir. Səhmdar cəmiyyəti formasındadır və iştirakçıları yalnız Beynəlxalq Valyuta Fondunun üzvləridir. Banka 130-dan artıq dövlət daxildir. 1992-ci ildən Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının üzvüdür. – 327.

197. Tailand, T a i l a n d K r a l l ı ğ ı – Cənub-Şərqi Asiyada dövlət. Sazəsi 514 min km², əhalisi 60 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı kraldır. Qanunverici orqanı ikipalatalı Milli Assambleyadır. İnzibati cəhətdən 73 çanqvata (əyalətə) bölünür. Paytaxtı Banqkok şəhəridir. – 329.

198. «Xolokost»(yəhudilərin İkinci dünya müharibəsində kütləvi surətdə soyqırımı) – xatirə muzeyi. 1963-cü ildə Vaşinqtonda yaradılmışdır. Muzeyin məqsədi İkinci dünya müharibəsi illərində və əvvəllər yəhudi xalqına qarşı soyqırımın tarixini sənədləşdirmək, öyrənmək və informasiya yaymaqdır. Muzeyin divarındakı saxsı lövhədə soyqırma məruz qalmış milyon yarım yəhudi uşağının xatirəsi anılır. – 335.

[457-458]

199. Avropa Şurasının Parlament Assambleyası (Avroparlament) – 2004-cü ildə təşkil olunmuşdur. Avroparlamentin işində 25 Avropa ölkəsinin 732 deputatı fəaliyyət göstərir. – 340-359,367.

200. Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrı – Respublikanın ən böyük musiqi teatrı. Azərbaycan XKS-nin 1920-ci il 1 iyul tarixli qərarı ilə Birləşmiş Dövlət Teatrı tərkibində opera truppası kimi yaradılmışdı. 1924-cü ildə opera truppası bu teatrdan ayrılaraq müstəqil opera və balet teatrına çevrilmişdir. 1928-ci ildə teatra M.F.Axundovun adı verilmişdir. 1959-cu ildən Akademik Opera və Balet Teatrı adlanır. – 343.

201. Dardanel – Türkiyədə Avropa ilə Asiya arasında boğaz. Egey və Mərmərə dənizlərini birləşdirir. Uzunluğu 120 km, eni 1,3-2,7 km, dərinliyi 29-153 metrdir. Dardanelin böyük strateji və ticarət əhəmiyyəti var. Portları Asiya sahillərində Çanaqqala Avropa sahillərində Çeliboludur. – 345.

200. Çenevrə kantonu – İsveçrənin ən böyük inzibati – ərazi bölgələrindən biridir. – 355.

201. Beynəlxalq Qızıl Xaç Cəmiyyəti – Qızıl Xaç Liqasını, Beynəlxalq qızıl Xaç Cəmiyyətini də Qızıl Xaç Liqasının ictimai təşkilatlarını birləşdirən beynəlxalq ictimai təşkilat. 1863-cü ildə əsas qoyulan bu təşkilat İsveçrə vətəndaşlarının hərbi münaqişələrdə zərər çəkənlərə yardım etməkdir. – 358.

202. Burkina Faso – (1984-cu ilə qədər Yuxarı Volta Respublikası) – Qərbi Avrikada dövlət. Sahəsi 274,4 min km², əhalisi 10,6 milyon nəfərdir. Dövlət başçısı prezident, qanunverici orqanı Xalq deputatları Assambleyasıdır. Paytaxtı – Uaqaduqu şəhəridir. – 368.

203. Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) – Azərbaycanda ən kütləvi-siyasi partiya. YAP 1992-ci il noyabrın 21-də Naxçıvan şəhərində təsis edilib. 81 rayon və 5 minə yaxın ilk partiya təşkilatında birləşən 180 min üzvü var. Partiyada Gənclər Birliyi və Qadın Şurası fəaliyyət göstərir. Parlamentdə 73 deputatla təmsil olunur. YAP Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsində, ölkəmizdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət qurulmasında və iqtisadi-siyasi islahatların həyata keçirilməsində fəal iştirak edir. YAP ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında aparıcı qüvvədir. YAP-ın təsis konfransında (1992) mərhum prezidentimiz Heydər Əliyev yekdilliklə partiyanın sədri seçilmişdi. 2005-ci il mart ayından isə YAP-ın sədri prezident İlham Əliyevdir. – 387,388.

[458-459]

204. Stalin, İ o s i f V i s s a r i o n o v i ç (1879-1953) – 1922-53-cü illərdə SSRİ-nin partiya və dövlət rəhbəri. Sosializm quruculuğuna dair Lenin planını, SSRİ-nin Böyük vətən müharibəsində (1941-45) müdafiə qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsində və s. rəhbər kimi iştirak etmişdir. Fəaliyyətində nəzəri və siyasi səhvlərin çoxluğu, kobud qanun pozuntuları, bəzi mənfi xüsusiyyətləri Stalinin şəxsiyyətinə pərəstişin yaranması ilə nəticələndi. 30-cu illərdə baş verən və milyonlarla insanın repressiyasına səbəb olan qanlı cinayətlər məhz onun səhvlərinin nəticəsidir. Təkcə 1937-ci ildə Azərbaycanda «xalq düşməni» kimi 29 min nəfər güllələnmiş və ya sürgün edilmişdi. – 392.

205. Nobel qardaşları – İsveç ixtiraçıları və sənayeçiləri. Silah istehsalı və ağ neft ticarəti ilə məşğul olmuşlar. Robert Nobel XIX əsrin 70-ci illərində Bakıya gəlmiş və neft işi ilə maraqlanmışdı. O, sonralar qardaşı Lüdviqi də bu işə cəlb etmiş və onlar 1879-cu ildə «Nobel qardaşları» şirkətini təsis etmişlər. Şirkətin demək olar bütün kapitalı, habelə illər boyu götürdüyü yüz milyon manatlarla izafi mənfəət Bakı neftinin hesabına qazanılmışdı. Tərkibinə əsas kapitalı 130 milyon manatdan çox olan 25 müxtəlif müəssisə daxil idi.

Nobel qardaşları inhisarlarının Bakıda fəaliyyəti Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına səbəb oldu. Onların açdığı müəssisələrdə minlərlə azərbaycanlı işləmiş və onlar öz işlərinin gözəl mütəxəssisi olmuşlar. Onların sifarişi ilə İsveçdə tikilən və Xəzərə gətirilən «Zoroastr» gəmisi dünyada ilk neftdaşıyan tanker idi. Beynəlxalq Nobel mükafatları Alfred Nobelın vəsiyyətinə əsasən Nobel fondu tərəfindən təsis

edilmişdir. Bu mükafat hər il məşhur alimlərə (etdikləri ixtiralara və gördükləri işlərə), ictimai və siyasi xadimlərə, yazıçı və şairlərə verilir. – 392.

206. Xruşşov Nikita Sergeyeviç (1894-1971) – SSRİ-nin partiya və dövlət xadimi. 1953-1964-cü illərdə Sov.İKP MK-nın birinci katibi, 1958-1964-cü illərdə həmçinin SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri olmuşdur. – 393.

207. YUNİSEF, BMT-nin Uşaq Fondu – 1946-cı ildə təsis edilmişdir (1953-cü ildən indiki adı ilə adlanır). BMT-nin müəssisəsi olub uşaqlar üçün proqramlar üzrə fəaliyyəti əlaqələndirir, başlıca olaraq inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardım göstərir. Maliyyə təsisatlarının mənbələrini hökumtlərin könüllü üzvlük haqları, ictimai təşkilatların, xüsusi şəxslərin və başqalarının ianələri təşkil edir. Fondun rəhbər orqanında – İdarə heyətində 41 dövlət təmsil olunur. Katibliyi Nyu-Yorkda, şöbələri Avropa üzrə

[459-460]

Cenevrədə, regionlar üzrə bir sıra inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yerləşir. Nobel sülh mükafatı laureatıdır. – 394-400.

208. Həsərət körpüsü, Ümid körpüsü, – Araz çayı üzərində körpü (uz. 286 metr). Türkiyə ilə Azərbaycan arasında sərhəddə (Türkiyənin Dilucu və Azərbaycanın Sədərək bölgəsi) iki qardaş dövlət və ölkəni birləşdirir. 90-cı illərin əvvəllərində Naxçıvan MR-nin keçirdiyi iqtisadi çətinliklərin, xüsusilə nəqliyyat blokadasının ləğvində körpünün müstəsna rolu olmuşdur. – 403,409.

209. Şimali Osetiya (Alaniya) – Rusiya Federasiyası tərkibində respublika. Sahəsi 8 min km², əhalisi 663,2 min nəfərdir. Paytaxtı Vladıqafqaz şəhəridir. – 414,419,420.

210. İnquşetiya, İnquşetiya Respublikası – Rusiya Federasiyası tərkibində respublika. Sahəsi 19,3 min km², əhalisi 313,3 min nəfərdir. Paytaxtı Nazran şəhəridir. – 414,419,420.

211. «Statoyl» – Norveçin «Statoyl» şirkəti 1972-ci ildən fəaliyyət göstərir. Şirkət Şimal dənizinin Norveç sektorunda ən iri neft-qaz istehsalçısıdır. Hazırda dünyanın 19 ölkəsində neftin kəşfiyyatı, çıxarılması və emalı ilə məşğul olur. Şirkət 1994-cü ildən Azərbaycan neft layihələrində fəal iştirak edir. – 415,416,419.

Şəxsi adlar göstəricisi

Abbasov Abbas	– 29,30,137,175,230
Abbaszadə Hüseyn	– 63-108
Abdullazadə Fatma	– 64,65
Adəm	– 125
Adulyadət Humibol	– 329
Axundov Vəli	– 93
Aksyonenko Nikolay	– 23-42
Al Nəhəyyan Şeyx Zahid	– 290
Anar	– 63-108
Andropov	– 98,353
Annan Kofi	– 106
Atatürk Mustafa Kamal	– 248,255,257,259,263
Atik Nurəddin	– 401-411
Bağçalı Dövlət	– 404
Bağirov Mircəfər	– 104
Balak Həsən Hüseyn	– 401-404
Barak Ehd	– 152-153,330
Başaran Əli Kamal	– 401-411
Batley Xorxe	– 292
Baybakov Nikolay	– 24,26
Ben Əli Zeynalabidin	– 19
Ben Qurion	– 336
Berger Semuel	– 235
Beyker	– 235
Bəxtiyar	– 395
Bjezinski	– 235
Bloxin Aleksandr	– 37
Bomel Jak	– 340-359
Bondevik Maqne	– 171
Bot Lev Xristo	– 321
Braunbek Sem	– 121,235
Brejnev	– 93,96,267,352
Carimov Aslan	– 48
	[461-462]
Cavadov Rovşən	– 86
Çernomırdin Viktor	– 31,75
Daşöz Xəlil İbrahim	– 253
De La Rua Fernando	– 18
Den Helle	– 170-172
Denkaş Rauf	– 241,255,256,271
Dəmirəl Süleyman	– 6,8, 10-14, 78, 114, 142, 143, 148, 159- 160, 191, 198, 213, 230, 240-272, 297, 377-378, 386, 403, 408, 409, 410
Dəmirəl Şövkət	– 253,270
Dəmirköl	– 86
Dilarə xanım	– 83
Doğramacı İhsan	– 249-250
Doul	– 236
Ecevit Bülənd	– 8-9,17,379,386,405
Elçibəy Əbülfəz	– 85
Eskudero Stenli	– 50-55
Əhmədov Ramiz	– 98
Əfəndiyev Vaqif	– 98
Əliyev Tələt	– 284-289

Ələsgərov Murtuz	–88
Ələsgərov Valeh	– 226
Əliyev İlham	– 17,53,226
Əliyev Natiq	– 107,213,219,220
Əlixanov	– 93
Ərəfat Yasir	– 46
Əzizbəyov	– 90,137,175,230
Fikrət Qoca	–63-108
Fikrət Sadiq	– 69
Gənc Rəşad	– 5-7
Ginyut Jan Pyer	– 337-339
Gökyıdıt Nihat	– 241
Günər Əli	– 401-411
Gülay Həsən	– 401-411
Həsənov Həsən	– 105
Hüseynov İbad	– 111
Hüseynov Surət	– 84,85,86
Xruşşov	– 393
İbrahimov İbrahim	– 88

[462-463]

İbrahimov Nazim	– 284-289,294,295
İqlberger Ləri	– 202-208,235
İsa (peyğəmbər)	– 125
İvanov İqor	– 35,58,156-158,181,191,231
Kalyujnı Viktor	– 35,180
Kavano	– 58,75
Kazimirov	– 387
Kinq Piter	– 236
Klerfayt Corc	– 340-359
Klinton	– 20,77,79,89,148,149,161-163,171, 177, 178, 180, 182,190, 198,201,203,207,208,224,228,235,236,244,262, 266, 267,415
Koçaryan Robert	– 17,78,80,187,295
Koçinyan	– 93
Kraus	– 309
Kuçma Leonid	– 115,191,273,275-276,283,285,287
Kürçaylı Əliağa	– 321
Qabil	– 63-108
Qali Butros	– 105
Qasımov Tofiq	– 86
Qayyard Jan Jak	– 56-62
Qazıyev Rəhim	– 86,90,91,137,138,175,188,230
Qəmbər İsa	– 85,188
Qorbaçov Mixail	– 99,100,125
Qraçov	– 90,138,175,188
Quliyev Fuad	– 107
Quliyev Rəsul	– 107
Quliyev Vilayət	– 213
Lionq Than Dik	– 47
Loyd Alan	– 360-367
Maqsudov Fəraməz	– 88
Matsuura Koçiro	– 112-113
Mayılov	– 67
Məhəmməd (əleyhissəlam)	– 125
Miloşeviç Slovadan	– 101
Musa (əleyhüssəlam)	– 125
Mübarək Hüsnü	– 21
Mütəllibov	– 84,86,90,136,137,138,175,187

Narayana K.R.	– 22
Nazarbayev Nursultan	– 149,178,192
Nemtsov Boris	– 31
Nəbi Xəzri	– 321
Nəsimi	– 321
Niyazov Saparmurad	– 226
Nizami	– 321
Olbrayt Madlen	– 80,156-158,181,191,231,235
Paşazadə Hacı Allahşükür	– 116-133
Primakov	– 139
Ponomaryov	– 96
Prodi Romano	– 164-166,191
Putin Vladimir	– 277-283
Radayev	– 94
Rəhmanov İmaməli	– 49
Rəsizadə Artur	– 36
Rəşidov Şərəf	– 103
Rostropoviç	– 194-201,337,338
Rufi Viktor	– 340-359
Sevinc	– 395
Səməd Vurğun	– 321
Siphandoney Hamtay	– 291
Stalin	– 392
Stanev Yemilian	– 321
Stoyanov Peter	– 293-328
Sülyeman Rüstəm	– 321
Şahnazarov	– 99
Şneh Efrahim	– 330-336
Şevardnadze	– 148,150-151,225
Şirak Jak	– 60,76,77,171,180,196,197,198, 230,338,339,356
Şərifov	– 309,312
Şröder Çərhard	– 79,167-169,171,180,191,198,200, 230,230,380
Şults Corc	– 51,52
Tağıyev Hacı Zeynalabdin	– 67
Ter-Petrosyan Levon	– 77,78,197
Tito Broz	– 267
Topçubaşov Mustafabəy	– 321

Totski	– 34
Traykovski Boris	– 239
Vahadzadə Bəxtiyar	– 63-108
Vaqif	– 195
Vedrin Huber	– 156-158,181,191,231
Vəzirov Əbdürrəhman	– 99
Vollobek Knut	– 156-158,171,412-421
Yasir Ərəfat	– 46
Yeltsin Boris	– 29,30,31,33,36,37,75,273,277, 278,295
Yusifzadə Xoşbəxt	– 107,226

Coğrafi adlar göstəricisi

Adıgeya Respublikası	48
Abxaziya	233, 234
Açkoy-Martan	232
Adriatik dənizi	265
Ağdam	94, 101
Ağdaş	69
Almaniya Demokratik Respublikası	392
Almaniya Federativ Respublikası	79,167-169,171,191,199,200,230
Alyaska (ABŞ-da ştat)	52,53
Amerika Birləşmiş Ştatları	20,50-55,5658,61,72,74,75,76,77, 79,80, 81,82,87,89,97, 121, 128,131, 138,145,148,153, 156-158,161-163,167,171. 167,171,178,180, 181,182,188,191, 199,202-208, 210, 224, 229,230,231,235,244,245,258,262,307,324,332, 333, 335, 355,356,415,417
Amsterdam	196
Anadolu	248
Ankara	16,51,81,136,223,241-255,259, 271,408
Argentina Respublikası	18
Araz çayı	246
Asiya	127,164,323,378
Aşqabad	79
Avropa	97,124,127,130,148,164,173,174, 184, 203, 204, 209, 210,218,228,278, 305, 308,309,310,311,313,323,343, 344,345,347,348,350,377,378
Avstriya	92
Bakı	7,18,19,20,21,22,45,46,47,48,49,52, 59, 84, 110, 111, 113,114,115,132, 148,165,167,172,196,239,270,287, 290,21,292,301,308,323,329,331, 333, 334, 344, 347,368,378,380,381, 392,394,407,410
	[466-467]
Balkan yarımadası	316,317,322
Bayan (kənd)	95
Belçika	353
Biləcəri	139,140
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	290
Bolqarıstan	287,293-328
Bosfor (boğaz)	226,345
Bosniya-Hersoqovina	174
Bremen	167,168,200
Budapeşt	135
Burkina Faso	368
Burqas	305,318
Cenevrə	64,346,355,356
Cəbrayıl	101
Cəlilabad	391
Cənubi Qafqaz	145,146,151,164,175,180,181, 185, 190, 192, 207, 229,297,317,319, 324,325,345,356,417,418
Çeçenistan	31,32,34,35,36,38,40,43,103,232, 233, 234, 346, 414,417,419,420,421
Dağıstan	32,34,36,41,86,103,386,414,417, 419,420
Dağlıq Qarabağ	9,37,38,58,59,71,75,77,88,92,93, 94, 95, 96, 101, 102,104,117,129,139, 144,154-155,156-158, 160, 162,164, 165,166, 169,176,189,192,229,231, 232, 234,236,252,276,279,296,324, 346,387,416
Dardanel (boğaz)	345
Daşkənd	89, 136, 137,185,187
Daşkəsən	95

Dnestrıyın, Pridnestrovye	174, 233	
Əfqanıstan	31, 78	
Ərəbistan	233	
Ərzurum	410	
Fələstin	46	
Fransa	26,56-62,75,76,77,79,154-155, 156-158, 171, 181, 191,195,197,199,231,324,337-339,353,355,356,392, 404	[467-468]
Füzuli rayonu	101	
Gəncə	85	
Gürcüstan	35,39,41,82,90,124,145,148,150- 151, 174, 179, 185, 190,199,206,210, 223, 225,231,233,234,246,355, 391, 415,417,420	
Helsinki	72,73,310,386	
Hindistan Respublikası	22	
Xankəndi, Stepanakert	93,187	
Xəzər dənizi	8,51,154,161,165,169,178,191, 205, 206, 207, 221, 222,225,246,251, 264,265,307,315,415,420	
İqdir	402,403,409,410	
İngiltərə	79,404	
İnqüşetiya	414,419,420	
İran	31,178,246,316,404,410	
İsparta	240,252,253,256-268,270,271	
İsrail	122,128,152-153,191,330-336	
İstanbul	10,50,51,81,132,133,134-193,196, 197, 198, 240, 278,307,338,356,414	
İsveçrə	346,355,404	
İtaliya	164-166,197,353	
İzmit	8,15,286	
Keşlə	392	
Kəlbəcər	101	
Kələki	85,86	
Şimali Kipr Cümhuriyyəti	241,255,256,271	
Klivilend	162	
Kosovo	316	
Kür çayı	246	
Küveyt	202	
Qafqaz	17,40,48,138,162,163,228,229, 317,325	
Qara dəniz	226,315,316	
Qars	97,409	[468-469]
Qazax	86	
Qazaxıstan	26,124,149,178,190,221,226,231, 246,415	
Qəzzə	46	
Qrozmı	232,414,415	
Qudermes	232	
Laçın	188	
Laos Xalq Demokratik Respublikası	291	
Lənkəran	85	
Lill	195	
Lissabon	135,138,188	
Makedoniya Respublikası	239	
Massaçusets (ABŞ-da ştat)	21	
Mərkəzi Asiya	162,228,306	
Mil	104	
Misir Ərəb Respublikası	20,21	
Moldova	233	
Monako	195	
Moskva	17,30,33,34,38,71,78,86,93,94,95, 96, 97, 98, 279, 287, 419	

Muğan	104
Naxçıvan	84,85,88,89,95,402,403,409,410
Naxçıvan Muxtar Respublikası	69,94
Norveç	92,156-158,412-421
Nyu-York	107,131,167,180
Orissa (Hindistanda ştat)	207
Özbəkistan	124
Pakistan	178
Paris	101,195,196,197,346
Portuqaliya	135
Ramana	198
Rambuye	101
Roma	197
Rusiya Federasiyası	23-42,56,58,61,65,72,74,75,82,89, 90, 91, 97, 103, 138,145,156-158,176, 181, 188, 191, 199, 218, 229, 231,232, 233,234,246,273,277-283,287,295, 324, 346,355,356,414,417,418,419
	[469-470]
Sədərək	64
Sibir	218
Sofiya	296,299,300,301,308,312
Strasburq	77,346,361
Suraxanı	198
Şahdağı	253
Şərqi Avropa	204,305,320
Şimali Qafqaz	188,319,414,417,418,419,420
Şimali Qafqaz	241,255,256,271
Şimali Kipr Cümhuriyyəti	34,38,307,346
Şimali Osetiya	414,419,420
Şuşa	105,187
Tacikistan Respublikası	49
Tailand	329
Tbilisi	297,346
Tunis Respublikası	19
Türkiyə Cümhuriyyəti	5-14,15-17,31,51,72,78,81,82,86, 97,114,134-193, 198,205,206,209-238,240-272,287,297,307,308,355, 377-378,379,379,386,401-411, 415
Türkmənistan	82,83,106,124,178,206,207,210, 226,246, 307,308
Ukrayna	115,231,273-289
Uruqvay Şərqi Respublikası	292
Varna	305
Varşava	89
Vaşinqton	162,258,355
Vyana	73,82,229
Vyetnam Sosialist Respublikası	47
Yaxın Şərqi	218
Yalta	78
Yerevan	84,88,387
Yuqoslaviya	101,317
Zaqatala	26
Zeynəddin (NMR-da kənd)	88
Zəngilan	101

Kitabı çapa hazırlayan *Tofiq Babayev*
Rəssamı *Fuad Fərəcov*
Texniki redaktoru *Zoya Nəcəfova*
Yığım üzrə operator *İlhamə Kərimova*
Kompüter tərtibatı *Məhəbbət Orucov*

Cildin hazırlanmasında AzərTAc-ın materiallarından istifadə olunmuşdur.

«Tayms» qarnitur. Formatı 60x90 1/16. Ofset kağızı 1. Şərti çap vərəqi 30,0.
Uçot vərəqi 30,5. Tirajı 5000. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı – Mehdi Hüseyn küç. 61. dalan 2, eb 3.
“Qismət» Nəşriyyat, Poliqrafiya və Ticarət LTD tərəfindən çap olunmuşdur.

[480]